

PATRIARHIA ROMÂNĂ

**TERTULIAN, ORIGEN,
SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI,
SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA,
SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR,
FERICITUL AUGUSTIN,
SFÂNTUL IOAN CASIAN,
SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL,
SFÂNTUL ISAAC SIRUL,
SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA**

Scrieri despre rugăciune

COLECȚIA
PĂRINȚI ȘI SCRITORI BISERICEȘTI
INIȚIATĂ ÎN ANUL 1977 DE PATRIARHUL
IUSTIN († 1986)
ȘI RELUATĂ, ÎN SERIE NOUĂ, ÎN ANUL 2007
CU BINECUVÂNTAREA PEAFAERICITULUI PĂRINTE
DANIEL
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA PATRISTICĂ

Președinte: DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române;
Vicepreședinti: VARLAAM, Episcop Vicar Patriarhal; Acad.
prof. univ. dr. Emilian POPESCU; *Membri:* Prof. univ. dr. Florica
BECHET; Prof. univ. dr. Ioana COSTA; Prof. univ. dr. Ana-Cristina
HALICHIAS; Lect. dr. Maria-Luiza OANCEA; Prof. univ. dr.
Traian DIACONESCU; Pr. prof. univ. dr. Vasile RĂDUCĂ; Prof.
univ. dr. Tudor TEOTEOI; *Secretari:* Adrian BĂICULESCU,
Alin - Bogdan MIHĂILESCU, Petru MOLODEȚ, Mihai GRIGORAȘ

PĂRINȚI ȘI SCRITORI BISERICEȘTI

SERIE NOUĂ

21

TERTULIAN, ORIGEN,
SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI,
SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA,
SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR,
FERICITUL AUGUSTIN,
SFÂNTUL IOAN CASIAN,
SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL,
SFÂNTUL ISAAC SIRUL,
SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA

Scrieri despre rugăciune

CARTE PUBLICATĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Traduceri din limbile latină și greacă veche
de David POPESCU, Pr. prof. Teodor BODOGAE,
Pr. prof. Dumitru STĂNILOAE, Pr. prof. Dumitru FECIORU,
Dionisie-Constantin PÎRVULOIU, Ierom. Agapie CORBU

Introducere de Ierom. Agapie CORBU

Revizuirii de Petru MOLODEȚ, Alin-Bogdan MIHĂILESCU
și Mihai GRIGORAȘ

BASILICA

BUCUREȘTI - 2022

Ediție îngrijită de către *Departamentul „Carte
patristică”* al Editurilor Patriarhiei Române

Redactori: Dionisie-Constantin PÎRVULOIU, Mircea - Adrian BĂICULESCU,
Alin - Bogdan MIHĂILESCU, Petru MOLODEȚ,
Mihai GRIGORAȘ, Izabela GRIGORAȘ,
Tehnoredactare: Laura - Raluca CRISTEA
Viziune grafică: Maria COMAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Scrieri despre rugăciune / Tertulian, Origen, Sfântul Ciprian al
Cartaginei, ; trad. din limbile latină și greacă veche de David
Popescu, pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Dumitru Stăniloae, ... ;
introd. de Ierom. Agapie Corbu ; revizuirii de Petru Molodeț,
Alin-Bogdan Mihăilescu și Mihai Grigoraș ; carte publicată cu
binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii
Ortodoxe Române. - București : Basilica, 2022
Index
ISBN 978-606-29-0519-4

- I. Tertulianus, Quintus Septimius
- II. Origenes
- III. Ciprian al Cartaginei, sfânt
- IV. Popescu, David (trad.)
- V. Bodogae, Teodor (1911-1994) (trad.)
- VI. Stăniloae, Dumitru (1903-1993) (trad.)
- VII. Agapie Corbu ieromonah (pref.)
- VIII. Molodeț, Petru (ed.)
- IX. Mihăilescu, Alin-Bogdan (ed.)
- XI. Grigoraș, Mihai (ed.)

CUVÂNT ÎNAINTE

Omul contemporan, poate mai mult decât cel din oricare alt timp, are nevoie de rugăciune, de vreme ce trăiește într-o lume aflată în neconținută frământare și transformare. Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a proclamat anul 2022 drept „Anul omagial al rugăciunii în viața Bisericii și a creștinului și Anul comemorativ al sfinților isihasți Simeon Noul Teolog, Grigorie Palama și Paisie de la Neamț”. Volumul de față oferă cititorului român o antologie de texte patristice fundamentale cu privire la această inimă pulsândă a Bisericii Ortodoxe, care este rugăciunea. După cum se va vedea, aceste texte tâlcuiesc, de regulă, rugăciunea „Tatăl nostru”, sinteza tuturor rugăciunilor Bisericii. Deși toată lumea crede că știe ce este rugăciunea, citirea atentă a operei Sfinților Părinți ne va dovedi că suntem plini de prejudecăți cu privire la această „artă a artelor” și „știință a științelor”, cum o numeau Părinții filocalici.

Rugăciunea nu este și nu poate fi o înjosire a demnității umane, după cum afirmau unii filozofi mai vechi sau mai noi, ci, dimpotrivă, este înnobilarea omului, înălțarea sa mai presus de făptura creată și întâlnirea plină de iubire cu Acela după al cărui chip a fost creat. Origen va spune chiar că la rugăciune suntem realmente în fața lui Dumnezeu, demonstrând magistral cum cererile adresate Acestuia nu contrazic și nu desființează libertatea lui Dumnezeu, cu atât mai puțin liberul arbitru al rugătorului sau al celui pentru care se face rugăciunea. Rugăciunea este tocmai expresia și consolidarea libertății, o împreună-lucrare a omului cu Dumnezeu, o sinergie între har și natura umană rațională și liberă, după cum va spune Sfântul Maxim Mărturisitorul. Iar tot acest mare Sfânt Părinte ne va lămuri că, prin rugăciune, cerem, de fapt, cele pe care Dumnezeu ni le-a dăruit deja, doar că nu suntem conștienți de ele, sau, mai precis, nu le-am pus încă în lucrare, iar asta o putem face numai dacă „vine Împărăția lui Dumnezeu” peste noi

și în noi, Împărăție care nu este altceva decât Duhul cel Sfânt, cum tâlcuiește Sfântul Grigorie de Nyssa.

De aceea, rugăciunea nu este nici pe departe un soi de cerșire, cum afirmă unii critici cu dispreț. Însă nici rugătorul nu trebuie să alimenteze această falsă percepție a rugăciunii, ne avertizează Sfântul Isaac Sirul în stilul său inconfundabil, pentru că a-I cere lui Dumnezeu bunuri și foloase materiale (pe care oricum ni le dăruiește fără să I le cerem) este ca și cum am merge în fața unui mare împărat și i-am cere un pic de gunoi. Firește, importantă este perspectiva, cum va zice Nicolae Steinhardt: dacă cer în rugăciune pâine pentru mine, aceasta este o grijă meschină și materială, dar, dacă cer pâine pentru fratele meu, grija devine spirituală. În această ordine de idei, Sfântul Ioan Gură de Aur se întreabă cum ne poate asculta Dumnezeu rugăciunile dacă noi nu plecăm deloc urechea la necazurile și cererile de ajutor ale fraților noștri aflați în nevoie.

Sfântul Ciprian al Cartaginei insistă asupra dimensiunii comunitare a rugăciunii, adevăratul liant al unității Bisericii universale. Rugăciunea este atât personală, privată, cât și publică, săvârșită în locașurile de cult, iar cele două feluri de rugăciune sunt absolut necesare pentru mântuire. Rugăciunea „Tatăl nostru” ne arată că nu ne rugăm niciodată singuri, chiar dacă ne aflăm în „cămara cea mai tainică a casei”, iar rugăciunea nu trebuie să fie egoistă, ci se cuvine să cuprindem în ea întreaga Biserică și întreaga lume, cum afirmă Tertulian: „Se roagă toți îngerii, se roagă toată creatura, se roagă turmele și fiarele și-și pleacă genunchii: când ies din staule și peșteri, privesc cu fața neliniștită spre cer, tremurându-le răsuflarea, după obiceiul lor. Și păsările, când se trezesc dimineața, se înalță spre cer și, în loc de mâini, întind aripile în cruce și spun ceva ce pare a rugăciune”.

Dar, dincolo de aceste aspecte vizibile, mai există și cel tainic, mistic, al rugăciunii, prin care depășim distanța ontologică dintre noi și Dumnezeu (distanță reprezentată de egoism, păcate și patimi), intrăm în comuniune cu Dumnezeu și nu doar Îl contemplăm, ci trăim cu adevărat viața Sfintei Treimi, ridicându-ne mai presus de timp și materie și îndumnezeindu-ne, cum vor scrie Sfinții Grigorie de Nyssa și Grigorie Palama. Mai mult, Părinții Bisericii ne învață că rugăciunea autentică depășește cuvântul,

fiind o experiență mistică, dialog purtat în limba veacului ce va să fie (care este tăcerea, după cum spune Sfântul Isaac Sirul), dar plin de har, de sens, de cunoaștere și de iubire nemărginită: „Nu doar că [rugăciunea pură] nu se ocupă cu contemplarea vreunei imagini, ba chiar ea nu se exprimă prin niciun cuvânt, prin nicio înșiruire de vorbe, fiindcă ea țâșnește din mintea noastră înflăcărată de un extaz inefabil al inimii și din ardoarea insațiabilă a duhului. Astfel, aflându-se în afara tuturor simțurilor și materiilor vizibile, mintea noastră se revarsă prin gemete și suspine spre Dumnezeu” (Sfântul Ioan Casian).

Astfel, rugăciunea desăvârșită este, de fapt, o expresie a iubirii dintre Dumnezeu și om, este iubire manifestată vizibil, după cuvintele Fericitului Augustin: „Dar a ne ruga îndelung înseamnă a bate cu inima noastră plină de dragoste evlavioasă la inima Celui căruia ne rugăm. O astfel de rugăciune se face mai mult prin lacrimi decât prin cuvinte și aduce înaintea Lui lacrimile și suspinele noastre, care nu pot fi tănuite de Acela care a creat toate prin Cuvântul Său și nu are nevoie de cuvinte omenești”.

Editura *Basilica*

INTRODUCERE

Rugăciune și destin cosmic în gândirea filocalică creștină

O scriere este filocalică, în înțelesul general al termenului, atunci când autorul împărtășește prin intermediul ei duhul bisericesc, „duhul lui Hristos”¹, indiferent de forma literară adoptată. În acest fel, putem spune că prima scriere filocalică este însăși Sfânta Scriptură², din ale cărei texte dense Părinții au dezvoltat, pe baza experienței lor în Duhul Sfânt, diferite teme propriu-zis filocalice, adică privitoare la viața de asceză, de rugăciune și de contemplație a creștinului. Pentru a recunoaște amprenta filocalică din scrierile care, cel puțin formal, nu aparțin acestei categorii, trebuie să fii tu însuși filocalic, un iubitor și un căutător de frumos duhovnicesc. O astfel de stare sufletească și intelectuală în același timp ne permite să deslușim o anumită savoare filocalică în toate scrierile Bisericii: tratate exegetice, texte liturgice și dogmatice, omilii etc.

În cazul scrierilor din prezenta antologie, trăsătura filocalică rezidă mai ales în faptul că ea cuprinde texte a căror principală temă este rugăciunea. Abordările sunt variate, de asemenea și epocile și spațiile cultural-geografice cărora le aparțin autorii lor sau unde au fost redactate. Dorința de a evidenția diversitatea soluțiilor patristice la o problemă fundamentală cum este cea a rugăciunii a influențat felul în care a fost concepută prezenta culegere și reprezintă, totodată, unul dintre țelurile ei.

Astăzi, în fața ispitei ubicue de formalizare a rugăciunii și de reducere a înțelegerii și a practicii ei la rețete facile și conformiste, varietatea perspectivelor teoretice și a îndrumărilor practice

¹ *Romani* 8, 9.

² Vezi Ierom. Agapie CORBU, „Valențe filocalice ale Noului Testament (I)”, în: *Teologia*, an III, nr. 1-2, Arad, 1999, pp. 53-74, și „Valențe filocalice ale Noului Testament (II)”, în: *Teologia*, an IV, nr. 1, Arad, 2000, pp. 64-72.

cuprinse în antologia de față aspiră să dea o mărturie patristică asupra libertății pe care rugăciunea o presupune, o aduce și o cultivă. Diversitatea abordărilor poate, de asemenea, să lărgască orizontul și interesul cititorului pentru aprofundări ulterioare și să-i atragă atenția spre punctul central al oricărei forme de rugăciune: unirea cu Dumnezeu, întrucât „se desparte de Dumnezeu cel ce nu se unește pe sine cu Dumnezeu, prin rugăciune”³.

Chiar dacă tema rugăciunii este comună textelor unor autori atât de diverși ca epocă, limbă, cultură și metodă de expunere, totuși ar fi greșit să considerăm cartea drept un manual de spiritualitate sau o introducere în Filocalie. Volumul nu dorește să fie nici măcar o introducere în teologia autorilor antologați, scopul său fiind mai puțin ambițios, dar nu lipsit de importanță. Care este acest scop și în ce constă relevanța lui?

Volumul, prin faptul că reunește autori aparținând celor trei mari familii lingvistice ale vechii Biserici, siriacă, greacă și latină, autori situați într-un interval de peste un mileniu, prilejuiește cititorului posibilitatea unei lecturi paralele și comparative, care-l ajută să distingă ceea ce are specific fiecare dintre cele trei mari tradiții amintite și, în același timp, ce au ele în comun. Elementele comune țin, desigur, de marea Tradiție a Bisericii, care hrănește toate tradițiile particulare apărute în timp și care sunt condiționate lingvistic, cultural și geografic, având fiecare posibilități proprii de cuprindere în cuvânt și de transmitere prin el a marii Tradiții.

Din perspectiva temei de care ne ocupăm, Tradiția nu este nimic altceva decât transmiterea experienței îndumnezeitoare a Duhului Sfânt, trăire denumită sintetic de Apostolul Pavel „taina evlaviei”⁴, considerată de Sfântul Grigorie de Nyssa „temelia și rădăcina credinței drepte și sănătoase”, nefiind „nimic altceva mai înalt și mai sigur decât această Tradiție”⁵. Esența Tradiției depășește, așadar, scrierile care dau mărturie despre ea și constă, la limită, în „transmiterea experienței luminării și îndumnezeirii în mod succesiv de la Adam și până în zilele noastre”⁶, sau, în formularea

³ SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre Rugăciunea domnească*, Cuvântul I, p. 191.

⁴ 1 Timotei 3, 16.

⁵ SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Epistola* 5, 4 (*Sources Chrétiennes* 363, Les Éditions du Cerf, Paris, 1990, p. 158).

⁶ Protopresbyter prof. univ. dr. Ioannis ROMANIDES, *Teologia patristică*, trad. rom. de pr. dr. Gabriel Mândrilă, Ed. Metafraze, București, 2011, p. 63.

părintelui Dumitru Stăniloae, această Tradiție cuprinde „totalitatea modalităților de trecere a lui Hristos în viața umană sub forma Bisericii [...] și transmiterea acestor modalități de la generație la generație”⁷.

Textele din antologia noastră exemplifică, în felul lor, modul în care tradiția originară a rugăciunii a fost trăită, înțeleasă, explicată și transmisă mai departe de către autori foarte diferiți, provenind din aproape toate marile zone geografice și lingvistice ale vechii creștinătăți. Dacă Tertulian este una dintre cele mai frământate, mai impetuoase și mai schimbătoare personalități ale creștinismului primar, alți autori, precum Ioan Casian și Isaac Sirul, strălucesc prin seninătate și prin reducerea interesului doar la cele duhovnicești.

Dacă la un autor latin ca Sfântul Ciprian, fost retor cu o evidentă înclinație spre birocratie și literat convertit⁸, încă mai întâlnim o tendință spre un moralism exteriorist și conformist („reținere în cuvinte, dreptate în fapte, generozitate în ajutoare, disciplină în conduită”⁹ etc.), la un Părinte grec ca Sfântul Grigorie de Nyssa găsim, în schimb, beția lucidă a nuanțelor, aspirația spre infinit, neîncetata suire spre „înrudirea cu firea dumnezeiască”¹⁰, filozofia asimilată formativ și devenită instrument de gândire și de exprimare exegetică și teologică. Prezentarea contrastivă a autorilor din acest volum ar putea continua, dacă nu am risca astfel să creăm falsa impresie a unei polarizări teologice și a unui contrast excesiv care ar fi existat între Răsăritul și Apusul creștin.

Ceea ce ne va reține atenția în continuare este zona de profunzime a textelor antologiei, zonă în care există elemente perene comune tuturor autorilor. Cititorul răbdător al tuturor scrierilor antologate va putea constata că, dincolo de specificul genului fiecărei scrieri (tratat exegetic, cateheză, epistolă, convorbire duhovnicească, predică exegetică) și de anvergura intelectuală, teologică și duhovnicească a fiecărui autor, pot fi urmărite două teme majore, ambele legate indisolubil de rugăciune.

⁷ Preot prof. dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p. 45.

⁸ Cf. Claudio MORESCHINI, Enrico NORELLI, *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine*, vol. 1, Ed. Polirom, Iași, 2013, p. 397.

⁹ SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre Rugăciunea domnească*, XV, p. 169.

¹⁰ SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre Rugăciunea domnească*, Cuvântul al II-lea, p. 202.

Este vorba de transformările pe care le suferă omul prin rugăciune și de destinul cosmosului în care el a fost așezat de Dumnezeu. Ele se presupun reciproc, sunt interdependente, ca jumătățile unui obiect inițial unitar, dar ulterior tăiat în două: fiecare dintre cele două jumătăți devine, după tăiere, un simbol de recunoaștere pentru cealaltă jumătate, un element care, în același timp, este separat și unit cu celălalt, evocând o unitate originară pierdută, dar care aspiră să se refacă. Elementele constitutive ale acestor două teme sunt răspândite de-a lungul întregului volum și, având perspectiva unificatoare a tradiției și experienței rugăciunii în Biserică, le putem îmbina într-o imagine unitară.

I. Rugăciunea și transformările majore ale omului

În Scriptură

Odinioară, în rai, diavolul a distorsionat sensul poruncii lui Dumnezeu, pe care Eva a făcut imprudența să i-o destăinuie, așa încât protopărinții au uitat de Dumnezeu și de porunca Lui în adevăratul ei înțeles. Distorsionarea înțelegerii cuvântului lui Dumnezeu a dus, prin călcarea poruncii, la o dezbinare lăuntrică a omului și la o separare a acestuia de întregul cosmos. De atunci, omul adamic răătăcește „în întunericul morții”¹¹, de care încearcă să scape în mod licit și ilicit, iar rugăciunea a devenit o astfel de căutare a izbăvirii de moarte¹².

„Orice fel de rugăciune”, arată Sfântul Isaac Sirul, „se săvârșește prin mișcările sufletești”¹³ ale omului îndreptate spre Dumnezeu. Toate aceste mișcări implică o serie de transformări lăuntrice datorate efortului său de a se deschide harului și de a colabora cu el. La această situație s-a ajuns în urma căderii, care a reprezentat prima

¹¹ SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre Rugăciunea domnească*, I, p. 159.

¹² Cf. ORIGEN, *Despre rugăciune* XIII, 4, p. 82. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvântul I despre rugăciune*, p. 270.

¹³ SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 19, 53, în: SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte ascetice*, vol. I (Cuv. 1-30), ediție bilingvă (*Philocalica Syriaca*, 4), trad. rom. de ierom. Agapie Corbu, Ed. Sfântul Nectarie, Arad, 2022, p. 281; *vide infra* și: SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvânt despre rugăciune*, p. 399.

transformare majoră suferită de om. Rugăciunea este, de atunci, răspunsul și efortul omului de a scăpa de efectele căderii. Pentru a înțelege esența rugăciunii din perspectivă biblică, este nevoie să ne aplecăm în continuare asupra principalelor urmări ale căderii, așa cum sunt ele surprinse în tradiția patristică.

Prima urmare a păcatului lui Adam a fost moartea spirituală, revărsată și asupra întregului cosmos. Avva Ioan de Apamea, unul dintre principalii dascăli duhovnicești ai Sfântului Isaac Sirul, arată că moartea spirituală datorată păcatului lui Adam a constat în ieșirea omului din propriul său spațiu lăuntric și întoarcerea lui spre lumea exterioară, după care au urmat pierderea cunoașterii de sine, a măreției primite prin creație și uitarea lucrării nevăzute a lui Dumnezeu ascunse în întregul cosmos. Acesta este primul fel de moarte, concretizat apoi prin moartea fizică, iar ca remediu îi corespunde un al doilea fel de moarte, cea sacramentală împreună cu Hristos, devenită posibilă după Întruparea, Moartea și Învierea Sa. Întruparea, spune avva Ioan de Apamea, s-a produs pentru ca Cel nevăzut și ascuns în întreaga creație să iasă din ascunderea Sa spre cele văzute, pentru a Se face văzut acolo unde oricine Îl poate vedea. Pentru că omul era ieșit din sine însuși prin păcatul lui Adam și îndreptat numai spre cele exterioare și materiale, Hristos a luat trupul nostru material pentru a ni Se face cunoscut prin ceea ce ne este nouă propriu. Moartea care caracteriza firea noastră a devenit prin El o pârgă a învierii¹⁴.

În acest fel a apărut în istorie un al doilea fel de moarte, cea împreună cu Hristos. Această moarte tainică este tâlcuită de Sfântul Isaac Sirul, care arată că ea implică două aspecte. Primul este răstignirea omului exterior prin asceza asumată de bunăvoie. Aici trebuie incluse și formele primare ale rugăciunii: citită, cântată și liturgică. Aceasta este prima răstignire, a trupului, care se face din libertate, și reprezintă o gustare din pătimirea lui Hristos. Dar, „dacă pătimim împreună cu El, vom fi și slăviți împreună cu El”¹⁵, această slăvire reprezentând rugăciunea contemplativă la care mintea ajunge prin răstignirea ascetică a trupului. Rugăciunea contemplativă înseamnă, pentru Sfântul Isaac, oprirea minții „în mod

¹⁴ IOAN DE APAMEA, *Tratat IX*, 1, în: JEAN D'APAMÉE, *Dialogues et traités*, introduction, traduction et notes par R. Lavenant, *Sources Chrétiennes* 311, Les Éditions du Cerf, Paris, 1984, p. 137.

¹⁵ *Romani* 8, 17.

liber de la lucrarea mișcărilor reprezentărilor mentale”¹⁶, echivalată de el cu cea de-a doua răstignire, a minții, și realizată prin „energia lucrărilor Duhului”¹⁷. Rugăciunea ca oprire a lucrărilor minții coincide cu întoarcerea ei spre interior, în inimă, și cu refacerea în acest fel a unității originare pierdute. Obstacolele în calea acestei întoarceri sunt patimile, iar eșecurile sunt păcatele.

Răstignirea lui Hristos înseamnă însă biruirea morții prin moarte, și, de aceea, cel care se roagă împreună răstignindu-se cu Hristos „ajunge neapărat nemuritor”¹⁸.

În filozofie

O viziune pozitivă asupra morții a fost cultivată și în clasicismul precreștin, întrucât Dumnezeu S-a îngrijit ca, în paralel cu istoria biblică, să aibă loc o pregătire a omenirii pentru primirea revelației depline în Iisus Hristos și a Evangheliei Lui. Așa se explică de ce gânditorii antici precreștini, fără să fi împărtășit și, poate, nici cunoscut teologia biblică asupra păcatului, au vorbit despre o deficiență inerentă naturii umane, despre o caducitate și o lipsă originară, ale căror urmări omul le resimte în permanență¹⁹. Ca urmare a acestei constatări acute, filozofii greci au introdus ideea posibilității unei refaceri și desăvârșiri a firii umane prin educație și exerciții spirituale, prin care interiorul omului poate fi recucerit și supus rigorilor Logosului. Printre aceste exerciții spirituale se numără și meditația la moarte sau chiar „exersarea” morții, sens pe care îl are celebra formulă platoniciană μελέτη θανάτου.

Vechea formulă a lui Platon: „Filozofia este o exersare a morții”²⁰ dezvăluie spiritului uman „faptul că Logosul reprezintă o exigență a raționalității universale [...] care se opune devenirii neconținute și poftelor schimbătoare ale vieții corporale individuale”²¹. Filozofia a fost astfel aproape asimilată cu un exercițiu al morții față de orice

¹⁶ SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 26, 39, ed. cit., p. 349.

¹⁷ SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 26, 48-49, ed. cit., p. 351.

¹⁸ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvântul I despre rugăciune*, p. 271.

¹⁹ Cf. Tudor VIANU, „Transformările ideii de om”, în: *Opere*, vol. 9, Ed. Minerva, București, 1980, p. 310.

²⁰ PLATON, *Phaidon*, 67e, trad. de Petru Creția, Ed. Humanitas, București, 2006, p. 55.

²¹ Pierre HADOT, *Exerciții spirituale și filozofie antică*, trad. de Pr. Constantin Jinga, Ed. Sfântul Nectarie, Arad, 2015, p. 47.

contingență, „față de propria individualitate, față de patimile proprii pentru a putea percepe lucrurile din orizontul universalității și obiectivității”²². Cu toate acestea, oricât de multe asemănări ar exista între vechea filozofie și practica creștină a „meditării la moarte” și a „exersării” ei (sensuri posibile ale expresiei μελέτη θανάτου)²³, totuși rămâne o diferență radicală în care trebuie „căutate limitele oricărei filozofii precreștine. Persoana nu era încă revelată, iar sensul morții rămânea ascuns. Omul nu descoperise încă decât lumea spirituală a gândirii filozofice, nu înțelesese decât ideea, dar nu fusese pătruns el însuși de manifestarea spontană a unei persoane eterne”²⁴. Câștigul vechilor filozofi s-a limitat astfel la observația, importantă de altfel, că „victoria asupra morții nu decurge din vreo calitate a omului în general, ci se manifestă [...] în întâlnirea dintre filozof cu o lume care există independent de om și care, prin natura ei, e în afara condiției ființei muritoare. Eternizarea omului se face prin participare [...], iar orice participare înseamnă o transformare a participantului”²⁵.

Vechile culte de mistere nu erau altceva decât o încercare practică de a avea, printr-o moarte inițiatrică, experiența vieții veșnice. Chiar și marii filozofi ai Antichității au trecut prin inițierea de la Eleusis²⁶, iar doctrinele lor sunt într-un acord de profunzime cu aceste mistere, filozofia vrând să-l pună în legătură pe om cu divinitatea²⁷. Chiar dacă viața experimentată în aceste inițieri nu era veșnicia autentică pe care Dumnezeu o pregătise omului, totuși meritul acestor culte a fost crearea și transmiterea unui orizont de așteptare a mântuirii prin moarte și a unor tipare mentale fundamentale care includeau transcenderea morții prin moarte. Toate aceste aspecte se vor regăsi în scrierile despre rugăciune a numeroși autori patristici.

²² P. HADOT, *Exerciții spirituale...*, p. 50.

²³ Anton Dumitriu analizează în detaliu diferitele variante de traducere în română ale expresiei în: *Aletheia*, cap. XI, în vol. Anton DUMITRIU, *Eseuri*, Ed. Eminescu, București, 1986, pp. 387-396. Pentru moștenirea filozofică antică în creștinism, vezi P. Hadot, *Exerciții spirituale...*, pp. 81-110.

²⁴ Paul-Ludwig LANDSBERG, *Eseu despre experiența morții*, trad. de Marina Vazaca, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 57.

²⁵ P.-L. LANDSBERG, *Eseu...*, pp. 54-55.

²⁶ Cf. Victor MAGNIEN, *Les Mystères d'Éleusis: leurs origines, le rituel de leurs initiations*, Payot, Paris, 1938, p. 13.

²⁷ Cf. V. MAGNIEN, *Les Mystères d'Éleusis...*, p. 63.

În Filocalie

Câştigurile reflecțiilor filozofilor și ale cultelor de mistere asupra morții au fost cunoscute și chiar valorificate de Părinți, mai ales de cei greci. Așa se face că amintita sintagmă μελέτη θανάτου a pătruns prin avva Evagrie în circuitul larg al scrierilor filocalice: „A despărți trupul de suflet este cu puțință doar Celui care le-a unit, dar a despărți sufletul de trup o poate face și cel care tinde spre virtute. Pentru că Părinții noștri numesc pustnicia o exersare a morții (μελέτη θανάτου) și fugă de trup”²⁸. Printre „Părinții noștri” la care se referă Evagrie, se numără Clement Alexandrinul²⁹ și Sfântul Grigorie Teologul³⁰. La rândul său, Sfântul Maxim Mărturisitorul, sintetizând gândirea patristică de până la el, include această sentință filozofică în tâlcuirea sa la rugăciunea „Tatăl nostru”, spunând că, dacă ne limităm rugăciunea la cele trebuincioase zilei, arătăm că „facem din viața noastră, prin înțelepciunea cea după Hristos, o meditație în vederea morții, armonizându-ne dispoziția voinței cu firea și despărțind sufletul de grija celor trupești, mai înainte de a veni moartea”³¹.

În *Capetele sale despre rugăciune*, Sfântul Grigorie Palama se face ecoul acestor vechi atitudini intelectuale și religioase față de moarte, utilizând cu multă măiestrie filologică și teologică termeni tehnici încărcăți de multiple semnificații, puse toate în slujba exprimării nuanțate a valențelor rugăciunii lui Iisus. Astfel, printr-un singur cuvânt, verbul τελειουργέω, el exprimă o întreagă teologie care face evidentă legătura dintre lucrarea rugăciunii chemării numelui lui Iisus și moartea mistagogică treptată a omului vechi. Primul compus al verbului amintit are sensul de „sărbătoare

²⁸ EVAGRIE PONTICUL, *Praktikos*, 52, în: ÉVAGRE LE PONTIQUE, *Traité pratique ou Le Moine*, vol. II, ed. Antoine Guillaumont și Claire Guillaumont, *Sources Chrétiennes* 171, Les Éditions du Cerf, Paris, 1971.

²⁹ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromate*, V, XI, 67, 1, în: PSB 5, serie veche, trad. de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 349.

³⁰ SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL, *Epistola 31 către Filagrie*, în: SAINT GRÉGOIRE DE NAZIANZE, *Lettres*, vol. I (ed). P. Gallay, Les Belles Lettres, Paris, 1964, p. 39 (PG 37, 68C); *Cuvântarea teologică*, I, 7, în: GRÉGOIRE DE NAZIANZE, *Lettres théologiques*, introduction, texte critique, traduction et notes par Paul Gallay, *Sources Chrétiennes* 208, Les Éditions du Cerf, Paris, 1974.

³¹ SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Scurtă tâlcuire a rugăciunii Tatăl nostru*, p. 385.

inițiatică, jertfă adusă cu această ocazie, mistere inițiatică”³², dar implică și ideea de „a face să moară”, fiind încărcat de o întreagă tradiție teologică și spirituală care exprimă ceva din experiența morții inițiatică. Astfel, potrivit Sfântului Grigorie, a săvârși o rugăciune înseamnă atât a împlini o lucrare sfântă (ιερούργεω), cât și a fi purtat de ea către desăvârșire prin moartea omului vechi și prin inițierea mistagogică în viața Duhului Sfânt (τελεσιουργεω). Această lucrare dublă a rugăciunii are loc atunci când mintea stăruie în ceea ce Sfântul Grigorie numește „străpungere înfocată”, prin care omul moare față de patimi și de gânduri și se unește treptat cu Dumnezeu³³. Străpungerea este, pentru Sfântul Grigorie, o durere ascetică a inimii, a cărei absență „Părinții o numesc împietrire” și cauză a opririi rugăciunii³⁴. Prin urmare, stăruirea în „străpungere înfocată” înseamnă că fiecare repetare a rugăciunii lui Iisus este o nouă alegere a acestei dureri ascetice, cu valoare de moarte mistagogică în sensul ei paulin³⁵, datorită căreia rugătorul trăiește simultan pe două planuri: în lumea căzută, căreia încă îi aparține și care își așteaptă sfârșitul și înnoirea, și Împărăția lui Dumnezeu trăită ca o „gustare din puterile veacului viitor”³⁶. Regăsim la Sfântul Grigorie, într-o formă amplu și savant dezvoltată, ceea ce afirmase deja succint Origen spunând că rugăciunea nu trebuie făcută pentru cele pieritoare, ci pentru biruirea morții³⁷. Și tot în această cheie palamită se cuvine citit și îndemnul deloc ușor de urmat al Sfântului Ioan Gură de Aur: „Trebuie [...] neapărat ca cel care stă de vorbă cu Dumnezeu să ajungă mai presus de moarte”³⁸.

Caracterul ambivalent al morții mistagogice trăite prin rugăciune ca împărtășire de viața lui Dumnezeu se regăsește și la Sfântul Isaac Sirul. Dacă, din perspectivă omenească, moartea este încetarea oricărei mișcări a unui organism viu, pentru episcopul pustnic Isaac tocmai lipsa oricărei mișcări, fizice sau spirituale,

³² ISIHIOS, *Lexicon*, sv, în: Ἡ Οὐχίος, Λεξικόν, vol. 5, Ed. Kaktos, Atena, 2004, p. 214.

³³ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Capitole despre rugăciune și curăția inimii*, c. 1, p. 414.

³⁴ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Despre rugăciune*, c. 7, în: *Filocalia*, vol. 7, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017, p. 276.

³⁵ Cf. 1 Corinteni 15, 31.

³⁶ *Evrei* 6, 5.

³⁷ ORIGEN, *Despre rugăciune*, XIII, 4, p. 82.

³⁸ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvântul I despre rugăciune*, p. 271.

reprezintă trăsătura oricărui lucru duhovnicesc. Starea de îndumnezeire a firii umane, trăită dincolo de rugăciune, este pentru Isaac o eliberare de orice mișcare, adică o moarte mistagogică. Tocmai în momentul acestei morți depline, identică cu oprirea oricărei mișcări, se revarsă peste muritor lumina îndumnezeitoare a Sfintei Treimi, care îl ridică mai presus de orice rugăciune³⁹. În siriacă, Isaac folosește participiul pasiv al verbului denominativ ܒܪܐ (*bra*), derivat din spornicul și bine-cunoscutul substantiv ܒܪܐ (*bar*), „fiu”. Prin opțiunea sa, Isaac vrea să transmită un sens precis, bazat pe înrudirea etimologică a celor doi termeni, anume că niciun „lucru duhovnicesc” (ܪܗܢܐܝܬܐ – *ruhanaita*)⁴⁰ nu este „fiul”, adică produsul unei acțiuni omenești, ci o revărsare a Duhului Sfânt, primită de cel care se roagă pe măsura în care „moare” ascetic. Regăsim aici expresia filocalică a unui principiu de viață duhovnicească formulat de Sfântul Pavel, potrivit căruia pe măsura asumării suferințelor pentru Hristos vine și mângâierea Sfântului Duh⁴¹.

Rugăciunea și Sfintele Taine

Elementele comune semnalate între vechea filozofie și unele dintre formulările Părinților filocalici sunt însă situate de aceștia pe fundamentul sacramental creștin, care face din orice angajare filocalică în rugăciune o lucrare bisericească, irealizabilă în afara legăturii cu Hristos. În acest sens trebuie înțelese unele afirmații ale Părinților antologați, potrivit cărora abia Botezul, după ce „a risipit întunericul morții” prin „scăldarea în lumina harului”⁴², creează posibilitatea unei rugăciuni în care este trăită înfierea de către Dumnezeu⁴³. În aceeași perspectivă sacramentală asupra

³⁹ SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 19, 95 ș.u., ed. cit., p. 283; *vide infra* și SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvânt despre rugăciune*, pp. 402-403.

⁴⁰ Conform textului siriac publicat în: MAR ISAACUS NINIVITA, *De perfectione religiosa*, (ed.) Paul Bedjan, Paris/Leipzig, 1909, p. 168, rândul 11.

⁴¹ Cf. 2 Corinteni 1, 5-7.

⁴² SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre rugăciune*, I, p. 159: „Ci venind El Însuși să ne deschidă și să ne arate calea, pentru ca noi, cei ce am fost mai întâi orbi și neajutorați, răstăcind în întunericul morții, odată scăldați în lumina harului, să ținem neabătut drumul vieții, avându-L pe Domnul drept Conducător și Călăuză”.

⁴³ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia a XIX-a la Evanghelia după Matei*, V, p. 260: „Că rugăciunea aceasta se cuvine să o spună numai cei botezați, o arată și legile Bisericii, dar și cuvintele de la începutul rugăciunii – că cel nebotezat nu poate să numească pe Dumnezeu «Tată»”.

vieții lăuntrice este înțeleasă și Sfânta Euharistie ca adevărata hrană care nutrește tainic orice efort ascetic. Chiar și numai săvârșirea Liturghiei și participarea la ea reprezintă un ajutor neprețuit și de neînlocuit pentru susținerea lucrării tainice a rugăciunii minții. Când cei aflați în biserică la Liturghie sunt pregătiți și stau la rugăciune, fac „Dumnezeirea binevoitoare, rugându-se și adunându-și mintea în Dumnezeu, atunci Duhul Sfânt coboară peste pâinea și peste vinul puse pe altar”⁴⁴. Sfântul Isaac Sirul, unul dintre cei mai mistici autori cuprinși în volumul de față, mărturisește într-o rugăciune de o frumusețe seducătoare rolul pe care Sfânta Euharistie îl are în viața duhovnicească: „În Sfintele Taine Te îmbrățișăm și Te primim în trupul nostru în fiecare zi; învrednicește-ne să simțim în noi înșine nădejdea hărăzită nouă la înviere [...]. Ai ascuns comoara Ta în trupul nostru prin harul care locuiește în masa înaltă a Tainelor Tale; dă-ne să vedem și învierea și înnoirea noastră, fiindcă Te-am îngropat, Doamne, în noi înșine. Prin masa Ta duhovnicească vom putea simți învierea și înnoirea viitoare [...], iar vederea Tainelor Tale să fie pentru noi o oglindă în care să putem cunoaște învierea”⁴⁵. Astfel, pentru toate categoriile de creștini, fie ei mireni, monahi sau pustnici, Sfintele Taine sunt izvorul adevăratei rugăciuni și al cunoașterii care vine prin ea: „Tainele sunt pline de nădejde și în ele e ascunsă o mare înțelegere pentru cei care le săvârșesc; ele descoperă cât de mare e puterea credinței, cât de înaltă e cunoașterea creștinilor și ce înțelegere au ei despre Dumnezeu”⁴⁶.

II. Rugăciune și destin cosmic

Între rugăciunea ființelor raționale create de Dumnezeu și cosmosul în care au fost așezate de El există o strânsă legătură. Astfel, cuprinsă între începutul și sfârșitul istoriei lumii, rugăciunea înălțată de îngeri și oameni suferă nenumărate transformări, a căror esență, surprinsă de toți autorii antologați în volumul de față, constă în împuținarea cuvintelor și în trecerea de la suportul

⁴⁴ SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 19, 195 ș.u., ed. cit., p. 291, și nota aferentă, p. 578.

⁴⁵ SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 10, 8-11, în: *Cuvinte către singuratici*, Partea a III-a – recent regăsită, trad. de diac. I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2005, pp. 122-123.

⁴⁶ SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 11, 19, în: *Cuvinte către singuratici*, Partea a III-a – recent regăsită, ed. cit., p. 139.

material al cuvântului la conținutul său haric, duhovnicesc, mai presus de cuvânt. Din perspectiva curgerii istoriei, între Vechiul și Noul Testament nu există discontinuitate, ci, așa cum arăta deja Tertulian, o continuitate care le suprapune pe cele noi ale Evangheliei peste cele vechi, prin arătarea Duhului Sfânt⁴⁷.

Între creația din nimic a lumii și înnoirea ei viitoare, eshatologică, au luat naștere și se înscriu toate formele de rugăciune posibile, precum și tot ceea ce putem spune despre ea. Rugăciunea a apărut pentru prima oară, susține exegeza siriacă tradițională, după ce Dumnezeu i-a creat pe îngeri și i-a ținut în întuneric preț de douăsprezece ore, așa încât, la crearea luminii, aceștia, cuprinși de uimire în fața frumuseții ei, au izbucnit în rugăciuni de laudă și de mulțumire înaintea Lui⁴⁸. După ce liturghia cerească a început, Dumnezeu l-a făcut la sfârșitul zilelor facerii lumii pe om cu „mâinile” Sale, întipărimdu-și chipul Său în el. De atunci, omul și Dumnezeu își sunt reciproc modele⁴⁹, se cheamă și se caută unul pe altul până la întâlnirea deplină împlinită în Hristos. Prin El, omul are putința împlinirii reale și practice a scopului său: unirea sa cu Dumnezeu și îndumnezeirea. Or tocmai la aceste două mișcări ale ființelor raționale – cea îngerească și cea a omului care îl caută pe Dumnezeu spre a se uni cu El – se rezumă, din perspectivă biblică, toate formele pe care rugăciunea le poate lua vreodată.

După cum a fost odată un timp (înainte de Creație) când nu exista rugăciune, tot așa va fi un timp în care ea nu va mai exista (în eshaton)⁵⁰. Dovada? Tăcerea Scripturii asupra finalului eshatologic al istoriei, reflectată în tăcerea Scripturii asupra nunții miresei cu Mielul și a unității de taină dintre noul Ierusalim, cetatea-mireasă, și Dumnezeu⁵¹, după înnoirea viitoare. Nici măcar pildele,

⁴⁷ TERTULIAN, *Despre rugăciune*, I, p. 27.

⁴⁸ Cf. Iov 38, 7, *apud Peshitta. Vezī Synodicon Orientale*, (ed.) Chabot, J.B., Imprimerie Nationale, Paris, 1902. Text 230, trad. 494; *Le Commentaire au Genèse-Exode 9, 32 du Manuscrit (Olim) Diyarbakir 22*, (ed.) Lucas van Rompay, *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 483-484 (Syr. 205-206), Peeters, Louvain, 1986, p. 10; SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Capete gnostice*, 2, 7, în: ISAAC SIRUL, *Cuvinte către singuratici*, Partea a II-a, trad. de diac. Ioan I. Ică jr., ed. Deisis, Sibiu, 2007², p. 137.

⁴⁹ Cf. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, 10 (PG 91, 1113B-C), trad. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *PSB* 80, serie veche, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983, p. 112.

⁵⁰ Cf. SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Capete gnostice*, 3, 1, ed. cit., p. 171.

⁵¹ *Apocalipsa* 21, 1-2.

alegoriile, aluziile enigmatice sau rostirile „în ghicitură”⁵² nu mai sunt capabile să spună ceva despre acea viitoare unitate a creației cu Dumnezeu, exprimată în imaginea Ierusalimului ceresc „pogorându-se din cer de la Dumnezeu”⁵³, Ierusalim lipsit de templu, deci de cult și de rugăciuni, „pentru că Domnul Dumnezeu Atotțiitorul este templul ei, precum și Mielul”⁵⁴.

Imaginea Ierusalimului ceresc lipsit de templu și de cult al *Apocalipsei* nu se referă însă exclusiv la momentul eshatologic al Parusiei, ci exprimă și punctul cel mai înalt pe care îl poate atinge în rugăciune omul încă în această etapă a istoriei. Continuând să ducă o existență pământească, omul este văzut deja așa cum va fi el în veșnicie: mântuit, cu un nume nou, trăind înaintea lui Dumnezeu în cer. Faptul că toate acestea nu sunt accesibile decât printr-o revelație nu schimbă cu nimic situația, întrucât biruitorul în rugăciune trăiește această stare ca pe aceea de cetățean al cetății sfinte a lui Dumnezeu, al Ierusalimului ceresc⁵⁵, așteptând ca el să coboare la sfârșitul veacurilor asupra întregii omeniri. Astfel, creștinii au drept de cetate încă de acum, în măsura în care înaintează pe calea rugăciunii și „păzesc cuvântul răbdării”⁵⁶ și „nu își iubesc viața până la moarte”⁵⁷. Biserica este astfel deasupra categoriilor obișnuite ale gândirii: „Chemată la o Împărăție eshatologică, ea dă mărturie încă de aici, de pe pământ, de realitatea și experiența unei existențe noi, veșnice și cerești”⁵⁸. Toate transformările pe care le suferă omul până atinge rugăciunea supremă mai presus de cuvânt se înscriu în această dinamică spre eshaton a Bisericii și dovedesc solidaritatea omului cu destinul cosmic.

Este de la sine înțeles că tot ceea ce a fost înainte de creație și tot ceea ce va fi în eshaton scapă puținței de articulare prin limbaj omenesc, întrucât, arată Sfântul Isaac, „lucrurile din veacul viitor nu pot avea deloc un nume corespunzător sau adevărat”⁵⁹, cele

⁵² Pentru o analiză a termenului în teologia Sfântului Grigorie de Nyssa, vezi Ierom. Agapie CORBU, *Sfântul Grigorie de Nyssa, tâlcuitor al Sfintei Scripturi. O introducere în exegeza biblică patristică*, Ed. Sf. Nectarie, Arad, 2011, pp. 162-166.

⁵³ *Apocalipsa* 21, 2.

⁵⁴ *Apocalipsa* 21, 22.

⁵⁵ Cf. *Apocalipsa* 3, 12.

⁵⁶ *Apocalipsa* 3, 10.

⁵⁷ *Apocalipsa* 12, 11.

⁵⁸ Pierre PRIGENT, *L'Apocalypse de Saint Jean*, Labor et Fides, Geneva, 2000, p. 458.

⁵⁹ SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 19, 107-108, ed. cit., p. 285; *vide infra* și SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvânt despre rugăciune*, p. 403.

eshatologice fiind „o taină pe care o știe doar Duhul și mintea rugătorului care o primește”⁶⁰. Despre aceste realități Scriptura vorbește umbrat, prin ghicituri, pilde și alegorii, deoarece, cu cât Dumnezeu e mai aproape de om, cu atât cuvintele se împrăștiează și devin mai neputincioase.

În actuala etapă a istoriei, adică între Învierea lui Hristos și Parusie, starea eshatologică a rugăciunii fără cuvinte este atinsă prin implicarea inimii în rugăciune⁶¹, considerată nu atât o acțiune, cât o stare duhovnicească a omului lăuntric⁶². Inima este, potrivit Sfântului Grigorie Palama, instrumentul prin care mintea înrăurește trupul, folosindu-se de ea ca de un organ⁶³, și, de aceea, în inimă se face trecerea treptată de la rugăciunea cu cuvinte la cea fără cuvinte, stare a rugăciunii atinsă independent de voința omului și amintită sau chiar descrisă de câțiva dintre autorii prezentei antologii. Astfel, pe măsură ce rugăciunea se înduhovnicește, în ea dispare separarea radicală dintre acest „acum” al istoriei și acel „atunci” eshatologic, viața filocalică autentică anticipând și grăbind venirea Domnului⁶⁴. Rămâne, desigur, o diferență de intensitate, dar nu și o separare, așa cum, de exemplu, Sfântul Pavel trăia în trup moartea lui Iisus, pentru ca și viața Lui să se arate în el, trăind un fel de „pre-parusie”⁶⁵, înțeleasă ca mângâiere dumnezeiască a Învierii lui Hristos, trăită în umbra morții⁶⁶. Ne reîntâlnim într-un context biblic cu aceeași viziune asupra caracterului ambivalent al morții pe care am întâlnit-o în expresia μελέτη θανάτου.

Într-un text de o frumusețe copleșitoare și de o mare densitate filocalică, Sfântul Ioan Casian prezintă felul în care, în timpul rugăciunii, se întâmplă ca mintea să se ascundă în tainele unei tăceri adânci datorită iluminării harului, venită pe neașteptate (*stupor subitae illuminationis*). Această iluminare lăuntrică „oprește orice sunet al glasului, iar spiritul înmărmurit fie își reține înăuntru

⁶⁰ SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Capete gnostice*, 3, 56, ed. cit., p. 184.

⁶¹ Cf. SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre Rugăciunea domnească*, IV, p. 161.

⁶² Cf. ORIGEN, *Despre rugăciune*, VIII, 1, p. 70.

⁶³ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Despre rugăciune*, c. 28, în: *Filocalia*, vol. 7, ed. cit., p. 310.

⁶⁴ Cf. 2 Petru 3, 11-13.

⁶⁵ După inspirata expresie a lui Murray J. HARRIS, în: *The Second Epistle to the Corinthians. A Commentary on the Greek Text*, William B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 2013, p. 365.

⁶⁶ Cf. 2 Corinteni 4, 10-12.

toate sentimentele, fie le lasă libere și își revarsă doleanțele către Dumnezeu, prin suspinări negrăite”⁶⁷. Tăcerea în care se afundă monahul, continuând totuși să se roage, este urmarea vederii lumii dumnezeiești și reprezintă momentul de vârf al rugăciunii și încununarea ei, când cuvintele sublimază în tăcere. Pe urmele avvei Evagrie, acest moment este numit de Sfântul Isaac „mare uimire și vedere petrecută în timpul rugăciunii”, tot ceea ce a făcut monahul până acum ca rugăciune fiind doar niște „chei” ale visteriei, fiindcă după intrarea în visterie orice rugăciune încetează și orice cuvânt amuțește, pentru că de față e Stăpânul⁶⁸.

O dovadă că rugăciunea fără cuvinte nu este doar privilegiul câtorva fericiți pustnici o constituie considerațiile unui păstor duhovnicesc din lume, Fericitul Augustin: „Din rugăciune trebuie să fie izgonită pălăvrăgeala, nu însă și stăruința neîncetată, dacă stăruie cu înflăcărare în această intenție. A grăi multe cuvinte la rugăciune înseamnă a face un lucru trebuitor cu ajutorul unor cuvinte zadarnice. Dar a ne ruga îndelung înseamnă a bate cu inima noastră plină de dragoste evlavioasă la inima Celui căruia ne rugăm. O astfel de rugăciune se face mai mult prin lacrimi decât prin cuvinte și aduce înaintea Lui lacrimile și suspinele noastre⁶⁹, care nu pot fi tănuite⁷⁰ de Acela care a creat toate prin Cuvântul Său și nu are nevoie de cuvinte omenești”⁷¹.

Această rugăciune dincolo de cuvinte sunt și „suspinele negrăite”, care, în tâlcuirea lui Origen, sunt ale Duhului Sfânt, „Care strigă în inimile celor fericiți: «Avva, Părinte!»”⁷², cunoscând întocmai că suspinele dinăuntrul acestui cort pământesc ar putea să-i împovăreze pe cei căzuți sau care au greșit, [și Care] mijlocește pe lângă Dumnezeu cu suspine negrăite, luând asupra Sa, din multă dragoste de oameni și compasiune, suspinele noastre [...] și mijlocește la Dumnezeu nu cu suspine obișnuite, ci «negrăite», însoțite de cuvinte inefabile, pe care nu se cuvine omului să le grăiască”⁷³⁷⁴.

⁶⁷ SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Întâia convorbire cu părintele Isaac*, XXVII, p. 338.

⁶⁸ SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 19, 27, ed. cit., p. 279.

⁶⁹ Cf. *Psalmul* 55, 8.

⁷⁰ Cf. *Psalmul* 37, 9.

⁷¹ FERICITUL AUGUSTIN, *Epistola* 130, 20, p. 304.

⁷² *Galateni* 4, 6.

⁷³ Cf. *2 Corinteni* 12, 4.

⁷⁴ ORIGEN, *Despre rugăciune*, II, 3, p. 55.

Cuprinsă, așadar, între grăire și negrăire, rugăciunea este cea prin care omul poate trăi gradual unitatea dintre timp și veșnicie, dintre istoria cosmosului și a omului și destinul lor comun eshatologic. Astfel, starea de rugăciune mai presus de cuvinte, pe care Sfântul Isaac nici nu o mai numește rugăciune, corespunde, în perspectiva eshatonului care se apropie, cu acea fază intermediară spre cea eshatologică, înfățișată alegoric în Scriptură prin închiderea Templului ceresc și umplerea sa „cu fum din slava lui Dumnezeu și din puterea Lui”, așa încât „nimeni nu [va] mai putea să intre în templu”⁷⁵. Această situație este tâlcuită ca neputință a oricărei făpturi, om sau înger, de a mai aduce vreo mijlocire prin rugăciunile așa cum le cunoaștem noi acum. Oprirea putinței de a mai aduce lui Dumnezeu obișnuitele rugăciuni a fost prevestită în *Cartea Ieșirii*⁷⁶ și la sfîntirea templului lui Solomon, când slava lui Dumnezeu i-a împiedicat pe preoți să săvârșească slujba⁷⁷. În cazul rugăciunii mai presus de cuvinte, avem de-a face cu întâlnirea cea mai intimă și îndumnezeitoare dintre Dumnezeu și om. Așa cum neputința de a mai intra în templu se datorează prezenței copleșitoare a lui Dumnezeu, care sporește în lucrarea ei de pro-niere și de „veghere la împlinirea scopului creației, fiind o taină de nepătruns a slavei”⁷⁸, tot așa încetarea rugăciunilor obișnuite se datorează revărsării plinătății îndumnezeitoare a luminii necreate peste rugător.

Acum rugăciunea și destinul cosmosului au fuzionat în realitatea eshatologică, trăită încă de acum, a firii celei noi. În acest moment putem spune, împreună cu Sfântul Grigorie Sinaitul, că „rugăciunea este Dumnezeu”⁷⁹.

În măsura în care textele patristice adunate în prezenta antologie reușesc să îi împărtășească cititorului o asemenea viziune, ea și-a atins menirea, rămânând ca însăși rugăciunea să-i dea o cunoaștere nemijlocită și mai profundă a celor spuse.

Ieromonah Agapie CORBU

⁷⁵ *Apocalipsa* 15, 8.

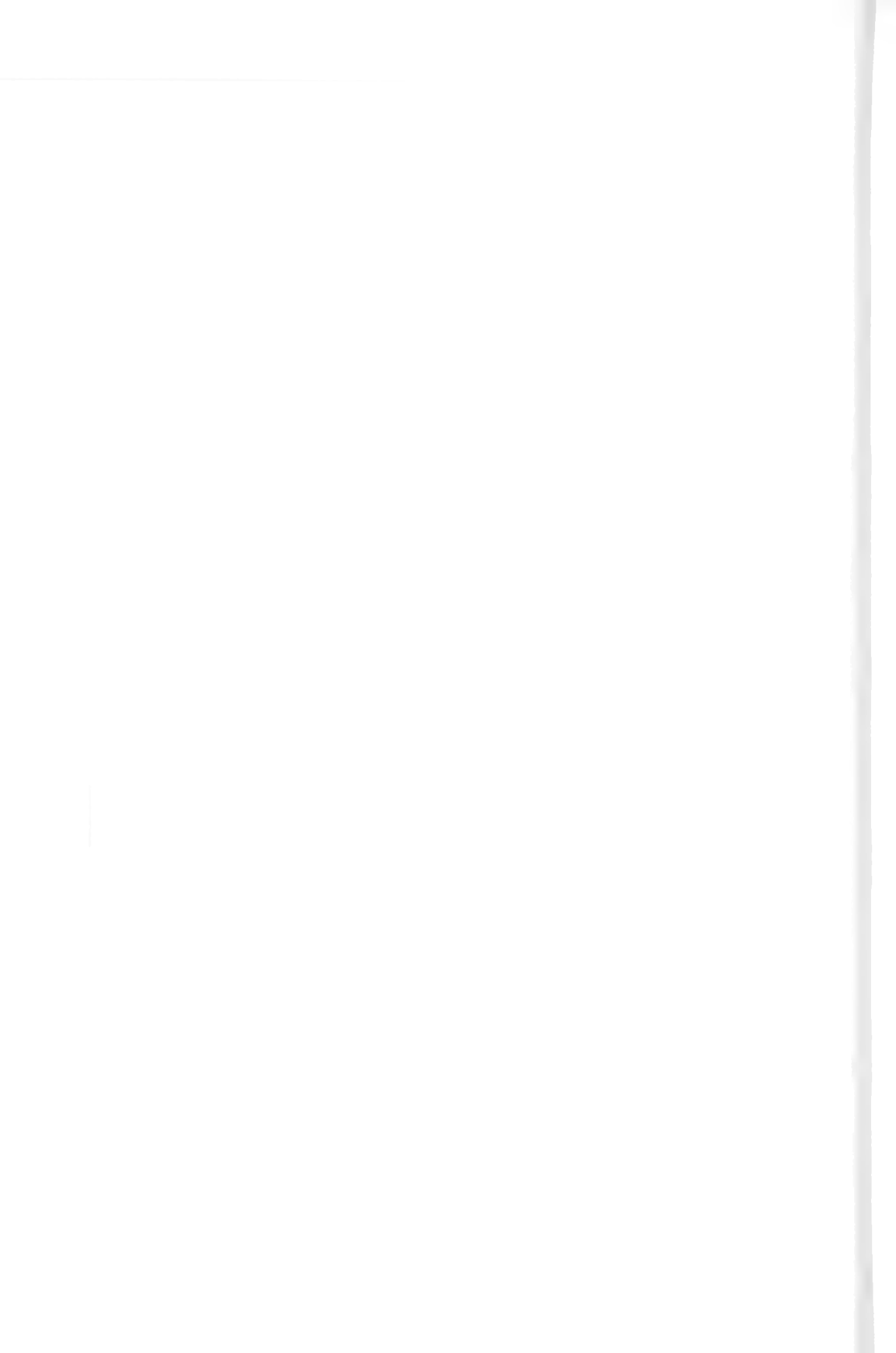
⁷⁶ *Ieșirea* 40, 34-35.

⁷⁷ 3 *Regi* 8, 10-11.

⁷⁸ Jean DELORME, Isabelle DONEGANI, *L'Apocalypse de Jean. Révélation pour le temps de la violence et du désir*, 2 vol, Les Éditions du Cerf, Paris, 2010, vol. 2, p. 61.

⁷⁹ SFÂNTUL GRIGORIE SINAITUL, *Capete foarte folositoare în acrostih*, c. 113, *Filocalia*, vol. 7, ed. cit., p. 163.

TERTULIAN

DESPRE RUGĂCIUNE¹

I

Duh al lui Dumnezeu, Cuvânt al lui Dumnezeu și Rațiune a lui Dumnezeu, Cuvânt al rațiunii, Rațiune a cuvântului și Duh al amândurora: Domnul nostru Iisus Hristos² a fixat noilor discipoli ai noului legământ o nouă formă de rugăciune. Căci trebuia ca și în această privință să se pună un vin nou în burdufuri noi și să se coasă un petec nou pe un veșmânt nou³. De altfel, tot ce fusese mai înainte a fost fie schimbat, cum a fost circumcizia, fie completat, cum a fost restul Legii, fie împlinit, ca prorocia, fie desăvârșit, precum credința însăși. Odată cu venirea Evangheliei ca o împlinire a tuturor celor trecute, noul har al lui Dumnezeu le-a reînnoit pe toate, din carnale făcându-le spirituale, iar în Evanghelie Domnul nostru Iisus Hristos a fost arătat ca Duh al lui Dumnezeu, drept Cuvânt al lui Dumnezeu și Rațiune a lui Dumnezeu: Duh, pentru că a fost puternic, Cuvânt, pentru că a învățat, Rațiune, pentru că a venit.

Astfel, rugăciunea instituită de Hristos a fost constituită din trei părți: din cuvânt, prin care este enunțată, din duh, prin care este puternică, din rațiune, prin care este învățată. Îi învățase și Ioan pe discipolii săi să se roage, dar toate ale lui Ioan erau pregătite înaintea lui Hristos, până când, Acesta crescând (așa cum

¹ Traducere de David Popescu în: *Apologeți de limbă latină*, colecția PSB 3, serie veche, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, pp. 224-249, revizuită de Petru Molodeț-Jitea după ediția din *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol. XX, QUINTI SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI *Opera*, Ex recensione Augusti Reifferscheid et Georgii Wissowa, Pars I, *De oratione*, Bibliopola Academiae Litterarum Caesareae Vindobonensis, 1890, pp. 180-200. (n.red.)

² Asemenea altor scriitori bisericești de dinaintea sau din timpul lui, Tertulian încă nu distinge clar între „duh” ca desemnând natura spirituală a Dumnezeirii și Sfântul Duh ca ipostas al divinității, la fel cum nu distinge cu claritate între natura rațională a divinității și Logosul ca ipostas al divinității, astfel încât în această frază introductivă apelativele „Duh”, „Cuvânt”, „Rațiune” se referă, toate, la Iisus Hristos, așa cum se va preciza și mai jos. (n.red.)

³ Cf. Matei 9, 16-17.

același Ioan anunța de dinainte că trebuie ca Acela să crească, iar el să se micșoreze⁴), întreaga operă a prevestitorului, împreună cu Duhul Însuși, trecea la Domnul. De aceea, cuvintele cu care Ioan își va fi învățat discipolii să se roage nici nu mai există, întrucât cele pământești au făcut loc celor cerești. „Cine este din pământ” – a spus el – „cele pământești vorbește și cine a venit din cer spune ceea ce a văzut”⁵. Și ce nu este ceresc din câte sunt ale Domnului Hristos, cum este și acest îndreptar de rugăciune?

Să examinăm astfel, binecuvântaților, această înțelepciune cerească a Lui, pornind mai întâi de la preceptul de a ne ruga în ascuns, precept prin care cerea omului și credință, pentru ca acesta să aibă încredere că în ascuns și sub acoperișuri sunt prezente și auzul, și văzul lui Dumnezeu cel Atotputernic, dar căuta și modestie în credință, pentru ca omul să-și dăruiască evlavia doar Aceluia în care avea încredere că aude și vede pretutindeni! Înțelepciunea care urmează din următorul precept se referă tot la credință și la modestia credinței, anume de a nu considera că trebuie să mergem la Domnul – despre Care știm cu siguranță că poartă grijă de ai Săi cu asupra de măsură – cu o armată de cuvinte. Și totuși concizia aceasta, care formează al treilea grad de înțelepciune, este susținută de conținutul unei întinse și fericite interpretări și, pe cât este de restrânsă în cuvinte, pe atât este de cuprinzătoare ca sens. Căci nu îmbrățișează numai îndatoririle proprii ale rugăciunii, adorarea lui Dumnezeu și cererea omului, ci aproape tot cuvântul Domnului, toată amintirea învățăturii Lui, astfel încât în rugăciune se cuprinde cu adevărat prescurtarea întregii Evanghelii.

II

Rugăciunea începe de la mărturisirea lui Dumnezeu și de la însemnătatea credinței, atunci când spunem: „Tată, Care ești în ceruri”⁶. Într-adevăr, ne rugăm lui Dumnezeu și mărturisim credința noastră, a cărei însemnătate o arată însuși numele ei⁷. Scris este: „Celor care au crezut în El le-a dat puterea de a se numi

⁴ Ioan 3, 30.

⁵ Ioan 3, 31.

⁶ Matei 6, 9.

⁷ „Tatăl nostru” este invocarea prin care mărturisim credința în Dumnezeu și filiația noastră creștină.

fii ai lui Dumnezeu”⁸. De altfel, Domnul ni L-a vestit de foarte multe ori pe Dumnezeu drept Tată, ba încă ne-a și poruncit să nu numim pe pământ „tată” decât pe Cel pe care-L avem în cer⁹. Și, rugându-ne în felul acesta, noi îndeplinim o poruncă. Fericiți cei care Îl cunosc pe Tatăl! Acesta este reproșul care i se face lui Israel, pentru care Duhul a luat drept împreună martori cerul și pământul, atunci când spune: „Fii am născut și ei nu M-au cunoscut”¹⁰. Dar, atunci când spunem „Tată”, Îl numim și Dumnezeu. Această formă de adresare dă dovadă de pietate și de putere deopotrivă. Tot astfel, în Tatăl este invocat Fiul, pentru că spune: „Eu și Tatăl una suntem”¹¹. Nici maica Biserică nu este trecută cu vederea, pentru că în Fiul și în Tatăl este recunoscută și Mama, pe care numele de „Tată” și numele de „Fiu” o presupun. Așadar, într-un singur fel sau cuvânt, Îl cinștim pe Dumnezeu cu ai Săi, ne amintim de poruncă și îi denunțăm pe cei care și-au uitat Tatăl.

III

Numele lui Dumnezeu-Tatăl nu fusese revelat nimănui. Chiar și Moise, care întrebase despre nume, auzise un alt nume¹². Nouă ni s-a descoperit în Fiul Său. Dar cine este Fiul? Este noul nume al Tatălui. „Eu am venit” – spune El – „în numele Tatălui”¹³; și iarăși: „Tată, preamărește numele Tău!”¹⁴; și mai lămurit: „Am arătat oamenilor numele Tău”¹⁵. Acesta cerem să fie sfințit. Nu pentru că s-ar cuveni ca oamenii să ureze de bine lui Dumnezeu, ca și cum ar exista și un altul căruia să i se poată ura sau ar suferi dacă nu i-am ura. Fără îndoială că Dumnezeu se cuvine a fi binecuvântat în tot locul și timpul, în vederea amintirii întotdeauna datorate de orice om pentru binefacerile Lui. Dar aceasta ține loc și de binecuvântare. De altfel, când nu este sfânt și sfințit prin el însuși numele lui Dumnezeu, având în vedere că, prin El Însuși,

⁸ Ioan 1, 12.

⁹ Cf. Matei 23, 9.

¹⁰ Isaia 1, 2.

¹¹ Ioan 10, 30.

¹² Ieșirea 3, 13-14.

¹³ Ioan 5, 43.

¹⁴ Ioan 12, 28.

¹⁵ Ioan 17, 6.

El îi sfințește pe ceilalți? Lui nu încetează să-I spună acel alai de îngeri: „Sfânt, Sfânt, Sfânt”¹⁶. De aceea, și noi, care urmează să îmbrăcăm haina îngerilor, dacă vom merita acest lucru, învățăm încă de aici acea cerească invocare către Dumnezeu și slujba viitoare slave. Aceasta privitor la slava lui Dumnezeu.

Altminteri, în ceea ce privește rugăciunea noastră, atunci când spunem: „Sfințească-se numele Tău”¹⁷, cerem ca numele să se sfințească în noi, care suntem în El, precum și în ceilalți, pe care harul lui Dumnezeu încă îi așteaptă, ca să ne supunem și acestei porunci de a ne ruga pentru toți, chiar și pentru dușmanii noștri. Motiv pentru care, prin această exprimare incertă, de vreme ce nu spunem: „Să se sfințească în noi”, spunem: „În toți”.

IV

După această formă de adresare, adăugăm: „Facă-se voia Ta în ceruri și pe pământ”¹⁸, nu pentru că s-ar împotrivi cineva să se facă voia lui Dumnezeu și pentru că i-am ura succes voinței Sale, ci cerem ca voința Lui să fie în toți, pentru că, plecând de la o interpretare figurată a cuvintelor „carne” și „duh”, noi suntem „cer” și „pământ”. Dar, chiar dacă trebuie să le înțelegem în mod simplu, totuși sensul rugăciunii este același, astfel încât voința lui Dumnezeu să fie în noi „pe pământ”, pentru ca adică să poată fi și „în ceruri”. Dar ce altceva vrea Dumnezeu decât să-I urmăm învățătura? Cerem, așadar, să ne dea substanța și puterea voinței Sale, ca să ne mântuim și în cer, și pe pământ, fiindcă voința Lui supremă este mântuirea celor pe care i-a înfiat. Este aceeași voință a lui Dumnezeu cea pe care Domnul a împlinit-o prin propovăduirea, lucrarea și suferința Sa. Într-adevăr, dacă El a declarat că îndeplinește nu voința Sa, ci pe a Tatălui Său, fără îndoială că era voința Tatălui aceea pe care o îndeplinea, voința la care suntem chemați și noi acum, ca la un exemplu care ne provoacă să propovăduim, să lucrăm și să suferim chiar până la moarte, acțiuni pe care, ca să le putem îndeplini, avem nevoie de voința lui Dumnezeu.

¹⁶ *Isaia* 6, 3; *Apocalipsa* 4, 8.

¹⁷ *Matei* 6, 9.

¹⁸ *Matei* 6, 10; cf. *Ioan* 6, 38.

Tot astfel, atunci când spunem: „Facă-se voia Ta”, noi dorim cu adevărat binele pentru noi, fiindcă nu este nimic rău în voința lui Dumnezeu, chiar dacă ni se impune ceva neplăcut ca urmare a ceva meritat. Odată rostite aceste cuvinte, ne îndemnăm pe noi înșine la răbdare¹⁹. Domnul, chiar și atunci când a vrut să arate în trupul Său slăbiciunea cărnii aflate sub apăsarea pătimirii, a spus: „Tată, treci de la Mine paharul acesta”, dar Și-a venit în fire: „Însă nu voia Mea, ci a Ta să se facă!”²⁰ El Însuși era voința și puterea Tatălui, și totuși S-a încredințat voinței Tatălui, pentru a arăta datoria răbdării.

V

Iar „vie Împărăția Ta”²¹ se referă la același lucru ca și „facă-se voia Ta”, în noi, bineînțeles. Într-adevăr, când nu este Dumnezeu împărat, „în a Cărui mână este inima tuturor împăraților”²²? Tot ceea ce dorim pentru noi Îi atribuim Lui și punem pe seama Lui ceea ce așteptăm de la El. Astfel, dacă manifestarea Împărăției dumnezeiești ține de voința lui Dumnezeu și de așteptarea noastră, cum ar putea să ceară cineva prelungirea în timp a lumii acesteia, având în vedere că Împărăția lui Dumnezeu, pentru care ne rugăm să vină, tinde spre sfârșitul acestei lumi? Dorim să împărțim cât mai curând, nu să fim robi cât mai mult. Chiar dacă n-ar fi fost cuprinsă în rugăciune cererea despre venirea Împărăției, am fi pronunțat-o noi, din proprie inițiativă, grăbindu-ne spre dobândirea speranței noastre. Strigă către Domnul cu ardoare sufletele martirilor sub altar: „Până când nu vei răzbuna, Doamne, sângele nostru, de la locuitorii pământului?”²³, pentru că răzbunarea Lui depinde, fără îndoială, de sfârșitul lumii. Să vină cât mai repede, Doamne, Împărăția Ta, dorul creștinilor, tulburarea neamurilor, tresăltarea îngerilor, pentru care suntem chinuiți, pentru care, mai ales, ne rugăm²⁴!

¹⁹ Cerem să se împlinească voia lui Dumnezeu în voia noastră, după rânduiala Domnului Hristos.

²⁰ *Luca* 22, 42.

²¹ *Matei* 6, 10.

²² *Pildele* 21, 1.

²³ *Apocalipsa* 6, 10.

²⁴ Tertulian exprimă aici dorința vie a creștinilor persecutați de stăpânirea romană ca să vină Împărăția lui Dumnezeu, cu dreptatea și bunătatea ei, cât mai repede.

VI

Cât de frumos a rânduit înțelepciunea divină șirul cererilor din rugăciune, pentru ca, după cele cerești, adică după numele lui Dumnezeu, după voința și Împărăția lui Dumnezeu, să facă loc și cererii pentru nevoi pământești! De altfel, și Domnul spusese: „Căutați mai întâi Împărăția și atunci vi se vor adăuga și acestea”²⁵. De altfel, cerea: „Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi”²⁶ trebuie s-o înțelegem mai degrabă în mod spiritual²⁷. Într-adevăr, Hristos este pâinea noastră, fiindcă El este viața și pâinea vieții. „Eu sunt” – a spus El – „Pâinea vieții”²⁸; și ceva mai înainte: „Pâinea este cuvântul Dumnezeului celui viu, care a coborât din cer”²⁹; apoi, pentru că și trupul Lui este considerat a fi în pâine: „Acesta este trupul Meu”³⁰.

Astfel, cerând pâinea cea de toate zilele, cerem să rămânem mereu în Hristos și să fim nedespărțiți de trupul Lui. Dar, fiindcă aceste cuvinte pot fi înțelese și în sens concret, carnal, învățătura spirituală nu poate fi desprinsă de religie. Rugăciunea recomandă să cerem pâine, pentru că pentru credincioși ea este singurul lucru necesar, pe când pe celelalte le caută neamurile. De aceea, El ne imprimă învățătura prin exemple și o reia prin parabole atunci când spune: „Oare ia tatăl pâinea fiilor și o dă câinilor?”³¹ Tot astfel: „Oare când fiul cere pâine, tatăl îi dă piatră?”³² În acest fel, El arată ce așteaptă fiii de la tată. Dar și omul acela care bătea noaptea la ușă cerea pâine³³. Și pe bună dreptate a adăugat: „Dă-ne-o nouă astăzi”, fiindcă spusese mai înainte: „Nu vă gândiți la ziua de mâine ce veți mânca”³⁴. În acest sens a adaptat și parabola cu acel om care, datorită belșugului recoltei, se gândea să-și mărească hambarele și să fie la adăpost de griji pentru mai multă vreme, dar care chiar în noaptea aceea a murit³⁵.

²⁵ Matei 6, 33.

²⁶ Matei 6, 11.

²⁷ Ne rugăm zilnic pentru pâinea înțeleasă mai întâi pe plan spiritual, ca Însuși Hristos, și apoi ca mijloc de existență trupească și pentru noi, și pentru semenii noștri.

²⁸ Ioan 6, 35.

²⁹ Ioan 6, 33.

³⁰ Matei 26, 26; Luca 22, 19.

³¹ Matei 15, 26.

³² Matei 7, 9.

³³ Luca 11, 5.

³⁴ Matei 6, 34.

³⁵ Luca 12, 16 ș.u.

VII

Era de așteptat ca, ținând cont de mărinimia lui Dumnezeu, să-l cerem și îngăduința. De altfel, la ce va folosi hrana, dacă înaintea Lui suntem socotiți a fi în realitate ca un taur de jertfă? Domnul știa că El singur este fără de greșală. Astfel, El ne învață să cerem: „Și ne iartă nouă datoriile noastre”³⁶. Mărturisirea este o cerere de iertare, fiindcă cel care cere iertare își mărturisește greșeala. Astfel, și pocăința este arătată a fi bine-primită de Dumnezeu, fiindcă El aceasta vrea, iar nu moartea păcătosului³⁷. În Scripturi, datoria este o figură a greșelii, pentru că greșeala este în mod similar datornică judecății și este urmărită de către aceasta ca să nu scape de decizia de restituire, dacă nu restituie ceea ce e datorat, așa cum stăpânul a iertat acelei slugi datoria. Căci la aceasta se referă exemplul întregii parabole. De altfel, faptul că aceeași slugă, după ce a fost eliberată de stăpân, nu l-a cruțat, la rândul ei, pe datornicul său, motiv pentru care, adusă înaintea stăpânului, este dată pe mâna călăului până ce va returna ultimul bănuț³⁸, adică până ce va plăti pentru cea mai mică greșală, acest fapt deci este în consonanță cu faptul că noi mărturisim că iertăm datornicilor noștri. Această expresie a rugăciunii se găsește și în altă parte. „Iertați” – zice El – „și vi se va ierta vouă”³⁹. Iar când Petru L-a întrebat dacă trebuie să ierte fratelui de șapte ori, El i-a răspuns: „Ba chiar de șaptezeci de ori câte șapte”⁴⁰, pentru a da o formă nouă, mai bună, Legii, fiindcă, în *Facere*, răzbușnarea este calculată de șapte ori pentru Cain, iar pentru Lameh de șaptezeci de ori câte șapte⁴¹.

VIII

Pentru completarea unei atât de succinte rugăciuni, El a adăugat spunând că nu ne rugăm numai pentru iertarea greșelilor, ci și pentru îndepărtarea cu totul de ele. „Nu ne duce pe noi în

³⁶ *Matei* 6, 12.

³⁷ Cerem apoi iertarea de la Dumnezeu, condiționată de iertarea semenilor din partea noastră.

³⁸ *Matei* 18, 34 ș.u.

³⁹ *Luca* 6, 37.

⁴⁰ *Matei* 18, 21-22.

⁴¹ *Facerea* 4, 15, 24.

ispită”⁴², ceea ce înseamnă: „Nu îngădui să fim duși [în ispită] de cel care ispitește”. Departă de a părea că Domnul ispitește, ca și cum fie ar ignora credința fiecăruia, fie ar dori să o înlăture! Slăbiciunea și răutatea aparțin diavolului. Căci și lui Avraam nu pentru a-i ispiți credința îi poruncise să-și sacrifice fiul, ci pentru a i-o dovedi, ca prin el să dea exemplu pentru învățătura Sa, prin care avea să învețe în curând să nu aibă cineva nici chiar pe cei apropiați mai dragi decât pe Dumnezeu⁴³. El Însuși, ispitit fiind de diavol, a arătat cine este autorul și conducătorul ispitei⁴⁴. Confirmă acest pasaj prin cele următoare, spunând: „Rugați-vă să nu cădeți în ispită”⁴⁵. Au fost ispitiți până la a-L abandona pe Domnul, pentru că fuseseră mai înclinați spre somn decât spre rugăciune⁴⁶. Iar încheierea: „Ci ne izbăvește de cel rău”⁴⁷ este răspunsul care explică ce înseamnă „nu ne duce în ispită”.

IX

La câte porunci ale prorocilor, Evangheliilor, apostolilor, la câte predici ale Domnului, la câte parabole, exemple și învățături nu se face referire în câteva propoziții concise formate din puține cuvinte! Câte îndatoriri nu sunt realizate dintr-odată! Cinstirea lui Dumnezeu prin „Tatăl”, mărturisirea credinței prin „nume”, sacrificiul ascultării prin „voință”, amintirea speranței prin „împărăție”, cererea vieții prin „pâine”, mărturisirea datoriei prin rugăciunea de „iertare”, neliniștea provocată de ispite prin cererea de „pază”. Ce este de mirare? Dumnezeu singur a putut să învețe cum ar vrea să fie rugat. Așadar, de către El a fost rânduită religia rugăciunii, iar rugăciunea, însuflețită de Duhul Său chiar în momentul în care era rostită de gura divină, a urcat la cer, în baza prerogativei de care El Se bucura, încredințând Tatălui cele învățate de Fiul.

⁴² Matei 6, 13.

⁴³ Cf. Luca 14, 26.

⁴⁴ Izbăvirea noastră de cel rău arată în ce constau și ispitele, și autorul lor, de care cerem să fim eliberați.

⁴⁵ Luca 22, 46.

⁴⁶ Cf. Matei 26, 40-41.

⁴⁷ Matei 6, 13.

X

Totuși, de vreme ce Domnul, Care prevede nevoile oamenilor, după învățătura transmisă despre rugăciune, spune separat: „Cereți și vi se va da”⁴⁸, și întrucât sunt lucruri care se cer în funcție de împrejurările fiecăruia, odată exprimată rugăciunea obișnuită, care a fost instituită ca fundament, este îngăduit să se adauge alte cereri provocate de dorințe care se întâmplă să apară, fără să se uite însă poruncile.

XI

Ca să nu fim departe nici de preceptele, nici de urechile lui Dumnezeu, amintirea preceptelor ne așterne prin rugăciuni calea către cer. Dintre acestea, unul dintre cele mai de seamă este cel care ne recomandă să nu ne apropiem de altarul lui Dumnezeu mai înainte de a ne fi împăcat cu frații noștri, dacă am avut cu ei unele neînțelegeri și supărări⁴⁹. Într-adevăr, cum este posibil să ajungi la pacea lui Dumnezeu fără pace, la iertarea datoriiilor fără iertarea datoriiilor altora? Cum Îl va îndupleca pe Tatăl cel mâniat pe fratele său, când orice mânie ne este interzisă chiar de la început? Într-adevăr, și Iosif, trimițându-i pe frații săi să-l aducă pe tatăl lor, le-a spus: „Să nu vă certați pe cale”⁵⁰. Pe noi ne-a sfătuit prin aceste cuvinte – pentru că în altă parte învățătura noastră este numită „cale” –, ca nu cumva, fiind pe drumul rugăciunii, să mergem cu mânie la Tatăl. Plecând de aici, Domnul, amplificând în mod evident Legea, echivalează mânia față de frate cu omuciderea. El nu îngăduie nici măcar enunțarea unui cuvânt rău. Iar dacă ai fost nevoit să te superi, să-ți treacă supărarea până la apusul soarelui, așa cum învață Apostolul⁵¹! Și ce nesăbuiță este fie să-ți treacă ziua fără rugăciune, în timp ce amâni să-ți mulțumești fratele, fie să-ți irosești rugăciunea stăruind în mânie⁵²!

⁴⁸ *Matei 7, 7; Luca 11, 9.*

⁴⁹ *Cf. Matei 5, 23-24.*

⁵⁰ *Facerea 45, 24.*

⁵¹ *Efesenii 4, 26.*

⁵² Pacea cu Dumnezeu cel nevăzut e condiționată de pacea cu semenii noștri văzuți.

XII

Intenția rugăciunii care pornește dintr-un astfel de duh, cum este Duhul către Care este trimisă, trebuie să fie liberă nu numai de mânie, ci, în general, de orice tulburare sufletească. Aceasta, fiindcă spiritul necurat nu va putea fi recunoscut de către Duhul Sfânt, sau duhul trist de către Cel vesel, cel rob de către Cel liber. Nimeni nu primește la sine dușmanul, nimeni nu-l îngăduie la sine decât pe cel care-i este prieten.

XIII

De altfel, care este rațiunea de a merge la rugăciune cu mâinile spălate, dar cu sufletul murdar, când și mâinilor le este necesară curățenia spirituală, ca să se înalțe nepătate de minciună, de crimă, de sălbăticie, de otrăvuri, de idolatrie și de alte pete care, concepute cu duhul, se îndeplinesc prin acțiunea mâinilor? Aceasta este adevărata curățenie, nu cea de care se îngrijesc în mod superstițios cei mai mulți, luând cu ei apă pentru orice rugăciune, chiar după ce vin de la baie, unde s-au spălat pe tot corpul. Pe când mă întrebam curios și cercetam rațiunea acestui obicei, am aflat că amintește de faptul că Pilat și-a spălat mâinile când L-a predat pe Domnul. Noi Îl adorăm pe Domnul, nu L-am predat, ba chiar trebuie să ne și îndepărtăm de modelul celui care L-a dat pe Domnul, iar nu, urmând acest model, să ne spălăm mâinile, în afară de cazul în care simțim nevoia să ne spălăm din cauza vreunei murdăriri cauzate de viața obișnuită, pentru că altfel mâinile sunt îndeajuns de curate, fiindcă le-am spălat o singură dată, împreună cu întreg trupul, în Hristos⁵³.

XIV

Deși își spală zilnic toate membrele corpului, totuși Israel nu este nicicând curat. Mâinile lui vor fi cu siguranță întotdeauna murdare, pe veci pătate de sângele prorocilor și al Domnului Însuși. De

⁵³ Anume, în baia Botezului. Aceeași concepție o întâlnim și la HIPOLIT ROMANUL, *Despre tradiția apostolică*, 41: *Qui enim loti sunt non habent necessitatem lauandi iterum quia mundi sunt* („Cei care s-au îmbăiat – în baia Botezului – nu au nevoie să se spele din nou, pentru că sunt curați”). (n.red.)

aceea, știind ce au făcut strămoșii lor, moștenitorii vinovați nici nu îndrăznesc să înalțe mâinile către Domnul, ca să nu strige un Isaia, ca să nu se scârbească [de ei] Hristos⁵⁴. Noi însă nu numai că le ridicăm, ci le și întindem, imitând pătimirea Domnului și, rugându-ne, Îl mărturisim pe Hristos.

XV

Dar, fiindcă m-am referit la o practică zadarnică, nu va fi o sarcină supărătoare să le menționez și pe celelalte, care pe bună dreptate trebuie blamate, în măsura în care se săvârșesc în lipsa autorității oricărui precept, fie al Domnului, fie al apostolilor. Într-adevăr, se consideră că practicile de acest fel nu aparțin religiei, ci superstițiilor, fiind afectate, forțate și ținând mai mult de un obicei îndeplinit cu scrupulozitate decât de o îndatorire rațională, și de aceea ele trebuie într-adevăr combătute, fiindcă ne fac asemenea neamurilor păgâne. O astfel de practică este obiceiul unora de a-și face rugăciunea după ce și-au scos mantaua: într-adevăr, acesta este modul în care neamurile merg la idoliilor lor. Dacă acest obicei ar fi fost într-adevăr necesar, apostolii, care ne învață modalitatea de a ne ruga, l-ar fi inclus în practica [rugăciunii]. Dar poate că unii consideră că Pavel și-a lăsat mantaua la Carp⁵⁵ atunci când s-a rugat. Da, cu siguranță, Dumnezeu nu-i ascultă pe cei care nu-și dau jos mantalele, El, Care i-a ascultat pe cei trei sfinți rugându-se îmbrăcați cu pantaloni și cu tiarele pe cap în cuptorul regelui babilonian⁵⁶!

XVI

La fel este obiceiul unora de a se așeza după ce și-au făcut rugăciunea, obicei căruia nu-i pricep rațiunea, în afară de una pe care copiii vor să o dea. Și ce, dacă acel Herma, a cărui scriere este intitulată, mi se pare, *Păstorul*, după rugăciune nu s-ar fi așezat pe

⁵⁴ *Isaia* 1, 15.

⁵⁵ *Cf. 2 Timotei* 4, 13.

⁵⁶ În mod evident, avem de-a face cu o ironie a autorului la adresa celor care îmbrățișează practici superstițioase, precum cea a spălării excesive sau a dezbrăcării mantalei înainte de rugăciune. (*n.red.*)

pat, ci ar fi făcut altceva, am fi cerut oare să se treacă și acest fapt în practică⁵⁷? În niciun caz! În mod simplu se spune și acum: „După ce m-am rugat și m-am așezat pe pat” din rațiuni de povestire, nu ca o cutumă a tradiției. Căci altfel ar trebui să ne rugăm numai acolo unde este și un pat. Ba mai mult, ar însemna că nu respectă prescripțiile cel care s-ar așeza pe scaun sau pe o băncuță. În plus, de vreme ce neamurile fac la fel, șezând după ce și-au adorat micuții idoli, tocmai de aceea se cuvine să fie respinsă între noi o practică folosită în cinstirea idolilor. La aceasta se adaugă și vina lipsei de respect, chiar și din partea neamurilor, lucru pe care l-ar înțelege dacă ar avea o fărâmbă de minte. Căci, dacă este ireverențios să stai așezat în prezența și înaintea celui pe care-l respecți și îl cinstești foarte mult, cu cât este mai lipsit de reverență acest fapt în prezența Dumnezeului celui viu, când până și îngerul rugăciunii stă alături în picioare? Sau poate că Îi reproșăm lui Dumnezeu că ne-a obosit rugăciunea?

XVII

Cu atât mai mult vom încredința lui Dumnezeu cererile noastre, dacă închinarea noastră se face cu modestie și smerenie, cu mâinile ridicate nu exagerat și ostentativ, ci măsurat și cuviincios, fără să ne înălțăm cu aroganță privirile. De altfel, și acel vameș care se ruga stăruiitor nu doar prin cuvinte, ci și prin expresia feței, smerit și cu ochii în pământ, s-a întors acasă mai îndreptățit decât arogantul fariseu. Se cuvine să fie stăpânite și sunetele vocii, altminteri de ce corzi vocale n-am avea nevoie, dacă pentru tăria glasului suntem ascultați?! Dumnezeu este ascultător nu al vocii, ci al inimii, fiind și Cel care o privește. Demonul oracolului de la Delfi spune: „Îl înțeleg pe mut și îl ascult pe cel care tace”⁵⁸. Oare urechile lui Dumnezeu zgomot așteaptă? Dar cum a putut rugăciunea lui Iona să străbată din pântecul chitului, prin măruntaiele unui animal atât de mare, din adâncul mării prin imensul noian de ape

⁵⁷ Tertulian face aici trimitere la HERMA, *Păstorul*, V, 1, unde Herma spune că are viziunea Păstorului după rugăciune, în timp ce stătea întins pe pat. În subtext, se resimte ironia lui Tertulian, care probabil că nu avea aceeași reverență față de un text care, în unele părți ale creștinătății, în acele vremuri, era privit drept scriptură. (n.red.)

⁵⁸ HERODOT, *Istorie*, I, 47. (n.red.)

și să ajungă până la cer? Ce reușesc să obțină în plus cei care își fac închinarea în mod zgomotos, în afară de faptul că asurzesc urechile celor din jur? Într-adevăr, atunci când își fac cunoscute cererile, oare fac ei altceva decât să se roage în public?

XVIII

Un alt obicei a devenit acum predominant. După ce și-au făcut rugăciunea, cei care postesc se sustrag de la sărutarea împăcării cu frații, care este pecetluire a rugăciunii. Dar când trebuie împărtășită cu frații pacea mai mult, dacă nu atunci când rugăciunea celui care postește se înalță cu atât mai lăudabilă, pentru ca și ei să se împărtășească din postul nostru, la care participă la rândul lor, comunicând astfel fratelui pacea care derivă din post? Ce rugăciune este întreagă dacă este lipsită de sărutarea cea sfântă? Pe cine-l împiedică pacea să-și facă datoria către Domnul? Ce fel de sacrificiu este cel de la care se pleacă fără pace? Oricare ar fi rugăciunea, nu va fi mai puternică decât observarea poruncii prin care ni se cere să postim pe ascuns. Căci de la înfrânarea sărutării putem fi recunoscuți cei care postim. Chiar dacă există vreun motiv, ca să nu fii totuși acuzat față de acest precept, poți să amâni pacea pentru acasă între cei cărora nu le poți ascunde cu totul postirea. Dar oriunde poți în altă parte să-ți ascunzi postirea, trebuie să-ți aduci aminte de precept. Astfel, te vei achita atât de îndatorirea exterioară, cât și de obișnuința de acasă. În acest fel, și în ziua de Paști, când obligația postului este comună și ca și publică, pe bună dreptate ne dăm sărutarea după datină, fără să ne îngrijim a ascunde ceea ce facem împreună cu toții.

XIX

Ceva similar se întâmplă și cu zilele de priveghere: mulți consideră că nu trebuie să participe la rugăciunile pentru jertfa euharistică, fiindcă privegherea ar fi întreruptă odată cu primirea Trupului Domnului. Prin urmare, Euharistia anulează devoțiunea datorată lui Dumnezeu, sau obligă și mai mult față de Dumnezeu? Oare nu va fi mai solemnă privegherea ta dacă vei priveghea și lângă altarul lui Dumnezeu? După ce Trupul Domnului a fost primit și păstrat, și

una, și alta sunt mântuitoare: atât participarea la jertfa euharistică, cât și îndeplinirea datoriei⁵⁹. Dacă privegherea⁶⁰ a primit numele din disciplina militară (fiindcă suntem armata lui Dumnezeu), cu siguranță orice bucurie sau tristețe și-ar face loc, ea nu întrerupe străjile soldaților care sunt în tabără. Căci în bucurie învățătura va fi împlinită cu mai multă voieșie, iar în tristețe cu mai multă grijă.

XX

În ceea ce privește îmbrăcămintea, cel puțin cea a femeilor, varietatea obiceiurilor vestimentare m-a determinat pe mine, un om fără absolut nicio condiție socială, să tratez fără rușine acest subiect, pe urmele preasfântului Apostol, în afară de cazul în care nu e deloc un gest nerușinat, dacă îl tratez urmând Apostolului⁶¹. Despre modestia îmbrăcămintei și a podoabelor există indicațiile foarte clare și ale lui Petru⁶², care critică în aceeași termeni și în același spirit ca și Pavel luxul hainelor, trufia aurului și îngrijirea seducătoare a părului.

XXI

Dar, în ceea ce privește chestiunea acoperirii sau nu a capului de către fecioare cu un văl, deși este o practică în general respectată în biserici, ea trebuie tratată ca fiind incertă. Cei care îngăduie fecioarelor exceptarea de la acoperirea capului se întemeiază, se pare, pe faptul că Apostolul⁶³ nu a întrebuințat cuvântul „fecioare”, ci le-a desemnat pe femei ca fiind cele care trebuie să se acopere; el nu a desemnat sexul, ca și cum ar spune: „Cele de sex feminin”, ci treapta sexului, spunând: „Femei”. Căci, dacă ar fi denumit sexul, spunând:

⁵⁹ Așa cum observă Alistair Stewart-Sykes în traducerea sa la acest text al lui Tertulian (în: *Tertullian, Cyprian, Origen On the Lord's Prayer*, Translated and introduced, with brief annotations by Alistair Stewart-Sykes, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 2004, p. 55, nota 19), „practica de a lua acasă Trupul Domnului dat ca împărtășanie era o practică comună în Africa secolului al treilea”. (n. red.)

⁶⁰ În textul latin: *statio*, termen care în limba latină înseamnă și „post de gardă”. (n. red.)

⁶¹ Sfântul Pavel, în *1 Timotei* 2, 9. Tertulian face referire la lucrarea sa *De cultu feminarum* („Despre vestimentația femeilor”). (n. red.)

⁶² *1 Petru* 3, 3.

⁶³ *1 Corinteni* 11, 5.

„Cele de sex feminin”, el ar fi stabilit o regulă în mod absolut, pentru orice femeie, însă, de vreme ce menționează o treaptă a sexului, pe alta o exceptează prin faptul că o trece sub tăcere. Apostolul ar fi putut, spun aceștia, fie să le indice în mod special și pe fecioare, fie să folosească termenul general: „Cele de sex feminin”⁶⁴.

XXII

Cei care fac această excepție trebuie să se gândească la folosirea însăși a cuvântului „femeie” (*mulier*). Ce sens are acest cuvânt chiar în primele pagini ale scrierilor sfinte? Ei vor descoperi că el indică sexul, și nu treapta sexului. Chiar pe Eva, neștiutoare încă de bărbat, Dumnezeu a numit-o „femeie” (*mulierem*) și „parte femeiască” (*feminam*); parte femeiască, prin care este indicat în general sexul, și femeie, prin care este indicată treapta sexului în mod special. Astfel, fiindcă Evei, care încă nu era măritată, i-a fost atribuit atunci termenul de „femeie”, acest termen a devenit comun, desemnând și fecioara. Și nu e de mirare dacă Apostolul, mișcat chiar de Același Duh prin Care, împreună cu întreaga Scriptură dumnezeiască, a fost alcătuită și *Cartea Facerii*, a întrebuințat cuvântul „femeie”, care, după exemplul Evei, care era încă nemăritată, se potrivește și fecioarei⁶⁵. Sensul acesta se regăsește și în alte pasaje.

Într-adevăr, chiar faptul că nu le-a menționat pe fecioare, așa cum face în alt loc în care învață despre căsătorie, arată limpede că termenul folosit se referă la orice femeie și la întreg sexul feminin, fără a se face o distincție între femeie și fecioară, pe care nu o menționează nicidecum. De altfel, cel care, într-un alt loc, amintește o distincție, acolo unde în mod evident această distincție este necesară (și a făcut distincția, desemnând fiecare dintre cele două specii cu termenii proprii lor), acolo unde nu a operat nicio distincție, de vreme ce nu desemnează niciuna dintre categorii, dă de înțeles că nu dorește să facă nicio diferență. De ce? Fiindcă limba greacă, în care și-a redactat Apostolul scrierile, obișnuiește să se refere mai degrabă la „femei” decât la „cele

⁶⁴ Distincția fundamentală care se face aici este aceea dintre *femina* (cu sensul specific de „femelă, parte femeiască, sex feminin”) și *mulier* („femeie”, în general, dar aici, în sens special, „femeie măritată”). (*n.red.*)

⁶⁵ Cf. *Facerea* 2, 23.

de sex feminin”, adică la γυναῖκας mai curând decât la θηλείας. Prin urmare, dacă se recurge frecvent la acest cuvânt⁶⁶ pentru a desemna numele sexului, termen care, în traducere, desemnează ceea ce numim „sex feminin”, atunci Apostolul a desemnat sexul atunci când a spus γυναῖκα („femeie”). Iar în sexul feminin este cuprinsă și fecioara.

Dar și exprimarea Apostolului este clară: „Orice femeie” – spune el – „care se roagă și procește cu capul neacoperit își necinstește capul”⁶⁷. Ce înseamnă orice femeie, dacă nu femeie de orice vârstă, de orice stare, de orice condiție? Când spune „orice”, nu exceptează nicio femeie, așa cum, atunci când spune că bărbații nu trebuie să fie cu capul acoperit, înțelege orice bărbat.

Deci, așa cum, în cazul sexului masculin, sub numele de „bărbat” înțelege că și băieților le este interzis să-și acopere capul⁶⁸, la fel, când este vorba de sexul feminin, sub numele de „femeie” i se poruncește și unei fecioare să-și acopere capul. În cadrul ambelor sexe, vârsta mai mică trebuie să urmeze, în același fel, disciplina vârstei mai mari, altminteri ar trebui ca și băieții feciorelnici să-și acopere capul dacă fetele fecioare nu și-l acoperă, pentru că nici băieții nu sunt menționați în mod special să nu-și acopere capul. Astfel, dacă se face distincție între femeie și fecioară, să se facă și între bărbat și băiat. Fără îndoială, Apostolul spune că din cauza îngerilor trebuie să se acopere capul, fiindcă îngerii s-au îndepărtat de Dumnezeu din cauza fiicelor oamenilor⁶⁹. Dar cine va susține că numai femeile, adică numai cele căsătorite și care nu mai sunt fecioare, trezesc poftă, de vreme ce și fecioarele se disting prin frumusețe și-și pot găsi admiratori? Ba chiar vom descoperi că, atunci când Scriptura spune: „Fiicele oamenilor”⁷⁰, nu înseamnă că au fost dorite numai fecioarele, fiindcă și soțiile bărbaților și femeile în general, fără deosebire, au putut fi numite astfel. Chiar și atunci când Scriptura spune: „Și le-au luat de soții”, o face pentru faptul că sunt luate de soții cele care, fără îndoială, sunt libere. Despre cele care sunt cu bărbați s-ar fi exprimat altfel. Căci, prin „libere”, se înțelege atât văduvele, cât și fecioarele.

⁶⁶ Adică cel de γυνή („femeie”), în limba greacă. (n.red.)

⁶⁷ 1 Corinteni 11, 5.

⁶⁸ 1 Corinteni 11, 4.

⁶⁹ 1 Corinteni 11, 10.

⁷⁰ Facerea 6, 2.

Așadar, desemnând în general sexul prin termenul „fiice”, Scriptura a amestecat speciile în gen. Tot astfel, când spune că natura însăși învață că cele de sex feminin trebuie să-și acopere capul, fiindcă a acordat femeilor părul ca acoperământ și ca podoabă, oare nu a fost acordat și fecioarelor același acoperământ și aceeași podoabă a capului? Dacă pentru o femeie este rușinos să-și radă capul⁷¹, la fel este și pentru o fecioară. Așadar, celor cărora le este atribuită aceeași condiție a capului li se cere și aceeași disciplină a capului, chiar și acelor fecioare pe care vârsta copilăriei le apără, pentru că încă de la început au fost numite femei. De altfel, Israel are aceeași practică. Dar, chiar dacă nu ar avea aceeași practică, legea noastră, îmbogățită și completată, ar fi justificat acest adaos adus ei înseși. Aceasta este explicația pentru cei care impun și fetelor acoperirea capului.

Vârsta care-și ignoră acum sexul să-și păstreze privilegiul simplității. Adam și Eva, când au ajuns să cunoască, și-au acoperit pe dată ceea ce au cunoscut⁷².

Desigur, pentru cele care au trecut de copilărie, vârsta trebuie să le fie ajutată și de natură, și de învățătură. Căci atât prin corpul lor, cât și prin îndatoriri sunt în rândul femeilor. Nicio fecioară nu este astfel din momentul în care poate să se căsătorească, fiindcă vârsta a căsătorit-o deja în ea însăși cu bărbatul ei, adică cu timpul.

Dar vreuna se dăruiește lui Dumnezeu. Totuși, din acel moment, ea își schimbă îngrijirea părului și toată îmbrăcămintea ca o femeie. Însă trebuie să arate totul și să săvârșească totul ca o fecioară. Ceea ce ascunde pentru Dumnezeu trebuie să mențină cu totul neprihănit. Este în interesul nostru să încredințăm numai științei lui Dumnezeu ceea ce facem pentru Dumnezeu, pentru ca nu cumva ceea ce sperăm de la Dumnezeu să primim de la oameni. De ce să descoperi în fața lui Dumnezeu ceea ce acoperi în fața oamenilor? Vei fi mai cuviincioasă în public decât în biserică? Dacă există harul lui Dumnezeu și „l-ai primit, de ce te lauzi” – a zis Apostolul – „ca și cum nu l-ai fi primit?”⁷³ De ce le judeci pe altele prin ostentația ta? Oare prin slava ta le îndemni pe altele pe calea binelui? Ba chiar, dacă te lauzi, tu însăși ești în pericol de a te pierde

⁷¹ Cf. 1 Corinteni 11, 6.

⁷² Cf. Facerea 3, 7.

⁷³ 1 Corinteni 4, 7.

și le împingi și pe altele la aceleași pericole. Ți se scapă cu ușurință ceea ce obții sub impulsul mândriei. Pune-ți val, fecioară, dacă ești fecioară, căci rușinea este o datorie pentru tine! Dacă ești fecioară, nu dori să suferi atingerea multor ochi! Nimeni să nu fie răpit de uimire înaintea feței tale, nimeni să nu te simtă ca o amăgire.

Poți să dai impresia că ești căsătorită dacă-ți acoperi capul. De fapt, impresia nu este falsă, fiindcă te-ai căsătorit cu Hristos. Lui ți-ai dedicat trupul; comportă-te cum îți spune învățătura Soțului tău! Dacă El poruncește ca soțiile altora să-și acopere capul, porunca le privește cu atât mai mult pe ale Sale.

Dar să nu consideri că practica instituită de fiecare predecesor trebuie schimbată! Mulți însă își abandonează înțelepciunea și statornicia în înțelepciune unui obicei străin. Să nu fie silite să-și acopere capul, dar nici să nu fie oprite de la aceasta, dacă o fac de bunăvoie!

Admit ca cele ce nu pot nega că sunt fecioare să se folosească de această calitate a lor, dacă au conștiința liniștită în fața lui Dumnezeu. Despre acelea însă care sunt promise de soții, pot declara și depune cu fermitate mărturie, mai presus de mărunta mea măsură, că trebuie să-și acopere capul din ziua în care pentru prima dată corpul bărbatului le-a înfiorat prin sărut și prin strângere de mână. Căci, prin toate acestea, ele s-au măritat deja, și vârsta prin maturitate, și trupul prin vârstă, și spiritul prin conștiință, și pudoarea prin primirea sărutului, și speranța prin așteptare, și mintea prin voință. Nouă ne este de ajuns exemplul Rebecăi, care, odată numai ce i-a fost arătat logodnicul, și-a acoperit capul, considerându-se căsătorită doar prin faptul că și-a cunoscut viitorul soț⁷⁴.

XXIII

Rugăciunea este supusă unei varietăți de practici și în privința îngenuncherii, pentru că sunt câțiva care se abțin de la a îngenunchea în ziua sabatului. Fiindcă această disensiune își prezintă cazul înaintea Bisericilor chiar și în zilele noastre, Domnul va da harul Său ca ei fie să cedeze, fie să se folosească de părerea lor fără să-i scandalizeze pe alții. Noi însă, așa cum am primit prin Tradiție, în

⁷⁴ Facerea 24, 65.

singură ziua Învierii Domnului⁷⁵ trebuie să ne ferim nu numai de neînțelegeri, ci de orice neliniște și activitate, amânându-ne chiar interesele proprii, ca să nu dăm vreun pretext diavolului. La fel și în timpul Rusaliilor, care se sărbătoresc cu aceeași solemnitate și voie bună. Dar, în zilele obișnuite, cine se îndoiește de faptul că trebuie să I se închine lui Dumnezeu măcar la prima rugăciune cu care începem ziua? Iar în timpul posturilor și al privegherilor, nicio rugăciune nu trebuie să se facă fără a sta în genunchi și fără celelalte forme de smerenie. Căci nu numai că ne rugăm, dar Îi cerem iertare și-I aducem mulțumiri lui Dumnezeu, Domnul nostru. Despre timpul rugăciunii nu ni s-a prescris nimic altceva în afara faptului, desigur, de a ne ruga în orice timp și în orice loc⁷⁶.

XXIV

Dar cum să ne rugăm în orice loc, când ne este interzis să ne rugăm în public⁷⁷? În orice loc – a zis Apostolul – pe care ni-l impune împrejurarea sau chiar necesitatea⁷⁸. Căci aceasta nu se socotește împotriva învățaturii date de apostoli, care în închisoare și-n auzul paznicilor se rugau și înălțau imnuri lui Dumnezeu⁷⁹, sau de Pavel, care pe corabie, în fața tuturor, a săvârșit Euharistia⁸⁰.

XXV

Privitor la timpul rugăciunii, nu va fi de prisos să ținem seama și de cele câteva ore care își au originea în afară, vorbesc despre acestea comune, care împart timpul zilei: a treia, a șasea și a noua, pe care le găsim consemnate în Sfânta Scriptură ca ore deosebite. La a treia oră din zi, Sfântul Duh S-a revărsat pentru prima dată

⁷⁵ În textul latin: *solo die dominicae resurrectionis*, adică ziua de duminică, ziua Învierii Domnului. (n.red.)

⁷⁶ Îngenuncherile și prosternările sunt potrivite oricăror rugăciuni și în orice sărbători, dar mai ales în post și la privegheri (dacă nu tulbură solemnitatea slujbelor), iar rugăciunile, în orice timp și loc.

⁷⁷ Cf. Matei 6, 5.

⁷⁸ 1 Timotei 2, 8.

⁷⁹ Faptele Apostolilor 16, 25.

⁸⁰ Faptele Apostolilor 27, 35.

asupra discipolilor adunați⁸¹. Petru, în ziua în care a avut viziunea unității tuturor în coșul acela, se urcase pe acoperișul casei pentru rugăciune la a șasea oră din zi⁸². Tot el, împreună cu Ioan, mergea la a noua oră la templu⁸³, unde a redat sănătatea unui paralytic. Deși acestea se rețin cu ușurință, fără întărirea vreunei porunci, este bine totuși să se stabilească o oarecare regulă, care să amintească de datoria rugăciunii și care, ca și printr-o lege scrisă, să întoarcă de la treburile personale la sarcina rugăciunii, încât, precum citim că era practica respectată și de Daniel, fără îndoială pe baza învățaturii lui Israel⁸⁴, să nu ne rugăm mai puțin de trei ori pe zi, datori fiind celor trei: Tatălui, Fiului și Sfântului Duh⁸⁵. Aceasta, în afară de rugăciunile obișnuite, pe care suntem datori să le facem la începutul zilei și al nopții, fără vreun sfat de la cineva. Dar se cade să nu mâncăm și să nu ne îmbăiem înainte de a ne face cu credință rugăciunea. Hrana și înviorarea spiritului trebuie socotite înaintea celor ale trupului, fiindcă cele cerești sunt înaintea celor pământești.

XXVI

Pe fratele intrat în casa ta să nu-l lași să plece fără rugăciune. „Ai văzut” – zice Apostolul – „pe fratele tău, ai văzut pe Domnul tău”⁸⁶, mai ales pe un străin, ca nu cumva să fie un înger. Dar nici tu însuși, dacă ai fost primit de frați, nu te vei îngriji de cele pământești înaintea celor cerești. Căci pe dată se va judeca credința ta. Oare cum, în baza poruncii primite, vei spune tu: „Pace acestei case”⁸⁷, dacă nu vei da și tu celor ce sunt în casă pace în schimbul celei primite?

XXVII

Cei mai zeloși obișnuiesc, când se roagă, să adauge la rugăciunile lor cuvântul „Aliluia” și să spună psalmi, la sfârșitul cărora cei

⁸¹ *Faptele Apostolilor* 2, 15.

⁸² *Faptele Apostolilor* 10, 9.

⁸³ *Faptele Apostolilor* 3, 1.

⁸⁴ *Daniel* 6, 11.

⁸⁵ În pravila timpului rugăciunii se amintesc ora a treia, a șasea, a noua, de trei ori pe zi pentru Sfânta Treime și rugăciunile obișnuite la începutul zilei și al nopții etc.

⁸⁶ Sursă necunoscută.

⁸⁷ *Luca* 10, 5.

prezenți răspund prin același cuvânt. Este foarte bună orice rânduială care, pentru cinstirea și preamărirea lui Dumnezeu, cere ca rugăciunea să fie cât mai deplină, ca o jertfă bine-primită.

XXVIII

Rugăciunea este, de altfel, o jertfă spirituală, care a desființat vechile sacrificii. „Ce-mi folosește mie” – spune Dumnezeu – „mulțimea sacrificiilor voastre? Sunt sătul de jertfele de berbeci și nu vreau grăsimea mieilor, nici sângele taurilor și al țapilor. Cine a cerut aceasta din mâinile voastre?”⁸⁸ Evanghelia ne învață ce a cerut Dumnezeu. „Va veni ceasul” – zice – „când cei care Îl cinstesc cu adevărat pe Tatăl Îl vor cinsti în Duh și în adevăr. Căci Duh este Dumnezeu”⁸⁹ și astfel de cinstitori cere. Noi suntem adevărații adoratori și adevărații preoți, care, rugându-ne în Duh, în Duh sacrificăm rugăciunea noastră către Dumnezeu, ca jertfă proprie și bine-primită, pe care de bună seamă a cerut-o, pe care o avea în vedere pentru Sine de dinainte. Această rugăciune, dăruită din toată inima, hrănită din credința noastră, îngrijită prin adevăr, întreagă prin nevinovăție, curată prin castitate, încununată cu dragoste, această rugăciune suntem datori s-o înălțăm cu întreg alaiul faptelor bune, între psalmi și imnuri, la altarul lui Dumnezeu, ea având a dobândi pentru noi toate de la Dumnezeu.

XXIX

Într-adevăr, rugăciunii venite din Duh și adevăr, ce-i va refuza Dumnezeu, Care o cere? Citim, auzim și vedem cât de mari sunt dovezile puterii ei. Vechea rugăciune scăpa pe oameni de foc, de fiare și de foame și totuși nu-și primise forma de la Hristos. Dar cu cât mai lucrătoare este rugăciunea dată de Hristos! Ea nu trimite pe înger cu rouă în mijlocul flăcărilor⁹⁰, nu astupă gura leilor⁹¹ și nu dă mâncare țăranilor înfometați⁹², nu îndepărtează simțirea suferinței

⁸⁸ *Isaia* 1, 11-12.

⁸⁹ *Ioan* 4, 23-24.

⁹⁰ Cf. *Daniel* 3, 49-50 (după *Septuaginta*).

⁹¹ Cf. *Daniel* 6, 23.

⁹² Cf. *Bel și balaurul* 1, 40.

printr-un har trimis, ci-i învață să rabde pe cei ce pățimesc, pe cei ce suferă, pe cei îndurerăți, sporește harul prin tărie, pentru ca credința să știe ce dobândește de la Dumnezeu, înțelegând de ce suferă pentru numele lui Dumnezeu. Dar și înainte rugăciunea invoca nenorociri⁹³, risipea oștile dușmane⁹⁴, împiedica foloasele ploilor⁹⁵. Acum însă rugăciunea dreptății îndepărtează toată mânia lui Dumnezeu, stă de veghe pentru dușmani, se roagă pentru persecutori. Este de mirare dacă știe să aducă ploi din cer, ea, care a putut dobândi și focul⁹⁶?

Numai rugăciunea Îl poate birui pe Dumnezeu. Dar Hristos a voit ca ea să nu săvârșească nimic rău, i-a dat toată puterea de a face bine. Astfel, ea nu știe nimic altceva decât să cheme înapoi de pe drumul morții sufletele celor decedați, să-i întărească pe cei slabi, să-i vindece pe cei bolnavi, să-i izbăvească pe cei posedați de demoni, să deschidă porțile închisorilor, să dezlege lanțurile celor nevinovați. Ea spală păcatele, alungă ispitele, potolește persecuțiile, îi mângâie pe cei deznădăjduiți, îi laudă pe cei mărinimoși, îi călăuzește pe cei ce călătoresc, liniștește valurile, îi înspăimântă pe tâlhari, îi hrănește pe cei săraci, îi îndrumă pe cei bogați, îi ridică pe cei căzuți, îi sprijină pe cei ce se poticnesc, îi susține pe cei care nu se poticnesc.

Rugăciunea este fortăreața credinței, arma noastră de atac și de apărare împotriva dușmanului, care ne pândește pretutindeni. De aceea, să nu umblăm nicicând neînarmați. Să nu uităm paza de zi și straja de noapte. Să păzim sub armele rugăciunii steagul Împăratului nostru, să așteptăm rugându-ne trâmbița îngerului. Se roagă toți îngerii, se roagă toată creatura, se roagă turmele și fiarele și-și pleacă genunchii: când ies din staule și peșteri, privesc cu fața neliniștită spre cer, tremurându-le răsuflarea, după obiceiul lor. Și păsările, când se trezesc dimineața, se înalță spre cer și, în loc de mâini, întind aripile în cruce și spun ceva ce pare a fi rugăciune. Ce se poate spune mai mult despre foloasele rugăciunii? S-a rugat chiar Domnul, ale Căruia sunt mărirea și puterea în vecii vecilor.

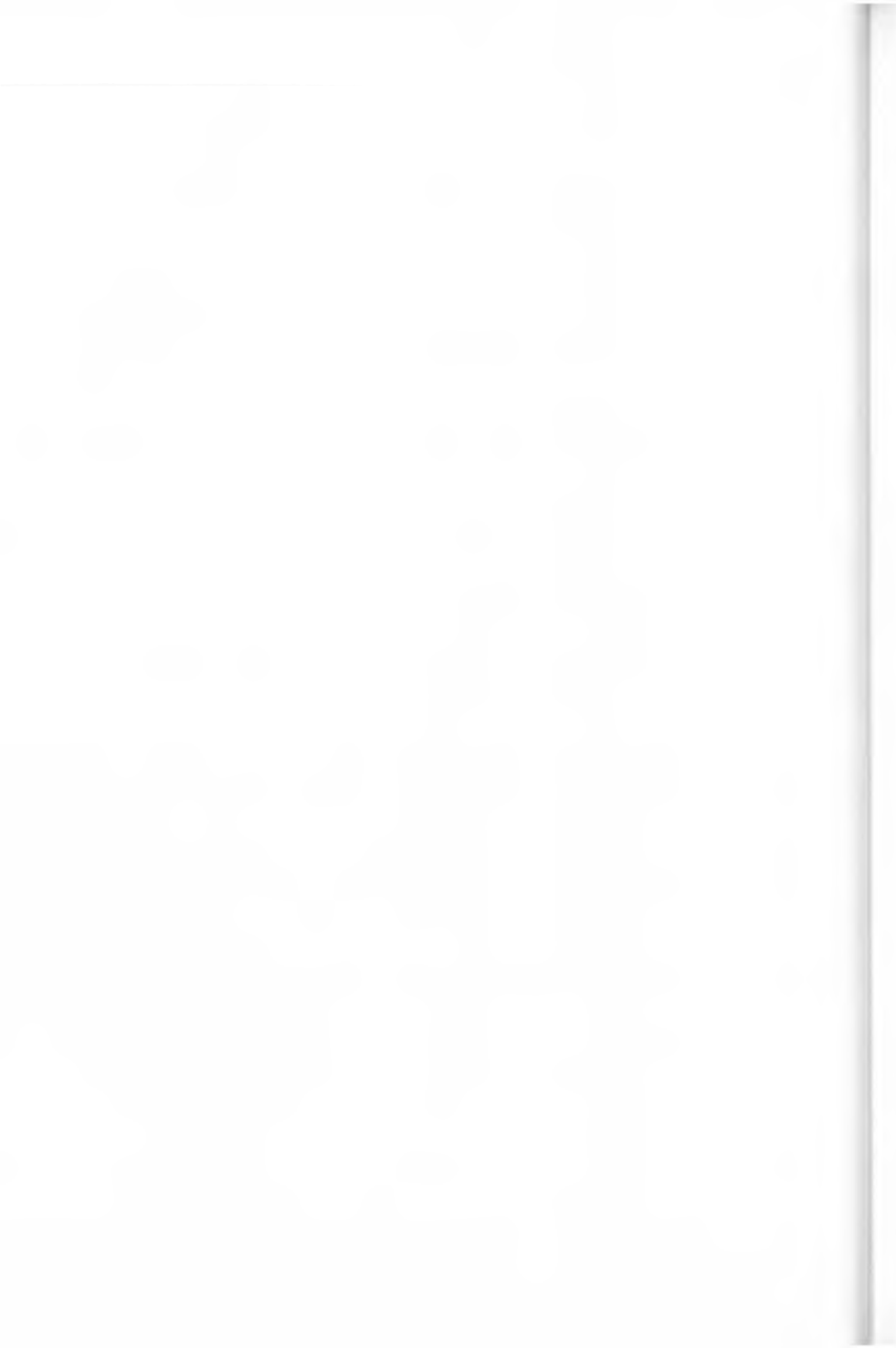
⁹³ Cf. 4 Regi 6, 18.

⁹⁴ Cf. Ieșirea 17, 13.

⁹⁵ Cf. Iacov 5, 17.

⁹⁶ Cf. 3 Regi 18, 38.

ORIGEN

DESPRE RUGĂCIUNE¹

I

Introducere

Neputința omenească și puterea harului

1. Realitățile cu neputință de cuprins de către genul rațional și muritor, pentru că sunt supreme și deasupra omului, întrecând cu mult natura noastră pieritoare, se fac, cu voia lui Dumnezeu, datorită marelui și nemăsuratului har care se revarsă de la El spre omenire, cu putință de înțeles, prin mijlocirea lui Iisus Hristos, Slujitorul harului neîncetat arătat nouă, și a Duhului celui împreună-lucrător². Cu neputință pentru firea omenească este dobândirea înțelepciunii prin care au fost create toate ale lumii (căci, după cum scrie David, toate întru înțelepciune le-a făcut Dumnezeu³); dar imposibilul devine cu putință prin Domnul nostru Iisus Hristos, „Care S-a făcut pentru noi înțelepciune de la Dumnezeu și dreptate și sfințire și răscumpărare”⁴. „Pentru că ce om ar putea să cunoască sfatul lui Dumnezeu? Sau cine va cugeta la ceea ce vrea Domnul? Gândurile muritorilor sunt

¹ Extras din: ORIGEN, *Scriseri alese*, vol. II, trad. Pr. Teodor Bodogae *et al.*, în col. PSB 7 (serie veche), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 199-290. Traducerea părintelui Bodogae are la bază textul grec din: *Origenes Werke II, Buch V-VIII Gegen Celsus. Die Schrift vom Gebet* (GCS 3), herausgegeben von Dr. Paul Koetschau, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig, 1899, pp. 295-403. Textul traducerii a fost revizuit de Alin-Bogdan Mihăilescu (cap. I-XXIII) și Mihai Grigoraș (cap. XXIV-XXXIV), după ediția: *Origenes Werke mit deutscher Übersetzung, Band 21, Über das Gebet*, eingeleitet und übersetzt von Maria-Barbara von Stritzky, De Gruyter, Berlin/Boston, 2014. (n.red.)

² Se știe că unul dintre capetele de acuzare aduse lui Origen a fost și pretinsul subordinaționism, pe care l-ar fi propovăduit în legătură cu relațiile dintre Tatăl, pe de o parte, și între Fiul și Duhul Sfânt, pe de alta. Majoritatea teologilor îi sunt astăzi favorabili, așa cum au fost și Sfântul Grigorie Taumaturgul și Sfântul Vasile cel Mare. În *Despre principii*, I, 3, 2-3, Origen afirma (ca și Sfântul Vasile) că „puterea și vrednicia” Duhului Sfânt sunt, ca și în formula Botezului, egale cu ale Tatălui și Fiului, „căci nicăieri Scriptura nu numește pe Duhul Sfânt creatură”. Cam aceeași opinie se afirmă și aici. Din păcate, totuși exprimarea lui Origen lasă mult de dorit în această privință.

³ *Psalmul* 103, 25.

⁴ *1 Corinteni* 1, 30.

șovăielnice și cugetările noastre sunt cu greșeală. Căci trupul cel putrezitor îngreuiază sufletul și locuința pământească împovărează mintea cea plină de grijă. Cu greu ne dăm seama de cele ce sunt pe pământ; dar cele ce sunt în ceruri cine le-a urmărit?”⁵ Ar putea oare tăgădui cineva că omului îi este cu neputință să cerceteze ce este „în ceruri”? Și totuși acest lucru imposibil, prin harul cel copleșitor dumnezeiesc, devine cu putință. Căci cel care a fost răpit până la al treilea cer⁶ a putut urmări ce este în cele trei ceruri, prin faptul că „a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască”⁷.

Dar cine poate spune că i-ar fi cu putință omului să cunoască mintea Domnului? Totuși Dumnezeu dăruiește și aceasta prin Hristos [...]”⁸.

Când le face cunoscută voința Domnului, El nu mai vrea să fie Domnul lor, ci Se face prietenul celor al căror Domn a fost. Însă, așa cum nimeni „dintre oameni nu știe cele ale omului, decât duhul omului, care este într-însul”, așa și pe „cele ale lui Dumnezeu” nu le știe „decât Duhul lui Dumnezeu”⁹. Iar dacă nimeni nu știe „cele ale Dumnezeu decât Duhul lui Dumnezeu”, atunci îi e cu neputință omului să știe „cele ale lui Dumnezeu”. Bagă de seamă însă cum devine cu putință: „Noi am primit”, zice, „nu duhul lumii, ci Duhul cel de la Dumnezeu, ca să cunoaștem cele dăruite nouă de Dumnezeu, pe care le și grăim, dar nu în cuvintele de învățătură ale înțelepciunii omenești, ci în cuvinte de învățătură ale Duhului Sfânt”¹⁰.

II

**Pentru că „nu știm nici să ne rugăm cum trebuie”,
e necesar, zice Origen, să cerem Domnului
să ne lumineze cum și ce să ne rugăm**

1. Dar poate vă veți întreba, preacucernice și vrednice Ambrozie¹¹ și tu, prea distinsă și curajoasă Tatiana¹² (deja o laud,

⁵ Înțelepciunea lui Solomon 9, 13-16.

⁶ Referința este la Sfântul Pavel. (n.red.)

⁷ 2 Corinteni 12, 4.

⁸ Lacună de aproape 4 rânduri în manuscrisul original. (n.red.)

⁹ 1 Corinteni 2, 11.

¹⁰ 1 Corinteni 2, 12-13.

¹¹ Discipol de condiție aristocrată, Ambrozie fusese convertit de Origen de la gnosticism. (n.red.)

¹² Tatiana era una din rudele apropiate ale lui Ambrozie, însă istoricii nu pot stabili precis dacă era soția sau sora acestuia. (n.red.)

fiindcă a lăsat în urmă cele femeiești, la fel ca Sarra¹³), de ce acum, când doresc să vorbim despre rugăciune, am ținut să ne aducem aminte în acest capitol introductiv că ceea ce nu este cu puțință la om este cu puțință prin îndurarea lui Dumnezeu? Unul din lucrurile imposibile, în ce privește slăbiciunea noastră, consider că este și explicarea, în mod riguros și vrednic de Dumnezeu, a întregii învățăături despre rugăciune și despre cum trebuie să ne rugăm, despre ce cuvinte să-I adresăm lui Dumnezeu în rugăciune și ce momente sunt mai potrivite pentru rugăciune decât altele [...]¹⁴.

[Chiar și Pavel]¹⁵, din pricina „măreției descoperirilor”¹⁶ de care a avut parte, se temea să nu-l socotească cineva „mai presus de ceea ce vede sau aude”¹⁷ de la el, mărturisind că nu știe cum trebuie să se roage; căci spune el: „Cum trebuie să ne rugăm nu știm”¹⁸. E necesar nu doar să ne rugăm, ci și să ne rugăm „cum trebuie” și ceea ce trebuie. Pentru că, chiar dacă am putea înțelege ce trebuie să ne rugăm, aceasta nu este de ajuns, cât timp nu înțelegem și „cum trebuie”. Iar dacă am ști „cum trebuie”, la ce ne-ar folosi, dacă nu știm ce trebuie să ne rugăm?

2. Dintre cele două elemente, cel dintâi, adică ce trebuie, sunt cuvintele rugăciunii, pe când celălalt, adică felul „cum trebuie”, este starea lăuntrică a celui ce se roagă. Iată, de pildă, în ce constă ce trebuie: „Cereți lucruri mari, iar cele mici vi se vor adăuga”, și: „Cereți cele cerești, iar cele pământești vi se vor adăuga”¹⁹, și:

¹³ Cf. *Facerea* 18, 11. Origen pare să facă aluzie fie la vârsta înaintată a Tatiane, fie la faptul că aceasta depusese un jurământ de castitate. În limba greacă veche, termenul pentru „curaj” este identic pentru cel de „bărbație”. (n.red.)

¹⁴ Lacună de alte 4 rânduri în manuscrisul original. (n.red.)

¹⁵ Completare parțială a lacunei, propusă de editorii moderni. (n.red.)

¹⁶ 2 *Corinteni* 12, 7.

¹⁷ 2 *Corinteni* 12, 6.

¹⁸ *Romani* 8, 26.

¹⁹ Cf. *Matei* 6, 33. Versetele: „Cereți lucruri mari, iar cele mici vi se vor adăuga” (αἰτεῖτε τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστεθήσεται) și: „Cereți cele cerești, iar cele pământești vi se vor adăuga” (αἰτεῖτε τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια ὑμῖν προστεθήσεται), în loc de: „Căutați mai întâi Împărăția [...]”, par a fi un agraphon folosit probabil în *Evangelia după evrei* (vezi PG 11, 1634), deoarece este citat nu numai de Origen în mai multe locuri, ci și de Clement Alexandrinul și de Eusebiu de Cezareea. A se vedea E. JACQUIER, „Les sentences du Seigneur extracanoniques”, în: *Revue biblique*, Tome 15, Paris, 1918, p. 124; Alfred RESCH, *Agrapha. Fragmente extracanoniche ale Scripturii*, traducere de Mihnea Moroianu, Ed. Polirom, Iași, 2014, pp. 141-143.

„Rugați-vă pentru cei care vă vatămă și vă prigonesc”²⁰, și: „Rugați pe Domnul secerișului ca să scoată lucrători la secerișul Său”²¹, și: „Rugați-vă ca să nu cădeți în ispită”²², și: „Rugați-vă ca să nu fie fuga voastră iarna, nici sâmbăta”²³, și: „La rugăciune nu faceți multă vorbărie”²⁴, și tot ce este asemănător cu aceste versete.

Să vedem și în ce constă „cum trebuie”: „Vreau, așadar, ca bărbații să se roage în tot locul, ridicând mâini sfinte, fără de mânie și fără șovăire. Asemenea și femeile, în îmbrăcăminte cuvinicioasă, făcându-și lor podoabă din sfilă și din cumințenie, nu din păr împletit și din aur sau din mărgăritare sau din veșminte de mult preț, precum se cuvine unor femei care se făgăduiesc temerii de Dumnezeu, făcându-și lor podoabă din fapte bune”²⁵. Iată și alt pasaj despre cum trebuie să ne rugăm: „Când îți aduci darul tău la altar și acolo îți aduci aminte că fratele tău are ceva asupra ta, lasă darul tău acolo, înaintea altarului, și mergi, împacă-te cu fratele tău și apoi, venind, adu darul tău”²⁶. Căci ce alt dar mai prețios ar putea fi adus lui Dumnezeu de către o ființă cugetătoare, decât rugăciunea plină de bună mireasmă, izvorâtă dintr-o conștiință lipsită de mirosul neplăcut al păcatului?

Iată și o altă îndrumare despre felul în care trebuie să ne rugăm: „Bărbați și femei, să nu vă lipsiți unul de altul, decât numai cu bună învoială și până la un timp, ca să vă îndeletniciți cu rugăciunea, iar după aceea să fiți iarăși împreună, ca să nu vă ispitească Satana, din pricina neînfrânării voastre!”²⁷ Căci acel „cum trebuie” al rugăciunii este împiedicat dacă lucrarea tainelor căsătoriei, pe care se cuvine să o trecem sub tăcere, nu e înfăptuită mai respectuos, mai fără pripă și mai puțin pătimăș; într-adevăr, acordul dintre soți înlătură discordia patimii, potolește neînfrânarea și împiedică bucuria de rău a Satanei.

Pe lângă acestea, și versetul următor ne învață despre „cum trebuie” să ne rugăm: „Când stați de vă rugați, iertați orice aveți

²⁰ Matei 5, 44.

²¹ Matei 9, 38.

²² Luca 22, 40.

²³ Matei 24, 20.

²⁴ Matei 6, 7.

²⁵ 1 Timotei 2, 8-10.

²⁶ Matei 5, 23-24.

²⁷ 1 Corinteni 7, 5.

împotriva cuiva”²⁸. Și un pasaj din Pavel: „Orice bărbat care se roagă sau proroceste având capul acoperit necinstește capul său. Iar orice femeie care se roagă sau proroceste cu capul neacoperit își necinstește capul”²⁹ este o ilustrare a felului cum trebuie îndeplinită rugăciunea.

3. Pavel cunoștea toate acestea și ar fi putut spune și mai multe decât acestea din Lege, din proroci și din comoara adâncă a Evangheliei, indicând pentru fiecare punct explicații amănunțite, dar, dintr-o atitudine de modestie și sinceritate (văzând, chiar și după toate aceste indicii, cât de mult ne lipsește să știm ce trebuie să ne rugăm „cum trebuie”), spune: „Ce trebuie să ne rugăm cum trebuie nu știm”³⁰. Și adaugă acestui verset prin ce anume i se umple neajunsul celui ce nu știe, dar se pregătește să fie vrednic de umplerea neajunsului său, căci spune: „Însuși Duhul vine în ajutorul slăbiciunii noastre și mijlocește³¹ pentru noi cu suspine negrăite. Iar Cel ce cercetează inimile știe care este dorința Duhului, căci El intervine³² în chip potrivit lui Dumnezeu pentru sfinți”³³.

Duhul, Care strigă în inimile celor fericiți: „Avva, Părinte!”³⁴, cunoscând întocmai că suspinele dinăuntrul acestui cort pământesc ar putea să-i împovăreze pe cei căzuți sau care au greșit, mijlocește pe lângă Dumnezeu cu suspine negrăite, luând asupra Sa, din multă dragoste de oameni și compasiune, suspinele noastre. Și, văzând prin înțelepciunea Sa că „sufletul nostru s-a lipit de pământ”³⁵ și s-a închis în „trupul smereniei noastre”³⁶, mijlocește la Dumnezeu nu cu suspine obișnuite, ci „negrăite”, însoțite de cuvinte inefabile, pe care nu se cuvine omului să le grăiască³⁷. Acest Duh, negăsind îndeajuns să intervină la Dumnezeu, Își adresează mai stăruitor cererea, „intervenind mai mult”³⁸, de dragul, cred eu,

²⁸ Marcu 11, 25.

²⁹ 1 Corinteni 11, 4-5.

³⁰ Romani 8, 26.

³¹ În greacă: ὑπερεντυγχάνει. (n.red.)

³² În greacă: ἐντυγχάνει. Traducerea urmează interpretarea furnizată mai jos versetului de către Origen. (n.red.)

³³ Romani 8, 26-27.

³⁴ Galateni 4, 6.

³⁵ Psalmul 118, 25.

³⁶ Filipeni 3, 21.

³⁷ Cf. 2 Corinteni 12, 4.

³⁸ Joc de cuvinte intraductibil în original între verbele gr. ἐντυγχάνειν („a interveni”, „a face o petiție”) și ὑπερεντυγχάνειν („a mijloci”), ultimul fiind tradus aici *ad litteram* prin „a interveni mai mult”. (n.red.)

al celor „mai mult decât biruitori”, așa cum era Pavel, care spune: „În toate acestea suntem mai mult decât biruitori”³⁹. Însă probabil că doar „intervine” pentru cei care nu sunt nici atât de distinși, încât să fie „mai mult decât biruitori”, dar nici de așa fel încât să fie învinși, ci [doar] biruitori.

4. În legătură cu pasajul: „Nu știm să ne rugăm cum trebuie, dar Duhul mijlocește pentru noi cu suspine negărite”⁴⁰, stă și versetul: „Mă voi ruga cu Duhul⁴¹, dar mă voi ruga și cu mintea; voi cânta cu Duhul, dar voi cânta și cu mintea”⁴². Căci mintea noastră nu se poate ruga dacă nu Se roagă înaintea ei Duhul, ca și cum ar fi la urechea ei. Și tot așa de puțin poate ea cânta bine ritmat, melodic, cu măsură și armonios pe Tatăl întru Hristos, dacă Duhul, Care pe toate le cercetează, până și adâncurile lui Dumnezeu⁴³, nu va începe primul să-L laude și cânte pe Cel ale cărui adâncuri le-a cercetat și le-a pătruns după puterile Lui.

Cred însă că unul dintre ucenicii lui Iisus, simțind cât e de mare slăbiciunea omenească, încât nu-și dă seama nici măcar cum trebuie făcută rugăciunea, și recunoscând acest lucru mai ales când a auzit din gura Mântuitorului, în rugăciunea Sa către Tatăl, cuvinte atât de pline de înțelegere și de sublim, după sfârșitul acestei rugăciuni, va fi zis către Dânsul: „Doamne, învață-ne să ne rugăm, precum și Ioan i-a învățat pe ucenicii săi!” Iată întregul context al spusei: „Odată, fiind Iisus într-un loc și rugându-Se, când a încetat, unul dintre ucenicii Săi I-a zis: «Doamne, învață-ne să ne rugăm, cum a învățat și Ioan pe ucenicii lui! [...]»”⁴⁴

Să nu fi știut cum să se roage un om crescut în deprinderile Legii, care auzise atât de des glasul prorocesc și care participase la adunările sinagogilor, până ce nu L-a văzut pe Domnul rugându-Se într-un anumit loc? Ar fi nefiresc să susținem așa ceva; căci se ruga, desigur, după obiceiul iudaic, dar a văzut că are nevoie de o cunoaștere superioară în ce privește rugăciunea. Și, în fond, ce „îi învăța Ioan pe ucenici” despre rugăciune, când au venit la

³⁹ *Romani* 8, 37.

⁴⁰ *Romani* 8, 26.

⁴¹ Desigur, cu Duhul Sfânt sau, mai corect, „întru Duhul Sfânt”.

⁴² *1 Corinteni* 14, 15.

⁴³ *1 Corinteni* 2, 10. Este apreciabilă afirmarea rolului preponderent al Duhului Sfânt în lucrarea de mântuire. Limbajul lui Origen urmează aici direcția bisericească a cărților de cult răsăritene.

⁴⁴ *Luca* 11, 1. Urmează o lacună de 2 rânduri în manuscrisul original. (*n.red.*)

el mulți din Ierusalim, din întreaga Iudee și din împrejurimi ca să se boteze⁴⁵, dacă nu cumva, întrucât era „mai mult decât un proroc”⁴⁶, vedea despre rugăciune lucruri pe care probabil că nu le-a transmis tuturor botezaților, ci în taină, celor care erau instruiți pentru botez?

5. Dar rugăciuni de acest fel, care sunt cu adevărat duhovnicești – căci Duhul e Cel ce se roagă în inima sfinților –, pline de învățături tainice și uimitoare, s-au transmis în scris. Așa este, în *Cartea întâi a Regilor*, rugăciunea Anei, deși numai în parte; căci partea de la sfârșit, „când se ruga îndelung înaintea Domnului”, vorbind „în inima ei”⁴⁷, n-a mai ajuns să fie scrisă; dintre Psalmi, al șaisprezecelea, purtând titlul: „O rugăciune a lui David”, al optzeci și nouălea: „Rugăciunea lui Moise, omul lui Dumnezeu”, și al o sută unulea: „Rugăciune a celui sărac, când e în deznădejde și își varsă ruga sa înaintea Domnului” – toate aceste rugăciuni, fiind cu adevărat făcute și rostite în duh, sunt pline și de învățături ale înțelepciunii dumnezeiești, încât despre conținutul lor se poate spune: „Cine este înțelept și le va înțelege, și cine ager și le va cunoaște?”⁴⁸

6. Prin urmare, întrucât este o sarcină atât de dificilă a trata despre rugăciune, încât și aici este nevoie de lumina Tatălui, de învățătura Cuvântului, Întâiului Său Născut, și lucrarea lăuntrică a Duhului, pentru a gândi și a vorbi demn de un asemenea subiect, mă voi ruga ca un om (căci nu mă cred în stare să cuprind eu rugăciunea), cerând să dobândesc Duhul înaintea vorbirii despre rugăciune, ca să ne fie dăruită înțelegerea cea mai deplină și spirituală și să ne fie lămurite rugăciunile scrise în Sfintele Evanghelii.

Să începem, așadar, tratatul despre rugăciune. [...] ⁴⁹

⁴⁵ Cf. Matei 3, 5-6.

⁴⁶ Matei 11, 9. Origen pare să indice aici existența unei duble învățături a Mântuitorului, care s-ar fi continuat în tradiția de mai târziu a Bisericii. Vezi Jules LEBRETON, „Les degrés de la connaissance religieuse d'après Origène”, în: *Recherches de science religieuse*, 12, 1922, p. 265 ș.u.; apud Gustave BARDY, *Origène, De la prière*, J. Gabalda, Paris, 1932, p. 26. A se vedea și Teodor M. POPESCU, *Primii didascoli creștini*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1936.

⁴⁷ 1 Regi 1, 12, 13.

⁴⁸ Osea 14, 10.

⁴⁹ Urmează o lacună de aproape două rânduri în manuscrisul original, care nu pare totuși să fi conținut text, ci doar să marcheze sfârșitul considerațiilor introductive. (*n.red.*)

III

Despre rugăciune în general:
„Ruga” și „făgăduința”

1. Cuvântul εὐχῆ⁵⁰ apare mai întâi, din câte am observat, atunci când Iacov, fugind din calea mâniei fratelui său Esau, la sfatul lui Isaac și al Rebecăi, s-a dus în Mesopotamia. Locul sună așa: „Și a făcut Iacov făgăduință, zicând: «De va fi Domnul Dumnezeu cu mine și mă va povățui în calea aceasta în care merg eu astăzi, de-mi va da pâine să mănânc și haine să mă îmbrac și de mă va întoarce sănătos în casa tatălui meu, atunci Domnul va fi Dumnezeul meu, iar piatra aceasta pe care am pus-o stâlp va fi pentru mine casa lui Dumnezeu; și, din toate câte îmi vei da Tu mie, a zecea parte o voi da Ție»”⁵¹.

2. Trebuie să observăm aici că termenul εὐχῆ primește în multe locuri un sens diferit de cel al termenului προσευχῆ⁵², și anume înțelesul că cineva făgăduiește să facă cutare sau cutare lucru în cazul în care obține ceva precis de la Dumnezeu. Cu toate acestea, el se întrebuințează și în sensul obișnuit pentru noi, așa cum îl găsim exprimat în *Cartea Ieșirii*, după plaga cu broaștele, a doua în succesiunea celor zece plăgi [...] ⁵³, unde se scrie: „Atunci a chemat Faraon pe Moise și pe Aaron și a zis: «Rugați-vă pentru mine Domnului să depărteze broaștele de la mine și de la poporul meu și voi lăsa poporul să jertfească Domnului»”⁵⁴.

Dacă însă îi va veni greu cuiva să creadă că vorba: „Rugați-vă”⁵⁵, pusă în gura lui Faraon, ar avea, pe lângă sensul anterior de „făgăduință”, și pe cel cunoscut nouă, adică de „rugăciune”, atunci trebuie să observăm și ceea ce urmează, adică: „Moise a zis către Faraon: «Socotește-mi tu însuși când să mă rog pentru tine, pentru slugile tale și pentru poporul tău, ca să piară broaștele de

⁵⁰ Sensul general al termenului este cel de „rugăciune”, dar Origen exploatează aici o nuanță semantică aparte, aceea de „făgăduință”. (n.red.)

⁵¹ *Facerea* 28, 20-22.

⁵² Termenul propriu-zis pentru „rugăciune” sau „invocare”. (n.red.)

⁵³ Din nou, o lacună în original, pe întinderea a două rânduri de manuscris. (n.red.) Termenii εὐχῆ („rugăciune”) și προσευχῆ („invocare”) nu sunt folosiți în Sfânta Scriptură totdeauna sub aceste două nuanțe diferite. De multe ori, cum se va vedea în text, ele sunt sinonime. Origen subtilizează lucrurile. Cf. G. BARDY, *Origène...*, p. 29.

⁵⁴ *Ieșirea* 8, 8.

⁵⁵ În greacă: εὐχασθε.

la tine, de la poporul tău și din casele voastre și să rămână numai în râu»⁵⁶.

3. La țânțari, cea de-a treia plagă, observăm că nici Faraon nu mai recurge la o rugăciune, nici Moise nu se roagă. Dar la tăuni, a patra plagă, Faraon a zis: „Rugați-vă, așadar, Domnului pentru mine!”⁵⁷ Iar Moise a răspuns: „Iată, cum voi ieși de la tine, mă voi ruga Domnului Dumnezeu și mâine se vor îndepărta tăunii de la Faraon, de la slujitorii lui și de la poporul lui”⁵⁸. Și îndată după aceea: „Ieșind Moise de la Faraon, s-a rugat lui Dumnezeu”⁵⁹. Iar la a cincea și a șasea plagă nici Faraon n-a cerut și nici Moise nu s-a rugat, dar la a șaptea, trimițând Faraon, a chemat pe Moise, pe Aaron, și a zis către ei: „Acum văd că am păcătuit! Domnul este drept, iar eu și poporul meu suntem vinovați. Rugați-vă Domnului pentru mine, să înceteze tunetele, grindina și focul”⁶⁰. Și ceva mai departe: „Ieșind Moise de la Faraon și din cetate și întinzându-și mâinile sale către Domnul, au încetat tunetele”⁶¹. De ce nu este scris: „Și s-a rugat Moise”, așa cum era scris în locurile indicate anterior, ci: „El și-a întins mâinile către Domnul”, aceasta se va cerceta mai cu de-amănuntul în alt loc. La a opta plagă zice Faraon: „Rugați-vă Domnului Dumnezeului vostru să abată de la mine acest prăpăd. Și, ieșind Moise de la Faraon, s-a rugat lui Dumnezeu”⁶².

4. Am spus însă că adesea cuvântul „rugăciune”⁶³ nu e folosit în sensul obișnuit, bunăoară în cazul lui Iacov; dar și în *Cartea Levitic* citim: „A grăit Domnul către Moise și a zis: «Vorbește către fiii lui Israel și le spune: ‘De va face făgăduință’⁶⁴ cineva să-și afi-eroasească sufletul său Domnului, prețuirea ta să fie așa: prețul pentru un bărbat, de la douăzeci și șaizeci de ani, să fie de cincizeci de sicli de argint, după siclul sfânt’»”⁶⁵, iar în *Cartea Numerii*:

⁵⁶ Ieșirea 8, 9.

⁵⁷ Ieșirea 8, 28 (8, 24 în *Septuaginta*).

⁵⁸ Ieșirea 8, 29 (8, 25 în *Septuaginta*).

⁵⁹ Ieșirea 8, 30 (8, 26 în *Septuaginta*).

⁶⁰ Ieșirea 9, 27-28.

⁶¹ Ieșirea 9, 33.

⁶² Ieșirea 10, 17-18 (10, 16-17 în *Septuaginta*).

⁶³ *Facerea* 28, 20. În greacă, substantivul este, din nou, εὐχῆ.

⁶⁴ În original: εὐχῆ, cu sensul de „făgăduință”. Același sens particular e ilustrat și în citatele biblice următoare furnizate de Origen. (*n.red.*)

⁶⁵ *Levitic* 27, 1-3.

„Așa a grăit Domnul lui Moise, zicând: «Vorbește fiilor lui Israel și zi către ei: ‘Dacă bărbat sau femeie va hotărî să dea făgăduință de nazireu, ca să se afierosească nazireu Domnului, să se ferească de vin și de băutură⁶⁶’»”⁶⁶, precum și celelalte cu referire la nazireat, iar puțin mai încolo: „Și să sfințească capul lui în ziua aceea, în care se va sfinți Domnului pentru zilele de făgăduință”⁶⁷. Și mai departe zice: „Aceasta este legea cea pentru cel care s-a afierosit, în ziua în care a împlinit zilele de nazireu”⁶⁸. Și continuă: „Și după aceea nazireul poate să bea vin. Iată rânduiala nazireului, care va aduce Domnului darul său din făgăduință, afară de ceea ce va găsi mâna lui, după puterea făgăduinței sale pe care a făgăduit-o potrivit legii sfințirii”⁶⁹. Și către sfârșitul *Cărții Numerilor*: „Așadar, a grăit Moise către căpeteniile semințiilor fiilor lui Israel și le-a zis: «Iată ce poruncește Domnul: ‘Omul care va face făgăduință sau va jura jurământ, punând legătură asupra sufletului său, acela să nu-și calce cuvântul, ci să împlinească toate câte au ieșit din gura lui. Iar dacă o femeie va face făgăduință Domnului și va jura jurământ în casa părintelui său, în tinerețea ei, și dacă tatăl ei va auzi făgăduințele și jurămintele ei pe care le-a jurat în sufletul ei, dar tatăl va tăcea în privința sa, toate făgăduințele ei se vor ține și toate jurămintele pe care le-a jurat în sufletul ei vor rămâne valabile»”⁷⁰. După care, Legea mai prescrie și alte norme despre femeia respectivă. În același sens al termenului s-a scris și în *Cartea Pildelor* [...] ⁷¹: „[O cursă] este pentru om să afierosească Domnului ceva în grabă; căci după făgăduință se ivește părerea de rău”⁷², și în *Cartea Ecclesiastului*: „Mai bine să nu făgăduiești decât să nu împlinești ceea ce ai făgăduit”⁷³, și în *Faptele Apostolilor*: „Avem patru bărbați, care au asupra lor o făgăduință”⁷⁴.

⁶⁶ *Numerii* 6, 1-3.

⁶⁷ *Numerii* 6, 11-12.

⁶⁸ *Numerii* 6, 13.

⁶⁹ *Numerii* 6, 20-21.

⁷⁰ *Numerii* 30, 2-5.

⁷¹ Textul prezintă, iarăși, o lacună de aproximativ două rânduri. În cele două rânduri care lipsesc, ideea poate fi reconstituită prin indicarea citatului din *Pilde*, al cărui început e pus în paranteză de către editor.

⁷² *Pildele* 20, 25.

⁷³ *Ecclesiastul* 5, 4.

⁷⁴ *Faptele Apostolilor* 21, 23.

IV

Înțelesul cuvântului προσευχή⁷⁵

1. Nu mi s-a părut fără rost să distingem, de la bun început, o dublă semnificație a cuvântului εὐχή, după uzul de vorbire al Scripturii. Același lucru îl putem spune și despre termenul προσευχή. Căci, pe lângă însemnătatea generală și obișnuită, acest cuvânt e întâlnit și cu sensul familiar nouă pentru făgăduință⁷⁶, cum e cazul în istoria Anei din *Întâia carte a Regilor*, unde citim: „Și marele preot Eli ședea atunci pe scaun la ușa lăcașului Domnului, și Ana s-a rugat⁷⁷ Domnului cu sufletul întristat și a plâns cu amar. Și a făcut făgăduință, zicând: «Atotputernice Doamne, Dumnezeule Savaot, de vei căuta la întristarea roabei Tale și-Ți vei aduce aminte de mine și de nu vei uita pe roaba Ta, ci vei da roabei Tale un copil de parte bărbătească, îl voi da Domnului în dar pentru toate zilele vieții lui și brici nu se va atinge de capul său»”⁷⁸.

2. Dar, desigur, cineva care ar considera succesiv cele două formule: προσηύξατο πρὸς Κύριον⁷⁹ și καὶ ἤψατο εὐχήν⁸⁰ ar putea spune, fără a fi implauzibil, că, dacă Ana a făcut două lucruri, adică „s-a rugat Domnului” și „a făcut făgăduință”, atunci προσηύξατο se referă la ceea ce numim în mod obișnuit „rugăciune”, în timp ce ἤψατο are semnificația pe care o întâlnim în *Levitic* și *Numeri*⁸¹. Căci vorbește: „Îl voi da Domnului în dar pentru toate zilele vieții lui și brici nu se va atinge de capul său”⁸² nu sunt, riguros vorbind, o rugăciune⁸³, ci o făgăduință⁸⁴, pe care și Ieftae o făcuse în următorii termeni: „Și a făcut Ieftae făgăduință Domnului și a zis: «De vei da pe fiii lui Amon în mâinile mele, când mă voi întoarce biruitor de la

⁷⁵ „Rugăciune” sau, în sens particular, „invocare”, așa cum Origen distinsese deja mai sus. (*n.red.*)

⁷⁶ În greacă: εὐχή. Sensul de vot sau făgăduință e des întâlnit în Sfânta Scriptură, dar esențialul rămâne tot ideea de rugăciune.

⁷⁷ În greacă: προσηύξατο.

⁷⁸ 1 Regi 1, 9-11.

⁷⁹ În română: „S-a rugat Domnului”.

⁸⁰ În română: „A făcut făgăduință”.

⁸¹ Pentru „făgăduință”, vezi *supra*, III, 4. (*n.red.*)

⁸² 1 Regi 1, 11.

⁸³ În greacă: προσευχή.

⁸⁴ În greacă: εὐχή.

fiii lui Amon, cine îmi va ieși din porțile casei mele în întâmpinare va fi al Domnului și-l voi aduce ardere de tot»⁸⁵.

V

Scopul rugăciunii: contrazice ea preștiința lui Dumnezeu?

1. Dacă, așa cum ați cerut, va trebui să analizăm temeiurile celor care cred că prin rugăciune nu se obține nimic și de aceea afirmă că rugăciunea e de prisos, nu vom ezita să studiem, pe cât ne stă în putință, și această obiecție, luând ca punct de plecare tocmai cuvântul εὐχή în înțelesul lui mai obișnuit și mai simplu [...] ⁸⁶.

[...] această părere rătăcită are atât de puțini aderenți și dintr-o categorie atât de joasă, încât, printre cei care admit o purtare de grijă a lui Dumnezeu și care cred în El, abia dacă există unul care să respingă rugăciunea. Ea este învățătura celor cu totul ateï și care tăgăduiesc existența lui Dumnezeu sau care Îl admit pe Dumnezeu numai cu numele, dar tăgăduiesc Proviđența Lui. Desigur, puterea diavolului, care ar vrea să pună în seama Domnului Hristos și a învățăturii Fiului lui Dumnezeu idei atât de rătăcite, a putut deja să îi înduplece pe unii să creadă că nu trebuie să ne rugăm. Reprezentanții unor astfel de păreri sunt cei ce neagă cu totul realitățile sensibile, care nu vor să știe nici de Botez, nici de Euharistie, și susțin în mod calomnios că

⁸⁵ Judecătoria 11, 30-31.

⁸⁶ Lacună de două rânduri în manuscrisul original. Înțelesul obișnuit al termenului gr. εὐχή este, după cum deja s-a arătat mai sus, cel de „rugăciune”. Ambrozie și Tatiana ceruseră îndeosebi combaterea obiecțiilor aduse de adversarii creștinismului necesității și valorii rugăciunii. Între acești adversari, la loc de frunte trebuie puși epicureii, care nu admiteau nicio Providență. Tot aici trebuie incluși și filozofii stoici, susținătorii determinismului universal; vezi J. LEBRETON, *Histoire du dogme de la Trinité*, vol. II, Beauchesne, Paris, 1928, pp. 33-61. Dar se pare că erau vizați și unii creștini, despre care Origen spune, în diferite lucrări ale sale, că nu se împacă cu interpretarea riguroasă a preștiinței lui Dumnezeu. Reluând o idee din *Stromata a VII-a* a lui Clement Alexandrinul, Origen îi vizează pe filozofii din școala lui Prodicus, ucenici ai cirenaicilor, care negau necesitatea rugăciunii pentru motivul că așa i-ar fi învățat Însuși Hristos; vezi PG 11, 429, nota 27. Deja SFÂNTUL IRINEU DE LYON, *Împotriva ereziilor*, I, și, mai târziu, FERICITUL TEODORET AL CIRULUI, *Compendiul fabulațiilor eretice*, I, 10, semnalau între ereticii primelor veacuri și pe unii care condamnau și repudiau reprezentarea în chip văzut, prin intermediul tainelor, a adevărilor creștine, susținând că așa ceva (Botez, Euharistie) ar fi o rătăcire; cf. PG 11, 429-430, nota 28.

nici Sfânta Scriptură n-ar recomanda o astfel de rugăciune, ci că ar recomanda altceva, cu totul deosebit.

2. Iată care ar fi argumentele celor care leapădă rugăciunea (desigur, ale celor care Îl recunosc și ei pe Dumnezeu ca Stăpânitor al lumii și presupun o pronie; căci acum nu ne propunem să cercetăm ce argumente aduc cei care leapădă cu desăvârșire pe Dumnezeu sau pronia Lui): Dumnezeu știe toate lucrurile înainte ca acestea să se fi produs⁸⁷ și nimic din ceea ce a devenit realitate nu I se descoperă ulterior, ca și când I-ar fi fost necunoscut. De ce ar mai fi nevoie atunci să ne rugăm lui Dumnezeu, câtă vreme El știe și înainte de a ne ruga de ce avem trebuință? Căci așa avem în Scriptură: „Știe Tatăl vostru de ce aveți trebuință mai înainte ca să cereți voi de la El”⁸⁸. E ușor de înțeles că, fiind Tată și urzitor a toată lumea, „Care iubește toate cele ce sunt și nimic nu urgisește din ceea ce a făcut”⁸⁹, El îndrumă soarta fiecăruia spre mântuire, chiar fără ca acesta să se roage pentru ea, asemenea unui tată care poartă grijă de copiii săi nevârstnici, fără să aștepte rugămintea lor, fie pentru că ei nu știu încă să se roage, fie pentru că, din lipsă de judecată, ei doresc tocmai contrariul a ceea ce le este de trebuință și folositor. Iar noi, oamenii, rămânem cu mult mai departe de Dumnezeu decât sunt copiii mici de mintea părinților lor.

3. [Și] probabil că Dumnezeu nu numai că le cunoaște pe cele viitoare, ci le și orânduiește de mai înainte, și nu se întâmplă nimic contrar celor rânduite în prealabil de El. Deci, așa cum cineva care s-ar ruga să răsară soarele ar putea fi socotit stupid dacă crede că ceea ce va avea loc și fără rugăciunea lui se întâmplă *prin rugăciune*, la fel, ar fi irațional un om care crede că *datorită rugăciunii lui* se întâmplă ceea ce oricum va avea loc fără să se roage el. Și, din nou, așa cum întrece orice delir cel care, deranjat și ars de dogoarea soarelui de vară, consideră că soarele se va deplasa *prin rugăciune* către constelațiile de primăvară, ca să se bucure el de aer proaspăt, la fel, dacă cineva ar crede că *datorită rugăciunii lui* nu va suporta evenimentele necesare din viața omenirii, ar depăși orice nebulie.

4. Iar dacă și păcătoșii s-au înstrăinat [de Dumnezeu] încă de la nașterea lor⁹⁰, dacă și cel drept a fost pus deoparte încă din

⁸⁷ Cf. *Istoria Susanei* 1, 42 (35a în *Septuaginta*).

⁸⁸ *Matei* 6, 8.

⁸⁹ *Înțelepciunea lui Solomon* 11, 25.

⁹⁰ Cf. *Psalmul* 57, 3.

pântecele mamei⁹¹ și dacă e scris că „cel mai mare va sluji celui mai mic”⁹², deși „nu erau încă născuți și nu făcuseră ceva bun sau rău, ca să rămână voia lui Dumnezeu cea după alegere, nu după fapte, ci după Cel care cheamă”⁹³, atunci în zadar ne rugăm noi pentru iertarea păcatelor noastre sau pentru a primi puterea Duhului, ca să putem toate în Hristos, Cel ce ne întărește⁹⁴. Căci, dacă suntem păcătoși, atunci ne-am înstrăinat încă de la naștere; dacă am fost puși deoparte încă din pântecele mamei, atunci vom avea parte de cele mai bune lucruri și fără să ne rugăm. Căci ce rugăciune a făcut Iacov, pentru ca, încă înainte de a se fi născut, prorocul să declare despre el că-l va supune pe Esau și că fratele îi va sluji⁹⁵? Și ce greșală a săvârșit Esau ca să fie urgisit încă înainte de a se naște? Și pentru ce spune Moise în rugăciunea sa din *Psalmul al optzeci și nouălea*: „Doamne, scăpare te-ai făcut nouă mai înainte de când s-au făcut munții și s-a zidit pământul și lumea”⁹⁶? [...] ⁹⁷

5. Însă și despre toți cei care vor fi mântuiți este scris, în *Epistola către efeseni*, că Tatăl „i-a ales” pe aceștia „întru El”, întru Hristos, „înainte de întemeierea lumii”, ca să fie „sfinți și fără prihană, mai înainte rânduindu-ne în a Sa iubire”, „spre înfierea pentru El, prin Iisus Hristos”⁹⁸. Deci un om fie face parte dintre cei aleși „mai înainte de întemeierea lumii”, iar atunci este imposibil să cadă din alegere, din acest motiv el neavând nevoie de rugăciune, fie nu a fost ales și nici rânduit de mai înainte, iar atunci în zadar se roagă și, chiar dacă s-ar ruga de zece mii de ori, nu va fi ascultat. Căci „pe cei pe care” Dumnezeu „i-a cunoscut mai înainte, mai înainte i-a și hotărât să fie asemenea chipului slavei Fiului Său. Iar pe cei pe care i-a hotărât mai înainte, pe aceștia i-a și chemat, iar pe care i-a chemat, pe aceștia i-a și îndreptat, pe aceștia i-a și slăvit”⁹⁹. De ce se mai obosește Iosia sau de ce, rugându-se, e neliniștit să știe dacă

⁹¹ Cf. *Galateni* 1, 15.

⁹² *Romani* 9, 12.

⁹³ *Romani* 9, 11. Referința este la gemenii Esau și Iacov.

⁹⁴ Cf. *Filipeni* 4, 13.

⁹⁵ Cf. *Facerea* 25, 23.

⁹⁶ *Psalmul* 89, 1-2.

⁹⁷ O nouă lacună de două rânduri în manuscrisul original.

⁹⁸ *Efesenii* 1, 4-5.

⁹⁹ *Romani* 8, 29-30. Origen are în citatul biblic lecțiunea „asemenea chipului slavei Fiului” (gr. συμμόρφους τῆς εἰκόνης τῆς δόξης τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ), în loc de „asemenea chipului Fiului Său” (συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ).

rugăciunea sa va fi ascultată sau nu, când cu multe generații înainte s-a vestit numele lui de către proroci, iar faptele lui n-au fost numai prevăzute, ci chiar prezise înaintea multor ascultători¹⁰⁰? Iar Iuda pentru ce se mai roagă, până acolo încât rugăciunea lui s-a prefăcut „în păcat”¹⁰¹, dacă încă de pe vremea lui David s-a vestit „că se va face casa lui pustie și să nu aibă cine să locuiască în ea și slujirea lui s-o ia altul”¹⁰²? De unde reiese că, de vreme ce Dumnezeu e neschimbător, știe toate lucrurile dinainte și rămâne credincios orânduieilor Sale, este absurd să ne rugăm crezând că prin rugăciune s-ar putea schimba hotărârile Sale, ca și cum nu El ar fi fost Cel care le-a rânduit de mai înainte, ci ar aștepta rugăciunea fiecăruia, pentru ca, datorită rugăciunii, să aranjeze lucrurile după dorința celui ce se roagă, rânduiind atunci ceea ce ar considera că e bun, ca și cum nu l-ar fi prevăzut dinainte.

6. Să vedem acum cuvintele propriu-zise pe care le-ai așternut în scris către mine¹⁰³. Ele sună în felul următor: „Mai întâi, dacă Dumnezeu cunoaște de mai înainte cele ce vor veni și dacă ele trebuie să se împlinească, atunci rugăciunea n-are niciun rost. În rândul al doilea, dacă toate se întâmplă după voia lui Dumnezeu și hotărârile Sale sunt neschimbătoare și nimic din ceea ce voiește El nu poate fi schimbat, atunci rugăciunea e zadarnică”. Ar fi de folos, cred eu, pentru rezolvarea obiectiilor care se aduc rugăciunii, să explicăm preliminar următoarele puncte.

VI

Combaterea concepției fataliste.

Omul e liber în acțiunile sale

1. Dintre lucrurile care se mișcă, unele își au principiul mișcării în exterior, așa cum sunt lucrurile neînsuflețite și ținute laolaltă doar de constituția lor [materială], precum și ființele mișcate atât

¹⁰⁰ Cf. 4 Regi 22, 11-13, 18, 19; 3 Regi 13, 1-3. Potrivit ultimei referințe biblice, desființarea cultului zeilor asirieni de către Iosia fusese profețită cu trei secole înainte, în timpul regelui Ieroboam.

¹⁰¹ Psalmul 108, 6.

¹⁰² Faptele Apostolilor 1, 16, 20; Psalmul 68, 29; 108, 7.

¹⁰³ Din acest pasaj reiese clar că Ambrozie și Tatiana formulară în scris unele nedumeriri în legătură cu necesitatea și folosul rugăciunii. Aici avem singurul pasaj din scrisoarea păstrată de la Ambrozie.

de natură, cât și de suflet, dar nu atunci când sunt puse în mișcare astfel, ci când se mișcă similar celor ținute laolaltă de constituția lor [materială]. De pildă, pietrele scoase din cariere și copacii care și-au pierdut capacitatea de a crește sunt puse în mișcare doar din exterior, fiind menținute numai de constituția lor¹⁰⁴. Tot așa se petrec lucrurile și cu trupurile animalelor și ale plantelor, atunci când sunt cărate în alt loc de cineva, ele fiind mutate nu prin faptul că sunt animale și plante, ci similar pietrelor și copacilor care și-au pierdut puterea de creștere. Chiar dacă și ele se mișcă, întrucât toate corpurile care se descompun sunt supuse alterării, totuși mișcarea lor este o consecință a descompunerii. Spre deosebire de acestea, există o a doua categorie de ființe¹⁰⁵ care sunt puse în mișcare datorită naturii sau sufletului lor interior. Ele se mișcă „de la sine”, după cum spun cei care se folosesc de cuvinte într-un sens riguros. Un al treilea mod de mișcare este cel al animalelor, care este numită „mișcare din sine”. Cât privește mișcarea ființelor raționale, consider că ea este o mișcare „prin sine”.

Dacă le luăm animalelor mișcarea din sine, ele nu mai pot fi considerate ca animale, ci ori se aseamănă cu o plantă mișcată de simpla putere a naturii, ori cu o piatră care e mutată de cineva din afară. Dacă, dimpotrivă, o ființă își urmează propria mișcare și ca atare se pune în mișcare prin sine însăși, atunci ea trebuie să fie o ființă rațională.

2. Așadar, cei care spun că noi, oamenii, nu suntem stăpâni pe voința noastră sunt obligați să admită o absurditate. Mai întâi, pentru că atunci nu am fi ființe raționale, iar în al doilea rând, că nu am fi nici animale, ci ca și cum am fi mișcați doar de o putere din afară, singura care ar săvârși ceea ce s-ar fi căzut să săvârșim noi înșine.

Să ia însă aminte fiecare la experiența sa; oare va putea spune fără nicio rușinare că nu el este cel care vrea, cel care mănâncă, cel care se plimbă, cel care afirmă și aprobă anumite păreri, ori care le respinge pe altele ca greșite? Așa cum nu este posibil să-l faci pe un om să accepte anumite învățături, chiar dacă i-am aduce mii de argumente, tot așa e imposibil să convingi pe cineva, atunci

¹⁰⁴ Aceleași păreri în legătură cu liberul arbitru le mai întâlnim și în alte locuri la Origen. Așa în *Despre principii*, III, 1, 2 ș.u. Formularea cazurilor denotă o influență stoică (deși însuși PLATON, în *Phaidros*, 245E 4-6, se exprimă în mod similar). Despre plante însuflețite vorbește și PSEUDO-ARISTOTEL (*Despre plante*, I, 1); cf. PG II, 1640.

¹⁰⁵ Origen se referă la plante. (*n.red.*)

când e vorba despre faptele omenеști, că niciuna dintre ele nu stă în puterea noastră. Într-adevăr, cine poate crede că puterea minții noastre nu poate cunoaște nimic? Cine trăiește îndoindu-se de tot ce-i în jurul lui? Cine nu-și pedepsește slujitorul când are impresia că acesta a greșit? Cine nu-și muștră fiul care nu-și îndeplinește îndatorirea sa față de părinți? Sau cine nu osândește și pedepsește pe femeia adulteră când ea săvârșește ceva rușinos? Căci, oricâte mii de argumente opuse ar aduce cineva, adevărul ne obligă și ne constrânge să tindem spre laudă sau spre critică; așa încât liberul arbitru se menține, iar pentru noi chiar el este obiectul laudei sau criticii.

3. Dar, dacă se admite liberul arbitru, cu nenumăratele sale înclinări către virtute și viciu, către împlinirea și călcarea datoriei, urmează în chip necesar că Dumnezeu l-a cunoscut pe acesta, împreună cu restul [deciziilor sale], dinainte de a exista, încă „de la crearea” și „întemeierea lumii”¹⁰⁶. Iar în toate cele prestabilite de Dumnezeu, ca urmare a prevederii fiecărei fapte a liberului nostru arbitru, El a prestabilit, corespunzător fiecărei mișcări a liberului nostru arbitru, și ceea ce i se va întâmpla acestuia din partea Providenței, precum și succesiunea evenimentelor viitoare, fără ca astfel preștiința lui Dumnezeu să fie cauza tuturor evenimentelor viitoare și a acțiunilor care izvorăsc, la inițiativa noastră, din liberul arbitru. – Căci, chiar și dacă am admite, prin ipoteză, că Dumnezeu nu cunoaște cele viitoare, tot nu am pierde capacitatea de a înfăptui sau a voi una sau alta. – Dar, mai degrabă, preștiința face ca liberul arbitru al fiecăruia să-și primească un loc în ordinea întregului, unul necesar pentru stabilitatea lumii.

4. Deci, dacă Dumnezeu cunoaște liberul arbitru al fiecăruia, iar de aceea îl prevede, rânduind prin Providență ceea ce îi revine fiecăruia după merit, atunci El știe dinainte și ce anume se roagă cineva, ce stare are și ce crede, și ce vrea să i se întâmple. Iar pentru că e dinainte știut, este în consecință și rânduit în hotărârea Lui că „pe acesta care se va ruga înțelept îl voi asculta, tocmai datorită rugăciunii cu care se va ruga; în schimb, pe acela nu-l voi asculta, fie pentru că nu-i vrednic să fie ascultat, fie pentru că se roagă pentru ceva ce nici nu-i folosește, nici nu se cuvine să-i împlinesc. Așa încât, după cum se va ruga fiecare, Mă voi milostivi și Eu de

¹⁰⁶ Cf. *Romani* 1, 20.

el sau nu". (Însă, dacă cineva e tulburat de aceea că Dumnezeu nu poate greși în prevederea viitorului, ca și cum lucrurile s-ar petrece cu necesitate, atunci acestuia i se poate răspunde că Dumnezeu știe în mod sigur însuși faptul că nu este sigur și cert dacă un om va vrea binele sau dacă își va dori în așa măsură răul încât să nu poată accepta o întoarcere spre mai bine.)

Și va mai zice Dumnezeu: „Voi împlini acele dorințe cutărui om care se va ruga, fiindcă Îmi este convenit, de vreme ce va fi ireproșabil înaintea Mea în rugăciune și nu se va ruga nepăsător. Iar cutăruia, care se va ruga atâta timp, îi voi dăruia cutare lucruri «cu mult mai presus decât cele pe care le cere sau pricepe»¹⁰⁷, căci Mi se cuvine să-l depășesc prin facerea de bine și să-i dăruiesc mai mult decât ar cere. Iar cutăruia, care va fi în cutare fel, îi voi trimite un «înger ca slujitor»¹⁰⁸, care din momentul cutare să înceapă să conlucreze cu el la mântuire și să fie împreună cu el până în cutare moment. Altuia îi voi trimite un înger și mai puternic, întrucât el va fi mai bun decât cel dintâi. Iar pe un altul, dimpotrivă, cu toate că la început se dedicase învățăturilor înalte, dar s-a întors și a căzut în pofta lumești, îl voi lipsi de bunul paznic pe care i-l dădusem; după plecarea lui, așa cum merită, o putere inferioară va profita de ocazia de a-i ataca nepăsarea, prăvălindu-l în cutare sau cutare păcat, întrucât el însuși s-a arătat gata să păcătuiască”.

5. Așadar, iată cam cum va vorbi Cel care le-a rânduit pe toate dinainte: „Amos va naște pe Iosia, care însă nu va urma păcatele tatălui său, ci, pornind pe calea care duce la virtute, datorită sfetnicilor săi, va fi generos și pios, nimicind jertfelnicul ridicat în chip rușinos de Ieroboam¹⁰⁹. Știu și că Iuda, la început, când Fiul Meu va locui la neamul omenesc, va fi nobil și bun, dar mai târziu se va întoarce și va cădea în greșelile omenesti și, ca urmare a acestora, va îndura cutare și cutare pedeapsă¹¹⁰”. (Căci această preștiință, cu întindere, probabil, asupra tuturor lucrurilor și, cu siguranță, asupra lui Iuda și altor taine, există și în Fiul lui Dumnezeu, Care, contemplând întorsăturile faptelor viitoare, a văzut pe Iuda și păcatele pe care le va săvârși

¹⁰⁷ Cf. Efeseni 3, 20.

¹⁰⁸ Cf. Evrei 1, 14.

¹⁰⁹ Cf. 4 Regi 21, 24; 22, 2; 23, 15. Prin „sfetnici” trebuie înțeleși aici îngerii. Se cunoaște rolul mare jucat de îngeri în lupta pentru mântuire, așa cum reiese din teologia lui Origen; vezi Jean DANÉLOU, *Origène*, Éditions de la Table Ronde, Paris, 1948, p. 219 ș.u.

¹¹⁰ Cf. Matei 27, 5; Faptele Apostolilor 1, 15-18.

el, astfel încât cu această înțelegere a grăit prin David, încă înainte de a se naște Iuda: „Dumnezeule, lauda Mea n-o ține sub tăcere”¹¹¹ și așa mai departe.) „Cunoscând cele viitoare și ce putere va avea Pavel în evlavie, în sinea Mea, mai înainte de zidirea lumii și de a întinde mâna pentru începutul creării lumii, îl voi alege”¹¹² și-l voi încredința încă de la naștere acestor puteri care conlucrează la opera de mântuire a oamenilor, îl voi însemna chiar din pântecul mamei lui, căci l-am ales din pântecul mamei sale”¹¹³, și voi îngădui ca la început, în tinerețea sa, să fie plin de râvnă însoțită de ignoranță și să-i urmărească, sub pretextul evlaviei, pe cei care vor crede în Unsul Meu, să păzească veșmintele celor care îl loveau cu pietre pe robul Meu, martirul Ștefan”¹¹⁴, pentru ca după aceea, trecând de impertinența tinerească, luând prilejul de a se converti la cele desăvârșite”¹¹⁵, să nu se laude înaintea Mea, ci să zică: «Eu nu sunt vrednic să mă numesc apostol, pentru că am prigonit Biserica lui Dumnezeu»”¹¹⁶, și, înțelegând binefacerea Mea viitoare față de el, după toate greșelile tinereții lui săvârșite sub pretextul evlaviei, să spună: «Prin harul lui Dumnezeu sunt ceea ce sunt»”¹¹⁷. Și atunci, împiedicat de conștiința a ceea ce a făcut în tinerețe împotriva lui Hristos, el nu se va îngâmfa cu înălțimea descoperirilor”¹¹⁸ pe care, din binefacere, i le voi arăta.”

VII

Despre necesitatea rugăciunii.

Răspuns la obiecțiile fataliștilor: foloasele rugăciunii

1. Despre obiceiul de a ne ruga la răsăritul soarelui, iată ce ar trebui spus: soarele are și el un anumit liber arbitru”¹¹⁹, întrucât,

¹¹¹ Psalmul 108, 1. Întrucât psalmul continuă: „Că gura păcătosului și gura vicleanului asupra Mea s-au deschis”, Origen îl interpretează profetic, ca o anticipare de către Hristos, prin intermediul lui David, a trădării Sale de către Iuda. (*n.red.*)

¹¹² Cf. Efeseni 1, 4.

¹¹³ Cf. Galateni 1, 15.

¹¹⁴ Faptele Apostolilor 22, 20.

¹¹⁵ Cf. Faptele Apostolilor 9, 3-10.

¹¹⁶ 1 Corinteni 15, 9.

¹¹⁷ 1 Corinteni 15, 10.

¹¹⁸ Cf. 2 Corinteni 12, 7.

¹¹⁹ Se știe că Origen socotea soarele, luna și stelele în rândul ființelor însuflețite și raționale, dotate cu oarecare libertate de acțiune; cf. ORIGEN, *Despre principii*, I, 1, 10; I, 7, 4 etc. Vezi și PG 11, 1642.

împreună cu luna, amândoi Îl slăvesc pe Dumnezeu, căci se spune: „Lăudați-L, soare și lună!”¹²⁰ În mod vădit, același lucru se spune nu numai despre lună, ci consecvent despre toate stelele, căci se zice: „Lăudați-L, toate stelele și lumina!”¹²¹

Și, întrucât am zis mai înainte, cu referire la liberul arbitru al fiecărui locuitor al pământului, că Dumnezeu a potrivit astfel de dispoziții încât să corespundă trebuințelor aceloră, tot așa trebuie presupus că, prin liberul arbitru al soarelui, lunii și stelelor, care e neschimbător, sigur, statornic și înțelept, El a rânduit întreaga ordine a cerului, precum și mersul și mișcarea astrelor în armonie cu întregul. Iar dacă nu mă rog în zadar pentru liberul arbitru al altuia, atunci acest lucru trebuie făcut cu mult mai mult în cazul liberului arbitru al stelelor, care își joacă hora pe cer pentru binele întregului. Desigur, despre locuitorii pământului se poate spune că unele imagini, care provin din jurul nostru, ademenesc nesiguranța noastră sau înclinația noastră spre bine să facă ori să spună una sau alta. În schimb, în privința creaturilor cerești, ce imagine poate interveni ori să facă să se desprindă de cursul lor folositor lumii pe vreunul dintre [luminătorii] cu un astfel de suflet, ordonat de rațiune și determinat de propria răspundere, și care dețin un corp atât de eteric și cu totul pur?

VIII

Modul ideal de rugăciune pretinde transpunerea noastră în fața lui Dumnezeu

1. Nu e nepotrivit să întrebuițăm și alt exemplu pentru a îndemna pe oameni să se roage și a-i întoarce de la neglijarea rugăciunii. După cum nu se poate avea copii fără soție și fără activitatea necesară făcerii de copii, tot așa nu se poate obține ceva dacă nu te rogi într-un anumit fel, cu o anumită dispoziție, cu o anumită credință, și dacă înainte de a te ruga nu ai trăit într-un mod corespunzător. Nu trebuie rostite multe vorbe, nu trebuie cerute lucruri neînsemnate și nici să ne rugăm pentru lucruri pământești ori să venim la rugăciune în stare de mânie sau cu gânduri tulburi, după cum tot așa nu trebuie să fim râvnitori la rugăciune înainte de a ne

¹²⁰ *Psalmul* 148, 3.

¹²¹ *Psalmul* 148, 3.

fi curățit sufletește, căci nimeni din cei ce se roagă așa nu poate dobândi iertarea păcatelor dacă nu iartă din inimă fratelui său care l-a supărat și care se roagă de iertare.

2. Cred însă că, pentru cel care se roagă cum trebuie sau se străduiește să atingă aceasta cât mai bine cu putință, există adesea un avantaj. Și desigur, are un avantaj în primul rând cel orientat cu mintea către rugăciune, care prin însăși atitudinea din timpul rugării se pune în situația de a sta înaintea lui Dumnezeu și de a vorbi în prezența Lui, ca înaintea Cuiva care vede și aude. Căci, după cum imaginile și amintirile lucrurilor pe care le rememorăm tulbură gândurile concomitente cu aceste imagini, tot astfel trebuie să fim convinși că amintirea de Dumnezeu, în Care credem și Care știe cele mai tainice mișcări ale sufletului nostru, este aducătoare de folos, sufletul educându-se să-I placă Celui care asistă, observă și anticipează orice gând, Care încearcă inimile și cercetează rărunchii fiecăruia¹²². Și, chiar dacă am admite că cine își îndreaptă gândirea spre rugăciune nu ar avea alt avantaj decât acesta, tot nu ar trebui să credem că cel atât de evlavios dispus în timpul rugăciunii obține ceva întâmplător. Iar când același lucru se petrece des, de la câte păcate ne reține și la câte fapte bune ne îndeamnă el o știu, din experiența proprie, cei care s-au dedicat permanent rugăciunii. Într-adevăr, dacă și amintirea și rememorarea unui om renumit și distins în înțelepciune ne cheamă să-i urmăm calea, punând adeseori frâu alunecării spre rău, cu cât mai mult folos le aduce gândul la Dumnezeu, Părintele întregii creaturi, împreună cu rugăciunea către El, celor convinși că-I stau în față și-I vorbesc, iar El este prezent și ascultă?

IX

Iertarea și starea de nepătimire, condiții fundamentale ale rugăciunii

1. Cele spuse adineauri le putem argumenta pe baza Sfintei Scripturi în modul următor. Cel ce se roagă se cade să ridice „mâini

¹²² Cf. *Psalmul* 7, 9. Conștiința prezenței lui Dumnezeu în rugăciune e unul din temeiurile esențiale ale apropierii noastre de Dumnezeu. Nu degeaba amintește Origen adeseori în scrierile sale ideea înălțării spre Dumnezeu a inimii, τὸ ἡγεμονικόν, *principale mentis*, acest principiu probabil stoic, prin care inima creștinului devine organul principal de urcare a omului spre Domnul. A se vedea, de pildă, indicele grecesc din: *The Philocalia of Origen*, by J. Armitage Robinson, Cambridge University Press, 1893, p. 272.

sfințe”¹²³, ceea ce înseamnă că va ierta tuturor greșelile lor¹²⁴, alungând din suflet patima mâniei și nepizmuind pe nimeni. De asemenea, pentru ca mintea să nu fie tulburată de gânduri străine, va trebui ca în timpul rugăciunii să uite tot ce nu este în legătură cu rugăciunea (fiind astfel, nu ar fi starea cea mai fericită?), așa cum ne învață Pavel în *Întâia epistolă către Timotei*, când spune: „Vreau, așadar, ca bărbații să se roage în tot locul, ridicând mâini sfințe, fără de mânie și fără șovăire”¹²⁵. Pe lângă acestea, o femeie trebuie să fie, mai ales la rugăciune, reținută și decentă, atât în suflet, cât și în trup; în chip cu totul special, ea să aibă, când se roagă, rușine de Dumnezeu și să alunge orice gând nestăpânit și femeiesc din partea conducătoare [a sufletului], făcându-și o podoabă „nu din păr împletit și din aur, ori mărgăritare sau veșminte de mult preț”, ci din cele convenite să împodobească o femeie dedicată cinstirii lui Dumnezeu¹²⁶. Mă mir dacă se îndoiește cineva că, doar pe baza unei atitudini de acest fel, e desemnată „fericită” o femeie care se dedică rugăciunii așa cum dă învățătură Pavel în aceeași epistolă: „Asemenea și femeile, în ținută cuviincioasă, să-și facă lor podoabă din sfială și din cumpătare, nu din păr împletit și din aur, ori mărgăritare sau din veșminte de mult preț, ci, precum se cuvine unor femei dedicate cinstirii lui Dumnezeu, din fapte bune”¹²⁷.

2. Și prorocul David spune multe alte lucruri pe care le deține sfântul când se roagă; și cred că nu ar fi inoportun dacă am cita cuvintele lui, pentru ca să iasă și mai mult la lumină supremul avantaj pe care îl reprezintă, chiar dacă nu ne-am gândi decât la el, ținuta sufletească și pregătirea pentru rugăciune ale celui care s-a dăruit lui Dumnezeu. Anume, el afirmă: „Către Tine, Cel care locuiești în cer, am ridicat ochii mei”¹²⁸, și: „Către Tine, Doamne, am ridicat sufletul meu”¹²⁹.

Într-adevăr, dacă ochii intelectului se înalță în așa măsură încât nu mai zăbovesc asupra celor pământești și nu se mai lasă împovărați de reprezentări materiale, atingând o înălțime atât

¹²³ 1 Timotei 2, 8.

¹²⁴ Cf. Matei 6, 14.

¹²⁵ 1 Timotei 2, 8.

¹²⁶ Cf. 1 Timotei 2, 9-10.

¹²⁷ 1 Timotei 2, 9-10.

¹²⁸ Psalmul 122, 1.

¹²⁹ Psalmul 24, 1.

de mare încât privesc deasupra creaturilor și își îndreaptă gândul doar spre Dumnezeu, adresându-se cu respect și evlavie Celui care ascultă, atunci cum să nu obțină cele mai mari foloase cei care își ridică ochii, „privind ca în oglindă, cu fața descoperită, slava Domnului și prefăcându-se în același chip din slavă în slavă, ca de la Duhul Domnului”¹³⁰? Căci atunci ei se împărtășesc dintr-o revărsare inteligibilă mai divină, după cum lămurește versetul: „Însemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne!”¹³¹ Iar sufletul care se înalță și urmează Duhul, care se separă de trup și nu numai că urmează Duhul, ci și ajunge să fie în El, ceea ce se vede din versetul: „Către Tine, [Doamne], ridic sufletul meu”¹³², oare nu s-a lepădat deja de faptul de a fi suflet, ca să devină [suflet] spiritual?

3. Dacă uitarea răului este cea mai înaltă faptă bună – căci, după vorba prorocului Ieremia, în aceasta este rezumată întreaga Lege: „Nu acestea le-am poruncit părinților voștri atunci când au ieșit din Egipt, ci iată porunca pe care le-am dat-o: «Nimeni să nu țină în inimă greșelile aproapelui»”¹³³ – și dacă, uitând răul înainte de a ne ruga, împlinim porunca Mântuitorului, Care spune: „Și, când stați de vă rugați, iertați orice aveți împotriva cuiva”¹³⁴, atunci e clar că, dispuși astfel către rugăciune, deja am dobândit cele mai bune lucruri.

X

Când rugăciunea se face cu mare încredere în pronia dumnezeiască, atunci Însuși Marele Arhiereu Hristos Se roagă pentru noi

1. Cele dinainte au fost spuse în ipoteza că, chiar dacă nu ar urma nimic din rugăciune, avem totuși cel mai mare câștig dacă

¹³⁰ 2 Corinteni 3, 18. Ideea privirii spre cele înalte, imagine a înălțării sufletești „din slavă în slavă”, e folosită adeseori de Origen (vezi ORIGEN, *Comentariul la Ioan, IV; Împotriva lui Celsus*, VII).

¹³¹ Psalmul 4, 6.

¹³² Psalmul 24, 1. Un pasaj tipic pentru scrisul lui Origen, din care se poate desprinde ușor concepția trihotomistă despre om (trup, suflet și duh). Interesante sunt expresiile „ochii intelectului” (gr. ὀφθαλμοὶ τοῦ διανοητικοῦ) și „[suflet] spiritual” (gr. ψυχῇ πνευματικῇ), în care sufletul se desparte de cele trupești, apropiindu-se de duh. Nu-i de mirare că *Filocalia* lui Origen este prima mare culegere de teologie contemplativă mistică, din care se vor inspira Sfântul Grigorie de Nyssa, Evagrie Ponticul, Sfântul Maxim Mărturisitorul.

¹³³ Ieremia 7, 22-23; cf. Zaharia 7, 10.

¹³⁴ Marcu 11, 25.

cunoaștem cum trebuie să ne rugăm și reușim să practicăm aceasta. E limpede că cel ce se roagă în acest mod, contemplând puterea Celui care-l ascultă, încă din timp ce vorbește aude: „Iată-mă, sunt aici”¹³⁵, dacă a îndepărtat înainte de rugăciune orice nemulțumire privitoare la Providență. Aceasta se lămurește din versetul: „Dacă tu îndepărtezi din mijlocul tău asuprirea, amenințarea cu mâna și cuvântul de cârtire”¹³⁶, căci cine este mulțumit cu ceea ce i se întâmplă a devenit, de pe acum, liber de asuprire și nu ridică mâna împotriva lui Dumnezeu, Cel care rânduește totul în vederea exersării noastre, nici nu cârtește în adâncul gândurilor sale fără să-l audă un alt om. Cârtirea aceasta seamănă cu cea a unor slujitori răi, care nu critică pe față poruncile stăpânilor, ci cârtesc fără a îndrăzni să acuze cu glas tare și din toată inima Providența pentru ceea ce li se întâmplă, ca și cum ar vrea să ascundă de Dumnezeu întreregul univers motivele nemulțumirii lor. Și cred că la ea se referă *Cartea Iov*, atunci când spune: „Și, în toate acestea, Iov n-a păcătuț deloc împotriva lui Dumnezeu cu buzele sale”¹³⁷, înainte de a fi pus la încercare fiind scris că: „Întru toate acestea, Iov nu a păcătuț împotriva lui Dumnezeu”¹³⁸. Iar învățătura din *Deuteronom* care poruncește să nu existe această atitudine spune: „Păzește-te să nu intre în inima ta gândul nelegiuit și să zici: «Se apropie anul al șaptelea»”¹³⁹, și așa mai departe.

2. Deci cine se roagă în modul acesta are dinainte un folos, fiind mai capabil să se unească cu Duhul Domnului, Cel care umple întreaga lume și Care umple întregul pământ și cer, vorbind astfel prin proroc: „«Oare nu umplu Eu cerul și pământul?», zice Domnul”¹⁴⁰. În plus, prin curățirea menționată și prin rugăciunea sa, el va participa și la rugăciunea Cuvântului lui Dumnezeu, Care stă și în mijlocul acelor care nu-L cunosc¹⁴¹, dar Care nu lasă pe nimeni fără ajutor și Care Se roagă Tatălui împreună cu cei pentru care mijlocește. Căci Fiul lui Dumnezeu este arhiereu al jertfelor noastre și apărător înaintea Tatălui; El Se roagă cu cei care se roagă

¹³⁵ *Isaia* 58, 9.

¹³⁶ *Isaia* 58, 9.

¹³⁷ *Iov* 2, 10.

¹³⁸ *Iov* 1, 22.

¹³⁹ *Deuteronomul* 15, 9.

¹⁴⁰ *Ieremia* 23, 24.

¹⁴¹ Cf. *Ioan* 1, 26.

și stăruie pentru cei care stăruie. Însă El nu Se va ruga ca pentru niște prieteni ai Săi pentru cei care nu se roagă neconținut prin mijlocirea Lui, nici nu-i va apăra înaintea lui Dumnezeu ca pe unii care sunt deja ai Lui pe cei care nu ascultă de învățătura că trebuie „să se roage totdeauna și să nu-și piardă nădejdea”. „Căci”, zice textul, „El le-a spus o pildă despre cum trebuie să se roage totdeauna și să nu-și piardă nădejdea: «Într-o cetate era un judecător»”¹⁴² și așa mai departe, iar într-un loc de mai înainte: „Și a zis către ei: «Cine dintre voi, având un prieten, se va duce la el în miez de noapte și-i va zice: 'Prietene, împrumută-mi trei pâini, că a venit din cale un prieten la mine și n-am ce să-i pun înainte'»”¹⁴³. Și îndată după aceea: „Vă zic vouă: chiar dacă, sculându-se, nu i-ar da pentru că-i este prieten, dar pentru îndrăzneala lui, sculându-se, îi va da cât îi trebuie”¹⁴⁴.

Cine dintre cei care cred în cuvântul neînșelător al lui Iisus n-ar fi îndemnat spre rugăciune neîncetată, când El zice: „Cereți și vi se va da”? „Căci oricine cere ia.”¹⁴⁵ Pentru că Tatăl binevoitor dă pâine vie¹⁴⁶, dacă cerem de la El (nu piatra despre care potrivnicul vrea să se prefacă în hrană pentru Iisus și ucenicii Lui); dă celor care au primit „Duhul înfierii”¹⁴⁷ de la Tatăl; și „darul bun” îl dă, plouând „din cer”, „celor care cer de la El”¹⁴⁸.

XI

Nu ne rugăm singuri.

Și îngerii, și sfinții se roagă pentru noi

1. Dar nu numai Marele Preot Hristos Se roagă împreună cu cei care se roagă după cum se cuvine, „ci și îngerii, care se bucură în cer pentru un păcătos ce se căiește mai mult decât pentru nouăzeci și nouă de drepti care nu au nevoie de pocăință”¹⁴⁹, precum și sufletele sfinților de curând adormiți.

¹⁴² Luca 18, 1.

¹⁴³ Luca 11, 5-6.

¹⁴⁴ Luca 11, 8.

¹⁴⁵ Matei 7, 7-8; Luca 11, 9-10.

¹⁴⁶ Ioan 6, 33, 35, 48, 51; expresia „dă pâine vie” (gr. τὸν ζῶντα ἄρτον [...] δίδωσι) nu pare a se referi și la trupul euharistic; cf. PG 11, 448.

¹⁴⁷ Romani 8, 15.

¹⁴⁸ Matei 7, 11; Luca 11, 13.

¹⁴⁹ Luca 15, 7.

Aceasta se arată și prin faptul că Rafael aduce o jertfă spirituală de mulțumire lui Dumnezeu pentru Tobit și Sara. După ce amândoi s-au rugat, zice Scriptura, „a fost auzită rugăciunea amândurora înaintea slavei mărețului Rafael, iar el a fost trimis să-i tămăduiască pe amândoi”¹⁵⁰. Iar Rafael însuși, dezvăluind slujirea lui ca înger, din porunca lui Dumnezeu, pentru cei doi, spune: „Și, când te rugai tu și cu nora ta Sara, eu duceam pomenirea rugăciunilor voastre înaintea Celui Sfânt”¹⁵¹; și îndată după aceea: „Eu sunt Rafael, unul din cei șapte îngeri, care ridică rugăciunile sfinților și le înalță înaintea slavei Celui Sfânt”¹⁵². Așadar, după cuvintele lui Rafael, „mult prețuiește rugăciunea unită cu post, cu milostenie și cu dreptate”¹⁵³.

Iar Ieremia, după cum apare în *Cărțile Macabeilor*, era distins „prin căruntețe și slavă”, astfel încât întreaga sa arătare a fost minunată și ieșită din comun, și și-a „întins dreapta” și i-a dat lui Iuda¹⁵⁴ o sabie de aur; despre el un alt sfânt, răposat, a dat mărturie zicând: „Acesta este iubitorul de frați, prorocul lui Dumnezeu, Ieremia, care mult se roagă pentru popor și pentru sfânta cetate”¹⁵⁵.

2. Însă ar fi absurd, dacă această înaltă cunoaștere se arată „acum” celor vrednici doar „ca în oglindă și în ghicitură”¹⁵⁶, iar „atunci” se va descoperi „față către față”, să nu ne gândim în chip analogic și la celelalte virtuți care, pregătite în viața aceasta, își vor obține atunci desăvârșirea.

După cuvântul lui Dumnezeu, dintre virtuți, cea principală este iubirea aproapelui. Trebuie să amintim că ea este mult mai prezentă în sfinții care au adormit deja decât în cei ce încă luptă, fiind în viață, aflați în contact cu cei ce trăiesc în slăbiciuni omenești și luptând alături de cei slabi; căci nu numai aici, pe pământ, e valabil cuvântul privitor la iubitorii de frați: „Dacă un mădular suferă, toate mădularele suferă împreună și, dacă un mădular este cinstit, toate mădularele se bucură împreună”¹⁵⁷. Și iubirii celor care s-au săvârșit din această viață îi este potrivit să spună: „Grija pentru

¹⁵⁰ Tobit 3, 16-17.

¹⁵¹ Tobit 12, 12.

¹⁵² Tobit 12, 15.

¹⁵³ Tobit 12, 8.

¹⁵⁴ Iuda Macabeul. Cf. 2 Macabei 15, 13-15.

¹⁵⁵ 2 Macabei 15, 14.

¹⁵⁶ 1 Corinteni 13, 12.

¹⁵⁷ 1 Corinteni 12, 26.

toate bisericile. Cine este slab și eu să nu fiu slab? Cine se smintește și eu să nu ard?”¹⁵⁸ Oare nu declară Însuși Hristos că în fiecare creștin slab este și El Însuși slab, că e și El în temniță, gol, străin, flămând, însetat? Căci cine dintre cei care citeșc Evanghelia nu știe că Hristos raportează toate suferințele credincioșilor la El Însuși, considerându-le ale Sale¹⁵⁹?

3. Dar, dacă „îngerii” lui Dumnezeu au venit la Iisus și „Îi slujeau”¹⁶⁰ și dacă nu se cade să gândim că slujirea îngerilor pentru Iisus, când Se afla trupește între oameni, a fost de scurtă durată, în timp ce El era în mijlocul credincioșilor nu asemenea cuiva care stă la masă, ci care slujește¹⁶¹, atunci câți îngeri este plauzibil că Îi slujesc lui Iisus, când El vrea „să-i culeagă pe fiii lui Israel unul câte unul”¹⁶², să-i adune pe cei din împrăștiere și să-i mântuiască pe cei care se tem de El și-L chemă, conlucrând mai mult decât apostolii la creșterea și lărgirea Bisericii, până acolo încât unii îngeri sunt numiți conducători de Biserici de către Ioan, în *Apocalipsa*¹⁶³? Într-adevăr, nu în zadar „îngerii Domnului suie și coboară la Fiul Omului”¹⁶⁴, fiind văzuți de ochii luminați de „lumina cunoașterii”¹⁶⁵.

4. Așadar, îngerilor, cel care se roagă le aduce aminte în timpul rugăciunii lucrurile de care el are nevoie; iar ei le împlinesc, atât cât pot, întrucât au primit poruncă universală în acest sens. Dar să apelăm la o ilustrare a acestei idei, ca să fie primită concepția noastră. Să presupunem că un medic, căruia îi pasă de dreptate, se află lângă un bolnav, care îl roagă să-l însănătoșească, și că are știința felului cum trebuie vindecată boala pentru care îl roagă bolnavul. E clar că acesta își va da toată silința să-l vindece pe cel ce l-a rugat, poate nu în zadar gândindu-se că tocmai aceasta a fost în mintea lui Dumnezeu, Care a auzit rugăciunea celui ce i-a cerut să-i îndeparteze boala. Sau să ne închipuim un om care are din belșug toate mijloacele necesare vieții și este generos, ascultând rugăciunea

¹⁵⁸ 2 Corinteni 11, 28-29.

¹⁵⁹ Cf. Matei 25, 35-36.

¹⁶⁰ Matei 4, 11. Desigur, slujirea îngerilor nu trebuie înțeleasă numai câtă vreme Domnul era în stare de smerenie chenotică.

¹⁶¹ Cf. Luca 22, 27.

¹⁶² Isaia 27, 12; cf. Ioan 10, 16; 11, 52.

¹⁶³ Apocalipsa 1, 20; 2, 1, 8, 12, 18; 3, 1, 7, 14. Fiecare slujitor poartă numele slujirii pe care o prestează.

¹⁶⁴ Ioan 1, 51 (ca pe scara lui Iacov; Facerea 28, 12).

¹⁶⁵ Osea 10, 12 (după Septuaginta).

unui om sărman, care își îndreaptă cererea pentru cele necesare către Dumnezeu. Desigur că și acesta va împlini rugăciunea săracului, făcându-se astfel slujitorul voinței părintești a lui Dumnezeu, Care i-a adunat în vremea rugăciunii în același loc pe cel ce o poate împlini și pe cel care cere, și că, datorită atitudinii sale corecte, nu-l va putea trece cu vederea pe cel ce s-a rugat pentru astfel de lucruri.

5. Deci, după cum nu trebuie considerat că astfel de cazuri sunt rodul unei coincidențe, întrucât Cel ce a numărat toate firele de pe capul sfinților¹⁶⁶ i-a adunat armonios, în timpul rugăciunii, pe cel care se roagă cu credință și pe cel care, ascultând cum i se cere o binefacere, devine slujitorul lui, tot astfel putem înțelege și că unui credincios sau altuia i se asociază uneori prezența îngerilor, care veghează și slujesc lui Dumnezeu, pentru ca ei să-l sprijine pe acela în lucrurile pentru care se roagă. Însă și îngerul fiecărui om, chiar și al celor „mici” din sânul Bisericii, „pururi văzând fața Tatălui din ceruri”¹⁶⁷ și pururi contemplând dumnezeirea Creatorului nostru, se roagă cu noi și ne ajută¹⁶⁸, după puteri, spre împlinirea lucrurilor pentru care ne rugăm.

XII

Rugăciunea neîncetată este principala armă de luptă împotriva celui rău

1. Pe lângă aceasta, cred că cuvintele de rugăciune ale sfinților, mai ales dacă ele se rostesc „cu duhul, dar și cu mintea”¹⁶⁹, sunt pline de tărie și, ca o lumină care izvorăște din rațiunea celui ce se roagă și iese de pe buzele lui, ele opresc, cu puterea lui Dumnezeu, veninul spiritual trimis de puterile potrivnice în partea conducătoare [a sufletului] celor ce uită să se roage și nu păzesc acel „Rugați-vă neîncetat!”¹⁷⁰ rostit de Pavel, în armonie cu îndemnul lui Iisus. Din sufletul celui care se roagă iese un soi de săgeată, ascuțită prin cunoașterea, mintea și credința sfântului, răbind până la distrugere

¹⁶⁶ Cf. Matei 10, 30.

¹⁶⁷ Matei 18, 10.

¹⁶⁸ Pasajul reprezintă o mărturie clară despre credința în îngerul păzitor al fiecăruia. Se știe că Origen vorbește adeseori despre „îngerii neamurilor”; vezi J. DANIELOU, *Origène*, pp. 222-234.

¹⁶⁹ 1 Corinteni 14, 15.

¹⁷⁰ 1 Tesaloniceni 5, 17.

și nimicire duhurile potrivnice lui Dumnezeu, care ar vrea să ne lege în cătușele păcatului.

2. Însă se roagă „neîncetat”, întrucât săvârșirea binelui și împlinirea poruncilor fac parte din rugăciune, cine unește rugăciunea cu fapta bună și fapta bună cu rugăciunea. Numai așa putem socoti împlinită porunca: „Rugați-vă neîncetat!”¹⁷¹, considerând întreaga viață a creștinului ca o neîntreruptă și mare rugăciune, din care ceea ce numim noi în mod obișnuit „rugăciune” nu-i decât o părțică. Ea trebuie să se facă cel puțin de trei ori pe zi, după cum reiese din istoria lui Daniel, care se ruga de trei ori pe zi, deși îl pândeau un mare pericol¹⁷². Iar Petru, urcând pe acoperiș la ora a șasea, ca să se roage¹⁷³, și văzând coborându-se din cer acel vas întins cu patru colțuri¹⁷⁴, oferă cea de a doua din cele trei rugăciuni din zi, despre care, înaintea lui, vorbește și David, prima fiind consemnată de versetul: „Dimineața vei auzi glasul meu, dimineața voi sta înaintea Ta și mă vei vedea”¹⁷⁵, pe când a treia, cea din urmă, se află exprimată în cuvintele: „Ridicarea mâinilor mele este o jertfă de seară”¹⁷⁶. Însă nici timpul nopții, fără rugăciune, nu l-am consuma cum se cuvine, pentru că David zice: „La miezul nopții m-am sculat ca să Te laud pe Tine, pentru judecățile dreptății Tale”¹⁷⁷, iar Pavel, după cum se spune în *Faptele Apostolilor*¹⁷⁸, s-a rugat la Filipi împreună cu Sila, la miezul nopții, și a laudat pe Dumnezeu, încât și cei din temniță i-au auzit.

XIII

Așa cum au fost ascultate rugăciunile Mântuitorului și ale dreptilor Legii vechi, așa vor fi ascultate și rugăciunile noastre

1. Dacă până și Iisus Se roagă, și nu Se roagă în zadar, întrucât prin rugăciune a dobândit lucrurile pe care le-a cerut, iar fără

¹⁷¹ Dascălul lui Origen, Clement Alexandrinul, vorbește de rugăciunea continuă a gnosticului (vezi CLEMENT AL ALEXANDRIEI, *Stromate*, VII, 1, 35).

¹⁷² *Daniel* 6, 11-12.

¹⁷³ *Faptele Apostolilor* 10, 9.

¹⁷⁴ *Faptele Apostolilor* 10, 11.

¹⁷⁵ *Psalmul* 5, 3.

¹⁷⁶ *Psalmul* 140, 2.

¹⁷⁷ *Psalmul* 118, 62.

¹⁷⁸ *Faptele Apostolilor* 16, 25.

rugăciune poate nu le-ar fi obținut, atunci cine dintre noi poate nesocoti rugăciunea? Căci Marcu spune: „Iar a doua zi foarte de dimineață, sculându-Se, a ieșit și S-a dus într-un loc pustiu și Se ruga acolo”¹⁷⁹; iar Luca: „Și s-a întâmplat că, fiind Iisus într-un loc și rugându-Se, când a încetat, unul dintre ucenicii Lui I-a spus: [...]”¹⁸⁰. Și în alt loc: „Și a petrecut noaptea în rugăciune către Dumnezeu”¹⁸¹. Ioan însă descrie rugăciunea Sa cu vorbele: „Astfel a vorbit Iisus și, ridicându-Și ochii spre cer, a spus: «Părinte, venit-a ceasul! Slăvește pe Fiul Tău, pentru ca și Fiul să Te slăvească»”¹⁸². Și tot la el găsim cuvintele: „Știam însă că întotdeauna Mă ascuți”¹⁸³, cuvinte rostite de Domnul, care au sensul că întotdeauna va fi ascultat cel ce se roagă mereu.

2. Dar ce nevoie este să facem lista celor care, prin faptul că s-au rugat cum trebuie, au obținut lucruri atât de mari de la Dumnezeu, câtă vreme fiecare poate culege din Sfânta Scriptură multe asemenea exemple? Într-adevăr, Ana s-a învrednicit să-l nască pe Samuel, care stă pe aceeași treaptă cu Moise, fiindcă, deși era stearpă, s-a rugat la Domnul cu credință¹⁸⁴. Iezechia, când era încă lipsit de copii, aflând de la Isaia că va muri, s-a rugat și a fost primit în genealogia Mântuitorului¹⁸⁵. În urma unei porunci a vicleanului Aman, poporul Israel urma să fie nimicit¹⁸⁶, însă rugăciunea unită cu post a lui Mardoheu și a Esterei a fost ascultată¹⁸⁷ și poporului i s-a adăugat la sărbătorile lui Moise ziua de bucurie a lui Mardoheu¹⁸⁸. Dar și Iudita, înălțând o sfântă rugăciune, a învins cu ajutorul lui Dumnezeu pe Olofern și „o singură femeie a evreilor a făcut de rușine casa lui Nabucodonosor”¹⁸⁹. Iar Anania, Azaria și Misail s-au făcut vrednici să fie ascultați, primind un „vânt răcoritor”¹⁹⁰, care a împiedicat să acționeze flacăra focului. Leilor¹⁹¹ din groapa

¹⁷⁹ Marcu 1, 35.

¹⁸⁰ Luca 11, 1.

¹⁸¹ Luca 6, 12.

¹⁸² Ioan 17, 1.

¹⁸³ Ioan 11, 42.

¹⁸⁴ 1 Regi 1, 9.

¹⁸⁵ 4 Regi 20, 1 ș.u.

¹⁸⁶ Estera 3, 7.

¹⁸⁷ Estera 4, 1.

¹⁸⁸ Sărbătoarea Purim, a Sortilor.

¹⁸⁹ Iudita 14, 18.

¹⁹⁰ Daniel 3, 50 (după Septuaginta).

¹⁹¹ Daniel 6, 23.

babilonienilor li s-a închis gura în urma rugăciunilor lui Daniel; iar Iona, fără a deznădăjdi că va fi ascultat din burta peștelui care l-a înghițit, a ieșit din pânțele lui, împlinind pe lângă niniviteni prorocia rămasă incompletă.

3. Și câte ar mai putea înșira fiecare dintre noi dacă și-ar aduce aminte cu mulțumire de binefacerile lui Dumnezeu și ar dori să-I aducă laudă pentru acestea? Căci și sufletele care au fost multă vreme fără rod, atunci când au simțit sterilitatea facultății lor conducătoare și nerodnicia intelectului, au rămas grele de la Duhul Sfânt în urma rugăciunii lor stăruitoare, dând naștere învățăturilor mântuitoare, pline de contemplarea adevărului. Și câți dușmani, adesea mii, aparținând puterii potrivnice, nu au fost răpuși, deși s-au ridicat împotriva noastră și voiau să ne abată de la credința în Dumnezeu? Noi însă am prins curaj, fiindcă „aceștia” se lăudau „cu căruțe” și „alții cu cai”, iar „noi cu numele Domnului”, chemându-L¹⁹² și văzând că, într-adevăr, „mincinos este calul spre scăpare și cu mulțimea puterii lui nu te va izbăvi”¹⁹³. Chiar și pe căpetenia cea mare a dușmanului, al cărui cuvânt înșelător și iluzoriu obține și admirația multora dintre cei considerați credincioși, adesea o înfrânge cel care se dedică laudării lui Dumnezeu; de altfel, „Iudita” se tâlcuiește prin „imn de laudă”.

Și cât de mare e numărul celor puși la încercări adesea greu de depășit și mai arzătoare decât orice flacăra, dar care n-au pățit nimic în urma lor, ci au trecut prin ele cu totul teferi, fără a fi răniți nici măcar de mirosul focului potrivit? Are rost să le mai pomenim pe toate? Câte fiare sălbatice n-au fost asmuțite împotriva noastră, câte dughuri rele n-am îmblânzit adesea cu rugăciunile noastre și câți oameni înrăiți, neputincioși în a-și înfige dinții în aceia dintre noi care s-au făcut mădulare ale lui Hristos? Căci adesea, pentru fiecare sfânt, „Domnul a sfărâmat măselele leilor”, încât ei au rămas fără putere, „ca apa ce se scurge”¹⁹⁴. Dar știm și că, de multe ori, oameni care au fugit de poruncile lui Dumnezeu, care au fost înghițiți de moarte și erau înainte sub puterea ei, au fost izbăviți prin căința lor dintr-o astfel de răutate, fiindcă nu și-au pierdut nădejdea că mai pot fi salvați, deși fuseseră deja prinși în

¹⁹² Cf. Psalmul 19, 8-10.

¹⁹³ Psalmul 32, 17.

¹⁹⁴ Psalmul 57, 6-7.

pântecele morții; căci moartea i-a înghițit și-i stăpânea, dar, din nou, Domnul a șters orice lacrimă de pe fața lor¹⁹⁵.

4. Am considerat foarte necesar să spun aceste lucruri, după ce am înșirat avantajele rugăciunii, pentru a-i întoarce pe cei care năzuiesc la viața spirituală și în Hristos¹⁹⁶ de la rugăciunea pentru lucruri pieritoare și pământești și a-i îndruma pe cei ce vor citi această lucrare către realitățile tainice¹⁹⁷, cele spuse mai înainte fiind simbolurile lor; căci orice rugăciune pentru lucrurile spirituale și tainice despre care am amintit e săvârșită întotdeauna de cel care nu se luptă „după carne”¹⁹⁸, ci omoară „cu duhul faptele trupului”¹⁹⁹, pentru că, dacă cercetăm, bunurile care ni se înfățișează prin interpretarea mistică întrec binefacerea vizibilă adusă de sensul literal celor care se roagă.

Într-adevăr, noi trebuie să ne străduim să nu fim nici în sufletul nostru sterpi și neroditori, ascultând legea duhovnicească cu urechi duhovnicești, pentru ca, încetând să fim neroditori sau sterpi, să fim auziți ca Ana și Iezechia și izbăviți ca Mardoheu, Estera și Iudita de potrivnicele „duhuri ale răutății”²⁰⁰, care uneltesc împotriva noastră. Și, pentru că Egiptul e ca un cuptor de fier²⁰¹, fiind un simbol al întregii regiuni pământești, oricine a fugit de răutatea vieții omenеști și nu a fost ars de păcat, nici nu are inima ca un cup-tor umplut cu foc, trebuie să se arate nu mai puțin mulțumitor lui Dumnezeu decât cei ce au avut, în foc, parte de rouă răcoritoare²⁰². La fel, și cel ce s-a rugat și a zis: „Să nu dai sufletul care Te-a lăudat pradă fiarelor sălbatice”²⁰³ și a fost ascultat, nesuferind nimic din partea „aspidei și a vasiliscului”²⁰⁴, fiindcă a pășit pe ele cu putere de la Hristos și a călcat „peste leu și scorpion și peste toată puterea vrăjmașului”²⁰⁵, fără să fie vătămat deloc, să mulțumească mai mult

¹⁹⁵ Cf. Isaia 25, 8.

¹⁹⁶ E interesant de subliniat că, după cât cunoaștem, Origen este cel dintâi scriitor care folosește expresia „viața în Hristos”, tocmai în aceste pasaje.

¹⁹⁷ În text, Origen are: „Cele mistice”. Se cunoaște predilecția lui Origen pentru creștinii „cei mai avansați”.

¹⁹⁸ Cf. 2 Corinteni 10, 3.

¹⁹⁹ Romani 8, 13.

²⁰⁰ Efeseni 6, 12.

²⁰¹ Cf. Deuteronomul 4, 20; Ieremia 11, 4.

²⁰² Daniel 3, 49-52 (după Septuaginta).

²⁰³ Psalmul 73, 20.

²⁰⁴ Psalmul 90, 13.

²⁰⁵ Luca 10, 19.

decât Daniel, deoarece a fost scutit de fiare mai înfricoșătoare și mai periculoase. În plus, și cel ce știe ce prefigurează fiara care l-a înghițit pe Iona și înțelege că despre aceasta Iov a spus: „Să blesteme și [noaptea] cel care îi blestemă ziua [nașterii], cel gata să biruie marea fiară”²⁰⁶ să se căiască și să se roage, dacă dintr-o neascultare „a ajuns în pântecele fiarei”²⁰⁷, și va ieși de acolo; scăpând și urmând cu statornicie poruncile lui Dumnezeu, el va putea, după măsura bunătății duhului, să prorocască și pentru ninivitenii cei căzuți de astăzi și să le fie prilej de mântuire, în caz că nu-i displace bunătatea lui Dumnezeu și nu-I cere să persevereze în severitate față de cei care se pocăiesc.

5. Și fapta cea mai înaltă a lui Samuel, despre care se zice că a împlinit-o prin rugăciune, poate fi săvârșită acum, în mod spiritual, de către oricine este realmente devotat lui Dumnezeu, dacă se face vrednic să fie ascultat. Căci este scris: „Acum sculați-vă și priviți la lucrul cel mare, pe care îl face Domnul înaintea ochilor voștri. Nu este acum oare secerișul grâului? Voi striga către Domnul și El va trimite trăsnet și ploaie”²⁰⁸. Și puțin mai departe: „Și a chemat Samuel pe Domnul și a trimis Domnul tunete și ploaie în ziua aceea”²⁰⁹. Căci fiecărui sfânt și ucenic adevărat al lui Iisus i se spune de către Domnul: „Ridicați ochii voștri și priviți holdele căci sunt albe, coapte și bune pentru seceriș! Cel ce seceră primește plată și adună roade pentru viața veșnică”²¹⁰. În ziua aceasta a secerișului Domnul face o faptă mare înaintea celor care ascultă de proroci. Căci, dacă cineva împodobit cu Duhul Sfânt cheamă pe Domnul, Dumnezeu trimite din cer tunete și ploaie care adapă sufletul, pentru ca cel care trăia înainte în răutate să se teamă mult de Domnul, iar Slujitorul binefacerii lui Dumnezeu să Se arate vrednic de cinstire și de venerare, prin rugăciunile de care ascultă. Și Ilie, prin cuvânt divin, a deschis mai târziu cerul²¹¹, care le fusese închis timp de trei ani și șase luni celor lipsiți de pietate. Iar acest lucru îl poate întotdeauna săvârși oricine dintre cei care primesc prin rugăciune ploaia sufletului, de care înainte erau lipsiți din cauza păcatului.

²⁰⁶ Iov 3, 8.

²⁰⁷ Iona 2, 1.

²⁰⁸ 1 Regi 12, 16-17.

²⁰⁹ 1 Regi 12, 18.

²¹⁰ Ioan 4, 35-36.

²¹¹ 3 Regi, 18.

XIV

Cele patru feluri de rugăciuni.

Să ne rugăm pentru bunuri de mare preț și cerești

1. După ce am explicat binefacerile de care au parte cei sfinți prin intermediul rugăciunilor, să medităm și la cuvintele: „Rugați-vă pentru lucruri mari și cele mici vi se vor adăuga” și: „Rugați-vă pentru cele cerești și cele pământești vi se vor adăuga”²¹². Într-adevăr, ceea ce este simbolic și tipologic este, în comparație cu realitățile adevărate și spirituale, mic și pământesc. Și desigur că cuvântul dumnezeiesc, care ne îndeamnă să imităm rugăciunile sfinților, ca să cerem după adevăr ceea ce aceștia au înfăptuit după tipologie, vorbește despre realitățile cerești și mari, semnificate prin cele pământești și mici. De fapt, el spune: „Voi care voiți să fiți oameni ai duhului, cereți în rugăciunile voastre [lucrurile cerești și mari], pentru ca, primindu-le pe cele cerești, să moșteniți Împărăția cerului, iar pe cele mari, să vă bucurați de cele mai mari bunuri. Iar cele pământești și mici, de care aveți nevoie pentru trebuințele trupului, vi le va da Tatăl pe deasupra, în măsura trebuitoare”.

2. Și, fiindcă Apostolul folosește, în cea *dintâi epistolă către Timotei*, patru denumiri pentru patru lucruri care se apropie de această expunere despre rugăciune, va fi folositor să cităm cuvintele sale și să vedem dacă din cei patru termeni ai rugăciunii putem înțelege bine pe fiecare, în înțelesul lui adevărat. El spune așa: „Vă îndemn, înainte de toate, să faceți cereri, rugăciuni, mijlociri și mulțumiri pentru toți oamenii”²¹³.

După părerea mea, rugăciunea de cerere²¹⁴ este o rugăciune stăruitoare pentru a obține ceea ce lipsește cuiva. Rugăciunea²¹⁵ însoțită de laudă este cea făcută spre preamărirea lui Dumnezeu, pentru lucruri mai mari, cu o mai mare înălțare sufletească. Rugăciune de mijlocire²¹⁶ este cererea de lucruri adresată lui Dumnezeu

²¹² Cele două spuse atribuite lui Hristos nu se regăsesc în textele evanghelice, ci fac parte din tradiția „nescrisă”; vezi *supra*, II, 2. (n.red.)

²¹³ 1 *Timotei* 2, 1. Credem juste cele afirmate de G. BARDY, *Origène...*, p. 72, că cele patru feluri de rugăciuni grupate după criteriul paulin: cereri, rugăciuni, mijlociri și mulțumiri prezintă în sine aspecte forțate, artificiale.

²¹⁴ În greacă: δέησις. (n.red.)

²¹⁵ În greacă: προσευχή. (n.red.)

²¹⁶ În greacă: ἐντεύξις. (n.red.)

de către cineva care are o mai mare autoritate. Mulțumirea²¹⁷ este mărturisirea recunoștinței, însoțită de rugăciuni, pentru bunurile primite de la Dumnezeu, prin care mărturisitorul înțelege sau primitorului i se înfățișează mărimea binefacerii.

3. Exemplu pentru prima formă este discursul îngerului Gavriil către Zaharia, care probabil se rugase pentru nașterea lui Ioan: „Nu te teme, Zaharie, pentru că rugăciunea ta a fost ascultată și Elisabeta, soția ta, îți va naște fiu și-l vei numi Ioan”²¹⁸. Apoi cele scrise în *Cartea Ieșirii*, cu privire la făurirea vițelului de aur, în modul următor: „Moise a rugat pe Domnul și a zis: «Să nu se aprindă, Doamne, mânia Ta împotriva poporului Tău, pe care l-ai scos din țara Egiptului cu putere mare și cu brațul Tău cel înalt!»”²¹⁹. Și în *Deuteronom*: „Apoi m-am rugat a doua oară, înaintea Domnului, ca și întâia oară, patruzeci de zile și patruzeci de nopți, fără să mănânc și fără să beau apă, m-am rugat pentru păcatele voastre, cu care ați greșit voi”²²⁰. Și în *Cartea Esteri*: „Mardoheu a rugat pe Dumnezeu, pomenind toate lucrurile Domnului, zicând: «Doamne, Doamne, Împărate atotțiitorule»”²²¹. Iar Estera însăși „L-a rugat pe Dumnezeu lui Israel: «Doamne, Doamne, Împărate atotputernice»”²²².

4. Exemplu pentru al doilea fel de rugăciune avem la Daniel: „Și Azaria, stând în mijlocul focului și deschizând gura sa, așa s-a rugat: «Binecuvântat ești, Doamne Dumnezeul părinților noștri»”²²³. Și în *Tobit*: „Și m-am rugat cu durere, zicând: «Drept ești Tu, Doamne, și toate faptele Tale sunt drepte și cărările Tale sunt milă și adevăr și Tu ești judecătorul lumii»”²²⁴.

Dar, pentru că am însemnat locul din *Daniel* cu săgeată, întrucât nu se găsește în textul ebraic, iar *Cartea Tobit* o tăgăduiesc evreii ca nefiind în canon, voi aminti din *Cartea întâi a Regilor* locul privitor la Ana: „Și s-a rugat Domnului, cu sufletul întristat și a plâns amarnic, zicând: «Atotputernice Doamne, Dumnezeule Savaot, de vei căuta la întristarea roabei Tale și-Ți vei aduce aminte de

²¹⁷ În greacă: εὐχαριστία. (n.red.)

²¹⁸ Luca 1, 13.

²¹⁹ Ieșirea 32, 11.

²²⁰ Deuteronomul 9, 18.

²²¹ Estera 4, 17.

²²² Estera 4, 17.

²²³ Cântarea celor trei tineri 1, 1-2.

²²⁴ Tobit 3, 1-2.

mine [...]”²²⁵, iar din *Avacum*, „rugăciunea prorocului Avacum însoțită de cântec: «Doamne, auzit-am glasul Tău și m-am temut; Doamne, am cugetat la lucrările Tale și am fost uimit! Între două fapte Te vei face cunoscut, cu apropierea anilor vei fi recunoscut!»”²²⁶ Din acest exemplu reiese foarte bine, în acord cu definiția acestui tip de rugăciune, caracterul de preamărire adusă lui Dumnezeu de către cel ce se roagă. Dar și din *Cartea lui Iona*: „S-a rugat Iona din pânțelele peștelui către Domnul Dumnezeu lui, zicând: «Strigat-am către Domnul în strâmtorarea mea și El m-a auzit din pânțelele iadului. Către El am strigat și El a luat aminte la glasul meu. Tu m-ai aruncat în adânc, în sânul mării, și undele m-au înconjurat»”²²⁷.

5. Ce de-al treilea fel de rugăciune se găsește la Apostol²²⁸, care ne atribuie nouă, în mod întemeiat, rugăciunea de laudă, dar mijlocirea o rezervă Sfântului Duh, întrucât este superior și deține autoritate înaintea Celui căruia I Se adresează. Căci spune el: „Noi nu știm să ne rugăm cum trebuie, ci Însuși Duhul mijlocește pentru noi cu suspine negrăite. Iar Cel ce cercetează inimile știe care este dorința Duhului, căci El intervine în chip potrivit lui Dumnezeu pentru sfinți”²²⁹. Într-adevăr, Duhul este Cel care mijlocește și intervine, în timp ce noi ne rugăm. Rugăciune de mijlocire îmi pare să fie și ceea ce a spus Iosua cu privire la oprirea soarelui la Ghibeon: „În ziua aceea în care a dat pe amorei în mâinile lui Israel și când i-a bătut la Ghibeon și au fost zdrobiți înaintea feței fiilor lui Israel, a strigat Iosua către Domnul și a zis înaintea israeliților: «Stai, soare, deasupra Ghibeonului și tu, lună, oprește-te deasupra văii Aialon!»”²³⁰ Și în *Cartea Judecătorilor* citim că Samson a spus, implorând: „Mori, suflete al meu, cu filistenii!”, în timp ce „s-a sprijinit cu toată puterea și s-a prăbușit casa peste frunțașii filistenilor și peste tot poporul ce era în ea”²³¹. Chiar dacă nu este scris că Iosua și Samson au mijlocit, ci numai că au vorbit, totuși vorbirea lor pare să fie o mijlocire și aceasta cred că se deosebește de rugăciune, dacă înțelegem termenii în sensul lor esențial.

²²⁵ 1 Regi 1, 11.

²²⁶ *Avacum* 3, 1-2 (după *Septuaginta*).

²²⁷ *Iona* 2, 2-4.

²²⁸ Sfântul Pavel. (n.red.)

²²⁹ *Romani* 8, 26-27.

²³⁰ *Iosua* 10, 12.

²³¹ *Judecătorii* 16, 30.

Ca exemplu de rugăciune de mulțumire este cea spusă a Domnului nostru: „Te slăvesc pe Tine, Părinte, Doamne al cerului și al pământului, că ai ascuns acestea de cei înțelepți și de cei pricepuți și le-ai descoperit pruncilor! Da, Părinte, căci așa a fost înaintea Ta, bunăvoința Ta”²³². Căci „Te slăvesc” înseamnă același lucru ca „Îți mulțumesc”.

6. Cererea, mijlocirea și mulțumirea se pot îndrepta și către sfinți, ba ultimele două (mijlocirea și mulțumirea) se adresează nu numai către sfinți, ci chiar și către alți oameni, în timp ce cererea se poate adresa numai către sfinți, de pildă lui Pavel sau Petru, ca să ne ajute și să ne facă demni de puterea dată lor de a ierta păcatele. Însă, dacă am vătămat pe cineva, atunci ne e îngăduit, chiar dacă nu este sfânt, să-i cerem și lui, dacă ne-am dat seama de greșeala săvârșită față de dânsul, să ne acorde iertarea pentru ceea ce i-am greșit.

Dacă însă acestea sunt de împlinit față de sfinți, cu cât mai mult va trebui să-I mulțumim lui Hristos, Care, după voia Tatălui, ne-a adus atâtea binefaceri?

Dar și rugăciuni de mijlocire să facem către El, ca și Ștefan, când a zis: „Doamne, nu le socoti lor păcatul acesta”²³³, și, imitând pe tatăl lunaticului, să zicem: „«Doamne, miluiește pe fiul meu!»”²³⁴, sau pe mine, sau pe un altul oarecare”.

XV

Rugăciunea deplină se adresează numai lui Dumnezeu-Tatăl

1. Însă, dacă înțelegem ce este rugăciunea²³⁵ propriu-zisă, atunci rugăciunea noastră nu trebuie să se adreseze niciunei creaturi, nici chiar lui Hristos, ci numai Dumnezeului și Tatălui tuturor, Căruia I S-a rugat Însuși Mântuitorul nostru, după cum am amintit mai înainte, învățându-ne și pe noi să ne rugăm. Căci, auzind de cererea ucenicilor: „Învăță-ne să ne rugăm!”, El nu i-a învățat să se roage Lui, ci Tatălui, zicând: „Tatăl nostru, Care ești

²³² Luca 10, 21.

²³³ *Faptele Apostolilor* 7, 60.

²³⁴ *Matei* 17, 15.

²³⁵ În greacă: προσευχή.

în ceruri”²³⁶ și așa mai departe. Fiindcă, dacă Fiul este deosebit de Tatăl după substanță și subiect²³⁷, precum am arătat în altă parte²³⁸, atunci trebuie să ne rugăm sau Fiului, și nu Tatălui, sau și Unuia și Altuia, sau numai Tatălui. Căci, dacă am invoca în rugăciune pe Fiul, iar pe Tatăl nu, oricine va mărturisi că așa ceva ar fi cu totul deplasat și împotriva evidenței. Dacă însă ne-am adresa ruga către Amândoi, atunci este vădit că și rugăciunile ar trebui să le adresăm în formă plurală: „Dați-ne”, „acordați-ne binefaceri”, „dăruiți-ne”, „mântuiți-ne” și așa mai departe. Or un astfel de lucru este prin sine absurd și nici n-ar putea arăta cineva că se află în Scriptură sau că ar fi spus de cineva. Rămâne deci să ne rugăm numai lui Dumnezeu, Tatăl tuturor, însă fără să-L despărțim de Arhiereul Care a fost instituit „cu jurământ”²³⁹ de către Tatăl, după cuvântul: „Juratu-s-a [Domnul] și nu-l va părea rău. Tu ești preot în veac, după rânduiala lui Melchisedec”²⁴⁰.

2. Așadar, când sfinții Îi aduc lui Dumnezeu rugăciuni de mulțumire, ei le aduc prin Iisus Hristos. Dar, după cum cel care știe să se roage corect nu trebuie să se roage Celui care și El Însuși Se roagă, ci Aceluia pe care Domnul nostru Iisus Hristos ne-a învățat să-L numim Tată, tot astfel nu trebuie să adresăm vreo rugăciune către Tatăl fără Fiul, după cum o arată limpede El Însuși, spunând: „Adevărat, adevărat zic vouă: orice veți cere de la Tatăl în numele Meu vă va da. Până acum n-ați cerut nimic în numele Meu; cereți

²³⁶ Luca 11, 2. G. BARDY, *Origène...*, pp. 77-78: „Origen insistă asupra ideii că rugăciunea creștină nu trebuie adresată decât Tatălui. Hristos fiind mijlocitorul nostru, prin El ar trebui să ne rugăm Tatălui, dar personal Fiului nu se cade s-o facem. E sigur că rugăciunea liturgică din cele mai vechi timpuri creștine e prezentată Tatălui de către Fiul; dar nu-i mai puțin adevărat că în Biserică tot timpul creștinii s-au rugat lui Hristos, lucru pe care l-a făcut și Origen deseori în omiliile sale. Scrupulul dovedit aici, de a nu adresa rugăciunea decât Tatălui, e exagerat, dovedind ceva steril în sine și primejdios, contra practicii generale”. Vezi și J. LEBRETON, *Histoire du dogme...*, pp. 174-247.

²³⁷ În greacă: κατ' οὐσίαν καὶ ὑποκειμένον. Terminologia lui Origen este confuză, părând a susține ideea că Fiul și Tatăl diferă prin natură, ceea ce a atras o reacție de condamnare din partea autorilor creștini încă din perioada primului scandal origenist (Sfântul Teofil al Alexandriei, Fericitul Ieronim etc.). Se pare totuși că, în absența unei terminologii trinitare mai riguroase în epocă, Origen folosește aici termenul de „substanță” în sens de individualitate sau Persoană. Vezi Christoph MARKSCHIES, „Trinitarianism”, în: John Anthony MCGUCKIN ed., *A-Z of Origen*, SCM Press, London, 2006, pp. 207-209. (n.red.)

²³⁸ Cf. ORIGEN, *Comentariu la Ioan*, X, 37, 246.

²³⁹ Evrei 7, 21.

²⁴⁰ Psalmul 109, 4.

și veți primi, ca bucuria voastră să fie deplină”²⁴¹. Dar El n-a zis: „Rugați-vă Mie!” și nici: „Rugați-vă Tatălui”, ci: „Dacă cereți ceva de la Tatăl, El vă va da în numele Meu”. Căci, până în ziua când Iisus i-a învățat acestea, nimeni nu se ruga Tatălui în numele Fiului; și era adevărată spusa lui Iisus: „Până acum n-ați cerut nimic în numele Meu”, dar este adevărat și: „Cereți și veți primi, ca bucuria voastră să fie deplină”²⁴².

3. Însă, dacă cineva crede că trebuie să se roage lui Hristos Însuși și, confundând sensul cuvântului „a se închina”²⁴³, ne pune în față versetul: „Toți îngerii lui Dumnezeu, să vă închinați Lui!”²⁴⁴, căci e cunoscut că vorba aceasta din *Deuteronom* se referă la Hristos, atunci trebuie să răspundem că și la Biserică, numită de proroc „Ierusalim”, se închină regii și prințesele, îngrijitorii și doicile ei, cum se zice în versetele următoare: „Iată, Îmi voi ridica mâna către neamuri și către insule Îmi voi înălța însemnul. Ele îi vor purta la sân pe feciorii tăi și pe fiicele tale le vor ridica pe umeri. Iar regii îți vor fi îngrijitori și prințesele lor doicile tale. Cu fața la pământ se vor închina înaintea Ta și vor linge pulberea de pe picioarele tale. Atunci vei cunoaște că Eu sunt Domnul și nu vei fi făcut de rușine”²⁴⁵.

4. Oare nu se împacă aceasta cu spusele Lui: „De ce Mă numești bun? Nimeni nu este bun decât Unul Dumnezeu, Tatăl”²⁴⁶? Ca și cum ar zice: „De ce te rogi Mie? Numai Tatălui se cuvine a te ruga, la Care și Eu Mă rog, așa cum știți din Sfintele Scripturi. Căci nu trebuie să vă rugați Celui care a fost pus Mare Preot peste voi de către Tatăl și Care a primit de la Tatăl să fie apărător, ci prin mijlocirea Marelui Preot și Apărător, Care «poate compătimi cu slăbiciunile voastre, pentru că a fost ispitit în toate» asemenea vouă, însă, datorită Tatălui, Care Mi-a dăruit aceasta, «în afară de păcat»²⁴⁷. Învățați, așadar, ce mare dar ați primit de la Tatăl Meu, că ați primit, prin renașterea în Mine, «Duhul înfierii»²⁴⁸, încât vă numiți

²⁴¹ Ioan 16, 23-24.

²⁴² Ioan 16, 24.

²⁴³ În greacă: προσκυνεῖν. (n.red.)

²⁴⁴ *Deuteronomul* 32, 43.

²⁴⁵ *Isaia* 49, 22-23.

²⁴⁶ *Matei* 19, 17; *Marcu* 10, 18 ș.a.

²⁴⁷ Cf. *Evrei* 4, 15.

²⁴⁸ *Romani* 8, 15.

«fii ai lui Dumnezeu», dar frații Mei²⁴⁹. Căci ați citit cuvântul Meu despre voi către Tatăl, prin David: «Spune-voi numele Tău fraților mei, în mijlocul adunării Te voi lauda»²⁵⁰. Așadar, n-ar fi logic ca cei care s-au învrednicit să aibă Unul și Același Tată să se roage de un frate. Căci numai Tatălui, cu Mine și prin Mine, trebuie înălțată rugăciunea”.

XVI

Să nu cerem în rugăciune bunuri trecătoare, ci veșnice

1. Să-L ascultăm, așadar, pe Iisus, Care ne spune să ne rugăm lui Dumnezeu prin mijlocirea Lui, spunând toți aceleași cuvinte și nedezbînându-ne în ce privește felul rugăciunii²⁵¹. Căci, dacă unii ne rugăm Tatălui, iar alții Fiului, oare nu înseamnă că ne-am dezbinat? O greșală destul de mare săvârșesc cei care, din ușurătate, fără să cerceteze și să examineze lucrurile, se roagă Fiului, fie împreună cu Tatăl, fie fără Tatăl. Să-I înălțăm, așadar, rugăciuni de laudă în măsura în care e Dumnezeu, de mijlocire în măsura în care este Domnul, de mulțumire în măsura în care este Dumnezeu și Tatăl și Domnul, dar nicidecum Domnul unui rob. Căci Tatăl poate fi considerat, cu bun temei, și Domn al Fiului, și Domn al celor ce au devenit fii prin El; dar, „după cum nu este Dumnezeu al morților, ci al celor vii”²⁵², tot astfel El nu este Domn al unor robi, de rang inferior, ci al celor care au fost înnobilați, la început de frică, din pricina imaturității, dar care apoi slujesc din iubire, cu o slujire mai fericită decât cea de frică. Căci în suflet sunt semnele caracteristice ale robilor lui Dumnezeu și cele ale fiilor Lui, vizibile doar pentru Cel ce vede inimile.

²⁴⁹ *Romani* 8, 14, 19, 23; *Galateni* 4, 5-7; *Evrei* 2, 11-12.

²⁵⁰ *Psalmul* 21, 24.

²⁵¹ Cf. *1 Corinteni* 1, 10. Pornind de la dezbinarea existentă în Corint, pe vremea Sfântului Pavel, și din care desigur existau semne destule și pe vremea lui Origen (dovadă multe lui „chemări pentru pacificări”), el atinge aici tema unității și uniformizării cultului. Rugăciunea în comun, cu o cântare îndeosebi omofonă, va fi una din trăsăturile esențiale ale cultului creștin. Mai ales când mișcările eretice începuseră să devină amenințătoare. De aceea, în sec. al IV-lea Sfântul Vasile va atrage atenția asupra acestui lucru. A se vedea, de exemplu, *Epistolele* 207 și 210. Iar în privința omogenității slujbelor, Sfântul Grigorie Taumaturgul și Origen sunt martori de mare prestigiu.

²⁵² *Matei* 22, 32. Deci și obiectul rugăciunilor și al cererilor creștine trebuie să fie lucruri mari, divine, iar nu lucruri trecătoare; cf. *Matei* 6, 33.

2. Prin urmare, cine cere de la Dumnezeu lucruri „pământești” și „mici” nu ascultă de Cel ce poruncește să cerem numai lucruri „cerești” și „mari” de la Dumnezeu, Care nu înțelege să dea nimic pământesc și mic. Însă, dacă cineva obiectează invocând bunurile trupești care li s-au dat sfinților în urma rugăciunilor lor, dar și cuvintele Evangheliei, care învață că cele pământești și mici ni se vor adăuga nouă²⁵³, atunci iată ce trebuie să i se răspundă: când cineva ne dăruiește un obiect, noi nu putem spune că acela ne-a dăruit umbra obiectului; căci nu și-a propus să dea două lucruri, un obiect și umbra lui, ci a dat numai obiectul; dar, deși intenția celui care dă este să dea un obiect, o consecință a dăruirii obiectului este că primim și umbra lui. Tot așa, dacă vom privi cu o înțelegere mai nobilă darurile principale oferite nouă de Dumnezeu, atunci vom zice că bunurile trupești sunt urmări secundare ale darurilor duhovnicești, mari și cerești, și acordate fiecărui sfânt spre folos²⁵⁴ sau după măsura credinței²⁵⁵ sau după cum voiește²⁵⁶. Dăruitorul, iar hotărârea Lui este înțeleaptă, chiar dacă noi nu suntem în stare să arătăm pentru fiecare caz pricina și rostul adevărat pentru care au fost dăruite.

3. Deci mai mult decât trupul, care l-a zămislit pe Samuel, a devenit roditor sufletul Anei, când a fost vindecat de infertilitate²⁵⁷. Și mai mulți copii divini ai intelectului decât copii ai trupului, născuți din sămânța corporală, a produs Iezechia²⁵⁸. Și mai mult au fost izbăviți Estera, Mardoheu și poporul lor de uneltirile duhurilor necurate decât de Aman și de susținătorii lui²⁵⁹. Și mai mult a sfârșămat Iudita puterea căpeteniei care voia să-i corupă sufletul decât pe cea a lui Olofern. Și cine nu ar mărturisi că binecuvântarea duhovnicească, făgăduită asupra tuturor sfinților de către Isaac lui Iacov cu vorbele: „Să-ți hărăzească Dumnezeu din roua cerului”²⁶⁰, i-a fost împărtășită lui Anania și însoțitorilor lui în mai mare măsură decât roua cea trupească, cea care a învins flacăra lui Nabucodonosor? Și mai mult a fost astupată gura leilor nevăzuți,

²⁵³ Cf. Matei 6, 33.

²⁵⁴ Cf. 1 Corinteni 12, 7.

²⁵⁵ Cf. Romani 12, 6.

²⁵⁶ Cf. 1 Corinteni 12, 11.

²⁵⁷ 1 Regi 1, 20.

²⁵⁸ 4 Regi 16-18; Isaia 39, 5-7.

²⁵⁹ Estera 6, 3.

²⁶⁰ Facerea 27, 28.

care n-au putut să facă nimic împotriva sufletului prorocului Daniel, decât a celor văzuți, despre care am aflat din Scriptură toți câți o citim. Iar din pânțele chitului biruit de Iisus, Mântuitorul nostru, și care înghite pe oricine fuge de Dumnezeu, cine a scăpat la fel ca Iona, care a putut, precum un sfânt, să primească Duhul Sfânt²⁶¹?

XVII

Bunurile cerești sunt cu mult mai de preț decât cele pământești

1. Nimic de mirare însă dacă nu tuturor celor care primesc, ca să spun așa, obiectele producătoare ale acestor umbre li se dăruiește aceeași umbră, iar unora nu li se dăruiește nicio umbră. Căci acest fenomen, limpede pentru cei care studiază chestiunile legate de gnomon²⁶² și raportul umbrelor față de corpul luminător, se petrece și în cazul obiectelor corporale: pentru unii oameni gnomonul e lipsit de umbră într-un anumit moment, pentru alții aruncă o umbră scurtă, iar pentru alții o umbră mai lungă decât pentru ceilalți. Nu este deci mare lucru, de vreme ce bunăvoința Dăruitorului oferă lucrurile superioare după criterii inefabile și tainice, în acord cu cei care le primesc și cu timpul, nu-i de mirare, zic, dacă, atunci când sunt dăruite bunurile superioare, uneori cei ce primesc nu au deloc parte de umbrele lor, alteori nu de la toate bunurile, ci de la puține, uneori de umbre mici în comparație cu celelalte, alteori mai mari decât altele.

Așadar, la fel cum, pe cel care caută razele soarelui, umbra corpurilor, fie că este sau lipsește, nici nu-l bucură, nici nu-l întristează, el având ceea ce îi este mai necesar dacă este luminat, fie

²⁶¹ Iona 2. Ca în puține alte scrieri ale sale, Origen ne prezintă în tratatul *Despre rugăciune* dovada că a știut să folosească pe scară largă sensul literal și că abia unde era cazul trecea la cel alegoric. Propriu-zis, el catehiza și pentru aceasta folosea în primul rând sensul literal. În schimb, dornic să-i înduhovnicească pe credincioși cât mai mult, trebuie spus că în puține lucrări a tratat probleme atât de subtile ca în această lucrare. Poate în aceasta constă și valoarea ei. Chiar și în faptele pe care le evocă aici, Origen nu se oprește numai la aspectul lor istoric, ci trece la profunda lor semnificație spirituală.

²⁶² Ceasurile solare sau gnomonele urcă până în sec. al V-lea î.Hr., pe vremea lui Anaximandru sau Anaximene. Lucrurile materiale cerute într-o rugăciune ne sunt ca umbra arătată de ceasuri, relative și trecătoare. De aceea, noi trebuie să cerem lucruri veșnice, netrecătoare.

că este lipsit de umbră sau are mai multă sau mai puțină, tot așa, când avem cele spirituale și suntem luminați de Dumnezeu să obținem desăvârșirea adevăratelor bunuri, nu ne vom sinchisi de puținătatea unor lucruri atât de neînsemnate cum este umbra. Căci toate cele materiale sau trupești, oricare ar fi ele, au numai rostul unei umbre trecătoare și fără consistență și nu pot fi asemănate în nicio privință cu darurile mântuitoare și sfinte de la Dumnezeu la toate. Căci ce fel de asemănare poate fi între bogăția trupească și bogăția „în tot cuvântul și în toată înțelepciunea”²⁶³? Căci cine, de nu cumva și-a ieșit din minte, ar putea compara sănătatea cărnii și a oaselor cu o minte sănătoasă, cu un suflet tare și cu gândurile ordonate? Toate acestea, dacă sunt potrivite după cuvântul lui Dumnezeu, fac suferințele trupești ca o zgârietură fără însemnătate sau chiar mai puțin decât o zgârietură.

2. Cine a înțeles ce este frumusețea miresei pe care Mirele, Cuvântul lui Dumnezeu, o iubește²⁶⁴, adică a sufletului care înflorește într-o frumusețe supra-cerească și supra-pământească, se va sfi să cinstească cu același nume de „frumusețe” și frumusețea trupească a unei femei, a unui copil sau a unui bărbat, căci carnea nu cuprinde frumusețea absolută, fiind în întregime rușinoasă. Căci „toată carnea e ca iarba” și slava ei, care se arată în așa-numita frumusețe a femeilor și a pruncilor, se aseamănă cu o floare, după cum spune cuvântul prorocesc: „Toată carnea e ca iarba, iar toată slava ei ca floarea câmpului. Iarba s-a uscat și floarea a căzut; dar cuvântul Domnului rămâne în veac”²⁶⁵.

Și ceea ce, de obicei, la oameni se numește noblețe de neam, cine o va mai numi așa dacă a cunoscut noblețea de neam a fiilor lui Dumnezeu? Și intelectul ce contemplă „Împărăția neclintită”²⁶⁶ a lui Hristos nu va disprețui orice împărăție pământească, ca nefiind vrednică de pomenit? Iar când a privit după puțință ceata îngerilor și, înlăuntrul lor, pe arhistrategii oștirilor Domnului: Arhanghelii și Tronurile și Domniile și Începătoriile și Puterile supra-cerești – atât cât poate să cuprindă intelectul omenesc încă legat de trup – și a înțeles că ar putea dobândi de la Tatăl o cinstire egală cu aceea, atunci, chiar de ar fi mai slab ca umbra, oare nu va disprețui

²⁶³ 1 Corinteni 1, 5.

²⁶⁴ Cf. Ioan 3, 29.

²⁶⁵ Isaia 40, 6-8; cf. Iov 14, 2.

²⁶⁶ Evrei 12, 28.

el lucrurile admirate de cei fără înțelegere, ca pe cele mai neînsemnate și nedemne de luat în seamă în comparație [cu primele], și, chiar dacă i s-ar da toate, oare nu le-ar ignora, ca să nu piardă adevăratele demnități și puterile mai dumnezeiești? Trebuie să ne rugăm, așadar, pentru bunurile care, în sensul superior și adevărat, sunt mari și cerești. Iar umbrele care le însoțesc pe cele superioare să le lăsăm în seama lui Dumnezeu, Care știe de ce avem trebuință, din cauza trupului pieritor, „mai înainte ca să cerem de la El”²⁶⁷.

XVIII

Explicarea rugăciunii „Tatăl nostru”. Cele două variante ale ei (după Matei și Luca)

1. După ce am vorbit îndeajuns despre problema rugăciunii, potrivit harului, atât cât l-am putut primi, dat de Dumnezeu prin Hristos, Unsul Său (dacă am vorbit și în Duhul Sfânt, lucrul acesta îl veți judeca citind lucrarea), vom trece acum la următoarea sarcină, în scopul de a înțelege rugăciunea pe care ne-a lăsat-o Domnul, arătând cât de desăvârșită este puterea ei.

2. Înainte de toate, trebuie să observăm că cei mai mulți consideră că Matei și Luca ar avea în vedere aceeași formă a rugăciunii după care trebuie să ne rugăm. Textul reprodus de Matei este următorul: „Tatăl nostru, Care ești în ceruri, sfințească-se numele Tău; vie Împărăția Ta; facă-se voia Ta precum în cer așa și pe pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi; și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri; și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău”²⁶⁸.

La Luca textul sună astfel: „Tată, sfințească-se numele Tău. Vie Împărăția Ta. Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă în fiecare zi. Și ne iartă nouă păcatele noastre, căci și noi iertăm tuturor celor ce ne greșesc nouă. Și nu ne duce pe noi în ispită”²⁶⁹.

3. Acelora care susțin o atare părere trebuie să le răspundem că, mai întâi, chiar dacă cuvintele au oarecare asemănare între

²⁶⁷ *Matei* 6, 8.

²⁶⁸ *Matei* 6, 9-13.

²⁶⁹ *Luca* 11, 2-4. Origen crede că cei doi evangheliști relatează fapte diferite, legate de momente diferite. De aceea, el are în vedere, în explicarea Rugăciunii domnești, textul de la Matei așa cum a fost acesta receptat în capitolul al VII-lea al *Didahiei celor doisprezece Apostoli*.

ele, în alte privințe se deosebesc, așa cum va reieși din cercetarea noastră. În al doilea rând, trebuie spus că nu este cu putință ca aceeași rugăciune să fi fost spusă și pe munte, „unde S-a suit văzând mulțimile și, șezând El, învățăceii Săi au venit la El și, deschizându-Și gura, îi învăța”²⁷⁰ (căci la Matei rugăciunea e transcrisă în legătură cu vestirea fericirilor și a poruncilor care le urmează), și când „era [Iisus] într-un loc, rugându-Se, [iar] când a încetat, unul dintre ucenicii Lui I-a zis: «Doamne, învață-ne să ne rugăm, cum a învățat și Ioan pe ucenicii lui»”²⁷¹. Căci cum să admitem că aceleași cuvinte ar fi fost și spuse în chip de sine stătător, fără nicio întrebare prealabilă, și formulate la cererea unui ucenic? Dar poate că cineva va spune că rugăciunile au același sens și că ar fi fost rostite ca una și aceeași, odată de sine stătător, altădată către un ucenic la cererea lui, probabil fiindcă acesta nu fusese de față prima oară, când a rostit cele redată de Matei, sau fiindcă nu a reținut cele spuse mai demult. Oare n-ar fi mai bine să le considere ca rugăciuni diferite, dar în care erau și unele părți comune? Căutând și la Marcu dacă nu cumva ne-a scăpat o rugăciune cu același sens, vom vedea că nu vom afla nici urmă de așa ceva.

XIX

Adresarea „Tatăl nostru” presupune meditare, nu împrăștiere

1. Dar, fiindcă, după cum am spus în cele de mai sus, cel care se roagă trebuie să aibă, mai întâi, o anumită atitudine și dispoziție sufletească, și abia după aceea să se roage, să vedem ce spun cuvintele pe care le-a rostit Mântuitorul nostru înainte de rugăciune, așa cum e redată ea la Matei: „Când vă rugați, să nu fiți ca fățarnicii cărora le place, în sinagogi și prin colțurile ulițelor, stând în picioare, să se roage, ca să se arate oamenilor. Amin grăiesc vouă: își iau răsplata lor. Tu însă, când te rogi, intră în camera ta și, închizând ușa, roagă-te Tatălui tău, Care este în ascuns, și Tatăl tău, Care vede în ascuns, îți va răspunde ție. Iar când vă rugați, nu flegăriți ca păgânii; căci ei cred că în vorbăria lor vor fi ascultați. Deci nu vă

²⁷⁰ *Matei* 5, 1-2.

²⁷¹ *Luca* 11, 1.

asemănați lor, căci Tatăl vostru știe de ce aveți trebuință, mai înainte ca să cereți voi de la El. Deci așa să vă rugați”²⁷².

2. Se pare că Mântuitorul nostru S-a ridicat adeseori împotriva iubirii de slavă ca fiind o patimă distructivă. Aceasta a făcut-o și aici, osândind orice fățarnicie în vremea rugăciunii. Căci e fățarnicie să cauți să te mândrești în fața oamenilor cu evlavie sau cu dărnicia. Se cade, amintindu-ne de vorba: „Cum puteți voi să credeți, când primiți slavă de la oameni, iar slava care vine de la unicul Dumnezeu nu o căutați?”²⁷³, să fugim de orice slavă care vine de la oameni, chiar dacă se crede că e dăruită ca urmare a virtuții, și să căutăm slava cea importantă și adevărată, dată numai de Cel care îl slăvește, în chipul convenit doar Lui și mai presus de vrednicia celui care o primește, pe cel vrednic de slavă. Căci chiar și ceea ce se consideră a fi bun și demn de laudă se întunecă atunci când e făcut „ca să fim slăviți de oameni” sau „ca să ne arătăm oamenilor”²⁷⁴; de aceea, pentru așa ceva nu primim nicio răsplată de la Dumnezeu. Căci orice cuvânt al lui Iisus este nemincinos, iar dacă trebuie să o spunem apăsător, este și mai nemincinos atunci când e însoțit de obișnuitul Lui jurământ. Iată ce zice despre cei care săvârșesc bine aproapei pentru slava omenească sau care se roagă „în sinagogi și la colțurile de stradă”, „ca să se arate oamenilor”: „Amin grăiesc vouă: își iau răsplata lor”²⁷⁵. Fiindcă, așa cum bogatul de la Luca și-a primit averile în viața lui omenească²⁷⁶ și, pentru că le-a primit, n-a mai putut să le primească după viața de acum, tot așa, cel care își primește răsplata pentru darul făcut cuiva sau pentru rugăciuni – dat fiind că nu a semănat în duh, ci în trup²⁷⁷ – va culege pieire, nu viața veșnică. În trup seamănă cel care face milostenie în sinagogi și pe ulițe, pentru a fi slăvit de oameni, trâmbițând înaintea sa, precum și cel căruia îi face plăcere să se roage stând în sinagogi și la colțurile ulițelor, pentru ca, arătându-se oamenilor, să fie considerat evlavios și sfânt de cei care l-au văzut.

3. Într-adevăr, nici cine merge pe calea întinsă și largă ce duce la pieire, care n-are nimic drept și neted, ci e în întregime strâmbă

²⁷² Matei 6, 5-9.

²⁷³ Ioan 5, 44.

²⁷⁴ Matei 6, 2, 5.

²⁷⁵ Matei 6, 5.

²⁷⁶ Luca 16, 25.

²⁷⁷ Cf. Galateni 6, 8.

și cu colțuri – linia dreaptă fiind în foarte multe locuri întreruptă –, nu înaintează altfel decât cel care se roagă pe „la colțurile ulițelor” și care, căutând plăcerea, nu stă doar pe o uliță, ci pe mai multe (acolo unde cei ce „mor ca niște oameni”²⁷⁸, fiindcă și-au pierdut dumnezeirea, îi proslăvesc și fericesc pe cei ce li se par evlavioși „pe ulițe”). Există întotdeauna mulți care, în rugăciune, se arată mai „iubitori de plăceri decât de Dumnezeu”, care, în mijlocul ospețelor și la beții, aduc ofensă rugăciunii. Căci toți care duc o viață de plăceri și iubesc drumul larg s-au îndepărtat de calea îngustă și strâmtă a lui Iisus Hristos, care nu are nici abatere, nici colțuri.

XX

O altă condiție a rugăciunii: interiorizarea

1. Dacă este vreo deosebire între Biserică și sinagogă (căci adevărata Biserică nu are nicio „pată sau zbârcitură ori altceva de acest fel, ci e sfântă și fără de prihană”²⁷⁹, în ea nu intră fiu de femeie desfrânată, nici famenul, nici scopitul²⁸⁰, nici egiptean sau idumeu, deși fiii născuți lor după a treia generație vor putea să se potrivească pentru Biserică²⁸¹, nici moabitul și amonitul, dacă nu a trecut al zecelea neam și nu s-a împlinit vremea²⁸²; cât despre sinagogă, ea fusese zidită de un sutaș, care o înălțase încă înainte de venirea lui Iisus, când încă nu se dăduse mărturie despre El că va avea atâta credință cum „n-a aflat” Fiul lui Dumnezeu „nici în Israel”²⁸³), ei bine, cel căruia îi place „să se roage în sinagogi” nu e prea departe de „colțurile ulițelor”²⁸⁴. Dar sfântul nu e în felul acesta; lui nu îi place, ci iubește să se roage, și nu „în sinagogi”, ci în biserici, și nu la „colțurile ulițelor”, ci în dreptatea căii înguste și strâmte, și nu „ca să se arate oamenilor”, ci să se înfățișeze „înaintea Domnului Dumnezeu”. El este omul ce primește „anul Domnului”²⁸⁵, cugetând

²⁷⁸ Cf. *Psalmul* 81, 7.

²⁷⁹ *Efesenii* 5, 27.

²⁸⁰ Cf. *Deuteronomul* 23, 1.

²⁸¹ Cf. *Deuteronomul* 23, 7-8. Desigur, Origen are în vedere aici nu sinagoga iudaică, ci, vorbind alegoric, lucruri mult mai largi, mai înalte.

²⁸² Cf. *Deuteronomul* 23, 3.

²⁸³ *Luca* 7, 9; *Matei* 8, 10.

²⁸⁴ *Matei* 6, 5.

²⁸⁵ Cf. *Isaia* 61, 2; *Luca* 4, 19. Probabil e vizat anul jubiliar (*Leviticul* 25) ca model al venirii lui Hristos „la plinirea vremii”.

și păzind porunca: „De trei ori pe an să se înfățișeze toți cei de parte bărbătească înaintea Domnului”²⁸⁶.

2. Trebuie să fim atenți la expresia „să se arate”. Căci nimic din ceea ce se arată numai pe din afară nu este frumos, ci este numai ceva părut, iar nu real, înșelând imaginația și neîntipărint o imagine adevărată și exactă. După cum în teatru actorii dramelor nu sunt așa cum vorbesc și nici ceea ce par după rolul pe care și l-au luat, tot astfel și cei care se împodobesc cu aparența virtuții nu sunt oameni drepti, ci actori ai dreptății, jucând ei înșiși în propriul lor teatru, „în sinagogi și pe la colțurile ulițelor”. Dar cine nu-i actor, ci se dezbracă de orice podoabă externă, repetând pentru a se face plăcut într-un teatru cu mult superior oricăruia dintre cele menționate anterior, „acela intră în camera sa”²⁸⁷, unde și-a adăpostit, pe lângă bogățiile adunate, „vistieria înțelepciunii și a cunoștinței”²⁸⁸; și, fără a se mai apleca în afară și a căsca gura la lucrurile exterioare, își închide orice intrare a organelor de simț, ca să nu fie târât de senzații ori să se strecoare imaginea acelora în intelectul lui, și se roagă Tatălui, Căruia nu-I scapă un astfel de ascunziș și nici nu-l părăsește, ci sălășluiește într-însul împreună cu Unul-Născut Fiul Său. Căci zice: „Eu și Tatăl vom merge la dânsul și vom face lăcaș la el”²⁸⁹. Și este limpede că, dacă ne vom ruga astfel, nu ne vom ruga Celui drept numai ca unui Dumnezeu, ci și ca unui Tată, Care nu-Și părăsește fiii, ci este de față în ascunzișul nostru, veghează asupra lui, îmbogățește cele din cămară, dacă îi închidem ușa.

XXI

Când ne rugăm, să nu spunem vorbe multe

1. Iar când ne rugăm să nu flecărim, ci să vorbim despre cele divine. Flecărim când nu suntem atenți la noi înșine sau la cuvintele rostite în cursul rugăciunii, ci înșirăm fapte, vorbe sau gânduri pieritoare, meschine și vrednice de ocară, străine de caracterul nepieritor al Domnului. Cine flecărește în timpul rugăciunii deja este în condiția inferioară de sinagogă a celor mai sus amintiți și

²⁸⁶ *Deuteronomul* 16, 16.

²⁸⁷ *Matei* 6, 6.

²⁸⁸ *Coloseni* 2, 3.

²⁸⁹ *Ioan* 14, 23.

mai rea decât a celor de la „colțurile ulițelor” și nu păstrează nici măcar o urmă, fie ea și ipocrită, de virtute. Flecăresc, după spusele Evangheliei, numai păgânii, care nu au nicio idee de cererile mari și cerești, întreaga rugăciune făcând-o numai în vederea celor trupești și exterioare. Asemenea unui flecar păgân e cel care cere lucrurile inferioare Celui ce locuiește în ceruri și peste înălțimile cerului.

2. Cel ce vorbește mult pare să flecărească, iar cel ce flecărește, că vorbește mult; căci în lumea materială sau trupească nu există nimic unitar, ci tot ceea ce se crede unitar este fărâmițat, îmbucătățit și împărțit în mai multe părți, întrucât și-a pierdut unitatea. Unitar este numai binele, pe când răul e multiplu. Unul este adevărul, pe când minciunile sunt multiple; una este dreptatea adevărată, numeroase atitudinile care o simulează; una este înțelepciunea lui Dumnezeu, multe [înțelepciunile] pieritoare „ale acestui veac” și ale „stăpânilor acestui veac”²⁹⁰. Și unul este cuvântul lui Dumnezeu, dar multe sunt cuvintele străine de Dumnezeu. De aceea, nimeni „nu va fugi de păcat prin vorbăria multă”²⁹¹ și nu poate fi nimeni ascultat dacă crede că va fi ascultat datorită vorbăriei multe²⁹². De aceea, nu trebuie asemănaate rugăciunile noastre cu cele ale flecarilor și mult vorbăreților păgâni ori cu ceea ce fac ei „după asemănarea șarpelui”²⁹³. Căci știe Dumnezeu celor sfinți, Tată fiind, de ce au trebuință fiii Săi, fiindcă e vrednică de cunoașterea părintească. Dacă cineva nu cunoaște pe Dumnezeu, acela nu cunoaște nici lucrurile dumnezeiești și nici pe cele de care are trebuință; căci sunt greșite lucrurile de care crede că are nevoie. Dar cine a contemplat lucrurile mai înalte și divine care-i lipsesc, știute de Dumnezeu, acela va obține ceea ce a contemplat, pentru că ele i-au fost cunoscute Tatălui chiar înainte de a le fi cerut.

După ce am explicat problemele introductive despre rugăciunea din *Evanghelia după Matei*²⁹⁴, să vedem acum ce învățături rezultă din această rugăciune.

²⁹⁰ 1 Corinteni 2, 6.

²⁹¹ Pildele 10, 19.

²⁹² Cf. Matei 6, 7.

²⁹³ Psalmul 57, 4. Psalmistul aseamănă pe cel fățarnic cu o viperă care-și scuipă veninul ucigător.

²⁹⁴ Matei 6, 5-8.

XXII

**Înțelesul nou, în sens de înfiere, al cuvintelor
„Tatăl nostru, Care ești în ceruri”**

1. „Tatăl nostru, Care ești în ceruri.”²⁹⁵ S-ar cădea să cercetăm mai atent așa-numitul Vechi Testament, să vedem dacă găsim acolo vreo rugăciune a cuiva care să-L numească pe Dumnezeu „Tată”. Căci, până acum, deși am cercetat cât am putut, n-am aflat așa ceva. Însă nu asta susținem, că în Vechiul Testament Dumnezeu n-ar fi fost numit „Tată” sau că cei considerați a avea credință în Dumnezeu n-ar fi fost numiți „fii ai lui Dumnezeu”, ci doar că în nicio rugăciune n-am găsit nicăieri acea îndrăzneală, predicată de Mântuitorul, de a-L numi pe Dumnezeu „Tată”. Că Dumnezeu a fost numit „Tată”, iar cei care s-au apropiat de cuvântul lui Dumnezeu au fost numiți „fii”, se poate vedea din multe texte, de pildă din *Deuteronom*: „Pe Cel ce te-a născut L-ai uitat și nu ți-ai adus aminte de Dumnezeu, Cel ce te-a hrănit”²⁹⁶. Și iarăși: „Nu este El Tatăl tău, Cel ce te-a cumpărat, te-a făcut și te-a zidit?”²⁹⁷ Sau: „Fii, în care nu este credință”²⁹⁸. Și tot așa citim și la Isaia: „Hrănit-am fii și i-am crescut, dar ei M-au lepădat”²⁹⁹, iar la Maleahi: „Fiul îl va cinsti pe Tatăl său, iar sluga pe Stăpânul său; și, dacă Eu sunt Tată, unde este cinstirea Mea? Și, dacă sunt Stăpân, unde este teama de Mine?”³⁰⁰

2. Dar, deși Dumnezeu e numit „Tată”, iar cei născuți prin cuvântul credinței în El sunt numiți „fii”, totuși la cei vechi nu observăm noțiunea stabilă și neschimbătoare a legăturii filiale. Chiar locurile pe care le-am citat îi prezintă pe acești fii ca pe niște supuși, după cum zice Apostolul: „Câtă vreme moștenitorul este copil, nu se deosebește cu nimic de rob, deși este stăpân pe toate, ci el este

²⁹⁵ *Matei* 6, 9.

²⁹⁶ *Deuteronomul* 32, 18. În chip genial, Origen scoate în evidență noutatea rugăciunii creștine tocmai pentru motivul că are la bază credința în filiația creștină, lucru care, spune el, nu a putut fi întâlnit nicăieri în Vechiul Testament. Sau, cum spune Origen în *Comentariul la Ioan*, XIX, 1, 1: „Există în psalmi, în proroci și chiar în cărțile lui Moise mii de rugăciuni, dar nicăieri nu vom afla pe cineva rugându-se și spunându-I lui Dumnezeu: «Tată», pentru că nu-L cunoșteau pe Tatăl și-L cinsteau doar ca Dumnezeu și Domn, așteptând într-una pe Cel ce răspândește Duhul înfierii nu numai peste ei, ci și peste cei care după parusie au crezut prin El în Dumnezeu”. Citat după G. BARDY, *Origène...*, p. 99.

²⁹⁷ *Deuteronomul* 32, 6.

²⁹⁸ *Deuteronomul* 32, 20.

²⁹⁹ *Isaia* 1, 2.

³⁰⁰ *Maleahi* 1, 6.

sub epitropi și îngrijitori până la vremea rânduită de Tatăl său”³⁰¹. Iar „vremea rânduită” este venirea Domnului nostru Iisus Hristos, când cei care doresc primesc înfierea, așa cum ne învață Pavel prin următoarele cuvinte: „Pentru că n-ați primit iarăși un duh al robiei, spre temere, ci ați primit Duhul înfierii, prin care strigăm: «Avva! Părinte!»”³⁰² Iar în *Evanghelia după Ioan* se arată că „celor care L-au primit, care cred în numele Lui, le-a dat putere ca să se facă fii ai lui Dumnezeu”³⁰³. Și în *Epistola sobornicească a lui Ioan* am aflat despre cei născuți din Dumnezeu că, datorită acestui duh al înfierii, „oricine e născut din Dumnezeu nu săvârșește păcat, pentru că sămânța Lui rămâne în el; și nu poate păcătui, pentru că este născut din Dumnezeu”³⁰⁴.

3. Dacă ne gândim bine totuși ce înseamnă cuvintele: „Când vă rugați, ziceți: «Tată»”, așa cum este scris la Luca³⁰⁵, atunci vom șovăi, dacă nu suntem fii adevărați, să-L numim pe Dumnezeu „Tată”, ca nu cumva, pe lângă alte păcate ale noastre, să ne facem vinovați și de lipsă de evlavie. Iată la ce mă refer. Pavel, în *Epistola întâi către corinteni*, spune: „Nimeni nu poate să zică: «Domn este Iisus», decât în Duhul Sfânt” și „nimeni, grăind în Duhul lui Dumnezeu, nu zice: «Anatema fie Iisus!»”³⁰⁶, numind același lucru „Duhul Sfânt” și „Duhul lui Dumnezeu”.

Dar ce înseamnă „a spune în Duhul Sfânt: «Domn este Iisus»” nu este chiar limpede, fiindcă această desemnare este întrebuințată de o mulțime de fățarnici și de mai mulți heterodocși, uneori și de către demonii copleșiți de puterea acestui nume. Nimeni, așadar, nu va cuteza să susțină că toți aceștia au afirmat „în Duhul Sfânt” că „Domn este Iisus”. De aceea, nici nu s-ar putea dovedi că ei [chiar] spun că „Domn este Iisus”, căci doar cei care își exprimă atitudinea sufletească prin care slujesc cuvântului lui Dumnezeu și, în faptele lor, nu mărturisesc pe nimeni ca Domn în afară de El spun: „Domn este Iisus”. Dacă astfel sunt toți cei care zic: „Domn este Iisus”, atunci poate că toți cei ce păcătuiesc strigă prin faptele lor: „Anatema fie Iisus!”, de vreme ce, încălcând dreptatea, anatemizează Cuvântul divin. Deci,

³⁰¹ *Galateni* 4, 1-2.

³⁰² *Romani* 8, 15.

³⁰³ *Ioan* 1, 12.

³⁰⁴ *1 Ioan* 3, 9.

³⁰⁵ *Luca* 11, 2.

³⁰⁶ *1 Corinteni* 12, 3.

așa cum [numai] cel cu respectiva atitudine spune: „Domn este Iisus”, iar cel cu atitudinea contrară lui: „Anatema fie Iisus!”, la fel și „cel născut din Dumnezeu” și care „nu păcătuiește”, fiind părtaș la sămânța lui Dumnezeu, care îl oprește de la orice păcat³⁰⁷, spune, prin faptele lui: „Tatăl nostru, Care ești în ceruri”³⁰⁸, așa încât „Duhul Însuși mărturisește împreună cu duhul lor că sunt fii ai lui Dumnezeu, moștenitori ai Lui și împreună-moștenitori cu Hristos, pentru că, dacă pățimesc împreună cu El”, speră în chip îndreptățit „să fie și slăviți împreună cu El”³⁰⁹. Însă, pentru ca ei să nu spună doar cu jumătate de inimă: „Tatăl nostru”, atunci și „inima”, izvorul și principiul faptelor bune, „crede” prin fapte, „în vederea dreptății”, iar în armonie cu faptele „gura mărturisește, în vederea mântuirii”³¹⁰.

4. Așadar, orice faptă, cuvânt și gând ale acestora, formate de Cuvântul cel Unul-Născut după modelul Lui, imită „chipul Dumnezeului nevăzut”³¹¹ și devin „după chipul Creatorului”³¹², Care „face să răsară soarele peste cei răi și peste cei buni și trimite ploaie peste cei dreپți și peste cei nedreپți”³¹³, astfel încât în ei se găsește „chipul Cuvântului ceresc”³¹⁴, iar Acesta este Chipul lui Dumnezeu. Deci, pentru că cei sfinți sunt chipul Chipului, adică al Chipului care este Fiul³¹⁵, ei imită legătura filială, devenind de aceeași formă nu numai cu „trupul slavei”³¹⁶ al lui Hristos, ci și cu Cel „în trup”. Însă ei devin de aceeași formă cu Cel aflat în „trupul slavei” prin schimbarea la față proprie „înnoirii minții”³¹⁷. Iar dacă acești creștini, prin toate faptele, spun: „Tatăl nostru, Care ești în ceruri”, atunci este limpede că „cel ce păcătuiește”, după cum zice Ioan în *Epistola sa sobornicească*, „este de la diavolul, fiindcă de la început diavolul păcătuiește”³¹⁸. Și, așa cum sămânța lui Dumnezeu rămâne în „cel născut din Dumnezeu”, fiind cauza pentru care cel schimbat la față

³⁰⁷ Cf. 1 Ioan 3, 9.

³⁰⁸ Matei 6, 9.

³⁰⁹ Romani 8, 16-17.

³¹⁰ Romani 10, 10.

³¹¹ Cf. Galateni 4, 9; Coloseni 1, 15.

³¹² Coloseni 3, 10.

³¹³ Matei 5, 45.

³¹⁴ 1 Corinteni 15, 49.

³¹⁵ Cf. Coloseni 1, 15; Facerea 1, 26.

³¹⁶ Cf. Filipeni 3, 21.

³¹⁷ Romani 12, 2.

³¹⁸ 1 Ioan 3, 8.

după Cuvântul Unul-Născut nu poate păcătui³¹⁹, tot astfel în oricine păcătuiește este sămânța diavolului, care, atâta vreme cât rămâne în suflet, nu-l lasă pe cel ce o poartă să facă binele. Însă, deoarece Fiul lui Dumnezeu S-a arătat ca să „strice lucrurile diavolului”³²⁰, prin sălășluirea Cuvântului lui Dumnezeu în noi este posibil ca, odată nimicite uneltirile diavolului, sămânța rea din noi să fie stârpită și să devenim fii ai lui Dumnezeu.

5. Să nu se creadă, așadar, că [Hristos] ne-a învățat să rostim aceste cuvinte într-un anumit moment, stabilit pentru rugăciune, ci, dacă înțelegem bine ceea ce am spus înainte cu privire la rugăciunea fără încetare³²¹, atunci întreaga noastră viață, una de rugăciune neîncetată, trebuie să spună: „Tatăl nostru, Care ești în ceruri”, căci ea nu-și mai are nicidecum cetățenia pe pământ, ci cu totul și cu totul în ceruri³²², care sunt tronurile lui Dumnezeu, pentru că Împărăția lui Dumnezeu este zidită în toți cei care poartă „chipul Celui ceresc”³²³ și care datorită acestui lucru au devenit și ei cerești.

XXIII

Tatăl „din ceruri” nu trebuie înțeles local și antropomorfic

1. Când se zice că Tatăl sfinților este în ceruri, nu trebuie înțeles că Dumnezeu ar fi mărginit de o formă trupească și că ar locui în ceruri, căci, dacă ar fi mărginit, atunci ar urma că Dumnezeu e mai mic decât cerurile care L-ar conține. Ci noi trebuie să fim convinși că, prin puterea inefabilă a dumnezeirii Lui, toate lucrurile sunt conținute și susținute laolaltă de El. În general, toate textele care, după părerea oamenilor mai simpli, afirmă literal că Dumnezeu Se află într-un spațiu trebuie înțelese corespunzător concepțiilor înalte și spirituale despre Dumnezeu, așa cum sunt cele din *Evanghelia după Ioan*: „Iar înainte de sărbătoarea Paștilor, știind Iisus că a venit ceasul Lui, ca să treacă din lumea aceasta la Tatăl, iubind pe ai Săi cei din lume, până la sfârșit i-a iubit”³²⁴. Iar puțin mai încolo spune: „Și știind Iisus că Tatăl I-a dat Lui toate în mâini și că de la

³¹⁹ Cf. 1 Ioan 3, 9.

³²⁰ 1 Ioan 3, 8.

³²¹ Cf. 1 Tesaloniceni 5, 17.

³²² Cf. Filipeni 3, 20.

³²³ 1 Corinteni 15, 49.

³²⁴ Ioan 13, 1.

Dumnezeu a ieșit și la Dumnezeu Se duce³²⁵; și apoi: „Ați auzit că v-am spus: «Mă duc și voi veni la voi». Dacă M-ați iubi, v-ați bucura că merg la Tatăl³²⁶. Și, din nou, după alte cuvinte, spune: „De acum Mă duc la Cel ce M-a trimis și nimeni dintre voi nu Mă întreabă: «Unde Te duci?»³²⁷ Dacă ar trebui înțelese aceste cuvinte în sens spațial, e limpede că tot așa ar trebui înțelese și cuvintele: „Iisus a răspuns și le-a zis: «Dacă Mă iubește cineva, va păzi cuvântul Meu și Tatăl Meu îl va iubi și vom veni la el și vom face locaș la el»³²⁸.

2. Dar aceasta nu se întâmplă nicidecum în sensul unei deplasări spațiale a Tatălui și a Fiului către cel care iubește cuvântul lui Iisus; prin urmare, aceste [expresii] nu trebuie înțelese spațial. Ci Cuvântul lui Dumnezeu, Care S-a coborât la noi și S-a smerit în demnitatea Lui, cât a petrecut între oameni, „trece”, după cum se spune, „din lumea aceasta la Tatăl³²⁹, pentru ca și noi să-L contemplăm acolo în stare desăvârșită, întorcându-Se din starea de cheneză de la noi, în care „S-a deșertat pe Sine³³⁰, în plinătatea Sa³³¹; acolo și noi, dacă Îl vom lua ca îndrumător, vom fi făcuți deplini³³², eliberându-ne de orice cheneză. Să se întoarcă deci Cuvântul lui Dumnezeu la Cel ce L-a trimis, să lase lumea și să meargă la Tatăl. Iar textul de la sfârșitul *Evangheliei după Ioan*: „Nu te atinge de Mine, căci încă nu M-am suit la Tatăl Meu³³³, să căutăm să-l înțelegem într-un sens mai tainic, gândind suirea Fiului la Tatăl în chip mai demn de Dumnezeu, cu o concepție sfântă, ca o ascensiune pe care o săvârșește mintea mai degrabă decât trupul.

3. Am socotit necesar să fac aceste considerații în legătură cu cuvintele: „Tatăl nostru, Care ești în ceruri³³⁴, ca să combatem părerea inferioară pe care și-o fac despre Dumnezeu cei care cred că El Se află „în ceruri” în sens spațial³³⁵ și să nu permitem cuiva să

³²⁵ Ioan 13, 3.

³²⁶ Ioan 14, 28.

³²⁷ Ioan 16, 5.

³²⁸ Ioan 14, 23.

³²⁹ Ioan 13, 1.

³³⁰ Filipeni 2, 7.

³³¹ Cf. Coloseni 1, 19; 2, 9; Efeseni 1, 23.

³³² Cf. Coloseni 2, 10.

³³³ Ioan 20, 17.

³³⁴ Matei 6, 9.

³³⁵ O astfel de îngustime de vederi este, desigur, un antropomorfism simplist și periculos, pe care Origen îl combate adeseori.

afirme că Dumnezeu există într-un spațiu corporal (deoarece consecința ar fi că și El este un corp), de aici rezultând cele mai lipsite de evlavie învățături, adică ideea că Dumnezeu e divizibil, material și pieritor, așa cum orice trup este divizibil și material și pieritor. Sau să ne spună ei, dacă nu percep eronat, ci afirmă că au o concepție clară, cum e posibil să aibă altă natură pe lângă cea materială.

Dar, pentru că și înainte de venirea trupească a lui Hristos multe documente par să susțină că Dumnezeu Se află într-un spațiu corporal, nu consider nepotrivit să citez câteva din acele texte, pentru a le risipi orice îndoială celor care, în îngustimea lor, Îl închid pe Dumnezeul mai presus de toate într-un spațiu mic și îngust. Să luăm, mai întâi, un pasaj din *Cartea Facerii*: Adam și Eva, zice textul, „au auzit glasul Domnului Dumnezeu, Care umbla prin Rai, în răcoarea serii, și s-au ascuns Adam și femeia lui de la fața Domnului Dumnezeu între pomii Raiului”³³⁶. Să-i întrebăm deci pe cei care nu vor să pătrundă în comorile acestui pasaj și nici măcar nu încep să bată la poarta lui dacă sunt în stare să demonstreze că Domnul Dumnezeu – Care umple cerul și pământul³³⁷, Care, după cum își închipuie ei, folosește într-un sens mai degrabă corporal cerul ca tron și pământul ca scăunăș al picioarelor Lui³³⁸ – poate fi conținut de un spațiu atât de strâmt în comparație cu întreg cerul și pământul, astfel încât Raiul, pe care ei și-l imaginează corporal, să nu fie umplut de Dumnezeu, ci să-L întreacă atât de mult ca dimensiune, încât Dumnezeu să aibă loc să umble prin el și să se audă zgomotul mersului picioarelor Lui. Apoi și mai absurd e, după felul în care interpretează ei, faptul că Adam și Eva, temându-se de Dumnezeu pentru păcatul lor, „s-au ascuns din fața lui Dumnezeu între pomii Raiului”³³⁹. Căci nu se spune doar că ar fi vrut să se ascundă, ci că chiar s-au ascuns. Și cum este posibil, în concepția lor, ca Dumnezeu să-l întrebe pe Adam: „Unde ești?”³⁴⁰

4. Despre toate acestea am discutat mai pe larg în comentariile făcute la *Cartea Facerii*³⁴¹. Totuși, ca să nu trecem complet

³³⁶ *Facerea* 3, 8.

³³⁷ Cf. *Ieremia* 23, 24.

³³⁸ Cf. *Matei* 5, 34-35; *Isaia* 66, 1.

³³⁹ *Facerea* 3, 8.

³⁴⁰ *Facerea* 3, 9.

³⁴¹ Despre *Comentariul la Cartea Facerii* se știe că s-a pierdut. Cu toate că a lucrat la el mai mulți ani, Origen n-a reușit să ajungă decât la primele cinci capitole ale cărții (cf. ORIGEN, *Contra lui Celsus*, VI, 49).

sub tăcere o problemă atât de însemnată, va fi de ajuns dacă vom aminti cuvintele: „Voi locui în ei și voi umbla în mijlocul poporului Meu”³⁴², spuse de Dumnezeu în *Deuteronom*. Într-adevăr, așa cum este umbletul Domnului în mijlocul sfinților, în același fel este și cel din Rai; iar fiindcă orice păcătos se ascunde de Dumnezeu, fugind de privirile Lui și evitând întâlnirea liberă cu El, în același fel și „Cain a ieșit de la fața lui Dumnezeu și a locuit în țara Nod, la răsărit de Eden”³⁴³.

Prin urmare, așa cum Dumnezeu locuiește în mijlocul sfinților, tot așa locuiește și în cer, adică fie în orice sfânt, care poartă „chipul Celui ceresc”³⁴⁴, fie în Hristos, în Care toți cei mântuiți sunt ca niște luminători și stele ale cerului, fie, datorită sfinților din cer, locuiește acolo, așa cum spun cuvintele: „Către Tine, Cel ce locuiești în cer, am ridicat ochii mei”³⁴⁵. Sau cum spune *Ecclesiastul*: „Nu te grăbi să deschizi gura ta înaintea lui Dumnezeu, căci Dumnezeu este în cer, iar tu jos, pe pământ”³⁴⁶, cuvinte care vor să arate distanța dintre cei care sunt în trupul smereniei³⁴⁷ și cel aflat alături de îngerii înălțați cu ajutorul Cuvântului și de puterile sfinte, sau chiar alături de Hristos Însuși. Și nu este absurd ca El să fie propriu-zis tronul Tatălui³⁴⁸, care, în chip mai alegoric, se numește „cer”, iar Biserica Lui să fie numită „pământ” și „scăunaș al picioarelor Sale”.

5. Am citat deci câteva pasaje și din Vechiul Testament, care par să așeze pe Dumnezeu într-un loc spațial, pentru a-l convinge pe cititor, cu toate mijloacele, după puterea ce ne este dată, să înțeleagă Sfânta Scriptură într-un mod mai înalt și mai duhovnicesc acolo unde pare să învețe că Dumnezeu S-ar afla în spațiu. Și a fost adecvat să legăm această temă de cuvintele: „Tatăl nostru, Care ești în ceruri”, întrucât separă esența lui Dumnezeu de toate

³⁴² În felul acesta nu se întâlnește în *Deuteronom* trimiterea respectivă. Ea e întâlnită, în schimb, în 2 *Corinteni* 6, 16. Locuri paralele pot fi în *Leviticul* 26, 12 și *Iezechiel* 37, 27, dar citate liber. Nu mai trebuie să spunem că, sub influența lui Filon, Clement Alexandrinul și a altora, Origen a negat existența unui paradis terestru, reducând totul la o stare paradisiacă de nevinovăție originară.

³⁴³ *Facerea* 4, 16.

³⁴⁴ 1 *Corinteni* 15, 49. După cele afirmate aici, „cerul” poate fi ori Hristos, ori sălaș al Domnului și îngerilor.

³⁴⁵ *Psalmul* 122, 1.

³⁴⁶ *Ecclesiastul* 5, 1.

³⁴⁷ Cf. *Filipeni* 3, 21.

³⁴⁸ Cf. *Evrei* 1, 8.

creaturile [...] ³⁴⁹. Căci lucrurile care nu participă la ea beneficiază într-o anumită măsură de slava lui Dumnezeu și de puterea Lui și, ca să zicem așa, de o revărsare a dumnezeirii.

XXIV

„Sfințească-se numele Tău.”

Ce este un nume? Ce este numele lui Dumnezeu? Ce este „sfințirea” Lui?

1. „Sfințească-se numele Tău.” Dacă se afirmă că ori nu s-a împlinit încă lucrul pentru care se roagă, ori că l-a dobândit, dar nu durează și cere să fie protejat, atunci, potrivit formulării de aici, e limpede că în *Matei* și *Luca* ni se poruncește să spunem: „Sfințească-se numele Tău” ca și cum numele Tatălui nu ar fi încă sfânt. Dar cineva ar putea spune: „Cum poate cere un om să se sfințească numele lui Dumnezeu ca și cum El n-ar fi sfințit?” Să ne gândim ce este „numele Tatălui” și ce înseamnă ca el „să se sfințească”.

2. Numele este indicarea fundamentală a proprietății individuale a celui ce este numit. De pildă, există o calitate proprie Apostolului Pavel, care ține de sufletul lui – în virtutea căreia sufletul e așa cum este –, alta care ține de mintea lui – prin care poate înțelege anumite lucruri – și alta de trupul său – în temeiul căreia el este așa sau așa. Însușirea specifică a acestor calități, care nu se întâlnesc la alții, căci altul care să nu se deosebească de Pavel nu se găsește între oameni, se arată prin numele de „Pavel” ³⁵⁰.

Dar, întrucât la oameni calitățile proprii se pot schimba, atunci, potrivit Scripturii, pe bună dreptate se schimbă și numele. După ce calitatea de „Avram” a fost schimbată, el a primit numele „Avraam” și, după ce calitatea de „Simon” a fost schimbată, a fost numit „Petru” și, după ce calitatea de „Saul” a celui care Îl prigonea pe Iisus a fost schimbată, acesta a fost numit „Pavel”. La Dumnezeu însă, Care este neschimbător și rămâne mereu Același, iar numele este oarecum unul și același, întâlnim în *Cartea Ieșirii* un singur nume: „Eu sunt Cel ce sunt” ³⁵¹, sau ceva care să aibă aceeași

³⁴⁹ Textul pare să conțină aici o lacună, potrivit observațiilor editorilor mai vechi, întrucât în fraza următoare se justifică brusc ideea unei anumite imanențe divine. (*n.red.*)

³⁵⁰ Și aici se afirmă concepția trihotomică a lui Origen.

³⁵¹ *Ieșirea* 3, 14. După părerea lui Origen, numele aparțin lucrurilor și traduc însușirile lor. Așa vorbește și în *Îndemn la martiriu*, cap. 46 (*PG*, 11, 625-629). El atacă aici probleme de

semnificație. Deoarece, privitor la Dumnezeu, toți presupunem câte ceva despre El ori de câte ori ne gândim la El, dar nu toți cugetă la ceea ce este El în Sine (căci puțini și – dacă putem spune așa – „mai puțini decât puțini” sunt cei care înțeleg sfințenia Sa în toate), de aceea, pe bună dreptate, suntem învățați ca ideea pe care ne-o facem despre Dumnezeu să fie sfântă, ca să vedem sfințenia Lui, a Creatorului, a Purtătorului de grijă, a Celui ce judecă, a Celui ce alege sau părăsește, primește sau respinge, răsplătește după merite ori pedepsește pe fiecare după cum i se cuvine.

3. Căci prin acestea și prin altele asemănătoare se exprimă, ca să zic așa, calitatea proprie a lui Dumnezeu, la care cred eu că se referă „numele lui Dumnezeu” în Scripturi. De aceea se spune în *Cartea Ieșirii*: „Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deșert”³⁵², iar în *Deuteronom*: „Ca ploaia să curgă învățătura Mea și graiurile Mele să se coboare ca roua, ca bura pe verdeață și ca ploaia repede pe iarbă, căci am chemat numele Domnului”³⁵³. Iar în *Psalmi*: „Pomeni-vor numele Tău în tot neamul și neamul”³⁵⁴. Căci cine pune conceptul de „Dumnezeu” în legătură cu lucruri nepotrivite ia numele lui Dumnezeu în deșert, iar cine are putere să rostească cuvinte care, ca și ploaia, sunt în stare să aducă rod în sufletele ascultătorilor, care spune vorbe care mângâie ca roua, care împrăstie asupra ascultătorilor, printr-o zidire temeinică, picurii binefăcători ai cuvintelor și stropii de apă trebuitori încolțirii, acela dobândește mari daruri prin numele Lui. Gândindu-se, în sinea sa, că are nevoie de Dumnezeu, Care să-i împlinească cererea, creștinul cheamă în ajutor pe Acela de la care vin cu adevărat toate darurile mai sus menționate. Și toți care pricep lucrurile lui Dumnezeu mai curând își aduc aminte de ele decât le învață³⁵⁵, chiar dacă i se pare că le aude de la cineva sau crede că descoperă tainele religiei.

4. Așa cum cel care se roagă trebuie să țină seama de cele spuse aici³⁵⁶ și să se roage ca să se sfințească numele lui Dumnezeu, tot

teologie apofatică, desigur încă nu destul de clar concepute ca la Pseudo-Dionisie Areopagitul, dar *universalia in re* se resimte deja și la el. Pe larg, vezi PG 11, 626-627, nota 54.

³⁵² *Ieșirea* 20, 7.

³⁵³ *Deuteronomul* 32, 2-3.

³⁵⁴ *Psalmul* 44, 20.

³⁵⁵ Cf. teoria platonice a anamnezei. (*n.red.*)

³⁵⁶ Adică de cerința de a avea o idee corectă despre Dumnezeu.

așa se spune în *Psalmi*: „Să înălțăm numele Lui împreună”³⁵⁷, precum poruncește prorocul, ca să fim „cu toții uniți în același cuget și în aceeași înțelegere”³⁵⁸ și să ne înălțăm la adevărata și înalta cunoaștere a însușirii lui Dumnezeu. Tocmai aceasta înseamnă a înălța numele lui Dumnezeu împreună. Căci cel ce a avut parte de revărsarea dumnezeirii, scăpând cu ajutorul lui Dumnezeu și biruind pe dușmani, încât aceștia nu s-au mai putut bucura de căderea lui, acela înălță însăși puterea lui Dumnezeu, de care a fost părtaș, precum se arată în *Psalmul al douăzeci și nouălea*, prin cuvintele: „Înălța-Te-voi, Doamne, că m-ai ridicat și n-ai veselit pe vrăjmașii mei împotriva mea”³⁵⁹. Și înălță pe Dumnezeu, închinându-I o casă în cele dinăuntru ale lui, precum spune și titlul aceluiași psalm: „Psalm de laudă la sfințirea casei lui David”.

5. Și mai este ceva de spus despre cuvintele „sfințească-se numele Tău” și despre cele spuse în formă de poruncă, anume că interpretării³⁶⁰ întrebuițează adeseori forme imperative în loc de optative, ca în *Psalmi*: „Mute să fie buzele cele viclene, care grăiesc împotriva dreptului fărădelege”³⁶¹, în loc să zică: „O, de ar amuți”, și: „Să smulgă cămătarul toată averea lui și să nu aibă sprijinitor”³⁶², ca în *Psalmul al o sută optulea* despre Iuda, unde întreg psalmul este o „rugăciune” cu privire la Iuda, ca să aibă și el parte de astfel de lucruri. Dar Tațian³⁶³, neînțelegând expresia „să fie”, care nu semnifică totdeauna o rugămintă, ci uneori și o poruncă, a făcut cele mai ușuratece afirmații despre Dumnezeu, spunând că expresia „să fie lumină”³⁶⁴ ar însemna mai degrabă că Se roagă decât că poruncește, pentru că până atunci Dumnezeu S-ar fi aflat, spunea el fără pietate, în întuneric. Ar trebui să-l întrebăm atunci cum tălmăcim expresiile: „Să rodească pământul verdeață”³⁶⁵, „să se adune apele

³⁵⁷ *Psalmul* 33, 3.

³⁵⁸ *1 Corinteni* 1, 10.

³⁵⁹ *Psalmul* 29, 1.

³⁶⁰ Prin „interpreți”, Origen înțelege pe cei 70 de traducători în grecește ai Sfintei Scripturi. E vorba deci de *Septuaginta*.

³⁶¹ *Psalmul* 30, 18.

³⁶² *Psalmul* 108, 10-11.

³⁶³ Tațian Sirianul, un apologet creștin din sec. al II-lea, ne-a lăsat între altele un *Discurs către greci*. Citatul de mai sus nu aparține acestei lucrări, ci alteia. Nu se știe dacă Tațian a sfârșit ca om al Bisericii sau nu, altfel nu ne putem explica severitatea afirmației lui Origen. Cf. G. BARDY, *Origène...*, p. 115.

³⁶⁴ *Facerea* 1, 3.

³⁶⁵ *Facerea* 1, 11.

de sub cer la un loc”³⁶⁶, „să mișune apele de vietăți”³⁶⁷ și „pământul să scoată ființe vii”³⁶⁸.

Oare Se roagă El să se adune apele de sub cer la un loc, ca să poată sta pe tăria lor? Sau oare, pentru ca să Se folosească de cele ce răsar din pământ, Se roagă ca „pământul să rodească”? Și ce nevoie – similară cu nevoia de lumină – are El de vietățile din apă, din văzduh și de pe uscat, ca să Se roage pentru ele? Dar, dacă este absurd ca Dumnezeu să Se roage pentru aceste lucruri, care sunt expuse în termeni imperativi, de ce să nu se spună același lucru și despre enunțarea: „Să fie lumină!”, anume că nu e făcută în sens de rugă-minte, ci de poruncă?

Mi s-a părut necesar, dat fiind că rugăciunea este redactată în termeni imperativi, să amintesc interpretările false ale lui Tațian, din pricina celor pe care i-a indus în eroare și care au primit învățătura lui lipsită de pietate, cu care eu însumi am intrat în contact odinioară.

XXV

Cuvintele: „Vie Împărăția ta” exprimă dorința de a-L vedea pe Dumnezeu sălășluindu-Se în inimile noastre

1. „Vie Împărăția Ta”. Dacă, după cuvântul Domnului și Mântuitorului nostru, Împărăția lui Dumnezeu „nu vine pe văzute” și nici nu vor zice: „Iat-o aici sau acolo”, căci „Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul nostru”³⁶⁹ – și „foarte aproape este cuvântul, în gura noastră și în inima noastră”³⁷⁰ –, atunci e clar că cel ce se roagă să vie Împărăția lui Dumnezeu pe bună dreptate se roagă ca Împărăția lui Dumnezeu să prindă rădăcină în el, să aducă roade și să se desăvârșească. În orice sfânt³⁷¹, care e stăpânit de Dumnezeu și care ascultă de legile Lui duhovnicești, sălășluiește Domnul ca într-o cetate bine orânduită. În el Se află Tatăl și Hristos, Cel care, împreună cu Tatăl, domnește în sufletul desăvârșit, după cuvântul pe care l-am amintit: „Vom veni la el și vom face lăcaș la el”³⁷².

³⁶⁶ *Facerea* 1, 9.

³⁶⁷ *Facerea* 1, 20.

³⁶⁸ *Facerea* 1, 24.

³⁶⁹ *Luca* 17, 20-21.

³⁷⁰ *Deuteronomul* 30, 14.

³⁷¹ Creștin.

³⁷² *Ioan* 14, 23.

Și cred că prin Împărăția lui Dumnezeu se înțelege starea fericită a facultății noastre conducătoare³⁷³ și buna rânduială a sfaturilor înțelepte, și că Împărăția lui Hristos înseamnă cuvintele mântuitoare adresate ascultătorilor, precum și săvârșirea de fapte izvorâte din dreptate și din celelalte virtuți³⁷⁴.

În schimb, orice păcătos este chinuit de stăpânitorul acestui veac³⁷⁵, căci toți păcătoșii sunt robii acestui veac rău, dacă nu se lasă în grija Celui care „S-a dat pe Sine pentru păcatele noastre, ca să ne scoată din acest veac viclean”, să ne scoată „după voia lui Dumnezeu și a Tatălui nostru”³⁷⁶, după cuvintele scrise în *Epistola către galateni*. Iar cei ce se lasă munciți de stăpânitorul acestui veac prin păcătuire voită stau și sub puterea păcatului; de aceea, Pavel ne îndeamnă să nu lăsăm ca păcatul să aibă stăpânire asupra noastră, poruncindu-ne aceste cuvinte: „Să nu împărățească păcatul în trupul vostru cel muritor, ca să vă supuneți poftelor lui!”³⁷⁷

2. Dar ar putea zice cineva cu privire la aceste două cereri: „Sfințească-se numele Tău” și: „Vie Împărăția Ta”: dacă cel care se roagă se roagă ca să fie ascultat și dacă este cândva ascultat, atunci este limpede că, potrivit celor spuse, numele lui Dumnezeu va fi atunci sfințit pentru el, iar atunci și Împărăția lui Dumnezeu va veni în el. Iar dacă așa stau lucrurile, cum se va mai ruga pentru ceea ce deja are, ca și când nu l-ar avea, zicând: „Sfințească-se numele Tău” și: „Vie Împărăția Ta”? Iar dacă este așa, atunci uneori este potrivit să nu se zică: „Sfințească-se numele Tău, vie Împărăția Ta”.

La acestea se poate răspunde că, precum cel care se roagă să obțină cunoștință și înțelepciune se va ruga totdeauna cum se cuvine pentru acestea, căci va primi mereu tot mai multe contemplații ale înțelepciunii și cunoștinței, deși el „cunoaște numai în parte”³⁷⁸

³⁷³ Din nou găsim necesar să subliniem termenul de origine stoică τὸ ἡγεμονικόν: καὶ οἶμαι νοεῖσθαι Θεοῦ μὲν βασιλείαν τὴν μακαρίαν τοῦ ἡγεμονικοῦ κατάστασιν („și cred că prin Împărăția lui Dumnezeu se înțelege starea fericită a facultății noastre conducătoare”). Desigur, nu e vorba aici de rațiune ca putere discursivă, ci în sens de cuget, de minte bună, încălzită de credință și de dragoste. Poate că în ἡγεμονικόν-ul acesta inima își are rol mai mare decât rațiunea însăși. În orice caz, o astfel de concepție e net spirituală, existențialistă chiar.

³⁷⁴ Cf. 1 Corinteni 1, 30.

³⁷⁵ Cf. 1 Corinteni 2, 6.

³⁷⁶ Galateni 1, 4.

³⁷⁷ Romani 6, 12.

³⁷⁸ 1 Corinteni 13, 9.

ceea ce poate pătrunde, iar ceea ce este desăvârșit și va înlocui cunoașterea parțială se va arăta abia atunci când mintea va fi pusă față în față, fără percepția simțurilor, cu cele duhovnicești, tot așa nu e cu puțință nimănui din noi sfințirea în mod desăvârșit a numelui lui Dumnezeu și venirea Împărăției Lui dacă nu va dobândi desăvârșirea prin cunoaștere, prin înțelepciune și poate și prin celelalte virtuți. Pe calea desăvârșirii înaintăm numai „dacă ne îndreptăm atenția spre cele ce stau înaintea noastră și uităm de cele ce sunt în urma noastră”³⁷⁹. Punctul culminant al Împărăției lui Dumnezeu va veni în noi, cei care ne aflăm într-o continuă înaintare, atunci când se vor împlini cuvintele Apostolului, că Hristos, după ce va fi supus pe toți vrăjmașii, va preda domnia „lui Dumnezeu-Tatăl”, „pentru ca Dumnezeu să fie totul în toate”³⁸⁰. De aceea, rugându-ne neîncetat, cu o stare lăuntrică îndumnezeită prin Cuvânt, să spunem către Tatăl nostru din ceruri: „Sfințească-se numele Tău, vie Împărăția Ta!”

3. Despre Împărăția lui Dumnezeu trebuie înțeles și aceea că, așa cum nu este înfrățire între dreptate și fărădelege, iar lumina nu are nici ea părtășie cu întunericul și nici Hristos nu Se însoțește cu Veliar³⁸¹, tot așa nu poate dăinui în Împărăția lui Dumnezeu stăpânirea păcatului. Deci, dacă voim ca Dumnezeu să stăpânească asupra noastră, atunci nicidecum „să nu stăpânească păcatul în trupul nostru muritor”³⁸² și nici să nu ascultăm de poruncile lui, care îndeamnă sufletul nostru spre faptele cărnii și spre lucrări potrivnice lui Dumnezeu, ci să omorâm mădulele noastre, ale omului pământesc³⁸³, culegând roadele Duhului, pentru ca Domnul să umble în noi ca într-un rai duhovnicesc și să domnească singur peste noi, cu Hristos al Său, Care va sălășlui în noi, de-a dreapta Acelei Puteri duhovnicești, de Care voim să ne împărtășim și Care va ședea în noi până ce toți vrăjmașii din noi vor ajunge așternut picioarelor Lui³⁸⁴, iar orice domnie, stăpânire și putere vor fi îndepartate de la noi³⁸⁵. Căci este cu puțință ca acestea să se întâmple în

³⁷⁹ *Filipeni* 3, 14.

³⁸⁰ *1 Corinteni* 15, 24, 28.

³⁸¹ *Cf. 2 Corinteni* 6, 14-15.

³⁸² *Romani* 6, 12.

³⁸³ *Cf. Coloseni* 3, 5.

³⁸⁴ *Cf. Psalmul* 109, 1.

³⁸⁵ *Cf. 1 Corinteni* 15, 24.

fiecare din noi și ca și cel din urmă dușman, moartea, să fie biruit, astfel încât și despre noi să spună Hristos: „Unde-ți este, moarte, biruința ta? Unde-ți este, iadule, boldul tău?”³⁸⁶

Așadar, ceea ce este stricăcios în noi să se îmbrace deja în sfințenie și nestricăciune, în feciorie și desăvârșită curățenie, iar ce este muritor să se îmbrace, după biruința asupra morții, în nemurirea Tatălui, și astfel, aflându-ne sub stăpânirea lui Dumnezeu, să ne împărtășim încă de pe acum de binefacerile renașterii și ale învierii.

XXVI

**„Facă-se voia Ta” se referă la noi personal,
apoi la membrii Bisericii și, în fine, la ființele cerești**

1. După ce a spus cuvintele: „Vie Împărăția Ta”, Luca a lăsat la o parte cuvintele referitoare la voia Tatălui, trecând direct la cererea următoare: „Pâinea noastră cea spre ființă, dă-ne-o nouă în fiecare zi”³⁸⁷. Să studiem cuvintele referitoare la voia Tatălui, despre care știm că se găsesc numai în *Evangelhia după Matei* și stau în strânsă legătură cu cele dinaintea lor.

Când ne rugăm, fiind încă pe pământ, și știm că în cer se împlinește voia lui Dumnezeu de către toate ființele cerești, atunci să ne rugăm ca și noi, cei de pe pământ, să împlinim, ca și ei, voia lui Dumnezeu, ceea ce se va și întâmpla dacă nu facem nimic împotriva voii Lui. Iar dacă, așa cum se face în cer voia lui Dumnezeu, va fi îndeplinită și de noi pe pământ, atunci și noi ne vom asemana ființelor cerești, purtând și noi chipul cel ceresc, și atunci vom moșteni Împărăția cerurilor, iar cei care vor veni după noi, pe pământ, vor cere să fie asemenea nouă, care vom fi în ceruri.

2. Cuvintele: „Precum în cer așa și pe pământ”, aflate doar la Matei, ar putea fi înțelese ca fiind comune [și celorlalte cereri], astfel încât ceea ce ni se poruncește să spunem în rugăciune să fie ceva de felul următor: „Sfințească-se numele Tău, precum în cer așa și pe pământ”, „vie Împărăția Ta, precum în cer așa și pe pământ” „facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ”. Numele lui Dumnezeu a fost sfințit de cei din ceruri, la ei a venit Împărăția

³⁸⁶ 1 Corinteni 15, 55.

³⁸⁷ Luca 11, 3.

lui Dumnezeu și tot ei sunt cei care împlinesc laolaltă voia lui Dumnezeu. Toate aceste lucruri ne lipsesc nouă, celor de „pe pământ”, dar le putem dobândi și aici dacă ne vom arăta demni să fim ascultați de Dumnezeu în privința tuturor acestora.

3. Iar, în chip special, cu privire la: „Facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ”, ne putem întreba: cum se împlinește voia lui Dumnezeu într-un cer în care se află și „duhuri ale răutății”³⁸⁸, pentru care „s-a îmbătat de mânie sabia lui Dumnezeu chiar și în ceruri”³⁸⁹? Dacă ne rugăm să se facă voia lui Dumnezeu pe pământ așa cum se face ea în cer, nu cumva cerem fără socoteală ca puterile potrivnice să rămână pe pământ – aici unde ele vin din cer –, fiindcă mulți s-au făcut răi pe pământ din cauza duhurilor căzute ale răutății, care sunt și în ceruri? Cine înțelege cerul în chip figurat și spune că el este Hristos, iar pământul, Biserica – căci care tron ar fi atât de vrednic de Tatăl ca Hristos³⁹⁰ și care așternut al picioarelor Lui ca Biserica³⁹¹? –, acela va rezolva ușor problema, spunând că fiecare dintre membrii Bisericii trebuie să se roage să facă loc voii Tatălui așa cum Hristos a făcut-o, Care a venit să facă voia Tatălui Său³⁹² și a împlinit-o în întregime. Și noi, dacă ne alipim de Hristos, ne facem un duh cu El, lăsând loc astfel voii Lui să fie împlinită și pe pământ ca și în ceruri. „Căci cel ce se alipește de Domnul” – zice Sfântul Pavel – „este un duh cu El”³⁹³. Și cred că nu va fi neîndreptățită această explicație pentru cine o va chibzui mai cu atenție.

4. Dar cineva care ar vrea să ne contrazică se va duce la sfârșitul acestei *Evanghelii*³⁹⁴, acolo unde, după Înviere, Domnul zice către cei unsprezece ucenici: „Datu-Mi-s-a toată puterea, în cer și pe pământ”³⁹⁵. Având putere peste cele din cer, El declară că a primit-o și peste cele de pe pământ; într-adevăr, ființele din cer au fost cele dintâi luate de către Cuvântul, iar la plinirea vremii,

³⁸⁸ Efeseni 6, 12.

³⁸⁹ Isaia 34, 5. Reiese, așadar, din cele spuse aici că, potrivit lui Origen, duhuri rele luptă și în regiunile cerești, adică deasupra pământului, opinie pe care o susține și în alte locuri (vezi, de pildă, ORIGEN, *Despre principii*, II, 9).

³⁹⁰ Cf. Evrei 1, 8.

³⁹¹ Cf. Faptele Apostolilor 7, 49.

³⁹² Cf. Ioan 4, 34.

³⁹³ 1 Corinteni 6, 17.

³⁹⁴ După Matei.

³⁹⁵ Matei 28, 18.

cele de pe pământ, prin puterea dată Fiului lui Dumnezeu, imită și ele ordinea statornicită în cer, peste care Mântuitorul a primit deplină putere.

Este ca și cum, prin rugăciuni, Hristos voiește să-i ia pe ucenicii Săi drept colaboratori pe lângă Tatăl, pentru ca, asemenea ființelor cerești, supuse Adevărului și Cuvântului, și ființele pământești să fie îndreptate prin puterea pe care El a primit-o „în cer și pe pământ” și să fie îndrumate spre fericitul sfârșit hărăzit celor supuși puterii Lui.

Dar cine vrea să înțeleagă prin „cer” pe Mântuitorul, iar prin „pământ”, Biserica, spunând că cerul este „Cel Întâi-Născut din toată făptura”³⁹⁶, în care Tatăl Se odihnește ca pe un tron, acela va înțelege că Omul pe care El l-a îmbrăcat și l-a apropiat puterii Sale, prin smerirea de Sine și ascultarea până la moarte³⁹⁷, zice după Înviere: „Datu-Mi-s-a toată puterea, în cer așa și pe pământ”³⁹⁸. Omul luat de Mântuitorul a primit puterea peste cele cerești, care sunt proprii Celui Unul-Născut, pentru ca să obțină comuniunea cu El, amestecându-se cu dumnezeirea Sa și făcându-se una cu El³⁹⁹.

5. Ne mai rămâne să rezolvăm cea de-a doua problemă, și anume: cum se împlinește voia lui Dumnezeu în cer, câtă vreme și în cer duhurile răutății luptă împotriva ființelor de pe pământ? Iată cum răspundem. După cum pământeantul își are patria în cer, nu din pricina locului unde se află, ci pe temeiul simțămintelor sale alese, adunându-și comori în ceruri și având inima în cer, purtând, cu alte cuvinte, chipul unei adevărate ființe cerești, și nu mai aparține pământului și lumii de jos, ci aparține cerului și unei lumi mai bune, celei cerești, tot așa și duhurile răutății, deși petrec în ceruri, își au „patria” pe pământ, unde, luptând prin uneltiri împotriva oamenilor, „adună comori pe pământ” și „poartă chipul celui pământesc”⁴⁰⁰, care, cu toate că este „frunte a fapturilor lui Dumnezeu”⁴⁰¹, totuși a ajuns să fie batjocorit de îngeri; deci nu sunt cerești și nu locuiesc în ceruri din pricina simțirii lor rele. Așadar,

³⁹⁶ *Coloseni* 1, 15.

³⁹⁷ *Filipeni* 2, 6-8.

³⁹⁸ *Matei* 28, 18.

³⁹⁹ E vorba despre unirea ipostatică: gr. ἐνοούμενος αὐτῷ, „făcându-se una cu El” (vezi *PG* 11, 504A).

⁴⁰⁰ *1 Corinteni* 15, 49.

⁴⁰¹ *Iov* 40, 19.

când se spune: „Facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ”, nu trebuie să ne gândim că „în cer” ar fi acele ființe care din îngâmfare au căzut deodată cu acela care „ca un fulger a căzut din cer”⁴⁰².

6. Și poate că, atunci când Mântuitorul nostru zice că trebuie să ne rugăm ca voia Tatălui așa să se împlinească pe pământ, cum se împlinește și în cer, nicidecum nu se poruncește ca rugăciunile să se facă pentru ca cei care se află spațial „pe pământ” să devină asemenea aceluia care se află spațial „în cer”, ci rugăciunea se rânduiește cu scopul ca toate cele de pe pământ, adică cele mai rele și înrudite cu cele pământești, să devină asemănătoare celor mai bune, care au cetățenia⁴⁰³ în ceruri, făcându-se astfel cerești. Păcătosul este tot pământ, oriunde s-ar afla, și, dacă nu se va pocăi, tot pământ se va face, pe când cel ce împlinește voia lui Dumnezeu și nu nesocotește legile duhovnicești mântuitoare, acela este cer. Cât timp suntem încă pământ din pricina păcatului, să ne rugăm ca voia lui Dumnezeu să coboare și asupra noastră spre îndreptare, așa cum s-a întâmplat cu cei care au devenit cer înaintea noastră sau sunt în cer. Iar dacă în ochii lui Dumnezeu nu suntem priviți ca pământ, ci de acum deja ca cer, atunci să ne rugăm „ca, precum e în cer, așa să fie și pe pământ”, adică și la cei răi să se împlinească voia lui Dumnezeu, pentru ca să-i facă, să spun așa, cer, ca să nu mai rămână pământ, ci toate să devină cer. Căci, dacă, potrivit acestei interpretări, voința lui Dumnezeu se face în cer ca și pe pământ, atunci pământul nu va rămâne pământ.

Aș spune mai lămurit acest lucru folosind alt exemplu: dacă voia lui Dumnezeu se împlinește precum la cei cumpătați, așa și la cei necumpătați, atunci și cei necumpătați vor fi cumpătați. Dacă se împlinește voia lui Dumnezeu precum la cei drepti, așa și la cei nedrepti, atunci și cei nedrepti vor fi drepti. Deci, dacă voia lui Dumnezeu s-a făcut precum în cer așa și pe pământ, atunci toți vom fi cer, căci carnea care nu este de folos⁴⁰⁴ și sângele înrudit cu ea „nu pot să moștenească Împărăția lui Dumnezeu, nici stricăciunea nu moștenește nestricăciunea”⁴⁰⁵. Dar s-ar putea spune că o vor moșteni dacă vor fi schimbate din carne, din pământ, din lut și din sânge în substanță cerească.

⁴⁰² Luca 10, 18.

⁴⁰³ Cf. Filipeni 3, 20.

⁴⁰⁴ Cf. Ioan 6, 63.

⁴⁰⁵ 1 Corinteni 15, 50.

XXVII

**Prin „pâinea cea de toate zilele”,
trebuie să înțelegem (ca la îngeri)
mai ales pâinea sufletului, pe care s-o cerem continuu**

1. „Pâinea cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi”⁴⁰⁶ sau, cum spune Luca: „Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă în fiecare zi”⁴⁰⁷.

Deoarece unii cred că aici ni se spune să ne rugăm pentru pâinea cea trupească, este potrivit să îndreptăm în cele ce urmează această părere greșită și să înfățișăm adevărul cu privire la pâinea cea spre ființă. Trebuie să-i întrebăm: cum e cu puțință ca Cel ce ne-a cerut să ne rugăm pentru lucruri mari și cerești să ne ceară să ne rugăm pentru pâinea care ni se dă pentru trup, câtă vreme nu este un lucru ceresc și nici rugăciunea pentru aceasta nu este o rugăciune mare? E ca și când ar fi uitat ceea ce ne-a învățat altă dată și ne-ar porunci acum să aducem Tatălui rugăciune pentru lucruri pământești și fără însemnătate.

2. Dar, urmând Învățătorului Însuși, Care ne învață cu privire la pâine, vom lămuri acest lucru [citând] mai pe larg [din cuvintele Lui]. În *Evanghelia după Ioan*, El zice către cei care au venit la Capernaum ca să-L caute: „Amin, amin zic vouă: Mă căutați nu pentru că ați văzut minunile, ci pentru că ați mâncat din pâini și v-ați săturat”⁴⁰⁸. Căci cine mănâncă din pâinile binecuvântate de

⁴⁰⁶ Matei 6, 11.

⁴⁰⁷ Luca 11, 3. Termenul ἐπιούσιος („spre ființă”) e întâlnit numai de două ori în Sfânta Scriptură, și anume la Matei 6, 11 și la Luca 11, 3, deci în locurile unde e vorba de rugăciunea „Tatăl nostru”. După cum Origen și-a făcut un titlu de glorie popularizând acel agrafon αἰτεῖτε τὰ μεγάλα („Cereți lucruri mari!”, probabil în legătură cu Matei 6, 33; vezi *supra*, II, 2), tot așa face și aici o subliniere epocală, atunci când dă să se înțeleagă că pâinea pentru care ne rugăm este cea care asigură ființarea noastră deplină, atât pentru suflet, cât și pentru trup. Desigur că aici trebuie implicată și Sfânta Euharistie, potrivit expresiei ioaneice (Ioan 6, 53-55). Mulți teologi, mai ales protestanți, deduc originea cuvântului ἐπιούσιος de la verbul ἐπιμι („merg spre, urmez”), așa cum e expresia ἡ ἐπιούσα ἡμέρα („ziua următoare”). În cazul acesta s-ar sublinia aspectul eshatologic al cererii, în sensul ca să cerem hrană necesară pe fiecare a doua zi, ceea ce sună cam pământesc. Așa s-a încetățenit adjectivul „cea de toate zilele”. Origen s-a gândit „la lucruri mai mari”; ἐπιούσιος provine de la ἐπί + οὐσία („spre ființă”, „spre ființare”). Traducerea latină: *supersubstantialis* e destul de greoaie. Fericitul Ieronim a tradus cu „pâine supranaturală”, ceea ce iarăși e forțat.

⁴⁰⁸ Ioan 6, 26.

Iisus și se satură din ele, acela nu mai caută decât să înțeleagă pe Fiul lui Dumnezeu și se grăbește spre El. De aceea, El dă poruncă potrivită când spune: „Lucrați nu pentru mâncarea cea pieritoare, ci pentru mâncarea ce rămâne spre viață veșnică și pe care o va da vouă Fiul Omului”⁴⁰⁹.

Iar când cei ce-L ascultau L-au întrebat și au zis: „Ce să facem ca să săvârșim lucrările lui Dumnezeu?”⁴¹⁰, Iisus le-a răspuns și le-a zis: „Aceasta este lucrarea lui Dumnezeu, ca să credeți în Acela pe care El L-a trimis”⁴¹¹. Și Dumnezeu „a trimis pe Cuvântul Său și i-a tămăduit”, precum este scris în *Psalmi*⁴¹², adică pe cei bolnavi. Și cei care cred în Acest Cuvânt săvârșesc lucrările lui Dumnezeu, care sunt o „hrană ce rămâne spre viața cea veșnică”⁴¹³. „Și Tatăl Meu”, zice El, „vă va da pâinea cea adevărată”⁴¹⁴ din cer, căci „pâinea lui Dumnezeu este aceea care coboară din cer și dă viață lumii”⁴¹⁵. Adevărata pâine este aceea care hrănește pe omul adevărat, cel zidit după chipul lui Dumnezeu⁴¹⁶, crescându-l și făcându-l asemenea cu Creatorul. Dar ce este oare mai hrănitor pentru suflet decât Cuvântul? Sau ce poate fi mai de preț decât Înțelepciunea lui Dumnezeu pentru mintea care o primește? Și ce poate fi mai corespunzător pentru o ființă rațională decât Adevărul?

3. Dacă însă s-ar opune cineva zicând că Hristos nu ne-ar fi învățat să ne rugăm pentru „pâinea cea de toate zilele” dacă El ar fi vrut să Se refere la altceva, atunci să asculte cum și în *Evanghelia după Ioan* El vorbește despre ea o dată ca ceva deosebit de Dânsul, altă dată ca și când pâinea ar fi El Însuși: „Nu Moise v-a dat pâinea cea din cer, ci Tatăl Meu vă va da din cer Pâinea cea adevărată”⁴¹⁷. Iar celor care Îi cereau: „Dă-ne nouă pâinea aceasta totdeauna”⁴¹⁸ El le vorbește ca despre Sine: „Eu sunt Pâinea vieții; cine vine la Mine nu

⁴⁰⁹ Ioan 6, 27.

⁴¹⁰ Ioan 6, 28.

⁴¹¹ Ioan 6, 29.

⁴¹² Psalmul 106, 20.

⁴¹³ Ioan 6, 27.

⁴¹⁴ Ioan 6, 32.

⁴¹⁵ Ioan 6, 33.

⁴¹⁶ Fiind zidit „după chipul lui Dumnezeu”, omul tinde la asemănarea cu El. Iată o teză dintre cele mai des susținute de Origen. Vezi ORIGEN, *Contra lui Celsus*, IV, 83, 85; *Comentariul la Ioan*, XX, 22; *Despre principii*, III, 6, 1.

⁴¹⁷ Ioan 6, 32.

⁴¹⁸ Ioan 6, 34.

va flămânzi și cine crede în Mine nu va înseta niciodată”⁴¹⁹. Și puțin după aceea: „Eu sunt Pâinea cea vie, care s-a pogorât din cer. Cine va mânca din Pâinea aceasta va fi viu în veci. Iar Pâinea pe care Eu o voi da pentru viața lumii este trupul Meu”⁴²⁰.

4. Și, pentru că orice hrană e numită în Scriptură „pâine”, cum se vede din cele scrise de Moise: „Patruzeci de zile și patruzeci de nopți n-a mâncat pâine, nici apă n-a băut”⁴²¹, tot așa și cuvântul care ne hrănește este diferit și variat, fiindcă nu toți pot fi hrăniți cu învățăturile dumnezeiești, aspre și severe. De aceea, voind să arate o hrană întăritoare, pe potriva celor mai desăvârșiți, zice: „Pâinea pe care Eu o voi da pentru viața lumii este trupul Meu”⁴²², iar după aceea: „Dacă nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață în voi. Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu are viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi, căci trupul Meu este adevărată mâncare și sângele Meu adevărată băutură. Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu rămâne întru Mine și Eu întru el. Precum M-a trimis pe Mine Tatăl cel viu și Eu viez pentru Tatăl, [tot așa] și cel ce Mă mănâncă pe Mine va trăi prin Mine”⁴²³.

Aceasta este „hrana cea adevărată”, trupul lui Hristos, Care, fiind Cuvânt, S-a făcut trup, după cum este scris: „Și Cuvântul trup S-a făcut”⁴²⁴. Îndată ce-L mâncăm și Îl bem, „El S-a sălășluit întru noi”⁴²⁵. Iar când ni Se împărtășește, se împlinește cuvântul: „Noi am văzut slava Lui”⁴²⁶. „Aceasta este Pâinea care s-a pogorât din cer, nu precum au mâncat părinții voștri [mana] și au murit. Cel ce mănâncă această Pâine va trăi în veci.”⁴²⁷

5. Iar Pavel, vorbind cu corintenii cei nevârstnici, care se comportau în chip copilăresc, zice: „Cu lapte v-am hrănit, nu cu bucate,

⁴¹⁹ Ioan 6, 35.

⁴²⁰ Ioan 6, 51.

⁴²¹ Deuteronomul 9, 9-10.

⁴²² Ioan 6, 51.

⁴²³ Ioan 6, 53-57.

⁴²⁴ Ioan 1, 14.

⁴²⁵ Ioan 1, 14.

⁴²⁶ Ioan 1, 14. A se înțelege că „slava Domnului” e un har deosebit. Există puține cazuri în Vechiul Testament în care se vorbește de vederea „slavei Domnului”; e cazul din *Ieșirea* 40, 34, după terminarea Cortului Mărturie. Pe această linie trebuie înțeles acest pasaj, într-un sens superior, fiind vorba de Sfânta Euharistie.

⁴²⁷ Ioan 6, 58.

căci încă nu puteați mânca, pentru că sunteți încă trupești”⁴²⁸, iar în *Epistola către evrei*: „Și voi aveți nevoie de lapte, nu de hrană tare, pentru că oricine se hrănește cu lapte este nepriceput în cuvântul dreptății, de vreme ce este prunc. Hrana tare este pentru cei desăvârșiți, care au prin obișnuință simțurile învățate să deosebească binele și răul”⁴²⁹. Și cred că nici cuvintele: „Unul crede că poate mânca de toate, cel slab însă mănâncă legume”⁴³⁰ nu sunt spuse de dânsul cu privire la hrana trupească în principal, ci la cuvintele lui Dumnezeu, care hrănesc sufletul. Căci omul cel mai credincios și desăvârșit poate să pătrundă toate, așa cum o arată cuvintele: „Unul crede că poate mânca de toate”, pe când cel mai slab și mai puțin desăvârșit se mulțumește cu învățături mai simple, care nu întăresc prea mult. Și pe el îl au în vedere cuvintele: „Iar cel slab mănâncă legume”.

6. Cred că și afirmația lui Solomon din *Cartea Pildelor* ne învață că e mai de laudă și mai vrednic cel care nu pătrunde învățăturile cele mai întăritoare și mai înalte din cauza simplității sale (desigur, dacă nu cugetă lucruri greșite), decât cel cu minte mai pricepută și mai ascuțită și care știe să mânuiască lucrurile cu mai mare dibăcie, dar care nu recunoaște principiul păcii și al armoniei în univers. Iar proverbul sună așa: „Mai mult face o mâncare de verdețuri cu dragoste și mulțumire decât un vițel îngreșat și cu ură”⁴³¹.

De aceea, am primit adesea mai degrabă o gustare simplă și modestă însoțită de conștiința curată, când am fost ospătați de oameni care nu puteau să ne ofere mai mult, decât cuvintele înalte care se ridică împotriva cunoașterii lui Dumnezeu, propovăduind cu ispititoare încăpățănare o învățătură străină de cea dată de Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Care ne-a dat Legea și prorocii. Deci, pentru ca nici să nu ne îmbolnăvim cu sufletul din lipsa de hrană și nici să murim pentru Dumnezeu de foamea Cuvântului Domnului, să cerem de la Tatăl pâinea cea vie, adică „cea spre ființă”, cum spune rugăciunea.

⁴²⁸ 1 Corinteni 3, 2. În scrisul lui Origen întâlnim adeseori cel puțin două clase de credincioși: pe de o parte, creștinii „de toate zilele”, sau cei mai simpli, iar pe de altă parte, gnosticii, sau cei desăvârșiți, care nu se mulțumesc numai cu ce spune Legea, ci caută „mai mult”, urcă „mai sus”. Laptele și hrana tare sunt cele mai simple simboluri ale celor două grupe.

⁴²⁹ *Evrei* 5, 12-14.

⁴³⁰ *Romani* 14, 2.

⁴³¹ *Pildele* 15, 17.

7. Acum trebuie să înțelegem ce înseamnă expresia „spre ființă”⁴³². Mai întâi, trebuie știut că expresia „spre ființă” nu este întrebuintată de niciun grec învățat și nici n-a fost folosită de limba oamenilor simpli, ci pare să fie inventată de evangheliști. Cel puțin Matei și Luca sunt de acord în folosirea ei fără vreo deosebire de nuanță. Lucruri asemănătoare au făcut și în alte cazuri traducătorii cărților ebraice. Căci care grec a întrebuintat cândva cuvintele „ia în urechi!” sau „fă-te ascultător!”, în locul expresiilor „ia aminte!” și „dă ascultare!”⁴³³? Un cuvânt asemănător cu „spre ființă” se află scris la Moise, ca fiind spus de Dumnezeu: „Voi îmi veți fi popor ales”⁴³⁴⁴³⁵. Ambele expresii cred că derivă de la cuvântul „ființă”⁴³⁶. Cel dintâi arată pâinea care menține ființa noastră, iar celălalt înseamnă poporul care se află în jurul ființei și care participă la ea.

8. Ființa propriu-zisă, pentru cei care consideră că substratul realităților necorporale este cel primordial, face parte din categoria lucrurilor necorporale, care au o existență invariabilă și nu sunt supuse niciunei creșteri sau scăderi. Căci proprietățile principale ale corpurilor, la care au loc o creștere, respectiv o împuținare, sunt tocmai nestatornicia lor și nevoia unui adaos care să le sprijine și să le mențină. Și, dacă li se adaugă, într-un anumit moment, ceva în plus față de ce s-a pierdut, are loc o augmentare, iar în caz invers – o împuținare. Poate că unele nici nu primesc adaos și sunt, ca să zic așa, în continuă descreștere.

În schimb, cei care cred că „ființa” se referă în principal la corpuri și în mod secundar la realitățile necorporale dau următoarele definiții: „Ființa este materia primă a existențelor și sursa din care derivă existențele”; sau: „Este materia corpurilor și sursa din care derivă corpurile”; sau: „[Ființa este materia] realităților numite și sursa lor”; sau: „Este primul substrat fără calitate”; sau: „Este ceea ce există înainte de toate existențele”; sau: „Este ceea ce primește toate schimbările și prefacerile, dar în sine, potrivit propriei sale rațiuni, este invariabilă sau este suportul oricărei schimbări sau

⁴³² În greacă: ἐπιούσιος.

⁴³³ Termenii ἐνωτίζου („[ia] în ureche!”) și ἀκουτίσθητι („fă-te ascultător!”) îi întâlnim la *Iov* 33, 1, 33; 34, 16; 37, 14, apoi la *Isaia* 1, 2; iar Origen îi comentează în *Omilia a XII-a la Ieremia*, 7.

⁴³⁴ În greacă: περιούσιος.

⁴³⁵ *Ieșirea* 19, 5.

⁴³⁶ În greacă: οὐσία.

prefaceri”. După acești filozofi, ființa este fără calitate și lipsită de formă, potrivit propriei sale rațiuni, neavând o mărime determinată, dar formând substratul pentru orice calitate, ca un spațiu pregătit pentru aceasta. Iar prin „calități”, ei denumesc, în chip distinct, activitățile⁴³⁷ și acțiunile, în general, prin care sunt produse mișcările și stările [unui corp].

Ei spun că ființa nu ia parte la niciuna dintre aceste [calități], dar e mereu pasibilă de una dintre ele, fiind inseparabilă și, nu mai puțin, îndurând orice activitate a unei cauze eficiente atunci când aceasta acționează și produce o schimbare. Căci energia ei e răspândită în întregul univers și este cauza tuturor calităților și aranjărilor acestora. Ei mai afirmă și că ea este cu totul schimbătoare și cu totul divizibilă și că orice ființă se poate amesteca cu oricare alta, formând totuși o singură unitate.

9. Din cele spuse până aici în legătură cu „pâinea cea spre ființă” și despre „poporul ales”, am reținut două sensuri diferite ale „ființei”. Înainte arătasem că pâinea pe care trebuie s-o cerem e de ordin duhovnicesc. Or aceasta înseamnă să concepem pâinea ca fiind înrudită cu ființa, pentru că, așa cum pâinea corporală, când este introdusă în corpul celui hrănit, se prefăce în ființa acestuia, tot așa și „Pâinea cea vie, care coboară din cer”⁴³⁸, primită de minte și suflet, împărtășește putere celui care caută hrana în ea, fiind „pâinea spre ființă” pentru care ne rugăm. Și, așa cum, după calitatea hranei – dacă este tare și potrivită pentru atleti, sau de felul laptelui și al legumelor –, cel care se hrănește primește puteri diferite, tot astfel, întrucât Cuvântul lui Dumnezeu e potrivit să fie dat copiilor sub formă de lapte, ori ca legume pentru cei slabi, ori sub formă de carne pentru alergători, fiecare dintre cei hrăniți obține o putere sau alta, sau devine una sau alta, după felul cum s-a dedicat Cuvântului.

Însă există și o așa-zisă „hrană” care e dăunătoare, o alta care produce boli și o alta care nu poate fi digerată. Toate trebuie înțelese prin analogie și cu diferitele doctrine socotite hrănitore.

Pâinea „cea spre ființă” este, așadar, cea care corespunde cel mai îndeaproape naturii raționale și e înrudită cu ființa ei, aducând

⁴³⁷ În greacă: ἐνέργειαι, termen de sorginte aristotelică, dar împrumutat ulterior și de filozofia medio- și neoplatonică, desemnând producerea unui fenomen, de pildă, manifestarea unei însușiri a unui obiect, trecerea „calității” din potență în act. (n.red.)

⁴³⁸ Ioan 6, 51.

sufletului sănătate, bunăstare și putere și – întrucât Cuvântul lui Dumnezeu este nemuritor – comunicându-și propria nemurire celui ce se hrănește cu ea⁴³⁹.

10. Această pâine spre ființă mi se pare că a fost numită de Scriptură „pomul vieții și cine întinde mâna spre el și va lua din el va trăi în veci”⁴⁴⁰. Și cu o a treia numire acest pom este numit, de către Solomon, „înțelepciunea lui Dumnezeu”, atunci când zice: „Pom al vieții este ea pentru cei ce stăpânesc înțelepciunea, iar cei ce se sprijină pe ea, ca pe Domnul, sunt fericiți”⁴⁴¹. Iar fiindcă și îngerii sunt hrăniți cu înțelepciunea lui Dumnezeu, pentru că iau puteri ca să-și poată îndeplini misiunea prin contemplarea adevărului și a înțelepciunii, se spune în *Psalmi* că și îngerii se hrănesc, iar oamenii lui Dumnezeu, care sunt numiți „evrei”, comunică cu îngerii și devin oarecum comesenii lor, după cum este scris: „Pâine îngerească a mâncat omul”⁴⁴². Desigur, mintea noastră nu poate fi atât de neputincioasă încât să ne facă să credem că îngerii primesc un soi de pâine trupească, cum a fost cea căzută din cer pentru evreii ieșiți din Egipt, sau să credem că aceasta a fost pâinea din care s-au împărtășit și s-au hrănit în toată vremea laolaltă atât evreii, cât și îngerii, care sunt duhuri slujitoare ale lui Dumnezeu.

11. Dar, întrucât discutăm despre pâinea cea spre ființă, despre pomul vieții, despre înțelepciunea lui Dumnezeu și despre hrana comună a oamenilor și a îngerilor, n-ar fi greșit să atragem atenția asupra celor trei bărbați din *Cartea Facerii* care au fost găzduiți de Avraam și au fost ospătați din plămada a trei măsurii de făină coaptă sub spuză. Acestea nu trebuie înțelese literal, ci mai degrabă figurat, căci sfinții îi pot împărtăși uneori cu hrană spirituală și rațională nu numai pe oameni, ci și pe puterile dumnezeiești, fie spre folosul lor, fie spre a dovedi cu ce fel de hrană s-au învrednicit să se hrănească. Căci îngerii se bucură de o astfel de dovadă și se hrănesc cu ea și devin mai dispuși să-l sprijine în toate chipurile și să-i inspire înțelegerea mai multor lucruri și mai mari celui care era pregătit cu învățăturile hrănitoare preliminare, care i-a bucurat și, ca să zic așa, i-a ospătat.

⁴³⁹ Cele două concepții deosebite în legătură cu substanța despre care vorbește Origen aici sunt cea a lui Platon și cea a stoicilor. A se vedea notele din PG 11, 1671.

⁴⁴⁰ Cf. *Facerea* 3, 22.

⁴⁴¹ *Pildele* 3, 18.

⁴⁴² *Psalmul* 77, 29.

Și nu este de mirare ca un om să hrănească pe îngeri, căci și Hristos mărturisește că „stă la ușă și bate”⁴⁴³ ca să intre la cei care-l deschid și să Se ospăteze din bucate cu cel care l-a deschis, iar după aceea El Însuși va împărți din ale Sale aceluia care l-a ospătat mai înainte, după puterea sa, pe Fiul lui Dumnezeu.

12. Cel care ia din pâinea cea spre ființă devine, fiindcă își întărește inima, fiu al lui Dumnezeu. În schimb, cel ce se împărtășește dintr-un șarpe nu-i altceva decât un etiopian în sens duhovnicesc, prefăcut el însuși prin viclenie în șarpe, așa că, chiar dacă dorește să fie botezat, va fi dojenit de cuvântul Domnului: „Pui de vipere, cine v-a arătat că veți scăpa de mânia ce va să vie?”⁴⁴⁴ Despre trupul șarpelui mâncat de etiopieni, David scrie acestea: „Tu ai sfărâmat capul șarpelui și ai strivit capul balaurului și l-ai dat pe el popoarelor pustiului spre mâncare”⁴⁴⁵.

Dacă Fiul lui Dumnezeu există în mod real⁴⁴⁶, dar tot în mod real există și potrivnicul, astfel încât nu este absurd ca fiecare dintre ei să devină hrană pentru unul sau altul dintre oameni, de ce ne-am teme să admitem că fiecare dintre noi poate fi hrănit de toate puterile cele bune, ca și de cele rele și chiar de toate? Astfel, când Petru a voit să intre în legătură cu sutașul Corneliu și cu cei adunați la Cezareea și apoi a vrut să împărtășească cuvântul lui Dumnezeu și neamurilor, a zărit coborând din cer un vas întins în patru colțuri, în care se aflau toate viețuitoarele cu patru picioare, cele târătoare și cele sălbatice de pe pământ. Și, când i s-a poruncit să se scoale, să jertfească și să mănânce, el a refuzat, mai întâi, și a zis: „Tu știi, Doamne, că nimic spurcat sau necurat n-a intrat în gura mea”⁴⁴⁷, iar după aceea i s-a poruncit să nu numească pe niciun om murdar sau necurat, căci ceea ce este curățit de către Dumnezeu nu este îngăduit a fi declarat de Petru necurat. Căci zice în carte: „Ceea ce Dumnezeu a curățit, tu să nu consideri spurcat”⁴⁴⁸.

⁴⁴³ *Apocalipsa* 3, 20.

⁴⁴⁴ *Matei* 3, 7.

⁴⁴⁵ *Psalmul* 73, 14-15.

⁴⁴⁶ Οὐσιωδῶς. (n.red.)

⁴⁴⁷ *Faptele Apostolilor* 10, 14; 11, 8.

⁴⁴⁸ *Faptele Apostolilor* 10, 15; 11, 9. Pe bună dreptate se poate întreba cititorul de ce pomenește Origen în acest lung capitol atâtea imagini și noțiuni filozofice despre „pâinea cea substanțială”, în schimb nu vorbește clar despre Euharistie, deși se știe că „realismul euharistic” nu-i era necunoscut. Poate că aici aruncă o umbră apăsătoare interpretarea lui alegorică. Pentru el, pâinea vieții cu care hrănește Hristos pe credincioșii adevărați e mai

Așadar, mâncarea curată și necurată, care a fost deosebită de Legea lui Moise după numirile mai multor animale, face referire la diferitele feluri ale ființelor raționale. Legea învață că unele mâncăruri ne sunt folositoare, iar altele, dimpotrivă, până ce Dumnezeu le curățește pe toate sau pe cele „de tot soiul”, făcându-le potrivite pentru hrană.

13. Așa stând lucrurile și fiind o atât de mare deosebire între alimente, există totuși o singură „pâine spre ființă”, care stă deasupra tuturor celor menționate și pe care trebuie s-o cerem pentru ca să fim găsiți vrednici de ea și să fim hrăniți de Cuvântul lui Dumnezeu, Care „era de la început la Dumnezeu”⁴⁴⁹, și să fim îndumnezeiți.

S-ar putea ca cineva să spună că expresia „spre ființă” derivă de la verbul „a veni”⁴⁵⁰ și ar însemna că ni se poruncește să ne rugăm pentru pâinea care ne este necesară veacului viitor, pe care Dumnezeu să ne-o dăruiască mai înainte, prin anticipație, de pe acum, dat fiind că termenul „astăzi” se referă la secolul prezent, iar „mâine”, la cel ce are să vină. Dar, după părerea mea, e mai bună prima interpretare.

Să ne oprim și asupra cuvântului „astăzi”, care este adăugat la Matei, sau asupra expresiei „cea de toate zilele”, precum e scris la Luca. Ei bine, în Sfânta Scriptură se obișnuiește, adeseori, să fie numit un secol întreg prin vorba „astăzi”, cum zice textul: „Acesta este tatăl moabiților până în ziua de astăzi”⁴⁵¹ și: „Acesta este tatăl amoniților până astăzi”⁴⁵² și: „S-a răspândit acest obicei la evrei până în ziua de azi”⁴⁵³. Sau în *Psalmi*: „Astăzi de veți auzi glasul Lui, să nu vă învârtoșați inimile voastre”⁴⁵⁴. Iar în *Cartea lui Iosua* ideea aceasta este exprimată limpede în modul următor: „Să nu vă abateți de la Domnul în zilele de astăzi”⁴⁵⁵.

Dar, dacă expresia „astăzi” desemnează tot timpul prezent, atunci poate că „ieri” este secolul trecut. Așa presupunem că se spune

ales adevărul care luminează sufletul. De aceea predomină la el caracterul duhovnicesc al pâinii pe care o cerem în „Tatăl nostru”. A se vedea G. BARDY, *Origène...*, p. 142.

⁴⁴⁹ Ioan 1, 2.

⁴⁵⁰ ἔπειμι. (n.red.)

⁴⁵¹ Facerea 19, 37.

⁴⁵² Facerea 19, 38.

⁴⁵³ Matei 28, 15.

⁴⁵⁴ Psalmul 94, 8.

⁴⁵⁵ Cf. Iosua 22, 16, 18, 19, 29.

și în *Psalmi*, și la Pavel, în *Epistola către evrei*. În *Psalmi* se spune în felul următor: „O mie de ani înaintea ochilor Tăi sunt ca ziua de ieri, care a trecut”⁴⁵⁶. Acesta este acel faimos mileniu⁴⁵⁷ care e comparat cu ziua de ieri și se deosebește de cea de astăzi. Iar la Apostol este scris: „Iisus Hristos – ieri și azi și în veci – este același”⁴⁵⁸. Și nu este deloc de mirare că pentru Dumnezeu un secol se socotește ca durata unei singure zile, ba, am putea spune, chiar mai puțin.

14. Mai trebuie să cercetăm dacă termenii care se referă la sărbători și adunări, descrise prin cuvinte precum „zile”, „luni”, „anotimpuri” și „ani”, au vreo analogie cu „veacurile”. Căci, dacă „Legea are o umbră a celor viitoare”⁴⁵⁹, atunci multele sabate trebuie să fie umbra multor zile, iar lunile noi⁴⁶⁰ să fie fixate la anumite intervale de timp, încheiate la conjuncția nu știu cărei luni cu un oarecare soare. Și, dacă luna întâi⁴⁶¹, din ziua a zecea până la a paisprezecea, și Sărbătoarea Azimelor, din ziua a paisprezecea până la a douăzeci și una⁴⁶², au umbra celor viitoare, cine este așa de înțelept și „prieten al lui Dumnezeu”⁴⁶³ să perceapă care este prima din mai multe luni și care este ziua a zecea din aceasta și cele următoare?

Și ce să spun despre sărbătoarea celor șapte săptămâni⁴⁶⁴ și despre luna a șaptea⁴⁶⁵, la a cărei lună nouă este ziua trâmbițelor⁴⁶⁶, iar în ziua a zecea, ziua expierii⁴⁶⁷, cunoscute numai lui Dumnezeu, Care le-a rânduit? Și cine a pătruns într-atâta mintea lui Hristos⁴⁶⁸, ca să înțeleagă anii înșepțiți⁴⁶⁹, când robii evreilor erau eliberați, datoriile erau iertate și pământul sfânt era lăsat nelucrat? Iar mai presus de sărbătoarea de șapte ani este așa-numitul an jubileu⁴⁷⁰, despre însemnătatea căruia nimeni nu-i în stare să-și facă nici cea

⁴⁵⁶ *Psalmul* 89, 4.

⁴⁵⁷ Cf. *Apocalipsa* 20, 4.

⁴⁵⁸ *Evrei* 13, 8.

⁴⁵⁹ *Evrei* 10, 1.

⁴⁶⁰ Prima zi de lună nouă este sărbătoare, împreună cu jertfe și sunet de trâmbiță.

⁴⁶¹ Luna întâi corespunde aproximativ lunii martie.

⁴⁶² Sărbătoarea Paștilor ține șapte zile.

⁴⁶³ *Iacov* 2, 23.

⁴⁶⁴ *Deuteronomul* 16, 9.

⁴⁶⁵ *Leviticul* 16, 29.

⁴⁶⁶ Anul nou evreiesc era anunțat prin sunet de trâmbiță.

⁴⁶⁷ *Leviticul* 23, 24-28.

⁴⁶⁸ Cf. *Romani* 11, 34; *1 Corinteni* 2, 16.

⁴⁶⁹ *Ieșirea* 21, 2.

⁴⁷⁰ *Leviticul* 25, 8 ș.u.

mai simplă idee, nici nu poate pricepe legile cele adevărate care trebuie duse la îndeplinire în el. Aceasta nu stă în puterea nimănui, afară de Acela care a văzut hotărârea Tatălui cu privire la orânduirea tuturor veacurilor, după „judecățile Sale de nepătruns și după căile Sale necercetate și nepătrunse”⁴⁷¹.

15. Adesea am fost nedumeriți când am comparat două texte ale Apostolului și ne-am întrebat cum să înțelegem expresia „sfârșitul veacurilor”, în care Iisus S-a ivit o singură dată spre ștergerea păcatelor, dacă după acest [veac] au să urmeze încă multe alte veacuri. Iar locurile acelea sunt următoarele. În *Epistola către evrei*: „Acum, la sfârșitul veacurilor, S-a arătat o dată spre ștergerea păcatelor, prin jertfa Sa”⁴⁷² și în *Epistola către efeseni*: „Ca să se arate în veacurile viitoare covârșitoarea bogăție a harului Său, prin bunătatea ce a avut către noi întru Hristos Iisus”⁴⁷³.

Și, gândindu-mă la aceste lucruri, cred că, precum sfârșitul anului este luna cea din urmă, după care vine începutul altei luni, tot așa poate mai multe veacuri împlinesc oarecum „anul veacurilor”, al cărui sfârșit este veacul prezent, după care vor urma alte veacuri, al căror început este cel viitor, iar în cele viitoare Dumnezeu va arăta bogăția harului Său din bunătatea Sa. Dar despre cel mai păcătos, care a rostit blasfemii împotriva Duhului Sfânt și este stăpânit de păcat în întreg veacul prezent și în cel ce vine, de la început până la sfârșit – nu știu ce va trebui să spun.

16. Cel care a văzut acestea și a pătruns cu mintea o săptămână de veacuri, ca să contemple un fel de sabat sfânt, precum și o lună de veacuri, ca să vadă sfânta lună nouă a Domnului, și un anotimp de veacuri, ca să înțeleagă sărbătorile anului, când „tot ce e de parte bărbătească trebuie să se înfățișeze înaintea Domnului Dumnezeu”⁴⁷⁴, și anii corespunzători atâtor veacuri, ca să priceapă

⁴⁷¹ *Romani* 11, 33. După cum mărturisește și în *Omilia V, 1, la Numeri*, Origen lasă și aici să se întrevadă greutatea de a identifica – fie chiar și alegoric – semnificațiile sărbătorilor iudaice. Desigur, pentru că ele erau legate de timp, pentru că exprimau doar simbolic realitățile veșnice. Cf. ORIGEN, *Despre principii*, II, 3, 5.

⁴⁷² *Evrei* 9, 26.

⁴⁷³ *Efeseni* 2, 7. Se știe că, pe de o parte, ideea „sfârșitului veacurilor”, iar pe de alta, „bunătatea harului dumnezeiesc”, au fost cei doi factori pe care Origen nu i-a știut împăca în chip ortodox, negând veșnicia iadului și, în felul acesta, afirmând posibilitatea restaurării tuturor.

⁴⁷⁴ *Deuteronomul* 16, 16.

anul al șaptelea cel sfânt, și șapte septenari⁴⁷⁵ de veacuri, ca să preamărească pe Cel care a dat legi atât de mari, cum poate el să desconsidere cea mai mică parte a unui ceas din ziua unui veac atât de mare și să nu facă totul pentru ca prin pregătirea de aici să devină demn și să primească „pâinea cea spre ființă” în ziua de astăzi⁴⁷⁶, și să o primească zi de zi⁴⁷⁷? Din cele spuse mai înainte, este limpede ce înseamnă „zi de zi”. Căci cel care nu numai „astăzi”, ci și „zi de zi” se roagă lui Dumnezeu, Care este din infinitate în infinitate, acela va fi capabil să primească, de la Cel ce poate dăruia cu mult „mai presus decât toate câte cerem sau pricepem noi”⁴⁷⁸, lucruri – ca să mă exprim hiperbolic – chiar mai mari decât „cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-au suit”⁴⁷⁹.

17. Mi se pare că a fost foarte necesar să discutăm aceste chestiuni, astfel încât termenii „astăzi” și „zi de zi” să fie bine înțeleși atunci când ne rugăm să ni se dea „pâinea cea spre ființă” de la Tatăl Său. Dacă am cerceta înțelesul cuvântului „noastră” la Evanghelistul Luca – fiindcă la el nu se spune: „Pâinea noastră cea spre ființă dă-ne nouă astăzi”, ci: „Pâinea noastră cea spre ființă dă-ne-o nouă zi de zi” –, ar trebui totuși să examinăm în ce sens este „a noastră” pâinea aceasta. Or Apostolul ne învață că, „fie viața, fie moartea, fie cele viitoare”⁴⁸⁰, toate sunt ale sfinților, așa încât nu e nevoie acum să mai vorbim [despre această problemă]⁴⁸¹.

XXVIII

Cerând iertarea păcatelor, să nu uităm că toți suntem „datornici” și toți trebuie să iertăm. Puterea preotului de a ierta păcatele

1. „Și ne iartă nouă datoriile noastre, precum și noi am iertat datornicilor noștri.”⁴⁸² Sau cum spune Luca: „Și ne iartă nouă

⁴⁷⁵ Anii jubiliari.

⁴⁷⁶ Matei 6, 11.

⁴⁷⁷ Luca 11, 3.

⁴⁷⁸ Efeseni 3, 20.

⁴⁷⁹ 1 Corinteni 2, 9.

⁴⁸⁰ 1 Corinteni 3, 22.

⁴⁸¹ Textul din paranteză nu se află în manuscrisul original, ci reprezintă o completare propusă de mai mulți editori. (n.red.)

⁴⁸² Matei 6, 12.

greșelile noastre, precum și noi iertăm oricui ne datorează”⁴⁸³. Cu privire la datorii, zice și Apostolul: „Dați tuturor cele ce sunteți datori, celui cu darea, dare, celui cu vama, vamă, celui cu cinstea, cinste. Nimănui cu nimic să nu fiți datori, decât cu iubirea unuia față de altul”⁴⁸⁴. Suntem deci datori și avem unele îndatoriri, nu numai să dăm altora, ci și să conversăm prietenește cu ei și să împlinim anumite fapte bune. Ba suntem datori să manifestăm și o dispoziție sufletească binevoitoare unii față de alții. Împlinind aceste datorii, răspundem la ceea ce este poruncit de legea dumnezeiască, pentru că, dacă nu le facem, disprețuind rațiunea sănătoasă, rămânem datori.

2. Lucruri asemănătoare trebuie să luăm în considerare și la datoriile față de frați, atât cei renăscuți împreună cu noi în Hristos, potrivit sensului religios, cât și cei care sunt de aceeași mamă sau de același tată. Mai avem datorii și față de concetățeni, apoi o altă datorie comună față de toți oamenii, una deosebită față de străini, alta față de cei care au vârsta părintească și alta față de unii pe care se cuvine a-i cinsti ca fii sau ca frați. Acela deci care n-a împlinit datoriile față de frați rămâne dator pentru cele ce n-a făcut. Tot așa, dacă nu acordăm oamenilor ceea ce li se cuvine din duh de iubire și de înțelepciune, atunci datoria noastră rămâne și mai mare. Dar și față de noi înșine avem datoria să nu întrebuițăm trupul și sufletul jertfindu-le de dragul plăcerilor. Suntem datori, desigur, să avem grijă și de suflet, dând atenție agerimii minții, iar cuvintele să fie fără ghimpi, ziditoare și nicidecum făloase. Căci, dacă nu ducem la îndeplinire datoriile față de noi înșine, atunci și chemarea noastră devine mai grea.

3. Mai presus de toate, întrucât noi suntem făptura și plămuirea lui Dumnezeu, Lui Îi suntem datori a-I păstra o deosebită afecțiune, să-L iubim „din toată inima, din toată puterea și din tot cugetul”⁴⁸⁵. Căci, dacă pe acestea nu le îndeplinim cum se cuvine, devenim datornici ai lui Dumnezeu, păcătuind față de Domnul. Și cine se va ruga în locul nostru? „Căci, dacă greșește om față de om, se vor ruga poate alții pentru el lui Dumnezeu, dar, când păcătuiește față de Domnul, atunci cine va mijloci pentru dânsul?”, precum

⁴⁸³ Luca 11, 4.

⁴⁸⁴ Romani 13, 7-8.

⁴⁸⁵ Marcu 12, 30.

spune Eli în *Cartea întâi a Regilor*⁴⁸⁶. Or noi suntem deja datornicii lui Hristos, Care ne-a răscumpărat cu sângele Său, precum un rob este datornic celui care l-a cumpărat cu o anumită sumă de bani. Avem și față de Duhul Sfânt – „întru Care am fost pecetluiti, pentru ziua răscumpărării”⁴⁸⁷ – o datorie pe care o plătim atunci când nu-L supărăm; și, dacă nu-L supărăm, aducem roadele cerute de la noi⁴⁸⁸, iar El ne stă în ajutor și dă sufletului nostru viață.

Și, chiar dacă nu știm bine cine este îngerul păzitor al fiecăruia dintre noi, care „privește fața Domnului în ceruri”⁴⁸⁹, este totuși clar pentru oricine, dacă chibzuiește, că și aceuia îi suntem datornici. Dacă suntem într-un teatru al lumii, al îngerilor și al oamenilor⁴⁹⁰, trebuie să știm că, așa cum actorul este dator să spună sau să facă cutare sau cutare lucru în fața spectatorilor, iar dacă nu le-ar face este pedepsit, fiindcă și-ar bate joc de întreg teatrul, tot așa și noi suntem datori întregii lumi și tuturor îngerilor și întregului neam omenesc în privința acelor lucruri pe care le vom învăța de la Întelepciune, dacă vom vrea.

4. În afară de aceste datorii mai generale, avem o datorie specială față de văduvă⁴⁹¹, de care Biserica se îngrijește, altă datorie față de diacon, alta față de preot și una deosebit de grea față de episcop, întrucât aceasta din urmă e cerută de Mântuitorul întregii Biserici, iar pentru ea este stabilită și o pedeapsă, dacă este neglijată.

Apostolul ne-a mai indicat încă o îndatorire comună, cea dintre bărbat și femeie, zicând: „Bărbatul să-i dea femeii iubirea datorată, asemenea și femeia bărbatului”⁴⁹²; și adaugă apoi: „Să nu vă lipsiți unul de altul”⁴⁹³.

Dar ce nevoie este să spun câte datorii mai avem – pe care, dacă nu le satisfacem, vom fi legați, iar dacă le plătim, vom fi eliberați –, din moment ce fiecare cititor al acestei scrieri poate să aplice cele spuse la propriile circumstanțe? De altfel, nici nu-i

⁴⁸⁶ 1 Regi 2, 25.

⁴⁸⁷ Efeseni 4, 30.

⁴⁸⁸ Cf. Matei 3, 8.

⁴⁸⁹ Matei 18, 10.

⁴⁹⁰ Cf. 1 Corinteni 4, 9.

⁴⁹¹ Cf. 1 Timotei 5, 3, 16.

⁴⁹² 1 Corinteni 7, 3. În tendința lui de a căuta sensuri cât mai adânci, Origen a fost acuzat, în legătură cu instituția Bisericii, că a văzut mai ales latura duhovnicească a activității ei. Totuși Origen apreciază adeseori rolul celor trei grade ierarhice, cum o face și aici.

⁴⁹³ 1 Corinteni 7, 5.

cu putință, câtă vreme suntem în viață, să nu avem îndatoriri atât noaptea, cât și ziua.

5. Dar, când are cineva datorii, fie plătește, fie se sustrage de la datorie. În viață e posibil să plătești, dar e posibil și să te sustragi. Sunt și oameni din aceia care nu datorează nimănui nimic, alții își achită cea mai mare parte din datorii, iar pentru o parte rămân încă debitori; sunt și din aceia care achită numai o mică parte și rămân în cea mai mare parte datori. În sfârșit, sunt și din aceia care nu plătesc nimic, ci rămân cu toate datori. Dar chiar și cel care achită în întregime, încât nu mai datorează nimic, acela reușește să facă aceasta după un timp anume, întrucât are nevoie de iertare pentru datoriile anterioare; așadar, cel care năzuiește spre aceasta, încât să nu mai datoreze nimic din obligațiile sale anterioare, poate pe bună dreptate să obțină iertarea [tuturor datoriilor] după un anumit timp. Într-adevăr, acele fapte fărădelege ni se întipăresc în suflet și constituie un zapis sau un contract împotriva noastră; pe baza lui vom fi judecați, ca și cum ne-am fi obligat toți în scris, prin semnătură proprie, la plata acestor datorii, recunoscând că trebuie să ne înfățișăm înaintea judecății lui Hristos, având să răspundem fiecare pentru cele ce-am făcut în viața trupească, bine sau rău. Și în *Cartea Pildelor* se vorbește despre datorii: „Nu fi dintre aceia care dau mâna, care se pun chezași pentru datorii! Dacă nu ai cu ce plăti, pentru ce te învoiești ca să ți se ia și patul de sub tine?”⁴⁹⁴

6. Iar dacă noi avem îndatoriri față de atâția, desigur că și față de noi sunt destui îndatorați. Unii ne sunt îndatorați ca oameni, alții ca cetățeni, alții ca părinți, alții ca fii, alții ca soți sau ca prieteni față de prieteni.

Dacă deci, din marea mulțime a celor îndatorați față de noi, unii sunt mai delăsători în achitarea celor ce ni se cuvin, să ne arătăm și noi îngăduitori, uitând de nedreptățile prezente și aducându-ne aminte, în schimb, că și noi am fost cândva datori, uitând adeseori că am fost datori nu numai față de oameni, ci și față de Însuși Dumnezeu.

Aducându-ne aminte, așadar, de cele pe care nu le-am împlinit deși eram datori s-o facem, dar de la care ne-am sustras cu trecerea timpului, când ar fi trebuit să facem cutare sau cutare lucru față de aproapele, să fim îngăduitori față de datornicii care nu și-au

⁴⁹⁴ *Pildele* 22, 26-27.

achitat datoria față de noi, îndeosebi să nu uităm cu ce am păcătuit față de Dumnezeu, „grăind nedreptate la înălțime”⁴⁹⁵, fie din necunoașterea adevărului, fie din nemulțumirea cu greutățile ce ne-au venit.

7. Iar dacă nu voim să fim mai îngăduitori față de datornicii noștri, atunci vom păți ceea ce i s-a întâmplat celui care n-a iertat o sută de dinari celui ce slujise împreună cu dânsul. Potrivit pildei evanghelice, după ce i se iertase înainte toată datoria, stăpânul lui a poruncit să-l lege și să-i ceară înapoi tot ce-i iertase înainte, zicându-i: „Slugă vicleană, toată datoria aceea ți-am iertat-o fiindcă m-ai rugat; nu se cădea oare ca și tu să ai milă de cel împreună slugă cu tine, precum și eu am avut milă de tine? Aruncați-l în închisoare, până ce își va plăti toată datoria”⁴⁹⁶. Și Domnul adaugă la acestea: „Tot așa și Tatăl Meu cel ceresc vă va face vouă dacă nu veți ierta – fiecare fratelui său – din inimile voastre”⁴⁹⁷.

Pe cei care spun că le pare rău de răutățile pe care ni le-au făcut, trebuie să-i iertăm, chiar dacă greșelile lor se repetă și altă dată, căci zice: „Dacă fratele tău ți-ar greși de șapte ori într-o zi și de șapte ori se întoarce către tine zicând: «Mă căiesc», iartă-l!”⁴⁹⁸

Față de aceia care nu se pocăiesc nu noi trebuie să fim cei aspri, ci ei, care sunt mai răi față de ei înșiși, căci „cine leapădă mustrarea își urgisește sufletul său, iar cel ce ia aminte la dojană dobândește înțelepciune”⁴⁹⁹. Dar, și în cazul acesta, trebuie căutat în orice chip să li se poarte grijă, chiar dacă ei s-au depărtat atât de mult încât nu-și mai dau seama ce fac și petrec într-o beție mai periculoasă decât cea de vin, anume cea produsă de întunericul răutății.

⁴⁹⁵ *Psalmul* 74, 5.

⁴⁹⁶ *Matei* 18, 32-34.

⁴⁹⁷ *Matei* 18, 35.

⁴⁹⁸ *Luca* 17, 4.

⁴⁹⁹ *Pildele* 15, 32. Acest capitol (XXVIII) a fost foarte apreciat de către istoricii teologiei creștine pentru motivul că avem consfințită tradiția privitoare la Taina Pocăinței. S-au scris tratate speciale în legătură cu această problemă (a se vedea lista lor la Johannes QUASTEN, *Initiation aux Pères de l'Église*, vol. II, trad. de l'anglais par J. Laporte, Éditions du Cerf, Paris, 1957, p. 105). Nu-i ușor a desprinde corect aceste probleme. După părerea lui Origen, unele păcate se iartă prin rugăciunea preotului, dar sunt și alte păcate pe care el le socotește de neiertat, măcar un timp, și atunci printr-o ispășire solemnă s-ar putea să fie iertate. E interesant însă de subliniat că puterea de a ierta nu-i nelimitată atunci când condiția morală a slujitorului Bisericii nu-i ireproșabilă. Se cunoaște protestul lui împotriva decretului penitențial al papei Calixt. Cf. Paul GALTIER, *Les péchés incurables d'Origène*, Gregorianum, Roma, 1929, p. 209.

8. Atunci când Luca zice: „Și ne iartă nouă greșelile noastre”⁵⁰⁰ (deoarece greșelile noastre se ivesc când nu plătim ceea ce datorăm), spune același lucru ca și Matei. El nu pare să lase loc celui care vrea să ierte numai datornicilor care se căiesc, întrucât amintește faptul că Mântuitorul ne-a poruncit să adăugăm în rugăciune: „Căci și noi iertăm celor ce ne greșesc”⁵⁰¹.

Oricum, faptul că toți avem puterea să iertăm greșeala comisă față de noi este limpede din spusa: „Precum și noi iertăm greșiților noștri”⁵⁰², precum și din cuvintele: „Căci și noi iertăm oricărui datornic al nostru”.

Cine se lasă inspirat de Iisus, așa cum au făcut apostolii, care după roadele lor pot fi cunoscuți că au primit pe Sfântul Duh, înduhovnicindu-se, acela ascultă de suflarea Duhului întocmai ca un fiu al lui Dumnezeu, conducându-se în toate după rațiune și cu înțelepciune. Unul ca acela iartă ceea ce și Dumnezeu iartă și reține păcatele care nu pot fi iertate, slujind întocmai ca prorocii, care nu enunțau gândurile lor proprii, ci hotărârile lui Dumnezeu; așa și acela cere lui Dumnezeu, Care singur are putere să ierte.

9. Iată, potrivit *Evangeliei de la Ioan*, care sunt cuvintele prin care s-a dat apostolilor puterea de iertare a păcatelor: „Luați Duh Sfânt; căroră veți ierta păcatele, iertate vor fi și, căroră le veți ține, vor fi ținute”⁵⁰³.

Dacă cineva primește aceste cuvinte fără o cercetare mai amănunțită, i-ar putea învinui pe apostoli că nu ar fi iertat toate păcatele, așa încât să fie iertați toți, ci că ar fi ținut păcatele unora, astfel încât din cauza lor ele să fie ținute și la Dumnezeu. Legea ne dă un exemplu util spre a înțelege că iertarea păcatelor se săvârșește din partea lui Dumnezeu prin oameni. Preoților li se interzice prin Lege să aducă jertfe pentru unele păcate, pentru ca să li se ierte păcatele acelorora pentru care s-ar aduce jertfa. Chiar și preotul, care are puterea să aducă jertfe pentru unele greșeli fără voie și unele abateri⁵⁰⁴, nu va aduce ardere de tot pentru păcate precum adulter sau ucidere voită sau pentru altă greșeală mai grea. Tot astfel, apostolii și preoții, care sunt urmașii apostolilor, ca unii care au primit alături

⁵⁰⁰ Luca 11, 4.

⁵⁰¹ Luca 11, 4.

⁵⁰² Matei 6, 12.

⁵⁰³ Ioan 20, 22-23.

⁵⁰⁴ Cf. Leviticul 4, 2.

de marele preot îndrumarea dumnezeiască, știu, fiind luminați de Duhul Sfânt, pentru ce fel de păcate trebuie aduse jertfe, când și în ce chip, după cum tot ei cunosc și pentru care nu sunt de adus. De aceea, preotul Eli știe că fiii săi, Ofni și Finees, duc o viață plină de păcate și, neputându-le nicidecum veni în ajutor pentru iertarea păcatelor, mărturisește zicând acestea: „De va greși omul față de alt om, atunci se vor ruga pentru el lui Dumnezeu; iar de va păcătui cineva față de Domnul, atunci cine va mijloci pentru el?”⁵⁰⁵

10. Nu știi cum unii își arogă ceea ce depășește demnitatea preoțească, laudându-se, fără să cunoască temeinic știința preoțească, că sunt în stare să ierte idolatria, adulterul și desfrâul, ca și cum rugăciunea făcută pentru cei care au îndrăznit astfel de fapte ar șterge înseși aceste păcate de moarte. Se vede că ei nu citesc cuvintele: „Este păcat de moarte, nu zic să se roage pentru așa păcat”⁵⁰⁶.

Nu trebuie trecut cu vederea nici preaviteazul Iov, care, aducând jertfe pentru fiii săi, zice: „Se poate ca feciorii mei să fi păcătuit și să fi cugetat cu păcat împotriva lui Dumnezeu”⁵⁰⁷, căci, până și pentru păcatele de care nu era sigur că au ajuns până la buze, el tot aducea jertfe.

XXIX

**„Ducerea în ispită” nu trebuie înțeleasă ca ferire de ispite,
ci ca asistență și putere de a birui răul
după ce ne-am scârbit de el**

1. „Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău.”⁵⁰⁸ Se știe că vorbele: „Ci ne izbăvește de cel rău” sunt omise de Luca⁵⁰⁹.

Dacă Mântuitorul nu ne poruncește să cerem lucruri imposibile, atunci ni se pare util să cercetăm în ce sens ni se poruncește să ne rugăm ca să nu cădem în ispită, câtă vreme toată viața oamenilor pe pământ este o ispită. Căci, câtă vreme suntem pe pământ, stăpâniți de carne, care luptă împotriva duhului și a cărei pornire

⁵⁰⁵ 1 Regi 2, 25.

⁵⁰⁶ 1 Ioan 5, 16.

⁵⁰⁷ Iov 1, 5.

⁵⁰⁸ Matei 6, 13.

⁵⁰⁹ Luca 11, 4.

este împotriva lui Dumnezeu, fiindcă nu este în stare să se supună legii lui Dumnezeu⁵¹⁰, suntem mereu expuși ispitei.

2. Că întreaga viață omenească, de pe pământ, este o ispită, aceasta o știm de la Iov, din următoarele cuvinte: „Oare nu este viața oamenilor pe pământ o ispitire?”⁵¹¹ Același lucru se arată în *Psalmul al șaptesprezecelea*, în cuvintele: „În Tine voi fi scutit de ispită”⁵¹². De asemenea, Pavel le scrie corintenilor că Dumnezeu nu ne ferește să fim ispitiți, ci să nu fim supuși la ispite peste puterea noastră: „Nu v-a cuprins ispita care să fi fost peste puterea omenească. Credincios este Dumnezeu, Care nu va îngădui să fiți ispitiți mai mult decât puteți, ci, odată cu ispita, vă aduce și scăparea de ea, ca să puteți răbda”⁵¹³.

Fie că avem de luptat împotriva cărnii, care e cuprinsă de poftă și e dușmană duhului, sau împotriva sufletului oricărei cărnii (care este sinonim cu trupul în care locuiește și este puterea conducătoare a omului, numită și „inimă” lui⁵¹⁴), indiferent care este lupta pentru cei care trec prin încercări omenești – fie că suntem atleți mai înaintați și mai desăvârșiți, care nu mai dăm luptă „împotriva sângelui și a trupului” și nu mai suntem supuși ispitelor omenești, pentru că pe acestea le-am biruit, ci luptăm „împotriva domniilor, a stăpâniilor, a stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății”⁵¹⁵ –, tot nu suntem la adăpost de încercări.

3. În cazul acesta, de ce ne poruncește Mântuitorul să ne rugăm ca să nu cădem în ispită, dacă Dumnezeu este Cel care ne pune, oarecum, pe toți la încercare?

Căci „amintiți-vă” (zice Iudita nu numai către bătrânii de atunci, ci către toți cititorii cărții) „câte a făcut Dumnezeu cu Avraam și de câte ori l-a încercat pe Isaac; și câte a întâmpinat Iacov în Mesopotamia Siriei, când păștea oile lui Laban, ale fratelui mamei sale. Căci, precum El i-a ispitit pe aceia ca să încerce inima lor, tot așa ne încearcă și pe noi Domnul, dar nu spre răzbunare, ci mai degrabă lovește pe cei care se ating de El”⁵¹⁶. Și David vorbește des-

⁵¹⁰ Cf. *Romani* 8, 7.

⁵¹¹ *Iov* 7, 1.

⁵¹² *Psalmul* 17, 28-29 (citare interpretativă).

⁵¹³ *1 Corinteni* 10, 13.

⁵¹⁴ *Leviticul* 17, 11. Cf. *Matei* 15, 19: „Din inimă ies gândurile rele”.

⁵¹⁵ *Efesenii* 6, 12.

⁵¹⁶ *Iudita* 8, 26-27.

pre toți dreptii prin cuvintele: „Multe sunt necazurile dreptilor”⁵¹⁷, iar Apostolul, în *Faptele Apostolilor*: „Prin multe suferințe trebuie să trecem ca să intrăm în Împărăția lui Dumnezeu”⁵¹⁸.

4. Și, dacă nu înțelegem sensul rugăciunii „nu ne duce în ispită” – care, de altfel, scapă celor mulți –, atunci trebuie să spunem că apostolii n-au fost ascultați în rugăciunile lor, ei care au suferit nespuse de multe în întreaga lor viață, „în osteneli mai mult, în închisori mai mult, în bătaii peste măsură, la moarte adeseori”⁵¹⁹. Iar Sfântul Pavel, îndeosebi, a primit de la evrei „de cinci ori patruzeci de lovituri de bici, fără una, de trei ori a fost bătut cu vergi, o dată a fost bătut cu pietre, de trei ori a suferit naufragiu, o noapte și o zi a petrecut în largul mării”⁵²⁰, un om apăsător în toate chipurile, ajuns în strâmtoare, urmărit și aruncat la pământ⁵²¹, precum mărturisește: „Până în ceasul de acum flămânzim și însetăm; suntem goi și suntem bătuți, suntem pribegi; ocărâți fiind, binecuvântăm; prigoniți fiind, răbdăm; huliți fiind, mângâiem”⁵²².

Iar dacă apostolii n-au fost ascultați în rugăciunile lor, cum poate nădăjdui cineva din cei care sunt mai jos decât ei că, rugându-se, vor găsi ascultare la Dumnezeu?

5. Iar despre ceea ce este în *Psalmul al douăzeci și cincilea*: „Cercetează-mă, Doamne, și mă cercă, aprinde răunchii și inima mea!”⁵²³, cineva care n-ar fi atent la sensul poruncii Mântuitorului ar putea crede că este o nepotrivire cu ceea ce ne-a învățat Domnul despre rugăciune.

Dar când oare a crezut cineva că ar fi la adăpost de încercările omenești, pe temeiul faptului că a împlinit măsura lor? Și care e momentul în care să fii fără grijă, încât să nu lupți ca să nu cazi în păcat? Dacă e cineva sărac, să nu se apuce de furat și să defăimeze apoi numele lui Dumnezeu⁵²⁴. Dacă va fi bogat, să nu se îngâmfeze, căci în bogăția sa poate să devină mincinos și în trufia lui poate să zică: „Cine mă vede?”⁵²⁵

⁵¹⁷ *Psalmul* 33, 18.

⁵¹⁸ *Faptele Apostolilor* 14, 22.

⁵¹⁹ 2 *Corinteni* 11, 27.

⁵²⁰ 2 *Corinteni* 11, 24-25.

⁵²¹ Cf. 2 *Corinteni* 1, 8-9.

⁵²² 1 *Corinteni* 4, 11-13.

⁵²³ *Psalmul* 25, 2.

⁵²⁴ Cf. *Pildele* 30, 9.

⁵²⁵ *Pildele* 30, 9 (după *Septuaginta*).

Nici Sfântul Pavel, oricât este el de „bogat în tot cuvântul și în toată cunoștința”⁵²⁶, nu este ferit de pericolul de a greși, ridicându-se deasupra altora, pentru care fapt a avut nevoie de un „bold al Satanei, care să-l lovească peste obraz ca să nu se trufească”⁵²⁷.

Și, dacă cineva crede că el este desăvârșit și-i deasupra răutăților, să citească ceea ce se spune despre Iezechia în *Cartea a doua a Cronicilor*, unde se afirmă precis că el a căzut tocmai în urma îngâmfwării lui⁵²⁸.

6. Iar dacă cineva ar disprețui sărăcia (lucru asupra căruia n-am insistat mai mult), socotind că ispita săracului nu este ispită, apoi să știe acela că dușmanul stă la pândă ca să doboare până și pe cerșetor și pe cel sărac⁵²⁹, îndeosebi, fiindcă, după spusa lui Solomon, „cerșetorul nu suportă amenințarea”⁵³⁰.

De ce să mai arăt câți au fost osândiți ca bogatul cel nemilos din Evanghelie din cauza bogăției materiale, pe care n-au întrebuințat-o cum se cuvine⁵³¹? Și câți dintre cei care au suportat sărăcia cu lașitate și au trăit mai slugarnic și mai înjositor decât s-ar fi convenit unor sfinți n-au pierdut nădejdea răsplăților cerești? Dar nici cei care stau la mijloc, între amândouă, adică între sărăcie și bogăție, nu sunt ferți cu totul de păcat, din cauza averii lor moderate.

7. Oare e destul să fii sănătos și viguros trupește, ca să poți crede că ești la adăpost de orice încercare numai fiindcă ești sănătos și viguros? Oare din greșeala cui „se strică templul lui Dumnezeu”⁵³², dacă nu din a celor sănătoși și robuști? Desigur, nimeni nu va îndrăzni să vorbească deschis despre aceste lucruri, fiindcă ele sunt la îndemâna tuturor. Oare ocolește vreun bolnav prilejurile de a „strica templul lui Dumnezeu” cât timp numai la acest lucru se gândește, desfătându-și mintea numai cu lucruri necurate? Iar despre câte altele îl mai tulbură, pe lângă acestea, dacă nu-și păzește inima cu toată sânguința⁵³³, ce să mai spun? Căci s-a dovedit că mulți dintre cei copleșiți de nevoi, nefiind în stare să suporte bolile

⁵²⁶ 1 Corinteni 1, 5.

⁵²⁷ 2 Corinteni 12, 7.

⁵²⁸ 2 Paralipomena 32, 25.

⁵²⁹ Cf. Psalmul 36, 14.

⁵³⁰ Pildele 13, 8.

⁵³¹ Luca 16, 19 ș.u.

⁵³² 1 Corinteni 3, 17.

⁵³³ Cf. Pildele 4, 23.

cu bărbăție, erau mai curând bolnavi sufletește decât trupește. Și mulți, căutând să scape de mizerie și rușinându-se să poarte numele lui Hristos cu demnitate, s-au prăbușit în rușine veșnică.

8. Unul crede că va avea liniște și nu va mai fi pus la încercări dacă va ajunge vestit înaintea oamenilor. Dar câtă asprime nu cuprinde cuvântul Scripturii: „Adevăr vă spun, ei primesc răsplata de la oameni”⁵³⁴? Căci așa s-a făgăduit acelor care se mândresc cu faima în ochii mulțimii ca și cu un mare bine. Și nu este oare plin de dojană cuvântul: „Cum puteți voi să credeți când primiți slavă unul de la altul, iar slava care vine de la Dumnezeu nu o căutați?”⁵³⁵

Dar la ce să mai înșir greșelile comise din mândrie ale celor care sunt considerați drept aleși, precum și supunerea lingușitoare a oamenilor așa-ziși – din ignoranță – „de neam slab” față de cei considerați superiori lor, [supunere] care îi îndepărtează de Dumnezeu pe cei care nu știu nici ce-i o prietenie adevărată și care simulează și virtutea cea mai de preț dintre oameni, iubirea?

9. Se vede, așadar, din cele spuse până acum, că „toată viața omului pe pământ este un lanț de ispitiri”⁵³⁶. De aceea, se și cade să ne rugăm să nu cădem în ispită. Aceasta, desigur, nu în înțelesul ca să nu fim puși la încercări ori la ispitiri – lucru care este cu neputință, atâta vreme cât suntem pe pământ –, ci ca să nu ne lăsăm biruiți când suntem ispitiți. După părerea mea, cel care cedează ispitei e cel ce „intră în ispită”, pentru că se lasă prins în lațul ei. Între astfel de lațuri a intrat și Mântuitorul de dragul celor care se lăsaseră ademeniți înainte, îi privea „printre gratii”, cum se zice în *Cântarea Cântărilor*⁵³⁷, spunând celor prinși în ele și căzuți în ispită, care sunt mireasa Sa: „Scoală-te, draga mea, frumoasa mea, porumbița mea!”⁵³⁸ Voi mai adăuga ceva, ca să arăt că orice timp este timp de încercare pentru oameni: nici chiar cel care „cugetă zi și noapte la legea lui Dumnezeu”⁵³⁹ și se străduiește să îndeplinească cuvântul: „Gura celui drept rodește înțelepciune”⁵⁴⁰, nici măcar acela nu este scutit de ispită.

⁵³⁴ Matei 6, 2.

⁵³⁵ Ioan 5, 44.

⁵³⁶ Iov 7, 1 (după Septuaginta).

⁵³⁷ *Cântarea Cântărilor* 2, 9.

⁵³⁸ *Cântarea Cântărilor* 2, 13-14.

⁵³⁹ Psalmul 1, 2.

⁵⁴⁰ *Pildele* 10, 31.

10. Să mai vorbim oare de toți cei care, dedicându-se studiului Scripturilor dumnezeiești, au înțeles greșit cele făgăduite în Lege și în proroci, alunecând în învățături greșite și nelegiuite sau în credințe nebunești și ridicole, în vreme ce alții, mult mai numeroși, nu merită nici măcar reproșul că citesc neglijent Scriptura și totuși au căzut în aceleași rătăciră? În aceeași nenorocire au căzut mulți când au citit scrierile apostolice și evanghelice și și-au plăsmuit, în prostia lor, un alt Fiu și alt Tată decât le propovăduiseră sfinții și cum era în realitate⁵⁴¹. Căci cine nu are o concepție adevărată despre Dumnezeu și despre Hristosul Său, acela s-a îndepărtat de Dumnezeu și de Unul-Născut, Fiul Său. Și nici nu Îi cinstește cu adevărat, dat fiind că Îi înțelege drept „tată” și „fiu” potrivit unei interpretări nebunești a sa. Acest lucru s-a întâmplat cu mulți cititori din pricină că n-au înțeles faptul că există o „ispitire” în lectura cărților sfinte și nu s-au înarmat destul pentru lupta care-i aștepta.

11. Trebuie, dar, să ne rugăm nu ca să nu fim ispitiți, căci așa ceva nu-i cu putință, ci ca să nu fim biruiți în ispită, cum li se întâmplă celor care se lasă înlănțuiți și înșelați de ea. Deci, fiindcă și în alte locuri, aparte de Rugăciunea [domnească], ni se cere „să nu cădem în ispită”⁵⁴² – iar înțelesul acestor cuvinte reiese limpede din cele spuse mai sus –, în timp ce în Rugăciune trebuie să Îi cerem lui Dumnezeu-Tatăl: „Și nu ne duce în ispită”⁵⁴³, de aceea e cazul să cercetăm și să vedem în ce înțeles ar putea Dumnezeu duce în ispită pe cel care nu se roagă sau pe cel a cărui rugăciune n-o ascultă. În orice caz, e greșit să se creadă că, atunci când cineva cade în ispită și e biruit de ea, Dumnezeu ar fi cel care l-ar duce acolo, predându-l anume ca să fie învins. Aceeași dificultate o întâlnim și în tălmăcirea cuvintelor: „Rugați-vă ca să nu ajungeți în ispită”⁵⁴⁴. Căci, dacă este un rău ca să te lași ispitit (lucru pe care tocmai îl cerem să nu se întâmple), atunci cum să nu fie absurd să ne gândim că Dumnezeu cel Bun, Care nu poate aduce roade rele, l-ar arunca pe cineva în cele rele?

12. E bine să ne amintim aici și de ceea ce spune Sfântul Pavel în *Epistola către romani*: „Zicând că sunt înțelepți, ei au ajuns nebuni.

⁵⁴¹ Se pare că aici sunt vizați, în primul rând, marcioniștii, care plăsmuiseră un Dumnezeu cu totul străin de Cel adevărat, al creștinilor.

⁵⁴² *Matei* 26, 41; *Marcu* 14, 38; *Luca* 22, 40.

⁵⁴³ *Matei* 6, 13.

⁵⁴⁴ *Luca* 22, 40.

Și au schimbat slava lui Dumnezeu, Celui nestricăcios, întru asemănarea chipului omului celui stricăcios și al păsărilor și al celor cu patru picioare și al târâtoarelor. De aceea, Dumnezeu i-a dat pradă necurăției, după poftele inimilor lor, ca să-și pângărească trupurile lor între ei”⁵⁴⁵. Și puțin după aceea: „Pentru aceea, Dumnezeu i-a dat unor patimi de ocară, căci la ei femeile au schimbat fireasca rânduială cu cea împotriva firii, asemenea și bărbații, lăsând rânduiala cea după fire a părții femeiești, s-au aprins în pofta lor unii pentru alții...”⁵⁴⁶. Și după puține rânduri iarăși: „Și, precum n-au încercat să aibă pe Dumnezeu în conștiință, așa Dumnezeu i-a lăsat la mintea lor fără judecată să facă cele ce nu se cuvin”⁵⁴⁷.

Am fost nevoiți să cităm întregi pasajele acestea pentru cei care împart în două divinitatea și cred că unul este Bunul Părinte al Domnului nostru [Iisus Hristos] și cu totul altul Dumnezeuul Legii. Unora ca aceștia trebuie să le zicem: dacă Dumnezeuul cel Bun este Cel ce duce în ispită pe cel a cărui rugăciune nu-i este ascultată, și dacă Tatăl Domnului [Iisus Hristos] „dă necurăției, după poftele inimilor lor”, pe cei ce greșiseră înainte „ca să-și pângărească trupurile lor între ei”, și dacă El, fiind, așa cum zic ei, liber de orice judecată și pedepsire, este Cel care îi dă în puterea unor patimi de ocară și într-o „minte fără judecată și într-o comportare necuvincioasă”, oare nu ar fi acționat ei „după poftele inimilor lor” chiar și dacă nu ar fi fost dați de Dumnezeu acestor pofte? Oare nu ar fi căzut ei în „patimile necurăției”, chiar și dacă nu ar fi fost predați lor de Dumnezeu? Oare nu ar fi căzut ei „într-o minte fără de judecată”, chiar și fără ca Dumnezeu să-i predea acesteia pe cei astfel osândiți?

13. Știi bine că aceste gânduri îi vor fi tulburat mult pe acești oameni și, de aceea, ei au plăsmuit un Dumnezeu deosebit de Creatorul cerului și al pământului, fiindcă, găsind multe texte de

⁵⁴⁵ *Romani* 1, 22-24.

⁵⁴⁶ *Romani* 1, 26-27.

⁵⁴⁷ *Romani* 1, 28. Despre marcioniți, a se vedea: Adolf VON HARNACK, *Marcion. Das Evangelium vom fremden Gott*, Hinrichs, Leipzig, 1921. Apoi, *Istoria bisericească universală*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1975, pp. 136-138. Origen insistă asupra caracterului primejdios al învățăturii marcionite. Desigur că a pus în legătură cu expunerea sa și credința despre liberul arbitru al omului, despre care vorbește mai pe larg în alt loc (ORIGEN, *Despre principii*, III, 1). Dar îndeosebi părerea despre un Dumnezeu bun și altul rău va fi format pentru el o temă predilectă și pentru că Ambrozie, prietenul și susținătorul lui, fusese în tinerețe aderent al marcioniților.

acest fel în Lege și la proroci, ei au conchis că Cel care rostea astfel de cuvinte nu putea fi bun. Noi însă, chiar din cauza nedumeririlor ridicate de ei cu privire la: „Nu ne duce pe noi în ispită”, pentru care am și citat textele amintite ale Apostolului, trebuie să chibzuim, dacă găsim soluția demnă de luat în seamă, pentru acele nepotriviri.

Eu sunt de părere că Dumnezeu este Cel ce îndrumă fiecare suflet cugetător către viața cea veșnică, chiar dacă fiecare suflet își are libertatea de alegere, pe temeiul căreia se poate ridica spre bine până la culmea binelui, ori se poate coborî în diferite feluri de neglijență până la cutare sau cutare grad de decădere.

Întrucât însă o vindecare rapidă și prea scurtă îi face pe unii să subaprecieze bolile în care căzuseră, socotindu-le foarte ușor de tratat, încât curând după vindecare ei cad din nou în ele, pe bună dreptate va acționa Dumnezeu față de ei, făcându-Se că uită cum crește într-una răutatea lor, care se întinde până acolo încât pare de nevindecabil. În felul acesta, după ce au stăruit numai în răutăți, oamenii vor ajunge să se sature de păcatul pe care-l îndrăgiseră, scârbindu-se de el și, simțindu-i amărăciunea, vor urî ceea ce poftiseră înainte și se vor putea însănătoși din nou, bucurându-se mai mult de sănătatea sufletească, recâștigată prin vindecare. Așa se rugau altădată oamenii de diferite neamuri, care s-au amestecat cu israeliții și care se tânguiau împreună cu fiii lui Israel, zicând: „Cine ne va da nouă carnea pe care o mâncam în Egipt? Căci ne aducem aminte de peștele pe care-l mâncam în Egipt fără să-l fi cumpărat, de castraveți și de pepeni, de ceapă, de praz și de usturoi. Acum însă viața noastră tânjește, nimic nu mai este înaintea ochilor noștri, decât numai mana”⁵⁴⁸. Iar ceva mai departe se spune: „Moise însă auzea cum plângea fiecare din familiile sale la ușa cortului său”⁵⁴⁹. Și, puțin după aceea, Domnul vorbește iarăși către Moise: „Spune-i poporului: «Să vă curățiți pentru ziua de mâine și veți avea carne, căci ați plâns înaintea Domnului zicând: 'Cine ne va hrăni cu carne? Că ne era bine în Egipt'. Și vă va da Domnul să mâncați și veți mânca carne. Și veți mânca nu numai o zi, nici numai două sau cinci zile, nici numai zece sau douăzeci de zile, ci o lună întreagă veți mânca, până vă va da pe nas și vă veți scârbi de ea, pentru că n-ați avut încredere

⁵⁴⁸ *Numerii* 11, 4-6.

⁵⁴⁹ *Numerii* 11, 10.

în Domnul, Care este între voi, și v-ați plâns înaintea Lui zicând: 'De ce am ieșit din Egipt?'»⁵⁵⁰

14. Să vedem, dar, dacă am înfățișat folositor această istorisire pentru rezolvarea nedumeririi ridicate de cuvintele: „Și nu ne duce în ispită”⁵⁵¹ și de vorbele Apostolului⁵⁵².

Străinii dintre ei începuseră să-și arate poftele și ședea cu ei și fiii lui Israel și plâneau toți împreună. E limpede că, atâta vreme cât nu aveau ceea ce poșteau, ei nu se puteau scârbi și nici nu puteau să își oprească patima. Dar Dumnezeu, Care e Bun și Iubitor de oameni, dându-le ce doreau, n-a vrut să le dea în așa chip ca să mai persiste în ei dorința. De aceea, El le spune să nu mănânce numai o zi, căci în suflet le-ar fi rămas mai departe aprinsă și înflăcărată vechea poftă dacă ar fi primit carne numai pentru puțină vreme. Dar nici numai pentru două zile nu le-a dat ceea ce au poftit, ci, ca să le provoace sațietate, nu s-a mulțumit numai să le promită, ci (pentru cine putea să înțeleagă) El părea chiar că-i amenință că „«veți mânca nu numai cinci zile și nici încă pe atâtea și nici încă de două ori pe atâtea, ci veți mânca o lună întreagă carne, până ce vă va da pe nas, ca să vă scârbiți de carne»”⁵⁵³, îmbolnăvindu-vă de holeră de pe urma cărnii pe care o credeți atât de bună, și să vă piară pofta respingătoare și rușinoasă. Așa vă voi izbăvi de dorințele vieții trupesti; și, ieșind din această stare, vă veți putea curăți de poftă și, aducându-vă aminte prin câte suferințe v-ați scăpat de ea, vă veți feri să mai cădeți într-însa. Sau, dacă acest lucru s-ar mai întâmpla, după lungi răstimpuri, când nu vă veți mai aduce aminte ce ați îndurat pentru lăcomia voastră, și dacă nu veți avea grijă de voi și nu veți asculta Cuvântul Care vă eliberează de orice patimă, ci veți cădea în rele și veți dori iarăși cele lumești⁵⁵⁴ și veți cere să vi se împlinească pentru a doua oară ceea ce doriți, iarăși veți ajunge să urâți ceea ce ați dorit și astfel vă veți întoarce spre frumusețea și hrana cerească, disprețuită de cei ce năzuiesc spre răutăți”.

15. Și, iată, așa vor păți cei care „au schimbat slava lui Dumnezeu, Celui nestricăcios, întru asemănarea chipului omului celui

⁵⁵⁰ *Numerii* 11, 18-20.

⁵⁵¹ *Matei* 6, 13.

⁵⁵² *Romani* 1, 23.

⁵⁵³ *Numerii* 11, 19-20.

⁵⁵⁴ Sau „tărâmul devenirii” (γενεσις). (n.red.)

stricăcios și al păsărilor și al celor cu patru picioare și al târătoarelor. De aceea, Dumnezeu i-a dat necurăției, după poftele inimilor lor, ca să-și pângărească trupurile lor”, pentru că au dat unui trup neînsufletit și fără simțire numele Celui care dă tuturor ființelor raționale nu numai simțire, ci și simțire rațională, iar unora dintre ei chiar simțire și înțelegere desăvârșită și deplină.

Și pe bună dreptate sunt părăsiți astfel de oameni de către Dumnezeu, Cel care a fost părăsit de dânșii, fapt pentru care, la rândul lor, și ei vor fi „dați unor patimi de ocară”⁵⁵⁵, primind răsplata pentru rățacirea lor, prin care au iubit cele ce întărată spre patimă. Căci mai mare pedeapsă îi ajunge pentru rățacirea lor când sunt dați pradă acelor „patimi de ocară”, decât dacă ar fi curățiți într-un foc înțelegător și aruncați în temniță până ce nu vor fi plătit toate datoriile, „până la ultimul ban”⁵⁵⁶. Căci, când „sunt dați patimilor de ocară”, nu se întinează numai de patimi firești, ci și de cele nefirești, îngroșându-se prin carne, ca și cum n-ar mai avea nici suflet, nici minte, ci fiind în întregime numai carne. În foc însă și în temniță nu primesc răsplata pentru rățacire, ci doar o binefacere prin curățirea de răutatea păcatelor. Așa se mântuiesc prietenii plăcerilor de necurățiile și de sângele de care fuseseră într-atât de întinați, încât nici măcar nu se mai gândeau că ar putea scăpa de pierzania lor. Așadar, Dumnezeu „va spăla necurățenia fiicelor Sionului și va curăța sângele din mijlocul lor prin duhul dreptății și prin duhul nimicirii”⁵⁵⁷. Căci El vine „ca focul topitorului și ca leșia nălbitorului”⁵⁵⁸, spălând și curățind pe cei care au nevoie de astfel de leacuri, pentru că nu au găsit de bine să cunoască pe Dumnezeu. Și, dacă se vor preda acestor leacuri de bunăvoie, atunci vor urî gândul rușinos, căci Dumnezeu nu voiește să-i vină omului binele prin silă, ci de bunăvoie. Și, fiindcă au trăit prea mult în răutate, unii vor avea dificultăți în a-și da seama de urâciunea ei și se vor întoarce de la ea ca de la o deșartă fantomă a binelui.

16. Întreabă-te: oare pentru aceea „a învârtoșat Dumnezeu inima lui Faraon”, pentru ca apoi să poată zice ce a spus când nu a

⁵⁵⁵ *Romani* 1, 26.

⁵⁵⁶ *Matei* 5, 26.

⁵⁵⁷ *Isaia* 4, 4.

⁵⁵⁸ *Maleahi* 3, 2.

mai fost învârtoșată: „Domnul este drept, dar eu și poporul meu suntem vinovați”⁵⁵⁹? Se vede că ea trebuia învârtoșată și mai mult și să îndure și mai multe, pentru ca nu cumva, dacă ar fi încetat prea repede învârtoșarea, el să o disprețuiască ca un rău și să merite episoade de învârtoșare încă și mai dese. Dacă deci nu în zadar se întinde lațul pentru păsări, cum se spune în *Cartea Pildelor*⁵⁶⁰, ci Dumnezeu ne duce drept în laț, potrivit celui care a spus: „Prinsu-ne-ai în cursă”⁵⁶¹, și dacă fără voia Tatălui nici cea mai mică dintre zburătoare, vrabia, nu cade în cursă (chiar dacă cea care cade în cursă cade fiindcă nu s-a putut folosi bine de puterea aripilor care i s-au dat, pentru ca să se urce în înălțime), atunci să ne rugăm ca să nu săvârșim nimic rău pentru care am merita să fim duși în ispită, prin judecata dreaptă a lui Dumnezeu. Căci oricine a fost lăsat de Dumnezeu, după poftele inimii sale, spre necurăție⁵⁶² și oricine s-a lăsat pradă „patimilor de ocară”⁵⁶³, se vede că nu l-a avut pe Dumnezeu în conștiință, rămânând în mintea lui fără judecată și făcând cele ce nu se cuvin⁵⁶⁴.

17. Despre folosul ispitelor spunem următoarele: calitățile pe care le-a primit sufletul nu le cunosc nici alții, nici chiar noi înșine, ci numai Dumnezeu. Luăm în schimb cunoștință de ele când suntem puși la încercări și aceasta cu scopul ca să nu le ignorăm, ci pentru ca, după ce ne cunoaștem, să ne vedem din proprie voință greșelile și să mulțumim pentru binele care ni se arată prin ispitire. Că de aceea vin ispite, ca să se vădească ce suntem și pentru ca să se cunoască ascunzișurile inimii noastre, lucru dovedit de ceea ce spune Domnul în *Cărțile Iov* și *Deuteronom*, când zice: „Crezi tu că mi-am făcut de lucru cu tine în alt scop, decât să te arăți că ești drept?”⁵⁶⁵ Iar în *Deuteronom* este scris astfel: „Te-a smerit, te-a pedepsit cu foamea și te-a hrănit cu mană”⁵⁶⁶, apoi „te-a condus prin pustiu, unde sunt șerpi

⁵⁵⁹ *Ieșirea* 9, 27.

⁵⁶⁰ *Pildele* 1, 17.

⁵⁶¹ *Psalmul* 65, 10. Întocmit ca păsările care nu s-au folosit bine de instinctul pe care l-au primit de la Dumnezeu, ci au căzut în laț (adică în puterea celui rău), tot așa cădem și noi în greutatea ispitelor dacă nu ne ferim cu grijă de rele.

⁵⁶² Cf. *Romani* 1, 24.

⁵⁶³ *Romani* 1, 26.

⁵⁶⁴ Cf. *Romani* 1, 21.

⁵⁶⁵ *Iov* 40, 8 (după *Septuaginta*).

⁵⁶⁶ *Deuteronomul* 8, 3.

care mușcă și scorpioni și locuri fără de apă, ca să se cunoască ce se ascunde în inima ta”⁵⁶⁷.

18. Dacă voim să ne amintim și de cele din istoria [*Facerii*], atunci să se știe că credulitatea și cugetarea șubredă a Evei nu s-au arătat doar atunci când, neascultând de Dumnezeu, a ascultat de șarpe, ci au fost dovedite și mai înainte, atunci când șarpele s-a apropiat de ea, fiindcă înțelesese slăbiciunea ei prin propria lui istețime⁵⁶⁸. Dar nici la Cain răutatea n-a început să se manifeste când și-a ucis fratele, căci încă mai înainte Dumnezeu cel cunoscător al inimilor „nu privise spre Cain și spre jertfele lui”⁵⁶⁹. Totuși răutatea lui a ieșit la iveală când l-a ucis pe Abel. Iar dacă Noe n-ar fi băut din rodul viței-de-vie pe care a plantat-o și nu s-ar fi îmbătat și nu s-ar fi dezvelit, nu s-ar fi dat pe față îndrăzneala lui Ham și impietatea față de tată și nici stima fraților săi față de cel care i-a procreat⁵⁷⁰. Și uneltirea lui Esau⁵⁷¹ împotriva lui Iacov pare să fi avut drept pretext răpirea binecuvântării. Însă, înainte de aceasta, în sufletul său existau rădăcinile desfrânării și ale nelegiurii. Și strălucirea fecioriei lui Iosif, care era astfel pregătit ca să nu fie cuprins de nicio poftă, n-am fi cunoscut-o dacă nu s-ar fi îndrăgostit de dânsul stăpâna sa⁵⁷².

19. Iată de ce trebuie ca, în intervalele de liniște dintre mai multe ispitiri succesive, să stăm drepti în fața ispitelor ce vor veni și să ne pregătim să înfruntăm tot ce ni s-ar putea întâmpla, pentru ca, orice s-ar întâmpla, să nu fim dovediți ca nepregătiți, ci să ne arătăm că suntem înarmați cu cea mai mare grijă. Iar ceea ce ne va lipsi din cauza slăbiciunii omenești, după ce vom fi făcut tot ce depinde de noi, va desăvârși Dumnezeu, Care pe toate le lucrează spre bine⁵⁷³ pentru cei ce-L iubesc, pe care-i știe mai dinainte cum se vor purta, potrivit cu a Sa preștiință nemincinoasă.

⁵⁶⁷ Deuteronomul 8, 15.

⁵⁶⁸ Cf. *Facerea* 3, 1. De o slăbiciune la Eva înainte de cădere, potrivit învățaturii ortodoxe, nu poate fi vorba.

⁵⁶⁹ *Facerea* 4, 5. Cele două cazuri (Eva și Cain) nu sunt identice. La Cain se vedeau deja urmările păcatului strămoșesc.

⁵⁷⁰ *Facerea* 9, 20 ș.u.

⁵⁷¹ *Facerea* 27, 41. După *Evrei* 12, 16, vina lui Esau nu poate fi taxată drept „curvie sau desfrânare”, decât în sens de dispreț al celor sfinte, prin vinderea dreptului de întâi-născut.

⁵⁷² *Facerea* 39, 6-7.

⁵⁷³ Expresia (συνεργεῖ ὁ Θεός) trebuie luată în sens larg, nu de colaborare, ci de ajutorare din iubire.

XXX

Mântuirea de cel rău trebuie cerută după pilda răbdării lui Iov

1. Mi se pare însă că Evanghelistul Luca, prin cuvintele: „Nu ne duce pe noi în ispită”, a cuprins și sensul: „Și ne ferește de cel rău”⁵⁷⁴. Probabil că ucenicului care era mai avansat Domnul i-a vorbit mai rezumativ, iar mulțimii, care avea trebuință de o învățătură mai deslușită, i-a vorbit mai pe larg. Dar Dumnezeu ne ferește de cel rău nu atunci când vrăjmașul și ajutoarele lui nu ne atacă prin niciun șiretlic, ci când îl înfruntăm, împotrivindu-ne bărbătește și biruind ispitele.

Așa înțelegem cuvintele: „Multe sunt necazurile dreptilor, dar din toate îi scapă El”⁵⁷⁵. Căci Dumnezeu ne scapă de necazuri, nu în sensul că le-ar opri să vină peste noi – căci și Pavel zice: „În toate pătimim necaz”⁵⁷⁶ –, ci în sensul că, atunci când suntem apăsăți, totuși nu suntem striviți de ele datorită ajutorului dumnezeiesc. Expresia „a fi în necaz” înseamnă, după înțelesul ebraic, ceva ce ni se întâmplă fără voia noastră, în timp ce termenul „strivit” se aplică atunci când cineva, cu voie proprie, se lasă învins de apăsare și cedează, răpus.

De aceea, bine zice Pavel: „În toate pătimind necaz, dar nefiind striviți”⁵⁷⁷. Același înțeles cred că îl are și cuvântul din *Psalmi*: „Pe când eram în necaz m-ai desfătat”⁵⁷⁸, căci vioiciunea și voia bună în dispoziția noastră, de pe urma ajutorului și prezenței Cuvântului lui Dumnezeu, Care ne încurajează și ne mântuiește pe vreme de restriște, sunt într-adevăr o „desfătare”.

2. Tot așa trebuie să înțelegem lucrurile și cu privire la mântuirea de cel rău. Dumnezeu l-a mântuit pe Iov nu prin aceea că nu i-ar fi dat diavolului putere să-l pună la tot felul de încercări, ci pentru că în toate necazurile prin care a trecut el n-a păcătuit în fața Domnului, ci s-a dovedit drept. Căci diavolul spunea: „Oare degeaba se teme Iov de Dumnezeu? N-ai făcut Tu gard în jurul lui

⁵⁷⁴ Origen comentează recenzia scurtă a *Rugăciunii domnești* din Luca, care nu prezintă fragmentul: „Ci ne izbăvește de cel viclean” atestat la Matei. (n.red.)

⁵⁷⁵ *Psalmul* 33, 18.

⁵⁷⁶ 2 *Corinteni* 4, 8.

⁵⁷⁷ 2 *Corinteni* 4, 8.

⁵⁷⁸ *Psalmul* 4, 1.

și în jurul casei lui și în jurul a tot ce este al lui, în toate părțile, și ai binecuvântat lucrul mâinilor lui și turmele lui au umplut pământul? Dar ia întinde mâna și atinge-Te de tot ce este al lui, să vedem dacă nu Te va blestema în față!”⁵⁷⁹

Or se știe că diavolul a rămas de rușine pentru că îl defăimase pe Iov, care, deși a îndurat aceste necazuri, nu a cârtit împotriva lui Dumnezeu, cum spusese vrăjmașul, ci, chiar și după ce a fost dat pe mâna ispititorului, Iov a continuat să laude mai departe pe Dumnezeu, muștrând și pe femeia sa, care zicea: „Blestemă pe Dumnezeu și mori!”⁵⁸⁰, dojenind-o prin cuvintele: „Vorbești cum ar vorbi una dintre femeile nebune. Ce? Dacă am primit de la Dumnezeu cele bune, nu vom primi oare și pe cele rele?”⁵⁸¹

Diavolul a acuzat și a doua oară pe Iov, zicând către Domnul: „Cojoc pentru kojoc! Că tot ce are omul dă pentru viața sa. Dar ia întinde-Ți mâna și atinge-Te de osul și de carnea lui! Să vedem dacă nu Te va blestema în față!”⁵⁸² Însă, învins de eroul virtuții, diavolul e dovedit mincinos, căci, deși Iov a suferit cele mai grozave chinuri, a rămas neclintit și n-a păcătuit întru nimic cu buzele înaintea lui Dumnezeu. Două lupte a susținut Iov și a ieșit învingător, o a treia n-o mai începe, căci trebuia să fie păstrată lupta întreită pe seama Mântuitorului, precum este scris în cele trei Evanghelii, Mântuitorul întrupat ca om învingând în trei lupte pe cel potrivnic⁵⁸³.

3. După ce am cercetat amănunțit aceste lucruri și le-am cum-pănit, ca să putem cere cu înțelegere lui Dumnezeu „să nu fim duși în ispită, ci să fim mântuiți de cel rău”, și, după ce, dându-I ascultare, ne-am învrednicit să fim ascultați de El, să-I cerem, dacă suntem duși în ispită, să nu fim totuși dați morții, iar dacă suntem loviți de săgețile aprinse ale diavolului⁵⁸⁴, totuși să nu luăm foc. Sunt arși de ele toți cei ale căror inimi, după cum spune unul din cei doisprezece proroci, „ard ca văpaia focului”⁵⁸⁵. Nu sunt arși însă cei care, datorită „pavezei credinței”⁵⁸⁶, reușesc să stingă săgețile aprinse ale

⁵⁷⁹ Iov 1, 9-11.

⁵⁸⁰ Iov 2, 9.

⁵⁸¹ Iov 2, 10.

⁵⁸² Iov 2, 4-5.

⁵⁸³ Matei 4, 1-11.

⁵⁸⁴ Cf. Efeseni 6, 16.

⁵⁸⁵ Osea 7, 6.

⁵⁸⁶ Efeseni 6, 16.

diavolului, căci într-adevăr au în ei râuri de apă care curg pentru viața de veci⁵⁸⁷ și care nu lasă să prindă putere săgețile celui rău, ci le sting cu ușurință prin revărsarea cugetărilor dumnezeiești și mântuitoare, care se întipăresc în sufletul celui înduhovnicit prin contemplarea adevărului.

XXXI

Recomandări formale: ținuta fizică în timpul rugăciunii și locul săvârșirii ei (mai ales biserica, unde se realizează astfel comuniunea sfinților)

1. După acestea, ni se pare că nu e nepotrivit, pentru a încheia cu problema rugăciunii, să tratăm mai amănunțit și despre dispoziția sufletească și ținuta pe care trebuie să le avem când ne rugăm, despre locul unde trebuie să ne rugăm, despre direcția în care trebuie să privim – aparte de circumstanțele excepționale – și despre timpul potrivit și ales pentru rugăciune, precum și despre alte multe probleme asemănătoare.

2. Cât privește dispoziția, ea se referă la suflet, iar ținuta, la trup. Spune doar Pavel, precum am arătat mai sus⁵⁸⁸, descriind dispoziția, că trebuie să ne rugăm fără mânie și fără ceartă, iar pentru ținută, să ridicăm mâini cuviincioase⁵⁸⁹, ceea ce pare să fie luat din *Psalmi*, unde stă scris: „Ridicarea mâinilor mele, jertfă de seară”⁵⁹⁰. Și tot așa, în legătură cu locul: „Vreau ca bărbații să se roage în tot locul”⁵⁹¹; iar cu privire la orientarea privirii, se spune în *Cartea Înțelepciunii lui Solomon*: „Să se înțeleagă că trebuie să mânecăm și să-Ți mulțumim mai înainte de răsăritul soarelui și să ne rugăm Ție din revărsatul zorilor”⁵⁹².

⁵⁸⁷ Ioan 4, 14; 7, 38.

⁵⁸⁸ Cap. IX, 1. (n.red.)

⁵⁸⁹ 1 Timotei 2, 8.

⁵⁹⁰ Psalmul 140, 2.

⁵⁹¹ 1 Timotei 2, 8.

⁵⁹² *Înțelepciunea lui Solomon* 16, 28. Mana trebuia culeasă înainte de răsăritul soarelui. Așa a rămas în tradiția iudaică obiceiul de a face rugăciuni înainte de a se face ziuă, iar în viața creștină se continuă această tradiție prin utrenie. În legătură cu ridicarea mâinilor, să nu uităm că și păgânii aveau acest obicei (cf. ARISTOTEL, *Despre cosmos*, 6), iar despre creștini, Tertulian scria pe la anul 197 același lucru (cf. TERTULIAN, *Apologeticul*, 30), desigur ca un simbol al ridicării sufletului spre Dumnezeu.

2. Așadar, cred că cine urmează să vină la rugăciune trebuie să se reculeagă puțin și să se pregătească, astfel încât să fie mai cu grijă și mai concentrat pe toată durata rugăciunii. Dacă am alungat orice ispitire și orice tulburare a gândurilor, dacă ne-am adus aminte, după cât e posibil, de măreția momentului care se apropie, dacă suntem conștienți că e lipsit de bun-simț să ne apropiem de Dumnezeu cu lene, cu nepăsare și oarecum cu dispreț și dacă am îndepărtat toate preocupările străine, ei bine, numai așa să venim la rugăciune, întinzând oarecum sufletul înaintea mâinilor și ridicând spre Dumnezeu cugetul înaintea ochilor, și, înainte de a sta în picioare, să înălțăm de pe pământ mintea noastră, așezând-o în fața Stăpânului a toate, fără să mai păstrăm nicio amintire a celor care ne-au nedreptățit, așa cum vrem ca nici Dumnezeu să nu-Și amintească de câte am păcătuit împotriva Lui și a altora din cei mai apropiați sau de câte mai suntem conștienți că le-am făcut împotriva bunului simț.

Nu trebuie să ne îndoim că, din nenumăratele poziții ale trupului nostru la rugăciune, cea cu întinderea mâinilor și ridicarea ochilor este de preferat înainte de toate, căci trupul poartă astfel imaginea însușirilor care se potrivesc mai bine sufletului la rugăciune. Zicem că acest lucru trebuie să se respecte dacă nu există alte împrejurări excepționale.

Căci, în anumite împrejurări, este convenit să ne rugăm și șezând, de pildă din cauza unei boli de picioare, care nu poate fi trecută cu vederea, sau chiar zăcând din cauza unei febre sau a altor slăbiciuni de acest fel. Alteori, din cauza împrejurărilor, când, de exemplu, navigăm sau treburile nu îngăduie să ne retragem și să facem rugăciunea convenită, atunci ne putem ruga și fără să dăm de înțelese că facem aceasta.

3. Atunci când vrem să ne învinovățim de propriile păcate înaintea lui Dumnezeu, trebuie să plecăm genunchii și să ne rugăm pentru a ne izbăvi de ele și pentru iertarea lor. Această atitudine e simbolul omului care se smerește și se supune, cum spune Sfântul Pavel: „Pentru aceea, îmi plec genunchii înaintea Tatălui Domnului nostru Iisus Hristos, de la Care își trage numele orice neam și în cer, și pe pământ”⁵⁹³.

Plecarea duhovnicească a genunchilor e numită așa pentru că toate se pleacă înaintea lui Dumnezeu, în numele lui Iisus, și

⁵⁹³ Efeseni 3, 14-15.

orice există se supune Lui. Apostolul pare să arate acest lucru în cuvintele: „Ca în numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești și al celor de dedesubt”⁵⁹⁴.

Nu trebuie să presupunem că trupul ființelor cerești ar fi astfel alcătuit ca să aibă și genunchi, căci au dovedit cei care s-au ocupat temeinic de aceasta că trupurile lor sunt în formă de sferă⁵⁹⁵. Iar cine nu voiește să admită aceasta, acela, dacă nu se împotrivește cu nerușinare rațiunii, va admite că fiecare mădular își are scopul lui, pentru ca să nu fi făcut ceva zadarnic Dumnezeu. În ambele cazuri, el ar cădea în greșală: fie dacă ar spune că măduarele trupului au fost date zadarnic ființelor cerești, și nu pentru a-și împlini un anumit scop, fie dacă ar spune că intestinele și mațul rect împlinesc funcțiunile lor până și la ființele cerești. La nebunie extremă ajungi dacă gândești că la ființele cerești numai formele din afară sunt asemănătoare cu ale omului – ca la statui –, însă nu și cele interioare. Acestea am vrut să le spun în legătură cu versetul paulin: „În numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești și al celor de dedesubt”⁵⁹⁶. Și lucru asemănător este scris și la prorocul: „Înaintea Mea tot genunchiul se va pleca”⁵⁹⁷.

4. Cât despre loc, trebuie știut că orice loc este potrivit pentru rugăciune, pentru cine se roagă cum se cuvine. „În orice loc”, zice Domnul, „Îmi aduceți jertfe de tămâie”⁵⁹⁸; și: „Vreau ca bărbații să se roage în tot locul”⁵⁹⁹. Pentru ca fiecare să-și săvârșească rugăciunea în liniște și fără să fie tulburat, fiecare poate avea un loc anumit și ales în propria lui casă, dacă este posibil, locul cel mai de frunte, ca să zicem așa, și acolo să se roage; înainte însă, el va trebui să facă, pe lângă o cercetare generală, și o apreciere dacă la locul rânduit pentru rugăciune nu s-a săvârșit vreo nelegiuire și nu s-a făcut ceva împotriva judecății sănătoase; căci, în acest caz, el se aduce,

⁵⁹⁴ *Filipeni* 2, 10.

⁵⁹⁵ Se știe că Platon, Aristotel și stoicii credeau că lumea și ființele cerești au forme sferice. Între ființele cerești, Apostolul a numărat desigur pe îngeri și pe sfinții din cer. Origen s-a gândit numai la corpurile cerești. În scrisoarea către patriarhul Mina, împăratul Iustinian l-a acuzat pe Origen că el ar fi atribuit formă sferică și trupurilor sfinților după înviere. Or Origen n-a vorbit aici decât despre corpuri cerești, nu omenești.

⁵⁹⁶ *Filipeni* 2, 10.

⁵⁹⁷ *Isaia* 45, 23.

⁵⁹⁸ *Maleahi* 1, 11.

⁵⁹⁹ *1 Timotei* 2, 8.

oarecum, nu numai pe sine, ci și locul rugăciunii sale într-o astfel de stare, încât privirea lui Dumnezeu se întoarce de acolo.

Cercetând însă, mai departe, problema locului, trebuie să spun despre el și ceva ce ar părea poate aspru, dar totuși, la o examinare mai amănunțită, poate nu e fără însemnătate. E vorba deci, dacă-i cuviincios și corect să te adresezi lui Dumnezeu într-o încăpere în care are loc împreunarea trupească, nu cea interzisă, ci cea permisă de cuvântul Apostolului „după îngăduință, nu după poruncă”⁶⁰⁰. Pentru că, dacă nu este cu putință să avem răgaz pentru a sta la rugăciune în mod cuvenit, decât dacă cineva se dedică ei „cu bună învoială pentru un timp”⁶⁰¹, atunci poate că ar trebui să luăm în considerare și locul [rugăciunii], în măsura în care este posibil.

5. Ca loc de rugăciune, e plăcut și folositor să fie ales acela în care se adună credincioșii, unde și puterile îngerești sunt de față la adunările credincioșilor și unde e de față însăși puterea Domnului și Mântuitorului nostru și, pe lângă aceasta, și duhul sfinților și cred că și al celor mai de demult adormiți, precum și, desigur, al acelor care mai sunt încă în viață, deși nu este ușor de arătat în ce fel. Despre îngeri, iată ce trebuie spus: dacă „îngerul Domnului va străjui împrejurul celor ce se tem de El și-i va izbăvi pe ei”⁶⁰² și dacă și Iacov grăiește adevărul cu privire nu numai la el, ci și la toți care sunt devotați lui Dumnezeu, zicând: „Îngerul care m-a izbăvit pe mine de tot răul”⁶⁰³, prin urmare este rezonabil să credem că, atunci când mai mulți sunt adunați după cuviință spre mărirea lui Hristos, îngerul păzitor al fiecăruia stă în preajma celor ce se tem de Dumnezeu, fiind alături de omul încredințat spre pază și îndrumare în așa fel încât la adunarea celor sfinți va fi o îndoită adunare: una a oamenilor și alta a îngerilor. Și, dacă Rafael a spus că „ducea pomenirea rugăciunii” atât pentru Tobit, cât și pentru Sara, care a devenit nora lui prin căsătoria cu Tobie⁶⁰⁴, ce să mai spunem când mai mulți se adună cu același gând, cu aceeași părere și fac un singur trup în Hristos⁶⁰⁵?

⁶⁰⁰ 1 Corinteni 7, 6. Textul manuscris are expresia gr. *παράνομου* (tradusă aici prin „interzis”), ceea ce vrea să spună că nu-i indicată rugăciunea într-un loc în care are loc contact conjugal.

⁶⁰¹ 1 Corinteni 7, 5.

⁶⁰² Psalmul 33, 7.

⁶⁰³ Facerea 48, 16.

⁶⁰⁴ Tobit 12, 12.

⁶⁰⁵ Cf. Romani 12, 5.

Despre puterea Domnului, lucrătoare prin Biserică, Pavel spune: „Adunându-vă voi și duhul meu, cu puterea Domnului Hristos”⁶⁰⁶, ceea ce înseamnă că puterea Domnului nu este numai la efeseni, ci și la corinteni⁶⁰⁷. Și dacă, pe când era îmbrăcat în trup, Pavel credea că poate să participe cu duhul și în Corint, atunci nu trebuie pierdută nădejdea că și cei fericiți, după ce au ieșit din trupurile lor, se grăbesc, cu duhul, la adunările Bisericii, mai degrabă decât unul care este încă în trup. De aceea, nu trebuie să se atribuie prea puțină însemnătate rugăciunilor din aceste biserici, fiindcă ele cuprind ceva excepțional pentru cel care vine acolo după cuviință.

6. Precum însă puterea lui Iisus și duhul lui Pavel și al celor asemenea lui, ca și îngerii Domnului care înconjoară pe fiecare dintre cei sfinți, se adună și se apropie de cei care se întrunesc după cuviință, tot așa, dacă cineva nu s-a învrednicit să aibă un înger sfânt și s-a predat diavolului ca unui înger prin păcatele și fărădelegile sale, disprețuindu-L pe Dumnezeu, atunci un astfel de om (chiar dacă sunt puțini ca dânsul) nu va scăpa multă vreme de paza îngerilor, care slujesc voinței dumnezeiești în cârmuirea Bisericii și care aduc la cunoștința celor mulți greșelile unui astfel de om. Iar dacă astfel de oameni devin tot mai numeroși, formând societăți omenești preocupate de afaceri materiale, atunci Dumnezeu nu va mai veghea asupra lor. Despre aceasta ne vorbește și prorocul Isaia, care spune: „Când ridicați mâinile voastre către Mine, Eu Îmi întorc ochii aiurea și, când înmulțiți rugăciunile voastre, nu le ascult”⁶⁰⁸.

Căci, în locul mai sus amintitei întruniri duble – de oameni sfinți și îngeri fericiți –, se ivește poate din nou o dublă întrunire de oameni nelegiuți și de îngeri răi, iar despre întrunirea de acest fel îngerii sfinți și oamenii cucernici ar putea spune: „Nu mă așez în adunarea celor ce viclenesc și cu călcătorii de lege nu voi

⁶⁰⁶ 1 Corinteni 5, 4. Forma ideală de adunare la rugăciunea creștinească este cea din Biserică, despre care Origen spune: „Puterea Domnului e lucrătoare prin Biserică”. Afirmările lui cele privitoare la prezența în Biserică – deodată cu creștinii – a Mântuitorului, a îngerilor și a sfinților, ca și a celor morți, rămân între cele mai plenare afirmări ale Bisericii istorice și harice. Oamenii au câte un înger bun și unul rău, zice Origen. În scopul acesta, Origen citează și scrierea lui HERMA, *Păstorul*, Porunca VI, 2. Pe larg despre rolul îngerilor tratează Origen în multe alte scrieri, îndeosebi în *Despre principii*, III, 2, 4.

⁶⁰⁷ *Epistola întâi către corinteni* a fost scrisă în Efes. (n.red.)

⁶⁰⁸ *Isaia* 1, 15.

intra. Urât-am adunarea celor vicleni și cu cei necredincioși nu voi ședea”⁶⁰⁹.

7. Cred că, tocmai din cauza înmulțirii păcatelor lor, cei din Ierusalim și din întreaga Iudee au ajuns sub stăpânirea dușmanilor, fiindcă popoarele care au părăsit legea au fost și ele părăsite de Dumnezeu și de îngerii păzitori și de sfinții care le-ar fi putut mântui. În chipul acesta, adunări întregi cad, adeseori, sub greutatea ispitelor, pentru ca „să li se ia și ceea ce li se pare că au”, uscându-se și ei ca și smochinul blestemat și smuls din rădăcină⁶¹⁰, fiindcă nu i-a dat rod lui Iisus, și pierzând și puținul din puterea dătătoare de viață a credinței.

Acestea mi s-au părut necesare să le spun în legătură cu locul pentru rugăciune, arătând că locul cel mai potrivit pentru rugăciune este acela unde se adună sfinții, în Biserică.

XXXII

Despre orientarea spre răsărit

1. Despre direcția în care trebuie să privim când ne rugăm, n-aș avea de spus decât câteva cuvinte. Întrucât există patru puncte cardinale: miazănoapte, miazăzi, apus și răsărit, cine nu va recunoaște îndată că răsăritul ne arată că trebuie să ne facem rugăciunea orientați către acea direcție, în semn că sufletul privește spre răsăritul adevăratei lumini⁶¹¹?

Dacă însă cineva ar prefera să facă rugăciunea înspre deschi-zătura ușii, indiferent în ce parte ar fi orientate ușile, spunând că a privi spre cer e mai potrivit decât a privi spre ziduri, dacă din întâmplare deschi-zătura nu este înspre răsărit, atunci trebuie răspuns că oamenii sunt liberi să-și orienteze casele cum vor, într-o direcție sau alta, însă că răsăritul este, din fire, de preferat celorlalte direcții. Iar dacă cineva dorește să se roage în câmp deschis, de ce se va ruga, după această argumentare, mai curând înspre răsărit decât spre apus? Iar dacă în mod rațional este de preferat răsăritul, de ce să n-o facem pretutindeni la fel? Dar despre aceasta, atâta.

⁶⁰⁹ Psalmul 25, 4-5.

⁶¹⁰ Marcu 11, 13 ș.u.

⁶¹¹ Despre orientarea spre răsărit (cf. Zaharia 3, 8; Luca 1, 78) vorbesc mulți apologeți (TERTULIAN, *Apologeticul*, 61; *Constituțiile Apostolice*, II, 57; CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromate*, VII, 7, 43 etc.). Însuși Origen amintește despre acest lucru în alte scrieri ale sale. Așa în *Omiliile la Numeri*, 5, 1, menționează că altarele se vor așeza spre răsărit.

XXXIII

Despre părțile unei rugăciuni

1. Cred că aş putea să închei tratatul făcând anumite considerente despre părțile rugăciunii. După cum mi se pare, se pot deosebi patru părți, pe care le-am aflat răspândite în Scriptură, și în funcție de acestea se poate alcătui o rugăciune completă. Iată care sunt aceste părți.

La început, și ca o introducere în rugăciune, trebuie să se exprime o preamărire a lui Dumnezeu prin Hristos, Care Se proslăvește împreună cu El, și întru Duhul Sfânt, Care e lăudat și El deopotrivă. După aceea, trebuie să aducă fiecare mulțumiri, atât generale, pentru binefacerile care privesc pe toți oamenii, cât și particulare, pentru acelea pe care le-a primit fiecare de la Dumnezeu. După mulțumire, trebuie să ne rugăm cu căință, recunoscându-ne vinovați în fața lui Dumnezeu de propriile noastre păcate și cerând, mai întâi, vindecarea de pornirea care duce la păcat, și apoi să cerem iertare pentru greșelile din trecut. După mărturisire, al patrulea punct cred că este să cerem bunuri mari și cerești, atât pentru noi înșine, cât și pentru toți oamenii, precum și pentru cei de aproape și pentru prieteni. La sfârșit, rugăciunea trebuie să se încheie cu o preamărire adusă lui Dumnezeu, prin Hristos, în Duhul Sfânt.

2. Precum am spus mai înainte, aceste patru părți le-am aflat răspândite ici și colo în Scripturi. Preamărirea o găsim în *Psalmul al o sută treilea*: „Doamne, Dumnezeule, măritu-Te-ai foarte! Întru strălucire și în mare podoabă Te-ai îmbrăcat: Cel ce Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină; Cel ce ai întins cerul ca un cort; Cel ce acoperi cu ape cele mai de deasupra ale lui; Cel ce pui norii suirea Ta; Cel ce umbli peste aripile vânturilor; Cel ce faci pe îngerii Tăi duhuri și pe slugile Tale pară de foc; Cel ce ai întemeiat pământul pe întărirea lui și nu se va clătina în veacul veacului. Adâncul ca o haină este îmbrăcămintea lui, peste munți vor sta ape. De cercetarea Ta vor fugi, de glasul Tău se vor înfricoșa”⁶¹².

Cea mai mare parte a acestor psalmi cuprinde o preamărire a Tatălui. Oricine poate să-și culeagă mai multe exemple și să vadă cât de des e dezvoltată în Scriptură preamărirea lui Dumnezeu.

⁶¹² *Psalmul* 103, 1-8.

3. Iar ca exemplu pentru mulțumire, putem folosi textul din *Cartea a doua a Regilor*, unde, după făgăduințele făcute de Natan, David rămâne uimit de darurile lui Dumnezeu, mulțumind pentru ele cu următoarele cuvinte: „Cine sunt eu, Doamne Dumnezeul meu, ce este casa mea de m-ai mărit așa? [...] și ai mai vestit încă și de viitorul casei robului Tău! Este oare acesta lucru omenesc, Doamne, Dumnezeul meu? Și ce mai poate să-Ți spună David? Tu știi pe robul Tău, Doamne, Dumnezeule! Pentru cuvântul Tău și după inima Ta faci aceasta, descoperind toată măreția aceasta robului Tău, ca să Te mărească pe Tine, Doamne, Stăpânul meu”⁶¹³.

4. Iar ca exemplu pentru mărturisirea vinovăției: „Împuțitu-s-au și au putrezit rănilile mele de la fața nebuniei mele. Chinu-țu-m-am și m-am gârbovit, toată ziua măhnindu-mă umblam”⁶¹⁴.

Iar ca exemplu pentru cereri, avem *Psalmul al douăzeci și șaptelea*: „Să nu tragi cu cei păcătoși sufletul meu și cu cei ce lucrează nedreptate să nu mă dai pierzării”⁶¹⁵.

Considerăm că este potrivit, după ce am început cu preamărire, să încheiem, de asemenea, tot cu o cântare de preamărire, cântând și preamărind pe Tatăl a toată lumea, prin Iisus Hristos, în Duhul Sfânt, Căruia se cuvine mărire veșnică.

XXXIV Concluzii

Pe cât mi-a stat în putere, fraților preazeloși și prietenilor preaiubiți în credință, Ambrozie și Tatiana, am cercetat problema rugăciunii, îndeosebi a rugăciunii cuprinse în Evanghелиi, așa cum o avem mai ales la Matei. Dacă veți „tinde mereu spre cele dinainte și veți uita de cele ce sunt în urmă”⁶¹⁶ și dacă vă veți ruga și pentru mine, nădăjduiesc să pot îmbrățișa, în legătură cu toate aceste probleme, adevăruri și cugetări și mai adânci și mai dumnezeiești pe care mi le va da Dumnezeu și să pot expune și altă dată despre rugăciune cu și mai mult avânt, mai multă înălțare și pătrundere.

Deocamdată însă primiți această carte cu încredință!

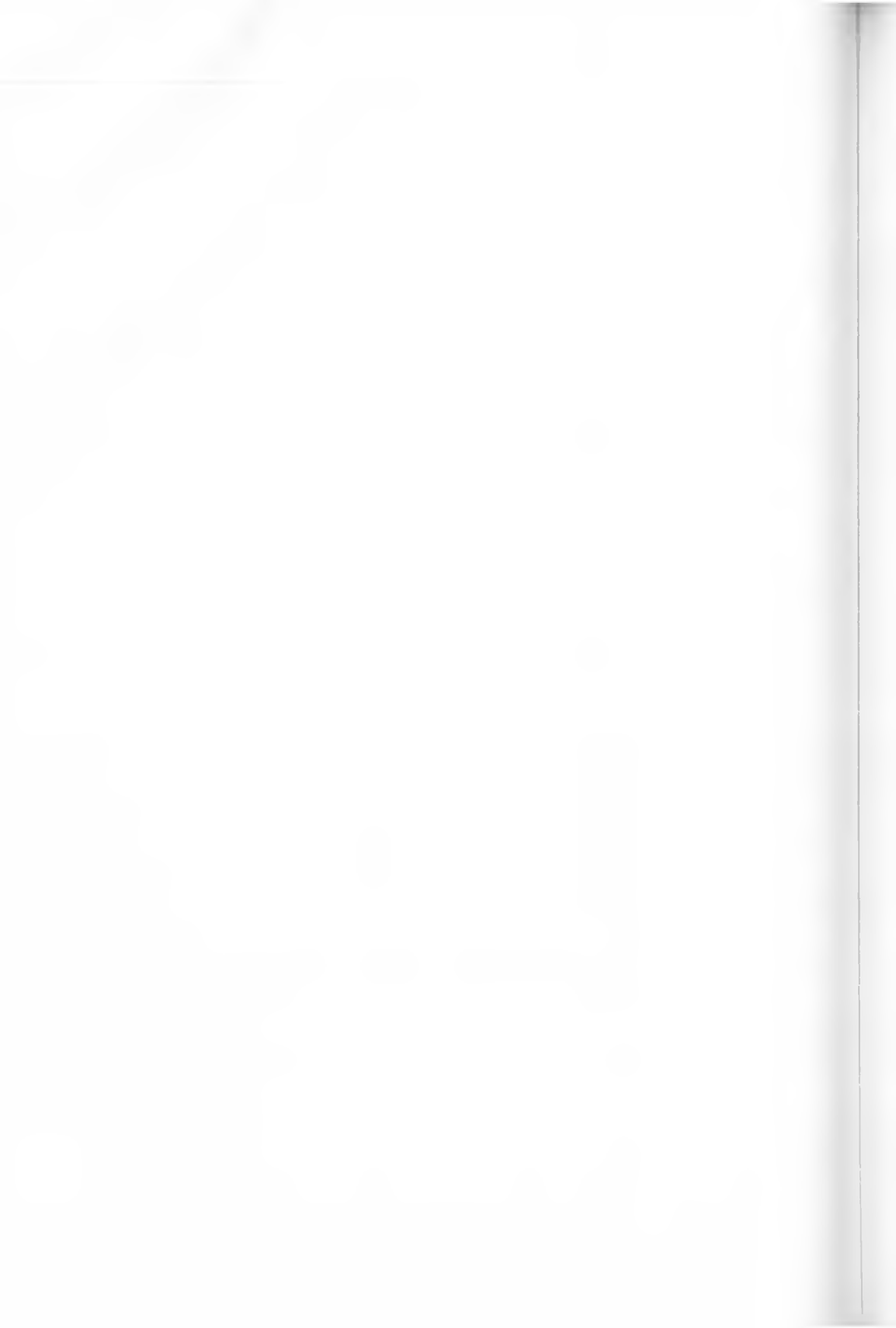
⁶¹³ 2 Regi 7, 18-22.

⁶¹⁴ Psalmul 37, 5-6.

⁶¹⁵ Psalmul 27, 3.

⁶¹⁶ Filipeni 3, 14.

SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI

DESPRE RUGĂCIUNEA DOMNEASCĂ¹

I

Preceptele evanghelice, frați preaiubiți, nu sunt altceva decât învățături divine, temelii la edificiul speranței, mijloace de întărire a credinței, hrană pentru înviorarea inimii, călăuze care arată calea, ajutoare în căpătarea mântuirii; ele, în vreme ce instruiesc pe pământ mințile dornice de învățătură ale credincioșilor, le conduc la Împărăția cerească. Multe a voit Dumnezeu să fie spuse și auzite și prin slujitorii Săi, prorocii, dar sunt cu mult mai însemnate cele pe care le spune Fiul, cele în privința cărora Cuvântul lui Dumnezeu, Care a fost în proroci, dă mărturie prin propria voce, fără a mai porunci să fie pregătită calea Celui care vine, ci venind El Însuși să ne deschidă și să ne arate calea, pentru ca noi, cei ce am fost mai întâi orbi și neajutorați, rătăcind în întunericul morții, odată scăldați în lumina harului, să ținem neabătut drumul vieții, avându-L pe Domnul drept Conducător și Călăuză.

II

Între celelalte îndemnuri mântuitoare și învățături divine prin care a sfătuit pe poporul Său, El ne-a dat până și forma de a ne ruga în vederea mântuirii, El ne-a îndrumat și ne-a instruit ce să cerem. Cel care ne-a dăruit viața ne-a învățat și cum să ne rugăm, cu acea bunătate, de bună seamă, cu care a binevoit să ne dea și să ne ofere și celelalte, pentru ca, în timp ce adresăm Tatălui cererea și rugăciunea pe care Fiul le-a învățat, să fim mai ușor ascultați. Prezisese că va veni ceasul când adevărații închinători Îl vor cinsti

¹ Traducere de David Popescu în: *Apologeți de limbă latină*, colecția PSB, vol. 3, serie veche, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, pp. 457-489, revizuită de Petru Molodeț-Jitea după ediția din *Corpus Christianorum*, Series Latina, Vol. III A, SANCTI CYPRIANI EPISCOPI Opera, Pars II, *De dominica oratione*, editid C. Moreschini, Brepols, 1976, pp. 87-113. (n.red.)

pe Tatăl în Duh și în adevăr² și a împlinit ceea ce promisese mai înainte, pentru ca noi, care am primit harul și adevărul din sfințirea Lui, să ne închinăm în mod adevărat și spiritual în baza rugăciunii transmise nouă chiar de El. Care rugăciune poate fi spirituală, dacă nu cea care ne-a fost dată de Hristos, Cel care ne-a trimis și pe Duhul Sfânt? Care rugăciune către Tatăl poate fi adevărată, dacă nu cea care a fost exprimată prin gura Fiului Său, Care este El Însuși Adevărul? De aceea, a ne ruga altfel decât ne-a învățat El nu e doar ignoranță, ci culpă, fiindcă El Însuși a atras atenția și a spus: „Ați respins porunca lui Dumnezeu, ca s-o înlocuiți cu tradiția voastră”³.

III

Să ne rugăm, așadar, frați preaiubiți, așa cum a învățat Dumnezeu Învățătorul! A-L ruga pe Dumnezeu cu propriile Lui cuvinte, a înălța rugăciunea lui Hristos la urechile Lui este o rugăciune plină de afecțiune și familiaritate. Să recunoască Tatăl cuvintele Fiului Său atunci când noi ne rugăm! Cel ce locuiește în inima noastră să fie și în vocea noastră și, fiindcă-L avem pe El ca mijlocitor la Tatăl pentru păcatele noastre⁴, când noi, păcătoșii, ne rugăm să ne fie iertate greșelile, să ne exprimăm în cuvintele Mijlocitorului nostru. Căci, atunci când spune: „Orice vom cere de la Tatăl în numele Lui, ne va da”⁵, cu atât mai ușor dobândim ceea ce cerem în numele lui Hristos, dacă cerem prin rugăciunea formulată de El.

IV

Însă cuvântul și cererea celor care se roagă trebuie să fie însoțite de disciplină, având în ele liniște și cuviință; să ne gândim că ne aflăm în fața lui Dumnezeu; atât prin ținuta corpului, cât și prin felul vocii, trebuie să plăcem ochilor divini. Într-adevăr, așa cum îi e propriu celui lipsit de rușine să strige vociferând, tot astfel, dimpotrivă, i se potrivește celui rezervat să se roage cu cereri smerite.

² Cf. Ioan 4, 23.

³ Matei 15, 6; Marcu 7, 8.

⁴ Cf. 1 Ioan 2, 1.

⁵ Ioan 16, 23.

De altfel, Domnul ne-a poruncit în învățătura Sa să ne rugăm pe ascuns, în locuri retrase și ferite, în camerele noastre de culcare, așa cum stă mai bine credinței⁶, fiindcă știm că Dumnezeu este prezent pretutindeni, că-i aude și vede pe toți, că în plenitudinea măreției Sale pătrunde în orice colțișor oricât de izolat, precum este scris: „Eu sunt Dumnezeu de aproape, și nu Dumnezeu de departe. Dacă omul s-ar ascunde în locurile cele mai tainice, oare nu-l voi vedea? Nu umplu Eu cerul și pământul?”⁷ Și de asemenea: „În orice loc, ochii lui Dumnezeu îi cercetează pe buni și pe răi”⁸.

Iar atunci când ne adunăm la un loc cu frații noștri și celebrăm jertfele dumnezeiești împreună cu preotul lui Dumnezeu, trebuie să nu uităm respectul și disciplina pe care le datorăm, să nu ne vânturăm cererile încoace și încolo cu voci nerușinate, nici să-l azvârlim lui Dumnezeu, cu o verbozitate plină de agitație, cererea, care trebuie încredințată cu smerenie, fiindcă Dumnezeu nu ascultă vocea noastră, ci inima noastră, și nu are nevoie de strigăte. Cel ce ne cunoaște gândurile, precum arată și zice Domnul: „De ce cugetați cele rele în inimile voastre?”⁹ Și în alt loc: „Și vor ști toate Bisericele că Eu cercetez rărunchii și inimile”¹⁰.

V

Este ceea ce a păzit și a respectat Ana, din *Cartea întâi a Regilor*, devenind astfel o figură a Bisericii¹¹, de vreme ce Îl ruga pe Dumnezeu nu cu o cerere zgomotoasă, ci tăcut și modest, în adâncul

⁶ Cf. Matei 6, 6.

⁷ Ieremia 23, 23-24.

⁸ Pildele 15, 3.

⁹ Matei 9, 4.

¹⁰ Apocalipsa 2, 23.

¹¹ Sfântul Ciprian citează deseori femeile ca „tipuri” ale Bisericii. Astfel, Lia figurează Sinagoga, iar Rahila, Biserica; aceasta din urmă are mai mulți copii decât cea precedentă, deși la început era stearpă, scrie el în *Testimonia ad Quirinum*, I, 20. Și Rahab era tipul Bisericii, fiindcă adună în casa ei pe cei care vor fi salvați de la piere (Epistola 69, 4). Mama celor șapte martiri Macabei este tipul Bisericii care pătimește cu copiii ei în suferințe (*Către Fortunat*, 91; *Testimonia ad Quirinum*, III, 7 etc.). Suzana e Biserica pură pe care vor s-o întineze ereticii (Epistola 11, 7). Fecioara Maria este amintită prin două citate: *Faptele* 1, 14 și *Isaia* 7, 10 ș.u., pe care le găsim în capitolul al VIII-lea din *Despre Rugăciunea domnească* și al XXV-lea din *Despre unitate* (vezi comentariul lui Michel Réveillaud în: SAINT CYPRIEN, *L'Oraison dominicale*, Texte, traduction, introduction et notes par Michel Réveillaud, Presses Universitaires de France, Paris, 1964, p. 164, nota 1).

inimii ei. Ea se exprima cu o cerere ascunsă, dar cu o credință vădită, vorbea nu cu vocea, ci cu inima, fiindcă știa că acesta este modul în care Dumnezeu aude, și a obținut cu ușurință ceea ce a cerut, pentru că a cerut cu credință, precum spune Sfânta Scriptură: „Vorbea în inima sa și buzele ei se mișcau, dar vocea ei nu se auzea; și a auzit-o pe ea Domnul”¹². La fel citim și în *Psalmi*: „Spuneți în inimile voastre și în paturile voastre căiți-vă”¹³. Dar, și prin Ieremia, Duhul Sfânt sugerează și învață aceleași lucruri atunci când spune: „În duh, Doamne, trebuie să Ți se aducă închinare”¹⁴.

VI

Cel care se închină, frați preaiubiți, să nu ignore cum s-au rugat în templu vameșul și fariseul! Nu cu ochii înălțați către cer, fără rușine, și nici cu mâinile ridicate fără cuviință, ci izbindu-și pieptul și mărturisindu-și păcatele închise înăuntru cerea vameșul ajutorul milostivirii divine. Și, în vreme ce fariseul, rugându-se, era mulțumit de sine, cel care s-a rugat în acest fel este cel care a meritat mai degrabă să fie sfințit, care s-a rugat cu speranța mântuirii fără să se încreadă în nevinovăția sa, fiindcă nimeni nu este nevinovat. Astfel, el s-a rugat mărturisindu-și cu umilință păcatele; și l-a auzit pe rugător Cel care-i iartă pe cei smeriți¹⁵. Este ceea ce Domnul, în Evanghelia Sa, arată și zice: „S-au urcat la templu să se închine doi oameni, unul fariseu și unul vameș. Pe când stătea în picioare, fariseul se ruga în sinea lui după cum urmează: «Mulțumescu-Ți Ție, Dumnezeule, că nu sunt ca ceilalți oameni nedrepti, răpitori, adulteri, așa cum este și vameșul ăsta. Postesc de două ori pe săptămână, dau zeciuială din tot ce am». Iar vameșul sta mai la o parte și nici măcar ochii nu voia să și-i ridice la cer, ci-și lovea pieptul său, zicând: «Dumnezeule, ai milă de mine, păcătosul!» Vă zic vouă că acesta s-a coborât la casa sa mai îndreptățit decât acel fariseu, fiindcă oricine se înalță se va smeri, iar cel ce se smerește se va înălța”¹⁶.

¹² 1 Regi 1, 13.

¹³ Psalmul 4, 4.

¹⁴ Cf. Epistola lui Ieremia 1, 5.

¹⁵ Cf. Pildele 3, 34.

¹⁶ Luca 18, 10-14; cf. Matei 23, 12.

VII

Învățând aceste lucruri, frați preaiubiți, din citirea Sfintei Scripturi, după ce am aflat cum trebuie să ne apropiem pentru rugăciune, să cunoaștem din învățătura Domnului ce să ne rugăm. „Rugați-vă” – spune El – „după cum urmează: «Tatăl nostru, Care ești în ceruri, sfințească-se numele Tău, vie Împărăția Ta, facă-se voia Ta în cer și pe pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi. Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri. Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău»”¹⁷.

VIII

Înainte de toate, Doctorul păcii și Învățătorul unității nu a dorit ca rugăciunea să fie făcută de fiecare în parte, în mod particular, astfel încât, atunci când cineva se roagă, să se roage doar pentru sine. Nu spunem: „Tatăl meu, Care ești în ceruri”, nici: „Pâinea mea, dă-mi-o mie astăzi”, nici nu se roagă fiecare să i se ierte numai lui greșelile, nu se roagă doar pentru el să nu fie dus în ispită și să fie mântuit de cel rău. Rugăciunea noastră e publică și comună și, atunci când ne rugăm, nu ne rugăm numai pentru unul, ci pentru întreg poporul, fiindcă întreg poporul formăm o unitate. Iar Dumnezeu păcii și Învățătorul înțelegerii, Care ne-a învățat unitatea, a voit în acest fel ca unul să se roage pentru toți, așa cum în Unul El Însuși pe toți i-a purtat¹⁸.

Această lege a rugăciunii au păzit-o cei trei tineri închiși în cuptorul cu foc, fiind o voce în rugăciune și uniți într-un singur duh prin înțelegere: o declară credința dumnezeieștii Scripturi și, în vreme ce ne învață cum s-au rugat ei, ne dă un exemplu pe

¹⁷ Matei 6, 9-13.

¹⁸ Sfântul Ciprian, care a scris primul tratat asupra unității Bisericii, a recomandat cu tărie creștinilor menținerea acestui atribut principal al ei. Punctul de plecare este comuniunea în dragoste, care ne face să ne rugăm fiecare pentru fiecare dintre ceilalți. Acest comunitarism anulează toate deosebirile de rasă, de neam, de clasă socială. Comentându-l, Fericitul Augustin va scrie: „În comun zicem *Tatăl nostru*. Cât de mare este bunătatea lui Dumnezeu! Așa zice și împăratul, și cerșetorul; și sclavul, și stăpânul lui, și împreună spun: «Tatăl nostru, Care ești în cer». Să înțelegem deci că ei sunt frați, fiindcă au un Tată comun” – *Predica* 58, II, 2 (MIGNE, PL 38, col. 393); apud. Michel Réveillaud, în: SAINT CYPRIEN, *L'Oraison dominicale*, p. 169.

care trebuie să-l imităm în rugăciunile noastre, ca să putem fi ca ei¹⁹. „Atunci” – spune Scriptura – „cei trei cântau imnul și-L binecuvântau pe Dumnezeu ca dintr-o singură gură”²⁰. Vorbeau ca și cum aveau toți trei o singură gură, deși încă nu-i învățase Hristos să se roage. Și, de aceea, rugăciunea lor a fost primită și mântuitoare, fiindcă rugăciunea pașnică, simplă și spirituală era plăcută lui Dumnezeu.

Așa știm că s-au rugat și apostolii cu ucenicii lor după Înălțarea Domnului. „Erau” – se spune – „stăruind toți cu același cuget în rugăciune, împreună cu femeile și cu Maria, care fusese mama lui Iisus, și cu frații lui”²¹. Stăruiau în rugăciune, iar rugăciunea lor era într-un singur cuget, dând astfel dovadă deopotrivă de satornicie și de bună înțelegere, pentru că Dumnezeu, Care dă unitatea de cuget pentru locuirea în casa Lui, nu-i primește în casa Lui dumnezeiască și veșnică decât pe cei pentru care rugăciunea se face într-un singur cuget.

IX

Cu deosebire, frați preaiubiți, ce multe și ce mari sunt tainele Rugăciunii domnești, exprimate pe scurt, dar foarte bogate spiritual în putere, în așa fel încât nu există absolut nimic care să fie trecut cu vederea, nimic, în cererile și rugăciunile noastre, care să nu fie cuprins în această formă prescurtată a învățăturii cerești! „Așa să vă rugați” – spune El – „«Tatăl nostru, Care ești în ceruri»”²². Omul nou, renăscut și redat Dumnezeului său prin harul Lui, spune în primul rând „Tată” fiindcă de acum a început să fie fiu. „La ai Săi” – spune – „a venit și ai Săi nu L-au primit. Tuturor celor care L-au primit le-a dat puterea să devină fii ai lui Dumnezeu, care cred în numele Lui”²³. Așadar, cel care crede în numele Lui și a devenit fiu al lui Dumnezeu de aici trebuie să

¹⁹ În timpul groazniciei persecuții păgâne, Sfântul Ciprian încuraja Biserica sa, în toate scrierile sale, prin exemple biblice și istorice, pentru a rezista la suferințele îngrozitoare la care era supusă. Aruncarea în cuptor a celor trei tineri evrei în vremea lui Nabucodonosor este folosită de el în acest scop.

²⁰ *Daniel* 3, 13-33.

²¹ *Faptele Apostolilor* 1, 14.

²² *Matei* 6, 9.

²³ *Ioan* 1, 11-12.

înceapă, astfel încât să aducă mulțumiri și să se declare pe sine fiu al lui Dumnezeu. Și, în timp ce Îl numește pe Dumnezeu din cer „Tată” al lui, să declare solemn, de îndată, chiar între primele cuvinte privitoare la nașterea sa, că a renunțat la tatăl pământesc și trupesc, că un singur Tată cunoaște și are de acum, pe Cel din cer, precum este scris: „Cei care zic tatălui și mamei: «Nu te cunosc!», iar pe fiii lor nu i-au recunoscut, aceștia au păzit poruncile Tale și au respectat testamentul Tău”²⁴. Astfel, Domnul ne învață în Evanghelia Sa să nu chemăm tată al nostru pe pământ, pentru că avem un singur Tată, Care este în ceruri²⁵. Iar discipolului care adusesese aminte de tatăl său mort, i-a răspuns: „Lasă morții să-și îngroape morții”²⁶, pentru că spusese că tatăl său e mort, când pentru credincioși Tatăl este viu.

X

Nu trebuie însă, frați preaiubiți, să luăm aminte și să înțelegem doar acest lucru, anume că Îl numim „Tată” pe Cel care este în ceruri, ci adăugăm și spunem „Tatăl nostru”, adică al acelor care cred, care, sfințiți și restabiliți de către El prin nașterea acordată de harul spiritual, au început să fie fii ai lui Dumnezeu. Acest cuvânt îi vizează și-i acuză pe iudei, fiindcă aceștia nu numai că L-au disprețuit, lipsiți de credință, pe Hristos cel anunțat lor prin proroci și trimis mai întâi la ei, dar L-au și ucis cu cruzime. Ei nu mai pot să numească „Tată” pe Domnul, fiindcă Domnul îi respinge și-i oprește, zicând: „Voi sunteți născuți din tatăl vostru, diavolul, și voiți să îndepliniți poftele tatălui vostru. Căci el de la început a fost ucigaș și nu a stat în adevăr, fiindcă nu este adevăr în el”²⁷. Iar prin prorocul Isaia, Dumnezeu strigă cu indignare: „Fii am născut și i-am crescut, iar ei M-au disprețuit. Boul cunoaște pe stăpânul său și asinul cunoaște locuința stăpânului său, dar Israel nu M-a cunoscut și poporul Meu nu M-a înțeles. Vai de neamul păcătos, de poporul plin de păcate, seminție ticăloasă,

²⁴ Deuteronomul 33, 9.

²⁵ Matei 23, 9.

²⁶ Matei 8, 22.

²⁷ Ioan 8, 44.

copii nelegiuți! Ați părăsit pe Domnul și ați mâniat pe Cel sfânt al lui Israel”²⁸.

Pentru mustrarea lor, noi, creștinii, atunci când ne rugăm spunem „Tatăl nostru”, fiindcă a început să fie Tatăl nostru și a încetat să fie al iudeilor, care L-au părăsit. Nu un popor păcătos poate să fie fiu, ci celor cărora le este acordată iertarea păcatelor, lor li se dă și numele de „fii”, lor li se promite și veșnicia, fiindcă Domnul Însuși spune: „Oricine săvârșește păcatul este rob păcatului. Robul însă nu rămâne în casă pentru totdeauna, fiul rămâne pentru totdeauna”²⁹.

XI

Cât este de mare îngăduința Domnului, cât de mare prisosul prețuirii și bunătații Lui față de noi, încât a voit să spunem rugăciunea în fața lui Dumnezeu pentru a-L numi pe Dumnezeu „Tată” și pentru ca, așa cum Hristos este Fiul lui Dumnezeu, tot astfel și noi să fim numiți fii ai lui Dumnezeu! Acest nume nimeni dintre noi n-ar îndrăzni să-l rostească dacă El Însuși nu ne-ar fi îngăduit să ne rugăm astfel. Trebuie să ne amintim, așadar, frați preaiubiți, și să știm că, atunci când spunem că Dumnezeu este Tatăl nostru, trebuie să ne purtăm ca fii ai lui Dumnezeu, pentru ca, așa cum nouă ne place că-L avem pe Dumnezeu drept Tată, la fel să-I plăcă și Lui că ne are pe noi fii. Să ne comportăm ca niște temple ale lui Dumnezeu³⁰, pentru ca Dumnezeu să binevoiască să locuiască în noi. Să nu fie faptele noastre lipsite de harul Duhului Sfânt, pentru ca noi, cei care am început să fim spirituali și cerești, să nu le cugețăm și să nu le realizăm decât pe cele spirituale și cerești, de vreme ce și Însuși Domnul Dumnezeu a spus: „Pe cei care Mă preamăresc îi voi preamări, iar cei care Mă vor disprețui vor fi disprețuiți”³¹. Dar și fericitul Apostol a spus într-o epistolă a sa: „Nu sunteți ai voștri, căci sunteți cumpărați pe preț mare. Preamăriți-L pe Dumnezeu și purtați-L în trupul vostru!”³²

²⁸ *Isaia* 1, 2-4.

²⁹ *Ioan* 8, 34-35.

³⁰ *Cf. 1 Corinteni* 6, 19.

³¹ *1 Regi* 2, 30.

³² *1 Corinteni* 6, 19-20.

XII

Apoi spunem: „Sfințească-se numele Tău”³³, nu pentru că dorim ca Dumnezeu să fie sfințit în rugăciunile noastre, ci pentru că-I cerem lui Dumnezeu ca numele Lui să se sfințească în noi. De altfel, de cine poate fi sfințit Dumnezeu, Cel care Însuși sfințește? Dar, fiindcă El Însuși a spus: „Fiți sfinți, pentru că și Eu sunt sfânt”³⁴, cerem și ne rugăm ca noi, cei care am fost sfințiți prin Botez, să stăruim în ceea ce am început să fim. Acesta este lucrul pentru care ne rugăm zilnic. Într-adevăr, zilnic avem nevoie de sfințire, pentru ca, zilnic lepădându-ne de păcatele noastre, să ne curățim printr-o permanentă sfințire. Iar ce este sfințirea, care ni se dă din bunătatea lui Dumnezeu, propovăduiește Apostolul, zicând: „Nici desfrânări, nici slujitorii la idoli, nici adulterii, nici trândavii, nici pederăștii, nici tâlharii, nici înșelătorii, nici bețivii, nici defăimătorii, nici răpitorii nu vor dobândi Împărăția lui Dumnezeu. Aceasta ați fost, dar sunteți dezlegați, sunteți îndreptățiți, sunteți sfințiți în numele Domnului Iisus Hristos și în Duhul Dumnezeului nostru”³⁵. Spune că am fost sfințiți în numele Domnului Iisus Hristos și în Duhul Dumnezeului nostru. Ne rugăm ca această sfințire să rămână în noi și, fiindcă Domnul și Judecătorul nostru îl avertizează pe cel însănoșit și trezit la viață de către El ca de-acum înainte să nu mai greșească, ca să nu i se întâmple ceva și mai rău³⁶, această cerere o adresăm permanent în rugăciuni, aceasta cerem zi și noapte, anume ca această sfințire și însuflețire care se primește prin harul lui Dumnezeu să fie păstrată sub ocrotirea Lui.

XIII

Urmează în rugăciune: „Vie Împărăția Ta”³⁷. Cerem să vină Împărăția Lui printre noi, cum cerem să se sfințească și numele Lui în noi. Dar când nu domnește Dumnezeu sau când începe la El ceea ce a fost întotdeauna și nu încetează de a fi? Cerem să vină

³³ Matei 6, 9.

³⁴ Leviticul 11, 44; 20, 7; 1 Petru 1, 16.

³⁵ 1 Corinteni 6, 9-11.

³⁶ Ioan 5, 14.

³⁷ Matei 6, 10.

Împărăția noastră, promisă nouă de Dumnezeu, dobândită prin sângele și Pătimirea lui Hristos, pentru ca noi, cei care mai înainte I-am slujit Lui în lume, după aceea să împărțim, avându-L pe Hristos drept Domn, după cum El Însuși poruncește și spune: „Veniți, binecuvântații Tatălui Meu, primiți Împărăția gătită vouă de la începutul lumii”³⁸. Dar, preaiubiți frați, Împărăția lui Dumnezeu poate fi Hristos Însuși, pe Care-L dorim zilnic să vină, a Cărui sosire voim să se înfăptuiască fără zăbavă³⁹. Căci, după cum El Însuși este învierea, fiindcă în El înviem și noi, la fel poate fi înțeles El Însuși ca fiind Împărăția lui Dumnezeu, fiindcă în El vom împărți. Avem dreptate să cerem Împărăția lui Dumnezeu, adică Împărăția cerească, fiindcă există și împărăția pământească. Dar cel care a renunțat la lumea aceasta este deja mai mare decât lumea, decât onorurile și împărăția acesteia. Și, de aceea, cel care se dedică lui Dumnezeu și lui Hristos nu dorește împărăția pământească, ci pe cea cerească.

Este nevoie de cerere și rugăciune continuă, ca să nu cădem din Împărăția cerească, așa cum au căzut iudeii, cărora le fusese mai întâi promisă această Împărăție, precum arată și dovedește Domnul: „Mulți” – spune – „vor veni de la răsărit și de la apus și se vor așeza cu Avraam, cu Isaac și cu Iacov în Împărăția cerurilor. Dar fiii Împărăției vor fi alungați în întunericul din afară; acolo va fi plângerea și scrâșnirea dinților”⁴⁰. Arată că iudeii erau înainte fii ai Împărăției, când stăruiau să fie și fii ai lui Dumnezeu; dar, când numele Tatălui a fost abandonat între ei, a fost abandonată și Împărăția. Și, de aceea, noi, creștinii, care am început să-L numim în rugăciune pe Dumnezeu „Tată”, ne rugăm să vină la noi și Împărăția lui Dumnezeu.

XIV

Adăugăm și zicem: „Facă-se voia Ta în cer și pe pământ”⁴¹ nu pentru ca Dumnezeu să facă ce vrea El, ci pentru ca noi să putem

³⁸ Matei 25, 34.

³⁹ În vâltoarea prigoanelor, este lesne de înțeles că venirea iminentă a Domnului pentru întemeierea Împărăției Sale pe pământ era neconținut invocată.

⁴⁰ Matei 8, 11-12.

⁴¹ Matei 6, 10.

face ce vrea Dumnezeu. De altfel, cine-L împiedică pe Dumnezeu să facă ce vrea? Dar, fiindcă suntem împiedicați de diavol să ne supunem lui Dumnezeu cu tot sufletul și în toate faptele noastre, de aceea ne rugăm să se facă în noi voința lui Dumnezeu. Și, ca să se facă aceasta în noi, este nevoie de voința lui Dumnezeu, adică de ajutorul și de ocrotirea Lui, fiindcă nimeni nu este puternic prin forțele sale, ci prin îngăduința și milostivirea lui Dumnezeu.

Apoi și Domnul, arătând slăbiciunea omului pe care-l purta, zice: „Tată, dacă se poate, să treacă de la Mine paharul acesta!”⁴² și, dând exemplu discipolilor Săi, ca să facă nu voia lor, ci pe a lui Dumnezeu, a adăugat, spunând: „Dar nu ce vreau Eu, ci ceea ce vrei Tu”. Și în alt loc zice: „Nu am coborât din cer ca să fac voia Mea, ci voința Celui care M-a trimis”⁴³. Iar dacă Fiul a înțeles să facă voia Tatălui, cu atât mai mult sluga trebuie să facă voința stăpânului, după cum și Ioan în epistola sa îndeamnă să se facă voia lui Dumnezeu și învață, zicând: „Să nu iubiți lumea și nici pe cele ce sunt în lume. Dacă cineva iubește lumea, nu este în el dragostea Tatălui, căci tot ce este în lume este dorința cărnii și pofta ochilor și trufia vieții, care nu este de la Tatăl, ci din pofta lumii. Și lumea va trece și pofta ei. Dar cine face voia lui Dumnezeu rămâne în veci, cum și Dumnezeu rămâne în veci”⁴⁴. Cei care voim să rămânem în veci suntem datori să facem voia lui Dumnezeu, Care este veșnic.

XV

Iar voia lui Dumnezeu este aceea pe care a îndeplinit-o și a învățat-o Hristos. Smerenie în purtare, statornicie în credință, reținere în cuvinte, dreptate în fapte, generozitate în ajutorări, disciplină în conduită; a nu fi cunoscut săvârșirea nedreptății și a putea să înduri pe cea făcută ție, a trăi în pace cu frații, a iubi pe Domnul din toată inima, a-L iubi în El pe Tatăl, a te teme pentru că e Dumnezeu, a nu pune nimic mai presus de Hristos, fiindcă nici El n-a pus ceva mai presus de noi, a rămâne nedespărțiți de dragostea Lui, a sta neclintii, cu credință și curaj, alături de crucea Lui, atunci când e vreo controversă în legătură cu numele și cu

⁴² Matei 26, 39.

⁴³ Ioan 6, 38.

⁴⁴ 1 Ioan 2, 15-17.

cinstirea Lui, a dovedi în vorbire consecvență în ceea ce mărturisim, în anchete, tărie de caracter, în moarte, răbdare, prin care primim cununa: aceasta înseamnă a voi să fii împreună-moștenitor cu Hristos, a îndeplini poruncile lui Dumnezeu, a face voia Tatălui⁴⁵.

XVI

Cerem să se îndeplinească voia lui Dumnezeu în cer și pe pământ, pentru că ambele au în vedere împlinirea condiției și a mântuirii noastre. De vreme ce avem trupul din pământ și duhul din cer⁴⁶, suntem în același timp pământ și cer și, de aceea, ne rugăm să se facă voia lui Dumnezeu în ambele, adică în trup și în duh. Căci există o luptă între trup și duh și o confruntare zilnică între acești doi adversari, astfel încât nu facem ceea ce voim, pentru că duhul le caută pe cele cerești și divine, pe când trupul pofteste la cele pământești și vremelnice. Motiv pentru care cerem ca între acestea două, cu darul și ajutorul lui Dumnezeu, să fie armonie, pentru ca, în timp ce voința lui Dumnezeu se face atât în duh, cât și în trup, sufletul, care este renăscut prin El, să fie mântuit. Este ceea ce declară deschis și fățiș Apostolul Pavel cu gura lui: „Trupul” – spune – „pofteste împotriva duhului și duhul împotriva trupului. Acestea se opun unul altuia, ca să nu faceți ceea ce voiți. Cunoscute sunt faptele trupului: adulterele, depravările, murdăriile, spurcăciunile, idolatriile, otrăvirile, sinuciderile, dușmăniile, neînțelegerile, rivalitățile, supărările, provocările, disensiunile, conflictele, ereziile, invidiile, bețiile, desfrânările și cele asemenea acestora. Cei care săvârșesc unele ca acestea nu vor dobândi Împărăția lui Dumnezeu. Dar roadele Duhului sunt dragostea, voia bună, pacea, mărinimia, bunătatea, credința, blândețea, stăpânirea de sine, castitatea”⁴⁷. De aceea, și în rugăciunile pe care le

⁴⁵ Acest capitol este în original de o frumusețe rară și a fost citat de Casiodor și alții, un poem al suferinței morții având ca punct de plecare smerenia: este vorba de *quaestio* – anchetă și de *patientia* – răbdarea, *qua coronamur* – prin care triumfăm. Este citată ca paralelă *Epistola* 10, 4, în care se spune: „Aceasta este lupta credinței noastre în care suntem strâmtorați, prin care învingem, în care suntem biruitori”. Este elogiu martiriului și al mărturiei cu prețul vieții, ca împlinire desăvârșită a vocii lui Dumnezeu, Căruia I-a închinat acest imn Sfântul Ciprian martirul. Cf. *Romani* 8, 17.

⁴⁶ Cf. *Facerea* 2, 7.

⁴⁷ *Galateni* 5, 17, 19-23.

facem permanent în timpul zilei, acest lucru îl cerem, anume să se facă voia lui Dumnezeu în privința noastră în cer și pe pământ, pentru că aceasta este voia lui Dumnezeu, ca cele pământești să se supună celor cerești, ca cele spirituale și divine să prevaleze.

XVII

Se poate înțelege, de asemenea, frați preaiubiți, că, de vreme ce Domnul ne poruncește și ne îndeamnă să-i iubim chiar și pe dușmani⁴⁸ și să ne rugăm și pentru cei care ne persecută, trebuie să cerem ca și pentru cei care sunt încă pe pământ și n-au început să fie ai cerului să se facă voia lui Dumnezeu, pe care a îndeplinit-o Hristos, prezervându-l și întregindu-l pe om. Căci, de vreme ce discipolii sunt numiți de El nu „pământ”, ci „sarea pământului”⁴⁹, iar Apostolul vorbește, mai întâi, de omul luat din țărâna pământului și, în al doilea rând, de cel venit din cer⁵⁰, pe bună dreptate și noi trebuie să fim asemenea lui Dumnezeu-Tatăl, „Care face să răsară soarele Său și peste cei buni, și peste cei răi, să plouă peste cei drești, și peste cei nedrești”⁵¹. De aceea, îndemnul lui Hristos, atunci când ne rugăm și cerem, este acela de a ne ruga pentru mântuirea tuturor, pentru ca, precum în cer, adică în noi, s-a făcut, prin credința noastră, voia lui Dumnezeu, ca să fim din cer, tot astfel și pe pământ, adică în cei care nu cred, să se facă voia lui Dumnezeu, pentru ca cei care încă sunt, în baza primei nașteri, pământești să înceapă să fie cerești, născuți din apă și din Duh⁵².

XVIII⁵³

Mergând cu rugăciunea mai departe, cerem și spunem: „Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi”⁵⁴. Aceste cuvinte pot fi înțelese și spiritual, dar și simplu, fiindcă ambele sensuri, prin

⁴⁸ Cf. Matei 5, 44.

⁴⁹ Matei 5, 13.

⁵⁰ 1 Corinteni 15, 47.

⁵¹ Matei 5, 45.

⁵² Cf. Ioan 3, 5.

⁵³ Pentru lectura acestui capitol, cf. mai sus: TERTULIAN, *Despre rugăciune*, VI. (n.red.)

⁵⁴ Matei 6, 11.

înțelepciunea divină, sunt de folos mântuirii. Într-adevăr, Hristos este Pâinea vieții⁵⁵, iar această Pâine nu este a tuturor, ci a noastră. Și, așa cum spunem: „Tatăl nostru”, fiindcă este Tatăl celor care-L înțeleg și cred în El, tot astfel spunem: „Pâinea noastră”, fiindcă Hristos este Pâinea noastră, a celor care ne împărtășim din trupul Lui. Cerem însă ca această Pâine să ne fie dată zilnic, ca nu cumva noi, care suntem cu Hristos și primim zilnic ca hrană a mântuirii Euharistia Lui, săvârșind cumva vreo greșeală mai gravă, în timp ce suntem ținuți departe și suntem lipsiți de comuniune, să fim opriți de la Pâinea cerească, să fim separați de trupul lui Hristos, având în vedere că El Însuși predică și spune: „Eu sunt Pâinea vieții, Care am coborât din cer; dacă va mânca cineva din Pâinea Mea, va trăi în veci. Dar Pâinea pe care o voi da este trupul Meu, pentru viața lumii”⁵⁶.

Prin urmare, atunci când spune că cel care a mâncat din Pâinea Lui trăiește în veci, după cum e de la sine înțeles că trăiesc cei care au parte de trupul Lui și primesc Euharistia, având dreptul de a se împărtăși, tot așa, dimpotrivă, trebuie să ne temem și să ne rugăm ca nu cumva cel oprit de la împărtășanie și despărțit astfel de trupul lui Hristos să rămână departe de mântuire, precum El Însuși ne atrage atenția, zicând: „Dacă nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață în voi”⁵⁷. De aceea, cerem să ni se dea zilnic pâinea noastră, adică Hristos, pentru ca noi, cei care rămânem și trăim în Hristos, să nu ne îndepărtăm de sfințirea și trupul Lui⁵⁸.

XIX

Însă se poate înțelege și altfel, anume că noi, cei care am renunțat la lume și am aruncat bogățiile și pompa ei prin credința în harul Duhului, cerem numai hrana necesară traiului⁵⁹, fiindcă ne învață Domnul și spune: „Cel ce nu renunță la toate ale lui nu

⁵⁵ Cf. Ioan 6, 35.

⁵⁶ Ioan 6, 51.

⁵⁷ Ioan 6, 53.

⁵⁸ Pâinea are aici sens simplu, adică de hrană trupească și duhovnicească, adică de împărtășire cu trupul și sângele Lui. Interdicțiile au fost înțelese de interpreți ca putând veni de la prigonitori, dar și de la Biserică.

⁵⁹ După lepădarea de lume și de slava ei la Botez, creștinul – ne învață Sfântul Ciprian – nu trebuie să se roage pentru bunuri lumești necesare mai mult de o zi, fiindcă așteaptă și se roagă pentru venirea Împărăției lui Dumnezeu.

poate fi ucenicul Meu⁶⁰. Dar cel care a început să fie ucenic al lui Hristos, renunțând la toate, după cuvântul Învățătorului său, trebuie să ceară hrana zilnică, fără a-și extinde foarte mult cererea cu tot felul de dorințe, căci iarăși poruncește Domnul și zice: „Nu cugetați la ziua de mâine, căci ziua de mâine va cugeta ea însăși la ale ei. Îi ajunge zilei răutatea ei”⁶¹. Pe bună dreptate, așadar, ucenicul lui Hristos, căruia îi este interzis să se gândească la ziua de mâine, cere pentru sine hrana necesară acelei zile, pentru că ar fi un lucru contradictoriu și o incompatibilitate ca noi, cei care cerem să vină degrabă Împărăția lui Dumnezeu, să căutăm a trăi îndelung în această lume⁶². Așa ne sfătuiește și fericitul Apostol, formând și dând astfel tărie speranței și credinței noastre: „N-am adus nimic în această lume, dar nici nu putem lua ceva din ea. Să fim mulțumiți dacă avem ce mânca și ce îmbrăca. Dar cei care vor să ajungă bogați cad în ispită, în capcane și în dorințe multe și vătămătoare, care îl scufundă pe om în pierzanie și nimicire. Căci lăcomia este rădăcina tuturor relelor, iar cei cuprinși de ea s-au îndepărtat de credință și s-au făcut robi ai multor dureri”⁶³.

XX

Ne învață nu numai că trebuie disprețuite, dar și că sunt periculoase bogățiile, că în ele își au rădăcina relele atrăgătoare, care înșală orbirea minții omenești prin amăgiri ascunse. De aceea, pe acel bogat nesocotit, care cugeta la avuțiile lumii acesteia și se lăuda cu mulțimea roadelor ei, l-a mustrat Dumnezeu, zicând: „Nesocotitul, în această noapte ți se va cere sufletul! Așadar, cele pe care le-ai agonisit ale cui vor fi?”⁶⁴ Se bucura de roadele sale prostul, care avea să moară în timpul nopții și se gândea la belșugul lui de trai, el, căruia viața i se curma. Dimpotrivă, Domnul ne învață că este desăvârșit și împlinit cel care, prin faptul că-și vinde toate bunurile și le împarte săracilor⁶⁵, își adună comoară în cer. Spune că acela poate să-L urmeze și să imite slava Pătimirii Domnului, care,

⁶⁰ Luca 14, 33.

⁶¹ Matei 6, 34.

⁶² Cf. TERTULIAN, *Despre rugăciune*, V. (n.red.)

⁶³ 1 Timotei 6, 7-10.

⁶⁴ Luca 12, 20.

⁶⁵ Cf. Matei 19, 21.

pregătit și în așteptare, nu e reținut de nicio legătură cu avuția, ci, dezlegat și liber, după ce-și trimite la Domnul toate ale sale, pleacă și el în urma lor. Pentru a se putea pregăti de acest lucru, fiecare dintre noi învață să se roage și să cunoască din legea rugăciunii ce fel de om trebuie să fie.

XXI

Într-adevăr, nu-i poate lipsi celui drept hrana zilnică, fiindcă este scris: „Nu va lăsa Domnul să moară de foame sufletul drept”⁶⁶ și, de asemenea: „Am fost tânăr și am îmbătrânit, dar n-am văzut pe cel drept părăsit și nici familia lui cerând pâine”⁶⁷. Iar Domnul promite și spune: „Nu vă neliniștiți, zicând: «Ce vom mânca, sau ce vom bea, sau cu ce ne vom îmbrăca?» Căci acestea sunt cele pe care neamurile le caută. Dar Tatăl vostru știe că vă lipsesc toate acestea. Căutați mai întâi Împărăția și dreptatea lui Dumnezeu și acestea toate vi se vor adăuga”⁶⁸. Celor care caută Împărăția și dreptatea Lui, Dumnezeu le făgăduiește că toate celelalte li se vor adăuga, pentru că, de vreme ce toate sunt ale lui Dumnezeu, celui care-L are pe Dumnezeu nu-i va lipsi nimic, dacă lui însuși nu-i lipsește Dumnezeu. Astfel, lui Daniel, închis din porunca regelui în groapa cu lei, i se pregătea prânzul în mod miraculos și omul lui Dumnezeu era hrănit între fiarele înfometate, care-l cruțau⁶⁹. Așa era hrănit, în fuga și singurătatea sa, Ilie, slujindu-l corbii și aducându-i păsările zburătoare hrană pe când era prigonit⁷⁰. Și – o, blestemată cruzime a răutății omenești! – fiarele cruță, păsările hrănesc, iar oamenii întind curse și persecută!

XXII

Ne rugăm apoi și pentru iertarea păcatelor noastre, spunând: „Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților

⁶⁶ *Pildele* 10, 3.

⁶⁷ *Psalmul* 36, 25.

⁶⁸ *Matei* 6, 31-33.

⁶⁹ *Cf. Bel și balaurul* 1, 37 ș.u.

⁷⁰ *Cf. 3 Regi* 17, 6.

noștri”⁷¹. După asigurarea hranei, se cere și iertare de păcate, pentru ca acela care e hrănit de Dumnezeu să trăiască în Dumnezeu și să se îngrijească nu numai de viața prezentă și vremelnică, ci mai ales de cea veșnică, la care se poate ajunge dacă sunt iertate păcatele, pe care Domnul le numește datorii, precum spune în Evanghelia Sa: „Ți-am iertat toată datoria fiindcă m-ai rugat”⁷². Cât de necesar, cu câtă purtare de grijă și cât de binefăcător ni se atrage atenția că suntem păcătoși, cărora ni se cere să ne rugăm pentru păcatele noastre, pentru ca, atunci când se cere iertare de la Dumnezeu, sufletul să-și aducă aminte de ceea ce are pe conștiință!

Ca nu cumva cineva, considerându-se nevinovat, să fie mulțumit de sine și, semețindu-se peste măsură, să piară, este instruit și învățat că zilnic păcătuiește, de vreme ce porunca este aceea de a ne ruga zilnic pentru păcatele noastre. De altfel, acesta este și sfatul lui Ioan, în epistola sa, când spune: „Dacă vom zice că nu avem păcat, ne amăgim pe noi înșine și nu este în noi adevăr. Dar, dacă ne vom mărturisi păcatele, credincios și drept este Domnul, Care ne iartă păcatele”⁷³. În epistola sa a cuprins ambele îndatoriri, pentru că trebuie și să ne rugăm pentru păcatele noastre, și să dobândim iertarea pe care o cerem. De aceea a spus că Domnul este credincios, rămânând fidel promisiunii făcute de a ierta păcatele, fiindcă Cel care ne-a învățat să ne rugăm pentru iertarea datoriilor și a păcatelor noastre ne-a promis, totodată, milostivirea Tatălui și iertarea ce va urma.

XXIII

Domnul a întărit și a adăugat o regulă sigură, constrângându-ne prin condiția și angajamentul potrivit căruia noi cerem să ni se ierte greșelile după cum și noi iertăm greșiților noștri, știind că nu putem dobândi ce cerem pentru păcatele noastre dacă nu facem și noi la fel cu cei care au păcătuit împotriva noastră. De aceea zice și în alt loc: „Cu ce măsură veți fi măsurat, cu aceea vi se va măsura”⁷⁴. Iar sluga aceea care, după ce a fost iertată de

⁷¹ Matei 6, 12.

⁷² Matei 18, 32.

⁷³ 1 Ioan 1, 8-9.

⁷⁴ Marcu 4, 24.

stăpânul său de toată datoria, nu a vrut să ierte la rândul ei datoria celui care era împreună cu ea slugă⁷⁵ este aruncată în închiisoare. Fiindcă nu a fost îngăduitoare cu cel care era împreună cu ea slugă, a pierdut ce-i fusese iertat de către stăpân. Acesta este lucrul pe care Hristos îl declară energic și îl combate cu o forță încă și mai mare în poruncile Sale: „Când stați la rugăciune” – spune El – „iertăți dacă aveți ceva împotriva altuia, pentru ca și Tatăl vostru, Care este în ceruri, să vă ierte păcatele. Dar, dacă voi nu veți ierta, nici Tatăl vostru, Care este în ceruri, nu vă va ierta păcatele voastre”⁷⁶.

Nu vei avea nicio scuză în ziua Judecății dacă vei judeca după părerea ta, iar ceea ce vei face vei suferi⁷⁷. Căci Dumnezeu a poruncit ca în casa Lui să avem pace între noi, să fim în armonie și să avem un singur cuget⁷⁸ și vrea ca, în starea în care eram noi atunci când ne-a făcut prin a doua naștere, în aceea să rămânem, așa cum am fost renăscuți, pentru ca cei care am început să fim fii ai lui Dumnezeu să rămânem în pacea lui Dumnezeu și pentru ca, așa cum unul ne este duhul, tot una să ne fie gândirea și simțirea. Altfel, Dumnezeu nici măcar nu primește jertfa celui dezbinat și, întorcându-l de la altar, îi poruncește să se împace mai întâi cu frațele său⁷⁹, pentru ca, prin rugăciuni pașnice, Dumnezeu să poată fi împăcat. Pentru Dumnezeu, o jertfă mai mare este: pacea noastră, armonia frățească și poporul unit după chipul unității Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt⁸⁰.

XXIV

De altfel, în jertfele pe care cei dintâi, Abel și Cain, le-au adus, Dumnezeu nu a căutat la darurile lor, ci la inimile lor, pentru ca cel care era plăcut lui Dumnezeu în inima lui să-I fie plăcut Lui în darul adus. Abel, pașnic și drept, sacrificând cu nevinovăție, este

⁷⁵ Matei 18, 23-35.

⁷⁶ Marcu 11, 25-26.

⁷⁷ Cf. Matei 7, 2.

⁷⁸ Psalmul 67, 7 (după Septuaginta).

⁷⁹ Cf. Matei 5, 24.

⁸⁰ Iertarea pe care creștinii sunt datori s-o manifeste prin rugăciuni și pentru dușmanii și prigonitorii lor duce la pacea cu toți semenii lor și este încununată de unitatea Bisericii, având ca temei profund întreita unitate dumnezeiască.

pildă și pentru alții, pentru ca, atunci când aduc daruri la altar, să vină cu frică de Dumnezeu, cu inimă curată, cu legea dreptății, cu pacea armoniei [cu semenii]. Pe bună dreptate, cel care este astfel atunci când aduce jertfă lui Dumnezeu devine, ca urmare, el însuși o jertfă adusă lui Dumnezeu, astfel încât cel care avusese dreptatea și pacea Domnului, fiind astfel cel dintâi care să facă cunoscut martiriul, să inițieze prin slava sângelui său Pătimirea Domnului⁸¹. Astfel de oameni sunt încununati de Domnul; unor astfel de oameni, împreună și Domnului, li se va face dreptate în ziua Judecății.

În schimb, cel aflat în discordie și dezbinare și care nu are pace cu frații săi, după cum atestă fericitul Apostol și Sfânta Scriptură, nici dacă va fi ucis pentru numele de creștin nu va putea să scape de crima neînțelegerii cu frații, fiindcă, în baza a ceea ce s-a scris: „Cel care-și urăște fratele este un ucigaș”⁸², ucigașul nu ajunge în Împărăția cerurilor sau nu ajunge să trăiască cu Dumnezeu. Nu poate să fie cu Hristos cel care l-a imitat mai degrabă pe Iuda decât pe Hristos. Mare este păcatul care nu poate fi spălat nici măcar cu botezul sângelui, mare este crima pe care nici măcar martiriul nu o poate ispăși⁸³!

XXV

În mod necesar, Domnul ne îndeamnă mai departe să spunem în rugăciune: „Și nu ne duce pe noi în ispită”⁸⁴. În aceste cuvinte se arată că nimic nu ne poate sta împotrivă dacă Dumnezeu nu a îngăduit acest lucru mai înainte, pentru ca toată teama noastră, devoțiunea și respectul să fie îndreptate spre Dumnezeu, fiindcă în ispite nu-i este nimic permis răului dacă nu i se atribuie vreo

⁸¹ Sfântul Ciprian face aici referire la Abel, care, prin faptul că aduce jertfă cu inimă curată, în simplitate și dreptate, deschide calea martiriului și anunță Pătimirea Domnului. Astfel, pentru Sfântul Ciprian, orice astfel de jertfă, adusă înaintea sau după Pătimirea Domnului, participă la jertfa Mântuitorului. (n.red.)

⁸² 1 Ioan 3, 15.

⁸³ Sfântul Ciprian reia în multe locuri din scrierile sale tema expusă în capitolul 14 din tratatul *Despre unitatea Bisericii*, potrivit căreia nu poate fi martir cel care rupe legătura dragostei. Prin această afirmație tranșantă, potrivit căreia nici măcar martiriul nu poate ispăși „crima” ruperii unității, Sfântul Ciprian îl contrazice fățiș pe Tertulian (*Apologeticul*, 50, 16; *Scorpiace*, 6; *Despre suflet*, 55), potrivit căruia martiriul șterge păcatul. (n.red.)

⁸⁴ Matei 6, 13.

putere de către Dumnezeu. Este ceea ce confirmă Scriptura, care spune: „A venit Nabucodonosor, regele Babilonului, în cetatea Ierusalimului, și o ataca; iar Domnul a dat-o în mâna lui”⁸⁵. Însă este dată putere răului împotriva noastră în funcție de păcatele noastre, pentru că s-a scris: „Cine a dat spre jaf poporul lui Iacov și pe Israel celor ce-l jefuiau? Oare nu Dumnezeu, față de Care au păcătuț cei care nu voiau să umble în căile Lui, nici să asculte de Legea Lui, și de aceea a adus asupra lor urgia mâniei Lui?”⁸⁶ Și, iarăși, atunci când Solomon a păcătuț, îndepărtându-se de poruncile și de calea Domnului, s-a spus: „Și a întăritat Domnul pe Satana împotriva lui Solomon”⁸⁷.

XXVI

Însă puterea dată împotriva noastră este de două feluri, fie pentru a fi pedepsiți când greșim, fie pentru a fi slăviți când suntem puși la încercare, așa cum vedem că s-a întâmplat cu Iov, lucru pe care Dumnezeu l-a arătat explicit când a spus: „Iată, toate câte le are le dau în mâinile tale, dar de el ferește-te să te atingi!”⁸⁸ Și Domnul vorbește în Evanghelie, în timpul Pătimirilor Lui: „N-ai avea nicio putere asupra Mea dacă nu ți-ar fi fost dată ție de sus”⁸⁹.

Astfel, când ne rugăm să nu ajungem în ispită, ni se aduce aminte de slăbiciunea și de șubrezenia noastră, chiar în timp ce ne rugăm astfel, pentru ca nu cumva să se semețească cineva cu insolență, să-și atribuie cineva ceva cu trufie și aroganță, să-și însușească cineva slava mărturisirii sau a pătimirii, având în vedere că Domnul Însuși învață smerenia atunci când spune: „Privegheați și vă rugați ca să nu ajungeți în ispită, pentru că duhul este sârguincios, dar trupul este neputincios”⁹⁰. Astfel, atât timp cât precedă mărturisirea cu umilință și supunere și totul este dat lui Dumnezeu, orice se cere rugător, cu teamă și cu cinstire a lui Dumnezeu, este împlinit de bunătatea Lui.

⁸⁵ *Daniel* 1, 1-2.

⁸⁶ *Isaia* 42, 24-25.

⁸⁷ *Cf. 3 Regi* 11, 23.

⁸⁸ *Iov* 1, 12.

⁸⁹ *Ioan* 19, 11.

⁹⁰ *Matei* 26, 41.

XXVII

După toate aceste cereri, ca o împlinire a rugăciunii, vine finalul, care încheie toate cererile și rugile noastre printr-un rezumat semnificativ. Într-adevăr, la urmă spunem: „Ci ne izbăvește de cel rău”⁹¹. Aceste cuvinte cuprind toate adversitățile pe care adversarul nostru le pune în mișcare împotriva noastră în această lume, adversități în fața cărora paza poate fi tare și sigură dacă Dumnezeu ne izbăvește [de cel rău], în măsura în care El acordă ajutorul Său celor care Îl roagă și I-l cer fierbinte.

Atunci când însă spunem: „Ci ne izbăvește de cel rău”, nu mai rămâne nimic de cerut, odată ce cerem o singură dată protecția lui Dumnezeu împotriva celui rău. Această protecție odată obținută, stăm siguri și la adăpost de toate urzelile pe care diavolul și lumea le țes împotriva noastră. Într-adevăr, cui îi mai e teamă de lume dacă Îl are pe Dumnezeu pavăză în lume⁹²?

XXVIII

De ce ne-am mira, frați preaiubiți, că rugăciunea pe care Dumnezeu ne-a învățat-o este de așa natură încât, printr-o singură propoziție mântuitoare, El a rezumat în învățătura Sa orice rugă a noastră? Acest lucru fusese prezis mai dinainte prin prorocul Isaia, atunci când, plin de Duh Sfânt, vorbea despre măreția și bunătatea lui Dumnezeu: „Împlinind și rezumând cuvântul în dreptate, fiindcă Dumnezeu va face un cuvânt prescurtat pe tot pământul”⁹³. Într-adevăr, atunci când Cuvântul lui Dumnezeu, adică Domnul nostru Iisus Hristos, a venit pentru toți și, adunând-i la un loc pe toți, învățați și neînvățați, de ambele sexe și de orice vârstă, a făcut publice poruncile mântuirii, El a realizat un măreț rezumat al poruncilor Sale, ca să nu încarce memoria celor care-și însușesc învățătura cerească, ci ca să învețe repede ceea ce este necesar credinței simple. Astfel, atunci când învăța ce e viața eternă, El a cuprins taina vieții într-un măreț și divin rezumat, spunând:

⁹¹ Matei 6, 13.

⁹² Sfântul Ciprian amintește mereu creștinilor angajamentul privind „lepădările” de diavol și de ispitele lumești, care preced Botezul.

⁹³ Isaia 10, 22 (după *Septuaginta*).

„Aceasta este viața veșnică, să te cunoască pe Tine, singurul și adevăratul Dumnezeu, și pe Iisus Hristos, pe Care L-ai trimis”⁹⁴. De asemenea, atunci când aduna din Lege și Proroci prima și cea mai de seamă poruncă, spunea: „Ascultă, Israel: Domnul Dumnezeuul tău este singurul Domn! Și: să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima și din tot sufletul tău! Aceasta e prima poruncă. Iar a doua este asemănătoare ei: să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși! În aceste două porunci stau toată Legea și Prorociei”⁹⁵. Și iarăși: „Binele pe care voiți să vi-l facă oamenii, faceți-l și voi lor, căci acestea sunt Legea și Prorociei”⁹⁶.

XXIX

Nu numai prin vorbe, ci și prin fapte ne-a învățat Dumnezeu să ne rugăm, El Însuși rugându-Se adesea, implorând și arătând prin exemplul Său ce trebuie să facem, precum este scris: „Iar El Însuși Se retrăgea în singurătate și Se ruga”⁹⁷. Iarăși: „A ieșit în munte să Se roage și Și-a petrecut noaptea în rugăciuni către Dumnezeu”⁹⁸. Dacă Se ruga El, Care era fără păcat, cu atât mai mult trebuie să se roage cei păcătoși și, dacă El toată noaptea veghea în rugăciuni neîntrerupte, cu atât mai mult noi trebuie să veghem noaptea în repetate rugăciuni!

XXX

Iar Domnul Se ruga, dar nu Se ruga pentru Sine – căci ce nevinovat se roagă pentru sine? –, ci pentru iertarea păcatelor noastre, precum El Însuși declară atunci când îi spune lui Petru: „Iată, Satana a cerut să vă cearnă ca pe grâu; Eu însă M-am rugat pentru tine, ca să nu slăbească credința ta”⁹⁹. Iar apoi, Se roagă Tatălui pentru toți, zicând: „Iar Eu nu numai pentru aceștia Mă rog, ci și pentru aceia care vor crede prin cuvântul lor în Mine, ca toți una să fie, precum

⁹⁴ Ioan 17, 3.

⁹⁵ Marcu 12, 29-31; Matei 22, 37-40.

⁹⁶ Matei 7, 12.

⁹⁷ Luca 5, 16.

⁹⁸ Luca 6, 12.

⁹⁹ Luca 22, 31-32.

și Tu, Tată, ești în Mine și Eu în Tine, așa să fie și ei în Noi!”¹⁰⁰ Mari sunt deopotrivă bunăvoința și bunătatea Domnului pentru mântuirea noastră, întrucât nu S-a mulțumit că ne-a răscumpărat cu sângele Său, ci în plus Se și ruga pentru noi. Vedeți însă care a fost dorința Celui care S-a rugat pentru noi, anume ca, precum Tatăl și Fiul una sunt, tot astfel și noi să rămânem în aceeași unitate, ca de aici să se poată înțelege cât de mult greșește cel care strică unitatea și pacea, căci pentru aceasta S-a rugat și Domnul, voind desigur ca poporul Său să trăiască, fiindcă știa că dezbinarea nu duce la Împărăția lui Dumnezeu.

XXXI

Iar când ne aflăm la rugăciune, frați preaiubiți, suntem datori să veghem și să participăm din toată inima la acest moment, în care să nu-și facă loc niciun cuget trupesc și lumesc, iar sufletul să nu se gândească atunci la nimic altceva decât la ceea ce se roagă. De aceea, și preotul, înainte de rugăciune, prin câteva cuvinte pregătește mințile fraților, zicând: „Sus să avem inimile”, pentru ca, în timp ce poporul răspunde: „Avem către Domnul”, să fim preveniți că nu trebuie să ne gândim la nimic altceva decât la Domnul. Inima să ne fie închisă împotriva adversarului și deschisă numai pentru Dumnezeu, să nu-i îngăduim dușmanului lui Dumnezeu să se apropie de noi în timpul rugăciunii. Căci se strecoară adesea și pătrunde pe ascuns și, înșelând cu iscusință, îndepărtează de la Dumnezeu rugăciunile noastre, făcând ca una să avem în inimă, și altceva pe buze, pe când sufletul și mintea sunt cele care trebuie să se roage cu intenție sinceră, iar nu sunetul vocii.

De ce lăncezeală trebuie să dai dovadă ca, atunci când te rogi Domnului, să te lași furat și să devii prizonierul unor gânduri inepte și profane, ca și cum ar exista ceva la care să trebuiască să te gândești mai curând decât la ce anume vorbești cu Dumnezeu! Cum ceri să te asculte Domnul dacă tu nu-L asculți? Vrei ca Domnul să-Și aducă aminte de tine când te rogi, când tu însuși nu iei aminte la tine? Aceasta înseamnă a nu te păzi deloc de dușman, aceasta înseamnă ca, atunci când te rogi lui Dumnezeu, să ofensezi măreția lui Dumnezeu prin neglijența rugăciunii, aceasta înseamnă

¹⁰⁰ Ioan 17, 20-21.

a priveghea cu ochii și a dormi cu inima, când creștinul trebuie ca, și atunci când doarme cu ochii, să vegheze cu inima, așa cum s-a scris în *Cântarea Cântărilor* că spune cea care vorbește în numele Bisericii: „Eu dorm și inima mea veghează”¹⁰¹. De aceea, cu grijă și prevedere Apostolul ne previne, zicând: „Când stați la rugăciune, fiți veghetori în ea”¹⁰², învățându-ne, desigur, și arătând că cei pe care Dumnezeu îi vede că veghează în rugăciune sunt cei care pot dobândi de la El ceea ce cer.

XXXII

Cei care se roagă nu vin la Dumnezeu cu rugăciuni goale și neroditoare. Cererea este fără răspuns când Dumnezeu este invocat printr-o rugăciune neroditoare. Căci, după cum pomul care nu face roade se taie și se aruncă în foc¹⁰³, la fel și rugăciunea neroditoare nu poate fi vrednică de Dumnezeu, fiindcă nu e roditoare prin fapte. De aceea, Sfânta Scriptură ne învață, zicând: „Bună este rugăciunea cu post și milostenie”¹⁰⁴. Căci Cel care va da în ziua Judecății răsplată pentru faptele bune și pentru milostenie și astăzi ascultă cu bunăvoință pe cel care vine la rugăciune însoțit de fapte bune. Așa și centurionul Cornelius, pe când se ruga, a meritat să fie ascultat, pentru că făcea multe acte de milostenie față de popor și se ruga mereu lui Dumnezeu. Lângă acesta, care se ruga pe la al nouălea ceas din zi, a venit îngerul, dând mărturie pentru faptele lui și spunând: „Cornelius, rugăciunile și milosteniile tale s-au suit spre pomenire înaintea lui Dumnezeu”¹⁰⁵.

XXXIII

Rugăciunile care urcă repede la Dumnezeu sunt cele pe care meritele faptelor noastre I le pun înainte. Astfel, îngerul Rafael a dat mărturie pentru Tobit – care se ruga mereu și mereu făcea fapte bune – spunând: „Este înălțător să arăți și să mărturisești lucrările

¹⁰¹ *Cântarea Cântărilor* 5, 2.

¹⁰² *Coloseni* 4, 2.

¹⁰³ *Cf. Matei* 3, 10.

¹⁰⁴ *Tobit* 12, 8.

¹⁰⁵ *Faptele Apostolilor* 10, 4.

lui Dumnezeu. Căci, în timp ce vă rugați, tu și Sara, eu am adus aminte în prezența sfințeniei lui Dumnezeu de rugăciunile voastre. Pe când tu înmormântai cu simplitate morții, fiindcă nu ai amânat să te ridici și să-ți lași prânzul, ci te-ai dus și ai înmormântat mortul, am fost trimis să te pun la încercare; apoi, din nou m-a trimis Dumnezeu să te îngrijesc pe tine și pe Sara, nora ta. Căci eu sunt Rafael, unul din cei șapte îngeri drepecți, care stăm și vorbim înaintea sfințeniei lui Dumnezeu¹⁰⁶. Dar și prin Isaia Domnul ne previne și ne învață lucruri similare, mărturisind: „Dezleagă orice nod al nedreptății, dezleagă oprimarea înțelegerilor abuzive, trimite-i pe cei zdruncinați la odihnă și anulează orice contract nedrept. Frânge pâinea ta pentru cel înfometat și pe nevoiașii fără acoperiș deasupra capului du-i în casa ta. Dacă vezi pe cineva gol, îmbracă-l și nu-i disprețui pe cei din neamul tău. Atunci va țâșni la timpul ei lumina ta și pe dată vor străluci veșmintele tale și va merge înaintea ta dreptatea, iar sfințenia lui Dumnezeu te va înconjura. Atunci vei striga și Dumnezeu te va auzi și, îndată ce vei vorbi, îți va spune: «Aici sunt!»¹⁰⁷

Le promite că este alături de ei și spune că-i aude și-i ocrotește pe cei care dezleagă din inimă nodurile nedreptății și fac milostenii cu slujitorii lui Dumnezeu după învățăturile Lui. Aceștia, fiindcă ascultă ceea ce le poruncește Dumnezeu să facă, merită și ei să fie ascultați de Dumnezeu. Fericitul Apostol Pavel, ajutat de frații săi într-o împrejurare grea, a spus că faptele săvârșite de ei sunt jertfe aduse lui Dumnezeu. „Am fost săturat după ce am primit de la Epafrodit cele trimise de voi, miros de bună mireasmă, jertfă primită și plăcută lui Dumnezeu¹⁰⁸. Căci, atunci când cineva se milostivește de cel sărac, Îl împrumută pe Dumnezeu și, când cineva dă celor mai mici, lui Dumnezeu îi dă, jertfind astfel în mod spiritual lui Dumnezeu în miros de bună mireasmă.

XXXIV

În îndeplinirea rugăciunilor, aflăm că, împreună cu Daniel, trei copii, puternici în credință și victorioși în captivitate, au

¹⁰⁶ *Tobit* 12, 11-15.

¹⁰⁷ *Isaia* 58, 6-9.

¹⁰⁸ *Filipeni* 4, 18.

respectat orele a treia, a șasea și a noua¹⁰⁹, adică au adus o jertfă Treimii, Care în vremurile din urmă avea să Se reveleze. Căci, mergând de la prima la a treia oră, se arată numărul împlinit al treimii; apoi, pornind de la a patra la a șasea oră, se dezvăluie o altă treime; iar când drumul se încheie de la a șaptea la a noua oră, prin cele trei treimi de ore se numără o treime perfectă. Încă cu mult timp în urmă, stabilind aceste perioade de timp marcate prin ore pentru exercițiu spiritual, închinătorii lui Dumnezeu au respectat aceste stații temporale ca fiind instituite și legitime pentru rugăciune. Mai apoi s-a dovedit că acestea erau taine, întrucât cei drepti se rugau înainte în acest fel. Într-adevăr, la ora a treia S-a coborât asupra ucenicilor Duhul Sfânt, Care i-a umplut de harul pe care li-l făgăduise Domnul¹¹⁰. La fel, la ora a șasea, Petru¹¹¹, urcându-se pe acoperișul casei, printr-un semn și prin glasul lui Dumnezeu a primit poruncă să-i primească pe toți în harul mântuirii, pentru că mai înainte avea îndoieli cu privire la curățirea celor de alte neamuri. Și Domnul, răstignit la ora a șasea, la cea de-a noua oră cu sângele Său a spălat păcatele noastre și, ca să ne poată răscumpăra și învia, la acea oră Și-a desăvârșit victoria prin Pătimirea Sa¹¹².

XXXV

Dar nouă, frați preaiubiți, pe lângă orele observate din vechime ni s-au adăugat și alte momente de rugăciune, dar și alte taine. Trebuie să ne rugăm și dimineața, ca prin ruga de dimineață să cinstim Învierea Domnului¹¹³. Acest moment a fost indicat în trecut și de Sfântul Duh, Care zice în *Psalmi*: „Împăratul meu și Dumnezeul meu, dimineața Te voi ruga, Doamne, și vei auzi glasul meu! Dimineața voi sta înaintea Ta și Te voi vedea!”¹¹⁴ Apoi și prin proroc spune Domnul: „De dimineață vor veghea pentru Mine, zicând: «Să mergem și să ne întoarcem la Domnul Dumnezeul nostru!»”¹¹⁵

¹⁰⁹ Cf. *Daniel* 6, 11.

¹¹⁰ Cf. *Faptele Apostolilor* 2, 15.

¹¹¹ Cf. *Faptele Apostolilor* 10, 9.

¹¹² Cf. *Marcu* 15, 34.

¹¹³ Cf. *Matei* 28, 1; *Marcu* 16, 1; *Luca* 24, 1; *Ioan* 20, 1.

¹¹⁴ *Psalmul* 5, 2-3.

¹¹⁵ *Osea* 5, 15; 6, 1.

De asemenea, la apusul soarelui, când ziua se sfârșește, iarăși trebuie să ne rugăm. Într-adevăr, de vreme ce Hristos este Soarele cel adevărat și Ziua cea adevărată, la apusul soarelui lumii și la stingerea zilei ei, atunci când ne rugăm și cerem ca asupra noastră să vină iarăși lumina, atunci implorăm venirea lui Hristos, Care va aduce harul luminii veșnice. Sfântul Duh Îl numește pe Hristos „Zi” în *Psalmi*: „Piatra pe care n-au luat-o în seamă ziditorii” – zice El – „a ajuns în capul unghiului. Acest fapt s-a săvârșit de Domnul și minunat este în ochii noștri. Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim în ea!”¹¹⁶ De asemenea, faptul că Domnul este numit „Soare” este adeverit de prorocul Maleahi, care spune: „Pentru voi, care vă temeți de numele Domnului, va răsați soarele dreptății și sub aripile lui este mântuirea”¹¹⁷.

Iar dacă în Scripturile sfinte Hristos este adevăratul Soare și adevărata Zi, nicio oră nu este exclusă pentru creștini în care ei să trebuiască să I se închine lui Dumnezeu mereu și cu asiduitate, pentru ca noi, care suntem în Hristos, adică în Soarele cel adevărat și în Ziua cea adevărată, să stăm toată ziua în rugăciuni. Și, când vine noaptea, potrivit legilor universului, care fac să alterneze între ele zilele și nopțile, este de tot folosul pentru credincioși să se roage și în întunericul nopții, fiindcă pentru fiii luminii și noaptea este zi. Când este lipsit de lumină cel care are lumină în inimă? Sau când este lipsit de soare și de zi cel pentru care Hristos este soare și zi?

XXXVI

Cei care suntem întotdeauna în Hristos, adică în lumină, să nu ne oprim nici noaptea de la rugăciune! Astfel, Ana văduva, fără întrerupere rugându-se și veghind întotdeauna, stăruia în a fi vrednică de Dumnezeu, precum în *Evanghelie* este scris: „Nu se îndepărta de la templu, cu post și rugăciuni slujind lui Dumnezeu zi și noapte”¹¹⁸. Să ia seama fie diferitele neamuri, care n-au fost încă iluminate, fie iudeii, care, părăsiți de lumină, au rămas în întuneric! Noi, frați preaiubiți, care suntem mereu în lumina Domnului, care ne amintim și ținem la ceea ce prin harul primit am început a

¹¹⁶ *Psalmul* 117, 22-24.

¹¹⁷ *Maleahi* 3, 20.

¹¹⁸ *Luca* 2, 37.

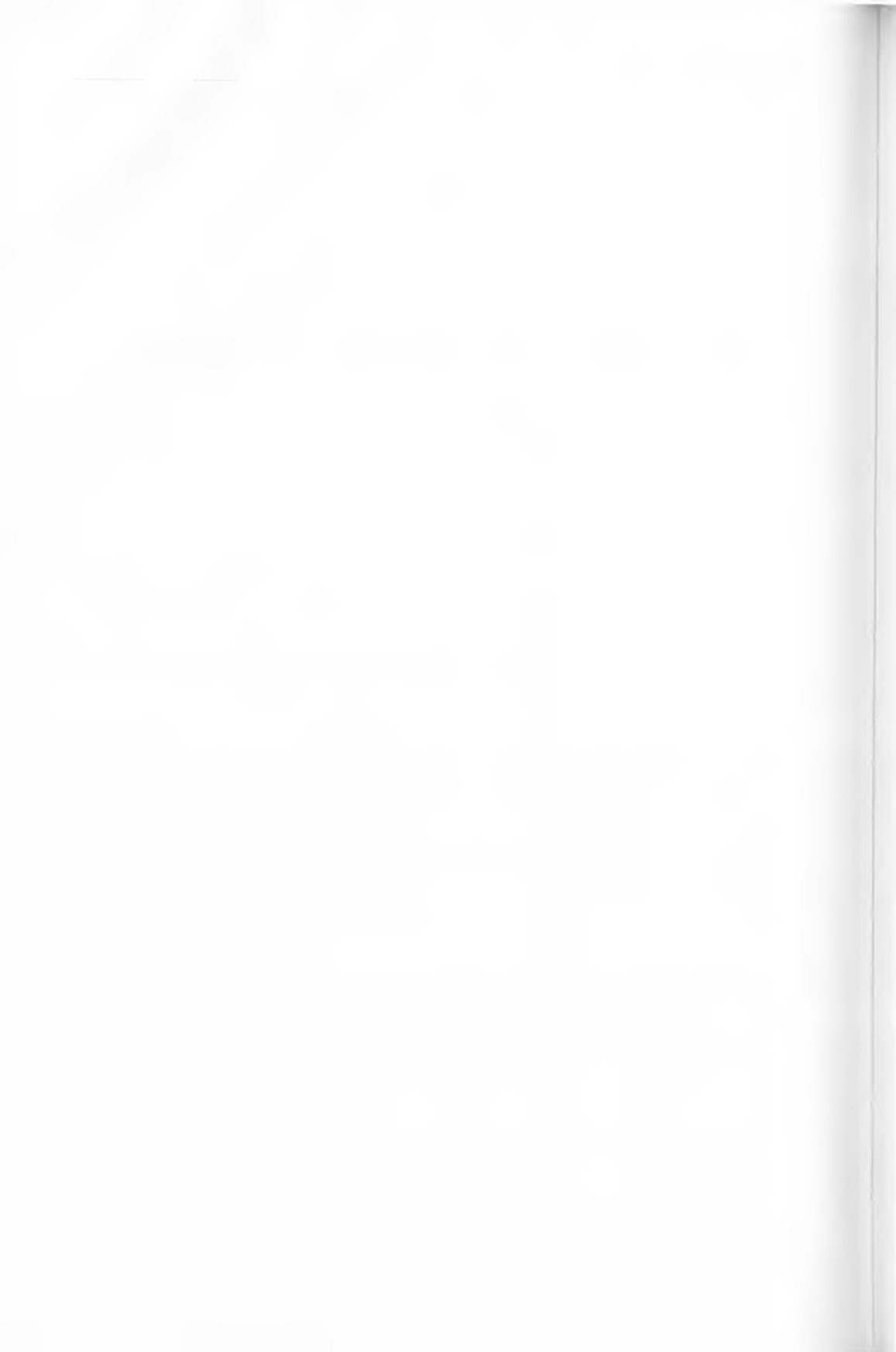
fi, să socotim și noaptea tot zi! Să credem că umblăm întotdeauna în lumină, să nu ne împiedicăm de întunericul de care am scăpat, să nu se aducă nicio atingere rugăciunilor din timpul nopții, lenea și moleșeala să nu omoare timpul pentru rugăciuni!

Replăsmuiți și renăscuți spiritual prin bunăvoința lui Dumnezeu, să imităm în prezent ce vom deveni în viitor¹¹⁹! Urmând a avea în Împărăția lui Dumnezeu numai zi, fără intervenția nopții¹²⁰, să veghem în timpul nopții ca și cum am fi în lumină! Având a ne ruga totdeauna și a aduce mulțumire lui Dumnezeu în cer, să nu încetăm nici aici, pe pământ, de a-L ruga și a-I aduce mulțumiri!

¹¹⁹ Michel Réveillaud, care a dat cel mai apreciat comentariu la *Despre Rugăciunea domnească* a Sfântului Ciprian în lumea apuseană, amintește cu multă dreptate ceea ce am accentuat și noi de mai multe ori: „Întreaga etică a Sfântului Ciprian este bazată pe tensiunea eshatologică între *acum* și *atunci* (*nunc et tunc*). Capitolul acesta este un exemplu admirabil al acestei noțiuni creștine de timp, în care viitorul și prezentul se amestecă fără însă a se confunda vreodată. Suntem în întuneric, dar mergem în lumină. Suntem în noapte, dar am scăpat de întunecime. «Începem» să fim pe zi. Iar prin «imitația» noastră, ceea ce vom fi trebuie să se actualizeze în prezent. Aceasta este într-o corespondență strânsă cu tema eshatologică. Sfârșitul timpului s-a apropiat. Hristos va veni în curând; ca un refren, expresia acestei speranțe revine de-a lungul operei Sfântului Ciprian...” (SAINT CYPRIEN, *L'Oraison dominicale*, p. 207).

¹²⁰ Cf. *Apocalipsa* 21, 25.

SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA

DESPRE RUGĂCIUNEA DOMNEASCĂ¹

Cuvântul I

Cuvântul dumnezeiesc ne dă o învățătură despre rugăciune. Prin ea le arată vrednicilor Săi ucenici, care cer cu stăruință cunoștința despre rugăciune, prin înseși cuvintele rugăciunii, cum se pot face auziți de Dumnezeu. Iar eu, îndrăznind să adaug ceva la cele scrise, aş spune celor de azi că nu trebuie să învețe cum se cuvine să se roage, ci că trebuie numaimdecât să se roage. Căci acesta e un lucru care nu a ajuns la auzul celor mulți. Pentru că nu se mai are grijă de această datorie și s-a părăsit de cei mai mulți acest lucru sfânt și dumnezeiesc, care e rugăciunea.

Deci despre aceasta mi se pare că e bine să mărturisim întâi, pe cât ne e cu putință, prin cuvânt, că trebuie numaimdecât să stăruim în rugăciune, precum zice Apostolul²; apoi să auzim glasul dumnezeiesc, care ne înfățișează felul cum trebuie să aducem Domnului cererea noastră. Căci văd că în timpul nostru se silesc oamenii pentru toate, îndreptându-și sufletul unii spre ceva, alții spre altceva; numai de bunul rugăciunii nu au nicio grijă. Se scoală negustorul de dimineață, la negustoria lui, râvnind să-și arate marfa sa cumpărătorilor înaintea altora, ca să vină în întâmpinarea trebuinței celor ce au nevoie de ea, căutând să o vândă înaintea altora. La fel, cumpărătorul, căutând să nu-i scape ceea ce îi este de trebuință luându-i-o altul înainte, nu aleargă la locul rugăciunii, ci la piață. Și amândoi, având aceeași poftă de câștig și râvnind să o ia înainte altora, se lasă furați de ceasul rugăciunii prin lucrurile râvnite, predându-l negustoriei. Așa, cel chemat la judecăți; așa, cel în slujba

¹ Traducere de Pr. Dumitru Stăniloae, extrasă din: SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Scrieri*, Partea întâi, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, Pr. Ioan Buga, în col. PSB, vol. 29, serie veche, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 403-452; notele redacției au fost introduse de Mihai Grigoraș prin confruntare cu ediția PG 44, 1120-1193. (n.red.)

² *Romani* 12, 12.

de judecător, ocupându-se întreg³, cu toată sârguința, cu cele ale ocupației sale, uită de lucrarea rugăciunii, socotind că ocupația cu cele ale lui Dumnezeu îl păgubește de cele ce îi sunt de trebuință. Așa, cel ce se îndeletnicește cu vreun meșteșug socotește că ajutorul dumnezeiesc în ceea ce vrea să facă e un lucru fără folos și netrebuincios.

De aceea, părăsind rugăciunea, își pune nădejdea în mâini, uitând de Cel ce i-a dat mâinile. La fel, cel ce pregătește cu sârguință o cuvântare nu se gândește la Cel ce i-a dat cuvântul⁴. Ci, ca și când și-ar fi adus el însuși firea sa la existență, se predă astfel sârguinței sale și învață și pe ucenicii săi la aceasta, de parcă ar socoti că niciun bine nu-i va veni din lucrarea lui Dumnezeu; și așa dă mai multă însemnătate sârguinței sale decât rugăciunii⁵. În același fel, și celelalte ocupații alungă îndeletnicirea sufletului cu cele mai mari și cerești, prin grija de cele trupești și pământești.

Astfel, păcatul crește mult în viață, prin tot mai mari și neîncetate adaosuri, și se împletește în toate sârguințele omenești, pentru că uitarea de Dumnezeu pune stăpânire peste toți și pentru că bunul rugăciunii nu se împacă cu cele râvnite de oameni. Căci, odată cu negustoria apare lăcomia, iar lăcomia este slujitoare la idoli. Plugarul nu-și măsoară lucrarea obositoare a pământului cu trebuințele de neapărată nevoie, ci, sporindu-și sârguința mereu spre mai multe, dă păcatului o largă intrare în ocupația lui, lărgindu-se prin râvnirea la ogoare străine. De aici răsar certurile greu de potolit, ridicându-se

³ „Așa [se întâmplă și cu] meșteșugarul, așa, cu cel ce exersează arta discursurilor, așa, cu cel chemat la judecăți, așa, cu cel aflat în slujba de judecător, fiecare ocupându-se întreg [...]” (PG 44, 1120C, r. 31 – 1121A, rr. 1-3). (*n.red.*)

⁴ Nu numai capacitatea și trebuința de cuvânt sunt sădite în noi de Dumnezeu-Cuvântul și sunt actualizate în noi prin faptul că El ne provoacă să folosim cuvântul ca să răspundem cererilor Lui, ci și îndreptarea noastră spre cuvântul potrivit, sau spre o întocmire logică a cuvintelor, potrivit cu ceea ce ni se cere în orice împrejurare, o avem de la El. Căci El apelează la noi prin acea împrejurare. Și, dacă ascultăm cu sinceritate la ceea ce ni se cere și vrem să-I răspundem cu sinceritate Lui, răspunsul ne va fi potrivit cu ceea ce ni se cere.

⁵ Dacă Dumnezeu ne-a dat firea cu toate trebuințele ei, care, prin împlinirea lor, o dezvoltă în chip sănătos, desigur că acestea se împlinesc nu numai prin eforturile ei, ci și prin ajutorul lui Dumnezeu, Care vrea să ducă la îndeplinire, cu concursul voii noastre, firea noastră prin împlinirea trebuințelor date de El. Deci, dacă Dumnezeu a pus acele trebuințe în fire, când ele se cer împlinite, se vor împlini nu numai prin noi, ci și prin Dumnezeu. Suntem chemați în acest caz la un dialog cu Dumnezeu. Silindu-ne noi să le satisfacem, să nu uităm că ele sunt satisfăcute și de Dumnezeu, dar numai dacă ne deschidem ajutorului prin rugăciune și nu căutăm cele ce nu sunt numaidacă de trebuință.

unii împotriva altora pentru miezuinele⁶ între pământurile celor stăpâniți de aceeași boală a lăcomiei. De aici se nasc mâniile și porniirile spre rău și năpustirile spre ucidere și spre vărsare de sânge. La fel, plângerile la judecătorii care slujesc tuturor felurilor de păcate, prin născocirea a zeci de mii de motive de apărare. Iar judecătorul fie că apleacă cu voia cumpăna dreptății spre ceea ce îi aduce câștig, fie că întărește fără voie nedreptatea celor ce, datorită viclesugului, cocoloșesc⁷ adevărul. Și cine ar putea grăi despre toate cele prin care se amestecă păcatul în multe feluri, sub multe fețe, în viața ome-nească? Iar pricina nu este alta decât că oamenii nu cer ajutorul lui Dumnezeu în cele pentru care se sânguiesc.

Dacă s-ar pune rugăciunea înaintea oricărei lucrări pe care o începem, n-ar afla păcatul intrare în suflet. Căci, sădindu-se pomenirea lui Dumnezeu în inimă, sfaturile vrăjmașului ar rămâne nelucrătoare, pentru că dreptatea s-ar așeza la mijlocul celor ce se împotrivesc între ei⁸. Rugăciunea oprește pe plugar de la păcat, înmulțind roadele din pământul puțin, ca să nu mai intre în sufletul lui, odată cu pofta, și păcatul. La fel îl oprește pe călător, pe cel ce se pregătește de oaste sau de nuntă; la fel, pe fiecare din cei ce pornesc spre vreun lucru oarecare. Fiecare, de va începe orice lucru cu rugăciunea, își va face cu bine drumul spre ceea ce năzuiește, fără să fie abătut spre păcat, neabătându-i nimic potrivit sufletul spre vreo patimă.

Dar, dacă se va preda sânguinței sale, despărțindu-se în întregime de Dumnezeu, numaidecât cel ce se află în afară de Dumnezeu se va afla în ceea ce este potrivit Lui. Și se desparte de Dumnezeu cel ce nu se unește pe sine cu Dumnezeu, prin rugăciune⁹.

Deci aceasta trebuie să o învățăm întâi de la Cuvântul, că trebuie să ne rugăm totdeauna și să nu ne lenevim¹⁰. Căci prin

⁶ Răzoare.

⁷ „Confundă”, „bulversează”, „denaturează” (συγχεῖν τὸν, PG 44, 1121C, r. 39). (n.red.)

⁸ Gândul la Dumnezeu obligă sufletele în ceartă să judece drept, deci să nu se mai certe.

⁹ Rugăciunea unește, leagă (συνδέει) sufletul cu Dumnezeu, pentru că, vorbind lui Dumnezeu, El îl ascultă. Căci vorbim pentru că Dumnezeu ne-a făcut să vorbim, pentru că El ne cere să-I răspundem, ținându-ne prin aceasta în legătură continuu înnoită cu El. Și-I vorbim în mod direct prin rugăciune, actualizând în mod conștient legătura ce o avem și o continuăm cu El, de multe ori fără să ne dăm seama, prin cuvânt și prin fapte. În rugăciune devenim conștienți că ne aflăm legați de Dumnezeu prin faptul că trebuie să-I vorbim. De aceea ne facem cruce când pornim la ceva. Iar crucea pe care o facem e o scurtă rugăciune.

¹⁰ Cf. Luca 18, 1. Ne-a învățat aceasta Cuvântul lui Dumnezeu cel întrupat; ne învață aceasta Cuvântul de față al Sfântului Grigorie. Dar trebuie să o învățăm aceasta și de la

rugăciune ajunge cineva să fie unit cu Dumnezeu. Iar cel ce este cu Dumnezeu s-a despărțit de vrăjmașul.

Rugăciunea este paza neprihănirii, potolirea mâniei, înfrânarea mândriei, curățirea de pomenirea răului, dezrădăcinarea pizmei, înlăturarea nedreptății, îndreptarea necredinței. Rugăciunea este tăria trupurilor, belșugul casei, dreapta cârmuire a cetății, puterea împărăției, biruința în război, asigurarea păcii, împăcarea celor dezbinați, stăruința în împăcare. Rugăciunea este pecetea fecioriei, credința în căsătorie, arma călătorilor, păzitoarea celor ce dorm, îndrăzneala celor ce veghează, rodnicia plugarilor, izbăvirea celor ce călătoresc pe mare. Rugăciunea este apărătoarea celor duși la judecată, ușurarea celor legați, odihna celor ce dorm¹¹, mângâierea celor întristați, veselia celor ce se bucură, mângâierea celor ce plâng, cununa celor ce se căsătoresc, sărbătorirea zilei de naștere, însoțitoarea celor ce mor. Rugăciunea este vorbirea cu Dumnezeu, vederea celor nevăzute, dobândirea celor dorite, împreună-cinstirea cu îngerii, înaintarea în cele bune, risipirea relelor, îndreptarea păcătoșilor, bucuria de cele de față, arătarea celor viitoare¹². Rugăciunea a făcut lui Iona chitul casă¹³, iar pe Iezechia l-a adus din nou la viață, de la porțile morții¹⁴; celor trei tineri le-a prefăcut flacăra în suflare răcoritoare¹⁵ și israeliților le-a dat biruință împotriva amaleciților¹⁶; pe cei 185.000 de asirieni i-a omorât într-o singură noapte cu o sabie nevăzută¹⁷. Și se pot afla pe lângă acestea zeci de mii de pilde petrecute în trecut, prin care se face vădit că nimic nu e mai înalt în viață, între cele de cinste, decât rugăciunea.

Dar e timpul să ne ocupăm acum cu rugăciunea însăși. Mai bine zis, să mai adăugăm încă ceva cuvântului, ca să arătăm că multe și felurite sunt bunătățile ce ne vin din dărnicia dumnezeiască și noi avem acest singur lucru ca mulțumire pentru cele

cuvântul, sau de la darul cuvântului sădit în noi de Dumnezeu. Căci cuvântul ne e dat în primul rând pentru dialogul cu Dumnezeu, deci pentru rugăciune. Și, cum orice gând e cuvânt, orice gând (la orice) trebuie să se îndrepte la Dumnezeu cu mulțumire.

¹¹ „Celor osteniți”, „celor trudiți” (τῶν κεκηκότων, PG 44, 1124B, r. 25). (n.red.)

¹² „Ipostasul celor viitoare” sau fundamentul lor, pentru că în rugăciune ai, în esență, viața viitoare cu Dumnezeu, întrucât iei legătura cu El. Cei ce se căsătoreau se încununau și atunci.

¹³ Iona 2, 1-10.

¹⁴ 4 Regi 20, 5 ș.u.

¹⁵ Cântarea celor trei tineri 1, 25 ș.u.

¹⁶ Ieșirea 17, 11-16.

¹⁷ 4 Regi 19, 35.

ce am primit: să-I dăm în schimb Binefăcătorului rugăciunea și recunoștința noastră.

Căci socotesc că, chiar dacă am prelungi toată viața vorbirea noastră către Dumnezeu mulțumindu-I și rugându-ne, am rămâne atât de mult mai prejos de recunoștința cuvenită, încât am fi ca unii care nici nu ne-am gândit încă să începem să dăm ceva în schimb Binefăcătorului¹⁸.

Lungimea timpului se taie în trei părți: în trecut, în prezent și în viitor. În toate acestea trei se primește binefacerea Domnului. De privești clipa de față, în El trăiești; de privești spre viitor, El îți este nădejdea celor așteptate; de privești trecutul, vezi că nu ai fost înainte de a fi primit viața de la El¹⁹. Ești fapta binefacerii Lui, odată ce ai luat însăși existența ta de la El. Și, după ce ai fost adus la existență, ai primit mai departe binefacerea Lui, întru El viețuind și mișcându-te, cum zice Apostolul²⁰. Iar nădejdea celor viitoare atârnă de aceeași lucrare a Lui.

Iar tu ești stăpân numai peste prezent. Deci, chiar dacă n-ai înceta să mulțumești mereu lui Dumnezeu, de-abia ai aduce mulțumirea pentru clipa de față, neaflând vreun mijloc prin care să aduci datorata răsplată pentru viitor sau pentru trecut²¹. Dar noi ne

¹⁸ Suntem în întregime – cu tot ce avem, cu tot ce este, care e o condiție a existenței noastre – un dar al lui Dumnezeu. Dacă pentru dar se aduce mulțumire, datori suntem și noi să mulțumim lui Dumnezeu pentru toate. Dar, pe când Dumnezeu ne dă daruri concretizate în lucruri, noi nu-I putem mulțumi decât prin cuvinte, adică prin rugăciune. Dar prin rugăciune noi ne îmbunătățim, însă pe linia virtualităților puse în noi de Dumnezeu. Deci rugăciunea însăși, cu eficiența ei, este nu numai o faptă a noastră, ci și un dar al lui Dumnezeu. În fapta noastră noi nu facem decât să actualizăm și să scoatem tot folosul din darul lui Dumnezeu. Și prin aceasta Îi facem noi Lui bucurie.

¹⁹ Dacă n-ar fi Dumnezeu, ca fundament personal și iubitor al tuturor, n-ai viețui nici tu; deci în El viețuiești. Nădejdea că vei exista în veci ca persoană nu ți-o poate da decât Dumnezeu, ca Cel ce singur există prin Sine din veci și până în veci. Lumea văzută, cu procesele ei de descompunere a tuturor unităților individuale materiale, nu-ți poate da această nădejde; dimpotrivă, te ispitește să nu mai nădăjduiești într-un viitor etern al tău. Dacă n-ar fi fost El ca persoană din veci, n-ai fi venit nici tu la existență, ca persoană. Forma cea mai înaltă de existență creată, care este persoana omenească, trebuie să fie inclusă ca virtualitate în fundamentul existenței de un caracter analog.

²⁰ *Faptele Apostolilor* 17, 28.

²¹ Orice rugăciune, crescută din puterea prezentului, exprimă mulțumirea pentru prezent sau corespunde darului viețuirii ce ni se dă în prezent, fiind pe măsura ei. Cum am putea exprima în cuvintele rugăciunii mulțumirea pentru darul negrăit al aducerii noastre la existență sau pentru darurile negrăite de care ne vom împărtăși în viitor? Timpul, ca un cadru al tuturor celor create, este semnul prelungirii neîntrerupte a darului lui Dumnezeu concretizat în ele, deci al iubirii Lui continue față de ele. De aceea, el trebuie să fie și cadrul neîntrerupt al mulțumirii fapturilor conștiente. Timpul e prelungirea darului lui

aflăm în neîmplinirea mulțumirii celei după putință așa de mult, că nu ne arătăm recunoștința nici pentru ceea ce putem, nedând preocupării de Dumnezeu, nu zic toată ziua, dar nici măcar o cât de mică parte a ei²². Cine mi-a dat pământul ca suport? Cine i-a dat prin gândire firii apoase o temelie? Cine mi-a statornicit cerul ca pe un acoperiș? Cine îmi duce înaintea sfeșnicul soarelui? Cine trimite izvoarele în văile adânci? Cine a făcut matca râurilor? Cine mi-a supus animalele necuvântătoare spre slujire? Cine m-a făcut pe mine, praf neînsuflețit, părtaș de viață și de înțelegere? Cine a întipărit în lutul acesta trăsăturile chipului dumnezeiesc? Cine, după ce s-a tulburat în mine chipul dumnezeiesc prin păcat, l-a adus iarăși la starea darului de la început? Cine, după ce am fost scos din Rai și am fost scufundat în prăpastia vieții materiale, mă trage iarăși la fericirea cea dintâi?

„Nu este cine să înțeleagă”, zice Scriptura²³. Căci, dacă am vedea acestea, am aduce mulțumire nesfârșită și neîncetată în toată curgerea timpului. Dar acum aproape toată firea omenească nu privește decât la cele materiale. Numai spre acestea năzuiește. Numai spre acestea îi place să se miște. Numai în jurul acestora se mișcă amintirea și nădejdea ei. Pofta firii omenești tinde neadormită și neodihnită spre mai mult în tot lucrul în care e cu putință să aibă mai mult; fie în cinstire și slavă, fie în bogăția de bunuri, fie în patima mâniei; pretutindeni caută firea în acestea spre mai mult. Iar despre bunătățile adevărate ale lui Dumnezeu, fie arătate, fie făgăduite, nu se aude nicio vorbă.

Dumnezeu și al rugăciunii noastre neîntrerupte. Așa îl vede Sfântul Grigorie. E cadrul dialogului între Dumnezeu și om. Prin aceasta, e deschis orizontul infinit și iubitor al lui Dumnezeu cel personal. Dumnezeu vorbește în mod neîntrerupt cu noi, folosindu-Se de timp; ar trebui ca și omul să răspundă prin rugăciune în mod neîntrerupt, păstrând conștiința continuă a deschiderii sale spre orizontul mai presus de timp. Să nu lase pe Dumnezeu singur să-și îplinească partea Lui în dialog, rămânând omul, la rândul lui, singur sau împreună cu semenii săi, într-un dialog închis cu totul în timp, deci lipsit de sensul lui deplin. Pe aceasta se întemeiază rugăciunea neîntreruptă în mănăstiri și numai o astfel de înțelegere a timpului e solidară cu caracterul de persoană nesfârșit iubitoare a lui Dumnezeu. Dacă timpul nu e din voia lui Dumnezeu, totul e o desfășurare fără sens, care nu vine de nicăieri și nu duce nicăieri, în care toate se alcătuiesc și se descompun fără rost, în care dialogul însuși nu are niciun sens.

²² Dacă am mulțumi chiar numai pentru darul vieții prezente, ce ne vine neîntrerupt de la Dumnezeu – lucru care ne stă în putere –, ar trebui să o facem în tot timpul, în fiecare zi, în fiecare clipă. Dar cât de mult din acest dar continuu nu-l lăsăm să se scurgă, uitând că e dar și nemulțumind pentru el!

²³ *Romani* 3, 11.

Dar e timpul să privim și la înțelesul cuvintelor rugăciunii, pe cât este cu putință. Căci e vădit că dobândirea celor pe care le voim ne vine învățând cum trebuie să facem cererea.

Care este deci învățătura ce ni se dă? „Iar rugându-vă, nu bolborosiți ca păgânii. Căci socotesc că în multa vorbărie a lor vor fi auziți.”²⁴ Măcar că înțelesul învățăturii e limpede prin sine, căci ne este înfățișat în chip descoperit, neavând nevoie de o înțelegere mai subțire, totuși e bine să cercetăm ce înseamnă cuvântul „bolborosire”, ca, aflând înțelesul lui, să fim feriți de ceea ce e oprit să facem.

Mie mi se pare că prin el ni se cere să îndreptăm moleșeala minții și să-i strângem pe cei ce se scufundă în pofte deșarte. Deci s-a născocit acest cuvânt străin²⁵ pentru musturarea necumințeniei celor ce se împrăstie prin pofte spre cele nefolositoare și deșarte. Căci cuvântul propriu-zis înțelept și înțelegător se numește cel care caută spre ceea ce e de folos²⁶. Iar cel ce se împrăstie prin plăcerea fără temelie în poftele neconsistente²⁷ nu este cuvânt, ci bolboroseală sau flecăreală, aiureală, pălăvrăgeală sau orice altceva cu acest înțeles²⁸.

²⁴ Matei 6, 7.

²⁵ Pentru greci, „βαταλογία” era un cuvânt străin sau un cuvânt născocit printr-o compoziție.

²⁶ Cuvântul adevărat are o demnitate și e dat ca o angajare pentru Dumnezeu și pentru semenul nostru. Prin el se ține armonia între toate. El trebuie spus când se cuvine și pentru ceea ce folosește cu adevărat și celui ce-l spune, și celui ce i se spune. Când un cuvânt mare e folosit fără acoperirea unui înțeles corespunzător în cel ce-l rostește, e un cuvânt umflat, mincinos, care nu folosește nici celui ce-l spune, nici celui căruia sau celor cărora se spune; ba chiar îi păgubește. El își pierde demnitatea de crezare sau chiar demnitatea de cuvânt, întrucât cuvântul e dat pentru a actualiza și dezvolta legăturile adevărate, solide, între oameni, nu pentru a le submina.

²⁷ Διὰ τῆς ἀνυποστάτου ἡδονῆς – plăcere fără consistență, fără urmă durabilă. Numai binele lasă urmă durabilă în ființă și o zidește, nu o descompune, slujind prin aceasta chiar voinței lui Dumnezeu. Dacă binele e solidar cu ființa, răul e contrar ființei. Τοῖς ἀνυπόρκτοις ἐπιθυμίαις – poftele plăcerilor n-au nici ele durată și nu zidesc ființa, spre deosebire de bine, a cărui dorință durează continuu și care zidește ființa.

²⁸ Cuvântul exprimă o realitate consistentă, durabilă, o angajare serioasă, ce trebuie să fie împlinită; flecăreala, bolboroseala, pălăvrăgeala nu se reazemă pe o realitate adevărată, pe o hotărâre clară, nu exprimă o angajare limpede. E lipsită deci de suportul realității existente sau pe cale de a fi înfăptuită, dezvoltată. De aceea, cuvântul cel mai adevărat și izvorul ultim al cuvintelor este Dumnezeu-Cuvântul, realitatea fundamentală creatoare de realități durabile. Numai când avem conștiința acută că vorbim răspunzând lui Dumnezeu sau altora din răspunderea față de Dumnezeu, cuvântul nostru se hrănește din ultimul suport și capătă consistență, exprimă o realitate prezentă sau o angajare sigură pentru o înfăptuire viitoare sau are o putere ziditoare.

Deci ce ne sfătuiește cuvântul? Să nu suferim în vremea rugăciunii de boala care e proprie minții copiilor. Căci cei nedesăvârșiți cu mintea nu cugetă cum se poate împlini ceva din cele ce au temelie²⁹, ci își plănuiesc cu voia stări fericite închipuindu-și comori și împărății și cetăți mari numite cu numiri născocite de ei, nălucindu-și cu mintea că se află în starea pe care și-o zugrăvesc ei cu deșertăciunea gândurilor lor. Ba sunt unii care se lasă prinși cu și mai multă putere de deșertăciunea aceasta și, sărind peste măsurile firii, își închipuie că sunt păsări, sau că lucesc ca stelele, sau că poartă munți pe mâinile lor, sau fac cerul să călătorească cu ei³⁰, sau că au ajuns la zeci de mii de ani, sau că s-au făcut din bătrâni tineri. Și câte alte faceri de acestea nu naște inima goală și umflată ca o bășică a acestor ființe copilăroase!

Precum deci cel ce petrece în aceste lucruri nu ar putea să câștige din ele vreun bun din cele voite, ci se mișcă în deșertăciunea poftelor fără temelie, și de aceea e un nebun și un smintit cheltuind în astfel de visuri timpul, în care ar putea face ceva din cele de folos, așa cel ce nu se îndreaptă în vremea rugăciunii cu sufletul spre cele de folos, ci îi cere lui Dumnezeu să-l ajute în mișcările pătimase ale minții, este cu adevărat un aiurit și un bâlbâit, care Îl roagă pe Dumnezeu să-i fie ajutător și slujitor în deșertăciunile sale. Unul ca acesta se apropie de Dumnezeu prin rugăciune, dar, neînțelegând cu mintea înălțimea puterii de care s-a apropiat, batjocorește, uitând de sine, măreția aceea prin cereri urâte și josnice³¹. Precum dacă cineva, socotind vasele de lut, din pricina sărăciei sau a necunoașterii lui, vase de cinst, se apropie de împăratul care voiește să-i dăruiască bogății și dregătorii și nu-i cere ceea ce obișnuiește să dea împăratul, ci roagă pe cel atât de înalt în putere să-i dăruiască vreun vas din cele iubite de el, așa și cel ce se folosește de rugăciune ca un lipsit de minte nu se ridică spre înălțimea Celui ce Se dăruiește pe Sine, ci dorește ca Acela să Se coboare la treapta joasă și pământească a poftei sale; și, din acest motiv, Îi înfățișează

²⁹ „Ceva din cele după voia lor” (τὶ τῶν κατὰ γνώμην αὐτῶν, PG 44, 1128B, rr. 20-21). (n.red.)

³⁰ „Că își fac cale pe cer”, „că fac cerul cu puțință de străbătut” (τὸν οὐρανὸν ἑαυτοῖς ὁδοποιῶσιν, PG 44, 1128C, r. 30). (n.red.)

³¹ Rugându-se, el actualizează legătura sa cu Dumnezeu, pentru care a fost creat, când i s-a sădit darul cuvântului și trebuința de a cere prin el de la Dumnezeu cele ce îi sunt necesare și de a se întări, el și semenii săi, prin cuvintele pe care le schimbă. Dar legătura aceasta el o întinează și o face nesigură prin amestec de gânduri și planuri urâte.

Celui ce vede în inimi pornirile sale pătimăse, nu ca să i se tămăduiască mișcările necuvenite ale minții, ci ca să se facă și mai rele, ducând la împlinire pornirea cea rea prin primirea ajutorului lui Dumnezeu.

„Fiindcă acela e necăjit³², iar inima mea îi este răuvoitoare, lovește-l!” – Îi spune el lui Dumnezeu. Numai că nu strigă: „Însușește-Ți patima mea!” sau: „Să treacă răutatea mea în Tine!” Căci, precum în luptele dintre oameni, nu se poate însoți cineva cu o parte fără să se mânie împreună cu acea parte împotriva celui cu care se află ea în luptă, la fel e vădit că cel ce cere lui Dumnezeu să Se pornească împotriva dușmanului său Îl roagă să Se mânie împreună cu sine și să Se facă părtaș al furiei sale. Iar aceasta înseamnă ca Dumnezeu să cadă în patimă și să simtă ca un om și să Se mute de la firea Sa cea bună la o neîndurare sălbatică.

Așa vrea să facă cel ce suferă de boala slavei; așa, cel ce vrea să fie, din mândrie, mai mult decât este; așa, cel ce vrea să învingă în judecată; așa, cel ce se grăbește spre cunună în luptele din arenă; așa, cel ce vrea să-și atragă aplauzele în teatru; dar, adeseori, și cel ce se topește de boala furioasă a tinereții. Toți aceștia nu-l înalță lui Dumnezeu rugăciuni ca să scape de boala ce-i stăpânește, ci ca boala lor să se desăvârșească în fapte. Și, socotind neizbutirea ei în fapte drept o nenorocire, bolborosesc cu adevărat, rugând pe Dumnezeu să li Se facă ajutor în boala minții lor. Și, ceea ce e mai groaznic decât toate, doresc să miște pe Dumnezeu spre pornirile lor potrivnice Lui, dorind să facă părtașe la sălbăticia lor iubirea de oameni și lucrarea lui Dumnezeu.

Îl roagă pe Cel căruia Îi cer să le fie lor milostiv și blând să Se arate amarnic și neîndurat dușmanilor lor. O, nebunie a celor ce bolborosesc! Dacă acelora Dumnezeu le va fi neîndurat, fără îndoială nu va fi blând nici cu tine. Iar dacă Se va apleca spre tine cu milă, după nădejdea ta, cum Se va schimba în ceea ce e contrar milei Lui, adică în neîndurare față de aceia?

Dar cei dornici de sfadă au la îndemână o împotrivire față de ce-am spus. Ei aduc îndată în apărarea neîndurării glasurile prorocilor: pe David, care se roagă să piară păcătoșii și dorește rușinarea și tulburarea lor³³; pe Ieremia, care dorește să vadă răzbunarea lui

³² „[Mă] necăjește” (Λυπέϊ, PG 44, 1129A, r. 3). (n.red.)

³³ Psalmul 9, 1 ș.u.

Dumnezeu pornită asupra celor potrivnici³⁴; pe Osea, care cere să se dea pântece sterp și sâni uscați dușmanilor³⁵. Și încă multe cuvinte de acestea risipite în Sfintele Scripturi le adună, susținând că trebuie să ne rugăm împotriva vrăjmașilor și să cerem bunătații lui Dumnezeu să se facă ajutoare neîndurării lor. Dar noi, ca să-i facem să tacă pe cei ce se lasă călăuziți de aceste locuri spre bolborosire, să luăm pe fiecare dintre ele în parte.

Nimeni dintre cei cu adevărat sfinți, dintre cei insuflați de Duhul Sfânt, ale căror cuvinte s-au scris, potrivit dumnezeieștii iconomii, spre învățătura celor de după ei, nu va putea fi dovedit ca având vreo pornire spre rău. Ci tot scopul cuvintelor lor privește spre îndreptarea răutății ce s-a sălășluit în fire. Precum deci cel ce se roagă ca să nu fie bolnavi, să nu fie săraci, nu dorește pieirea oamenilor, ci să înceteze boala și sărăcia, așa și sfinții, rugându-se ca să înceteze ceea ce e potrivnic și dușman firii, îi fac pe cei neînvățați să-i bănuiască de neîndurare și de ură față de oameni.

Deci, când psalmistul zice: „Piară păcătoșii și cei fărădelege de pe pământ, ca să nu mai fie”³⁶, se roagă să piară păcatul și fărădelegea. Căci nu omul e dușman oamenilor, ci mișcarea liberă a voi spre rău a așezat ceea ce e unit cu firea sub stăpânirea vrăjmașului. Deci se roagă să piară răul, dar omul nu e rău. Căci cum ar fi rea asemănarea Binelui? Deci, când cere rușinarea și tulburarea vrăjmașilor, îți arată oastea celor potrivnici, care războiește viața omenească din porunca vrăjmașului.

Despre acestea vorbește și Pavel, spunând că lupta noastră este împotriva începătorilor, a stăpâniilor și a stăpânitorilor lumii acesteia, împotriva duhurilor răutății întru cele cerești³⁷, împotriva uneltirilor drăcești prin care se îmbie oamenilor prilejuri viclene spre păcat, ciocniri mânioase, ispite poftitoare, pricini de pizmă, de mândrie și de alte asemenea păcate.

Pe acestea văzându-le marele proroc că se învârt cu vicleșug în jurul fiecărui suflet, dorește să fie făcute de rușine sau se roagă împotriva acestor vrăjmași. Iar aceasta nu e altceva decât a se izbăvi de ei. Căci, în chip firesc, celui ce e biruit în luptă îi vine rușinea de pe urma căderii lui, precum celui ce biruiește, bucuria de pe urma biruinței.

³⁴ *Ieremia* 18, 17 ș.u.

³⁵ *Osea* 9, 14.

³⁶ *Psalmul* 103, 36.

³⁷ *Efesenii* 6, 12.

Iar că acestea așa sunt, ți-o arată felul rugăciunii. Căci zice: „Să se rușineze și să se tulbure cei ce caută sufletul meu”³⁸. Căci nu se roagă împotriva celor ce uneltesc să-l păgubească în avutul lui, sau a celor ce îi tăgăduiesc miezuina țarinii, sau a celor ce pun la cale vreun rău pe seama trupului său, ci a celor ce uneltesc împotriva sufletului său. Iar uneltirea împotriva sufletului nu e altceva decât voința de a-l înstrăina de Dumnezeu.

Iar de Dumnezeu nu se înstrăinează sufletul omenesc altfel decât prin pornirea pătimășă. Dacă Dumnezeu este pururea nepătimitor, cel pururea pătimăș se rupe din legătura cu Dumnezeu³⁹. Ca să nu pătească așa ceva, [psalmistul] se roagă pentru rușinarea celor ce-l războiesc⁴⁰. Iar prin aceasta nu face nimic altceva decât se roagă pentru biruința sa asupra celor ce-l războiesc. Iar cei ce-l războiesc sunt patimile.

Astfel, Ieremia, având râvna slujirii lui Dumnezeu, iar împăratul de atunci fiind stăpânit de nebunia slujirii la idoli și supușii lui fiind de același cuget, nu-și mulțumește vreo patimă a sa, ci înalță rugăciuni pentru binele de obște al oamenilor, cerând, din pornirea împotriva celor nelegiuiți, să fie înțeleptit prin pedeapsă tot poporul. La fel, prorocul Osea, văzând atunci răutatea înmulțindu-se între israeliți, cere cu dreptate osânda încetării nașterii de prunci ai răului și voiește ca sâni amari ai păcatului să se usuce, ca să nu se mai nască răul între oameni, nici să mai fie hrănit. „Dă-le lor, Doamne”, zice, „pântece sterp și sâni uscați!”⁴¹

³⁸ Psalmul 6, 10.

³⁹ Αποθές τὸ θεῖον πάντοτε – nu înseamnă că Dumnezeu este nepăsător, ci că nu poate fi supus niciodată patimilor sau că voința Lui e mai tare decât orice afect care ar putea pune stăpânire asupra Lui. Dar El e plin de iubire, de bunătate, de milă. Însă acestea nu-L stăpânesc fără voia Lui. Iubirea, bunătatea se împacă deplin cu voința cea cu adevărat liberă. Cine iubeste își trăiește libertatea în modul cel mai autentic. Iubire fără libertate nu e iubire adevărată, iar libertate fără iubire e o libertate care e capabilă și de rău, adică de cădere în nelibertate, în patimă, într-o stare inferioară. Dacă Dumnezeu e Cel-absolut-liber-de-patimă, apropierea de Dumnezeu e totuna cu apropierea de starea de nepătimire. În nepătimire se trăiește deplina libertate și iubire, care nu-și poate avea izvorul decât în Dumnezeu. Cu cât e cineva mai pătimăș, cu atât e mai neliber, mai coborât în existență, mai departe de Dumnezeu. De aceea, Dumnezeu e persoană în gradul suprem dacă numai persoana e liberă sau capabilă de iubire, nepândită de niciun egoism, de nicio patimă înrobitoare.

⁴⁰ Se roagă să nu fie biruit de cei ce vor să-l facă supus patimilor, să-l facă neliber, deci să-l rupă de Dumnezeu. Se roagă ca aceia să piară în lupta cu el, să fie rușinați.

⁴¹ Osea 9, 14.

Și, dacă s-ar afla vreun alt cuvânt de felul acesta la sfinți, cu înțeles de mânie și de osândă, el urmărește fără îndoială același scop al înlăturării răului și nu vrea să strivească pe om. „Dumnezeu n-a făcut moartea.”⁴² Auzi ce spune? Cum ar fi voit deci [prorocul] să roage pe Dumnezeu să aducă moartea dușmanilor săi, când Dumnezeu e străin de lucrarea aducătoare de moarte? „El nu Se bucură de pierderea celor vii.”⁴³ Dar cel ce bolborosește și voiește ca iubirea de oameni a lui Dumnezeu să se pornească împotriva dușmanilor săi Îi cere să Se bucure de nenorocirile omenești.

„Dar iată”, zice, „că unii s-au învrednicit de stăpâniri, de cinstiri și de bogăție, folosindu-se în scopul acesta de rugăciune și, din pricina acestei sorți fericite, sunt socotiți iubiți de Dumnezeu. Cum deci ne oprești pe noi”, ar zice cineva, „să îndreptăm rugăciuni către Dumnezeu pentru acestea? Căci toate atârnă de voia lui Dumnezeu. E vădit oricui că viața de aici e cârmuită de sus”.

Recunosc că nimeni nu s-ar împotrivi acestui cuvânt. Dar am învățat că aceste lucruri dobândite prin rugăciune au alte pricini. Fără îndoială, Dumnezeu nu le împarte pe acestea ca pe niște bunătăți celor care le cer. Ci ca prin ele să se întărească credința în Dumnezeu a celor mai slabi, ca, cunoscând treptat prin cercare⁴⁴ că Dumnezeu aude cererile mai mici, să urce la dorirea darurilor înalte și vrednice de Dumnezeu. Să privim la copiii noștri. La început ei stau alipiți de sânul mamei și cer de la ea atâta cât poate primi firea lor. Dar, dacă copilul crește și primește puterea graiului, disprețuiește sânul și caută ceva potrivit cu vârsta la care a crescut, fie o pălăriuță, fie o haină, fie altele de acestea de care ochiul copilului se desfată. Iar când ajunge la o vârstă mai mare și împreună cu trupul i-a crescut și înțelegerea, părăsind toate dorințele copilărești, cere de la părinți cele potrivite vârstei vieții depline.

Așa și Dumnezeu: ca să obișnuiască pe om să privească prin toate spre El, ascultă adeseori și cereri pentru cele mai mici lucruri, ca prin împlinirea acestora să-l ridice pe cel ce a primit aceste daruri spre dorirea celor mai înalte. Deci și tu, când vezi pe cineva dintre cei mai necunoscuți că s-a făcut, prin pronia dumnezeiască, cunoscut și vestit sau a dobândit altceva din cele cerute pentru viața aceasta, ca stăpânire, sau bogăție, sau slavă, înțelege că iubirea de

⁴² Înțelepciunea lui Solomon 1, 13.

⁴³ Înțelepciunea lui Solomon 1, 13.

⁴⁴ Prin experiență.

oameni a lui Dumnezeu, arătată în acestea, ți s-a făcut o dovadă a mării Lui puteri, ca prin primirea jucăriilor copilărești să aduci Tatălui cererile lucrurilor mai mari și mai desăvârșite⁴⁵.

Căci ar fi un lucru dintre cele mai prostești ca, apropiindu-se cineva de Dumnezeu, să ceară de la Cel veșnic cele vremelnice, de la Cel ceresc, cele pământești, de la Cel Preaînalt, cele de jos, de la Cel ce dăruiește Împărăția cerurilor, buna sporire în cele pământești și în cele de jos, de la Cel ce hărăzește cele ce nu se pot primi de la nimeni⁴⁶, folosirea pentru scurt timp a celor străine, care se pierd fără doar și poate și a căror gustare e trecătoare, dar a căror strângere e primejdioasă.

De aceea, bine se subliniază lipsa de rost a cererii acestora, adăugându-se: „Ca păgânii”⁴⁷. Căci îndreptarea griii spre cele văzute e proprie celor ce nu-și pun nicio nădejde în veacul viitor, care nu știu nici de frica judecății, nici de amenințarea gheenei, nici de așteptarea bunătăților, nici de altceva din cele nădăjduite prin înviere, ci privesc, ca cele ce pasc, numai spre viața de față, spre cele ce pot da mulțumire lăcomiei pântecelui și celorlalte plăceri trupești. Căci aceștia socotesc ca făcând parte dintre bunuri numai una sau alta dintre acestea: fie a fi întâiul dintre unii și a se socoti mai presus de ceilalți, fie a se culca pe aurul adunat, fie alta dintre amăgirile vieții. Când cineva vorbește vreunui dintre ei despre nădejdea celor viitoare, acesta socotește că acela aiurează grăind despre Rai și Împărăție și viața din cer și de altele ca acestea.

Deoarece e propriu celor ce nu au nădejde să se alipească de viața aceasta, adică de cele nefolositoare și deșarte, pe care cei iubitori de plăceri socotesc să le dobândească prin rugăciune, bine zice Cuvântul că aceasta o fac păgânii, care cred că prin cererea stăruitoare vor avea pe Dumnezeu ajutător în cele ce nu se cuvin și nu sunt de trebuință. „Căci socotesc”, zice, „că prin multa lor vorbire vor fi auziți”⁴⁸.

Aceste lucruri care trebuie cunoscute le-am învățat din cele pe care le-am cercetat. Dar ce rugăciune se cuvine să aducem lui Dumnezeu, vom auzi în cele următoare, cu harul Domnului nostru Iisus Hristos, Căruia I se cuvin slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.

⁴⁵ În PG 44, 1136A, rr. 5-6, textul continuă cu fraza: „Acestea din urmă sunt toate cele care aduc câștig sufletului”. (n.red.)

⁴⁶ „De care nu putem fi deposezați” (ἀναφαίρετα, PG 44, 1136B, r. 14). (n.red.)

⁴⁷ Matei 6, 7.

⁴⁸ Matei 6, 7.

Cuvântul al II-lea „Tatăl nostru, Care ești în ceruri”

Când marele Moise a adus poporul Israel la cunoașterea tainică de pe munte⁴⁹, nu l-a învrednicit de arătarea lui Dumnezeu înainte de a-i porunci să se curățească prin ferirea de împreunarea trupească⁵⁰ și prin stropire⁵¹. Dar nici așa n-au îndrăznit să privească arătarea puterii dumnezeiești, ci au fost înfricoșați de tot ce li s-a arătat, de foc, de negură, de fum, de trâmbițe. Și, întorcându-se el iarăși la ei, i-au cerut legiuitorului să se facă mijlocitor al voii dumnezeiești, dat fiind că puterea lor nu era în stare să se apropie de Dumnezeu și să primească arătarea dumnezeiască.

Dar Legiuitorul nostru, Domnul Iisus Hristos, având să ne aducă pe noi la harul dumnezeiesc, nu ne-a arătat nouă prin cuvânt Muntele Sinai acoperit de negură și fumegând de fum, nici glasuri de trâmbițe răsunând nelămurit și înfricoșător, nici nu ne curățește numai prin înfrânarea de trei zile de la împreunarea trupeză și prin apa ce spală trupul de pete, nici nu lasă toată adunarea⁵² la poalele muntelui, dăruind unuia singur urcușul pe vârful muntelui și ascunzând slava lui Dumnezeu acoperită de întuneric; ci întâi, în loc de munte, îi urcă pe oameni la cerul însuși, deschizându-le pășirea în el prin virtute; apoi îi face nu numai văzători ai puterii dumnezeiești, ci și părtași ai ei, ducându-i în oarecare chip pe cei ce se apropie la înrudirea cu firea dumnezeiască⁵³. Nici nu ascunde El sub negură slava dumnezeiască cea mai presus de

⁴⁹ Τῇ κατὰ τὸ ὄρος μυσταγωγία. Pe munte – sau pe înălțimea la care a fost ridicat prin virtute – s-au descoperit tainele dumnezeiești lui Moise, iar prin el, și poporului Israel. Conducerea aceasta are caracter de taină, pentru că nu se face numai prin putere omenască și numai spre cele ale vieții pământești, ci prin împreună-lucrarea lui Dumnezeu, prin îndrumarea în virtuțile în care e lucrător și Dumnezeu, fiind acte și deprinderi de mare putere spirituală ce covârșesc legile firii materiale și ducând spre o cunoaștere printr-o experiență și mai înaltă a lui Dumnezeu.

⁵⁰ Cf. *Ieșirea* 19, 15.

⁵¹ Cf. *Numerii* 19, 13.

⁵² Biserica.

⁵³ Aceasta e o învățătură proprie Sfinților Părinți. Noi ne împărtășim în Hristos de harul necreat, în care e lucrător Dumnezeu Însuși.

toate, ca anevoie de văzut de către cei ce o cer, ci, luminând negura cu lucirea de departe văzută a învățaturii, a făcut slava negrăită să se vadă în seninul strălucitor al celor curați cu inima⁵⁴. Iar apa cu care legiuiește să ne stropim nu o dăruiește din izvoare străine, ci țâșnește din noi înșine, fie că înțelege cineva prin aceasta izvoarele ochilor, fie conștiința curată a inimii. Căci El cere curățirea de orice pată a împreunării legiuite de pe urma nunții, ba chiar de orice simțire materială și pătimasă⁵⁵. Și numai pe cei ce împlinesc aceasta îi aduce prin rugăciune la Dumnezeu.

Acesta este conținutul cuvintelor prin care nu aflăm din Scriptură numai niște sunete alcătuite din silabe⁵⁶, ci înțelesul urcușului la Dumnezeu, înfăptuit printr-o înaltă viețuire.

Dar se poate cunoaște din înseși cuvintele rugăciunii călăuzirea dumnezeiască în aceste taine⁵⁷.

„Când vă rugați”⁵⁸, zice; n-a zis: „Când făgăduiți”⁵⁹. Căci se cuvine să fi înfăptuit ceva prin făgăduință înainte de a te apropia de Dumnezeu. Care e deci deosebirea de înțeles a acestor numiri? Făgăduința este dăruirea vreunui lucru din cele închinat din evlavie. Iar rugăciunea este cererea unor bunătăți, înfățișată prin rugăciune lui Dumnezeu. Deoarece deci avem nevoie de îndrăzneală când ne apropiem de Dumnezeu cu cererile pentru cele ce ne

⁵⁴ Afirmația lui Jean DANIELOU, în: *Platonisme et théologie mystique. [Essai sur la doctrine spirituelle de saint Grégoire de Nysse, Aubier, Paris, 1944, pp. 190-199 – n.red.]*, că Sfântul Grigorie e contrar învățaturii Sfinților Simeon Noul Teolog, Grigorie Palama, isihaiștilor și, în general, Bisericii ortodoxe despre puțința cunoașterii lui Dumnezeu în lumină, că aceasta din urmă ar reprezenta o concepție inferioară, platonice, pe care teologia catolică nu a primit-o, rămânând la o concepție despre simpla simțire a prezenței lui Dumnezeu în întuneric, este dezmințită în acest pasaj. Sfântul Grigorie se dovedește aici, ca în multe alte teme, precursorul învățaturii isihaste despre vederea luminii dumnezeiești de către cei ce au ajuns la rugăciunea neîncetată, în inimă. Prin depășirea accentului pus, în *Viața lui Moise*, pe neputința cuprinderii lui Dumnezeu, în accentuarea experienței lui Dumnezeu în inimă ca lumină, *Omiliile la Rugăciunea domnească* par a se dovedi ca fiind scrise după *Viața lui Moise*, în ultimii ani ai sfântului.

⁵⁵ Se vede că și acest cuvânt e adresat de Sfântul Grigorie, în primul rând, monahilor.

⁵⁶ S-ar putea înțelege trâmbețele ca înțelegerea literală a Legii vechi.

⁵⁷ Τὴν θεῖαν μυσταγωγίαν – intrarea prin călăuzirea dumnezeiască în înseși tainele Lui. Rugăciunea are deci în primul rând acest rost: de a ne introduce în tainele dumnezeiești, prin unirea cu Dumnezeu. Rugăciunea e o adevărată mistagogie, adică un mijloc de cunoaștere a tainelor dumnezeiești prin trăire.

⁵⁸ *Matei* 6, 9.

⁵⁹ Sfântul Grigorie face aici deosebirea între cuvintele grecești εὐχή și προσευχή. Prin primul se face o făgăduință lui Dumnezeu; prin al doilea se cer unele bunuri de la Dumnezeu.

sunt de folos, e de trebuință să premeargă făgăduința, pentru ca, împlinind ceea ce ține de noi, să îndrăznim apoi să cerem să primim în schimb ceea ce e al lui Dumnezeu. De aceea zice prorocul: „Da-voi Ție făgăduințele mele, pe care le-au osebit buzele mele”⁶⁰; și: „Făgăduiți și dați Domnului Dumnezeului nostru”⁶¹. Dar și în alte multe locuri ale Scripturii se poate vedea acest înțeles al cuvântului amintit⁶², ca să cunoaștem că el înseamnă, cum s-a spus, o făgăduință plină de mulțumire a unei dăruiri⁶³. Iar rugăciunea talmăcește ceea ce îi vine cuiva de la Dumnezeu⁶⁴ după împlinirea făgăduinței⁶⁵. Cuvântul ne învață deci să nu cerem de la Dumnezeu ceva înainte de a-I aduce Lui ca dar ceva din cele hărăzite⁶⁶. Întâi trebuie să făgăduim, apoi să cerem. Cum ar zice cineva, întâi e semănatul, apoi rodul. Deci întâi trebuie să aruncăm semințele făgăduinței, ca, după ce vor crește semințele aruncate, să primim harul⁶⁷ rodirii⁶⁸. Așadar, deoarece nu are loc întâlnirea cu folos fără ca unul să primească de la celălalt darul de pe urma făgăduinței lui⁶⁹, făgăduința trebuie să premeargă rugăciunii.

⁶⁰ *Psalmul* 65, 12-13.

⁶¹ *Psalmul* 75, 11.

⁶² Εὐχή.

⁶³ E de reținut această legătură strânsă pe care o face Sfântul Grigorie între εὐχή și προσευχή. Prin cea dintâi făgăduim noi un dar lui Dumnezeu, prin a doua cerem lui Dumnezeu un dar. Nu putem cere lui Dumnezeu un dar fără să-I făgăduim și noi un dar din partea noastră. E o cinste pe care ne-o face Dumnezeu, arătând că Îi face bucurie să-I dăruim și noi ceva. El vrea să fie în dialog cu noi, într-un dialog al dragostei, și într-un dialog trebuie să fim și noi activi. E adevărat că Sfântul Grigorie cere aici să premergem noi, cu darul nostru. De fapt, Dumnezeu e Cel care dăruiește întâi. Chiar fapta dăruirii noastre presupune darul puterii ce ne-a dat-o El de a dăruii sau de a ne dăruii. Noi presupunem că, înainte de a ne dăruii, trebuie să existăm prin El Însuși. Deci, pe baza acestui mare dar inițial al Lui, trebuie să premergem noi, cu darul nostru, oricărui alt dar al Lui prin care dezvoltă existența noastră, deci și capacitatea noastră de a dăruii.

⁶⁴ „Apropierea de Dumnezeu, care are loc (după împlinirea făgăduinței)” (τῷ Θεῷ γινόμενην πρόσσodon, *PG* 44, 1140A, r. 1). (*n.red.*)

⁶⁵ Chiar dându-ți sufletul la rugăciune, îplinești o făgăduință. Numai după aceea simțim că ne vine puterea să ne rugăm.

⁶⁶ Aici se vede limpede că ceea ce făgăduim noi lui Dumnezeu și ceea ce Îi dăm e în fond tot de la Dumnezeu. Deci întâi ne dă Dumnezeu fără să-I cerem prin rugăciune; apoi urmează făgăduința noastră de a-I da ceva din cele dăruite nouă și, pe urmă, rugăciunea prin care Îi cerem alte daruri. Dialogul îl începe Dumnezeu prin primul Lui dar, care e viața noastră conștientă. Apoi continuă printr-un schimb de daruri însoțit de o făgăduință, care e o adâncire a conștiinței noastre despre acest dialog.

⁶⁷ Darul.

⁶⁸ „Prin rugăciune” (διὰ τῆς προσευχῆς, *PG* 44, 1140A, rr. 8-9). (*n.red.*)

⁶⁹ „Întrucât cererea nu va fi una încrezătoare dacă apropierea nu se va face ulterior unei făgăduințe și ofrande precedente” (οὐκ ἐσομένης ἐν παρρησίᾳ τῆς ἐντεῦξως,

Deci, socotindu-se acest lucru împlinit, Domnul zice către ucenici: „Când vă rugați⁷⁰, ziceți: «Tatăl nostru, Care ești în ceruri»”⁷¹.

„Cine îmi va da mie aripi ca unui porumbel?”, zice undeva marele psalmist⁷². Aș îndrăzni să spun și eu același cuvânt: „Cine îmi va da mie acele aripi prin care să pot zbura cu înțelegerea la înălțimea măreției acestor cuvinte, ca să părăsesc tot pământul, să trec dincolo de tot văzduhul⁷³ răspândit la mijloc, să străbat la frumusețea eterică⁷⁴, să ajung la stele, să văd toată orânduirea lor, dar să nu mă opresc nici la ele, ci să trec și prin ele și să ies în afară de toate cele ce se mișcă și-și schimbă locul și să ajung la firea ce stă, la puterea nemișcată, care, întemeiată în sine, le conduce și le poartă pe toate câte sunt în ființă⁷⁵, pe toate câte atârnă de voia negrăită a înțelepciunii dumnezeiești; ca, depărtându-mă cu mintea de toate cele ce se prefac și-și mută locul și ajungând într-o stare neschimbată și neclintită a sufletului⁷⁶, să-mi fac mai întâi familiar, prin alegerea voinței, pe Cel neschimbat și neprefăcut, și apoi să-L chem prin cea mai familiară numire: «Tată»?” Căci de ce suflet

εἰ μὴ ἐπὶ προληφθείσῃ εὐχῇ τινὶ καὶ δωροφορίᾳ ἢ πρόσοδος γένοιτο, PG 44, 1140A, rr. 9-11). (n.red.)

⁷⁰ Cereți.

⁷¹ Matei 6, 9.

⁷² Psalmul 54, 6.

⁷³ Aerul.

⁷⁴ Eterul e mai sus de aer, în concepția de atunci.

⁷⁵ Aici se face aluzie la definiția dată de Aristotel lui Dumnezeu: Mișcătorul nemișcat (τὸ κινουὶν ἀκίνητον). Tocmai întrucât are puterea să nu fie mișcat de nimic, nici dinăuntru, nici din afară; tocmai întrucât rămâne din veci și până în veci nesupus niciunei mișcări interioare de corupere, având în Sine puterea mai presus de orice putere ce l-ar putea mișca sau corupe, e izvorul de putere al tuturor, fiind puterea care le mișcă pe toate. El e fundamentul nemișcat al existenței și al mișcării tuturor. Sfântul Grigorie vrea să spună aici: mă minunez de toate pentru măreția lor, pentru buna și uriașa rânduială a mișcării lor atât de complexe și de armonice, dar dincolo de toate e Cel ce le mișcă pe toate, El Însuși fiind nemișcat. Nemișcat nu ca lipsit de viață, căci, dacă n-ar avea viață, n-ar putea crea, susține și mișca toate. Dar la El viața și nemișcarea se împacă în chip paradoxal. Având în Sine plinătatea tuturor puterilor, nu e în afară de El nicio putere care să-L miște dacă nu voiește El să Se miște. Dar El nu S-ar putea mișca spre stîrbirea plinătății puterilor Sale, căci în acest caz ar avea în El puțința neatotputerniciei, sau ar fi virtual neatotputernic, ceea ce înseamnă că trebuie să fie neatotputernic și în mod actual.

⁷⁶ Cine privește pe Cel neschimbat ajunge și el neschimbat în privirea cugetătoare a lui, ba chiar în toată starea lui de suflet. Căci mișcarea sufletului, produsă de dorințe, de plăceri, de patimi ce se schimbă, trage și cugetarea după ea. Dar cel ce privește cu sufletul în Cel nesfârșit sau în Cel ce are în Sine plinătatea nesfârșită a puterilor nu se mișcă de la contemplarea Lui.

are nevoie cel ce-I spune așa? De ce îndrăzneală, de ce conștiință, ca înțelegând pe Dumnezeu, pe cât îi este cu putință, din numirile cugetate pe seama Lui și fiind călăuzit spre cunoașterea slavei negrăite și învățând că firea dumnezeiască, orice ar fi în ea însăși, e bunătate, sfințenie, bucurie, putere, slavă, curăție, veșnicie, fiind pururea în aceleași la fel și toate câte s-au cugetat în jurul firii dumnezeiești⁷⁷; cunoscându-le pe acestea din dumnezeiasca Scriptură și din propria cugetare, să îndrăznească apoi să rostească un astfel de cuvânt și să-L numească, pe Cel care e astfel, Tată al său? Căci e vădit că, de e cineva părtaș de vreo înțelegere, nu îndrăznește, înainte de a vedea acestea și în sine⁷⁸, să rostească și să spună lui Dumnezeu acest cuvânt: „Tată”. Căci Cel bun prin ființă nu are firea Sa să se facă Tată al faptei rele⁷⁹, nici Cel sfânt, Tată al celui cu viață întinată; nici Cel ce nu Se prefăce, Tată al celui în continuă schimbare⁸⁰; nici Tatăl vieții, Tată al celui omorât de păcat; nici Cel curat și neîntinată, Tată al celor schimonosiți prin patimile de necinste; nici Binefăcătorul, Tată al celor lacomi; nici Cel cugetat ca aflându-Se în tot binele, Tată al celor ce se află stăpâniți de vreun rău⁸¹.

⁷⁷ Însușirile lui Dumnezeu nu sunt însăși ființa Lui, ci în legătură cu ea, în jurul ei, numiri ale lucrărilor Lui statornice, ale energiilor necreate ce iradiază din El. Ea nu e una cu bunătatea, cu sfințenia, cu eternitatea, ci mai presus de ele, suportul și izvorul negrăit al lor.

⁷⁸ Adică trebuie să vadă cineva sfințenia, bunătatea, curăția lui Dumnezeu în Sine, nu să o cugete numai teoretic, ca, simțindu-se născut din Dumnezeu și înrudit cu El, să-I poată spune „Tată”. Numai dacă însușirile lui Dumnezeu sunt înțelese ca nume ale lucrărilor sau energiilor Lui necreate, se poate trage concluzia că ele pătrund în noi făcându-ne înrudiți cu El, înrudiți practic prin energiile noastre create, care se unesc cu ele dacă ne deschidem lor, și prin eforturile noastre de a ne face, prin lucrările noastre unite cu ale Lui, buni, curați, sfinți. E o teologie a participării vii și lucrătoare la viața și la lucrarea lui Dumnezeu.

⁷⁹ Deși însușirile sau lucrările (energiile) lui Dumnezeu nu sunt însăși ființa Lui, ele nu-și pot avea izvorul decât în ființa Lui. El e bun deci în baza ființei Sale, nu primește calitatea de bun din afară, ca noi. Dar ființa Lui, ca izvor al acestor însușiri și energii, e mai presus de ele. De aceea și Tată al nostru nu se face însăși firea lui Dumnezeu, dar din firea Lui izvorăsc energiile care, venind în noi, ne înrudesesc și ne leagă cu El în așa măsură, că El ni Se face prin ele Tatăl nostru. Pe când Fiului Îi este Tată după ființă, nouă ne este prin energiile ființei Sale. El ni Se face Tată pentru că poate și vrea, nu în baza firii Sale; nu ne este Tată din veci prin ființă fără o decizie a voii Sale.

⁸⁰ Numai cel ce s-a întărit așa de mult în bine, prin lucrarea în sine a Celui neschimbat în bine, poate fi fiu al Aceluia. Căci acela rămâne prin Dumnezeu statornic în bine ca și El.

⁸¹ Toate acestea presupun o prezență a lui Dumnezeu în cei ce-L numesc „Tată”, o întipărire a lor de către El. Dar aceasta implică o lucrare a Acestuia în ei.

Deci, dacă, privind cineva spre sine, se vede având încă nevoie de curățire și își cunoaște reaua lui conștiință plină de pete și de arsuri urâte și, fără să se curățească mai întâi de aceste rele, se socotește pe sine înrudit cu Dumnezeu și zice: „Tată”, el, cel nedrept, Celui drept, el, cel necurat, Celui curat, cuvântul lui e o înjurătură și o batjocură, odată ce numește pe Dumnezeu „Tată” al ticăloșiei sale. Căci numele de „tată” arată cauza celui ce își are existența din el. Deci, când cel cu conștiința stricată îi zice lui Dumnezeu „Tată”, nu face nimic altceva decât să-L învinovățească pe El ca pe începătorul și pricinuitorul răutăților din sine. Dar „lumina nu are nicio părtășie⁸² cu întunericul”, zice Apostolul⁸³. Ci lumina se însoțește cu lumina și dreptatea cu dreptatea și binele cu binele și nestricăciosul cu nestricăciosul. Iar cele potrivnice sunt înrudite numaidecât cu cele de un soi cu ele. „Căci nu poate pomul bun să facă poame rele.”⁸⁴

Deci, dacă cineva, „zăbavnic la inimă”, cum zice Scriptura, „și iubitor de minciuni”⁸⁵, îndrăznește să rostească cuvintele rugăciunii, să știe că nu cheamă „Tată” pe Cel din cer, ci pe cel din iad, care e și el mincinos și se face tată al minciunii ce se ivește în fiecare, fiind el însuși păcat și tată al minciunii⁸⁶. De aceea, cei pătimiși cu sufletul sunt numiți de Apostol „fii ai mâniei”⁸⁷; și cel ce s-a despărțit de Adevăr se numește „fiul pierzării”⁸⁸; iar cel moleșit și afemeiat s-a numit „fiu al fetițelor alunecoase”⁸⁹. La fel, cei dimpotrivă, cei cu conștiința luminată, se numesc „fii ai luminii”⁹⁰; iar cei ce s-au întărit din tăria dumnezeiască, „fii ai puterii”⁹¹.

Când deci Domnul ne învață să numim în rugăciune pe Dumnezeu „Tată”, socotesc că nu face altceva decât să dea o lege pentru viața înaltă și ridicată. Căci Adevărul nu ne învață să mințim, ca să ne spunem ceea ce nu suntem și să ne numim ceea ce nu ne-am făcut; ci, numind „Tată al nostru” pe Cel nestricăcios și drept și bun, să adevărim prin viață înrudirea noastră cu El.

⁸² Nimic comun.

⁸³ 2 Corinteni 6, 14.

⁸⁴ Matei 7, 18.

⁸⁵ Cf. Psalmul 4, 2.

⁸⁶ Cf. Ioan 8, 44.

⁸⁷ Efeseni 2, 3.

⁸⁸ Ioan 17, 12.

⁸⁹ 1 Regi 20, 30 (după Septuaginta); cf. Iudita 16, 12.

⁹⁰ Efeseni 5, 8.

⁹¹ Judecătorii 18, 2 (după Septuaginta).

Vezi de câtă pregătire avem nevoie? De ce fel de viață? Câtă și ce fel de silință ne trebuie, ca, înălțându-se conștiința noastră la această măsură a îndrăznelii, să cutezăm să spunem lui Dumnezeu „Tată”? Căci, de privești spre bani, de ești ocupat cu amăgirile vieții, de cauți slava de la oameni, de slujești celor mai pătimase dintre pofte, apoi iei în gură o astfel de rugăciune, ce socotești că va zice Cel ce privește la viața ta și-ți aude rugăciunea? Mie mi se pare că aud pe Dumnezeu zicând către tine cuvintele acestea: „Tu, cel cu viața strică, numești «Tată» pe Tatăl nestricăciunii⁹²? De ce întinezi cu glasul tău murdar numele neprihănit⁹³? De ce minți împotriva Cuvântului⁹⁴? De ce batjocorești firea neîntinată? De ești fiul Meu, ar trebui numaidecât ca și viața ta să poarte trăsăturile bunătăților Mele. Nu recunosc în tine chipul firii Mele. Nu recunosc trăsăturile ei, din cele ce i se împotrivesc. «Ce părtășie are întunericul

⁹² Sfântul Grigorie dă stricăciunii sau coruperii un sens moral, sau vede cauza morală a ei (ca și poporul nostru, când zice, de exemplu: „Un stricat”, „o strică”): patimile punând fie o senzație trupească, fie alta într-o mișcare exagerată, o desface din armonia cu celelalte, slăbind legătura simțirilor și a părților trupului, satisfăcând pe unele într-un mod exagerat. Prin aceasta, însăși unitatea întregului înaintează spre descompunere. Unitatea aceasta nu se poate susține și întări decât din Cel-cu-desăvârșire-Unul și Izvor a toată unitatea, din Cel care are în unitatea Lui puterea de a Se menține din veci și până în veci nedescompus. Iar acesta e Subiect spiritual, Spirit absolut, deci având toate puterile în Sine și neavând nimic care să-L stăpânească nici în Sine, nici în afară de Sine.

⁹³ De câte ori nu murdărim cu simțirea noastră murdară numele cele mai curate în înțelesul lor, așa cum răsar din legătura conștiinței noastre cu Dumnezeu, fundamentale, nepervortite, nederivate și nedeviate? Numai afundându-ne mereu în acest ultim substrat al conștiinței, atotcurat, dat de Dumnezeu, ni se impun cuvintele în înțelesul lor curat.

⁹⁴ Καταψεύδεται τοῦ ῥήματος se traduce cu: „A minți împotriva cuvântului”. Minciuna e un fir complex, sucit multiplu din adevăr și neadevăr, având la suprafață adevărul și dedesubt neadevărul. Minciuna se folosește de un cuvânt cu un anumit înțeles, mai ales cu un înțeles bun, pentru a acoperi cu el un gând exact contrar. Poate de aceea se oprește în Testamentul Vechi să se feasă pâza din fire amestecate din materii de diferite soiuri. Aceasta o face minciuna pentru a înșela pe ceilalți, pentru a-și acoperi uneltirea, fapta rea, intenția urâtă. Minciuna e perversă prin esența ei. Deci ea minte împotriva cuvântului sau pune minciuna în cuvânt, amestecă otrava în miere. Nu renunță la cuvântul cu înțelesul bun, pentru că răul nu vrea să se demaște. Cei care nu sunt cu totul naivi sau solidari cu cei ce mint simt răul prin cuvintele cele bune. Mincinosul se folosește mai des de cuvinte bune pentru acoperirea faptelor rele, ba el însuși nu se recunoaște ca rău. El minte acoperindu-și minciuna, se folosește de cuvântul cu înțeles bun pentru a-și acoperi răutatea, pune răutatea în cuvântul cu înțeles bun, contrar ei. E o ciudată grefare a răului pe bine. Întunericul se acoperă în lumină, putregaiul se îmbracă în aur. Minciuna trebuie să-și dea aparența adevărului. Aceasta arată că în om a mai rămas un rest de bine și nu poate accepta răul mărturisit pe față.

cu lumina»⁹⁵? Ce înrudire are viața cu moartea? Ce este propriu Celui curat din cel necurat⁹⁶? E mare despărțirea între Binefăcător și lacom. Cel milostiv și cel crud își sunt atât de potrivnici, că nu e nicio amestecare între ei. Altul este tatăl răutăților din tine. Cele născute din Mine sunt înfrumusețate de bunătățile părintești. Fiul Celui milostiv e cel milostiv, al Celui curat e cel curat. Cel stricăcios e străin de Cel nestricăcios. Și peste tot, din Cel bun e cel bun și din Cel drept, cel drept. «Iar pe voi nu vă știu de unde sunteți.»⁹⁷”

Deci e primejdios a îndrăzni cineva să se folosească de rugăciunea aceasta înainte de a-și curăți viața și de a numi pe Dumnezeu „Tatăl său”.

Dar să auzim iarăși cuvintele rugăciunii, căci poate printr-o repetare mai deasă ni se va dăruî descoperirea înțelesului și mai adânc al celor ascunse în ele: „Tatăl nostru cel din ceruri”⁹⁸. Că trebuie să ni-L facem pe Dumnezeu apropiat printr-o viață unită cu virtutea, s-a arătat în oarecare măsură prin cuvintele de mai înainte. Dar mie mi se pare că cuvântul are un oarecare înțeles și mai adânc. Acestea ne aduc aminte de patria din care am fost scoși și de înălțimea din care am căzut. Căci, prin istorisirea despre tânărul care s-a despărțit de vatra părintească și s-a rostogolit în viața porcească, Cuvântul ne înfățișează printr-o descriere cu chip istoric starea de ticăloșie a firii noastre, precum și faptul că tânărul, ducând o viață risipitoare, nu se întoarce la starea cea bună de la început înainte de a fi ajuns la simțirea nenorocirii lui prezente sau înainte de a-și reveni la sine însuși și de a cugeta la cuvintele de căință. Iar acestea se potriveau în oarecare fel cu cele ale rugăciunii. Căci a zis acela: „Tată, greșit-am la cer și înaintea ta”⁹⁹. El n-ar fi adăugat mărturisirii cuvântul despre păcatul față de cer dacă n-ar fi fost încredințat că patria lui este cerul, pe care părăsindu-l, a păcătuit. De aceea, cugetarea la această mărturisire îi ușurează și apropierea de Tatăl, încât poate alergera spre El și Îi poate cuprinde grumazul și-l poate săruta (iar „grumaz” înseamnă jugul cuvântului, pus prin gură, adică prin predania evanghelică, asupra omului, care a ieșit

⁹⁵ Cf. 2 Corinteni 6, 14.

⁹⁶ „Ce înrudire are Cel curat prin fire cu cel necurat?” (τίς οικειότης τῷ καθαρῷ τὴν φύσιν πρὸς τὸ ἀκαθάρτον, PG 44, 1144A, rr. 9-10). (n.red.)

⁹⁷ Luca 13, 27.

⁹⁸ Matei 6, 9.

⁹⁹ Luca 15, 21.

din jugul dintâi și a lepădat legea care-l păzea)¹⁰⁰. După aceasta e îmbrăcat din nou, nu în altă haină, ci în cea dintâi, de care a fost dezbrăcat prin neascultare, văzându-se gol odată cu gustarea celor oprite. Apoi îi pune inelul în deget, adică îi sădește chipul sculptat în formă de cunună¹⁰¹ și îi asigură și picioarele prin încălțăminte, ca nu cumva, apropiindu-se de capul șarpelui cu călcâiul gol, să fie mușcat de acela.

Precum deci acolo întoarcerea la vatra părintească s-a făcut tânărului pricină a iubirii Tatălui (iar vatra aceasta este cerul, căruia zice că i-a greșit), așa mi se pare că aici Domnul, învățându-te să chemi pe Tatăl cel din ceruri, îți amintește de patria cea bună, ca, sădindu-ți o dorință mai puternică a celor bune, să te pună pe calea ce te duce iarăși la patria ta. Iar calea care urcă firea omenească spre cer nu e alta decât fuga și despărțirea de relele pământești. Și înțelesul fugii de rele mi se pare că nu e altul decât a se face asemenea cu Dumnezeu. Iar a se face asemenea cu Dumnezeu înseamnă a se face drept, evlavios, bun și cele asemenea. Cel ce întipărește în sine, pe cât îi este cu putință, în chip limpede trăsăturile acestora se va muta fără osteneală și de la sine, de la viața pământească, la locuri cerești.

Căci distanța dintre Dumnezeu și firea omenească nu e de spațiu, ca să avem nevoie de vreo mașină și de vreo dibăcie ca să mutăm acest trup de la starea lui greoaie, vârtoasă și pământească la o viețuire netrupească¹⁰² și înțelegătoare¹⁰³; ci, virtutea despărțindu-se în chip duhovnicesc de rău, nu depinde decât de libera hotărâre a omului să ajungă în starea spre care înclină prin dorință. Deci, odată ce alegerea binelui nu e însoțită de nicio osteneală (căci alegerii îi urmează dobândirea celor alese), poți să fii îndată în cer, dacă ai primit pe Dumnezeu în cugetare¹⁰⁴. Căci,

¹⁰⁰ A îmbrățișa grumazul Tatălui înseamnă a se lăsa învăluit de El ca de un jug. E jugul Cuvântului trimis de Tatăl pe care-l primește omul, prin gură (prin sărutare), după ce a lepădat jugul dintâi al legii din Rai.

¹⁰¹ „Care, prin gravura de pe piatră, semnifică recăștigarea chipului” (δὶὰ τῆς ἐν τῇ σφενδόνη γλυφῆς τῆν τῆς εἰκονος ἐπανάληψιν ὑποσημαίνει, PG 44, 1144D, r. 57 – 1145A, r. 1). (n.red.)

¹⁰² Starea netrupească nu e fără trup, cum s-a atribuit uneori Sfântului Grigorie, ci starea trupului coplesit de simțiri curate și duhovnicești.

¹⁰³ Ca a îngerilor (voερᾶ). Călugării au fost numiți îngeri în trup. Pe Sfântul Ioan Botezătorul îl vedem zugrăvit cu aripi, fiind un adevărat înger în trup.

¹⁰⁴ Dumnezeu nu e despărțit spațial de om, ci e despărțit spiritual de insul păcătos. E un plan spiritual, unitar, al binelui. Acolo, Dumnezeu și omul bun sunt împreună. Între

dacă, precum zice Ecclesiastul, „Dumnezeu este în cer”¹⁰⁵, iar tu te-ai lipit, după proroc, de Dumnezeu¹⁰⁶, cel unit cu Dumnezeu e numaidecât acolo unde este Dumnezeu. Poruncindu-ți deci să zici în rugăciune, lui Dumnezeu, „Tată”, îți cere să te faci în viețuirea ta asemenea Tatălui ceresc și vrednic de El, precum o cere aceasta mai vădit și în altă parte, zicând: „Fiți desăvârșiți precum și Tatăl vostru cel din ceruri desăvârșit este”¹⁰⁷.

După ce am cunoscut deci înțelesul acestei cereri, e vremea să ne pregătim sufletele ca să luăm în gură aceste cuvinte și să cerem cu îndrăzneală: „Tatăl nostru, Care ești în ceruri”. Pentru că, precum sunt vădite trăsăturile asemănării cu Dumnezeu, prin care cineva se arată fiu al lui Dumnezeu („căci, câți L-au primit pe El, le-a dat putere să se facă fii ai lui Dumnezeu”¹⁰⁸, iar pe Dumnezeu Îl primește în sine cel ce a primit desăvârșirea în bine), așa sunt multe semne ale pecetii celui rău, pe care cineva avându-le, nu poate fi fiu al lui Dumnezeu, purtând chipul firii contrare. Voiești să cunoști însușirile pecetii celui rău? Pizma, ura, defăimarea, mândria, lăcomia, pofta pătimășă, bolile slavei deșarte – acestea și unele ca acestea sunt cele prin care se cunoaște întipărirea chipului celui potrivnic.

Deci cel ce și-a întinat sufletul cu astfel de pete, când va spune „Tată”, ce tată îl va asculta? E vădit că cel care e înrudit cu cel care îl strigă. Iar acesta nu este Cel ceresc, ci cel din iad. Căci ale cărui semne de rudenie le poartă, acela îl va cunoaște ca rudenie a sa. Deci rugăciunea omului viclean, până ce se află vicleșugul în el, este o chemare a diavolului. Iar glasul celui ce s-a despărțit de viclenie și viețuiește în bunătate va chema pe Tatăl cel Bun.

Când ne apropiem deci de Dumnezeu, să ne cercetăm întâi viața, de purtăm în noi ceva vrednic de rudenie cu Dumnezeu;

Dumnezeu și omul bun e o continuitate neîntreruptă, prin har, prin lucrarea necreată a lui Dumnezeu care-l pătrunde pe om. Cine are în sine bunătatea Îl are pe Dumnezeu. Și, cum cine se gândește la Dumnezeu în mod stăruitor (nu teoretic, ci ca să facă voia Lui) nu se poate să nu fie bun, cine are în sine gândul la Dumnezeu Îl are pe Dumnezeu Însuși în lucrarea Lui. Acela e deci în cer, dacă cerul e ambianța lui Dumnezeu. Desigur, bună nu poate fi decât persoana conștientă. Persoana omenească bună stă în comunicare cu Persoana dumnezeiască, izvorul bunătății nesfârșite.

¹⁰⁵ *Ecclesiastul* 5, 1.

¹⁰⁶ *Psalmul* 72, 27.

¹⁰⁷ *Matei* 5, 48.

¹⁰⁸ *Ioan* 1, 12.

de-abia după aceea să îndrăznim să rostim un astfel de cuvânt. Căci Cel ce ne-a poruncit să zicem „Tată” nu ne-a îngăduit să spunem minciună. Deci numai cel care a viețuit în chip vrednic de frumusețea dumnezeiască privește cu adevărat iarăși spre cer și numește „Tată” pe Împăratul cerurilor și patria sa, fericirea cerească. Spre ce-l duce ținta sfătuirii cu sine? Dacă la „cugetarea la cele de sus”¹⁰⁹, unde e Dumnezeu, acolo își pune temeliile locuinței sale, acolo își așază comorile sale, acolo își mută inima sa. „Căci, unde este comoara ta, acolo este și inima ta.”¹¹⁰ El privește pururea spre frumusețea părintească și își înfrumusețează sufletul potrivit cu ea.

„Nu este părtinire la Dumnezeu”, zice Scriptura¹¹¹. Să se depărteze și de la chipul tău o astfel de pată! Dumnezeu e curat de pizmă și de orice pată pătimasă. Nici pe tine să nu te înțepe o astfel de patimă, nici pizma, nici mândria, nici altceva din cele ce întinează frumusețea chipului dumnezeiesc. De ești așa, îndrăznește să chemi pe Dumnezeu cu glasul tău și să-L numești Tată al tău pe Stăpânul tuturor¹¹². Iar El te va privi cu ochi părintești, te va îmbrăca cu haină dumnezeiască, te va împodobi cu inel, îți va întări picioarele cu încălțăminte evanghelică pentru călătoria spre cele de sus, te va sălășlui iarăși în patria cerească, în Hristos Iisus, Domnul nostru, Căruia I se cuvin slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.

¹⁰⁹ *Coloseni* 3, 2.

¹¹⁰ *Matei* 6, 21.

¹¹¹ *Romani* 2, 11.

¹¹² Numai omul, având conștiință, se face bun în chip conștient. Și numai bunătatea conștientă, personală, e bunătatea cu adevărat. De aceea, numai omul poate fi fiu al lui Dumnezeu și Dumnezeu nu poate fi decât Tată al lui. Raportul de Tată și fiu între Dumnezeu și om e un raport între persoane. În panteism nu poate exista un astfel de raport. În panteism nu poate exista afecțiune adevărată sau conștientă și eternă; de aceea, nici recunoașterea valorii netrecătoare a omului. Ideologiile capabile să sacrifice persoanele pentru interesele generalului au o bază panteistă.

Cuvântul al III-lea „Sfințească-se numele Tău, vie Împărăția Ta.”

Legea care cuprinde „umbra bunătăților viitoare”¹¹³ și vestește de mai înainte adevărul prin unele ghicituri, după ce poruncește preotului să intre în locul de nepătruns¹¹⁴, ca să se roage lui Dumnezeu, mai întâi cere celui ce intră să se pregătească prin unele curățiri și spălări. Apoi îi cere să se împodobească cu haina preoțească țesută din fir de aur și de porfiră și împestrită cu flori de culori frumoase, să-și pună pectoralul, să-și atârne de ciucuri clopoței împreună cu rodiile, să-și ia haina pe deasupra, strânsă prin umerari, să-și înfrumusețeze capul cu cununa și să-și ungă părul din belșug cu mir. Numai după aceasta îi îngăduie să intre în locul de nepătruns, ca să săvârșească sfintele lucrări negrăite¹¹⁵.

Dar legiuitorul duhovnicesc, Domnul nostru Iisus Hristos, dezbrăcând legea de acoperămintele trupești și scoțând la arătare înțelesurile chipurilor¹¹⁶, mai întâi nu duce numai pe unul, deosebit dintre toți, la convorbirea cu Dumnezeu, ci îi hărăzește fiecăruia, deopotrivă, vrednicia aceasta, îmbiind tuturor celor ce voiesc harul cel de obște al curăției¹¹⁷. Apoi nu născocește frumusețea

¹¹³ *Evrei* 10, 1.

¹¹⁴ Εἰς τὸ ἄδυστον. De aici a luat Biserica Ortodoxă tradiția ca în altar să nu intre decât preotul. Acesta închipuie taina cea mai adâncă a lui Dumnezeu, asemenea vârfului Muntelui Sinai, unde n-a intrat decât Moise. De aceea, primul lucru pe care-l face preotul după ce a intrat în altar, înainte de a se apropia de Sfânta Masă, e să se spele. Preotul despre care se spune că intra, în timpul Legii, în locul de nepătruns era arhiereul.

¹¹⁵ Tainice. Τὰς ἀπορρήτους ἱερουργίας. Dacă Dumnezeu e o taină necuprinsă, sau Taina tainelor, lucrările săvârșite de preot în acel loc, unde se trăiește cu deosebită intensitate prezența Celui tainic – pentru că preotul intră curățit acolo – au și ele caracter de taină, căci în ele se întâlnesc gesturile omului sfințit cu lucrările lui Dumnezeu. Acest caracter de taină al energiilor lui Dumnezeu venite la om e baza Tainelor Bisericii. Biserica Ortodoxă a păstrat simțirea aceasta a Tainei și a sfințeniei lui Dumnezeu împărțite credincioșilor. Între Taină și sfințenie este o identitate. Unde nu e sfințenie, nu e Taină. Unde e murdărie morală, nu e Dumnezeu cel tainic. Unde e mândria de a înțelege totul prin rațiune, nu se mai simte taina, pentru că s-a ivit patima mândriei, care mărginește totul pe măsura omului.

¹¹⁶ Tipurilor.

¹¹⁷ [„Preoției” (ἱερωσύνης, PG 44, 1149A, r. 10) – *n.red.*] Slujba preoției era restrânsă în Vechiul Testament la cei din seminția lui Levi. Era legată de un anumit sânge moștenit.

preotului din podoaba străină, alcătuită din culori și lucrări de țesătură, ci-l îmbracă cu podoaba proprie și potrivită slujbei lui, înfrumusețându-l nu cu o îmbrăcăminte din țesături felurite, ci cu haina înflorită a harurilor virtuților. Iar pieptul i-l împodobește nu cu aurul pământesc, ci cu conștiința nepătată și curată, care e adevărata frumusețe a inimii. Mitra o împodobește nu cu razele pietrelor prețioase, ci cu strălucirile sfintelor porunci, cum socotește Apostolul. Îi asigură apoi și picioarele cu podoaba potrivită lor. Și știi, fără îndoială, că podoaba acestei părți este haina neprihănirii. Iar prin rodiile și clopoței duhovnicești, atârnați de ciucurii vieții, se cuvine să fie înțelese înfățișările văzute ale viețuirii virtuozitate, a cărei pășire se face cunoscută în viața aceasta. De acești ciucuri se atârână deci, în loc de clopoței, cuvântul bine răsunător al credinței, iar în loc de rodii, găteala ascunsă a nădejzii în cele viitoare, acoperită sub o viață aspră. Îmbrăcată astfel, îl introduce în cel mai ascuns¹¹⁸ și mai dinăuntru loc al cortului sfânt.

Iar acel loc de nepătruns nu este neînsuflețit, nici zidit de mână, ci camera ascunsă a inimii, dacă e cu adevărat nestrăbătută de răutate și necălcată de gândurile viclene. Iar capul i-l împodobește cu cugetul ceresc, în care nu-i întipărește semnele vreunor litere din foițe de aur, ci pe Dumnezeu Însuși în gândirea conducătoare. Iar mirul pe care i-l varsă pe părul capului e mireasma ce se revarsă, prin virtuți, dinăuntru sufletului. Iar ca dar de jertfă sfințită lui Dumnezeu, îl pregătește să aducă, prin sfânta lucrare de taină¹¹⁹,

Harul preoției lui Hristos se oferă tuturor celor ce voiesc să-l primească, cerându-li-se să împlinească niște condiții morale. Sfințenia se unește cu moralul, nu e despărțită de acesta. Totuși simțul sfințeniei nu dispăre. Acesta s-a păstrat cu deosebire în creștinismul răsăritean. În protestantism a dispărut. De aceea, protestantismul a părăsit și preoția și Tainele, cu pretextul că a păstrat moralul, care intră mai mult în sfera raționalului. Dar, de fapt, acolo a dispărut și prețuirea pentru moral și pentru fapte bune, pentru virtuți, pentru înfrânare, pentru curăție, ceea ce e o dovadă că moralul nu se poate menține fără suportul sfințeniei, al lucrării lui Dumnezeu.

¹¹⁸ Mai nepătruns.

¹¹⁹ Διὰ τῆς μυστικῆς ἱεραρυίας. Omorârea cugetului trupesc și egoist, echivalând cu o autodăruire lui Dumnezeu, nu e numai o lucrare morală a omului, ci o lucrare de auto-jertfă, în care, pătrunzându-se cineva de Dumnezeu, se sfințește. Iar această penetrare de Dumnezeu prin jertfa de sine nu face din aducerea aceluia ca jertfă numai o lucrare sfințitoare, ci și o lucrare de taină, ce se petrece în cel mai adânc străfund al existenței noastre, acolo unde ne întâlnim cu Dumnezeu. E o lucrare pe care, deși o săvârșim și o experimentăm, nu o putem defini rațional și exprima deplin, pentru că nu e numai o lucrare a noastră, ci și o lucrare a lui Dumnezeu, sau o lucrare a noastră întipărită și susținută de lucrarea lui Dumnezeu.

nu altceva, ci pe sine însuși¹²⁰. Căci cel dus astfel de Domnul spre preoția aceasta, omorându-și cugetul trupului „prin sabia duhului, care este cuvântul lui Dumnezeu”¹²¹, ajungând în cele nepătrunse, și-L face îndurător pe Dumnezeu, sfințindu-se pe sine însuși printr-o astfel de jertfă¹²² și „înfațișând trupul său jertfă vie, sfântă, bineplăcută lui Dumnezeu”¹²³.

Dar va zice cineva: „Nu acesta este înțelesul care ni se face vădit din rugăciunea pe care voim să o tâlcuim, ci născocim de la noi aceste înțelesuri care nu se potrivesc cu cele ce reies din cuvintele ei”.

De aceea, să amintim iarăși cele dintâi învățături ale rugăciunii. Căci tocmai cel ce s-a pregătit pe sine să cuteze a-L numi cu îndrăznire „Tată” pe Dumnezeu¹²⁴ e cel ce s-a îmbrăcat în haina aceea pe care a descris-o Scriptura și face să sune clopoței și să înflorească rodiile; pieptul lui strălucește de razele virtuților și poartă pe umeri pe patriarhi și pe proroci, prefăcând în podoabă a sa, în loc de numele acelora, virtuțile lor; iar capul și-l împodobește cu cununa dreptății și părul și-l are udat de mirosul ceresc. Acela ajunge în cele nepătrunse de mai presus de ceruri, care sunt cu ade-vărat de neștrăbătut și de necălcăt de niciun gând întinat.

Deci, cum se cuvine să se pregătească cel ce va fi sfințit ca preot, a arătat în oarecare măsură cuvântul în tâlcuirea de până acum. Rămâne să privim însăși cererea pe care a poruncit-o să fie adusă lui Dumnezeu de către cel ajuns înăuntrul celor nepătrunse. Căci mi se pare că cuvintele simple ale rugăciunii nu ne înfațișează înțelesul lor în chip vădit și ușor de cuprins.

Deci zice: „Sfințească-se numele Tău, vie Împărăția Ta”. „La ce-mi sunt acestea de trebuință?”, ar zice cineva, care se asuprește

¹²⁰ Așa cum Hristos S-a adus pe Sine Însuși jertfă, așa ne dă și nouă puterea să ne aducem pe noi înșine. Prin aceasta ne sfințim și noi în El, aducându-ne jertfă în El.

¹²¹ *Efesenii* 6, 17.

¹²² Ἐαυτὸν διὰ τῆς τοιαύτης θυσίας ἱεουργήσας. Prin această jertfă, se sfințește pe sine sau se face obiectul unei lucrări de sfințire, fiind în același timp subiectul ei. Numai jertfa de sine sfințește pe cineva. Și numai sfințindu-se prin autojertfire și-L face îndurător pe Dumnezeu, pentru că renunță la sine, iese din granițele sale sau se deschide lui Dumnezeu. Îl preamărește pe Dumnezeu, lăsându-L numai pe El să domnească în sine.

¹²³ *Romani* 12, 1. „Trupul, jertfă vie, sfântă, bineplăcută lui Dumnezeu.” Trupul e omorât prin jertfirea mișcărilor de plăcere, egoiste, din el; și totuși rămâne viu, ca un organ ce se supune activ lucrărilor duhovnicești, care sunt ale duhului omului, dar și ale Duhului lui Dumnezeu. El e sfânt prin această stare de jertfă vie. Dar tocmai prin aceasta e bineplăcut lui Dumnezeu și îl face pe Dumnezeu îndurător.

¹²⁴ Se face aluzie la cuvintele cererii de la Liturghie, dinainte de rugăciunea „Tatăl nostru”.

pe sine prin pocăință sau cheamă pe Dumnezeu în ajutor ca să scape de păcatul ce-l stăpânește, având pururea în fața ochilor pe cel ce-l războiește prin ispite. Căci el vede că aici mâinile îi abat gândul de la tăria statorniciei; aici, poftele celor necuvenite îi slăbesc puterea sufletului, iar din altă parte lăcomia aduce orbire ochiului străvăzător al inimii; aici, îngâmfarea, mândria, ura și toată lista celor ce ne războiesc, ca o tabără luptătoare așezată în cerc în jurul nostru, aduc sufletului primejdia celor mai de pe urmă rele.

Cel ce se străduiește să le înfrângă pe acestea prin ajutorul mai înalt de ce cuvinte s-ar putea folosi mai mult? Nu de cele de care s-a folosit marele David, zicând: „Izbăvește-mă de cei ce mă urăsc”¹²⁵ și: „Întoarce-se-vor vrăjmașii mei înapoi”¹²⁶ și: „Dă-ne nouă ajutor în necaz”¹²⁷ și de altele de felul acesta, prin care se poate câștiga ajutorul lui Dumnezeu împotriva vrăjmașilor?

Dar acum de ce zicem porunca rugăciunii: „Sfințească-se numele Tău”? Dacă n-aș spune eu aceasta, ar fi cu puțință să nu fie sfânt numele lui Dumnezeu? Și de ce: „Vie Împărăția Ta”? Căci ce e străin de stăpânirea lui Dumnezeu, Care cuprinde tot cerul în palmă și pământul în pumni, cum zice Isaia¹²⁸, Care îmbrățișează toată zidirea lumii și pe cea mai presus de lume? Dacă deci stăpânirea lui Dumnezeu e pururea sfântă, și nimic nu scapă puterii stăpânirii Lui, și El stăpânește peste toate, și Cel ce e în toate fără lipsă și desăvârșit nu primește adaos de sfințenie, ce voiește să spună cerea: „Sfințească-se numele Tău, vie Împărăția Ta?”

Poate Cuvântul ne învață, în forma rugăciunii, că firea omească este neputincioasă să dobândească vreun bine, și de aceea nu putem ajunge la niciun bine din cele năzuite dacă nu e pricinuit în noi de ajutorul dumnezeiesc. Iar capul tuturor bunătăților este să se slăvească în viața mea numele lui Dumnezeu.

Am auzit undeva cum Sfânta Scriptură îi osândește pe aceia care se fac pricinuitori ai hulirii lui Dumnezeu. Căci zice: „Vai celor pentru care se hulește numele Meu între neamuri!”¹²⁹ Iar aceasta înseamnă că cei care încă n-au crezut cuvântului adevărului privesc la viața celor care au primit taina credinței. Deci, când este numele

¹²⁵ *Psalmul* 30, 15.

¹²⁶ *Psalmul* 55, 9.

¹²⁷ *Psalmul* 59, 12.

¹²⁸ *Isaia* 40, 12.

¹²⁹ *Isaia* 52, 5.

credinței în vreunii, dar viața lor se împotrivește numelui, fie că slujesc idolilor prin lăcomie, fie că se urătesc în beții și banchete și se tăvălesc în noroiul desfrâului ca porcii, îndată cei necredincioși au la îndemână cuvântul care nu vede vina în voia liberă a celor ce se folosesc rău de viață, ci în taina credinței, care ar învăța, chipurile, să se facă acestea. Căci zic că nu s-ar fi făcut cutare bârfitor, sau lacom, sau răpitor, sau făcător al altor rele ca acestea dacă legea lor nu le-ar fi îngăduit păcatul. De aceea îndreaptă Scriptura asupra unora ca aceștia amenințarea înfricoșătoare, zicând despre ei: „Vai celor pentru care se hulește numele Meu printre neamuri!”

Dacă s-a înțeles aceasta, ar fi vremea să se înțeleagă și spusa contrară. Căci socotesc că trebuie să ne rugăm înainte de toate – fiindcă aceasta e cererea de căpetenie a rugăciunii – să nu se hulească prin viața noastră numele lui Dumnezeu, ci să se slăvească și sfințească. „Deci să se sfințească”, zice, „în mine numele chemat de mine al stăpânirii Tale, «ca să vadă oamenii faptele mele cele bune și să mărească pe Tatăl cel din ceruri»¹³⁰.” Căci cine este atât de dobitocesc și de fără minte, încât, văzând în cei ce cred o viață curată dobândită prin virtuți, o viață curățită de toate petele păcatului, înstrăinată de tot gândul la rău, strălucitoare prin neprihănire, cuviincioasă prin cumințenie, bărbătească față de atacurile patimilor, nemoleșită câtuși de puțin de plăcerile trupești, despărțită cât mai mult de orice desfătare și moliciune și găunoșenie îngâmfată, împărtășindu-se de ale vieții atât cât e nevoie, atingând pământul cu vârful piciorului, neînecați în viața aceasta pământească prin bucuriile plăcerii, și stând deasupra oricărei amăgiri venite prin simțuri, și întrecându-se prin trup cu viața celor fără trupuri, socotind ca unica bogăție dobândirea virtuții, ca unica însușire a neamului bun, înrudirea cu Dumnezeu, ca unica vrednicie și stăpânire, stăpânirea de sine și nerobirea de către patimile omenești, văzându-i nemulțumiți de prelungirea vieții în trup, ci grăbindu-se ca cei împresurați de valurile mării să ajungă la limanul odihnei –, cine deci, văzând pe unii ca aceștia, nu va slăvi numele Celui chemat printr-o astfel de viață?

Deci cel ce zice în rugăciune: „Sfințească-se numele Tău în mine” cere, după înțelesul cuvintelor, acestea: „Să fiu, prin împreuna-lucrare a ajutorului Tău, fără pată, drept, cinstitor de

¹³⁰ Matei 5, 16.

Dumnezeu, străin de tot lucrul rău, grăind adevărul, lucrând dreptatea, umblând întru dreptate, strălucind prin neprihănire, împodobit cu nestrăicăciunea, înfrumusețat cu înțelepciunea și cu cumințenia, cugetând cele de sus, nesocotind cele de jos, luminând prin viețuirea îngerească”. Acestea și unele ca acestea le cuprinde această scurtă cerere, care spune prin rugăciune lui Dumnezeu: „Sfințească-se numele Tău”. Căci nu e cu putință să se sfințească altfel Dumnezeu în om, decât prin mărturia ce o dă virtutea din el puterii dumnezeiești, că aceea este pricina bunătăților arătate prin ea.

Iar cuvântul următor cere să vină Împărăția lui Dumnezeu. Dar oare cere să se facă Împărat Cel ce este Împăratul tuturor, Cel ce este pururea ceea ce este, Cel ce rămâne neschimbat față de orice schimbare, Cel care nu poate afla ceva mai bun spre care să Se schimbe¹³¹? Ce vrea deci să spună cererea aceasta care cheamă Împărăția lui Dumnezeu? Înțelesul adevărat al ei nu-l pot cere decât cei cărora Duhul adevărului le descoperă tainele cele ascunse. Noi înțelegem astfel ceea ce se spune în ea: una singură e stăpânirea și puterea adevărată cea mai presus de toate – aceea care nu a primit stăpânirea și împărăția prin vreo silă și nu ține sub stăpânire pe cei supuși prin vreo tiranie, prin frică și dintr-o nevoie impusă acestora.

Pe de altă parte, virtutea se cuvine să fie liberă de orice frică și nestăpânită, alegând binele prin liberă socotință. Dar însușirea de căpetenie a tot binele e să se supună sub stăpânirea de-viață-făcătoare¹³².

¹³¹ Acestea două sunt cauzele schimbării: putința de a deveni mai rău, prin voia liberă, sau de a se descompune în cele din care este compus, și putința de a deveni mai bun. Dumnezeu nu poate deveni rău, pentru că atunci n-ar fi prin Sine absolut desăvârșit și simplu; și nu poate deveni mai bun, pentru că nu este ceva mai bun decât El sau nu există o stare mai bună decât cea în care este. În niciunul dintre aceste cazuri El n-ar fi Dumnezeu, n-ar fi ființa supremă. Ar fi ceva mai presus de El: o lege sau o ființă. Dar cine ar fi pus acea lege? Sau atunci acea ființă mai înaltă ar fi ea Dumnezeu. Astfel, totul s-ar afla într-o intercondiționare și într-o relativitate. Dar aceasta nu poate explica realitatea. Legea supremă ar fi a relativității, a intercondiționării tuturor, aflătoare fiecare și toate la un loc într-o stare de eternă nedesăvârșire. Dar cine ar fi dat, în asemenea caz, o astfel de lege?

¹³² Stăpânirea lui Dumnezeu nu a fost dobândită de El prin silă și nu ține cu sila sub puterea ei pe cei supuși. Dar supunerea liberă sub ea e proprie virtuții. Căci virtutea e împlinirea binelui. Iar propriu binelui este să caute viața și deci să stea sub puterea supremei cauze de-viață-făcătoare. Deci cel ce lucrează binele se află de bunăvoie sub stăpânirea lui Dumnezeu, Izvorul vieții și al binelui, vrând să se împărtășească tot mai mult de El.

Deci, deoarece firea omenească s-a rătăcit prin amăgire de la dreapta judecată în privința binelui și pornirea liberei noastre alegeri s-a îndreptat spre ceea ce e contrar lui și viața oamenilor a fost luată în stăpânire de tot răul, moartea intrând prin zeci de mii de căi în fire, căci fiecare fel de răutate¹³³ e ca o cale oarecare a morții spre noi, – deci, deoarece am fost prinși de o astfel de tiranie, ajungând robi morții prin atacurile patimilor, ca prin niște călăi sau vrăjmași ce ne războiesc, cu dreptate ne rugăm să vină stăpânirea lui Dumnezeu la noi. Căci nu putem scăpa altfel de reaua stăpânire a stricăciunii decât dacă stăpânirea puterii de viață făcătoare ia locul aceleia asupra noastră¹³⁴.

Când cerem deci să vină la noi Împărăția lui Dumnezeu, cerem aceasta prin puterea lui Dumnezeu. „Cer să mă izbăvesc de stricăciune¹³⁵, să mă eliberez de moarte, să fiu dezlegat de legăturile păcatului, să nu mai împărătească asupra mea moartea, să nu lucreze împotriva noastră tirania răutății, să nu mai fiu sub stăpânirea celui ce mă războiește, să nu mă mai ducă acela în prinsoare prin păcat; ci să vină la mine Împărăția Ta, ca să fugă de la mine, mai bine zis, să se mute în neființă patimile ce mă stăpânesc și împărătesc acum peste mine. Precum se mistuie fumul, așa să se mistuie acelea; și, precum se topește ceara de fața focului, așa să piară acelea¹³⁶. Nici fumul risipit în aer nu mai lasă vreun semn al firii lui, nici ceara ajunsă în foc nu se mai păstrează, ci și aceasta, hrănind flacăra prin sine, s-a prefăcut în aburi și fumul s-a făcut cu totul nevăzut. Așa, când va veni la noi Împărăția lui Dumnezeu, toate cele ce ne stăpânesc acum se vor face nevăzute. Căci nu suferă întunericul venirea luminii. Nu rămâne boala când se ivește sănătatea. Nu lucrează patimile când e de față nepătimirea. Moartea se golește de putere, stricăciunea piere când împărătește în noi viața și e stăpână nestricăciunea.

«Vie Împărăția Ta.» Dulce e cuvântul prin care îndreptăm această cerere spre Dumnezeu. Să se surpe tabăra vrăjmașă; să

¹³³ De patimă.

¹³⁴ Moartea e punctul din urmă al robiei sub care ne-au adus patimile. Opusul morții ca ultimul și definitivul punct al robiei nu ne poate veni decât de la suprema putere de-viață-făcătoare. Viața e una cu libertatea de robia patimilor și a morții. Patimile ne împuținează libertatea, ne îngustează viața tot mai mult, până ne-o iau în întregime prin moarte. Stăpânirea sau Împărăția lui Dumnezeu, fiind stăpânirea sau Împărăția vieții, e stăpânirea sau Împărăția în care suntem deplin liberi.

¹³⁵ De corupere, de descompunere.

¹³⁶ Cf. Psalmul 67, 2.

se mistuie oastea celor de alt neam; să înceteze războiul trupului împotriva duhului; să nu mai fie trupul loc de pornire al celui ce războiește sufletul; să se arate puterea Împărăției, brațul îngeresc, miile celor ce cârmuiesc spre dreptate, zecile de mii ale celor ce stau de-a dreapta, ca să cadă din partea celor potrivnici miile celor ce războiesc. E mare numărul vrăjmașilor, dar e cumplit și de nebiruit numai pentru cei lipsiți de ajutorul Tău, numai până când cel războit e singur. Când însă se arată Împărăția, fug «întristarea și suspinul»¹³⁷ și intră în locul lor viața, pacea și bucuria.”

Sau, cum ne este tâlcuit același înțeles mai limpede de către Luca, cel ce cere să vină Împărăția strigă după ajutorul Sfântului Duh. Căci în acea Evanghelie, în loc de: „Vie Împărăția Ta”, se spune: „Vie Duhul Tău cel Sfânt peste noi și să ne curățească pe noi”¹³⁸. Ce vor zice cei ce-și deschid gura cu îndrăzneală împotriva Sfântului Duh? Cu ce cuget prefac mărirea Împărăției în starea coborâtă a robiei? Dacă, pe Cel căruia Luca Îi zice „Duhul”, Matei L-a numit „Împărăție”, cum Îl coboară luptătorii împotriva lui Dumnezeu la treapta unei creaturi, punându-I în seamă, în locul firii ce împărățește, o fire împărățită? Creația e roabă, iar robia nu e Împărăție. Iar Duhul Sfânt este Împărăția. Deci e deasupra părtășiei la creatură¹³⁹. Căci Împăratul nu e împărățit. Iar cel ce nu e împărățit nu e nici făptură. Căci e propriu făpturii să fie roabă¹⁴⁰.

Dacă deci Duhul este Împărăție, de ce nu mărturisesc stăpânirea Lui cei ce nici nu au învățat vreodată să se roage, cei ce nici nu știu cine e Cel ce curățește întinăciunea¹⁴¹, cine e Cel de care

¹³⁷ Avem aici dovada existenței în acea vreme a acestei expresii din ectenia pentru morți.

¹³⁸ Așa este în unii codici sirieni, copti, latini, dar și grecești, de exemplu, în codex *Bezae Cantabrigiensis*. Versiunea aceasta e luată și în rugăciunea „Împărate ceresc”. Vezi Luca 11, 2.

¹³⁹ La zidire.

¹⁴⁰ Din îmbinarea expresiei de la Matei (Împărăția) și Luca (Duhul Sfânt), Sfântul Grigorie scoate un argument împotriva pnevmatomahilor. Dacă Duhul este Împărăția, El e deci Împărat, nu e rob, nu e creatură, care e roaba unor legi până ce nu se umple de puterea Duhului, Care îndumnezeiește, Care eliberează creatura. A se observa că acest titlu de „Împărat” I se dă Duhului în rugăciunea „Împărate ceresc”. Deci rugăciunea aceasta exista în vremea Sfântului Grigorie sau a fost întocmită pe baza scrisului său. Împărăția Duhului e împărăția adevărată; El ne face împărați pe toți, pe care ne curățește de păcatele care ne țin în robie. Împărăția Lui nu e ca împărățiile lumești, care robesc pe supuși. Ea nu e ca ordinea unei lumi concepute panteist, în care nimic nu e liber, ci totul supus legilor compunerii și descompunerii (alcătuirii fără voie și coruperii fără voie).

¹⁴¹ De aici sunt luate cuvintele din „Împărate ceresc”; sau poate Sfântul Grigorie folosește cuvintele acestei rugăciuni.

atârnă Împărăția? „Vie Împărăția Ta”, zice, „și să ne curățească pe noi”. Deci sunt o putere și o lucrare proprii și foarte însemnate a Duhului acelea de a curăți și de a ierta păcatele, cum mărturisește cuvântul evanghelic. Deci cel ce a mărturisit pe seama Lui puterea iertării păcatelor l-a mărturisit odată cu aceasta și dumnezeirea¹⁴².

Dar aceasta o spune Apostolul și despre Unul-Născut, când zice că, după ce a făcut curățirea păcatelor, a șezut de-a dreapta mării Tatălui¹⁴³. Deci e un singur lucru al amândurora, al Duhului, Care curățește păcatul, și al Fiului, Care a făcut curățirea păcatelor. Iar cei ce au aceeași lucrare au numaidecât și aceeași fire. Căci toată lucrarea este rezultatul puterii. Dacă deci lucrarea și puterea sunt una, cum se poate cugeta o deosebire de fire în cei în care nu aflăm nicio deosebire în putere și lucrare? Căci, precum nu se poate cugeta în cele două însușiri ale focului, în a lumina și în a arde, vreo deosebire [de fire], așa n-ar putea cugeta cineva, dacă cugetă sănătos pe temeiul Scripturii, vreo deosebire de fire între Fiul și Duhul.

Dar mai înainte s-a dovedit, prin spuse bine-credincioase, că Tatăl și Fiul au aceeași fire și că nu e cu putință să se numească cele de neam deosebit cu numele de „Dumnezeu”. Căci, dacă nu se zice puțului „fiul celui ce l-a săpat”, nici n-ar spune cineva dintre cei sănătoși la minte că zidarul a clădit un fiu, ci prin numirea de „fiu” și de „tată” se arată unitatea după ființă, e numaidecât de trebuință, când cele două sunt una în ceea ce le e propriu și nu sunt deosebite între ele, cum e Tatăl și Fiul, ca Fiul să fie unit după fire cu Tatăl. Dar, dacă s-a dovedit, prin aceea că lucrările sunt aceleași, că Duhul Sfânt nu e străin de firea Fiului, din aceasta urmează că s-a dovedit, totodată, că firea Sfintei Treimi e una, fără să se confunde ceea ce se vede propriu și deosebit la fiecare dintre Ei și fără să se schimbe între ele însușirile prin care se deosebesc.

Deci ce nebunie îi face pe pnevmatomahi¹⁴⁴ să susțină că Duhul e rob? Ei nu-l socotesc vrednic de crezare nici pe Pavel, care mărturisește, zicând: „Iar Domn este Duhul”¹⁴⁵. Sau poate socotesc

¹⁴² Cel ce iartă păcatele dezleagă de lanțurile robiei. Dar aceasta n-ar putea-o face cineva care ar fi el însuși rob sau în stare de a putea fi rob. Nu o poate face aceasta decât Cel ce are în sine libertatea și stăpânirea, Cel ce e izvorul libertății și al supremei stăpâniri, care în același timp nu robește, ci eliberează.

¹⁴³ *Evrei* 9, 14; 10, 12.

¹⁴⁴ Luptători împotriva Duhului.

¹⁴⁵ 2 *Corinteni* 3, 17. Aici, numele de „Domn” e dat Duhului ca să se arate că El nu e rob, nu e făptură.

că: „Vie” înseamnă o dezbrăcare de o vrednicie? Dar nu aud pe marele David chemând la sine și pe Tatăl, când zice: „Vino și ne mântuiește pe noi”¹⁴⁶. Dacă deci pentru Tatăl „a veni” înseamnă a mântui, cum ar fi pentru Duhul „a veni” ceva care Îl înjosește? Sau fac din ștergerea păcatelor un semn de micșorare a vredniciei? Dar ascultă pe iudeii necredincioși, care strigă că „numai Dumnezeu poate ierta păcatele”¹⁴⁷, spunând aceasta despre Tatăl. Căci zice: „De ce hulește Acesta? Cine poate ierta păcatele, fără numai Dumnezeu?” Dacă deci Tatăl iartă păcatele, iar Fiul „ridică păcatul lumii”¹⁴⁸ și Duhul Sfânt curățește întinăciunea păcatului în cei în care se ivește, ce vor spune cei ce se războiesc cu însăși viața lor¹⁴⁹?

Deci vie peste noi Duhul cel Sfânt și să ne curățească pe noi și să ne facă în stare să primim înțeleșurile înalte și vrednice de Dumnezeu, arătate nouă prin rugăciune de Mântuitorul, Căruia I se cuvine slava în vecii vecilor! Amin.

¹⁴⁶ *Psalmul* 79, 3.

¹⁴⁷ *Marcu* 2, 7.

¹⁴⁸ *Ioan* 1, 29.

¹⁴⁹ Războindu-se cu Duhul Sfânt, se războiesc împotriva vieții lor.

Cuvântul al IV-lea

**„Facă-se voia Ta, precum în cer, așa și pe pământ.
Pâinea noastră cea spre ființă dă-ne-o nouă astăzi.”**

Am auzit pe cineva priceput în meșteșugul doctoricesc privitor la sănătate explicând cu temeiuri naturale că ceea ce se spune în aceste cuvinte nu e fără folos nici pentru sănătatea sufletului. El spunea că abaterea vreuneia dintre stihiiile din noi de la măsura ei cumpătată e începutul și pricina nașterii unei patimi. Și, dimpotrivă, spunea că readucerea celor mișcate în chip greșit la lucrarea lor cea după fire aduce vindecarea pricinii bolii. Și, de aceea, socotea că trebuie să urmărim să facem prin stăpânirea de sine cât mai fără putere, în cele ce se mișcă neregulat în noi, elementul ce ni se împotrivește, căci aceasta ajută cel mai mult la sănătate. Astfel, dacă e prea tare căldura, să se dea ajutor elementului covârșit de ea și să se înmoaie uscăciunea, ca nu cumva, topindu-se materia, să se veștejească cu desăvârșire și să se schimbe căldura în sine, nimicindu-se ea însăși pe sine. La fel, dacă altul dintre elementele văzute în noi într-o cumpănă între ele iese din măsura sa, căutând să se înmulțească, să-i aducem celui micșorat un ajutor printr-o lucrare făcută cu meșteșug. Săvârșindu-se acestea și nestricând întru nimic cumpăna elementelor, se aduce din nou sănătatea în trup, nemaicăzând firea într-o tulburare lipsită de rânduială.

Dar ce urmărește această lungă introducere? Poate că ideea aceasta nu e fără folos scopului nostru, nici nu stă departe de tema de față. Căci avem de tâlcuit cuvântul: „Fie voia Ta”. Iar pentru ce am amintit de această părere a doctorilor, se va lămuri în cele următoare.

Omul sufletesc se afla odinioară în stare de sănătate, mișcărilor sufletului aflându-se amestecate în noi, ca niște stihii¹⁵⁰, într-un

¹⁵⁰ Elemente.

chip cumpănit prin rațiunea virtuții¹⁵¹. Dar, când elementul pof-titor s-a întărit, înfrânarea mișcării potrivnice lui a fost covârșită de elementul acesta crescut și nu a mai fost în stare să împiedice mișcarea fără măsură a poftei spre cele ce nu se cuvin. Din aceasta s-a născut în firea omenească păcatul, ca boala cea spre moarte¹⁵².

Atunci Doctorul adevărat al patimilor¹⁵³ sufletului, Care pen-tru cei stăpâniți de rău a intrat în viața oamenilor, înlăturând prin gândurile rugăciunii pricina făcătoare de moarte, ne readuce la sănătatea sufletească. Iar sănătatea sufletului este buna mireasmă a voii dumnezeiești¹⁵⁴, precum căderea din voia cea bună [a Celui bun] este boala sufletului, care sfârșește în moarte. Fiindcă deci am slăbit prin părăsirea viețuirii celei bune din Rai, când ne-am umplut de veninul neascultării, și, de aceea, firea noastră a fost luată în stăpânire de boala aceasta rea și pricinuitoare de moarte, a venit Doctorul cel adevărat, tămăduind după legea doctoricească răul prin cele contrare lui. Și pe cei luați în stăpânire de boală, din pricină că s-au despărțit de voia dumnezeiască, îi eliberează iarăși de boală prin unirea cu voia dumnezeiască.

Căci cuvintele rugăciunii sunt tămăduire bolii ivite în suflet. De aceea, cel chinuit de niscăi dureri ale sufletului se roagă: „Facă-se voia Ta”. Căci voia lui Dumnezeu e mântuirea oameni-lor. Dar, ca să stăruim în aceasta, zicând lui Dumnezeu: „Facă-se voia Ta și întru mine”, trebuie numaidecât să învinovățim acea viață care e în afara voii dumnezeiești¹⁵⁵. Și aceasta să o facem prin mărturisire deslușită, zicând: „Deoarece voia potrivnică a lucrat în chip rău în mine, în viața mea de până acum, și m-am făcut

¹⁵¹ Virtutea este expresia rațiunii care ține în echilibru toate mișcările sufletului și împacă pe om cu toate și cu toți. Mai bine zis, virtutea este încorporarea rațiunii unitare a făpturii conștiente în faptele și în viața ei.

¹⁵² Păcatul este o dezordine, o dezbinare a vieții în ea însăși, care duce spre moarte.

¹⁵³ Al bolilor.

¹⁵⁴ Sănătatea sufletului e respirația în aerul curat ce se răspândește din voia și din viața dumnezeiască, care pe toate le întreține, dar și din om, prin împlinirea voii dumnezeiești și prin stăruirea în legătură cu viața dumnezeiască. De aceea se numesc și virtuțile „buna mireasmă”, oferită de om lui Dumnezeu și semenilor săi.

¹⁵⁵ Voia dumnezeiască este să rămână toate în echilibru și în armonie. Unde nu se face voia dumnezeiască, cea una pentru toate, care le voiește pe toate, se fac voile mândre ale celor mulți, care-i despart pe unii de alții și produc dizarmonie și dezbinare între toate. Dacă admit să se facă voia lui Dumnezeu în mine și ceilalți fac la fel, aceasta devine o voie comună în toți, care-i ține uniți pe toți, cum îi ține steagul uniți pe ostașii unei unități militare.

slujitor al vicleanului tiran, împlinind, ca un călău, până la capăt voia vrăjmașului împotriva mea însumi, Te rog, fie-Ți milă de pieirea mea și fă să se îplinească voia Ta într-o mine¹⁵⁶! Căci, precum atunci când se aduce lumină în peșterile întunecate întunericul dispare, așa, făcându-se voia Ta într-o mine, toată mișcarea rea și necuvenită a voii mele se scufundă în neființă”. Pentru că neprihănirea va stinge pornirea desfrânată și pățimașă a cugetării; smerita cugetare va mistui îngâmfarea; modestia va tămădui boala mândriei; bunătatea iubirii va alunga din suflet o listă lungă de rele potrivnice. Căci din fața ei se retrag ura, pizma, mânia, mișcarea furioasă, iușimea, uneltirea, fățarnicia, pomenirea faptelor care ne-au supărat, dorința de răzbunare, fierberea sângelui din jurul inimii, ochiul dușmănos. Astfel, turma acestor rele e alungată de simțirea iubitoare. Așa alungă lucrarea voii lui Dumnezeu slujirea la idoli. Iar aceasta e de două feluri: slujirea îndreptată spre idoli și nebunia stârnită de aur și de argint. Căci și pe acestea le-a numit cuvântul prorocesc „idoli ai neamurilor”¹⁵⁷. „Facă-se” deci „voia Ta”, ca să se stingă voia diavolului.

Dar de ce ne rugăm să fie făcută de către Dumnezeu voia noastră bună? Pentru că firea omenească e fără putere în mișcarea spre bine, odată ce a fost slăbită prin răutate. Căci nu cu aceeași ușurință cu care merge omul spre rău se întoarce iarăși de la acesta spre bine.

¹⁵⁶ Voia lui Dumnezeu poate fi însușită de către mine, așa cum poate fi însușită și voia diavolului. Dar, însușindu-mi voia lui Dumnezeu, lucrez pentru sănătatea și creșterea mea duhovnicească, dezvolt chipul meu, care e după modelul dumnezeiesc, și cresc din iubirea și cu iubirea lui Dumnezeu față de mine, în viața infinită a lui Dumnezeu, viața Lui devenind tot mai mult viața mea. Dumnezeu, Care m-a făcut, nu vrea decât ceea ce e potrivit ființei mele. Însușindu-mi voia lui Dumnezeu cu privire la mine, revin la voia mea naturală, pe care Dumnezeu a sădit-o în mine. Căci voia lui Dumnezeu a pus în mine ca voie naturală tendința de a mă îndumnezei în unire cu El. Sfântul Maxim Mărturisitorul zice despre Hristos: „Și, dacă avea voia naturală ca om, le voia numaidecât pe acelea după ființă, pe care Dumnezeu le-a pus în mod natural în fire când a creat-o, spre ființarea ei” (*Opuscula theologica et polemica ad Marinum*, PG 91, 77). Deci, împlinind voia lui Dumnezeu, împlinim voia noastră adevărată, ființială, o regăsim pe ea, ne întărim în ea. Dar voia diavolului e contrară creșterii noastre. Ea ne face să dezvoltăm exagerat tendințe periferice ale firii noastre, care slăbesc ceea ce este fundamental, care o dezbină. Folosindu-ne de voia celui rău, ne folosim de o voie capricioasă, contrară celei fundamentale sădite în noi de Dumnezeu, facem răul, care e contrar, în primul rând, nouă înșine. Tot Sfântul Maxim zice: „Căci în nimic altceva nu stă răul decât numai în despărțirea voii noastre arbitrare (τοῦ κατὰ γνώμην θελήματος) de voia lui Dumnezeu” (*Opuscula theologica et polemica ad Marinum*, PG 91, 56).

¹⁵⁷ *Psalmul* 113, 12.

Lucrul acesta se poate vedea și la trupuri: nu la fel și nu cu aceeași ușurință cade trupul cel sănătos la boală și se face cel îmbolnăvit sănătos. Căci cel aflat înainte în sănătate a ajuns adeseori, printr-o singură rană, în primejdie de moarte; și un scurt răstimp sau o singură izbucnire de fierbințeală topesc toată puterea trupului; și o singură gustare de otravă îl omoară cu totul sau îl aduce aproape de moarte; și o mușcătură de șarpe, sau vreun ac purtător de venin, sau vreo rostogolire, sau vreo cădere, sau vreo ghiftuire peste putere, sau altceva de felul acesta sunt urmate îndată de boală sau de moarte. Dar izbăvirea de boală e adusă de multe născociri și meșteșuguri doctoricești și însoțită de multe greutăți, dacă peste tot mai e adusă¹⁵⁸.

De aceea, pornirea spre rău ivită în noi nu are nevoie de ajutor, răutatea împlinindu-se de la sine, prin voia noastră. Dar, când se ivește o înclinare spre bine, avem nevoie de Dumnezeu, Care duce dorința noastră la faptă. De aceea, zicem: „Deoarece voia Ta este neprihănită, iar «eu sunt trupesc și vândut sub păcat»¹⁵⁹, să se împlinească în mine, prin puterea Ta, această voie bună: dreptatea, credincioșia, înstrăinarea de patimi”¹⁶⁰. Căci cuvântul „voie” îmbrățișează toate virtuțile: cele ce se cugetă una câte una ca cuprinzându-se în bine și, prin aceasta, aflându-se în voia lui Dumnezeu¹⁶¹.

Dar ce voiește să spună adaosul la această cerere: „Precum în cer așa și pe pământ”? Mie mi se pare că cuvântul acesta cuprinde unul dintre cele mai adânci înțeleșuri și ne descoperă o cunoștință dumnezeiască privitoare la creație. Iar ceea ce spun este aceasta: toată zidirea rațională e împărțită în firea netrupească și în cea întrupată. Cea netrupească este cea îngerească; iar cealaltă suntem noi, oamenii. Cea gândită cu mintea¹⁶², ca una ce e despărțită de trupul împovărat (vorbesc de trupul acesta vârtos, care tinde spre pământ), a primit sortul de sus, petrecând în locuri ușoare

¹⁵⁸ „Măcar de s-ar produce [vindecarea]” (ἐὰν ἄρα καὶ γένηται, PG 44, 1165A, r. 5). (n.red.)

¹⁵⁹ *Romani* 7, 14.

¹⁶⁰ A ne ruga să se facă voia lui Dumnezeu și a ne ruga să se facă cu ajutorul lui Dumnezeu voia noastră cea bună sunt același lucru. Nu cerem să fim robi, ci să îndeplinim voia noastră cea bună care e de la Dumnezeu sau e proprie naturii noastre adevărate. Devenim robi prin patimile contrare voii noastre și celei a lui Dumnezeu.

¹⁶¹ În voia lui Dumnezeu se cuprind toate virtuțile și în voia noastră cea bună, una cu a lui Dumnezeu, la fel se cuprind toate virtuțile în potență.

¹⁶² Cea spirituală, inteligibilă.

și eterice, într-o fire sprintenă și ușor mișcătoare; iar cealaltă, din pricina înrudirii trupului nostru cu ceea ce e pământesc, a primit în chip necesar sorțul vieții acesteia legate de pământ ca de o temelie de tină. Nu știu ce plan a urmărit prin acestea voia dumnezeiască, dar după aceea a împăcat toată zidirea cu ea însăși, ca nici partea de jos să nu rămână nepărtașă la înălțimile cerești¹⁶³, nici cerul îndeobște să nu fie nepărtaș la cele de pe pământ. Astfel, a făcut ca prin făptura omenească să aibă loc o oarecare participare a fiecăruia dintre elemente¹⁶⁴ la ceva din cele cugetate, întrucât partea înțelegătoare a sufletului – care se arată înrudită și de un neam cu puterile din cer – locuiește în trupurile pământești, iar acest trup pământesc se va muta, când se vor restabili toate¹⁶⁵, împreună cu sufletul, la locul ceresc. Căci vom fi „răpiți”, cum zice Apostolul, „în nori, într-o întâmpinare a Domnului”¹⁶⁶.

Deci, fie că această înțelepciune a lui Dumnezeu urmărește aceasta, fie că altceva, toată firea rațională s-a împărțit în această viață îndoită, cea netrupească primind sorțul fericirii cerești, cealaltă fiind adusă pe pământ, prin trup, din pricina înrudirii cu acesta. Dar dorința de frumos și de bine a fost unită ființial la fel cu

¹⁶³ Legile trupului sunt de așa natură că pot fi lărgite, elasticizate, încât să poată să se împace cu o viață spirituală liberă, înrudită cu a îngerilor. Omul e făcut să înainteze sau să se lărgească în infinitul dumnezeiesc, dar totuși în cadrul trupului, sau acesta să se deschidă infinitului dumnezeiesc. Dar aceasta numai când omul nu se supune plăcerilor trupului, care întăresc legile strâmte ale lui asupra sufletului, când sunt ținute în frâu, când sufletul face uz tot mai mult de puterea lui asupra lor. De aceea e dată firii omenești putința să se facă fire a lui Dumnezeu-Cuvântul, Care o deschide pe ea înfinității Sale dumnezeiești și, în legătură cu El, și pe noi. Această înțelegere pozitivă a trupului e contrară concepției origenismului.

¹⁶⁴ Stihii.

¹⁶⁵ Ἐν τῇ ἀποκατάστασει τῶν πάντων. Din acest loc se vede că Sfântul Grigorie nu înțelege – cel puțin în scrierea aceasta, din partea mai matură a vieții sale – prin „apocatastază” împăcarea tuturor după „lungile perioade”, ci momentul învierii, când trupul se va împăca deplin cu sufletul, și sufletul, cu îngerii. Prin „toate” care vor fi restabilite se înțelege „toate categoriile creației”, nu în sens numeric. Trupul se va restabili în starea lui de unealtă docilă a sufletului, și sufletul, în intimitatea cu îngerii, și toate acestea, în unire cu Dumnezeu, cum au fost la început. Așa va fi Dumnezeu „toate în toți” (1 Corinteni 15, 28). O „restabilire a tuturor” în sensul lui Origen nu putea cugeta Sfântul Grigorie, pentru că nu admitea, ca acela, o preexistență a sufletelor în Dumnezeu, în care să fie restabilite din nou fără să fie necesar acordul voii lor, dat fiind că ele nu veniseră în trup cu o voie liberă. După Sfântul Grigorie, oamenii au căzut din voia lor după ce au fost creați și deci tot prin voia lor, exercitată în cursul acestei vieți, se vor restabili, cei care vor voi, în starea de la început sau la capătul la care ar fi ajuns ei folosind bine voia lor.

¹⁶⁶ 1 Tesaloniceni 4, 16.

fiecare fire; de asemenea, stăpânirea de sine și libertatea de orice silă le-a sădit deopotrivă Proniatorul tuturor în amândouă¹⁶⁷, ca ceea ce a fost cinstit cu rațiune și cu cugetare să se chivernisească printr-o liberă alegere [autonomă].

Dar viața celei de sus e curată cu totul de patimă și nu se mișcă în ea nimic din cele cugetate potrivit. Dimpotrivă, în jurul celei de jos se învârt toată mișcarea și simțirea pătimașă, cărora le este supus omul. De aceea, Scriptura de-Dumnezeu-insuflată știe că viețuirea sfințelor puteri din cer nu e amestecată cu nicio patimă și e curată de orice întinăciune a păcatului. Dar tot răul care s-a ivit după aceea¹⁶⁸ în afara binelui, prin însăși retragerea acestuia¹⁶⁹, s-a scurs în scobitura acestei vieți, ca un fel de drojdie și de tină, care lipindu-se ca un noroi învârtoșat de firea omenească, aceasta e împiedicată să mai vadă prin astfel de întuneric lumina dumnezeiască¹⁷⁰.

Dacă deci viața de deasupra este nepătimașă și nepătată, iar ticăloșia vieții de aici s-a scufundat în tot felul de patimi și de nenorociri, e vădit că viețuirea de sus, ca una ce e curată de orice

¹⁶⁷ Deci și celei de pe pământ i s-a dat libertatea de a se lărgi spre infinit.

¹⁶⁸ Παρυσέστη κακόν. Limba greacă are acest cuvânt deosebit, folosit pentru existența alăturată ființei pe care a primit-o răul, și altul pentru existența de sine la care a fost adusă ființa (ὕπεσθη). Răul e parazit pe ființă, se grefează pe ea, e o știrbire înlăuntrul ei. Întâi trebuie să fie ființa, ca apoi să apară ca o ciupire, ca o strâmbare a ei, răul. Iar această existență parazitară i-o dă tot ceva ce ține de ființă, anume libertatea ei. Dar faptul că libertatea îi dă această existență arată că răul nu derivă în mod necesar din ființă ca o actualizare a unei virtualități. În acest sens, răul nu ține în mod necesar de ființă, ca în doctrinele panteiste, care nu văd nicio posibilitate de scăpare din rău, din suferință și din moarte. Posibilitatea răului e dată în libertatea ce o are ființa creată conștientă. Ca să despartă și mai mult răul de ființă, Berdiaev spune că însăși libertatea răsare din nimic. Dar Părinții Bisericii fac o deosebire între voia naturală, care ține de ființă, și voia arbitrară (gnomică), care nu ține de ființă. Adică voia, deși își are temeiul în ființă, se poate decide și împotriva ei, dat fiind că creatura are o margine, care nu e numai Dumnezeu (în Care poate crește), ci și nimicul, cu care se poate amesteca. Prin voia sa, ființa creată se poate îndrepta și spre neființă, amestecându-se cu ea. Și acesta e răul.

¹⁶⁹ Sfântul Grigorie spune aici că răul s-a ivit prin retragerea binelui, dar putem subînțelege că retragerii binelui i-a premers retragerea voinței din legătura cu Dumnezeu, ca izvor al binelui. Dar Sfântul Grigorie precizează că răul s-a ivit în afara binelui, care s-a retras din ființă. Și, cum binele, după Sfântul Grigorie, este una cu deplinătatea ființei, răul e însăși această nedeplinătate.

¹⁷⁰ Avem aici niște imagini frumoase despre natura răului și efectul lui asupra umanului. Acesta s-a golit de vin, sau de adevărata viață, ajungând ca un butoi gol. Dar, dispărând vinul, a rămas o drojdie otrăvitoare. Însuși vinul, când se împuținează, înmulțește în el drojdia.

rău, e întărită în voia cea bună a lui Dumnezeu. Căci, unde nu e rău, e numaidecât nevoie să fie bine¹⁷¹. Iar odată ce viața noastră a căzut de la împărțășirea de bunătați, a căzut totodată din voia dumnezeiască¹⁷².

De aceea, suntem învățați prin rugăciune să ne curățim viața de rău prin ceea ce voiește Dumnezeu să se împlinească în noi în chip neîmpiedicat, după asemănarea viețuirii cerești. E ca și când ar zice cineva: „Precum se face voia Ta în Scaune și Începătorii, Stăpânii, Domnii și în toată puterea mai presus de lume, așa și în noi să se săvârșească binele, ca, înlăturată fiind toată răutatea, prin toate să propășească binele în sufletele noastre”¹⁷³.

Dar va zice cineva: cum e cu puțință celor ce au primit sorțul vieții în trup, prinsă în zeci de mii de griji prin trebuințele trupesti ale sufletului, să dobândească curăția aflătoare în Puterile netrupești¹⁷⁴? De aceea, socotesc că, în vederea ușurării acestei greutăți, se cuvine să încerc, prin cuvântul ce urmează, să dezleg întrebarea ce s-a ivit.

Socotesc că, prin cuvintele prin care ni s-a poruncit să cerem pâinea pentru ziua de față, suntem învățați să măsurăm îndestularea cu puțin și cumpătarea cu netrebuința după fire de cele multe, în înțelesul nepătimirii. Căci îngerul nu cere în rugăciunile lui către Dumnezeu pâinea, pentru că are o fire ce nu are nevoie de unele ca acestea. Dar omului i s-a poruncit să o ceară, pentru că are nevoie numaidecât de ceea ce-l umple. Deci alcătuirea vieții omenești fiind curgătoare și trecătoare, caută în locul a ceea ce s-a deșertat din sine ceea ce o umple din nou. De aceea, cel ce privește spre ceea ce-i slujește firii și nu se lasă tras de grijile deșarte nu va fi cu mult mai prejos de viețuirea îngerească, imitând lipsa de trebuință a acelor prin îndestularea sa cu puțin¹⁷⁵.

¹⁷¹ O stare neutră nu există.

¹⁷² Binele e una cu voia dumnezeiască și invers. Binele nu e ceva involuntar, impersonal. Suprema Persoană, suprema voie, este și supremul bine. În voie sunt date toate bunățile pentru noi, potențial, și puterea pentru ele sau pentru actualizarea lor.

¹⁷³ Îngerii care nu au căzut s-au întărit prin voia stăruirii în bine în așa fel că nu mai pot cădea. Deci în această neputință de a cădea e inclusă libertatea lor.

¹⁷⁴ Sufletul are trebuințe trupesti ca să se împlinească; de exemplu, are trebuință de o anumită odihnă a trupului.

¹⁷⁵ Aici e implicată elasticitatea legilor firii trupesti de a se lărgi în cele spirituale sau puțința trupului de a se lăsa copleșit și îngrădit de aceste legi, ca animalele. Dar animalele sunt în starea aceasta prin fire. Omul însă poate cădea în această stare împotriva firii lui. În trup se poate duce în veci viața îngerească, contrar convingerii origeniste.

Pentru aceea, ni s-a poruncit să cerem cele ce ajung spre păstrarea ființei trupesti. Cerând lui Dumnezeu: „Dă-mi pâinea”, nu-l cerem desfătare, nici bogăție, nici veșminte înflorite în purpură, nici podoabe de aur, nici pietre strălucitoare, nici vase de argint, nici bogăție în pământuri, nici loc de frunte în oaste, nici conducere în războaie și peste neamuri, nici herghelii de cai, nici turme de vite și cirezi mari de alte animale, nici mulțime de robi, nici strălucire de mare cuvântător, nici coloane, nici tablouri, nici țesături de mătase, nici ascultări de muzică, nici altceva din acestea, prin care e depărtat sufletul de la grija dumnezeiască și cea mai de folos, ci, simplu, „pâinea”.

Vezi lărgimea înțelepciunii¹⁷⁶? Vezi câte învățături s-au cuprins în acest scurt cuvânt? Numai că nu se strigă în chip vădit celor ce aud: „Încetați, oameni, să vă risipiți prin pofte în jurul celor deșarte, opriți-vă de la pricinile ostelilor, lăcomindu-vă împotriva voastră înșivă!” Cât de mică e trebuința firii tale! Ești dator să dai trupului tău o hrană modestă și ușor de câștigat, dacă cauți numai ceea ce îi este de trebuință. De ce înmulțești birurile împotriva ta? Pentru ce te-ai înjugat atâtor trebuințe, bătând argint, scotocind după aur, căutând materia lucitoare? Prin acestea se desfătă pân-tecele, acest neîncetat adăugitor de biruri, căruia îi ești dator doar cu pâinea, care împlinește trebuința trupului. Iar tu călătorești pentru negustorii în Indii, te primejduiești pe marea barbară, te predai drumurilor de fiecare an pe mare, ca să-ți îndulcești hrana prin produsele de acolo, neținând seama că simțirea dulceațurilor nu poate trece dincolo de cerul gurii, de asemenea că ceea ce e plăcut vederii, mirosului, gurii pricinuiește simțirii doar o plăcere ce se stinge repede și nu lasă nicio urmă, iar dincolo de cerul gurii deosebirea celor primite în ea nu se mai simte, ci pe toate firea le preschimbă la fel în mirosul urât al celor lepădate. Vezi sfârșitul fripturii, vezi rezultatul celor gătite în bucătărie?

Cere pâinea pentru trebuința vieții! Cu aceasta te-a făcut firea dator trupului. Iar toate cele ce s-au iscodit pe deasupra, prin născocirile celor ce se dedau desfătărilor, sunt neghina adăugată la sămânță. Sămânța stăpânului casei e grâul, iar din grâu se face pâinea. Iar desfătarea e neghina ce s-a semănat de dușman lângă grâu. Dar oamenii, părăsind slujirea firii prin cele de trebuință, „se

¹⁷⁶ Filozofiei.

îneacă” cu adevărat, cum zice undeva Cuvântul¹⁷⁷, prin străduința după cele deșarte și rămân neroditori, sufletul lor ocupându-se pururea cu acestea.

Mie mi se pare că aceasta o spune poate cu înțelepciune și Moise prin ghicitură, înfățișând Evei pe șarpe ca chip al plăcerii prin gustare. Căci spun unii că, dacă această fiară – sau șarpele – își ascunde capul în deschizătura în care pătrunde, nu poate fi scos ușor de acolo de cei ce-l trag de coadă, solzii cozii împotrivindu-se celor ce îl trag cu sila. Și, pătrunzând el neîmpiedicat înainte, ușurat în alunecare de netezimea cozii, e cu neputință scoaterea lui prin partea din urmă, împotrivindu-se prin colțurile solzilor. Înțelesul acestora arată, socotesc, că trebuie să ne păzim de intrarea și pătrunderea plăcerii înlăuntrul sufletului și să ne închidem pe cât putem deschizăturile ființei. Astfel se va păzi curată viața omenească de amestecarea fiarelor în ea. Dar, dacă vor afla acestea vreun loc de intrare în noi, ivindu-se vreo deschizătură între încheieturile noastre, șarpele plăcerii se va cuibări prin acestea, făcându-se greu de scos dinlăuntrul cugetării, datorită solzilor cozii. Iar auzind de „solzi”, înțelege prin ei, ca printr-o ghicitură, prilejurile de multe feluri ale plăcerilor. Căci, după înțelesul general, patima plăcerii este o singură fiară; dar chipurile de multe feluri ale plăcerilor, care se strecoară prin simțuri în viața omenească, sunt solzii din jurul șarpelui, împlântați în ea ca o mare felurime a patimilor.

Dacă deci te ferești de sălășluirea fiarei în tine, păzește capul ei, adică prima momeală a răului! La aceasta te îndeamnă ghicitura poruncii Domnului: „El va privi la călcâiul tău și tu vei privi la capul lui”¹⁷⁸. Nu da șarpelui cale de trecere când se târăște spre lăuntru tău și aduce de la cel dintâi început tot ce trage după el! Rămâi la ceea ce îți este de trebuință! Să-ți fie hotar al grijii de viață împlinirea trebuinței cu ceea ce se nimerește. Iar dacă sfătuitoarul Evei ți-ar vorbi și ție despre ceva frumos la vedere și dulce la gustare și ai căuta, pe lângă pâine, ceva pregătit și amestecat cu unele dulceturi, iar prin acestea ți-ai duce pofta în afara hotarului celor de trebuință, să vezi pe șarpe târându-se pe ascuns spre lăcomie. Căci, târându-se de la hrana de neapărată nevoie la mâncarea pregătită, se va muta la ceea ce e dulce ochilor, căutând vase strălucitoare,

¹⁷⁷ Matei 13, 22; Marcu 4, 7; Luca 8, 14.

¹⁷⁸ Facerea 3, 15.

slujitori rafinați, pături de mătase, saltele moi, acoperăminte străvezii și țesute cu aur, fotolii, scăunele cu trei picioare, băi, bazine, țevi prin care curge apa răcoritoare, carafe de vin, spălătoare, candele, cățui cu arome. Pentru aceasta intră și pofta lăcomiei. Căci pentru adunarea și pregătirea acestora e nevoie de venituri prin care se câștigă cele dorite. Deci trebuie să plângă cutare și să se vaiete vecinul și să ajungă mulți în sărăcie, prin lipsirea de ale lor, ca prin lacrimile lor să se facă strălucitoare veselia din jurul mesei tale.

Iar deoarece în acestea se află încolăcit șarpele și se umple pântecul pe cât îi este voia, după aceste săturări, cel ce se ghidează e tras prin întăririle mușchilor spre furia desfrâului. Iar aceasta este cea mai de pe urmă dintre patimile omenești.

Ca să nu se întâmple niciuna dintre acestea, e bine să ne ținem viața mărginită de folosirea pâinii, căutând ca adaos numai ceea ce e adăugat de firea însăși. Iar aceasta este buna conștiință, care îndulcește pâinea prin dreapta împărtășire de ea. Iar dacă voiești să-ți îndulcești și simțirea gâtului, să-ți fie mijloc de îndulcire neîndestularea și neadăugarea săturării la săturare, netocirea poftei prin ghiftuire, ba și sudorile împlinirii poruncilor, puse înaintea mâncării: „În sudoare și osteneală să mănânci pâinea ta”¹⁷⁹. Ai aici prima mâncare pregătită de către Cuvântul¹⁸⁰.

Îți ajunge să-ți ocupi mintea până la această trebuință. Mai bine zis, să-ți legi sufletul cu grija pâinii până la aceasta. Deci spune Celui ce scoate pâinea din pământ¹⁸¹; spune Celui ce hrănește corbii¹⁸², Celui ce dă hrană la tot trupul¹⁸³, Celui ce deschide mâna și umple toată viața de bunăvoință¹⁸⁴: „De la Tine e viața mea; de la Tine să-mi fie și ceea ce ține viața mea. «Dă-mi Tu pâinea», adică să am hrana din ostenele drepte”. Căci, dacă Dumnezeu e dreptatea, nu are pâinea de la Dumnezeu cel ce are mâncarea din lăcomie¹⁸⁵. Tu ești

¹⁷⁹ *Facerea* 3, 19.

¹⁸⁰ Mâncarea principală pregătită de Dumnezeu este pentru trup ceea ce e cuvântul pentru suflet. Aceasta e pâinea. Pâinea trebuie câștigată cu osteneală, deși, în schimb, e dată de Dumnezeu. Ea nu trebuie să fie furată de la alții prin vicleșug. Osteneala aceasta e o cruce mântuitoare legată de ea. Duceața nepăcătoasă a mâncării sunt nesăturarea cu ea și osteneala pentru câștigarea ei.

¹⁸¹ Cf. *Psalmul* 103, 16.

¹⁸² Cf. *Psalmul* 146, 9; *Luca* 12, 24.

¹⁸³ Cf. *Psalmul* 135, 25.

¹⁸⁴ Cf. *Psalmul* 146, 11.

¹⁸⁵ Nu angaja tot sufletul în grija pentru mâncare. Lasă-i numai grija pentru strictul necesar și cere-î și lui Dumnezeu această grijă, ca sufletul să rămână liber pentru cele înalte.

stăpân peste dorința¹⁸⁶ ta dacă nu ai belșugul din cele ale altora, dacă nu ai venitul din lacrimile altora, dacă nimeni n-a flămânzit pentru săturarea ta, dacă nimeni n-a suspinat pentru ghiftuirea ta; când pâinea aceasta este a lui Dumnezeu, e rodul dreptății, e spicul păcii, neamestecat cu semințele neghinei și nepătat de ele¹⁸⁷. Dar, dacă te ostenești pentru cele străine și ai în ochi nedreptatea și întărești prin zapise cele câștigate pe nedrept și apoi îi zici lui Dumnezeu: „Dă-mi pâinea!”, nu Dumnezeu, ci altul ascultă acest cuvânt. Căci rodul nedreptății îl rodește ființa vrăjmașă. Cel ce se străduiește pentru dreptate primește pâinea de la Dumnezeu, iar cel ce se străduiește pentru nedreptate e săturat de făcătorul nedreptății.

Deci îndreaptă spre Dumnezeu cererea pâinii, privind spre conștiința ta, știind că nu are Hristos părtășie cu Veliar. Căci, dacă aduci daruri din nedreptate, darul tău este răsplata adusă de câine și de desfrănată¹⁸⁸; și, dacă îmbraci în strălucirea dărnicii sporirile bogăției tale, vei auzi pe prorocul ce se scârbește de darurile unora ca aceștia: „«Ce-mi trebuie Mie mulțimea jertfelor voastre?», zice Domnul. «Sunt sătul de arderile de tot ale berbecilor, iar grăsimea mieilor și sângele taurilor și al țapilor nu le voiesc»”¹⁸⁹; și: „Mi-e scârbă de tămâie”¹⁹⁰. Iar în altă parte, cel ce jertfește un vițel e socotit ca un câine¹⁹¹. Dacă ai deci pâine de la Domnul, adică din ostenele drepte, poți să-I și dăruiești Lui din roadele tale.

Bun este și adaosul „astăzi”. Căci zice: „Pâinea cea spre ființă dă-ne-o nouă astăzi”. Acest cuvânt cuprinde o altă învățătură

Dumnezeu îngăduie și abuzul lăcomiei de bunurile pe care le-a creat El, pentru libertatea dată oamenilor, pentru faptul că ei nu pot crește spiritual decât prin libertate. Dar după abuz urmează, mai curând sau mai târziu, pedeapsa.

¹⁸⁶ „Rugăciunea” (εὐχῆς, PG 44, 1173B, r. 12). (n.red.)

¹⁸⁷ Când cauți hrana din lăcomie, ești stăpânit de lăcomie. Trebuie să fii stăpân și peste dorința de cele trupești. Altfel, ești robul dorinței. Dar nu o cauți din lăcomie când ceri lui Dumnezeu numai pâinea necesară. Așteptarea ei de la Dumnezeu te va opri să nedreptățești prin lăcomie pe alții, te va opri să ajungi robul dorinței. Conștiința că Dumnezeu îți dă pâinea te oprește de la răpirea bunurilor altora și de la lăcomie.

¹⁸⁸ Cf. *Deuteronomul* 23, 18. Omul care răpește ca un câine și desfrănata care câștigă din desfrâu aduc lui Dumnezeu un dar murdar, prin care voiesc să li se aprobe modul urât de câștigare, fie el din trecut, fie din viitor. Prin el, respectivii voiesc să-L facă pe Dumnezeu solidar cu ei în modul lor de câștigare.

¹⁸⁹ *Isaia* 1, 11.

¹⁹⁰ *Isaia* 1, 13.

¹⁹¹ Cf. *Isaia* 66, 3.

dreaptă¹⁹²: ca să afli prin cele pe care le spui că viața omenească este trecătoare. Numai clipa de față e proprie fiecăruia. Nădejdea viitorului rămâne în nesiguranță. Căci nu știm ce va naște ziua care vine¹⁹³. La ce să ne frământăm cu grijile viitorului? „Ajunge”, zice, „zilei răutatea ei”¹⁹⁴, numind răutatea reaua pătimire. De ce să ne îngrijim de ziua de mâine? De aceea, prin cele ce-ți poruncește pentru azi, te oprește de la grija pentru mâine. Numai că nu-ți spune prin acest cuvânt: Cel ce ți-a dat ziua îți dă și cele de trebuință ale zilei. Cine face să răsară soarele? Cine va face să dispară întunericul nopții? Cine ți-arată raza luminii? Cine întinde cerul de jur-împrejur, ca să apară luminătorul deasupra pământului? Oare Cel ce ți-a dat ție aceste lucruri așa de mari are nevoie de ajutorul tău ca să împlinească ceea ce e de trebuință trupului tău? Cu ce se străduiește firea dobitoacelor pentru viața lor? Care sunt cămările corbilor? Care, magazinele vulturilor? Nu se îngrijește de viața lor singură voia dumnezeiască, prin care se țin toate?

Apoi, boul sau asinul sau altul dintre dobitoace își au înțelepciunea lor învățată de la sine, din fire, și-și împlinesc cu rânduială ceea ce țin de timpul de față, iar pentru cele următoare n-au nicio grijă. Iar noi de ce avem nevoie de sfătuitori pentru a înțelege viața aceasta sfărâmicioasă și trecătoare în trup? De ce nu învățăm din întâmplările străine? De ce nu ne cumințim din viața noastră? La ce i-au folosit multele frământări bogatului aceluia¹⁹⁵ care s-a încrezut în multe nădejdi deșarte, dărâmand, zidind, adunând, desfătându-se, cheltuind lungi răstimpuri de ani în deșertăciunea nădejdlor legate de magazine? Nu i-a dovedit o singură noapte toată nădejdea visurilor sale ca un vis deșert, plăsmuită din deșertăciuni? Viața în trup este numai a timpului de față. Cea așteptată prin nădejde este a sufletului. Dar lipsa de minte a oamenilor greșeste în întrebuintărea amândurora: viața trupească o prelungim prin nădejdi; pe cea a sufletului o atragem în desfătarea de cele de față. De aceea, sufletul, ocupându-se cu ceea ce se vede, se înstrăinează în chip necesar de nădejdea care este și dăinuie¹⁹⁶. Și, sprijinindu-se prin

¹⁹² O altă filozofie.

¹⁹³ Cf. *Pildele* 27, 1.

¹⁹⁴ *Matei* 6, 34.

¹⁹⁵ *Luca* 12, 16-21.

¹⁹⁶ Sfântul Grigorie numește aici „nădejde” pe Cel nădăjduit sau cele nădăjduite. Pentru că este o strânsă legătură între ele. Nădejdea tare și sigură are într-un anumit fel în sine

nădejde pe cele nestatornice, nu poate ține nici viața aceasta și nu o are nici pe aceea.

Să învățăm deci prin sfatul acesta ce trebuie să cerem azi și ce, pe urmă. Pâinea e a trebuinței de azi, iar Împărăția e a fericirii nădăjduite. Zicând „pâine”, a cuprins toată trebuința trupească. De le vom cere pe acestea, va fi vădit înțelegerii celui ce se roagă că se ocupă cu cele trecătoare. Iar de va cere ceva din bunătățile sufletului, va ști că cererea lui privește spre ceea ce e veșnic și fără sfârșit, spre care se poruncește celor ce se roagă să privească în chip deosebit, ca spre ceea ce e mai mare și de primă trebuință ce trebuie împlinită. „Căutați”, zice, „Împărăția și dreptatea și toate acestea se vor adăuga vouă”¹⁹⁷, în Hristos Iisus, Domnul nostru, Căruia se cuvin slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin.

cele nădăjduite sau gustarea lor ca o arvună. Iar întrucât Dumnezeu (sau cele ale Lui) este și subzistă cu adevărat, nădejdea se numește și ea „cea care este și subzistă” cu adevărat (οὐσης καὶ ὑφ'εστῶσης). Ea este, pentru că Dumnezeu, în Care nădăjduim, Se impune experienței cu o supremă tărie și pentru că El ni Se va dăruia cu adevărat și veșnic. Toate lucrurile lumești nădăjduite nu se știe dacă le vom mai apuca și nu vor dura decât scurt timp. Ele nu subzistă cu adevărat.

¹⁹⁷ *Matei 6, 33; Luca 12, 31.*

Cuvântul al V-lea
„Și ne iartă nouă greșelile noastre,
precum și noi iertăm greșiților noștri.
Și nu ne duce pe noi în ispită,
ci ne mântuiește de cel viclean.”

Înaintând, cuvântul a ajuns la cel mai înalt vârf al virtuții. Căci prin cuvintele rugăciunii descrie cum voiește să fie cel ce se roagă lui Dumnezeu, care aproape că nu se mai arată în hotarele firii, ci s-a făcut asemenea lui Dumnezeu Însuși prin virtute, încât pare să fie alt dumnezeu, prin faptul că le face pe acelea pe care numai Dumnezeu le poate face. Căci iertarea greșelilor este o faptă proprie lui Dumnezeu și cu totul deosebită¹⁹⁸. Pentru că s-a spus că „nimeni nu poate ierta păcatele decât singur Dumnezeu”¹⁹⁹. Dacă deci imită cineva în viața lui trăsăturile firii dumnezeiești, el ajunge în oarecare fel ca Acela a cărui imitare o arată în chip vădit²⁰⁰.

¹⁹⁸ Iertarea reală a păcatului, ridicarea reală de pe conștiință a răului făcut cuiva, vindecarea reală a răniilor lăsate de el în conștiință sunt fapte pe care numai Dumnezeu le poate face. El îți dă liniștea conștiinței pentru veci. Și prin aceasta îți dă adevărata libertate. În faptul că omul poate ierta și el sau că simți și iertarea de la el ca o despovărare, ca o vindecare, se arată că Dumnezeu lucrează prin omul care iartă, că el a devenit în adevăr asemenea lui Dumnezeu sau că e chipul lui Dumnezeu, având pe Dumnezeu în sine. În povara netrecătoare, în rana neistovită a muștrării pentru răul săvârșit cândva împotriva cuiva, se arată eternitatea viitoare a omului în nefericire și valoarea eternă sau existența eternă a celui căruia i-ai făcut un rău. Numai Dumnezeu îl poate scăpa pe om de această muștrare sau rană. Iar cel căruia i s-a greșit poate face și el aceasta numai din puterea lui Dumnezeu lucrătoare în el, care are sădită această iubire în el și, cu toată piedica ce-a voit să i-o pună altul în cale, vede asigurată viața sa eternă în Dumnezeu. Dar această viață eternă n-o poate avea decât din viața lui Dumnezeu, în care nu poate să se afle decât iertând și el, ca și Dumnezeu.

¹⁹⁹ *Luca* 5, 21.

²⁰⁰ Imitarea nu-i o conformare de la distanță cu Cel luat ca model. Ci iubirea lui față de Acela, fiind întemeiată de iubirea Aceluia față de el, aduce cu sine o putere de la Acela, prin care poate imita. Dar iubirea Aceluia, venită în el, întipărește trăsăturile iubitoare ale Aceluia în el, făcându-l nu numai asemenea Lui, ci ca pe Acela, ca un al doilea acela unit cu Acela. Asemănarea cuiva cu altul realizează unirea lui cu acela, cu păstrarea lui ca persoană neconfundată cu acela.

Ce învață deci Cuvântul? Întâi să dobândim îndrăznirea prin fapte și apoi să cerem iertarea păcatelor de mai înainte. Acestea ni le spune prin cuvântul de față, că cel ce se apropie de Binefăcătorul să fie binefăcător; de Cel bun, bun; de Cel drept, drept; de Cel iertător, iertător; de Cel iubitor de oameni, de oameni iubitor. Și toate celelalte la fel: cel ce se apropie de Cel blând, de Cel îngăduitor, de Cel dăruitor de bunătăți și de Cel împărțitor de milă și de tot ce se mai vede în jurul lui Dumnezeu să se facă asemenea, prin libera voință, cu fiecare dintre acestea și așa să-și însușească îndrăzneala rugăciunii²⁰¹.

Deci cel ce păstrează supărare pe cel ce i-a greșit s-a rupt, prin felul său de purtare, din legătura cu iubirea de oameni a lui Dumnezeu. Căci ce legătură este între iubirea de oameni și cruzime, între simțirea iubitoare și salbăticie? Sau între celelalte ce se cugetă contrare răului, cu care nu se poate amesteca ceea ce le este potrivnic? Cel stăpânit de una dintre acestea cu siguranță că s-a despărțit de contrarul ei.

Căci, precum cel ce a ajuns în moarte nu este în viață și cel ce se împărtășește de viață s-a despărțit de moarte, la fel trebuie numai-decât ca cel ce se apropie de iubirea de oameni a lui Dumnezeu să fi ieșit din toată cruzimea.

Iar cel ce a ajuns în afară de toate cele cunoscute ca rele se face, în oarecare fel, prin această deprindere, dumnezeu, dobândind pe seama sa ceea ce cugetă rațiunea în jurul firii dumnezeiești. Vezi la ce mărire îi înalță Domnul, prin cuvintele dumnezeiești, pe cei ce le ascultă, prefăcând în oarecare fel firea omenească într-una dumnezeiască și legiuind ca cei ce se apropie de Dumnezeu să se facă dumnezei? Pentru ce se apropie de Dumnezeu cel ce tremură de frică asemenea unui rob și e biciuit de cugetul său²⁰²? Pentru ce scoți de la tine îndrăzneala, cea care se află în libertatea sufletului și a fost de la început sădită în fire²⁰³? Pentru ce lingușești

²⁰¹ În PG 44, 1177C, rr. 36-40, textul continuă cu fraza: „Așadar, așa cum nu este cu puțință nici ca răul să se asocieze cu binele, nici ca cel întinat de gânduri necurate să aibă comuniune cu cel curat și neîntinat, tot astfel și cruzimea cuiva care se apropie de iubirea de oameni a lui Dumnezeu îl desparte de aceasta”. (n.red.)

²⁰² „Pentru ce te apropii (προσέρχῃ – PG 44, 1180A, r. 4) de Dumnezeu tremurând de frică asemenea unui rob și fiind biciuit de cugetul tău” (PG 44, 1180A, rr. 36-40). (n.red.)

²⁰³ Îndrăzneala sfântului către Dumnezeu se cuprinde în libertatea lui de patimi. El nu se teme, pentru că are un suflet de copil care nu cunoaște patima și vede zâmbetul lui Dumnezeu îndreptat spre el. El se vede în aceasta neamenințat de dreptatea lui

prin cuvinte pe Cel ce nu poate fi înșelat de lingușire²⁰⁴? Pentru ce aduci cuvinte de slujire și de lingușire Celui ce vede faptele? Poți să te faci stăpân pe tot ce e bun al lui Dumnezeu dacă ești liber în cuget²⁰⁵. Fă-te tu însuți judecătorul tău! Dă-ți ție însuți sentința mântuitoare. Ceri de la Dumnezeu să ți se ierte păcatele? Iartă tu, și Dumnezeu întărește²⁰⁶! Căci judecata asupra celui de o fire cu tine, peste care ești stăpân, se face o sentință asupra ta, așa cum este²⁰⁷. Și cele ce le hotărăști despre tine se întăresc prin judecata dumnezeiască.

Dar cine ar putea descoperi după vrednicie măreția cuvântului dumnezeiesc? Pentru că el întrece orice tâlcuire prin alte vorbe: „Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri”. Cele ce îmi vine să le cuget despre aceasta sunt o îndrăzneală chiar a le primi în minte; cu atât mai mult, a le înfățișa înțelesul prin cuvânt. Căci ce înseamnă ceea ce se spune? Precum Dumnezeu Se îmbie spre imitare celor ce fac binele, cum a zis Apostolul: „Fiți următori mie, precum și eu lui Hristos”²⁰⁸, așa și, dimpotrivă, voiește ca simțirea ta să-I fie Lui pildă spre bine²⁰⁹. Adică, într-un fel oarecare se schimbă pozițiile. Deci

Dumnezeu. Între el și Dumnezeu e o legătură de iubire deplină. Cine iubește nu se teme și, de aceea, e liber. Omul a fost creat de Dumnezeu ca ființă liberă, căci a fost creat pentru dialogul cu Dumnezeu în iubire. Și un dialog în iubire, în care fiecare descoperă celuilalt tot ce este în sine, sau își mărturisește iubirea sa față de acela, sau se dă pe sine întreg aceluia, nu poate avea loc decât în libertate, în lipsa de frică, în intimitate deplină; unde e frică, nu e un dialog deplin comunicativ, nu e o comuniune desăvârșită.

²⁰⁴ Lingușitorul e stăpânit de frică față de cel pe care-l lingușește. De aceea, nu e deplin sincer sau nu e liber în dialogul lui cu acela, nu-și descoperă ceea ce are în suflet. Laudele pe care le aducem lui Dumnezeu nu sunt lingușiri, ci expresiile simțirii sincere a bunătății și măririi Lui. În lingușire nu e o asemenea recunoaștere sinceră a calităților pe care le laudă lingușitorul. Nu e o convingere sinceră despre ele. Caracterul nelingușitor al unor laude se vede din acoperirea lor prin fapte. Pe Dumnezeu nu-L poți înșela prin cuvinte, neadeverite de fapte, deci prin lingușiri, căci El vede dincolo de cuvinte, faptele tale.

²⁰⁵ Dumnezeu voiește să devii proprietarul bunătății Lui. E o bucurie pentru El să devii astfel; să ierți cu bunătatea cu care iartă El. Nu ți este ciudă să te faci bun ca El. Numai nouă ne e ciudă când cineva e mai bun ca noi, sau măcar ca noi, sau aproape ca noi. Iar aceasta înseamnă că nu suntem buni cu adevărat.

²⁰⁶ Sentința de mântuire a ta ți-o dai tu însuți, întrucât dai sentința de iertare a celorlalți. Atunci arăți că te-ai făcut bun, că ai scăpat de robia păcatului.

²⁰⁷ Judecata ta asupra altuia se face judecată asupra ta așa cum este: de e iertătoare pentru altul, e iertătoare și pentru tine, și invers.

²⁰⁸ 1 Corinteni 4, 16.

²⁰⁹ Dumnezeu ne ia pe noi ca pildă, când iertăm. Și ne iartă pe noi, odată ce noi am iertat pe alții. Fă, Doamne, ce am făcut eu! Dumnezeu Se ia după om, dar omul a săvârșit un

îndrăznim să nădăjduim că, precum noi săvârșim binele prin imitarea lui Dumnezeu, așa imită și Dumnezeu cele ale noastre când săvârșim binele, ca să spui și tu lui Dumnezeu: „Fă și Tu ceea ce am făcut eu! Imită pe robul Tău, Tu, Stăpânul, pe săracul și lipsitul, Tu, Împărate al tuturor! Am iertat eu greșelile, să nu respingi nici Tu pe cel ce Te roagă; l-am lăsat să plece vesel pe cel ce mi-a greșit mie, așa fă și Tu cu cel ce Ți-a greșit Ție! Să nu faci pe datornicul Tău mai trist decât l-am făcut eu pe al meu; prin amândoi să se dea mulțumire egală celor ce cer²¹⁰. Prin amândoi să se dea iertarea egală datornicilor, adică datornicului Tău și datornicului meu. Datornicul meu e cutare; al Tău sunt eu²¹¹. Simțirea pe care am arătat-o eu față de acela, aceasta să o ai și Tu față de mine! Am dezlegat, dezleagă-mă; am iertat, iartă-mă; am dovedit multă milă față de cel de o fire cu mine, imită iubirea de oameni a robului Tău, Tu care ești Stăpânul! Dar mai grele sunt greșelile mele față de Tine ca cele săvârșite de acela față de mine. O recunosc aceasta. Dar socotește și aceasta, cât de mult mă întreci în orice bine. Căci ești drept, ca să ne dăruiești pe măsura puterii Tale mila pentru păcatele noastre²¹². Eu am arătat

act, cum este iertarea, totuși din puterea lui Dumnezeu și știind despre alte cazuri când Dumnezeu a iertat.

²¹⁰ Și eu mulțumesc lui Dumnezeu, Care îmi cere să iert, și cel care îmi cere iertare îmi mulțumește că i-am dat-o.

²¹¹ Când iert, sunt iertat. E de folos nu numai celui iertat de mine, ci și mie. Amândoi Îi mulțumim lui Dumnezeu, eu pentru că mă iartă fiindcă am iertat, acela pentru că se simte iertat prin mine de Dumnezeu Însuși. Chiar ca să iert, a trebuit să rog pe Dumnezeu să-mi dea putere să iert, dar Îl rog și pentru iertarea mea de către El, pentru iertarea ce-o dăruiesc eu.

²¹² Am păcătuit lui Dumnezeu nesfârșit mai mult decât mi-a păcătuit semenul meu. În schimb, Dumnezeu e nesfârșit mai bun decât mine. De aceea, mila Lui față de mine poate să fie cu mult mai mare decât a mea față de acela. Deci ea poate corespunde cu numărul cu mult mai mare al păcatelor mele față de El. Aceasta ține iarăși de dreptatea lui Dumnezeu. E drept să-mi dea mai mult decât dau eu semenului, pentru că are mai multă bunătate. Dar și eu dau iertare din bunătatea Lui revărsată în mine. Iar dreptatea Lui nu-L obligă să ne ierte. Noi suntem însă obligați să iertăm, pentru că toți păcătuim unii împotriva altora. Pe Dumnezeu însă nu-L putem supune unei legi a dreptății. În acest caz nu s-ar mai manifesta în mila Lui libertatea Lui. În planul iubirii suntem într-un alt plan decât al dreptății în sensul rigid al cuvântului. Chiar noi când iertăm ieșim din planul rigid, silit, al dreptății, ne aflăm în planul libertății. Dacă am ierta numai pentru că suntem obligați să iertăm și n-am ierta din smerenie și iubire, iertarea noastră n-ar fi deplină. De aceea, în iertare ne ridicăm în planul iubirii. Totuși acesta nu e opus planului dreptății, ci, dacă se poate spune așa, e planul unei dreptăți superioare, al stării noastre cu adevărat drepte, nestrâmbate de păcat.

puțină iubire de oameni, căci nu încăpea mai multă în firea mea. Dar, la Tine, puterea nu împiedică marea dărnicie pe care vrei s-o arăți²¹³”.

Dar vom înțelege într-un chip mai potrivit iubirii de oameni cuvântul rugăciunii dacă vom fi călăuziți prin adâncirea înțelesului lui spre o viață mai înaltă. Să cercetăm deci ce sunt acelea cărora le este supusă firea omenească. Și care, acelea pe care avem puterea să le iertăm. Căci, cunoscând acestea, vom avea o oarecare înțelegere a covârșitoarei mărimi a bunătății dumnezeiești. Deci să începem înșiruirea păcatelor omenești față de Dumnezeu.

Prima pedeapsă căreia a fost supus omul din partea lui Dumnezeu a fost că s-a despărțit pe sine de Făcătorul său și s-a rogtogolit spre vrăjmașul său, fugind și depărtându-se de Stăpânul său cel după fire. A doua, că a schimbat libertatea stăpânirii de sine cu robia păcatului și a ales în locul împreună-viețuirii cu Dumnezeu chinul tiranizării de către puterea stricătoare. Dar și faptul de a nu privi spre frumusețea lui Dumnezeu și de a-și întoarce fața spre urâciunea păcatului²¹⁴ cărui rău ar putea să-i urmeze²¹⁵? Iar nesocotirea

²¹³ Noi putem voi să facem mai mult decât putem. Puterea ne e mai mică decât bunăvoința. La Dumnezeu puterea nu e mai mică decât bunătatea pe care voiește să o arate. Sau bunătatea e așa de puternică, încât nu are nicio slăbiciune în manifestarea ei. În aceasta stă adevărata atotputernicie a lui Dumnezeu. E o atotputernicie egală cu bunătatea pe care vrea să o manifeste. Nu în forțele desfășurate conform unor legi se arată puterea, ci în măsura arătării personale și libere a bunătății. Căci binele e cel mai greu de făcut. Atotputernicia adevărată e a Persoanei supreme, nu a unei esențe supuse înconștient unor legi. Esența e strict limitată de aceste legi.

²¹⁴ Bunătatea sau curăția lui Dumnezeu este frumusețea; păcatul sau răul este urâciunea. În ordinea spirituală, frumusețea nu e altceva decât binele și urâciunea nu e altceva decât răul. Dar și în om bunătatea se reflectă ca frumusețe prin ochi, ca o frumusețe care luminează toată fața.

²¹⁵ E greu de despărțit între păcat și pedeapsa pentru el. Nu e cronologic întâi păcatul săvârșit de om și apoi pedeapsa adusă de Dumnezeu. Ci însuși păcatul cuprinde în sine pedeapsa. Omul se pedepsește el însuși pe sine păcătuind. Despărțirea de Dumnezeu e și un păcat, și o pedeapsă, căci Dumnezeu rămâne despărțit de om, ca pedeapsă, prin voia păcătoasă a omului de a se despărți de El. Păcatul e și o faptă a omului, contrară lui Dumnezeu, și o pedeapsă, fiind rob de păcat. Nu există un alt rău sau un păcat căruia i-ar putea premerge pedeapsa privirii spre urâciunea păcatului și a neprivirii spre Dumnezeu. E proprie Părinților Bisericii o înțelegere ontologică a păcatului, ca o rană adâncă produsă în firea însăși a făpturii prin despărțirea de Dumnezeu, nu ca un simplu act exterior, juridic, de ofensă adusă lui Dumnezeu, Care aduce apoi pedeapsa cu oarecare efecte asupra firii. De aceea, mântuirea de păcat, în gândirea Sfinților Părinți, constă într-o refacere a firii omenești întâi în Hristos, apoi în cei ce se unesc cu El, datorită primirii acestei firii în Dumnezeu, nu într-o simplă declarare a omului ca iertat, în baza

bunătăților dumnezeiești și alegerea în locul lor a dulcelelor viclene în ce parte a pedepsei s-ar pune? Disparația chipului, stricarea peceteii dumnezeiești, întipărită în noi de la prima zidire, pierderea drahmei, plecarea de la masa părintească, amestecarea în viața puturoasă a porcilor, cheltuirea bogăției de mare preț și toate păcatele asemănătoare câte se pot cunoaște din cuvintele Scripturii, ce cuvânt le-ar putea înșira?

Deoarece deci, pentru unele ca acestea, omul e supus suportării pedepsei lui Dumnezeu, mie mi se pare că cuvântul călăuzește prin învățătura rugăciunii să nu se încreadă cineva, în cererea îndreptată spre Dumnezeu, în conștiința lui curată, chiar dacă s-ar fi despărțit cât de mult de greșelile sale. Căci poate cineva, după ce, prin porunci, și-a călăuzit viața asemenea tânărului acela bogat, are îndrăzneala să se laude cu viața sa și să spună lui Dumnezeu că „toate acestea le-am păzit din tinerețile mele”²¹⁶, și de aceea, întrucât n-a greșit nimic față de porunci, nu are nevoie prea mult să-și ceară iertare, această nevoie având-o numai cei ce au păcătuit; și că această cerere se cuvine să o facă cel întinat prin curvie, sau că cererea de iertare îi este de trebuință numai celui ce s-a închinat idolilor prin lăcomie, sau că, în general, îi este bine și potrivit să alerge la mila lui Dumnezeu celui ce și-a întinat conștiința sufletului prin vreo greșală; dar, dacă ar fi ca acel mare Ilie, sau ca cel „în duhul și puterea lui Ilie”²¹⁷ dintre cei născuți din femeie, sau ca Petru, sau ca Pavel²¹⁸, sau ca altul dintre cei mărturisiți ca mari de către dumnezeiasca Scriptură, la ce i-ar folosi acest cuvânt prin care să ceară iertare de greșeli, dacă nu e îndatorat cu nimic de pe urma vreunui păcat?

Dar să nu îndrăznească cineva, gândindu-se la acestea, să vorbească asemenea fariseului acela, care nici nu știa ce este după fire! Căci, dacă ar fi cunoscut că este om, ar fi învățat de la Sfânta Scriptură că nu poate fi „curat de orice întinăciune”²¹⁹. Pentru că zice aceea: „Nu e cu putință să se afle vreun om care să trăiască

satisfacției aduse de Hristos Tatălui, în numele tuturor, fără o refacere, fără o sfințire și o îndumnezeire a lui.

²¹⁶ Luca 18, 21.

²¹⁷ Luca 1, 17.

²¹⁸ În PG 44, 1181D, r. 57, textul grec continuă: „Sau ca Ioan”. (n.red.)

²¹⁹ Iov 14, 4 (după Septuaginta).

fără de păcat nici măcar o singură zi”²²⁰. Și, ca să nu se întâmple aceasta sufletului celui ce se apropie de Dumnezeu, Cuvântul îi poruncește să nu privească la faptele lui cele bune, ci să-și aducă din nou aminte de greșelile de obște ale firii omenești, de care se face fără îndoială și el părtaș, ca unul ce e părtaș firii; și să roage pe Judecătorul să-i dăruiască iertare de păcate²²¹. Căci toți oamenii, în parte, se cuvine să rostim acest cuvânt, până ce vedem că în noi trăiește Adam și avem în jurul firii noastre aceste haine de piele și frunzele trecătoare ale acestei vieți materiale, pe care, după ce ne-am dezbrăcat de hainele proprii și strălucitoare, ni le-am cusut nouă în chip păcătos, îmbrăcând desfătărilor, slăvirile, cinstirile trecătoare, mulțumirile de o clipă ale trupului, în locul veșmintelor dumnezeiești; și, câtă vreme vedem locul sălășluirii trupesti în care am fost osândiți să petrecem, întrucât ne întoarcem spre răsărit (nu pentru că numai acolo se vede Dumnezeu, căci Cel ce este peste tot nu e cuprins în nicio parte în chip deosebit, pentru că cuprinde la fel totul, ci pentru că la răsărit a fost întâia noastră patrie, adică în Raiul din care am căzut, căci a „sădit Dumnezeu Raiul în Eden, la răsărit”²²²), deci, câtă vreme privim spre răsărit și avem în cuget amintirea căderii din locurile luminoase și de la răsărit ale fericirii, se cuvine să rostim acest cuvânt [al rugăciunii]. Deci noi, cei de sub umbra smochinului celui păcătos al vieții [acesteia], cei aruncați din ochii lui Dumnezeu, cei ce ne-am rostogolit spre șarpe, care mănâncă pământul și se strecoară în pământ și se târăște pe pieptul și pe pânțele lui și ne sfătuiește și pe noi să facem aceleași lucruri, adică să ne bucurăm de cele ale pământului și să ne tăvălim inima în gândurile coborâte ce se târăsc pe jos și să ne târâm pe pânțele, adică să ne ocupăm cu viața de plăceri, aflându-ne în acestea asemenea risipitorului aceluia, după îndelungata ticăloșie pe care am răbdut-o pascând porcii, bine este să ne folosim de aceste cuvinte, zicând: „Și ne iartă nouă greșelile noastre”. Căci, chiar dacă e cineva Moise sau Samuel sau altul dintre cei înalți în virtute, va socoti nu

²²⁰ Iov 14, 5.

²²¹ Apoi în textul grec este: „Și ne iartă nouă datoriile noastre...”. Dar cine și-a împlinit datoriile față de toți oamenii pe care i-a cunoscut sau care i-au ieșit în cale? Toți suntem datori tuturor. De aceea ne-a dat Dumnezeu totuși iertarea fără ca să o merităm cu adevărat sau fără să avem un drept la ea. El ține seama de iertarea relativă pe care o dăm noi altora, din condescendența Lui față de noi sau pentru că vrea să facem și noi niște eforturi în creșterea spre El, spre asemănarea cu El.

²²² *Facerea* 2, 8.

mai puțin că i se potrivește acest cuvânt, ca unul ce e om părtaș de firea lui Adam, deci părtaș și de cădere.

Deoarece deci, precum zice Apostolul, „în Adam toți mor”²²³, se cuvine ca acel cuvânt care era potrivit lui Adam în scopul pocăinței să fie rostit de toți cei ce mor împreună cu el, ca, dându-ni-se iertare de păcate, să fim mântuiți iarăși de Domnul „prin har”²²⁴, cum zice Apostolul.

Dar acestea s-au spus ca, cunoscând înțelesul potrivit firii de obște, să privim la cel mai special înfățișat în cuvintele acestea ale rugăciunii. Căci, dacă căutăm înțelesul adevărat al cuvintelor acestea, nu socotesc că e de cuviință să ne îndreptăm cugetul spre ceea ce ține de fire îndeobște. Pentru că ne ajunge conștiința ca să simțim trebuința cererii milei pe temeiul celor trăite de fiecare. Căci viața noastră, fiind trăită de noi pe pământ în chip felurit, pe de o parte, cu sufletul și mintea, pe de alta, cu simțurile trupului, e greu, dacă nu cu totul cu neputință, să nu fie împinsă de vreo patimă spre păcat. De pildă: viața aceasta fiind împărțită în cea a trupului, care se bucură prin simțiri, și în cea a sufletului, arătată în lucrarea cugetării și în mișcarea voii libere, cine e atât de înalt și de mare cu înțelegerea ca să se afle afară de întinăciunea păcatului? Cine nu păcătuiește cu ochii? Cine e nevinovat cu auzul? Cine e străin de plăcerea dobitocească a lăcomiei de mâncare? Cine e curat de păcatele din prilejul vreunor atingeri? Cine n-a cunoscut ceea ce se spune prin ghicitura Scripturii: „Prin ferestre a intrat moartea”²²⁵? Căci Scriptura a numit „ferestre” simțurile prin care sufletul cade, alipindu-se de lucrurile care-i plac. Și ele deschid prin aceasta intrarea morții. De fapt, ochiul se face adeseori intrare multor feluri de morți, privind la ceva care-l mânie, sau îi stârnește vreo poftă, sau la ceva de care se bucură fără folos, sau îl împinge la pizmă, sau la ceva care, făcându-l să se mândrească, îl duce apoi la ură, sau la vreo materie frumos colorată, sau la vreo alcătuire atrăgătoare prin forma ei, care face să alunece întreg spre poftă pe cel căruia îi place. La fel deschide fereastra morții urechea, primind prin cele ce aude multe patimi în suflet: frică, întristare, mânie, plăcere, poftă, revărsare de răs și cele asemenea. Iar plăcerea gustului

²²³ 1 Corinteni 15, 22.

²²⁴ Efeseni 2, 5.

²²⁵ Ieremia 9, 21.

este, cum ar zice cineva, maica multor păcate în parte. Căci cine nu știe că mulțumirea lăcomiei de mâncare e rădăcina aproape a tuturor păcatelor din viață? Pentru că din ea se naște desfătarea, beția, lăcomia pântecelui, risipa pentru mâncări alese, belșugul nemăsurat, săturarea, ospețele, lunecarea dobitocească și nesocotită în patimile de necinste. De asemenea, simțul pipăitului pricinuieste cel mai de pe urmă dintre păcate; căci toate câte le săvârșesc iubitorii de plăcere prin trup sunt boli ale atingerii prin simțul pipăitului, a căror descriere în parte ar fi foarte lungă.

Iar ciurda păcatelor cu sufletul și cu voia liberă, ce cuvânt ar putea-o număra? „Dinlăuntru”, zice, „pornesc cugetările viclene”²²⁶; și a adăugat lista gândurilor ce ne întinează.

Dacă deci din toate părțile se întind împrejurul nostru mrejele păcatelor, prin toate simțurile, prin mișcările dinlăuntru ale sufletului, „cine se va lăuda”, cum zice Înțelepciunea, „că are inima curată?”²²⁷ „Cine e curat de întinăciune?”, cum zice Iov²²⁸. Iar întinăciunea este plăcerea potrivnică curăției sufletului, care e amestecată în multe chipuri și în multe feluri în viața omenească, în suflet și în trup, în gânduri, în simțiri, în mișcările cu voia, în cele ce se lucrează în trup.

Cine deci are sufletul curat de pată? Cine nu a fost rănit de îngâmfare? Cine nu s-a rătăcit, dus de piciorul mândriei? Pe cine nu l-a clătinat mâna păcătoasă? Piciorul cui n-a alergat spre vreun păcat? Pe cine nu l-a moleșit ochiul ieșind din rânduială și nu l-a întinat auzul neținut în frâu și nu l-a atras gustul spre el? Inima cui n-a rămas neîmpinsă spre mișcări deșarte²²⁹?

Deoarece deci cele de care suntem în stare sunt mai dobitocești decât cele dobitocești și, în toate cele ce sunt de obște ale firii, de obște sunt și păcatele, căzând prin rugăciune la Dumnezeu, ne rugăm să ni se ierte păcatele. Dar o astfel de cerere este nelucrătoare, chiar dacă ar ajunge la auzul dumnezeiesc, dacă nu strigă împreună cu noi și conștiința că împărțășirea milei e un lucru bun.

²²⁶ Marcu 7, 21.

²²⁷ Pildele 20, 9.

²²⁸ Iov 14, 4 (după *Septuaginta*).

²²⁹ Acestea sunt folosite contrar rațiunilor lor și rațiunii unitare a ființei omului. De aceea produc dezordine în om. Omul cade prin ele mai jos decât animalele, care sunt lipsite de o rațiune conștientă. Dar se folosește și în aceasta de rațiune, în sens rău, precum se folosește orice rău de o însușire pozitivă corespunzătoare a ființei omenești. De aceea, omul este păcătos, pe când animalul nu poate fi.

Căci cel ce socotește că e propriu lui Dumnezeu să fie iubitor de oameni – pentru că, dacă nu ar socoti că-I este propriu aceasta, nu s-ar gândi să ceară ceva ce-I este impropriu și nepotrivit – se cuvine să întărească și prin faptele sale judecata pe care o are despre ceea ce e bun, ca să nu audă de la Judecător: „«Doctore, vindecă-te pe tine însuși!»²³⁰ De ce-Mi ceri Mie iubirea de oameni pe care tu nu o împărtășești altora? Ceri iertarea datoriiilor; cum deci îl strângi de gât pe cel ce-ți este dator ție? Mă rogi să-ți șterg înscrisul împotriva ta, tu, care păstrezi cu grijă hârtiile iscălite de cei datori ție. Ceri iertarea datoriiilor, tu, care înmulțești prin dobânzi ceea ce ai împrumutat altora. Datornicul tău este în temniță, și tu în casa de rugăciune. Acela e chinuit pentru datorii, și tu ceri să ți se ierte datoriile. Rugăciunea ta e neauzită, căci glasul celui chinuit o copleșește²³¹. De dezlegi datoria trupească, ți se dezleagă legăturile sufletești. De ierți, ești iertat. Tu-ți rostești judecata,

²³⁰ Luca 4, 23.

²³¹ Rugăciunea celui ce nedreptățește pe alții n-are în ea sensibilitatea delicată, dar pătrunzătoare, care se face luată în seamă de Dumnezeu. E ea însăși grosolană, antipatică, cum e grosolan, antipatic autorul ei. Astfel, în acela se simte existența unor oameni loviți de el. Loviturile date altora sunt stări de nesimțire înfipite în el însuși. E un fel de împletire între noi. Cei nedrepți poartă în ei, ca osânditori sau ca factori care-i împietresc și-i înjosesc sufletește, pe cei osândiți de ei. Rănile făcute altora și purtate de aceia fără voie se reflectă în noi ca stări de grosolanie. Adică voia rea din rănile făcute altora se întoarce asupra noastră. Dacă nu ascultăm cererile de iertare și de ajutor ale altora, nu avem putere să ne facem rugăciunea simțită, auzită, pentru că lipsește delicatetea față de oameni, care singură are intrarea la Dumnezeu. Nesimțirea unora față de alții copleșește rugăciunile lor către Dumnezeu și în această slăbiciune și necurăție a rugăciunii lor se face auzită la Dumnezeu lovitura dată altora, ca și nepăsarea la rugăciunea acelor, neauzită de ei, chiar dacă ea nu e adresată direct lui Dumnezeu. Împletirea și intercondiționarea oamenilor sunt de multe feluri. Cel pe care-l țin legat din răutate mă ține legat în voința de a mă înălța spre Dumnezeu. El poate fi liber, deși pare legat de mine, pe când eu sunt legat de patimă, deși par liber. Oamenii se pot face liberi unul pe altul prin iertare, sau unul se eliberează pe sine eliberând pe altul, sau se leagă pe sine legând sau crezând că leagă pe altul. Nu altuia îi fac bine iertându-l, ci mie. E ceea ce se spune în propozițiile următoare din text. Prin iertare se intră în ambianța libertății adevărate, a puterii spiritului, superioară tuturor robilor. E ambianța lui Dumnezeu, a Duhului suprem și sfânt, izvorul libertății și al comuniunii, izvorul adevăratei puteri care eliberează. Dumnezeu mă face părtaş la libertatea Lui, dându-mi puterea să mă fac eu însumi liber, eliberând pe alții, de puterea de a-mi determina prin judecată soarta mea veșnică, după cum voiesc eu să fie soarta veșnică a altuia. Domnul a spus: „Cu ce măsură veți judeca, cu aceeași veți fi judecați”. Cuvântul implică și înțelesul: „Cu ce măsură judeci, cu aceea te judeci”. Cum vrei să rânduiești soarta altuia, așa ți-o rânduiești pe a ta. Soarta mea bună o decid voind soarta cea bună a altuia. Prin lovitura dată lui mă lovesc pe mine; binele făcut lui e un bine făcut mie. Prin aceasta mă eliberez pe mine de ura împotriva lui.

tu-ți dai sentința, aducând, prin judecata ta față de cel dator ție, judecata de sus asupra ta”.

Aceasta mi se pare că o învață Domnul și în alt cuvânt, înfățișând învățătura aceasta în chipul unei povestiri, în care un Împărat, șezând în scaun cu înfricoșare și chemând la judecată pe slujitorii Lui, a cerut fiecăruia să dea seama despre cele chivernisite de ei²³². Fiind adus unul dintre datornici, acela, în loc să plătească datoria, căzând, s-a rugat să i se ierte. Apoi, arătându-se împotriva unui împreună-slujitor cu asprime și cruzime pentru o datorie mărunță, a mâniat pe Împărat cu neîndurarea lui față de împreună-slujitorul său. Atunci, Acela a poruncit chinuitorilor să-l scoată îndată din casa împărătească și să i se prelungească muncile până ce va împlini pedeapsa egală cu datoria. Și cu adevărat datoriile fraților noștri față de noi sunt ca niște oboli mărunți și puțini la număr, față de păcatele noastre înaintea lui Dumnezeu, care sunt asemenea unor zeci de mii de talanți²³³.

Fără îndoială e păgubitoare ocară ce-ți vine de la cineva, sau greșeala unui împreună-slujitor, sau gândul de moarte ce ți-l poartă. Iar aceasta te face să te înfurii, înfierbântându-te la inimă, ca să te aperi de aceștia, și născocești orice spre pedepsirea celor ce te-au supărat, căci nu socotești, când mânia ți se aprinde împotriva slujitorului, că nu firea, ci dorința de stăpânire a rupt firea omenească în firea robită și stăpânitoare. Pentru că Chivernisitorul tuturor a orânduit ca numai firea necuvântătoare să slujească omului. Căci zice prorocul că „toate le-a supus sub picioarele lui, oile și dobitoacele, toate, încă și păsările și peștii”²³⁴. De aceea, pe acestea le și numește prorocia în alt loc „roabe”: „Celui ce dă dobitoacelor hrana lor și verdeața spre a fi roabe oamenilor”²³⁵. Dar pe om l-a împodobit cu stăpânirea de sine²³⁶.

²³² Matei 18, 23 ș.u.

²³³ Datoriile noastre către Dumnezeu se măsoară cu darurile pe care ni le-a dat El. De aceea, niciodată nu ne putem achita de toate aceste datorii. El ne-a dat totul și ne dă în continuare totul. Numai dându-ne și noi Lui în mod total ne achităm într-un fel de datorie față de El. Dar aceasta ne întoarce darul lui Dumnezeu infinit mai bogat și pentru veci, încât eu nu-l voi putea achita niciodată și nici deplin.

²³⁴ Psalmul 8, 6-8.

²³⁵ Psalmul 103, 15.

²³⁶ Tot pasajul acesta argumentează împotriva mâniei pe cei ce sunt supuși altora, când aceștia îi supără cu ceva pe stăpâni sau pe superiorii lor. Căci nu e propriu firii omenești, înzestrată cu stăpânirea de sine, să fie împărțită într-o parte care stăpânește și într-o alta care e stăpânită de aceea.

Deci cel ce-ți este supus prin obicei și lege este egal cu tine prin cinstirea firii. Căci nu și-a luat ființa de la tine, nici nu viețuiește prin tine, nici n-a luat de la tine lucrările²³⁷ trupești și sufletești. Pentru ce fierbi deci împotriva lui cu mânie când el a arătat vreo negrijă, sau s-a despărțit de tine, sau te-a nesocotit pe față? Trebuie să privești la tine însuși: cum te-ai purtat față de Stăpânul Care te-a plăsmuit și te-a adus la ființă prin facere și te-a făcut părtaș minunilor din lume? Care ți-a dat soarele spre bucurie și ți-a dăruit din stihii toate mijloacele ca să trăiești: din pământ, din foc, din aer și din apă? Care ți-a dat harul înțelegerii, simțirea cunoscătoare, știința deosebirii binelui și răului? Cât Îi ești de credincios și ascultător? N-ai ieșit de sub stăpânirea Lui? Nu ai schimbat-o cu stăpânirea vicleană? Nu ai lăsat, cât te privește pe tine, deșartă casa Stăpânului, plecând din locul în care ai fost rânduit să lucrezi și să-l păzești²³⁸? Și nu săvârșești, sau grăiești, sau cugeți păcatele necuvenite amintite, sub mărturia lui Dumnezeu, a Celui ce e pretutindeni de față și pe toate le face²³⁹?

Apoi, așa fiind și atât de datornic, socotești că dăruiești ceva celui împreună-slujitor dacă-i treci cu vederea ceva din cele greșite de el față de tine²⁴⁰?

Dacă voim deci să-I aducem lui Dumnezeu cererea pentru mila și iertarea Lui, să înzestrăm conștiința noastră cu îndrăzneală, făcând din viața noastră o susținătoare a acestor cuvinte, și să spunem cu adevărat: „Și noi am iertat datornicilor noștri”.

²³⁷ Energiile.

²³⁸ Înzestrând pe om cu stăpânirea de sine, Dumnezeu i-a dat un har care îl face într-un fel oarecare egal cu El, sau după chipul Lui, sau deschis vieții nesfârșite a Lui. Căci e firesc ca toate cele create de Dumnezeu, fiind infinit inferioare Lui, să-I fie roabe Lui și unele altora, prin legi puse asupra tuturor. Dar pe oameni i-a ridicat peste treapta aceasta proprie făpturilor, făcându-i stăpâni pe ei înșiși și, prin aceasta, frați întru libertate și părtași de libertatea lui Dumnezeu.

²³⁹ E vorba de Raiul de la început, de împreună-viețuire cu Dumnezeu, în casa Lui, în preajma Lui, părtași de fericirea Lui; e vorba de sufletul plin de pomii curați ai virtuților, sădiți de Dumnezeu, pe care oamenii sunt chemați să-i cultive ca să aducă roade tot mai bogate. Din acel suflet adânc unit cu Dumnezeu a plecat omul, ieșind într-o viață de suprafață, golindu-se de Dumnezeu sau golind sufletul lui de Dumnezeu, de comunicarea cu infinitul.

²⁴⁰ Dând ceva semenului tău și acela neînapoindu-ți ceea ce i-ai dat, nu a păstrat ceva ce-și are ultima obârșie în tine. Tot ce îi dai altuia e în ultima analiză dar de la Dumnezeu, destinat tuturor. Dacă pe toate le primesc în dar de la Dumnezeu, se cuvine ca de toate să fac parte și altora; din toate cele primite în dar de la Dumnezeu sunt dator altora. Căci Dumnezeu ni le-a dat pe toate pentru toți.

Dar ce vrea să spună ceea ce adaugă în cele următoare prin cele spuse? Căci socotesc că e de trebuință să nu lăsăm nici aceasta necercetată, ca, știind pentru ce ne rugăm, să aducem cererea cu sufletul, și nu cu trupul: „Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne mântuiește de cel viclean”.

Care e deci, fraților, înțelesul celor spuse? Mie mi se pare că Domnul numește pe cel rău în chip diferit, dându-i multe nume după deosebirile relelor lui lucrări: diavolul²⁴¹, belzebul²⁴², mamonă²⁴³, stăpânitorul lumii²⁴⁴, ucigătorul de oameni²⁴⁵, vicleanul²⁴⁶, tatăl minciunii²⁴⁷ și altele ca acestea. Poate că și „ispita” este un nume ce i se dă lui, pentru ceva din cele cugetate despre el, și această presupunere ne-o întărește legătura în care se află cele spuse. Căci, zicând: „Nu ne duce pe noi în ispită”, a adăugat: „Ci ne mântuiește de cel viclean”, arătând că prin amândouă numele ne înfățișează același lucru. Căci, dacă cel ce nu intră în ispită este numaidecât în afară de cel viclean și cel ajuns în ispită se află numaidecât în cel viclean, ispita și cel viclean sunt una, după înțelesul lor.

Ce ne poruncește deci această învățătură a rugăciunii? Să rămânem afară de cele văzute în lumea aceasta. Căci zice în altă parte către ucenicii Săi: „Întreaga lume zace în cel rău²⁴⁸”²⁴⁹. Deci cel ce voiește să fie în afară de cel viclean va trebui să se despartă de lume²⁵⁰. Căci n-ar avea cum să se atingă ispita de suflet dacă nu le-ar întinde celor mai lacomi ca pe o momeală, în acul ei viclean, ocupația lumească.

Dar înțelesul cuvintelor ni se face și mai limpede prin alte pilde. Marea este adeseori primejdioasă prin valurile ei. Dar nu și celor ce stau departe de ea. Focul este nimicitor, dar numai materiei ce-i cade în cale. Cumplit e războiul, dar numai celor aflați în

²⁴¹ *Matei* 4, 1 ș.a.

²⁴² *Matei* 12, 24 ș.a.

²⁴³ *Matei* 6, 24 ș.a.

²⁴⁴ *Ioan* 14, 30 ș.a.

²⁴⁵ *Matei* 13, 19.

²⁴⁶ *Ioan* 8, 44.

²⁴⁷ *Ioan* 8, 44.

²⁴⁸ Viclean.

²⁴⁹ 1 *Ioan* 5, 19.

²⁵⁰ Se vede că și aceasta, ca mai toate scrierile Sfântului Grigorie, a fost scrisă către monahii mănăstirilor din Pont. Sau ne cere să privim lumea cu ochi curați, despărțind-o de cel viclean, care se poate amesteca în toate și ne poate ispiti prin toate.

linia de bătaie. Precum cel ce voiește să scape de relele războiului se roagă să nu cadă în el, și cel ce se teme de foc se roagă să nu ajungă în el, și cel ce are frică de mare se roagă să nu ajungă la trebuința călătoriei pe mare, la fel și cel ce se teme de ispita celui viclean se roagă să nu ajungă în ea.

Iar deoarece, precum am spus înainte, Cuvântul zice că lumea zace în cel rău²⁵¹, iar în lucrurile lumești se află prilejurile ispitelor, bine și potrivit face cel ce dorește să se izbăvească de cel viclean, să se roage să fie în afara ispitelor. Căci nu înghite acul undiței cel ce nu caută cu lăcomie la momeală.

Dar, ridicându-ne, să-I zicem și noi lui Dumnezeu: „Și nu ne duce pe noi în ispită (în relele vieții), ci ne mântuiește de cel viclean”, care-și are tăria în lumea aceasta, de care fie să ne mântuim cu harul lui Hristos. Că ale Lui sunt puterea și slava, împreună cu Tatăl și cu Sfântul Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

²⁵¹ Viclean.

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR

OMILIA A XIX-A LA EVANGHELIA DUPĂ MATEI¹

[...] „Și, când vă rugați, nu fiți ca fățarnicii; că iubesc să se roage stând în sinagogi și în colțurile ulițelor. Adevărat zic vouă, că își iau plata lor. Tu însă, când te rogi, intră în camera ta și, încuind ușa ta, roagă-te Tatălui tău într-un ascuns!”²

Și pe aceștia îi numește tot „fățarnici”; și pe bună dreptate, că, prefăcându-se că se roagă lui Dumnezeu, iscodesc pe ceilalți oameni; nu au chip de rugători, ci de oameni vrednici de râs. Omul care se roagă lasă totul și se uită numai la Acela care are puterea să-i împlinească cererea. Dar, dacă Îl lași pe Acela și colinzi rătăcind, plimbându-ți ochii de colo-colo, vei pleca cu mâinile goale. Tu ai voit-o! De aceea, Domnul n-a spus că unii ca aceștia nu vor primi plată, ci că „își iau plata”, adică vor primi plată de la cei de la care au dorit să aibă plată; Dumnezeu n-a vrut asta, ci a vrut să le dea plată; dar aceia au căutat plată de la oameni, așa că nici nu era drept să primească plată de la Dumnezeu, pentru Care n-au făcut nimic. Tu uită-mi-te la iubirea de oameni a lui Dumnezeu! Dumnezeu făgăduiește să ne dea plată chiar pentru acele bunătăți pentru care Îl rugăm!

Așadar, după ce ține de rău pe cei care nu se roagă cum trebuie, nici unde trebuie, nici cu starea sufletească potrivită, și după ce arată că se fac de râs cu o astfel de rugăciune, Domnul spune care este cel mai bun chip de rugăciune; și dă iarăși răs-plata acestei rugăciuni, spunând: „Intră în camera ta!”

¹ Extras din: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Scrieri*, Partea a III-a, *Omilii la Matei*, PSB 23, serie veche, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, cap. 2-9 din *Omilia a XIX-a la Evanghelia după Matei*, pp. 247-260. Text revizuit de Mihai Grigoraș după ediția PG 57, 276-286. (n.red.)

² *Matei* 6, 5-6.

III

Aș putea fi întrebat: „Ce? Nu trebuie să ne rugăm în biserică?” Ba, dimpotrivă, mult, dar cu un gând ca acesta! Că Dumnezeu cercetează totdeauna scopul faptelor noastre. Dacă intri în cămara ta și te încui, însă o faci pentru a arăta lumii că te rogi, ușile nu-ți sunt de niciun folos. Vezi că și aici a pus un hotar precis rugăciunii, spunând: „Ca să arate oamenilor că se roagă”³. Deci Dumnezeu vrea ca, atunci când închizi ușile camării tale, să-ți închizi ușile inimii înainte de a închide ușile camării. Este bine ca în toate faptele noastre să ne scăpăm de slava deșartă, dar mai cu seamă când ne rugăm. Dacă fără să umblăm după slava deșartă gândurile noastre rătăcesc și umblă de colo-colo, cum ne vom mai auzi rugăciunile noastre de ne ducem să ne rugăm însoțiți și de această boală? Dacă noi nu ne auzim rugăciunile și cererile noastre, cum putem cere ca Dumnezeu să ni le audă? Totuși sunt unii oameni care, după atâtea și astfel de porunci, se schimonosesc când se roagă; își ascund trupul, dar știe toată lumea că se roagă, pentru că strigă cât îi ține gura, făcându-se de râs și cu trupul, și cu vocea. Nu vezi că chiar în piață, dacă s-ar apropia de tine, pe furiș, un cerșetor și ți-ar cere de pomană, strigând în gura mare, te-ar speria? Dar, dacă-ți cere cu voce liniștită și cu înfățișare cuviincioasă, îl miluiești cu dragă inimă?

Să nu ne facem, dar, rugăciunile cu înfățișarea trupului, nici cu strigătul vocii, ci cu râvna sufletului. Să nu ni le facem cu zgomot, cu strigăte și cu gândul de a atrage asupra noastră luarea-aminte a celor din jur, ci cu toată măsura, cu zdrobire de inimă și cu lacrimile cele dinăuntru. Te doare inima și nu poți să nu strigi? Dar cel care se roagă, așa cum spun eu, arată că îl doare inima nespus. Și Moise suferea; s-a rugat așa și a fost ascultat. De aceea, Dumnezeu i-a spus: „Pentru ce strigi către Mine?”⁴ Tot așa și Ana, mama lui Samuel, se ruga, dar nu i se auzea glasul⁵; și a dobândit toate câte a voit, pentru că inima ei striga. Iar Abel se ruga nu numai prin tăcere, ci și mort fiind; că sângele său dădea drumul la o voce mai puternică decât trâmbița⁶. Suspină, așadar, și tu ca și sfântul acela!

³ Matei 6, 5.

⁴ Ieșirea 14, 15.

⁵ 1 Regi 1, 13.

⁶ Facerea 4, 10.

Nu te opresc! „Rupe-ți”, așa cum a poruncit prorocul, „inima ta, nu hainele tale!”⁷ Cheamă pe Dumnezeu dintru adâncuri, așa cum a spus psalmistul: „Dintru adâncuri am strigat către Tine, Doamne”⁸.

Scoate-ți vocea din adâncul inimii! Fă taină din rugăciunea ta! Nu vezi că și în palatele împărătești este alungat departe zgomotul și pretutindeni e mare liniște? Și tu, dar, când te rogi, arată multă bună-cuviință, că intri în niște palate împărătești, dar nu în cele de pe pământ, ci în unele cu mult mai înfricoșătoare decât acestea, în cele din ceruri. Dănțuiești împreună cu Îngerii, ești la un loc cu Arhanghelii, cânți împreună cu Serafimii. Toate aceste popoare de îngeri cântă în bună rânduială, cu mult cutremur, Împăratului, Dumnezeului universului, acea cântare tainică și acele sfinte imnuri. Amestecă-te, dar, cu ele când te rogi și imită tainica lor frumusețe! Nu te rogi oamenilor, te rogi lui Dumnezeu, Care-i de față pretutindeni, Care te aude înainte de a deschide gura, Care cunoaște tainele inimii tale. Dacă te rogi așa, vei primi mare plată.

„Și Tatăl tău, Cel ce vede întru ascuns, îți va răsplăti ție la arătare.”⁹ Domnul n-a spus: „Îți va dărui”, ci: „Îți va răsplăti”, adică îți va da înapoi. Tatăl a ajuns datornicul tău și te cinstește și de astă dată cu mare cinste. Și, pentru că este Dumnezeu nevăzut, vrea ca și rugăciunea ta să fie nevăzută.

Apoi ne spune chiar cuvintele rugăciunii: „Și, când vă rugați, nu grați multe cum fac păgânii”¹⁰. Când a vorbit de milostenie, a îndepărtat-o numai de patima slavei deșarte și n-a adăugat nimic mai mult, nici nu s-a spus din ce să facem milostenie, că adică să o facem din munca noastră cinstită, și nu din bani adunați din răpire și lăcomie, pentru că toată lumea știe că milostenia așa trebuie făcută. De altfel, lucrul acesta îl lămurise mai înainte, când a fericit pe cei ce flămânzesc pentru dreptate¹¹. Rugăciunii însă Domnul îi mai adaugă încă ceva: „Să nu graim multe”. După cum, atunci când a vorbit de milostenie, a batjocorit pe fățarnici, tot așa acum pe păgâni, căutând totdeauna să rușineze pe ascultătorii Săi, prin joshicia persoanelor pe care le dă ca pildă. Într-adevăr, nimic nu pișcă și nu îndurerează atâta pe cineva, ca a-i spune că se aseamănă cu

⁷ Ioil 2, 13.

⁸ Psalmul 129, 1.

⁹ Matei 6, 6.

¹⁰ Matei 6, 7.

¹¹ Matei 5, 6.

oamenii de nimic. Cu această pildă Domnul îndreaptă pe ascultătorii Săi spre rugăciunea cea plăcută Lui. Prin „grăire multă” Domnul înțelege flecăreala; de pildă, când cerem de la Dumnezeu cele ce nu se cad: putere, slavă, biruință asupra dușmanilor, belșug de bani, bogăție, pe scurt: lucruri care nu ne sunt de folos.

„Că știe Tatăl vostru”, spune Domnul, „de ce aveți trebuință”¹².

IV

După părerea mea, odată cu acestea, Domnul ne poruncește aici să nu facem rugăciuni lungi; lungi, nu în ce privește timpul, ci în ce privește mulțimea și lungimea celor spuse. Trebuie însă să stăruim în a cere de la Dumnezeu aceleași lucruri: „Stăruind în rugăciune”¹³, după cum zice Pavel. Însuși Domnul, prin pilda cu văduva care, prin stăruința rugăciunii ei, a înduplecat pe judecătorul cel crud și nemilos¹⁴ și prin pilda cu prietenul care a venit la miezul nopții și l-a sculat din pat pe cel ce dormea, nu din pricina prieteniei, ci din pricina rugăminții lui stăruitoare¹⁵, n-a legiuit altceva decât ca noi toți să ne rugăm Lui stăruitor și ne-a poruncit să ne apropiem de El și să-L grăim simplu, nu alcătuind rugăciuni cu mii de stihuri. Asta a vrut să zică prin cuvintele: „Că li se pare că în multa lor vorbă vor fi auziți”¹⁶ și: „Că știe de ce aveți trebuință”¹⁷.

„Dar, dacă știe de ce avem trebuință, pentru ce mai e nevoie să ne rugăm?” Nu ca să-L înveți, ci ca să-L îndupleci, ca să-ți-L apropii cu rugăciunea ta continuă, ca să te smerești, ca să-ți aduci aminte de păcatele tale.

„Deci așa să vă rugați: «Tatăl nostru, Care ești în ceruri».”¹⁸ Vezi că îndată a deșteptat luarea-aminte a ascultătorilor, amintind chiar, prin cel dintâi cuvânt al rugăciunii, de toate binefacerile lui Dumnezeu? Cel care numește „Tată” pe Dumnezeu, prin această singură numire, a mărturisit: iertarea păcatelor, ridicarea pedepsei, dreptatea, sfințenia, răscumpărarea, înfierea, moștenirea,

¹² *Matei* 6, 8.

¹³ *Romani* 12, 12.

¹⁴ *Luca* 18, 2-8.

¹⁵ *Luca* 11, 5-8.

¹⁶ *Matei* 6, 7.

¹⁷ *Matei* 6, 8.

¹⁸ *Matei* 6, 9.

însușirea de frate cu Unul-Născut, dăruirea Duhului. Că nu-i cu putință să numești „Tată” pe Dumnezeu dacă n-ai dobândit toate aceste bunătăți. Hristos deci deșteaptă luarea-aminte a ascultătorilor Lui prin două lucruri: și prin vrednicia Celui pe care Îl numesc „Tată”, și prin măreția bunătăților de care Se bucură.

Când spune: „Care ești în ceruri”, nu o spune ca să închidă pe Dumnezeu în cer, ci ca să îndepărteze de pământ pe cel ce roagă și să-l ridice la locurile cele înalte și la locașurile cele de sus. Tot prin aceste cuvinte, ne mai învață să facem rugăciune de obște pentru toți frații. Că n-a spus: „Tatăl meu, Care ești în ceruri”, ci: „Tatăl nostru”, poruncindu-ne să înălțăm rugăciuni pentru toți oamenii și să nu urmărim niciodată folosul nostru, ci totdeauna folosul aproapelui. Prin asta stârpește dușmănia, doboară mândria, alungă invidia, aduce dragostea, mama tuturor bunătăților, izgonește inegalitatea dintre oameni, arată că sunt de aceeași cinste și împăratul și săracul, pentru că participăm cu toții, în comun, la cele mai mari și la cele mai necesare bunuri. Ce pagubă avem de pe urma obârșiei noastre de jos, când, de pe urma obârșiei noastre de sus, toți suntem la fel, nimeni nu are ceva mai mult decât altul, nici bogatul mai mult decât săracul, nici stăpânul mai mult decât sluga, nici domnul mai mult decât supusul, nici împăratul mai mult decât ostașul, nici filozoful mai mult decât barbarul, nici înțeleptul mai mult decât neînțeleptul? Tuturor ni s-a dăruit aceeași noblețe, învrednicindu-ne pe toți la fel să-I zicem lui Dumnezeu: „Tată”.

Deci, după ce ne-a amintit de această noblețe, de darul cel de sus, de egalitatea de cinste dintre toți oamenii, de dragoste, după ce ne-a depărtat de la pământ și ne-a urcat în ceruri, să vedem acum ce ne poruncește să cerem. De altfel, este îndestulător numai cuvântul „Tată” ca să ne învețe toată virtutea. Pentru că acela care-L numește pe Dumnezeu „Tată” și „Tată obștesc” trebuie să ducă o astfel de viață încât să nu se arate nevrednic de această noblețe și să se străduiască să fie egal cu darul primit.

Dar Domnul nu Se mulțumește cu atâta, ci adaugă și alte cuvinte, spunând așa: „Sfințească-se numele Tău”¹⁹. Vrednică de cel care-L numește pe Dumnezeu „Tată” este rugăciunea prin care nu se cere nimic înainte de slăvirea Tatălui, ci toate sunt socotite secundare în raport cu lauda adusă Tatălui. „Sfințească-se” înseamnă: „Slăvească-se”.

¹⁹ Matei 6, 9.

Dumnezeu are deplină slava Sa și este totdeauna aceeași; totuși Hristos poruncește ca acela care se roagă să-L slăvească pe Tatăl, ca Tatăl să fie slăvit și prin viața noastră. Același lucru îl spunea Domnul și mai înainte: „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă faptele voastre cele bune și să slăvească pe Tatăl vostru cel din ceruri”²⁰; că și Serafimii, când slăvesc pe Dumnezeu, spun la fel: „Sfânt, Sfânt, Sfânt”²¹. Prin urmare, „sfințească-se” înseamnă: „Slăvească-se”. Cu alte cuvinte, Hristos spune așa: „Învrednicește-ne să ducem o viață așa de curată, încât prin noi să Te slăvească toți oamenii”. Și, iarăși, înseamnă să ai o filozofie desăvârșită când oferi tuturor o viață atât de curată, încât fiecare din cei ce o văd să înalțe pentru aceasta laudă lui Dumnezeu.

„Vie Împărăția Ta.”²² Și aceste cuvinte sunt iarăși cuvintele unui copil recunoscător, care nu-și lipește sufletul de cele ce se văd, nici nu socotește mare lucru pe cele din lumea aceasta, ci se grăbește către Tatăl și dorește cu înfocare pe cele viitoare. Toate acestea se nasc dintr-o conștiință curată și dintr-un suflet desprins de lucrurile de pe pământ.

V

Dorința aceasta o avea și Pavel în fiecare zi; de aceea și spunea: „Și noi, care avem pârga Duhului, suspinăm, așteptând înfierea, izbăvirea trupului nostru”²³. Cel ce are această dragoste nu poate să se îngâmfe nici cu fericirea vieții sale, dar nici nu poate să fie doborât de necazuri și supărări, ci, ca și cum ar trăi chiar în cer, este slobod și de una, și de alta din aceste anomalii.

„Facă-se voia Ta, precum în cer și pe pământ.”²⁴ Ai văzut ce urmare minunată? Ne poruncise să dorim bunătățile viitoare și să ne grăbim pentru plecarea noastră dincolo; dar, atâta vreme cât nu se întâmplă asta și locuim aici, ne poruncește să ne dăm toată silința ca să viețuim ca îngerii din cer. Hristos ne-a spus: „Trebuie

²⁰ Matei 5, 16.

²¹ Isaia 6, 3.

²² Matei 6, 10.

²³ Romani 8, 23.

²⁴ Matei 6, 10.

să doriți cerurile și cele din ceruri!”; dar a poruncit ca, înainte de a ajunge în cer, să prefacem pământul în cer; să trăim pe pământ ca și cum am trăi în cer; să ne grăbim să facem așa totul. Și pentru aceasta să-L rugăm pe Stăpânul nostru. Nimic nu ne împiedică să ajungem la viața desăvârșită a puterilor celor de sus, chiar dacă locuim pe pământ; că e cu putință ca acela care trăiește aici să facă totul ca și cum ar fi chiar acolo.

Cererea aceasta vrea să spună: „După cum acolo sus, în cer, toate se petrec fără nicio piedică, iar îngerii nu împlinesc numai unele porunci, iar pe altele le încalcă, ci pe toate le fac și cu toții se supun – că «sunt puternici în virtute», spune psalmistul, «făcând cuvântul Lui»²⁵ –, tot așa învrednicește-ne și pe noi, oamenii, să nu facem pe jumătate voința Ta, ci să o împlinim în întregime, așa cum Tu voiești!”

Ai văzut că ne-a învățat să fim modești, arătându-ne că virtutea nu se datorează numai râvnei noastre, ci și harului de sus? Și, iarăși, ne-a poruncit ca fiecare dintre noi, când ne rugăm, să ne rugăm și pentru binele întregii lumi. Că Domnul n-a spus: „Facă-se voia Ta în mine sau în noi”, ci: „Facă-se voia Ta pretutindeni pe pământ”, ca să dispară înșelăciunea, să se sădească adevărul, să se stârpească orice păcat, să se întoarcă din nou virtutea, să nu mai fie nicio deosebire între pământ și cer. „Dacă s-ar face asta”, spune Domnul, „nu s-ar mai deosebi cele de jos de cele de sus – deși prin firea lor sunt deosebite unele de altele –, pentru că pământul ne-ar arăta alți îngeri”.

„Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi.”²⁶ Ce înseamnă cuvintele: „Pâinea noastră cea de toate zilele?” Înseamnă: pâinea noastră cea din fiecare zi. Pentru că Domnul spusese să ne rugăm: „Facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ”, poruncind să împlinim și noi poruncile pe care le împlinesc îngerii, de aceea, prin cererea aceasta, face pogorământ slăbiciunii firii omenești, pentru că grăiește oamenilor îmbrăcați cu trup, supuși nevoilor firii omenești, care nu pot avea aceeași nepătimire ca îngerii. „Vă cer și vouă, oamenilor”, spune Domnul, „să-Mi îndepliniți poruncile Mele în chip desăvârșit ca și îngerii, dar nu vă cer nepătimirea îngerilor, pentru că nu vă îngăduie tirania firii omenești, căci aveți nevoie de hrana cea de toate zilele”.

²⁵ Psalmul 102, 20.

²⁶ Matei 6, 11.

Uită-mi-te câtă duhovnicie este și în cele trupești! Nu ne-a poruncit să ne rugăm nici pentru averi, nici pentru desfătări, nici pentru haine luxoase, pentru nimic din unele ca acestea, ci numai pentru pâine, anume pentru pâinea cea de astăzi, ca să nu ne îngrijim de ziua de mâine! De aceea, a și adăugat: „Pâinea cea de toate zilele”, adică pâinea care ne trebuie astăzi pentru hrana noastră. Și nu S-a mulțumit numai cu acest cuvânt, ci a adăugat și un altul după acesta, spunând: „Dă-ne-o nouă astăzi”, pentru ca să nu ne mai batem capul prea mult cu grija zilei de mâine. Pentru ce să te îngrijești de ea, odată ce nu știi de vei vedea ziua de mâine? Porunca aceasta a dat-o și mai târziu, spunând: „Nu vă îngrijiți de ziua de mâine”²⁷. Hristos vrea ca noi să fim sprinteni și întraripați și să-i dăm firii atât cât nevoia acesteia o cere de la noi.

Apoi, pentru că se întâmplă să păcătuim și după baia celei de a doua nașteri, Domnul Își arată și aici multa Sa iubire de oameni și ne poruncește ca, pentru iertarea păcatelor, să ne apropiem de lubitorul de oameni Dumnezeu și să spunem așa: „Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri”²⁸.

Ai văzut ce covârșitoare iubire de oameni? După ce prin botez ne-a șters atât de multe păcate și ne-a dat nespusa măreție a darului Său, ne învrednicește iarăși de iertare după ce păcătuim. Că rugăciunea aceasta se cuvine să o spună numai cei botezați, o arată și legile Bisericii, dar și cuvintele de la începutul rugăciunii – că cel nebotezat nu poate să numească pe Dumnezeu „Tată”. Așadar, dacă rugăciunea aceasta se cuvine să fie rostită numai de cei botezați, iar ei se roagă pentru că au nevoie să li se ierte păcatele, urmează că nici după botez n-a pierit câștigul pocăinței. Dacă Domnul n-ar fi vrut să arate asta, nu ne-ar fi poruncit să ne rugăm așa. Pentru că Domnul în această rugăciune amintește de păcate, pentru că ne poruncește să ne cerem iertare, pentru că ne învață că putem să dobândim iertare și pentru că prin aceasta ne-a făcut lesnicioasă cale, este lămurit că știe și că ne arată că putem, și după botez, să ne curățim păcatele; și tocmai de aceea a pus în rugăciunea aceasta și cererea pentru iertarea păcatelor. Astfel, pentru că ne pomenește de păcate, ne învață să fim smeriți; pentru că ne poruncește să iertăm altora greșelile, îndepărtează din sufletul nostru dușmănia;

²⁷ Matei 6, 34.

²⁸ Matei 6, 12.

pentru că ne făgăduiește și nouă iertarea greșelilor dacă-i iertăm pe cei ce ne greșesc, ne dă bune nădejdi și ne învață să filozofăm despre nespusa iubire de oameni a lui Dumnezeu.

VI

Dar ceea ce trebuie mai cu seamă observat este că, în fiecare din cererile de până acum, Domnul a amintit întreaga virtute, cuprinzând în ea și porunca de a nu purta dușmănie – căci a sfinți numele lui Dumnezeu înseamnă a duce o viață desăvârșită în toate privințele; a se face voia Lui arată iarăși același lucru; a putea să-I spui lui Dumnezeu „Tată” înseamnă a arăta o viață fără pată; în toate acestea este cuprinsă negreșit și îndatorirea de a îndepărta din sufletul nostru orice ură față de cei ce ne-au greșit. Totuși Hristos nu S-a mulțumit cu atât, ci, vrând să arate cât de mult ține la iertarea dușmanilor, o amintește în chip special; iar după ce termină rugăciunea, nu mai revine asupra niciunei alte porunci decât asupra acesteia, spunând așa: „Că, de veți ierta oamenilor greșelile lor, vă va ierta și vouă Tatăl vostru cel ceresc”²⁹. Prin urmare, noi facem începutul iertării noastre, noi suntem stăpânii judecării noastre.

Și, pentru ca niciunul din cei nesocotiți, când este judecat, să nu-I poată aduce lui Dumnezeu nicio învinuire, mare sau mică, Dumnezeu te face pe tine stăpân, răspunzător al sentinței, și-ți spune: „După cum ai judecat, așa te judec și Eu! Dacă ierți pe aproapele tău, te voi ierta și Eu!” Cu toate că nu se potrivește o iertare cu alta! Tu ierți pentru că ai nevoie de iertare; Dumnezeu însă n-are nevoie de nimic. Tu ierți pe un om de aceeași fire cu tine; Dumnezeu însă iartă un rob. Tu ești vinovat de nenumărate păcate; Dumnezeu însă este fără de păcat. Și cu toate acestea, și așa Dumnezeu Își arată iubirea Lui de oameni. Ar putea, chiar fără asta, să-ți ierte toate păcatele tale, dar vrea, și pe această cale, să-ți facă bine, dându-ți nenumărate prilejuri să fii blând și iubitor de oameni, să scoată din tine fiara, să stingă mânia și prin toate să te înfrățească cu mădularul tău.

Ce ai putea să spui? Că ți-a făcut rău pe nedrept semenul tău? Dar tocmai aceasta înseamnă greșeală! Dacă ți-ar fi făcut rău pe bună dreptate, fapta lui n-ar mai fi socotită greșeală. Dar și tu te

²⁹ Matei 6, 14.

apropii de Dumnezeu ca să dobândești iertarea unor greșeli ca acestea, ba chiar cu mult mai mari. Și înainte de a ți se fi iertat păcatele te-ai bucurat de mari daruri din partea lui Dumnezeu: ai fost învățat că ai suflet omenesc și ai fost povățuit să fii blând. Odată cu acestea te așteaptă și mare răsplată dincolo, dacă nu ceri socoteală celor ce ți-au greșit.

Dar de ce pedeapsă nu suntem vrednici, când puterea stă în mâinile noastre, iar noi ne trădăm mântuirea? Cum mai putem pretinde să ne asculte Dumnezeu în celelalte rugăciuni ale noastre, când noi înșine nu vrem să avem milă de noi în cele ce suntem stăpâni?

„Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău. Că a Ta este împărăția și puterea și slava în veci. Amin”³⁰. În aceste cuvinte, Domnul ne arată lămurit nimicnicia noastră și ne potolește trufia, învățându-ne să fugim de lupte și să nu le căutăm. Așa victoria ne va fi mai strălucită, iar înfrângerea diavolului mai rușinoasă. Când suntem târați în lupte, da, atunci trebuie să le înfruntăm cu curaj; dar, dacă nu suntem chemați, să stăm liniștiți și să așteptăm timpul luptelor, ca să arătăm și că nu umblăm după slavă deșartă și că suntem curajoși.

„Cel rău” este numit aici diavolul. Domnul ne poruncește să purtăm cu el război neîmpăcat și ne arată că diavolul nu-i prin fire așa. Că răutatea nu vine de la fire, ci de la voință. Diavolul este numit prin excelență așa din pricina covârșitoarei lui răutăți și din pricină că duce cu noi război neîmpăcat, fără ca noi să-l fi nedreptățit cu ceva. De aceea, Domnul nici n-a spus: „Izbăvește-ne de cei răi”, ci: „De cel rău”, învățându-ne să nu purtăm ură semenilor noștri pentru relele pe care le suferim de la ei, ci să mutăm ura noastră de la ei la diavol, pentru că el este pricina tuturor relelor.

Așadar, după ce prin amintirea dușmanului nostru ne-a pregătit de luptă și ne-a stârpit toată trândăvia, ne dă iarăși curaj și ne ridică gândurile, amintindu-ne de Împăratul sub Care suntem rânduiți și arătând că El este mai puternic decât toți, spunând: „Că a Ta este împărăția și puterea și slava”. Deci, dacă a Lui este împărăția, nu trebuie să ne temem de nimeni, pentru că nu este nimeni care să I se împotrivească și cu care să împartă stăpânirea.

³⁰ Matei 6, 13.

Când spune: „A Ta este împărăția”, Hristos arată că și diavolul, care se luptă cu noi, este supus lui Dumnezeu, chiar dacă pare că l se împotrivese, Dumnezeu îngăduindu-i deocamdată aceasta. Că și diavolul face parte din robii Lui, din cei cărora li s-a luat cinstea și au fost izgoniți. De altfel, diavolul n-ar îndrăzni să atace pe vreun om dacă n-ar lua mai întâi putere de la Dumnezeu. Dar pentru ce vorbesc de oameni? Nici împotriva porcilor n-a putut îndrăzni ceva până ce nu i-a îngăduit Domnul³¹; nici împotriva turmelor cu oi, nici împotriva cirezilor cu vite, până ce n-a luat îngăduință de sus.

„Și puterea.” Chiar de-ai fi slab de tot, drept este să ai curaj, pentru că ai un Împărat ca Acesta, Care poate săvârși, și prin tine, cu ușurință totul.

„Și slava în veci. Amin.”

VII

Dumnezeu nu te scapă numai de necazurile care vin peste tine, dar poate să te facă și slăvit și strălucitor. După cum puterea Lui e multă, tot așa și slava Lui e nespusă; toate ale Lui sunt fără de hotar și fără de sfârșit.

Ai văzut cum Domnul a pregătit de luptă pe atletul Său și l-a făcut să aibă curaj? Apoi, vrând, după cum spuneam mai sus, să arate că-Și întoarce spatele și urăște mai mult decât orice dușmănia dintre oameni și că iubește mai mult decât orice virtutea potrivnică acestui păcat, îndată, după Rugăciunea domnească, amintește iarăși de această virtute, îndemnându-ne să ne supunem acestei porunci, fie de frica pedepsei ce ne așteaptă, fie pentru cinstea ce ni-i hotărâtă.

„Că, de veți ierta oamenilor greșelile lor, vi le va ierta și vouă Tatăl vostru cel ceresc; dar, dacă nu veți ierta, nici El nu vi le va ierta.”³²

Amintește iarăși de ceruri și de Tatăl, pentru ca să ne facă să ne rușinăm dacă, fiind copiii unui astfel de Tată, ne purtăm ca fiarele și dacă, fiind chemați să fim locuitori ai cerului, avem gânduri pământești și lumești. Că trebuie să fim copiii Lui nu numai prin har, ci și prin fapte! Nimic nu ne face atât asemenea cu Dumnezeu cât iertarea celor ce ne-au făcut rău și ne-au nedreptățit, așa

³¹ Cf. Matei 8, 30-32.

³² Matei 6, 14-15.

precum ne-a învățat mai înainte, când a spus că Tatăl răsare soarele și peste răi și peste buni³³. Tot în acest scop, Domnul, în fiecare din cererile Rugăciunii domnești, ne poruncește să facem în comun rugăciunile, spunând: „Tatăl nostru”; și: „Facă-se voia Ta, precum în cer și pe pământ”; și: „Dă-ne nouă pâinea”; și: „Iartă-ne nouă greșelile noastre”; și: „Nu ne duce pe noi în ispită”; și: „Ne izbăvește”. Peste tot, poruncind acestea, Domnul folosește pluralul, pentru ca, rugându-ne, să nu avem nicio urmă de ură împotriva fratelui nostru.

De ce pedeapsă³⁴ n-am fi vrednici dacă, după toate aceste îndemnuri, nu numai că nu iertăm pe dușmanii noștri, ci Îl mai și rugăm pe Dumnezeu să-i pedepsească? Și călcăm această poruncă ca și cum am vrea să facem în ciuda lui Dumnezeu, deși Dumnezeu face totul și nu precupește nimic numai și numai să nu ne dușmănim unii cu alții. Și, pentru că rădăcina tuturor bunătăților este dragostea, Domnul stârpește tot ce o vatămă, ca să ne apropie și să ne unească pe unii cu alții. Nu este, nu este nimeni, fie tată, fie mamă, fie prieten, oricine ar fi, care să ne iubească atât ca Dumnezeu, Cel ce ne-a făcut! Și asta se vede și din binefacerile pe care ni le face zilnic și din poruncile pe care ni le dă. Iar dacă-mi vorbești de supărările, de durerile și de necazurile pe care le ai în viață, gândește-te de câte ori păcătuiești față de El în fiecare zi și nu te mai mira chiar dacă vin peste tine necazuri și mai mari decât acestea; ci atunci miră-te, atunci minunează-te, când te bucuri de vreun bine! Așa noi vedem numai necazurile ce vin peste noi, dar păcatele pe care le facem în fiecare zi, pe acelea nu le vedem. De aceea ne supărăm. Dar, dacă am ține socoteală precisă de toate păcatele noastre pe care le facem numai într-o singură zi, atunci ne-am da bine seama de câte păcate suntem vinovați.

Dar să las la o parte pe celelalte păcate pe care fiecare le săvârșește îndeosebi! Am să spun numai păcatele făcute azi, deși nu știu ce păcat a săvârșit fiecare. Însă atât de mare e mulțimea păcatelor, încât chiar cel care nu le știe precis pe toate poate totuși înșira multe dintre ele. Cine dintre noi n-a stat cu trândăvie pe când se ruga? Cine nu s-a trufit? Cine n-a umblat după slava deșartă? Cine

³³ Cf. Matei 5, 45.

³⁴ De aici începe partea morală: *Despre a nu blestema pe dușmani și despre a sta cu frică, cu respect și în tăcere în biserică.*

n-a vorbit de rău pe fratele său? Cui nu i-a trecut prin inimă pofta cea rea? Cine nu s-a uitat cu ochi pofticioși? Cine nu și-a adus aminte cu ură de dușmanul său și n-a făcut să i se umfle inima? Dacă atunci când suntem în biserică, într-un timp atât de scurt, facem atâtea păcate, câte nu vom săvârși după ce plecăm de aici? Dacă în port sunt atâtea valuri, cum vom mai putea să ne dăm seama de noi înșine când vom intra în vârtoarea păcatelor, adică în piață, în treburile publice, în grijile casei? Totuși Dumnezeu ne-a dat o cale scurtă și ușoară, lipsită de oboseală, ca să scăpăm de aceste păcate atât de multe și atât de mari. Într-adevăr, ce oboseală este să ierți pe cel ce te-a supărat? Oboseală este să nu ierți, ci să ții mai departe ura și dușmănia. Alungă din sufletul tău mânia ce o ai împotriva dușmanului tău și vei vedea câtă liniște ți se pogoră în suflet! Este foarte ușor; de ajuns numai să vrei!

VIII

Ca să te împaci cu dușmanul tău nu trebuie să străbați mări, nici să faci drumuri lungi, nici să treci munți, nici să cheltuiești bani, nici să-ți chinuiești trupul, ci e de ajuns numai să voiești și ți s-au iertat toate păcatele. Ce nădejde de mântuire mai poți avea când tu nu numai că nu ierți pe dușmanul tău, dar mai rogi și pe Dumnezeu să-l pedepsească, când Îl superi pe Dumnezeu tocmai atunci când cauți să ți-L faci îndurător, când iei chip de rugător, dar din gura ta ies urlete de fiară sălbatică și ascuți împotriva ta însuși săgețile celui rău? De aceea, și Pavel, vorbind de rugăciune, n-a cerut nimic altceva decât paza acestei porunci, spunând: „Ridicând mâini cuvioase fără mânie și fără șovăire”³⁵. Dacă nu-ți lași ura și mânia împotriva dușmanului tău nici atunci când ai nevoie de mila lui Dumnezeu, ci atunci mai ales o pomeniești, deși știi bine că prin asta îți împlânți sabia în inima ta, când vei putea ajunge iubitor de oameni, când vei putea scoate din tine veninul acestei răutăți?

Dacă nu-ți dai încă seama de grozăvia faptei tale, închipuie-ți că te rogi de un om așa cum te rogi de Dumnezeu, și atunci vei vedea cât de mare este insulta ce l-o aduci lui Dumnezeu. Închipuie-ți că s-ar apropia de tine, care ești om, cineva și ți-ar cere să-l miluiești; apoi, pe când stă jos, la pământ, și te roagă aceasta, văzând pe

³⁵ 1 Timotei 2, 8.

dușmanul său, ar înceta să te mai roage și ar începe să-l bată. Oare nu ți-ar spori și mai mult mânia? Gândește-te deci că același lucru îl faci și tu când te rogi așa lui Dumnezeu. Că și tu, în timp ce te rogi, îți întrerupi rugăciunea și începi să lovești cu cuvintele pe dușmanul tău și să insulți legile lui Dumnezeu, chemând în ajutor tocmai pe Acela care a poruncit să nu-i urâm pe cei ce ne-au făcut rău și cerându-I Lui să lucreze El împotriva poruncilor Lui. Nu este oare destul motiv de pedeapsă că tu calci legea lui Dumnezeu, dar Îl mai și rogi să facă asta? Oare Dumnezeu a uitat ce-a poruncit? Oare este om cel ce a dat această poruncă? Este Dumnezeu, știe totul, vrea să I se păzească cu mare grijă legile Lui. Departate de El de a-ți împlini cererea! Dimpotrivă, îți întoarce spatele, te urăște și-ți dă cea mai mare pedeapsă numai pentru că îndrăznești să-L rogi să pedepsească pe dușmanul tău. Cum îți poți cere să-ți facă tocmai ceea ce ți-a interzis cu strășnicie să faci?

Dar sunt unii oameni atât de nejudecați, care nu blestemă numai pe dușmanii lor, ci chiar și pe copiii acestora și, dacă ar putea, le-ar mânca chiar trupurile. Dar, mai bine spus, chiar le mănâncă. Să nu-mi spui că nu-ți înfigi dinții în trupul dușmanului tău! Ai făcut un lucru și mai grozav, atât cât ți-a stat în putere, cerând lui Dumnezeu să pogoare asupra lui mânia cea de sus, să fie pedepsit veșnic, să se aleagă praful de casa lui. Blestemele acestea nu-s oare mai dureroase decât săgețile? Hristos nu te-a învățat acestea, nu ți-a poruncit să-ți umpli așa gura de sânge. Limbile acestea sunt mai groaznice decât gurile mânjite de sânge omenesc. Cum poți să mai săruți pe fratele tău când te duci să te împărtășești, cum te mai poți atinge de sfânta jertfă, cum mai poți bea sângele Stăpânului Hristos când ai atâta otravă în suflet? Nu te deosebești de un ucigaș, dar, mai bine spus, de o fiară care mănâncă oameni, când spui: „Zdrobește-l, Doamne, fă praf din casa lui, prăpădește-i tot ce are!”, când te rogi să vină peste el mii de nenorociri.

IX

Să punem, dar, capăt acestei boli, acestei nebunii! Să arătăm dușmanilor noștri dragostea poruncită de Hristos, ca să fim asemenea Tatălui nostru celui din ceruri! Și-i vom pune capăt dacă ne aducem aminte de propriile noastre păcate, dacă cercetăm cu toată luarea-aminte propriile noastre păcate, dacă luăm seama la toate

păcatele noastre cele cu gândul, cele cu fapta, cele din piață, cele din biserică.

Și suntem vrednici de cea mai grea pedeapsă, dacă nu pentru alt păcat, apoi pentru nepăsarea ce-o arătăm cât stăm în biserică. Da, în timp ce prorocii psalmodiază, apostolii cântă și Dumnezeu ne vorbește, mintea noastră umblă pe afară și aducem aici în biserică toată zarva treburilor lumești. Nu păstrăm, în timp ce se citesc legile lui Dumnezeu, nici atâta liniște, atâta tăcere, câtă tăcere păstrează spectatorii în teatre când se citesc scrisorile împăratului. În teatre, când se citesc aceste scrisori, se scoală toată lumea în picioare: consuli, prefecții, senatul și poporul; toți ascultă în liniște spusele împăratului; dacă în mijlocul acestei tăceri adânci ar sări cineva și ar începe să strige, fapta lui ar fi socotită o insultă adusă împăratului și i s-ar da cea mai cruntă pedeapsă. Aici însă, în biserică, când se citesc scrisorile cele din cer, este mult zgomot pretutindeni. Și totuși Cel ce a trimis aceste scrisori este cu mult mai mare decât împăratul acesta de pe pământ, iar adunarea de aici, mai venerabilă decât adunarea cea din teatru. Aici nu sunt numai oameni, ci și îngeri; iar victoriile acestea, pe care le binevestesc scrisorile noastre, sunt cu mult mai mărețe decât toate victoriile de pe pământ. Din pricina asta, nu suntem chemați numai noi, oamenii, și toți cei de pe pământ să le lăudăm, ci și Îngerii și Arhanghelii și popoarele cerurilor, zicând cu psalmistul: „Binecuvântați pe Domnul toate lucrurile Lui”³⁶. Victoriile Lui nu sunt mici, ci depășesc cuvântul, mintea și înțelegerea omenească. În fiecare zi le propovăduiesc prorocii, fiecare vestind, în alt chip, victoriile cele mari ale lui Dumnezeu. Unul spune: „Suitu-Te-ai la înălțime, robit-ai robime și ai luat daruri între oameni”³⁷; și: „Domn tare și puternic în război”³⁸; iar alt proroc spune: „Va împărți prăzile de război ale celor tari”³⁹. Că pentru aceasta a venit Hristos în lume, ca să propovăduiască celor robiți iertare și orbilor vedere⁴⁰.

Pavel, dând glas de biruință asupra morții, zicea: „Unde-ți este, moarte, biruința? Unde-ți este, iadule, boldul?”⁴¹; un altul,

³⁶ Psalmul 102, 22.

³⁷ Psalmul 67, 19.

³⁸ Psalmul 23, 8.

³⁹ Isaia 53, 12.

⁴⁰ Cf. Isaia 61, 1; Luca 4, 18.

⁴¹ 1 Corinteni 15, 55.

binevestind iarăși pacea adâncă adusă de Hristos, spunea: „Vor prefăce săbiile lor în pluguri și lăncile lor în seceri”⁴²; un proroc cheamă Ierusalimul, spunând: „Bucură-te foarte, fiica Sionului, că iată Împăratul tău vine la tine blând, călare pe asin și pe mânz tânăr”⁴³; iar altul predică A Doua Lui Venire, grăind așa: „Va veni Domnul pe Care voi Îl căutați; și cine va putea suferi ziua intrării Lui? Săriți ca vițelii cei sloboziți din legături!”⁴⁴; un alt proroc iarăși, uimit și el de unele ca acestea, spunea: „Acesta este Dumnezeuul nostru; nu va fi socotit alt Dumnezeu alături de El”⁴⁵.

Când auzim în biserică aceste cuvinte și altele cu mult mai multe, ar trebui să ne cuprindă frica și să nu ne mai socotim a fi pe pământ; dar nu, ci, ca și cum am fi în piață, facem zgomot și tulburare, vorbim de lucruri care n-au nicio legătură cu mântuirea noastră și cheltuim în zadar tot timpul cât îl stăm în biserică. Deci, când suntem atât de nepăsători și în lucrurile mici și în cele mari, și în ascultarea cuvintelor lui Dumnezeu, și în fapte, și în afară de biserică și în biserici, și când, pe lângă toate acestea, ne mai rugăm și împotriva dușmanilor noștri, de unde mai putem avea oare vreo nădejde de mântuire, când, pe lângă aceste păcate atât de mari, adăugăm și celălalt păcat groaznic, tot atât de mare cât toate celelalte la un loc, rugăciunea aceea nelegiuită, prin care rugăm pe Dumnezeu să pedepsească pe dușmanii noștri? Mai este drept, dar, să ne mai mirăm că vin peste noi necazuri neașteptate? Dimpotrivă, ar trebui să ne mirăm atunci când nu vin. Una este o urmare firească a faptelor noastre; cealaltă, mai presus de cuvânt și așteptare. Este mai presus de cuvânt că mai avem parte de soare, de ploi și de toate celelalte binefaceri ale lui Dumnezeu, când suntem dușmani ai lui Dumnezeu, când Îl supărăm și întrecem în sălbăticie fiarele sălbatice – deși suntem oameni – și ne luptăm unii cu alții, având limba mânjită de sânge de pe urma mușcăturilor făcute semenilor noștri. Și aceasta după ce ne-am împărtășit de la această masă duhovnicească, după ce am primit atâtea binefaceri, după ce am primit atâtea porunci.

Gândindu-ne la toate acestea, să vărsăm afară din noi veninul, să punem capăt dușmăniilor dintre noi și să ne rugăm lui

⁴² *Isaia* 2, 4.

⁴³ *Zaharia* 9, 9.

⁴⁴ *Maleahi* 3, 1, 2, 20.

⁴⁵ *Baruh* 3, 36.

Dumnezeu așa cum se cuvine! În locul sălbăticiilor demonilor, să luăm blândețea îngerilor. Oricât de mare rău ne-ar face nouă oamenii, noi să ne gândim la cele ale noastre și la răsplata împlinirii acestei porunci; să punem capăt mâniei, să potolim valurile, ca să străbatem netulburați viața aceasta, pentru ca, ajungând dincolo, să dăm de un Stăpân Care să Se poarte cu noi așa cum ne-am purtat și noi cu semenii noștri. Dacă drumul spre Împărăția cerurilor este greu și înfricoșător, să-l facem ușor și de dorit, deschizând ușile cele strălucitoare ale îndrăznirii către Dumnezeu. Și, ceea ce n-am putut reuși din pricină că păcatele noastre ne țineau departe, să o reușim prin blândețea ce o arătăm celor ce ne-au greșit, că nu-i nici greu, nici împovărător! Dacă facem bine dușmanilor noștri, vom atrage asupra noastră multă milă.

Așa și în viața aceasta ne vor iubi toți, dar, înainte de toți ceilalți, Dumnezeul universului ne va și iubi, și ne va și încununa, și ne va învrednici de toate bunătățile cele viitoare, pe care face Dumnezeu să le dobândim cu toții, cu harul și cu iubirea de oameni ale Domnului nostru Iisus Hristos, Căruia Îi aparțin slava și puterea, în vecii vecilor. Amin.

CUVÂNTUL I DESPRE RUGĂCIUNE⁴⁶

Pentru mai multe pricini se cuvine să fericim și să admirăm pe slujitorii lui Dumnezeu: mai întâi, că aveau în rugăciuni nădejdea mântuirii lor; apoi, că au lăsat în scris cântările și slujbele pe care le aducem lui Dumnezeu cu bucurie și cu frică; și, în sfârșit, că ne-au transmis comoara aceasta a lor, ca să poată îndemna pe toți cei ce vor veni după ei spre râvnă. Că se cuvine ca purtările dascălilor să treacă la ucenici; se cuvine ca cei ce ascultă pe proroci să calce pe urmele dreptății lor; se cuvine să trăim tot timpul în rugăciuni, să slujim lui Dumnezeu și să cugetăm la Dumnezeu; se cuvine deci să socotim că viața noastră, sănătatea noastră, bogăția noastră, cununa bunățăților noastre este rugăciunea către Dumnezeu, rugăciuni făcute cu suflet curat și nestrucăt. După cum soarele e lumină pentru trup, tot așa rugăciunea e lumină pentru suflet. Dacă-i o pagubă pentru un orb că nu vede soarele, apoi câtă pagubă nu-i pentru creștin că nu se roagă neîncetat, că nu aduce în suflet, prin rugăciune, lumina lui Hristos?

Și totuși cine nu s-ar mira, cine nu s-ar minuna de iubirea de oameni a lui Dumnezeu, pe care ne-o arată nouă, oamenilor, când ne dăruiește atâta cinste, când ne învrednicește să ne rugăm Lui și să stăm de vorbă cu El? Da, în timpul rugăciunii vorbim, într-adevăr, cu Dumnezeu. Prin rugăciune ne apropiem de îngeri și ne depărtăm de tovărășia celor necuvântătoare. Faptul că rugăciunea este lucrul îngerilor, înălțându-i chiar mai presus de vrednicia lor – pentru că a sta de vorbă cu Dumnezeu, adică rugăciunea, este mai presus de vrednicia îngerilor –, înșiși îngerii ni-l arată prin teama cea mare cu care se roagă, dându-ne a înțelege și a cunoaște că se cuvine ca, atunci când ne apropiem de Dumnezeu, să o facem cu

⁴⁶ Extras din: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la săracul Lazăr. Despre soartă și providență. Despre rugăciune. Despre viețuirea după Dumnezeu*, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005, pp. 205-212. Textul *Cuvintelor I și al II-lea despre rugăciune* a fost revizuit de Mihai Grigoraș după ediția PG 50, 775-786. (n.red.)

bucurie și cu frică: cu frică, de teamă să nu părem nevrednici de rugăciune; cu bucurie, pentru că ne umplem de mulțumire pentru marea cinstire ce ni se face, că neamul nostru cel muritor a fost învrednicit de o atât de mare purtare de grijă, că ne desfătăm de bucuria de a sta de vorbă cu Dumnezeu.

Prin rugăciune încetăm de a mai fi muritori și vremelnici – căci prin fire suntem muritori –, ne mutăm prin vorbirea aceasta cu Dumnezeu în viața cea nemuritoare. Trebuie deci neapărat ca cel care stă de vorbă cu Dumnezeu să ajungă mai presus de moarte și de orice stricăciune. Și, după cum cel ce stă în soare scapă neapărat de întunerice, tot așa și cel ce stă de vorbă cu Dumnezeu ajunge neapărat nemuritor. Da, cinstea aceasta mare ne face nemuritori! Și, după cum nu-i cu puțință să fie săraci cei care se bucură de cinstirea împăratului, tot așa, cu mult mai mult, nu-i cu puțință să aibă suflute muritoare cei ce se roagă lui Dumnezeu, cei ce stau de vorbă cu El. Căci moartea sufletului sunt necredința și viața nelegiuită; iar viața sufletului sunt slujirea lui Dumnezeu și viață potrivită cu această slujire.

Da, rugăciunea ne face viața sfântă și potrivită slujirii lui Dumnezeu; ea adună comori minunate în suflutele noastre. De ești îndrăgostit de feciorie, de te străduiești să cinstești curăția în căsnicie, de te străduiești să-ți înfrânezi mânia și să fii blând, de dorești să scapi de invidie sau să faci altceva din cele ce se cuvin, ei bine, spre toate acestea te povățuiește rugăciunea; ea îți netezește drumul vieții și calea credinței îți va fi ușoară și lesnicioasă. Nu se poate, nu se poate să nu li se împlinească rugăciunea celor care cer de la Dumnezeu cumințenie, dreptate, blândețe, bunătate! „Cereți”, spune Domnul, „și vi se va da; căutați și veți afla; bateți și vi se va deschide! Că tot cel ce cere primește, cel ce caută găsește și celui ce bate i se va deschide!”⁴⁷ Și în altă parte, iarăși: „Care tată dintre voi, de-i va cere fiul lui pâine, îi va da piatră? Sau, de-i va cere pește, îi va da șarpe? Deci, dacă voi, răi fiind, știți să le dați fiilor voștri daruri bune, cu cât mai mult Tatăl cel din ceruri va da Duh Sfânt celor care-L cer de la El!”⁴⁸ Cu astfel de cuvinte și cu astfel de nădejdi ne-a îndemnat Domnul să ne rugăm; datoria noastră este să dăm ascultare lui Dumnezeu, ca să trăim totdeauna în rugăciuni

⁴⁷ Matei 7, 7-8.

⁴⁸ Luca 11, 11-13.

și cântări duhovnicești; să avem mai multă grijă de slujirea față de Dumnezeu decât de sufletele noastre. Făcând astfel, vom trăi așa cum se cuvine să trăiască oamenii.

Omul care nu se roagă lui Dumnezeu și nu dorește să stea de vorbă cu Dumnezeu este mort, fără suflet și fără minte. Cel mai mare semn de smintire este acela că nu știi ce mare cinste îți face Dumnezeu; cel mai mare semn de nebunie este să nu iubești rugăciunea, să nu socotești că ai murit sufletește când nu te mai rogi lui Dumnezeu. După cum trupul acesta al nostru este mort și plin de miros urât când lipsește din el sufletul, tot așa și sufletul este mort, ticălos și plin de miros urât când nu se dedică rugăciunii. Daniel, marele proroc, ne învață că se cuvine să socotim mai amară ca moartea lipsa rugăciunii; dar, mai bine spus, el voia mai bine să moară decât să fie lipsit treizeci de zile de rugăciune⁴⁹. Și împăratul perșilor nu i-a dat această poruncă pentru ca Daniel să se lepede de legea lui, ci ca să-l facă pe Daniel să se gândească treizeci de zile la el. Fără ajutorul lui Dumnezeu nu ne poate veni în suflet niciun bine; iar ajutorul lui Dumnezeu stă alături de ostenele noastre și le ușurează mult, când Dumnezeu vede că iubim rugăciunea, că ne rugăm mereu Lui și că așteptăm să se pogoare de la El toate bunătățile.

Când văd că un om nu iubește rugăciunea, nici nu are dragoste fierbinte și puternică de rugăciune, știu bine că omul acela nu are nimic de seamă în sufletul său. Când văd însă pe un altul că nu se mai satură de slujbele [aduse] lui Dumnezeu, că socotește cea mai mare pagubă să nu se roage mereu, mărturisesc din toată inima că un astfel de om împlinește negreșit toată virtutea, că este biserică a lui Dumnezeu. Dacă, după cum spune *Cartea Înțelepciunii*, „îmbrăcăminte omului, călcătura lui și dezvelirea dinților arată sufletul lui”⁵⁰, apoi cu mult mai mult slujirea lui Dumnezeu este semn de toată dreptatea; fiind o îmbrăcăminte duhovnicească și dumnezeiască, revarsă multă podoabă și frumusețe în sufletele noastre, îndreaptă viața fiecăruia, nu lasă să pună stăpânire pe sufletul nostru vreun gând rău și nelalocul lui, ne convinge să ne temem de Dumnezeu și de cinstea dată nouă; ne învață să fugim de orice momeală a celui viclean, alungă gândurile rușinoase și

⁴⁹ Cf. *Daniel* 6, 13.

⁵⁰ *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 19, 27.

stricate, face ca sufletul nostru să disprețuiască plăcerea. O singură mândrie trebuie să aibă cei ce Îi slujesc lui Hristos: să nu slujească niciunei fapte rușinoase, ci să-și păzească sufletul liber, să-l facă să ducă o viață curată.

Socotesc ca fiind lămurit pentru toată lumea că e cu totul cu neputință să trăiești virtuos fără rugăciune. Cum ar putea săvârși virtutea un om care nu se apropie și nu cade mereu înaintea Celui ce dă virtutea? Cum ar putea dori cineva să fie curat și drept dacă nu stă de vorbă cu Cel care cere de la noi acestea, și mai multe decât acestea? Aș vrea să vă arăt pe scurt cum rugăciunea ne curățește iute, chiar de am fi plini de păcate. Ce poate fi mai mare și mai dumnezeiesc decât rugăciunea, când ea este un leac așa de bun pentru sufletele bolnave? Ninivitenii sunt aceia care și-au șters prin rugăciune multele lor păcate⁵¹. Îndată ce au început să se roage, rugăciunea i-a făcut drepti; rugăciunea a îndreptat îndată un oraș obișnuit să trăiască în desfrâu, în păcate și în fărâdelegi; rugăciunea a fost mai puternică decât vechea obișnuință; a umplut orașul de legi cerești, a adus odată cu ea și curăția, și iubirea de oameni, și blândețea, și grija de săraci. Fără aceste virtuți nu poate trăi rugăciunea în suflet; rugăciunea umple sufletul de toată dreptatea, îl îndreaptă spre virtute și alungă din el păcatul. Într-adevăr, de-ar fi intrat atunci în Ninive un om care cunoștea orașul mai dinainte, nu l-ar mai fi recunoscut; atât de iute trecuse de la o viață ticăloasă la una plină de dreaptă-credință! După cum n-ai mai cunoaște pe o femeie săracă și îmbrăcată în zdrențe de-ai vedea-o mai târziu împodobită cu haine de aur, tot așa și cel care știa de mai înainte orașul acela sărac în fapte bune și lipsit de comori duhovnicești nu l-ar mai fi cunoscut. Atât de mult îl schimbase rugăciunea! Atâta virtute adusese în obiceiurile și în viața lui! La rândul ei, femeia care trăise toată viața în stricăciune și desfrâu a dobândit mântuire îndată ce a căzut la picioarele lui Hristos⁵².

Rugăciunea nu curăță numai păcatele, ci îndepărtează pe om de la mari primejdii. Minunatul David, care a fost și împărat, și proroc, a fost biruitor în multe și grele războaie numai prin rugăciune. Numai această armă o pune înaintea oștirii sale și dădea prilej ostașilor săi să biruiască în liniște și tihnă. Ceilalți

⁵¹ Cf. Iona 3, 10.

⁵² Cf. Luca 7, 37-50.

împărați aveau nădejdea mântuirii lor în destoinicia căpeteniilor, în meșteșugul războiului, în arcași, în hopliți, în călăreți. Marele David însă își întărea oștirea lui cu sfintele rugăciuni; nu se uita la semeția comandanților săi, la semeția căpeteniilor pedestrilor și călăreților; nu aduna bani, nici nu-și făurea arme, ci din cer pogora armură dumnezeiască. Armură cu adevărat cerească este dumnezeiasca rugăciune; numai ea poate păzi cu tărie pe cei ce se tem de Dumnezeu. Adeseori, privirile dușmanilor, curajul potrivnicilor și alte multe pe lângă acestea fac zadarnice tăria și destoinicia ostașilor, dibăcia și viclenia arcașilor; rugăciunea însă este armă de nebiruit, pavază sigură, care pune pe fugă nu numai pe un dușman, ci multe zeci de mii de dușmani. Pentru că și David cel minunat n-a biruit pe Goliat cel vestit – care venea asupra lui ca un demon înfricoșător – cu arme, nici cu săbii, ci cu rugăciunea⁵³.

Deci puternică armă este pentru împărați rugăciunea în lupte; dar puternică este și pentru noi rugăciunea în lupta cu demonii. Tot așa și împăratul Iezechia a fost biruitor în războiul cu perșii; nu a înarmat oștire, ci punând numai rugăciunile în fața mulțimii de vrăjmași⁵⁴; la fel a scăpat [regele] și de moarte când a căzut înaintea lui Dumnezeu cu evlavia cuvenită și numai rugăciunea i-a lungit viața⁵⁵.

Vameșul ne învață apoi că rugăciunea curățește ușor sufletul care a păcătuit; s-a rugat lui Dumnezeu să capete iertare, și a căpătat⁵⁶. Ne învață și leprosul, care s-a curățit îndată ce a căzut înaintea lui Dumnezeu⁵⁷. Dacă Dumnezeu a curățit iute un trup stricat de boală, cu mult mai iute va vindeca, cu a Sa iubire de oameni, un suflet bolnav. Cu cât e mai de preț sufletul decât trupul, cu atât mai multă grijă va avea și Dumnezeu de el. Ți-aș putea da nenumărate exemple și din Vechiul, și din Noul Testament, dacă aș vrea să înșir pe toți cei mântuiți prin rugăciune.

Dar poate că unul din oamenii trândavi, din cei care nu vor să se roage cu râvnă și cu osârdie, mi-ar pune împotriva cuvintele rostite de Dumnezeu: „Nu tot cel ce-Mi zice: «Doamne, Doamne!» va intra în Împărăția cerurilor, ci acela care face voia Tatălui Meu celui din

⁵³ Cf. 1 Regi 17, 3-52.

⁵⁴ Cf. 4 Regi 19, 1-37.

⁵⁵ Cf. Isaia 38, 1-5.

⁵⁶ Cf. Luca 18, 13-14.

⁵⁷ Cf. Matei 8, 2-3.

ceruri”⁵⁸. S-ar putea îndreptăți prin aceasta, dacă aş socoti că este de-ajuns numai rugăciunea pentru mântuirea noastră. Dar nimeni să nu se folosească de cuvintele mele pentru îndreptăţirea trândăviei lui, pentru că am spus că rugăciunea este temeiul bunătăţilor, temelia şi rădăcina unei vieţi îmbunătăţite! Nici curăţia nu poate mântui fără celelalte fapte bune, nici grija faţă de săraci, nici bunătatea, nici altă faptă bună. Ci trebuie să-şi dea mâna toate în sufletele noastre. Dedesubtul lor însă stă rugăciunea ca o temelie, ca o rădăcină. După cum temeliile fac puternice casele şi corăbiile, menţinându-le trăinicia, tot aşa şi rugăciunile menţin trăinicia vieţii noastre.

Fără rugăciune nu avem niciun bine, nici nu ne mântuim. Pentru aceea Pavel stăruie mereu, poruncindu-ne şi zicându-ne: „Stăruieţi în rugăciune, priveghind în ea cu mulţumire”⁵⁹; iar în altă parte spune: „Rugaţi-vă neîncetat, mulţumiţi întru toate; că aceasta este voia lui Dumnezeu”⁶⁰; iar în altă parte, iarăşi: „În toată vremea rugându-vă întru Duhul [...]; şi întru aceasta privegheaţi cu toată răbdarea şi rugăciunea”⁶¹. Astfel, căpetenia apostolilor, cu multe şi dumnezeieşti cuvinte, ne cheamă mereu la rugăciune. Se cuvine, dar, ca, povăţuiţi de el, să însoţim viaţa noastră cu rugăciunea şi cu ea să ne udăm necontenit sufletul.

Nu mai puţină nevoie au toţi oamenii de rugăciune decât pomii de apă. Nici pomii nu pot da roade dacă nu sug apa prin rădăcini, nici noi nu vom putea da fructele de mult preţ ale dreptei-credinţe dacă nu adăpăm sufletul nostru cu rugăciunile. Pentru aceea, trebuie să ne închinăm lui Dumnezeu când ne sculăm din pat, luând-o totdeauna înaintea răsăritului soarelui, când ne aşezăm la masă, când ne ducem la culcare; dar, mai bine spus, trebuie să ne rugăm lui Dumnezeu în fiecare ceas, făcând aceasta în tot timpul zilei. În vreme de iarnă să cheltuim cea mai mare parte din noapte în rugăciune, plecându-ne cu multă frică genunchii noştri, cu luare-aminte la rugăciune, fericindu-ne pe noi prin slujirea lui Dumnezeu. Spune-mi: cum vei privi soarele dacă nu te-ai închinat Celui ce a trimis ochilor tăi preadulcea lui lumină? Cum te vei bucura de masă dacă nu te-ai închinat Dătătorului şi Împărţitorului

⁵⁸ *Matei* 7, 21.

⁵⁹ *Coloseni* 4, 2.

⁶⁰ *1 Tesaloniceni* 5, 17-18.

⁶¹ *Efeseni* 6, 18.

atâtor bunătăți? Cu ce nădejde vei întâmpina vremea nopții? Ce vise te aștepți să ai dacă nu te îngrădești cu rugăciuni, ci te lași fără pază în voia somnului? Vei ajunge ușor batjocură duhurilor celor rele, vei fi ușor biruit de demonii care ne dau târcoale mereu, pândindu-ne ca să răpească iute pe cel pe care-l găesc fără rugăciune. Dacă însă ne văd întăriți cu rugăciuni, fug îndată, ca niște tâlhari și răufăcători, că văd atârnată deasupra lor sabia ostașului. Dacă se întâmplă ca cineva să nu-și fi făcut rugăciunea, acela e luat cu forța de duhurile rele și împins la păcate, necazuri și răutăți.

Temându-ne de toate acestea, să ne îngrădim totdeauna cu rugăciuni și cu cântări duhovnicești; ca, milostivindu-Se Dumnezeu spre noi toți, să ne facă vrednici de Împărăția cerurilor, prin Unul-Născut Fiul Lui, Căruia îi aparțin slava și puterea în vecii vecilor. Amin.

CUVÂNTUL AL II-LEA DESPRE RUGĂCIUNE⁶²

Toată lumea știe că rugăciunea este începutul oricărui bine și pricina mântuirii și a vieții veșnice. Cu toate acestea, socotesc că trebuie neapărat să vorbesc, după putere, despre rugăciune, pentru ca, pe cei care obișnuiesc să trăiască în rugăciune și sunt cu luare-aminte la slujba lui Dumnezeu, cuvântul meu să-i facă mai sânguincioși, iar cei care trăiesc în trândăvie, care-și lasă sufletul pustiu de rugăciune, să cunoască paguba ce-au avut-o până acum și să nu se mai lipească pentru restul vieții de mântuire.

Deci, chiar de la început, putem spune că cel mai mare bun al rugăciunii este acela că tot omul care se roagă stă de vorbă cu Dumnezeu; și oricine știe bine ce lucru mare este ca, om fiind, să vorbești cu Dumnezeu; dar, ca să înfățișeze prin cuvânt cinstea aceasta, nimeni nu poate. Cinstea aceasta depășește chiar strălucita dregătorie a îngerilor; îngerii știu asta bine, că, după cum se spune în proroci, toți îngerii aduc cu multă frică Stăpânului cântări și slujbe; își acoperă fețele și picioarele cu multă evlavie⁶³, iar prin bătaia aripilor și prin nestăvilitul lor freamăt își arată frica lor cea mare. Socotesc că în acest fel ne învață să uităm în vremea rugăciunii că suntem oameni; prinși de râvnă și de frică, să nu mai vedem nimic din cele de pe pământ, să socotim că stăm în mijlocul îngerilor și că săvârșim aceeași slujbă ca și ei.

În celelalte privințe ne deosebim mult de îngeri; ne deosebim în ce privește firea, felul de viață, înțelepciunea, priceperea și în multe altele dintre acestea; în rugăciune însă facem o împreună-lucrare și îngerii, și oamenii. Când e vorba de rugăciune, nu este deosebire între firea îngerească și firea omenească. Rugăciunea te deosebește de animale, rugăciunea te alătură îngerilor. Dacă te străduiești să-ți petreci toată viața în rugăciune și în slujirea lui Dumnezeu, ai trecut îndată la o viețuire

⁶² Extras din: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la săracul Lazăr...*, pp. 212-221. (n.red.)

⁶³ Cf. *Isaia* 6, 2.

îngerească, ai trecut la viața, cinstea, noblețea, înțelepciunea și priceperea îngerească.

Poate fi oare sfințenie mai mare decât a acelora ce stau de vorbă cu Dumnezeu? Poate fi oare cineva mai drept, mai bun și mai înțelept? Dacă cei care vorbesc cu oamenii înțelepți ajung iute să se asemene în înțelepciune cu aceia în urma deselor convorbiri cu ei, ce se cuvine să spunem despre cei care vorbesc cu Dumnezeu și se roagă Lui? De câtă înțelepciune, de câtă virtute, de câtă pricepere, de câtă frumusețe morală, de câtă cumințenie, de câtă bună-cuviință în deprinderi nu li se umple sufletul în urma rugăciunii și rugăminții lor? Deci nu păcătuiești de spui că rugăciunea este pricina oricărei virtuți și dreptăți.

Niciun gând sau faptă care duce la dreapta-credință nu poate intra în suflet fără ajutorul rugăciunii și slujirii lui Dumnezeu. După cum un oraș care nu-i înconjurat de ziduri cade ușor în mâna dușmanilor, pentru că-i lipsește zidul care să-i împiedice, tot așa și sufletul care nu-i îngrădit cu rugăciuni este supus ușor de diavol și umplut lesne cu orice păcat. Mai întâi, diavolul nu îndrăznește să se apropie când vede că sufletul e întărit cu rugăciuni; se teme de tăria și puterea pe care i le dau rugăciunile, care-l hrănesc mai bine de cum hrănesc mâncărurile trupul; apoi, cei care se roagă cu râvnă nu pot să facă o faptă nevrednică de rugăciune, ci, rușinându-se de Dumnezeu, cu Care nu de mult vorbiseră, îndepărtează iute toată uneltirea vicleanului; ei singuri se gândesc ce rău mare este ca, după ce ai vorbit nu de mult cu Dumnezeu și L-ai rugat să-ți dea viață curată și sfântă, să te îndrepti îndată spre diavol, să primești în suflet plăcerile rușinoase, să lași pe diavol să intre în sufletul pe care de curând l-a cercetat Dumnezeu și să îngădui duhurilor rele să pătrundă în sufletele față de care harul Duhului și-a arătat marea sa iubire de oameni și purtarea sa de grijă.

Și ascultă cum! Este cu neputință omului să stea de vorbă cu Dumnezeu fără lucrarea Duhului; harul trebuie să fie de față, să ne ajute în sfintele noastre nevoințe; și așa să intre, să ne plece genunchii noștri ca să ne rugăm și să cerem. Pentru că a sta de vorbă cu Dumnezeu e mai mult decât a sta de vorbă cu oamenii, de aceea trebuie să vină harul Duhului ca să ne întărească, să ne dea îndrăznire și să ne arate cât e de mare cinstea de a sta de vorbă cu Dumnezeu. Așadar, știind și că vorbești cu Dumnezeu, și că primești lucrarea Duhului când te rogi, n-ai să mai lași să intre diavolul în sufletul

pe care ți l-a sfințit Duhul. După cum cei care au vorbit cu împăratul nu mai vor să stea de vorbă cu cerșetorii și cu oamenii fără căpătâi după ce s-au bucurat de cuvintele dulci ale împăratului și de cinstea ce li s-a făcut, tot așa și cel care a vorbit cu Dumnezeu și s-a rugat Lui nu va mai vrea să stea de vorbă cu cel viclean, cu cel necredincios. Într-adevăr, cu demonii vorbește cel ce slujește plăcerilor și calcă pe urmele nebuniei lor, după cum omul cu viața curată, omul care face dreptatea, stă de vorbă cu îngerii și calcă pe urma strălucitei lor dregătorii.

Mi se pare că, dacă cineva ar spune că rugăciunile sunt nervii sufletului, ar grăi adevărul. După cum datorită nervilor trupul se menține, aleargă, stă drept, trăiește și stă strâns unit, iar dacă tai nervii, strici toată armonia trupului, tot așa și sufletele: datorită sfintelor rugăciuni își păstrează armonia lor, se mențin și aleargă cu ușurință pe calea bunei credințe. Dacă te lipsești de rugăciune, faci la fel ca și cum ai scoate un pește din apă. După cum pentru pește apa este viața lui, tot așa pentru tine, rugăciunea. Cu ajutorul rugăciunii poți să te înalți la Dumnezeu, poți să te urci la ceruri și să te apropii de Dumnezeu.

Cele ce am spus sunt îndestulătoare să-ți arate puterea sfintei rugăciuni; dar poate că e mai bine să mergem la dumnezeieștile Scripturi, ca să cunoaștem din cuvintele lui Hristos bogăția pe care rugăciunea o agonisește pentru cei ce voiesc să se îndeletnicească cu ea: „Și le spunea”, zice Evanghelia, „și pildă lor, cum că trebuie să se roage în toată vremea: «Într-o cetate era un judecător care de Dumnezeu nu se temea și de om nu se rușina. Și era și o văduvă în cetatea aceea și venea la el zicând: ‘Fă-mi dreptate asupra potrivnicului meu!’ Și multă vreme n-a vrut. Iar după aceea a zis întru sine: ‘Deși de Dumnezeu nu mă tem și de om nu mă rușinez, dar pentru că îmi face supărare văduva aceasta, îi voi face dreptate, ca să nu vină să mă necăjească la nesfârșit’». Și a zis Domnul: «Auziți ce grăiește judecătorul cel nedrept? Oare Dumnezeu nu le va face dreptate aleșilor Săi, care strigă către El ziua și noaptea, El, Care îndelung rabdă pentru ei? Zic vouă că degrabă le va face lor dreptate»”⁶⁴.

Să cunoaștem, fraților, înțelepciunea cea ascunsă în cuvintele Duhului, cercetând-o după puterea noastră, nu câtă este ea, ci cât putem noi! Cei care-și fac viața pe mare coboară în adâncurile ei și

⁶⁴ Luca 18, 1-8.

aduc celor de pe uscat pietre de mare preț. Și eu, cercetând noianul dumnezeieștilor Scripturi, m-am coborât, pe cât am putut, în adâncul înțelepciunii celei duhovnicești, ca să vă aduc comoară bună, care împodobește mai bine sufletele decât coroanele cele bătute cu pietre capetele împăraților. Frumusețea coroanelor împărătești se potrivește numai vieții de aici, dar cel care-și încununează sufletul prin cuvintele Duhului își petrece timpul de acum în toată siguranța, iar după sfârșitul vieții, se apropie cu îndrăznire, plin de virtute și lipsit de orice păcat, de scaunul de judecată al lui Hristos.

Ce comoară v-am adus, așadar, din adâncul Scripturilor eu, care nu am atins adâncul înțelepciunii, ci doar m-am coborât acolo atât cât am putut? Hristos, vrând să ne facă să ne rugăm și vrând să ne înfățișeze folosul pe care-l aduce rugăciunea în sufletele noastre, vorbește de un judecător rău și îndărătnic, căruia îi dispăruse din ochi toată rușinea, iar din suflet izgonise teama de Dumnezeu. Și doar ar fi fost de-ajuns să ne fi înfățișat chipul unui judecător drept și milostiv și să fi fost asemănată dreptatea aceuia cu iubirea de oameni a lui Dumnezeu, ca să arate puterea rugăciunii. Căci, dacă un om bun și blând primește cu bunăvoință pe cei care i se roagă, cu mult mai mult Dumnezeu, a Căruia mare bunătate depășește nu numai mintea noastră, ci chiar pe cea a îngerilor!

Ar fi fost de ajuns, după cum am spus, să ne fi înfățișat chipul unui judecător drept; dar așa ne dă ca pildă un judecător crud, necredincios și disprețuitor de oameni, nemilos față de ceilalți, dar bun și blând față de cei ce se roagă de el cu stăruință, ca să cunoști că orice rugămintă îi atrage ușor spre milă și îndurare chiar pe oamenii răi. De ce a făcut asta Hristos? Ca toți să cunoască puterea rugăciunii! De aceea, după ce duce pe văduvă înaintea celui mai rău dintre judecători și după ce-l arată iubitor de oameni împotriva firii sale, mută cuvântul de la judecătorul cel rău la Tatăl Său, la Cel Bun, Cel Blând, Cel Binevoitor, Cel Iubitor de oameni, Cel care trece cu vederea fărădelegile, Cel care iartă multe păcate, Cel care-i hulit în fiecare zi și rabdă, Cel care suferă să vadă pe demoni cinstiți, iar pe El ocărât, pe Fiul Său hulit cu mii și mii de hule, spuse și nespuse. Deci Cel care este hulit și rabdă cu blândețe nu ne va milui degrabă dacă ne vede că ne închinăm Lui în cuvenita frică?

Auziți ce spune judecătorul cel nedrept: „Deși de Dumnezeu nu mă tem și de om nu mă rușinez, dar pentru că îmi face supărare

văduva aceasta, îi voi face dreptate”⁶⁵! Ce n-a putut frica, aceea a putut rugăciunea. Nici amenințarea, nici gândul pedepsei nu l-au făcut pe acest om să facă dreptate; văduva însă, cu rugăciunea ei, a împlânzit firea. Ce se cuvine să înțelegem oare despre Iubitorul de oameni Dumnezeu, dacă pe un om atât de crud l-a împlânzit văduva rugându-se lui? Câtă bunătate, câtă iubire de oameni nu ne va arăta Dumnezeu, El, Care vrea să miluiască pururea și să nu pedepsească niciodată! El, Care din pricina mării Lui iubiri de oameni ne amenință cu pedepse și ne învrednicește de mari cinstiri, pentru ca nădejdea cinstirii să ne îndemne la virtute, iar frica să ne împiedice de la răutăți.

Nu pot să-mi desprind mintea de judecătorul cel nedrept, pentru că văd în bunătatea lui cea împotriva firii sale iubirea de oameni cea nespusă a lui Dumnezeu. Dacă omul care niciodată n-a vrut să facă vreun bine s-a schimbat dintr-odată și a miluit pe văduva ce se ruga de el, câtă purtare de grijă nu ne vor aduce din cer rugăciunile noastre? Poți cunoaște tăria și puterea sfintelor rugăciuni dacă te uiți și vezi mulțimea de bunătăți primite în fiecare zi și ceas de cei ce se roagă lui Dumnezeu pururea. Cine nu știe că Dumnezeu dăruiește tuturor oamenilor, fără deosebire, și dreptilor, și păcătoșilor, din pricina mării Lui iubiri de oameni ce-o are pentru noi, și lumina soarelui, și a stelelor, și a lunii, buna întocmire a văzduhului, hrană de tot felul, bogăție, viață și mii și mii de bunătăți⁶⁶? Dacă pe cei care nu-L roagă, nici nu-L cer, așa îi miluiește și-i mângâie în fiecare zi, câte bunătăți nu va dărui celor care-și petrec toată viața în rugăciuni și cereri?

Haide să vă spun la câți dintre cei drepti le-a dat să mântuiască prin rugăciunile lor și neamuri, și orașe, și lumea toată. Iar când vorbesc de rugăciune, primul vrednic de pomenire este Pavel – Pavel, care nu se mai sătura de a-I sluji lui Dumnezeu, Pavel, slujitorul obștesc, Pavel, strămoșul robilor lui Hristos. Așadar, păzitorul acesta al lumii a mântuit toate neamurile prin rugăciunea lui și prin rugămintile lui către Dumnezeu, spunându-ne mereu: „Pentru aceea îmi plec genunchii înaintea Tatălui Domnului nostru Iisus Hristos, din Care își trage numele orice neam în cer și pe pământ, ca să vă dea, după bogăția slavei Sale, să fiți puternic întăriți, prin

⁶⁵ Luca 18, 4-5.

⁶⁶ Cf. Matei 5, 45.

Duhul Lui, în omul cel lăuntric, ca să locuiască Hristos prin credință în inimile voastre”⁶⁷. Vezi câtă putere au rugăciunea și cererea? Ele îi fac pe oameni temple ale lui Hristos. Și, după cum palatele împărătești sunt făcute cu aur, pietre prețioase și marmură, tot așa și templele lui Hristos sunt făcute cu rugăciuni: „Ca să locuiască Hristos”, spune Pavel, „în inimile voastre”. Poate fi oare o laudă mai mare a rugăciunii decât aceea că face temple ale lui Dumnezeu? Cel care e necuprins de cer intră în sufletul celui care trăiește în rugăciune. „Cerul Îmi este scaun”, zice Domnul, „iar pământul, reazem picioarelor Mele. Ce loc de odihnă [veți zidi] pentru Mine?”⁶⁸ Cu toate acestea, Pavel Îi zidește casă prin sfintele rugăciuni: „Îmi plec genunchii înaintea Tatălui Domnului nostru Iisus Hristos, ca să locuiască Hristos prin credință în inimile voastre”.

Poți vedea puterea sfintelor rugăciuni și din aceea că Pavel, care a străbătut întreaga lume ca un întraripat, care a stat la închiisoare, care a fost bătut, care a purtat lanțuri, care a trăit vărsându-și sângele și în primejdii, care a izgonit demoni, care i-a înviat pe cei morți, care a pus capăt bolilor, nu se încredea în niciuna dintre aceste fapte mari pentru mântuirea oamenilor, ci în rugăciuni; cu ele întărea pământul. După ce făcea minuni, după ce îi învia pe cei morți, alerga la rugăciune, ca un atlet care, după ce primește cununa, aleargă din nou la locul de exercițiu. Într-adevăr, rugăciunea dăruiește puterea de a învia morții și de a face toate celelalte minuni. După cum apa dă putere pomilor, tot astfel rugăciunea dă putere vieții sfinților. În noaptea în care rugăciunea uda sufletul lui Pavel, el îndura cu ușurință chinurile, lăsând să fie lovit, ca o stâncă. Prin rugăciune a zguduit în Macedonia temnița; prin rugăciune a sfărâmat lanțurile ca un leu; prin rugăciune a smuls din rătăcire pe paznicul temniței; prin rugăciune a zdrobit tirania demonilor⁶⁹. Știm apoi și cuvintele pe care le-a scris tuturor oamenilor: „Stăruiiți în rugăciune, priveghind în ea cu mulțumire, rugându-vă, totodată, și pentru noi, ca Dumnezeu să-i deschidă cuvântului nostru o ușă spre a trăi taina lui Hristos”⁷⁰. Ce spui, Pavele? Atâta îndrăznire ne dau rugăciunile, că putem îndrăzni să-L rugăm pe Dumnezeu pentru tine? Care soldat îndrăznește să roage pe împărat pentru

⁶⁷ Efeseni 3, 14-17.

⁶⁸ Isaia 66, 1.

⁶⁹ Cf. Faptele Apostolilor 16, 22-34.

⁷⁰ Coloseni 4, 2-3; Efeseni 6, 19.

comandantul său? Și doar niciun comandant nu-i așa de prieten cu împăratul, cât de prieten e Pavel cu Dumnezeu! Cu toate acestea, la atâta cinste ne ridică rugăciunile, că putem îndrăzni să-L rugăm pe Dumnezeu pentru Pavel.

Tot așa și marele Petru, cel mai strălucit decât cerul, a scăpat din închisoare, pentru mântuirea de obște a oamenilor, mai întâi prin virtutea lui, apoi prin rugăciunea Bisericii, care a deschis degrabă porțile încuiate ale temniței. Nu fără rost Luca a scris că se făceau de către toată Biserica rugăciuni stăruitoare pentru Petru⁷¹; s-a scris ca să cunoaștem câtă putere au în cer rugăciunile, ca să cunoaștem că îi puteau scăpa de primejdii chiar pe Pavel și pe Petru, stâlpii Bisericii, verhovnicii apostolilor, pe cei străluciți în cer, zidul lumii, pavăza de obște a întregului pământ și a mării.

Spune-mi: cum a scăpat Moise pe Israel în războaie? N-a dat ucenicului său arme și oștire, ci el însuși a pus rugăciunile lui înaintea mulțimii dușmanilor! Aceasta ne învață că rugăciunile dreptilor au cu mult mai mare putere decât armele, caii, boii și oștirile. Din pricina aceasta, toată oștirea și multe zeci de mii de oameni aveau nădejdea mântuirii lor în rugăciunile prorocului. Când se ruga Moise, biruiau iudeii; când înceta rugăciunea, biruiau vrăjmașii⁷². Așa și noi: când ne rugăm, îl biruim cu ușurință pe diavol; când ne trândăvim însă, îl stârnim pe cel viclean împotriva noastră. Da, numai prin rugăciune a mântuit Moise pe poporul cel necredincios; numai prin rugăciune a avut parte de vederea cea dumnezeiască și a dobândit mii și mii de bunătăți. Rugăciunea l-a ajutat să ducă o viață asemănătoare celor ce locuiesc în cer. Rugăciunea a biruit puterea focului și a împlânzit leii; cei trei tineri, cu rugăciunea, au biruit puterea focului⁷³; Daniel, cu rugăciunea, a împlânzit leii⁷⁴.

Prin faptele acestea, socotesc eu, Dumnezeu a făcut cunoscut tuturor că pe toți cei care se roagă când sunt în primejdii rugăciunea îi scapă din primejdiile ce-i amenință. Rugăciunea este pricină de mântuire, pricină pentru nemurirea sufletului; este zid tare al Bisericii, pavăză neclintită, înfricoșătoare demonilor, iar nouă, celor drept-credincioși, mântuitoare.

⁷¹ Faptele Apostolilor 12, 5.

⁷² Ieșirea 17, 11.

⁷³ Daniel 3, 8-28.

⁷⁴ Daniel 6, 16-23.

Rugăciunea a născut pe sfântul proroc Samuel⁷⁵; fiindcă firea trupului mamei era neputincioasă pentru naștere, a venit iute rugăciunea acesteia și a îndreptat cusurul firii. De așa fel este rodul rugăciunii! Rugăciunea a zămislit un proroc precum acela. Tot prin rugăciune a ajuns Samuel vestit în ceruri, râvnitor îngerilor, fiind mai mult decât era în puterea omului. Socotesc că așa trebuia să fie Samuel: spicul rugăciunii mamei. Să învingă pe ceilalți prin frumusețea sa morală, prin purtările lui pline de virtute; trebuia să-i întrecă pe sfinții de dinainte de el, cum în holde spicele bine crescute le întrec pe celelalte.

Cu ajutorul rugăciunii a biruit David în atâtea și atâtea războaie, nu mânuind arme, nici agitând lancea, nici scoțând sabia, ci învingându-se cu rugăciunile.

Cu ajutorul rugăciunii Iezechia a pus iute pe fugă mulțimea perșilor. Aceștia adunaseră la ziduri mașini de război; Iezechia a întărit zidul cu rugăciunile. Și s-a terminat războiul fără arme, numai cu ajutorul rugăciunii. Trâmbița n-a sunat, oștire a stat liniștită, armele nu s-au mișcat și pământul nu s-a înroșit de sânge. A fost de ajuns rugăciunea ca să-i înspăimânte pe dușmani⁷⁶.

Rugăciunea a mântuit și pe niniviteni; a îndepărtat iute mânia venită din cer și a îndreptat repede viața lor stricată. Atâta putere și tărie are rugăciunea, încât ninivitenii, care trăiseră toată viața lor în fapte rele și de rușine, s-au schimbat îndată când a intrat în oraș rugăciunea; și a adus odată cu ea curăția, dreptatea, prietenia, unirea, grija de săraci și toate bunătățile⁷⁷.

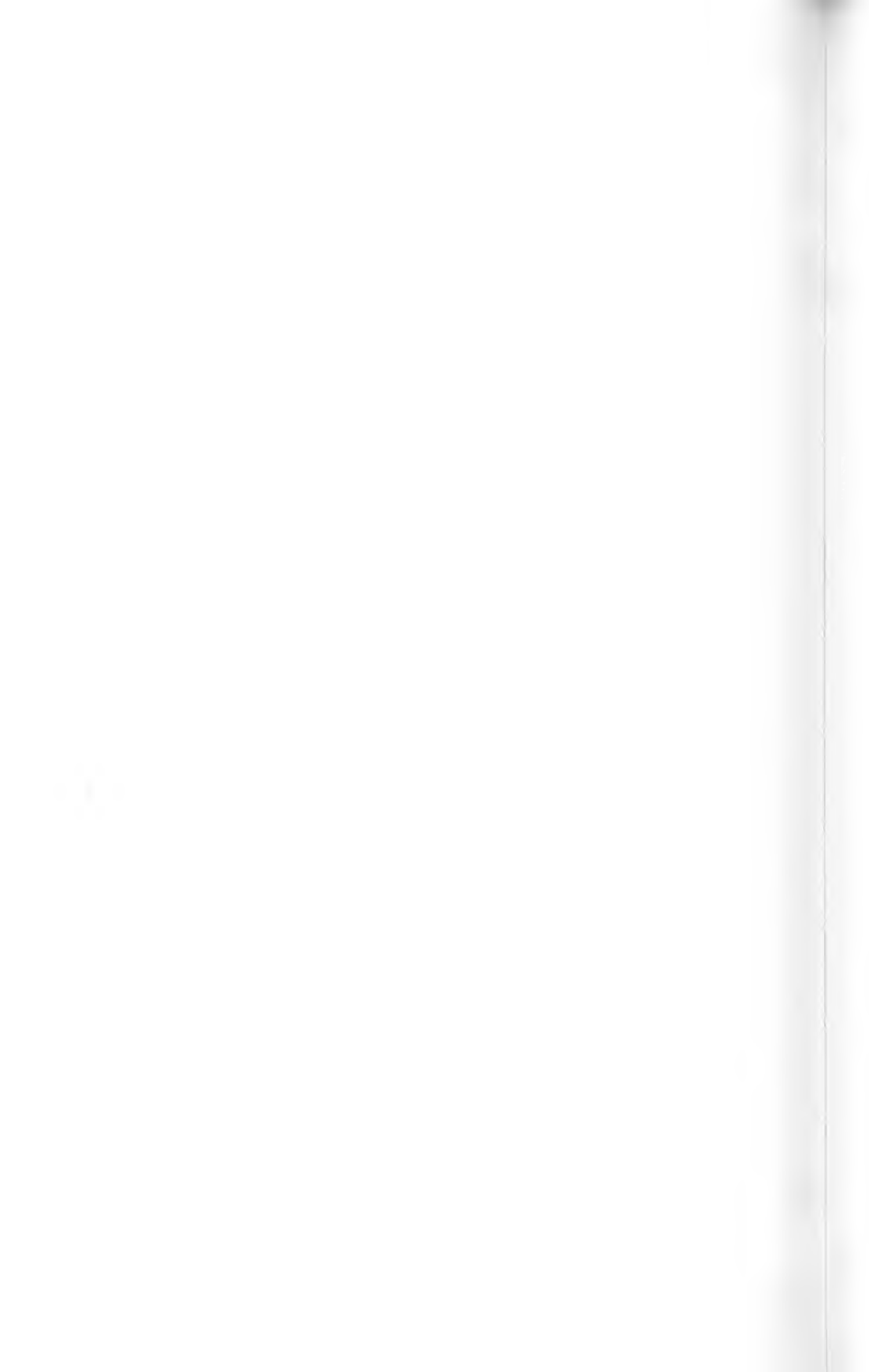
După cum, când intră într-un oraș o împărăteasă, trebuie neapărat să o însoțească toată bogăția, tot așa, și când intră într-un suflet rugăciunea, intră odată cu ea toată virtutea. Ceea ce-i temelia pentru o casă, aceea-i rugăciunea pentru suflet. Toți trebuie să punem întâi în suflete rugăciunea ca pe o rădăcină, ca pe o temelie, pe care să zidim apoi cu râvnă și curăția, și blândețea, și dreptatea, și grija de săraci, și toate legile lui Hristos, pentru ca, trăind după ele, să dobândim bunătățile cele cerești, cu harul și iubirea de oameni ale Domnului nostru Iisus Hristos, prin Care și cu Care Tatălui, împreună cu Sfântul Duh, Îi aparțin slava și puterea în vecii vecilor. Amin.

⁷⁵ 1 Regi 1, 10-20.

⁷⁶ 4 Regi 19, 1-37.

⁷⁷ Iona 3, 6-10.

FERICITUL AUGUSTIN

EPISTOLA 130 CĂTRE PROBA. DESPRE RUGĂCIUNE

Introducere

Fericitul Augustin nu mai are nevoie de prezentare. Ctitor al gândirii europene moderne, unul dintre cei mai mari Sfinți Părinți ai Bisericii, deși nu lipsit de controverse, Augustin a fost nu doar un teolog și un filozof unic, ci și un om duhovnicesc, un fondator de ordine monastice, un nevoitor și un mistic cufundat în rugăciunea cea mai profundă. În toate scrierile sale, păstorul de suflete a recomandat mereu creștinului să se însoțească cu rugăciunea în toate clipele vieții sale, urmând exemplul Mântuitorului și al ucenicilor Săi, care se rugau neîncetat. Rugăciunea este răsuflarea sufletului, este comunicarea sufletului cu Dumnezeu și împărtășirea sufletului de Creatorul său, o pregătire și o pregustare a vieții veșnice.

Epistola 130 a marelui teolog cartaginez este dedicată rugăciunii, episcopul răspunzând întrebărilor unei matroane văduve, care ducea o viață de castitate împreună cu câteva rude de sex feminin, după ce își transformase casa într-un fel de mănăstire. Este vorba de Proba, numită și Faltonia, care era văduva consulului și prefectului pretoriului Probus din Roma. Ea fugise în Africa, pentru a fi izbăvită de nenorocirile asediului și cuceririi Romei din anul 410 de către barbarii conduși de Alaric. Proba era bunica fecioarei Demetria, elogiata călduros de Fericitul Ieronim în *Epistola 8*, dar și de Fericitul Augustin însuși, în tratatul său despre văduvie.

Epistola abordează mai multe probleme care privesc rugăciunea, însă voim să subliniem un aspect care este adeseori ignorat de creștinul contemporan, care vede în rugăciune doar o formă de cerere, o petiție către transcendent, plină de revendicări și solicitări. Fericitul Augustin nu este la fel de aspru ca Sfântul Isaac Sirul, care spune că a cere lucruri materiale în rugăciune e același lucru cu a cere bălegar unui mare împărat dornic să ne dăruiască cele mai prețioase lucruri. Dumnezeu, spune episcopul african, știe

toate neputințele și lipsurile noastre și ne-a îngăduit, prin rugăciunea „Tatăl nostru”, să cerem și cele necesare traiului nostru. Însă bunul pe care se cuvine să-l cerem și să-l căutăm în rugăciune este unul netrecător și nepieritor și care ne poate dăruia mereu bucurie; iar acesta nu este altceva decât viața cea veșnică, viața cea fericită alături de Dumnezeu. Cu alte cuvinte, pe Dumnezeu trebuie să-L cerem și să-L căutăm. Pentru Fericitul Augustin, rugăciunea este o dorință nestinsă de a ne apropia tot mai mult de Dumnezeu, comunicare, comuniune, relație, cuminecare, dialog, legătură strânsă cu Făcătorul nostru. De aceea, rugăciunea adevărată transcende cuvintele, devenind relația fierbinte de iubire a două inimi îndrăgostite: „Dar a ne ruga îndelung înseamnă a bate cu inima noastră plină de dragoste evlavioasă la inima Celui căruia ne rugăm. O astfel de rugăciune se face mai mult prin lacrimi decât prin cuvinte și aduce înaintea Lui lacrimile și suspinele noastre, care nu pot fi tănuite de Acela care a creat toate prin Cuvântul Său și nu are nevoie de cuvinte omenești” (*Epistola* 130, 20).

Dionisie-Constantin PÎRVULOIU

EPISTOLA 130 CĂTRE PROBA¹

Augustin episcopul, slujitorul lui Hristos și al slujitorilor Săi, o salută în Domnul Domnilor pe slujitoarea lui Dumnezeu, Proba.

Văduvele trebuie să se roage neîncetat

1. Îmi amintesc că tu mi-ai cerut, iar eu ți-am făgăduit că îți voi scrie despre felul în care trebuie să ne rugăm lui Dumnezeu. Acum, Cel căruia ne rugăm ne-a dăruit timp și puterea de a face aceasta, iar eu mi-am împlinit datoria spre a veni în ajutorul răvinei tale evlavioase, prin dragostea lui Hristos. Nu izbutesc să exprim în cuvinte cât de mare bucurie mi-a făcut această cerere a ta, din care am cunoscut cât de mult te îngrijești de acest lucru însemnat. Pentru că tu, în văduvia ta, ce altă îndeletnicire mai bună ai fi putut afla decât să stăruiești în rugăciune ziua și noaptea, potrivit sfatului Apostolului? Căci acela a spus: „Cea cu adevărat văduvă și rămasă singură are nădejdea în Dumnezeu și stăruie în cereri și în rugăciuni, noaptea și ziua”². Cineva s-ar putea minuna văzându-te că te îndeletnicești cu un lucru atât de însemnat și că te-ai dăruit cu totul grijii rugăciunii, tocmai tu, care ești de viță nobilă în acest veac, bogată, o matroană dintr-o familie atât de vrednică de cinste, deși văduvă, însă nedoborâtă de cumplita deznadejde. Tu ai înțeles, ca o înțeleaptă femeie, că în această lume și în această viață niciun suflet nu se poate simți pe deplin ferit de primejdii.

¹ Traducerea este realizată după ediția lui Kl.D. DAUR, *Sancti Aurelii Augustini Epistulae CI-XXXIX* (Corpus Christianorum, Series Latina, XXXI B), Brepols Publishers, Turnhout, 2009. De aici am preluat și titlurile subcapitolelor.

² 1 Timotei 5, 5.

Cum pot dobândi cei bogați Împărăția lui Dumnezeu

2. Cel care ți-a insuflat această cugetare va face cu tine ceea ce a făcut și cu ucenicii Săi, care erau întristați nu atât pentru ei înșiși, cât pentru neamul omenesc în general, de vreme ce își pierduseră nădejdea după ce au auzit de la El că este mai lesne cămillei să treacă prin urechile acului decât bogatului să intre în Împărăția cerurilor³. Acesta, printr-o făgăduință minunată și plină de milos-tivire, le-a răspuns: „Pentru Dumnezeu este lesne ceea ce este cu neputință pentru oameni”⁴. Astfel, Acela pentru care este ușor să facă un bogat să intre în Împărăția cerurilor ți-a insuflat și ție o grijă plină de evlavie, datorită căreia mi-ai cerut sfatul despre cum se cuvine să ne rugăm. Căci, pe când Acela se afla încă în trup, l-a trimis pe bogatul Zahau în Împărăția cerurilor⁵.

După ce a fost preaslăvit prin Înviere și Înălțare, a împărțit mul-tora pe Duhul cel Sfânt și i-a făcut pe mulți bogați să disprețuiască acest veac, punând capăt poftelor după avuții. Dar cum te vei stră-dui să te rogi lui Dumnezeu dacă nu nădăjduiești în El? Cum vei putea nădăjdi în El dacă îți pui nădejdea în nestatornicia bogățiilor și disprețuiești porunca cea sănătoasă a Apostolului, care spune: „Celor bogați în veacul de acum poruncește-le să nu se semețească, nici să-și pună nădejdea în bogăția cea nestatornică, ci în Dumnezeul cel viu, Care ne dă cu belșug toate, spre îndulcirea noastră, să facă ce e bine, să se înavuțească în fapte bune, să fie dar-nici, să fie cu inimă largă, agonisindu-și lor bună temelie în veacul viitor, ca să dobândească, cu adevărat, viața veșnică”⁶.

Care sunt adevăratele bunuri

3. Pentru dragostea față de acea viață adevărată⁷, trebuie să te socotești părăsită în această lume, oricât de mare ar fi fericirea de care te bucuri. Căci viața adevărată este aceea față de care această viață a noastră, pe care o iubim atât de mult, nici nu poate fi numită

³ Cf. Matei 19, 24-26; Marcu 10, 25.

⁴ Matei 19, 26; Luca 18, 27.

⁵ Cf. Luca 19, 9.

⁶ 1 Timotei 6, 17-20.

⁷ Viața veșnică în Împărăția lui Dumnezeu.

viață, oricât de lungă și îmbelșugată ar fi. La fel, adevărata consolare e aceea pe care o făgăduiește Dumnezeu vorbind prin gura prorocului: „Le voi dăruî o mângâiere adevărată, pace peste pace”⁸. Fără această consolare, toate consolările pământești ne aduc mai curând dezolare decât consolare⁹. Avuțiile și demnitățile înalte sunt cele despre care muritorii cred că posedarea lor aduce fericirea, cu toate că ei sunt lipsiți de adevărata fericire. Ce consolare pot aduce acestea, de vreme ce e mult mai bine să te ridici mai presus de ele, pentru că teama de a le pierde ne chinuie mai mult decât râvna de a le dobândi? Astfel de bunuri nu îi fac pe oameni mai buni, ci acei oameni care au devenit buni prin alte mijloace fac ca aceste lucruri să devină bune folosindu-le bine. Adevăratele consolări nu vin din astfel de bunuri, ci mai degrabă de acolo unde se află adevărata viață. De aici înțelegem că omul trebuie să ajungă la fericire tocmai prin acele lucruri care îl fac să fie bun.

**Prietenii sunt o mare consolare,
însă este greu să îi cunoaștem cu adevărat**

4. Oamenii buni se bucură chiar în această viață nu de puține consolări. Dacă ne strâmtorează sărăcia, dacă doliul ne întristează, dacă suferința trupului ne umple de neliniște, dacă surghiunul ne mâhnește, dacă orice altă nenorocire ne chinuiește, se găsesc oameni buni care să ne fie alături. Aceștia nu știu doar „să se bucure cu cei care se bucură”, ci să și „plângă cu cei care plâng”¹⁰, fiind în stare să împărtășească vorbe de mângâiere și să vorbească cu oamenii, alinând suferințele, ușurând greutățile și biruind necazurile. Dar toate acestea se petrec prin mijlocirea Celui care i-a făcut buni prin Duhul Său”.

Dacă am fi înconjurați de bogății nenumărate, dacă nu am pierde pe nimeni drag, dacă am fi mereu sănătoși la trup, dacă am trăi nevătămați în patria noastră, însă am fi înconjurați de oameni răi, printre care nu am avea pe nimeni în care să ne încredem și de

⁸ *Isaia* 57, 18-19 (după *Septuaginta*).

⁹ Limba română, fiind unul dintre vlăstarele limbii latine, ne permite traducerea jocului de cuvinte din original: *solatio* („consolare”) și *desolatio* („dezolare, dezamăgire”).

¹⁰ *Romani* 12, 15.

¹¹ Cf. *Luca* 11, 13.

care nu trebuie să ne temem că ne-ar putea înșela, amăgi, urî, dez-bina sau îndeinde curse, oare toate aceste bunuri nu ar deveni amare și nu am mai afla nimic plăcut și desfătător în ele?

Așadar, în privața lucrurilor omenești, nu este nimic asemănător ca un prieten. Însă unde putem găsi un astfel de prieten în ale cărui suflet și purtare să ne putem încrede pe deplin? Nimeni nu cunoaște pe altul ca pe sine însuși. La fel, nimeni nu se cunoaște atât de bine, încât să poată fi sigur de purtarea sa din ziua următoare. Oamenii se fac cunoscuți prin roadele lor¹², iar unii aduc bucurie aproapelui prin viața lor frumoasă, în timp ce alții îl întristează prin reaua lor viețuire. De aceea, din pricina lipsei de cunoaștere și a nestatorniciei sufletelor omenești, Apostolul ne atrage luare-aminte pe bună dreptate, spunând să „nu judecați ceva înaintea de vreme, până ce nu va veni Domnul, Care va lumina cele ascunse ale întunericului și va vădi sfaturile inimilor. Și atunci fiecare va avea de la Dumnezeu lauda”¹³.

Unde nu există nicio ispită, nu e nevoie de rugăciune

5. Cuprins de întunericul acestei vieți, în care suntem departe de Domnul, ca niște surghiuniți, umblând „prin credință, nu prin vedere”¹⁴, sufletul creștinului trebuie să se vadă pe sine părăsit pentru a nu înceta rugăciunea și pentru a ține ochiul credinței îndreptat către Sfintele Scripturi, ca „la o făclie ce strălucește în loc întunecos, până când va străluci ziua și Luceafărul va răsări în inimile voastre”¹⁵. Izvorul de negrăit al acestei lumini este acea lumină care strălucește în întuneric și care nu a fost cuprinsă de întuneric¹⁶. Pentru a o vedea, se cade să ne curățim inimile prin credință: „Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu”¹⁷. Căci noi „știm că, dacă El Se va arăta, vom fi asemenea Lui, fiindcă Îl vom vedea cum este”¹⁸. Atunci, după moarte, vom trăi adevărata viață, iar după întristare va veni și consolarea. Acea viață ne

¹² Cf. Matei 7, 16, 20.

¹³ 1 Corinteni 4, 5.

¹⁴ 2 Corinteni 5, 7.

¹⁵ 2 Petru 1, 19.

¹⁶ Cf. Ioan 1, 5.

¹⁷ Matei 5, 8.

¹⁸ 1 Ioan 3, 2.

va elibera sufletul de moarte, iar consolarea de acolo ne va izbăvi ochii de lacrimi – fiindcă atunci nu va mai fi nicio ispită –, după cum spune același psalm, „și picioarele mele de la cădere”¹⁹. Dacă nu va mai fi ispită, nu va mai fi nici rugăciune, de vreme ce nu va mai exista așteptarea unui bine făgăduit, ci contemplarea unuia deja primit. De aceea și spune: „Bine voi plăcea înaintea Domnului, în pământul celor vii”²⁰, unde ne vom afla atunci, nu ca acum în pustiul morților.

Apostolul spune că „voi ați murit și viața voastră este ascunsă cu Hristos întru Dumnezeu. Iar când Hristos, Care este viața voastră, Se va arăta, atunci și voi, împreună cu El, vă veți arăta întru slavă”²¹. Aceasta este viața cea adevărată, pe care și cei bogați trebuie să o dobândească²². Aici se află adevărata consolare. În clipa de acum, o văduvă care este lipsită de această consolare, deși are fii și nepoți și își chivernisește cu evlavie casa²³, îngrijindu-se ca toți ai săi să își pună nădejdea în Dumnezeu, spune totuși în rugăciunea sa: „Însetat-a de Tine sufletul meu, suspinat-a după Tine trupul meu, în pământ pustiu și neumblat și fără de apă”²⁴. Cu alte cuvinte, e vorba despre această viață care se sfârșește cu moartea, ori de câte consolări ar avea parte muritorii care ne sunt tovarăși de călătorie, oricare ar fi belșugul de bunuri pe care le avem. Știi foarte bine cât de nesigure sunt toate acestea. Și, chiar dacă nu ar fi fost nesigure, ce se poate asemana cu fericirea care ne-a fost făgăduită?

Suntem lipsiți de consolare până când vom dobândi viața veșnică

6. Am spus aceste lucruri deoarece tu, văduvă bogată și nobilă, matroana unei atât de mari familii, mi-ai cerut lămuriri cu privire la rugăciune. Chiar dacă cei dragi rămân alături de tine și sunt evlavioși, tu trebuie să te socotești părăsită câtă vreme nu ai dobândit acea viață în care se află adevărata și sigura mângâiere, când se va împlini ceea ce spune această prorocie: „Săturatu-ne-am dimineața

¹⁹ *Psalmul* 114, 8.

²⁰ *Psalmul* 114, 9.

²¹ *Coloseni* 3, 3-4.

²² *Cf. 1 Timotei* 6, 17-19.

²³ *Cf. 1 Timotei* 5, 4-5.

²⁴ *Psalmul* 62, 2-3.

de mila Ta și ne-am bucurat și ne-am veselit în toate zilele vieții noastre. Veselitu-ne-am pentru zilele în care ne-ai smerit, pentru anii în care am văzut rele”²⁵.

Bogățiile sunt pentru mântuire, nu pentru sporirea trufiei

7. Înainte ca acea consolare să sosească, oricât de mult s-ar revărsa asupra ta bunurile pământești, amintește-ți că ești lipsită de consolare și că trebuie să stăruie în rugăciune ziua și noaptea. Căci și Apostolul pune acest dar pe seama văduvei, dar nu a oricărui fel de văduvă, ci, după cum spune: „Cea cu adevărat văduvă și rămasă singură are nădejdea în Dumnezeu și stăruie în cereri și în rugăciuni, noaptea și ziua”²⁶. Ferește-te cu mare grijă de ceea ce a spus mai apoi: „Iar cea care trăiește în desfătări, deși e vie, e moartă”²⁷! Căci omul trăiește prin cele pe care le iubește și pe care le dorește, crezând că prin acestea ajunge fericit. De aceea, și Scriptura spune despre bogății: „Bogăția de ar curge, nu vă lipiți inima de ea”²⁸.

Același lucru ți-l spun și cu privire la desfătări: desfătărilor de ar curge, nu îți lipi inima de ele. Nu te îngrijora că vei fi lipsită de acestea, căci, dimpotrivă, se vor revărsa asupra ta și vor curge ca dintr-un izvor îmbelșugat de fericire pământească. De aceea, trece-le cu vederea și disprețuiește-le, și nu căuta altceva în afara deplinei sănătăți a trupului! Aceasta nu trebuie disprețuită, deoarece ne este necesară lucrării din această viață, înainte ca trupul cel muritor să fie înveșmântat cu nemurirea²⁹, cu alte cuvinte: sănătatea³⁰ cea adevărată, desăvârșită și veșnică, care nu slăbește din pricina neputințelor pământești și care nu se reface printr-o desfătare stricăcioasă. Acea sănătate este neclintită și cerească, fiind în sufletească de o nestricăciune veșnică. Apostolul însuși ne spune: „Grija de trup să nu o faceți spre pofte”³¹, deoarece trebuie să avem

²⁵ Psalmul 89, 16-17.

²⁶ 1 Timotei 5, 5.

²⁷ 1 Timotei 5, 6.

²⁸ Psalmul 61, 10.

²⁹ Cf. 1 Corinteni 15, 54.

³⁰ Și în limba greacă (σωτηρία), și în limba latină (*salus*), termenul „mântuire” are sensul inițial de „sănătate”.

³¹ Romani 13, 14.

grijă de trup numai în vederea sănătății. „Căci nimeni vreodată nu și-a urât trupul său”³², după cum spune același Apostol. Iată pentru ce îl îndeamnă și pe Timotei – care se pare că își pedepsea prea mult trupul –, ca să „folosească puțin vin, pentru stomacul său și pentru desele sale slăbiciuni”³³.

Trebuie să fugim de pofta după avuții

8. De la aceste desfătări – în care dacă trăiește o văduvă și și-a alipit inima de ele, deși trăiește, este deja moartă – s-au înfrânat întru totul mulți sfinți și sfinte, împărțind săracilor avuțiile, care sunt maicile desfătărilor, și astfel le-au pus bine la păstrare în vistieriile cerești. Dar, dacă te lași biruită de grija pentru cei dragi, știi foarte bine în fața cui vei da socoteală, de Dumnezeu vorbesc. „Căci cine dintre oameni știe ale omului, în afară de duhul omului, care este în el?”³⁴ „De aceea, nu judecați ceva înainte de vreme, până ce nu va veni Domnul, Care va lumina cele ascunse ale întunericului și va vădi sfaturile inimilor. Și atunci fiecare va avea de la Dumnezeu lauda.”³⁵ Chiar dacă s-ar revărsa desfătărilor acestei vieți, tu ține-te de văduvia ta și nu îți alipi inima de ele, ca nu cumva să fie stricată de acestea și să piară. Ca să trăim, trebuie să ne îndreptăm inima spre cele înalte. Ia seama la cei despre care s-a scris: „Vii vor fi inițiile lor în veacul veacului”³⁶!

Viața fericită trebuie cerută de la Domnul

9. Ai auzit în ce fel trebuie să te rogi. Ascultă acum ce trebuie să ceri în rugăciune, mai ales că în această privință ai vrut să îmi ceri sfatul în primul rând, deoarece te-a mișcat ceea ce a spus Apostolul: „Căci noi nu știm să ne rugăm cum trebuie”³⁷. Tu te temi ca nu cumva faptul că nu te rogi cum trebuie să te vatăme mai mult decât a nu te ruga deloc. Îți pot spune acest lucru pe scurt: roagă-te pentru

³² *Efeseni* 5, 29.

³³ *1 Timotei* 5, 23.

³⁴ *1 Corinteni* 2, 11.

³⁵ *1 Corinteni* 4, 5.

³⁶ *Psalmul* 21, 30.

³⁷ *Romani* 8, 26.

a dobândi viața fericită! Toți o doresc. Chiar și cei care viețuiesc rău și sunt pe calea pierzării nu ar trăi în acest chip dacă nu ar socoti că în acest fel ar dobândi fericirea. Ce oare altceva ar trebui să cerem în rugăciune dacă nu acel bine pe care îl râvnesc atât cei buni, cât și cei răi, dar la care ajung numai cei buni?

Cine este cu adevărat fericit?

10. Poate că acum m-ai putea întreba ce este această viață fericită. Cu privire la această chestiune, nenumărați filosofi și-au irosit talentul și vremea și, cu toate acestea, nu au izbutit deloc să găsească un răspuns limpede. Cu atât mai puțin L-au cinstit pe Cel care este izvorul acestei vieți fericite și nu L-au adus mulțumire. Ia aminte și la aceia care spun că fericit este cel ce trăiește potrivit voinței proprii! Dar departe de noi să credem așa ceva. Dacă unul dintre noi ar dori să trăiască așa ca un răufăcător? Nu va dovedi oare că este cu atât mai nefericit cu cât își poate împlini mai bine reaua sa voință? Pe bună dreptate, și filosofii care nu Îl cinstesc pe Dumnezeu au respins această maximă. De altfel, chiar unul dintre cei mai elocvenți a spus acestea: „Dar iată că alții care, deși nu sunt filosofi, sunt mereu gata să intre în discuții cu alții afirmă că fericii sunt aceia care viețuiesc după cum vor. Lucrul e cât se poate de fals, pentru că a voi ceea ce nu se cuvine este lucrul cel mai nefericit, iar a nu dobândi ceea ce dorești nu este un lucru mai nefericit decât a dori să dobândești ceea ce nu se cuvine”³⁸. Cum ți se par aceste cuvinte? Oare aceste vorbe nu au fost rostite chiar de Adevăr prin gura unui om? Așadar, putem să repetăm ceea ce a spus Apostolul despre un proroc din Creta, când i-a plăcut spusa aceluia: „Mărturia aceasta este adevărată”³⁹.

Bunurile pământești și adevărata fericire

11. Este fericit acela care posedă tot ce dorește și nu dorește nimic din cele ce nu se cuvin. Dacă așa stau lucrurile, ia aminte la lucrurile pe care oamenii le pot voi într-un chip necuvios. Unul vrea să

³⁸ CICERO, *Hortensius*, fr. 5. Fericitul Augustin mărturisește în *Confesiuni* (3, 7-9) că acest dialog i-a stârnit interesul pentru filozofie.

³⁹ *Tit* 1, 13.

se căsătorească, altul, rămas văduv, vrea să trăiască de acum înainte înfrânat. Un altul nu dorește împreunarea trupească decât după căsătorie. Chiar dacă trebuie să recunoaștem că un lucru este mai bun decât altul, totuși nu putem spune că vreunul dintre aceștia dorește ceva necuvios atunci când vrea să aibă copii, rodul căsătoriei, sau când dorește viața și sănătatea celor deja născuți, dorință care îi cuprinde pe toți, chiar și pe văduvii care trăiesc în înfrânare. Căci, chiar dacă ei au disprețuit căsătoria și nu mai vor să dea naștere pruncilor, doresc totuși ca aceia pe care i-au născut să trăiască nevătămați și sănătoși. Însă cei care trăiesc în deplinătatea fecioriei sunt scutiți de asemenea griji. Dar și aceștia au pe unii care le sunt dragi și cărora le doresc după cuviință și sănătatea vremelnică. Dar, când oamenii posedă această sănătate pentru ei sau pentru cei pe care îi iubesc, pot fi ei numiți fericiți? Poate că au câte ceva din cele care se cuvin, însă nu posedă alte bunuri mai mari, mai bune și mai pline de folos și vrednicie. Prin urmare, sunt departe de viața fericită.

Bunurile pământești trebuie dorite pentru o viață cinstită

12. Oare încuviințăm noi, pe lângă dorința de sănătate vremelnică, și căutarea unor demnități publice pentru noi și pentru ai noștri? Da, fără îndoială, dar numai pentru ca prin mijlocirea acestora să se vină în ajutor celor nevoiași, nedorind aceste bunuri pentru ele însele, ci pentru binele care poate fi făcut prin ele. Însă, dacă dorim acestea pentru slava deșartă, pentru fast și podoabă vană ori pentru înfumurarea cea primejdioasă, le dorim în chip rău. Ne este îngăduit să dorim cele necesare pentru noi și pentru cei apropiați, precum spune și Apostolul: „Și, în adevăr, evlavia este mare câștig, dar atunci când ea se însoțește cu mulțumirea de cele pe care le avem. Pentru că noi n-am adus nimic în lume, tot așa cum nici nu putem să scoatem ceva din ea afară; ci, având hrană și îmbrăcăminte, cu acestea suntem mulțumiți. Cei ce vor să se îmbogățească, dimpotrivă, cad în ispită și în cursă și în multe pofte nebunești și vătămătoare, ca unele care cufundă pe oameni în ruină și în pierzare. Căci lăcomia este rădăcina tuturor relelor și cei ce au poftit-o cu înfocare au rătăcit de la credință și s-au străpuns cu multe dureri”⁴⁰.

⁴⁰ 1 Timotei 6, 6-10.

Cel ce dorește această mulțumire cu cele pe care le are și nu vrea ceva mai mult nu dorește nimic necinstit. Prin urmare, unul ca acesta, dacă dorește mai mult [decât are nevoie], dorește asta în chip necinstit. Căci astfel se roagă cel care spune: „Sărăcie și bogăție nu-mi da, ci dă-mi cele care-mi sunt de trebuință, ca nu cumva, săturându-mă, să grăiesc minciună și să zic: «Cine mă va vedea?» Ca nu cumva, sărăcind, să mă apuc de furat și să defăimez numele Dumnezeului meu”⁴¹. Poți vedea, fără îndoială, că și cele necesare nu sunt dorite pentru ele însele, ci pentru sănătatea trupului și pentru înveșmântarea cucernică a persoanei omenești, pentru a nu-i tulbura pe cei cu care viețuim împreună.

Bunăstarea și prietenia

13. Astfel, dintre toate acestea, deplinătatea trupească și prietenia sunt dorite pentru ele însele, în vreme ce lucrurile necesare nu sunt dorite pentru ele însele, ci sunt căutate în chip cinstit pentru cele două bunuri despre care am vorbit. Bunăstarea însă constă în viața însăși, în sănătatea și deplinătatea sufletului și a trupului. În același chip, și prietenia nu trebuie mărginită la niște granițe înguste, deoarece îi îmbrățișează pe toți cei cărora le datorăm dragoste și înțelegere, cu toate că față de unii avem o afecțiune mai mare sau mai mică. Prietenia se răsfrânge însă și asupra vrăjmașilor, pentru care suntem îndemnați să ne rugăm. Așadar, nu există niciun om căruia să nu-i datorăm înțelegere și iubire, întemeiate, dacă nu pe dragostea reciprocă, cel puțin pe faptul că împărtășim aceeași natură omenească. Pe de altă parte, ne bucurăm pe bună dreptate de cei care ne iubesc în chip curat și sfânt. Trebuie să ne rugăm să păstrăm aceste bunuri atunci când le avem; iar când nu le avem, trebuie să ne rugăm pentru a le dobândi.

Cel ce este drept așază bunurile cerești mai presus de cele pământești

14. Oare toate acestea să alcătuiască viața cea fericită? Sau Adevărul Însuși ne învață că există un alt bun care trebuie preferat

⁴¹ *Pildele* 30, 8-9 (după *Septuaginta*).

acestora? Într-adevăr, și mulțumirea cu bunurile pe care le posedăm, și deplinătatea trupeză a noastră și a prietenilor – de vreme ce sunt vremelnice – trebuie disprețuite pentru dobândirea vieții veșnice. Poate că trupul se bucură de bunăstare, însă sufletul nu poate fi socotit sănătos dacă nu pune bunurile veșnice mai presus de cele vremelnice. Nici nu putem spune că trăim cu folos dacă nu o facem pentru dobândirea acelei vrednicii care ne aduce viața cea veșnică. De aici, urmează că orice alt bun care este dorit cu folos și după cuviință trebuie să fie pus, fără îndoială, în legătură cu acea unică viață care este trăită cu Dumnezeu și în Dumnezeu. Dacă Îl iubim pe Dumnezeu, prin El ne iubim pe noi înșine; și, potrivit poruncii, îl iubim cu adevărat pe aproapele ca pe noi înșine dacă – atât cât ține de noi – ne străduim să-l ducem și pe aproapele la aceeași dragoste de Dumnezeu care sălășluiește și în noi. Dar, chiar dacă trăim astfel, nu trebuie să credem că am și ajuns deja la viața fericită, ca și cum nu ar mai fi altceva pe care să-l cerem în rugăciune. Căci cum am putea trăi fericiți dacă ne lipsește acel unic bun pe care îl cerem în rugăciune?

Pildele cu privire la rugăciune

15. Dar pentru ce să ne mai risipim în atâtea lucruri și pentru ce să mai căutăm să știm ce trebuie să cerem în rugăciunile noastre de teamă ca nu cumva să nu ne rugăm cum trebuie? De ce nu zicem mai curând împreună cu psalmul: „Una am cerut de la Domnul, pe aceasta o voi căuta: să locuiesc în casa Domnului în toate zilele vieții mele”⁴²? Fiindcă acolo, [în casa Domnului], zilele nu sunt socotite după curgerea lor, iar începutul uneia nu este sfârșitul alteia: toate sunt acolo fără de sfârșit, iar viața care ține de acele zile nu are nici ea sfârșit.

Pentru a dobândi această viață fericită, Însăși Viața cea Fericită ne învață cum să ne rugăm⁴³, nu cu multe cuvinte, ca și cum vom fi ascultați când grăim multe, de vreme ce, după cum spune Domnul, rugăciunea noastră se îndreaptă către Cel care cunoaște tot ceea ce avem nevoie mai înainte ca să le cerem de la

⁴² Psalmul 26, 7.

⁴³ Cf. Matei 6, 7-8.

El⁴⁴. Poate părea un lucru de mirare ca Acela care cunoaște toate cele de care avem nevoie mai înainte de a le cere să ne interzică vorbăria și să ne îndemne atât de stăruitor să „ne rugăm mereu și să nu ne pierdem nădejdea”⁴⁵. Vorbind astfel, ne dă pilda unei văduve, care, dorind să i se facă dreptate împotriva vrăjmașului ei, l-a înduplecat pe acel judecător nedrept cu stăruințele ei neînțetate, făcându-l să-i dea ascultare, învins nu de milă sau de dreptate, ci de plictiseală. În acest chip dorește să ne încredințeze cu cât mai mult ne va asculta Domnul Dumnezeu cel milostiv și drept când ne vom ruga fără încetare, de vreme ce văduva aceea nu a fost trecută cu vederea de acel judecător nedrept în urma rugăciunilor ei stăruitoare. Tot așa, ne încredințează cu cât de mare bucurie Dumnezeu Se lasă înduplecat de rugăciunea celor despre care știe că iartă păcatele celor care le-au greșit, pentru că și văduva a dobândit ceea ce năzuia.

La fel și cu acel om al cărui prieten a sosit din călătorie și nu avea ce să-i pună înainte și a mers să ceară cu mare îndrăzneală și cu o insistență supărătoare altui prieten trei pâini, cu toate că el dormea împreună cu toți slujitorii săi. Prin această întâmplare, a fost înfățișată în chip mistic taina Treimii celei de o singură ființă. Acel prieten i-a dat însă pâinile nu atât din bunăvoință, cât pentru faptul că nu voia să fie necăjit mereu de prietenul său⁴⁶. De aici înțelegem că, dacă acela care doarme este silit să-i dea cele cerute, împotriva voinței sale, acelaia care îl trezește din somn, cu atât mai mult și mai plin de bunăvoință va împlini Domnul – Care nu doarme niciodată – cererile noastre.

Hristos ne îndeamnă să cerem, să căutăm și să batem la ușă

16. Astfel s-a spus: „Cereți și vi se va da; căutați și veți afla; bateți și vi se va deschide. Căci oricine cere ia, și cel ce caută găsește, și celui ce bate i se va deschide. Și care tată dintre voi, dacă îi va cere fiul pâine, oare îi va da piatră? Sau, dacă îi va cere pește, oare îi va da, în loc de pește, șarpe? Sau, dacă-i va cere un ou, îi va da scorpie?

⁴⁴ Cf. Matei 6, 8.

⁴⁵ Luca 18, 1.

⁴⁶ Luca 11, 5-8.

Deci, dacă voi, răi fiind, știți să dați fiilor voștri daruri bune, cu cât mai mult Tatăl vostru cel din ceruri va da Duh Sfânt celor care Îl cer de la El!”⁴⁷

Dintre cele trei [virtuți] pe care le recomandă Apostolul⁴⁸, credința este simbolizată de pește, fie din cauza apei Botezului, fie din cauză că acesta este nevătămat de valurile lumii acesteia. Lui i se împotrivesc șarpele, al cărui venin îi înșală pe ai săi să nu creadă în Dumnezeu. Nădejdea este simbolizată de ou, pentru că viața puiului încă nu este de față, ci e una viitoare, care încă nu se vede, ci avem nădejde în ea, de vreme ce nădejdea care se vede nu mai e nădejde⁴⁹. Oului i se opune scorpionul, deoarece acela care nădăjduiește în viața veșnică uită cele care rămân în urmă, în vreme ce se îndreaptă spre cele ce îi stau înaintea⁵⁰. În privința scorpionului, trebuie să ne ferim de partea sa dinapoi, care este înzestrată cu un ac veninos. Prin pâine este simbolizată dragostea, căci dragostea este mai mare decât toate⁵¹, după cum pâinea, prin folosul ei, este mai presus de toate celelalte mâncăruri. Contrariul ei este piatra, pentru că inimile aspre resping dragostea. Chiar dacă aceste lucruri pot fi tălmăcite și în alt chip, totuși Cel care știe să dea fiilor Săi daruri bune ne îndeamnă și pe noi să cerem și să batem la ușă.

Rugăciunea, exercițiu al credinței și al nădejdi

17. Am putea să ne mirăm că Domnul – Cel care cunoaște ce avem nevoie mai înainte de a o cere de la El⁵² – lucrează în acest fel, dacă nu am pune la socoteală următoarele. Domnul nu dorește să-I facem cunoscută voința noastră, ca și cum El nu ar ști asta foarte bine, ci voiește ca prin rugăciuni să se exercite dorința noastră, pentru a fi în stare să primim ceea ce urmează să ne dăruiască. Acel bine este plin de măreție, însă noi suntem prea mărunți și neîncăpători pentru a-l cuprinde⁵³. De aceea s-a și spus: „Lărgiți și voi

⁴⁷ Luca 11, 9-13.

⁴⁸ 1 Corinteni 13, 13.

⁴⁹ Cf. Romani 8, 24.

⁵⁰ Cf. Filipeni 3, 14.

⁵¹ Cf. 1 Corinteni 13, 13.

⁵² Cf. Matei 6, 8.

⁵³ Cf. 1 Corinteni 2, 9.

inimile voastre! Nu vă înjugați la jug străin cu cei necredincioși”⁵⁴. Astfel pregătiți, vom primi acel bine atât de mare, „pe care ochiul nu l-a văzut”, pentru că nu e culoare, „și urechea nu l-a auzit”, pentru că nu este sunet, „și la inima omului nu s-a suit”⁵⁵, pentru că inima omului trebuie să urce la acesta. Prin urmare, cu cât mai multă credință trebuie să ne încredem în acestea, cu cât mai multă statornicie trebuie să nădăjduim și cu cât mai multă înflăcărare trebuie să le dorim!

Să ne rugăm mereu pentru a ne păstra înflăcărarea lăuntrică

18. De aceea, trebuie să ne rugăm neconținut, cu dorința întărită de credință, nădejde și dragoste. Dar, la anumite perioade de timp și la anumite ceasuri, să ne rugăm lui Dumnezeu și prin cuvinte, pentru ca prin aceste semne ale lucrurilor⁵⁶ să ne îmboldim pe noi înșine și să ne dăm seama cât de mult am înaintat în această dorință și să ne ostenim ca să sporim și mai mult această înflăcărare. Cu atât mai vrednică va fi urmarea, cu cât mai înflăcărată va fi iubirea. De aceea, și spune Apostolul: „Rugați-vă neîncetat!”⁵⁷ Iar acest îndemn ce înseamnă altceva decât: „Doriți neconținut să primiți viața fericită de la Cel ce singur o poate dăruia, viață care nu este altceva decât cea veșnică”? Dacă vom dori mereu acest lucru de la Domnul Dumnezeu, ne vom și ruga mereu pentru asta. De aceea, în anumite ceasuri bine rânduite ne desprindem cugetul de toate grijile și îndeletnicirile noastre – care ne răcesc această dorință – și îl îndreptăm către rugăciune, străduindu-ne, prin cuvintele rugăciunii, să ajungem la ceea ce râvnim. Și facem asta ca să nu ni se răcească și să nu ni se micșoreze această dorință, ci ca, dimpotrivă, să se reaprindă și să ardă mai cu putere. De aceea, și Apostolul spune: „Ci întru toate, prin închinăciune și prin rugă cu mulțumire, cererile voastre să fie arătate lui Dumnezeu”⁵⁸. Trebuie să înțelegem această afirmație nu în sensul că Dumnezeu ia acum

⁵⁴ 2 Corinteni 6, 13-14.

⁵⁵ 1 Corinteni 2, 9.

⁵⁶ Teoria semiotică a Fericitului Augustin este expusă în dialogul *De magistro* (*Despre învățător*).

⁵⁷ 1 Tesaloniceni 5, 17.

⁵⁸ Filipeni 4, 6.

cunoștință de acestea, ca și cum nu le-ar fi știut de dinainte, ci că noi trebuie să luăm cunoștință de ele înaintea lui Dumnezeu pentru a primi încurajare, și nu pentru a ne lăuda în fața oamenilor. Sau poate că e vorba de faptul că îngerii care stau în fața lui Dumnezeu iau cunoștință despre aceste cereri, în ce fel să I le aducă înaintea Lui, cerându-I sfatul în legătură cu ele, pentru a ști în ce chip să le îplinească în viața noastră, potrivit poruncii Lui, în chip văzut sau tănuț. Căci îngerul i-a spus omului: „Când te rugai tu și nora ta Sara, eu duceam pomenirea rugăciunii voastre înaintea Celui Sfânt și, când îngropai tu pe cei morți, încă eram cu tine”⁵⁹.

Rugăciunea nu este vorbărie deșartă

19. De vreme ce așa stau lucrurile, nu este deloc lipsit de cinste sau de folos să ne rugăm îndelung, de fiecare dată când avem vreme, cu alte cuvinte, când nu ne împiedică de la rugăciune celelalte fapte bune și necesare, chiar dacă și în timpul acelor fapte se cuvine să ne rugăm purtați de aceeași dorință. De fapt, a te ruga nu înseamnă – cum cred cei mai mulți – să rostești o sumedenie de vorbe. Una este a grăi multe, și alta a trăi această dorință adâncă și netrecătoare. Chiar și despre Domnul ni se spune că petrecea noaptea în rugăciune⁶⁰ și că adesea Se ruga îndelung⁶¹. Prin aceasta, El voia să ne dea pildă, de vreme ce El este, sub vremuri, Mijlocitorul cel mai potrivit, iar în veșnicie este alături de Tatăl, Cel care ne ascultă rugăciunea.

Rugăciunea trebuie să fie scurtă, însă fierbinte

20. Se spune că în Egipt frații se roagă⁶² foarte des, însă rostind rugăciuni foarte scurte, lăsându-le să izbucnească cu putere, pentru ca acea trezvie plină de putere, atât de trebuitoare celor ce se roagă, să nu se risipească și să nu își piardă tăria odată cu trecerea timpului⁶³. Și prin aceasta ni se arată că această încordare, care nu

⁵⁹ *Tobit* 12, 12.

⁶⁰ *Luca* 6, 12.

⁶¹ *Luca* 22, 44.

⁶² Aluzie la monahii și eremiți din pustul Egiptului.

⁶³ Text foarte important, foarte probabil o referire la proto-„rugăciunea lui Iisus”.

trebuie silită dacă nu poate dăinui de la sine prea mult, la fel nici nu trebuie grabnic întreruptă dacă vedem că poate dăinui. Din rugăciune trebuie să fie izgonită pălăvrăgeala, nu însă și stăruința neîncetată, dacă stăruie cu înflăcărare în această intenție. A grăi multe cuvinte la rugăciune înseamnă a face un lucru trebuitor cu ajutorul unor cuvinte zadarnice. Dar a ne ruga îndelung înseamnă a bate cu inima noastră plină de dragoste evlavioasă la inima Celui căruia ne rugăm. O astfel de rugăciune se face mai mult prin lacrimi decât prin cuvinte și aduce înaintea Lui lacrimile și suspinele noastre⁶⁴, care nu pot fi tănuite⁶⁵ de Acela care a creat toate prin Cuvântul Său și nu are nevoie de cuvinte omenești.

Tâlcuirea rugăciunii „Tatăl nostru”

21. Nouă ne sunt însă necesare cuvintele pentru a avea limpede în minte și a înțelege lucrurile pe care le cerem; și, de aceea, nu trebuie să credem că prin rugăciune Îl învățăm ceva pe Domnul sau că Îl plecăm voinței noastre. Când spunem: „Sfințească-se numele Tău”⁶⁶, ne îndemnăm ca să dorim ca numele Lui, Care este mereu sfânt, să fie socotit astfel și de către oameni; cu alte cuvinte, să nu fie disprețuit, lucru care nu Îi folosește Domnului, ci oamenilor. Când spunem: „Să vină Împărăția Ta”⁶⁷ – Împărăție care, fie că voim, fie că nu voim, tot va veni –, noi ne îmboldim dorința către acea Împărăție, rugându-ne ca să vină și pentru noi și să ne învrednicim să domnim și noi într-însa. Când spunem: „Facă-se voia Ta, precum în cer și pe pământ”⁶⁸, noi cerem acea supunere trebuitoare pentru a-I împlini voia, la fel cum este ea împlinită de către îngerii Lui. Când spunem: „Pâinea noastră cea de fiecare zi dă-ne-o nouă astăzi”⁶⁹, prin cuvântul „astăzi” înțelegem „în clipa de acum”, în care cerem toate cele de care avem nevoie și care sunt exprimate prin „pâine”. Printre aceste lucruri, cea mai însemnată este Taina credincioșilor⁷⁰, care nu ne este necesară doar acum, ci avem nevoie

⁶⁴ Cf. Psalmul 55, 8.

⁶⁵ Cf. Psalmul 37, 9.

⁶⁶ Matei 6, 9; Luca 11, 2.

⁶⁷ Matei 6, 10; Luca 11, 2.

⁶⁸ Matei 6, 10; Luca 11, 2.

⁶⁹ Matei 6, 11; Luca 11, 3.

⁷⁰ *Sacramentum fidelium* desemnează aici Sfânta Euharistie.

de ea și pentru dobândirea fericirii veșnice. Când spunem: „Și ne iartă nouă datoriile noastre, așa cum și noi iertăm datornicilor noștri”⁷¹, ne îndemnăm și cerem ca să ne învrednicim de acest har [al iertării]. Când rostim: „Și nu ne duce pe noi în ispită”⁷², ne îndemnăm să cerem ca nu cumva, părăsiți de ajutorul Său, să fim înșelați și să cădem în vreo ispită împinși de suferință. Când spunem: „Și ne izbăvește de cel rău”⁷³, ne reamintim să cugetăm că în noi nu se află încă acel Bine pe care, avându-l, nu vom mai suferi niciun rău. Aceste ultime cuvinte din rugăciunea „Tatăl nostru” sunt atât de însemnate pentru un creștin, încât el, în orice nenorocire s-ar afla, rostind aceste vorbe suspină și varsă lacrimi când începe, când rostește și când sfârșește această rugăciune. Prin asemenea cuvinte se cuvenea să încredințăm memoriei noastre aceste adevăruri.

Rugăciunea „Tatăl nostru” cuprinde în sine cererile dreptilor din Vechiul Testament

22. De aceea, toate cuvintele pe care le spunem, fie cele care hrănesc de la început starea celui care se roagă, fie cele care au menirea de a o face să sporească, nu sunt altceva decât cererile din această Rugăciune domnească, dacă o rostim bine și după rânduială. Cel care rostește lucruri care nu au legătură cu această rugăciune evanghelică, deși nu se roagă în afara legii, se roagă însă în chip trupeș. Și nu înțeleg de ce acest fel de rugăciune trupească nu este numită lipsită de lege, de vreme ce aceia care sunt renăscuți prin Duhul nu se cade să se roage decât în chip duhovnicesc. Căci acela care spune: „Fii cunoscut între toate neamurile așa cum ești printre noi”⁷⁴ și: „Prorocii Tăi vor fi găsiți credincioși”⁷⁵ ce altceva spune dacă nu: „Sfințească-se numele Tău”? Cine spune: „O, Doamne al puterilor, întoarce-ne pe noi, arată-Ți fața și ne vom mântui!”⁷⁶ ce spune dacă nu: „Să vină împărăția Ta”? Cel care spune: „Pașii mei îndreptează-i după cuvântul Tău și să nu mă stăpânească nicio

⁷¹ Matei 6, 12; Luca 11, 4.

⁷² Matei 6, 13; Luca 11, 4.

⁷³ Matei 6, 13; Luca 11, 4.

⁷⁴ Înțelepciunea lui Isus Sirah 36, 5.

⁷⁵ Înțelepciunea lui Isus Sirah 36, 18.

⁷⁶ Psalmul 79, 4-5.

nedreptate”⁷⁷ ce spune altceva decât: „Facă-se voia Ta, precum în cer, așa și pe pământ”? Iar cel care spune: „Sărăcie și bogăție nu-mi da, ci dă-mi pâinea care-mi este de trebuință”⁷⁸ ce spune altceva decât: „Pâinea noastră cea de fiecare zi dă-ne-o nouă astăzi”? Cel ce spune: „Adu-Ți aminte, Doamne, de David și de toate blândetele lui”⁷⁹ sau: „Doamne, Dumnezeu meu, de am făcut aceasta, de este nedreptate în mâinile mele, de am răsplătit cu rău celor ce mi-au făcut mie rău și de am jefuit pe vrăjmașii mei fără teme”⁸⁰ ce spune altceva decât: „Și ne iartă nouă datoriile noastre, precum și noi iertăm datornicilor noștri”? Cel care spune: „Izgonește de la mine pofta pântecelui și dorința de împreunare să nu mă cuprindă”⁸¹ ce altceva spune decât: „Și nu ne duce pe noi în ispită”? Cel care spune: „Scoate-mă de la vrăjmașii mei, Dumnezeule, și de cei ce se scoală împotriva mea izbăvește-mă!”⁸² ce spune dacă nu: „Și ne izbăvește de cel rău”?

Iar dacă înșirăm toate rugăciunile care se găsesc în Sfânta Scriptură, nu vei găsi în acestea niciun cuvânt care să nu fie cuprins în această rugăciune pe care am învățat-o de la Domnul. Așadar, în rugăciune ne este îngăduit să cerem aceste lucruri prin alte cuvinte, dar nu ne e îngăduit să cerem lucruri deosebite de acestea.

Putem să cerem bogăție și cinstiri în rugăciune?

23. Acestea sunt rugăciunile pe care, fără nicio umbră de îndoială, trebuie să le facem pentru noi, pentru cei dragi ai noștri și pentru vrăjmașii noștri, cu toate că în inima celui care se roagă se zămislesc afecțiuni deosebite față de fiecare, potrivit apropierii sau depărtării la care se află acel om față de noi. Sunt însă unii care se roagă astfel: „Doamne, sporește-mi bogățiile!” sau: „Dă-mi și mie lucrurile pe care le-ai dat cutăruia sau cutăruia!” Alții zic: „Înmulțește-mi cinstirile și fă-mă faimos și puternic în această lume!” Ei doresc fierbinte astfel de lucruri și nu au de gând să se folosească de cele cerute în folosul oamenilor, potrivit voii lui

⁷⁷ *Psalmul* 118, 133.

⁷⁸ *Pildele* 30, 8.

⁷⁹ *Psalmul* 131, 1.

⁸⁰ *Psalmul* 7, 3-4.

⁸¹ *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 23, 5.

⁸² *Psalmul* 58, 1.

Dumnezeu; unii ca aceștia nu găsesc în Rugăciunea domnească nimic care să se potrivească dorinței lor arzătoare. Aceștia ar trebui să aibă bunul-simț de a cere doar ceea ce nu e rușinos de dorit, iar dacă pofta îi biruiește, cu atât mai mult ar trebui să se roage Domnului spre a-i izbăvi de răul poftei, de vreme ce spunem: „Și ne izbăvește de cel rău”.

Rugăciunea trebuie să fie împodobită cu fapte bune

24. Pe cât pot socoti și eu, trebuie să te întrebi nu doar cum să te rogi, ci și pentru ce să te rogi, iar la acest lucru nu te povățuiesc eu, ci Acela care este vrednic să facă asta, Cel care S-a învrednicit să ne învețe pe toți. Trebuie să căutăm și să cerem de la Dumnezeu viața cea fericită. Foarte mulți oameni au tot dezbătut ce anume înseamnă fericirea. Noi însă nu avem nevoie să ne îndreptăm către mulți autori și către multe cărți. Scriptura ne spune pe scurt un lucru cât se poate de adevărat: „Fericit poporul care Îl are pe Domnul ca Dumnezeu”⁸³. Dar, pentru a putea face parte cu adevărat din acest popor și pentru a ajunge la contemplarea lui Dumnezeu și a trăi mereu alături de El, trebuie să luăm aminte la acestea: „Iar ținta poruncii este dragostea din inimă curată, din cuget bun și din credință nefățarnică”⁸⁴. În altă înșiruire de virtuți, în loc de „inimă curată” se găsește „nădejdea”.

Așadar, credința, nădejdea și dragostea⁸⁵ îl duc la Domnul pe cel care se roagă, cu alte cuvinte, pe cel care crede, nădăjduiește, dorește și ia aminte ce trebuie să ceară în rugăciunea sa către Domnul. Posturile și înfrânarea de la desfătări, disprețul față de plăcerile trupești, fără a ne primejdui sănătatea, și mai ales milosteniile ne sunt de mare ajutor când ne rugăm, pentru că s-a spus: „În ziua necazului meu pe Dumnezeu am căutat; chiar și noaptea mâinile mele stau întinse înaintea Lui și n-am fost înșelat”⁸⁶. Dar cum am putea să căutăm noi pe Dumnezeu, Cel netrupesc și de neatins, cu mâinile noastre, doar dacă nu cumva este vorba aici despre faptele cele bune?

⁸³ *Psalmul* 143, 15.

⁸⁴ *1 Timotei* 1, 5.

⁸⁵ *Cf. 1 Corinteni* 13, 13.

⁸⁶ *Psalmul* 76, 2.

Folosul suferințelor

25. Poate că vei dori să mă întrebi de ce spune Apostolul acestea: „Căci noi nu știm ce și cum trebuie să ne rugăm”⁸⁷. Nu se cuvine să credem în niciun chip că atât el, cât și cei cărora le vorbea nu ar fi avut cunoștință despre Rugăciunea domnească, învățându-ne astfel cum să ne rugăm. Credem că Apostolul nu a putut spune acestea fără de socoteală sau în chip mincinos, ci că se gândea la nenorocirile vremelnice ale acestei lumi, care ne ajută să ne tămăduim tumoarea trufiei și ne întăresc răbdarea, care se va învrednici de o răsplată mai strălucită după ce va fi pusă la încercare și fortificată. Necazurile ne mai ajută să nimicim și să izgonim toate felurile de păcate. Noi însă suntem neștiutori și nu cunoaștem care este folosul acestor nenorociri și dorim să ne izbăvim cât mai repede de orice încercare.

Apostolul însuși arată că nu este străin de această ignoranță, căci altfel ar fi știut să se roage cum se cuvine. De aceea, ca să nu se trufească din pricina măreției descoperirilor pe care le-a primit, i s-a dat un ghimpe în trup, un înger al Satanei, ca să-l pălmuiască⁸⁸. El s-a rugat de trei ori ca Domnul să îndepărteze aceasta de la el, neștiind pentru ce trebuie să se roage. În cele din urmă, Domnul i-a răspuns de ce rugăciunea unui asemenea om nu se cădea să se împlinească: „Îți este de ajuns harul Meu, căci puterea Mea se desăvârșește în slăbiciune”⁸⁹.

Nu știm ce să cerem în rugăciune

26. În aceste nenorociri, care ne pot folosi sau ne pot vătăma, nu știm să ne rugăm cum trebuie. De aceea, și noi, asemenea tuturor oamenilor – de vreme ce necazurile sunt aspre, neplăcute și ne vatămă slăbiciunea firească –, ne rugăm ca acestea să fie înlăturate de la noi. Însă Domnului nostru trebuie să-I dăm această dovadă de evlavie: chiar dacă El nu alungă de la noi aceste încercări, nu trebuie să ne credem părăsiți de El, ci mai curând să nădăjduim într-un bine mai mare, pe care îl vom primi dacă vom

⁸⁷ *Romani* 8, 26.

⁸⁸ *Cf.* 2 *Corinteni* 12, 7-8.

⁸⁹ 2 *Corinteni* 12, 9.

răbda cu credincioșie necazurile. Astfel, „puterea se desăvârșește în slăbiciune”.

Unora care erau mai nerăbdători, mâniat, Domnul le-a dăruit ceea ce doreau, în timp ce, dimpotrivă, nu l-a ascultat pe Apostolul. Să citim ce au cerut israeliții și în ce fel li s-a împlinit cererea⁹⁰. Dar, odată pofta potolită, nerăbdarea lor a fost pedepsită cu asprime. Domnul le-a îngăduit și un rege atunci când l-au cerut, după cum e scris, deși asta nu era după inima Lui⁹¹. I-a dat până și diavolului ceea ce îi cerea, pentru ca robul Său să fie ispitit și pus la încercare⁹². Le-a ascultat până și pe duhurile cele necurate, care, legiune fiind, Îl rugau să fie trimise în turma de porci⁹³.

Toate acestea s-au scris pentru ca nimeni să nu se trufească atunci când rugăciunea îi este ascultată, iar el a cerut cu nerăbdare un lucru care îi era mai de folos dacă nu l-ar fi cerut. S-au mai scris acestea și pentru ca aceia cărora nu le este ascultată rugăciunea să nu deznădăjduiască de milostivirea dumnezeiască, deși s-au rugat cu multă râvnă. Și asta s-a petrecut deoarece, dacă ar fi primit ceea ce ceruse, acel lucru i-ar fi cufundat în mari nenorociri sau, înșelați de bogăție, ar fi fost împinși către cea mai grea cădere.

De aceea, iată că nu știm să ne rugăm cum trebuie. Dacă vom primi tocmai cele potrivnice lucrurilor pe care le cerem, să îndurăm cu răbdare și să mulțumim în toate Domnului, fără a avea vreo îndoială că lucrul voit de Dumnezeu ne este mai de folos decât ceea ce voim noi. O astfel de pildă ne-a dat Însuși Mijlocitorul când a spus: „Părintele Meu, de este cu putință, treacă de la Mine paharul acesta!” Dar, îndată după aceasta, preschimbându-și voința omenască primită la Întrupare, a spus: „Însă nu precum voiesc Eu, ci precum Tu voiești”⁹⁴. Iată pentru ce, „prin ascultarea unuia, se vor face drepti cei mulți”⁹⁵.

Adevăratul bine pe care trebuie să-l cerem în rugăciune

27. Oricine se roagă și cere statornic și cu credință de la Domnul acel lucru fără de care nimic nu are însemnătate, un asemenea

⁹⁰ Cf. *Numerii* 11, 1-34.

⁹¹ Cf. *1 Regi* 8, 5-7.

⁹² Cf. *Iov* 1, 12; 2, 6.

⁹³ Cf. *Matei* 8, 30-32.

⁹⁴ *Matei* 26, 39.

⁹⁵ *Romani* 5, 19.

om nu se teme că acel lucru l-ar putea vătăma când îl primește. Acel lucru este singura și adevărata viață, și singura viață fericită, aceea în care putem contempla desfătările Domnului pentru veșnicie, nemuritori, nestricăcioși la trup și la suflet. Toate celelalte lucruri care sunt căutate și dorite după cum se cuvine sunt căutate și dorite tocmai în vederea acestui lucru. Cine îl va dobândi va avea tot ce își dorește, însă nu va putea cere ceva care nu se cuvine. În acest lucru se află izvorul vieții, după care se cuvine acum să însetăm în rugăciunea noastră⁹⁶, câtă vreme trăim prin nădejde⁹⁷ și nu vedem încă ceea ce nădăjduim, sub ocrotirea aripilor Celui în fața căruia se pleacă întreaga noastră dorire, care e aceea de a ne îmbăta din belșugul casei Lui și de a sorbi din talazurile desfătărilor Sale⁹⁸. În El se află izvorul vieții, iar în lumina Lui vom vedea lumina⁹⁹, când dorința noastră se va sătura de cele bune ale Sale și nu vom mai cere nimic cu suspine, ci doar vom stăpâni cu bucurie. Totuși aceasta este pacea care covârșește orice minte¹⁰⁰, iar noi, chiar când o cerem în rugăciune, nu știm ce să cerem pentru a ne ruga cum se cuvine. Când nu putem cugeta un lucru, fără îndoială că nici nu-l cunoaștem. Astfel, orice lucru ni s-ar înfățișa în cugetare, trebuie să-l respingem, să-l izgonim, să nu-l încuviințăm, deoarece știm că nu e ceea ce căutăm, de vreme ce nu știm ce este cu adevărat acel lucru.

Îl putem dori pe Dumnezeu chiar dacă nu avem o cunoaștere desăvârșită

28. În noi se află, așadar, o așa-numită ignoranță doctă, doctă în măsura în care este iluminată de Duhul lui Dumnezeu, Cel care ajută neputința noastră. De aceea spune Apostolul: „Iar dacă nădăjduim ceea ce nu vedem, așteptăm prin răbdare”. Apoi adaugă: „De asemenea, și Duhul vine în ajutor slăbiciunii noastre, căci noi nu știm să ne rugăm cum trebuie, ci Însuși Duhul Se roagă pentru noi cu suspine negrăite. Iar Cel care cercetează inimile știe care este

⁹⁶ Cf. *Psalmul* 35, 9.

⁹⁷ Cf. *Romani* 8, 25.

⁹⁸ Cf. *Psalmul* 35, 7-8; 37, 9.

⁹⁹ Cf. *Psalmul* 35, 9.

¹⁰⁰ Cf. *Filipeni* 4, 7.

dorința Duhului, căci după Dumnezeu El Se roagă pentru sfinți”¹⁰¹. Prin aceasta nu trebuie să se înțeleagă că Duhul lui Dumnezeu, Care este Dumnezeu neschimbat în Treime, alături de Tatăl și de Fiul, S-ar ruga pentru sfinți ca unul care nu ar fi Dumnezeu. Deși se spune că Dumnezeu Se roagă pentru sfinți, acest lucru trebuie înțeles în sensul că Dumnezeu îi face pe sfinți să se roage, după cum s-a spus: „Prin aceasta vă ispitește Domnul Dumnezeul vostru, ca să afle de iubiți pe Domnul Dumnezeul vostru din toată inima voastră și din tot sufletul vostru”¹⁰², cu alte cuvinte, pentru a vă cunoaște mai bine. Duhul Sfânt îi îmboldește pe sfinți să se roage cu suspine negrăite, insuflând în ei dorința către un bine și mai mare, dar încă necunoscut, pe care îl așteptăm prin răbdare. Dar cum poate fi exprimat un bine necunoscut, dar care este dorit? Dacă nu l-am cunoaște deloc, cum l-am mai putea dori? Iar dacă l-am vedea deja, nu ar mai fi dorit și căutat cu suspine.

Văduvele trebuie să se îndeletnicească mereu cu rugăciunea

29. Prin toate aceste lucruri și prin altele pe care nu le mai înfățișez aici, pentru că ne-am întinde prea mult, sau prin altele care nu îmi vin acum în minte, Domnul te îndeamnă să stăruie în rugăciune pentru a birui lumea. Roagă-te cu nădejde, roagă-te cu credință și cu dragoste, roagă-te cu stăruință și cu răbdare, roagă-te ca o văduvă a lui Hristos! Căci, într-adevăr, după cum El Însuși a învățat, datoria de a ne ruga ține de toate mădularele Sale, cu alte cuvinte, de toți cei care cred în El și sunt uniți cu trupul Său. Cu toate acestea, Scriptura poruncește mai ales văduvelor să se roage cu multă stăruință și cu multă grijă. Sunt aici două Ane amintite cu mare cinste: una căsătorită, care l-a născut pe Sfântul Samuel¹⁰³, și o alta, văduvă, care l-a recunoscut pe Sfântul Sfinților pe când era încă un copil¹⁰⁴.

Cea căsătorită se ruga cu sufletul îndurerat și cu inima mâhnită pentru că nu avea fii. L-a dobândit atunci pe Samuel și, de îndată ce

¹⁰¹ *Romani* 8, 25-27.

¹⁰² *Deuteronomul* 13, 3.

¹⁰³ *Cf. 1 Regi* 1, 2-28.

¹⁰⁴ *Cf. Luca* 2, 36-38.

l-a născut, l-a și afierosit lui Dumnezeu, pentru că, pe când se ruga, a făcut această făgăduință¹⁰⁵. Dar în ce fel rugăciunea ei este pusă în legătură cu cea a Domnului nu e lesne de înțeles, deoarece faptul că s-a spus: „Și ne izbăvește de cel rău”¹⁰⁶ însemna că Ana se afla într-o stare rea, aceea de a fi lipsită de rodul căsătoriei, de vreme ce singurul lucru care îndreptățește căsătoria este nașterea de prunci.

Ia aminte acum ce s-a scris despre Ana cea văduvă: „Și ea era văduvă, în vârstă de optzeci și patru de ani, și nu se depărta de templu, slujind noaptea și ziua în post și în rugăciuni”¹⁰⁷. Cuvintele Apostolului, despre care am amintit și mai sus, sunt asemănătoare: „Cea cu adevărat văduvă și rămasă singură are nădejdea în Dumnezeu și stăruie în cereri și în rugăciuni, noaptea și ziua”¹⁰⁸. Domnul, îndemnându-ne să ne rugăm neîncetat și să nu ostenim, ne amintește de acea văduvă care, stăruind mereu pe lângă un judecător nedrept și lipsit de evlavie, care îi disprețuia pe oameni și pe Dumnezeu, a fost în cele din urmă ascultată¹⁰⁹. Cu atât mai mult se cuvine ca văduvele să se dedice rugăciunii mai mult decât alte femei, cu cât Însuși Domnul ne-a înfățișat pilda unei văduve atunci când ne-a îndemnat pe toți să ne rugăm cu râvnă și stăruință.

Adevărata și singura bogăție: Dumnezeu

30. Dar care este lucrul comun văduvelor dacă nu părăsirea și dezolarea? De aceea, nu doar ele, ci fiecare suflet se cade să se simtă în această lume părăsit și dezolat, fiind un pelerin pe calea către Domnul, în chip simbolic văduv de Dumnezeu, pe Care Îl cheamă neconținut în rugăciune. Roagă-te și tu ca o adevărată văduvă a lui Hristos, de vreme ce nu te bucuri încă de vederea feței Celui căruia I te rogi! Deși ai nenumărate avuții, roagă-te ca și cum ai fi săracă! Tu încă nu ai dobândit adevărata bogăție a vieții viitoare, pe care nu te vei teme că o vei putea pierde. Chiar dacă ai fii și nepoți numeroși, precum și sumedenie de slujitori, precum am spus și mai sus, roagă-te ca și cum ai fi singură! Toate cele vremelnice sunt nesigure,

¹⁰⁵ Cf. 1 Regi 1, 11.

¹⁰⁶ Matei 6, 13.

¹⁰⁷ Luca 2, 37.

¹⁰⁸ 1 Timotei 5, 5.

¹⁰⁹ Luca 18, 1-5.

chiar dacă sunt menite să ne consoleze până în clipa sfârșitului acestei vieți. Dar, dacă tu dorești și cauți cele ce sunt mai presus de toate, atunci dorești lucruri veșnice și sigure. Însă, de vreme ce nu le ai încă, deși toți cei dragi ai tăi sunt bine sănătoși și ți se supun, tu trebuie să te socotești o femeie părăsită. Și nu doar tu vei face acestea, ci și evlavioasa ta noră¹¹⁰ și alte sfinte văduve și fecioare îți vor urma pilda, aflându-se sub ocrotirea ta. Îți chivernisești casa cu mare pioșenie, însă rugăciunea trebuie să o faci cu și mai mare pioșenie, stăruind și nelăsându-te purtată de îndeletnicirile vieții de acum, dacă nu este vorba de o pricină binecuvântată.

Ultimele sfaturi către Proba

31. Nu uitați să vă rugați cât mai mult și pentru noi! Nu dorim să ne cinstiți prea mult pentru sarcina primejdioasă pe care o îndepliniți, fiindcă ne-ați lipsi astfel de ajutorul lui Dumnezeu, cel mereu necesar. Obștea celor ce-L urmau pe Hristos s-a rugat atât pentru Petru¹¹¹, cât și pentru Pavel¹¹². Și noi suntem bucuroși că facem parte din această obște. Fără îndoială, avem nevoie mai mult decât Petru și Pavel de ajutorul rugăciunilor făcute de frați. Rugați-vă stăruitor în același duh de unitate, nu vă mai luptați între voi, ci luptați cu diavolul, vrăjmașul tuturor sfinților! Posturile, privegherile, nevoințele trupești, toate acestea ajută mult rugăciunea¹¹³. Fiecare dintre voi să facă ceea ce poate, iar ce nu poate unul dintre voi, să se lase ajutat de altul care e în stare. E de ajuns ca să iubească în celălalt ceea ce nu izbutește să facă el însuși. Prin urmare, cine este mai neputincios să nu-l împiedice pe cel care poate să facă mai multe, iar cel care este mai puternic să nu-l silească pe cel mai slab. Voi trebuie să dați socoteală lui Dumnezeu pentru conștiința voastră. Să nu aveți datorii unul față de altul, în afară de dragoste¹¹⁴. Să ne audă Domnul, „Care poate să facă, prin puterea cea lucrătoare în noi, cu mult mai presus decât toate câte cerem sau pricepem noi”¹¹⁵.

¹¹⁰ Iuliana, mama fecioarei Demetria.

¹¹¹ *Faptele Apostolilor* 12, 5.

¹¹² *Faptele Apostolilor* 14, 23.

¹¹³ Cf. *Tobit* 12, 8.

¹¹⁴ Cf. *Romani* 13, 8.

¹¹⁵ *Efeseni* 3, 20.

SFÂNTUL IOAN CASIAN

CONVORBIRI¹

Cartea a IX-a Întâia convorbire cu părintele Isaac Despre rugăciune

- I. Introducere la convorbire.
- II. Cuvintele părintelui Isaac despre calitatea rugăciunii.
- III. Cum se face o rugăciune curată și sinceră.
- IV. Mișcarea sufletului asemănată cu un fulg sau cu o pană ușoară.
- V. Cauzele care ne îngreunează mintea.
- VI. Vedenia unui bătrân despre neliniștile unui frate.
- VII. De ce este mai greu să păstrăm cugetările bune decât să le zămislim.
- VIII. Răspuns despre calitățile rugăciunilor.
- IX. Despre împătritul chip al rugăciunilor.
- X. Ordinea diferitelor chipuri de rugăciune.
- XI. Despre cerere.
- XII. Despre rugăciune.
- XIII. Cererile în rugăciune.
- XIV. Lucrarea harului.
- XV. Cele patru feluri de rugăciuni trebuie făcute de toți și în același timp, dar și pe rând de fiecare.

¹ Extras din: SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Scrieri alese. Așezămintele mănăstirești și Convorbiri duhovnicești*, trad. prof. Vasile Cojocaru și prof. David Popescu, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 57 (serie veche), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, pp. 453-490. Traducerea lui David Popescu la *Convorbirile duhovnicești* are la bază ediția: *Iohannis Cassiani Opera, Pars II, Conlationes XXIII*, ex recensione Michaelis Petschenig, CSEL 13, Vidobonae, 1986. Textul traducerii a fost revizuit de Alin-Bogdan Mihăilescu (Cartea a IX-a și Cartea a X-a, cap. 1-9) și Mihai Grigoraș (Cartea a X-a, cap. 10-14), după textul latin din: JEAN CASSIEN, *Conférences VIII-XVII*, introduction, texte latin, traduction et notes par Dom E. Pichery, SC 54, Les Éditions du Cerf, Paris, 1958. (n.red.)

XVI. Spre ce fel de rugăciune trebuie să năzuim.

XVII. Modelul dat de Domnul despre cele patru feluri de rugăciuni.

XVIII. Despre Rugăciunea domnească.

XIX. „Vie împărăția Ta.”

XX. „Facă-se voia Ta.”

XXI. „Pâinea noastră cea spre ființă sau cea de toate zilele.”

XXII. „Și ne iartă nouă greșelile noastre” și celelalte.

XXIII. „Și nu ne duce pe noi în ispită.”

XXIV. Nu trebuie să cerem decât ce este cuprins în Rugăciunea domnească.

XXV. Despre calitatea rugăciunii mai înalte.

XXVI. Diferitele pricini ale căinței.

XXVII. Calitățile felurite ale căinței.

XXVIII. Întrebare despre faptul că nu este în puterea noastră vărsarea lacrimilor.

XXIX. Răspuns despre feluritele dureri care se pot ușura prin lacrimi.

XXX. Nu trebuie lacrimi silite, dacă nu vin de la sine.

XXXI. Părerea părintelui Antonie asupra stării rugăciunii.

XXXII. Semnele despre primirea rugăciunii.

XXXIII. Obiecția că îndeplinirea completă a rugăciunii se cuvine numai sfinților.

XXXIV. Răspuns despre diferitele cauze de primire a rugăciunilor.

XXXV. Rugăciunea trebuie făcută în casă cu ușa închisă.

XXXVI. Folosul rugăciunii scurte și în tăcere.

I

Făgăduința pe care am făcut-o în a doua carte a *Instituțiilor* despre rugăciunea continuă și neîncetată o vor îndeplini, cu ajutorul Domnului, convorbirile cu bătrânul părinte Isaac, care va fi astfel în mijlocul nostru. Explicându-le pe acestea, cred că voi îndeplini și poruncile Preasfântului Castor, fericită fie-i amintirea și dorința voastră, preafericite părinte Leontius și cuvioase frate Helladius! De la început vă rog să-mi iertați lungimea lucrării, care este mai întinsă decât o concepușem, deși m-am străduit s-o prezint într-o formă succintă, chiar cu lăsarea la o parte a multor chestiuni interesante. Trecând peste expunerea prea amănunțită despre diferite așezăminte, din dorința de a prezenta o lucrare mai scurtă, vom da aici numai partea de la urmă a comunicării fericitului Isaac.

II

[Isaac:] 1. Desăvârșirea inimii și scopul oricărui monah constă în a ajunge la o stăruință permanentă în rugăciune și, pe cât îi este îngăduită ființei umane fragile, la o netulburată liniște a minții și o veșnică puritate. În această direcție tindem fără încetare, ajutându-ne în întregime atât de lucrarea trupului, cât și de frământarea sufletului. Între cele două țeluri există o legătură inseparabilă și reciprocă. Căci, așa cum edificiul virtuților țintește către desăvârșirea rugăciunii, tot astfel, dacă de vârful acestei zidiri nu au fost toate bine asamblate și legate, cu niciun chip ele nu vor putea să se mențină fixe și stabile. 2. Pe de o parte, fără virtuți nu se poate dobândi și menține această veșnică și neîntreruptă liniște necesară rugăciunii, despre care vorbim; iar pe de alta, nici virtuțile, ca material și temelie, nu pot fi depline dacă nu li se asigură permanent această liniște. De aceea, nu vom fi în stare nici să arătăm cum trebuie puterea rugăciunii, nici să ajungem, fără o discuție pregătitoare, la scopul ei principal, care se atinge prin concursul tuturor virtuților, dacă n-au fost mai întâi luate în considerare și analizate cele ce trebuie înlăturate, precum

și cele ce trebuie pregătite în acest scop, sau, potrivit învățaturii din parabola evanghelică², dacă n-au fost strânse și orânduite mai dinainte cele necesare la construcția aceluia înalt turn spiritual al desăvârșirii noastre. 3. Aceste pregătiri totuși nu vor fi de folos și nu vor îngădui să se așeze deasupra cele ce alcătuiesc culmea desăvârșirii, dacă n-a fost mai întâi curățită și aruncată toată tina viciilor, dacă n-am înlăturat de pe terenul viu și solid al inimii noastre tot molozul și toate gunoaiele, pentru a așeza apoi, ca temelie puternică, acea piatră evanghelică a simplității și smereniei, deasupra căreia să se poată construi acest turn al virtuților, înalt până la cer. 4. O asemenea clădire, oricât de multe vor cădea ploile patimilor, oricât ar lovi-o, ca berbecele de război, valurile puternice ale prigonirilor, oricât de puternică va fi furtuna iscată împotriva de duhurile vrăjmașe, nu numai că nu se va prăbuși, dar nici măcar nu se va clătina cât de puțin.

III

1. Pentru ca rugăciunea să se poată face cu acea căldură și puritate de care are nevoie, se cer avute în vedere și îndeplinite următoarele condiții. Mai întâi, trebuie eliminată total orice îngrijorare de cele trupești. În al doilea rând, să nu fie deloc îngăduită nu doar grija de vreo treabă sau interes pentru ele, ci nici măcar amintirea lor. De asemenea, să nu mai rămână loc pentru defăimare, vorbire deșartă sau flecăreală, neseriozitate, să fie scoasă din temelie înainte de toate tulburarea mâniei și a tristeții, să fie smuls din rădăcină imboldul vătămător al poftelor trupești și al arghirofiliei.

2. Astfel, după ce au fost nimicite cu totul aceste vicii și altele asemănătoare lor, care nu pot scăpa nici privirilor oamenilor, după ce am făcut mai întâi curățirea terenului, cum am spus mai înainte, care se îndeplinește prin simplitate, nevinovăție și puritate, să așezăm mai întâi temeliele de nezdruncinat ale smereniei adânci, care să poată susține turnul cu vârful până la cer, apoi să așezăm deasupra clădirea duhovnicească a virtuților și să stăpânim sufletul de la orice împrăștiere și alunecare primejdioasă, pentru ca astfel, încetul cu încetul, să înceapă a se înălța către contemplarea lui Dumnezeu și privirea realităților duhovnicești.

² Luca 14, 28-30.

3. Tot ce a gândit sufletul nostru înainte de ceasul rugăciunii în mod necesar ne vine în minte când ne rugăm. De aceea, cum vrem să fim găsiți când ne rugăm, așa să ne pregătim înainte de timpul rugăciunii. Când suntem în rugăciune, ne apar în minte și plutesc în fața ochilor noștri aceleași gânduri dinainte: fapte, vorbe, sentimente de mânie, tristețe, poftes sau chiar răs prostesc, care, lucru rușinos de spus, poate fi stârnit de amintirea vreunui fapt sau a vreunei vorbe de mai înainte. 4. De aceea, înainte de rugăciune să alungăm în grabă din adâncul inimii noastre tot ceea ce nu voim să ne vină în minte când ne rugăm. Numai așa vom putea îndeplini acel precept apostolic: „Rugați-vă fără întrerupere”³ și „în tot locul ridicând mâini curate, fără ură și fără preget”⁴. Niciodată nu vom putea îndeplini această poruncă dacă mintea noastră nu va fi hrănită neîntrerupt prin contemplarea lui Dumnezeu cel Atotputernic, ferită de orice atingere cu viciile și practicând virtuțile ca pe niște bunuri firești.

IV

1. Felul sufletului nostru se aseamănă destul de bine cu un fulg foarte mic sau cu o pană foarte ușoară. Acestea, dacă nu au fost distruse sau îmbibate de umezeala venită din afară, se înalță spre cer aproape natural, prin mobilitatea propriei lor substanțe, la cea mai mică suflare. Dar, dacă au fost îngreunate de vreo umezeală care le-a cuprins sau a pătruns în ele, răpindu-li-se puterea de mișcare, nu numai că nu vor mai putea zbura în văzduh, dar chiar vor coborî în adâncurile pământului, din cauza greutateii pe care le-a dat-o umezeala. 2. La fel și mintea noastră, dacă nu s-a îngreunat, stricată de umezeala poftelor vătămătoare, de vicii și de grijile lumii acesteia, se va înălța către cele de sus la cea mai ușoară suflare a meditației duhovnicești, ajutată în chip natural de puritatea sa, și, părăsind cele de jos și pământești, se va muta la cele cerești și nevăzute. 3. De aceea suntem sfătuiți destul de limpede de îndemnul Domnului: „Vedeți să nu se îngreuneze inimile voastre în desfrânare, în beție și în grijile lumești”⁵. 4. Astfel,

³ 1 Tesaloniceni 5, 17.

⁴ 1 Timotei 2, 8.

⁵ Luca 21, 34.

dacă voim ca rugăciunile noastre să pătrundă nu numai în ceruri, ci chiar deasupra cerurilor, să ne curățim mintea murdărită de toate viciile pământești și de gunoiul patimilor, pentru a-i reda ușurința naturală. Numai astfel rugăciunea se va înălța la Dumnezeu, fără să fie trasă înapoi de greutatea vreunui viciu.

V

1. Să remarcăm totuși cauzele pe care Domnul le-a atribuit îngreunării minții. El n-a numărat printre acestea nici adulterele, nici desfrânările, nici omuciderile, nici blasfemiile, nici hoțiile, pe care toți le știu că sunt ucigătoare și vrednice de osândă, ci îmbuibarea, starea de beție și grijile sau preocupările lumești. Niciunul dintre oamenii lumii acesteia nu se ferește de ele și nu le consideră condamnabile; ba unii care, mi-e rușine s-o spun, se numesc ei înșiși monahi, sunt prinși în aceste ocupații, ca și cum n-ar fi vătămătoare, ci folositoare.

2. După litera Scripturii, acestea trei, dacă le săvârșim, îngreunează sufletul, îl depărtează de Dumnezeu și-l apasă către cele pământești. Evitarea lor este totuși ușoară, mai ales pentru noi, care trăim așa departe de viața acestui veac și n-avem niciun prilej de a ne amesteca în griji pentru cele văzute, în beții și-n îmbuibare. Dar există și o altă îmbuibare, nu mai puțin vătămătoare, și o beție a duhului pe care este mai greu s-o evităm, există și alte griji sau preocupări lumești, care ne frământă mereu, cu toată renunțarea noastră definitivă la întregul nostru avut, cu toată stăpânirea de la vin și de la ospete, cu toate că ne-am stabilit în pustiu. Despre acestea spune prorocul: „Treziiți-vă, cei care sunteți beți, dar nu de vin!”⁶ 3. Iar un altul spune: „Fiți uimiți și mirați-vă, clătinați-vă și cutremurați-vă; sunteți beți, dar nu de vin; sunteți amețiți, dar nu din băutură”⁷. Vinul acestei beții, prin urmare, trebuie să fie, cum spune prorocul, „furie de balauri”⁸. Și fiți atenți din ce rădăcină pornește vinul acesta: „Vița lor este din via Sodomei și strugurele lor din Gomora”⁹!

⁶ Cf. Ioil 1, 5 (după *Septuaginta*).

⁷ Isaia 29, 9.

⁸ Deuteronomul 32, 33 (după *Septuaginta*).

⁹ Deuteronomul 32, 32 (după *Septuaginta*).

4. Vrei să cunoști rodul acestei vițe și sâmburele acestui strugure? „Boala lor este boală de fiere, ciorchinele lor este de amărăciune.”¹⁰ Dacă nu ne vom curăți în întregime de toate viciile și dacă nu ne vom lipsi de îmbuibarea cu toate patimile, chiar fără beția de vin și fără săturarea de toate mâncărurile, inima noastră va fi îngreunată de o beție și o îmbuibare și mai primejdioasă. Că grijile veacului ne stăpânesc și pe noi, care nu suntem amestecați în nicio lucrare a lumii acesteia, se vede clar, potrivit regulii celor bătrâni, care au spus că ține de grija și preocupările veacului tot ce depășește trebuințele traiului zilnic și strictul necesar trupului.

5. Așa se întâmplă, de exemplu, dacă, deși poate ajunge pentru trebuințele corpului nostru un singur galben, noi vrem să depunem muncă și osteneală pentru a câștiga doi sau trei galbeni, dacă n-avem nevoie de mai mult de două cămăși, una de zi și alta de noapte, dar căutăm să devenim stăpâni pe trei sau pe patru cămăși, și dacă ne este de ajuns o locuință compusă dintr-o chilie sau din două, dar, împinși de ambiție lumească și de extindere, construim patru sau cinci chilii, mai împodobite și mai încăpătoare decât cere trebuința, arătând prin aceste înfăptuiri că suntem robi ai patimilor și poftelor acestei lumi.

VI

1. Experiența ne-a învățat foarte bine că acestea se întâmplă din îndemnul demonilor. Iată, unul dintre cei mai încercați bătrâni trecea pe lângă chilia unui frate, care era stăpânit de grijile arătate mai înainte, fiindcă transpira frământat de preocupările zilnice cu zidiri și reparații de prisos. L-a văzut de departe sfărâmând o piatră foarte tare cu un ciocan greu; alături se afla un fel de etiopian, care, ținându-și mâinile unite cu acesta și încleștate pe ciocan, lovea împreună cu el piatra și îl îndemna, la lumina unor făclii, să insiste în acea lucrare. S-a oprit îndelung în fața acestei scene, uimit de înrâurirea atât de puternică a diavolului și de înșelăciunea unei atât de mari amăgiri.

2. Când fratele, istovit de atâta oboseală, voia să pună capăt lucrării și să se odihnească, îl însuflețea imboldul acelui duh necurat, făcându-l să ia iarăși ciocanul și să-și continue munca

¹⁰ Deuteronomul 32, 32 (după Septuaginta).

începută; astfel încât, susținut neîncetat de îndemnul diavolului, nu simțea răul unui efort atât de mare. În sfârșit, bătrânul, revoltat de urâta bătaie de joc a demonului, s-a apropiat de chilia fratelui și, dându-i binețe, l-a întrebat: „Ce lucrezi, frate?” Iar el a răspuns: „Ne muncim cu această piatră foarte tare și abia am putut s-o sfărâmăm nițel”. 3. „Bine ai spus: «[Noi] am putut»”, a zis bătrânul. „Căci nu erai singur la lucru, ci a fost cu tine altul, pe care nu l-ai văzut, și care-ți stătea alături nu atât ca ajutor, cât ca foarte puternic îndemn la acest lucru”.

Așadar, nu vom fi în stare să dovedim că nu există în mințile noastre ambițiile acestei lumi numai prin înfrânarea de la acele treburi pe care nu le-am putea obține sau îndeplini, nici dacă le-am vrea, și nici doar prin disprețuirea acelor lucruri care, dacă le-am urmări, ne-ar atrage din capul locului atât oprobiul oamenilor spirituali, cât și al celor de seamă ai lumii, ci numai prin respingerea, cu toată energia minții noastre, a celor care sunt în puterea noastră și par a ne acoperi de o oarecare cinste. 4. Și, într-adevăr, acestea, care par mici sau foarte mici și le vedem îngăduite fără deosebire de cei ce aparțin tagmei noastre, ne îngreunează mintea, prin calitatea lor, nu mai puțin decât cele mai mari, care, prin condiția lor lumească, obișnuiesc să ne îmbete simțurile și nu îngăduie monahului să îndepărteze murdăria pământească și să aspire la Dumnezeu, spre Care trebuie să fie îndreptată întotdeauna încordarea inimii; căci separarea chiar și cea mai mică de supremul Bine trebuie socotită o adevărată moarte și cea mai primejdioasă.

5. Iar după ce mintea va fi asigurată de o astfel de liniște și dezlegată de toate legăturile cu patimile trupești, iar inima va tinde cu tenacitatea cea mai mare către acel Bine unic și suprem, se va îndeplini acea poruncă apostolică: „Rugați-vă fără încetare”¹¹ și „în tot locul ridicând mâini curate, fără ură și fără preget”¹². Înghițit, dacă se poate spune așa, sufletul nostru în această puritate și reclădit din așezarea lui pământească în cea duhovnicească și asemănătoare îngerilor, orice va primi în el, orice va gândi, orice va face, rugăciunea lui va fi foarte curată și foarte sinceră.

¹¹ 1 Tesaloniceni 5, 17.

¹² 1 Timotei 2, 8.

VII

Ghermanus: 1. O de am putea păstra semințele cugetărilor duhovnicești pentru totdeauna, în același mod și cu aceeași ușurință cu care le concepem! Căci, fie că au luat naștere în inima noastră prin citirea Scripturilor, fie prin amintirea unor fapte duhovnicești, fie, desigur, prin vederea tainelor cerești, ele alunecă, fugind cumva pe nesimțite, și dispar îndată. 2. Și, când am găsit cu mintea alte izvoare de simțiri duhovnicești, acestea se împrăstie iarăși repede, fiindcă altele se strecoară în locul lor. Astfel că sufletul, neavând nicio statornicie și nici tăria de a stăpâni prin propria putere cugetările sfinte, chiar când pare cuprins de ele, dă impresia că i s-au înfiripat întâmplător, și nu intenționat. Cum s-ar putea crede că aparține voinței noastre nașterea lor, dacă ele nu pot rămâne mult timp în noi? 3. Dar, ca nu cumva să întârziem prea mult sub unghiul acestei chestiuni, îndepărtându-ne prea mult de expunerea începută asupra condițiilor rugăciunii, să rezervăm alt timp pentru această discuție, fiindcă dorim să ne vorbești fără întârziere despre calitatea rugăciunii, mai ales că fericitul Apostol ne îndeamnă să n-o lăsăm niciodată, când zice: „Rugați-vă fără încetare”¹³. 4. De aceea, dorim să fim clădiți sufletește mai întâi în privința calității acesteia, adică felul în care trebuie să se rostească rugăciunea întotdeauna, apoi cum putem să ne însușim și noi calitățile ei pentru a o îndeplini fără încetare. Experiența zilnică arată că ea nu se poate săvârși fără o puternică încordare a inimii, iar sfinția ta ai spus că țelul unui monah și culmea desăvârșirii lui constau în practica rugăciunii.

VIII

Isaac: 1. Cred că niciuna dintre speciile rugăciunii nu poate fi înțeleasă fără curăția desăvârșită a inimii și a sufletului și fără iluminare din partea Sfântului Duh. Sunt atâtea stări și feluri de rugăciune, câte pot lua naștere într-un suflet sau chiar în toate sufletele. 2. Și, de aceea, deși știu că mintea nu mă ajută să cuprind în ea toate speciile de rugăciune, totuși, ajutat de modesta mea experiență, voi încerca să le deosebesc. Rugăciunile se

¹³ 1 Tesaloniceni 5, 17.

modelează în fiecare moment, după măsura purității la care a ajuns mintea fiecăruia și după felul dispoziției sale, prin care fie este încovoiat de nenorociri, fie sporește datorită propriei străduințe. De aceea, este foarte sigur că nimeni nu poate avea aceeași formă de rugăciune întotdeauna. 3. Într-un fel se roagă cineva când este liniștit, în alt fel când este apăsător de greutatea tristeții și a deznădejdiei, în alt fel când este înviorat de biruințele duhovnicești, în alt fel când este slăbit de puterea ispitelor sau a păcatelor, în alt fel când cere dobândirea harului sau a vreunei virtuți, precum și scăparea de vreun viciu, în alt fel când se gândește cu teamă la focul gheenei și la judecata ce va să vină, în alt fel când este înflăcărat de dorința bunurilor viitoare, în alt fel când trăiește în lipsuri și primejdii, în alt fel când se găsește în liniște și siguranță, în alt fel când este iluminat de revelațiile tainelor cerești și în alt fel când virtuțile lui sunt sterpe, iar simțirile uscate.

IX

1. După cele spuse despre calitatea rugăciunilor, nu în măsura pe care o cere măreția subiectului, ci în aceea impusă de limita timpului și, mai ales, de modestele mele puteri, mă așteaptă acum o greutate și mai mare, aceea de a vorbi pe rând despre fiecare fel de rugăciune. Apostolul le-a împărțit în patru grupe, spunând astfel: „Vă îndemn deci, întâi de toate, să faceți cereri, rugăciuni, mijlociri, acțiuni de mulțumire”¹⁴. Fără îndoială că nu fără rost Apostolul le-a împărțit așa. 2. Dar, mai întâi, trebuie să vedem ce înseamnă fiecare dintre ele, adică cererea, rugăciunea, mijlocirea, acțiunea de mulțumire. Apoi, trebuie să cercetăm dacă aceste patru specii trebuie folosite toate odată de către cel care se roagă, adică dacă într-o singură rugăciune se unesc toate în același timp, sau dacă trebuie înălțate pe rând câte una, adică o dată cererile, altă dată rugăciunile, altă dată mijlocirile, altă dată acțiunile de mulțumire, sau, de bună seamă, unul trebuie să-l adreseze lui Dumnezeu cereri, altul rugăciuni, altul mijlociri, altul acțiuni de mulțumire, fiecare adică după măsura vârstei sale, după cum îl ajută mintea și priceperea sa.

¹⁴ 1 Timotei 2, 1. În latină, cele patru tipuri de rugăciune sunt redată astfel: *obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones*. (n.red.)

X

1. Așadar, trebuie mai întâi cercetate însușirile lor, după numele pe care-l au, adică să vedem ce deosebire este între rugăciune, cerere, mijlocire, apoi trebuie lămurit dacă trebuie folosite câte una sau toate odată și, în al treilea rând, trebuie cercetat dacă însăși ordinea în care le-a arătat Apostolul înseamnă ceva pentru cel ce le aude, ori dacă această înșiruire este întâmplătoare și ele pot fi luate și altfel decât au fost date. Această presupunere din urmă mi se pare fără noimă. Nu trebuie să credem că Duhul Sfânt a vorbit prin Apostol în treacăt și fără socoteală. De aceea, vom vorbi despre fiecare în aceeași ordine în care le-a dăruit Domnul.

XI

„Vă îndemn deci, întâi de toate, să faceți cereri.”¹⁵ Cererea¹⁶ este exprimarea unei dorințe sau o rugămintă prin care cineva cere iertare pentru păcatele sale prezente și trecute.

XII

1. Rugăciunile¹⁷ sunt cele prin care dăruim sau făgăduim ceva lui Dumnezeu, ceea ce în grecește se spune εὐχή, adică făgăduință. Când se spune în limba greacă: τὰς εὐχάς μου τῷ Κυρίῳ ἀπωδώσω, în latină se traduce: „Voi îndeplini făgăduințele mele către Dumnezeu”¹⁸, ceea ce, ținând seama de proprietatea cuvintelor, se poate exprima așa: „Voi împlini rugăciunile mele către Dumnezeu”. Iar ceea ce citim în *Ecclesiast*: „Dacă vei face o făgăduință lui Dumnezeu, să nu întârzii să o îndeplinești”¹⁹, în grecește se spune așa: ἐὰν εὕξη εὐχὴν τῷ Κυρίῳ, adică: „Dacă vei face o rugăciune către Dumnezeu, să nu întârzii să o împlinești”. Acest precept se va îndeplini de fiecare dintre noi astfel.

¹⁵ 1 Timotei 2, 1.

¹⁶ În latină: *obsecratio*. (n.red.)

¹⁷ În latină: *orationes*. (n.red.)

¹⁸ Psalmul 115, 5, 9.

¹⁹ *Ecclesiastul* 5, 3 (după Septuaginta).

2. Ne rugăm când, renunțând la această lume, facem legământ că vom sluji Domnului cu tot sufletul nostru, după ce am nimicit în noi tot ceea ce este lumesc. Ne rugăm când promitem că, disprețuind onorurile lumești și bunurile pământești, ne vom alipi de Domnul cu inima zdrobită și săraci cu duhul. Ne rugăm când făgăduim că vom respecta veșnic cea mai deplină curăție a trupului, cu o neclintită răbdare, sau când făgăduim că vom smulge complet din inima noastră rădăcinile mâniei și ale tristeții aducătoare de moarte. Iar dacă hotărârile noastre slăbesc și, căzând din nou în viciile vechi, nu îndeplinim cele făgăduite, vom fi vinovați pentru rugăciunile și legămintele noastre și se va zice despre noi: „Este mai bine să nu făgăduiești, decât să făgăduiești și să nu împlinești”. Aceasta, după grecește, se poate spune: „Este mai bine să nu te rogi, decât să te rogi și să nu împlinești”²⁰.

XIII

În al treilea rând sunt arătate mijlocirile²¹, pe care de obicei le folosim pentru alții, când suntem în fervoarea duhului, rugându-ne fie pentru cei dragi ai noștri, fie pentru pacea întregii lumi sau, ca să mă exprim chiar prin cuvintele Apostolului, când ne rugăm „pentru toți oamenii, pentru cârmuitori și pentru toți cei ce sunt în înalte dregătorii”²².

XIV

În sfârșit, în al patrulea loc vin acțiunile de mulțumire²³, pe care mintea le adresează lui Dumnezeu cu o înflăcărare de nespus, când își amintește de binefacerile primite în trecut de la Dumnezeu sau când le privește pe cele prezente sau când se gândește la câte a pregătit Dumnezeu pentru viitor celor care-L iubesc pe El. Uneori, rugăciunile sunt rostite cu și mai mare revărsare de suflet, când acesta privește cu cei mai curați ochi către acele recompense care sunt rezervate sfinților în viața viitoare. Atunci, duhul nostru se

²⁰ *Ecclesiastul* 5, 4 (după *Septuaginta*).

²¹ În latină: *postulationes*. (n.red.)

²² *1 Timotei* 2, 1-2.

²³ În latină: *gratiarum actiones*. (n.red.)

simte îndemnat să aducă lui Dumnezeu cu nemăsurată bucurie mulțumiri pe care cuvintele nu sunt în stare să le exprime.

XV

1. Din aceste patru specii de rugăciuni se nasc altele, izvoarele lor fiind foarte bogate. (Căci din cerere, care se naște din căința față de păcate, din făgăduință, care, într-o conștiință curată, decurge din loialitatea jertfelor și îndeplinirea jurămintelor, din mijlocire, care vine din ardoarea milei, și din acțiunea de mulțumire, care se naște din gândul la binefacerile lui Dumnezeu, la măreția și dragostea Sa pentru noi, știm că se înalță foarte adesea rugăciuni pline de fervoare și înflăcărare; astfel încât e cert că toate aceste categorii pe care le-am arătat sunt utile și necesare tuturor oamenilor, sentimente diferite putând naște, la unul și același om, când cereri, când făgăduințe, când mijlociri și implorări dintre cele mai curate și fierbinți.) Totuși prima formă pare că se referă în chip special la începători, care, din pricina boldurilor înțepătoare și amintirii viciilor lor, încă sunt urmăriți de remușcare. A doua categorie se referă la cei care s-au ridicat la oarecare înălțime a minții în înaintarea duhovnicească și în dorința virtuților. A treia îi cuprinde pe cei care, îndeplinindu-și făgăduințele prin faptele lor, se simt îndemnați să intervină și pentru alții, din milă pentru slăbiciunea lor. Iar a patra este a celor care, după ce și-au smuls spinii conștiinței păcatului din inima lor, liniștiți, răspunzând cu o minte foarte curată la binefacerile Domnului și la mila pe care au avut-o de la El în trecut, pe care le-o acordă și în prezent și le-o pregătește pentru viitor, sunt răpiți, în inima lor fierbinte, către acea rugăciune aprinsă, pe care n-o poate nici cuprinde, nici exprima glasul oamenilor.

2. Uneori totuși mintea, ajunsă la acea stare de adevărată puritate care se înrădăcinează în ea, concepe simultan toate aceste [forme] și, zburând peste toate ca o flacără foarte lacomă și mistuitoare, revarsă către Dumnezeu rugăciuni inefabile de o puritate foarte vie, pe care Duhul Sfânt, intervenind cu suspinări de negrăit, le trimite către Dumnezeu fără să știm; fără îndoială că mintea noastră îmbrățișează în acel ceas al rugăciunii câte nu se pot nici spune, nici măcar aminti în alt timp. 3. De aici provine faptul că, pe orice treaptă s-ar găsi cineva, poate ajunge uneori la rugăciuni curate și intense; fiindcă și la acel prim și umil nivel, unde își aduce

aminte de judecata viitoare, cel îngrozit de pedeapsa care-l poate aștepta este zguduit atât de mult în ceasul rugăciunii, încât nu simte mai puțină vioiciune a duhului decât cel care, prin puritatea inimii întrevăzând binefacerile lui Dumnezeu, se umple de o bucurie și mulțumire de nespus. Căci, după cuvântul Domnului, începe să iubească mai mult cel ce cunoaște că i s-au iertat mai multe.

XVI

Totuși, prin înălțarea vieții și prin practica virtuților, noi trebuie să dorim mai degrabă acele feluri de rugăciune care pornesc din contemplarea bunurilor viitoare sau din ardoarea milei sau care, ca să vorbesc mai smerit și după măsura începătorilor, iau naștere din dorința de a dobândi unele virtuți sau de a nimici un viciu. Căci nu vom putea ajunge nicidecum altfel la acele categorii mai înalte despre care am vorbit dacă mintea noastră n-a înaintat puțin câte puțin și treptat, respectând ordinea acestor rugăciuni.

XVII

1. Astfel, chiar Domnul a socotit potrivit să ne inițieze prin exemplul Său în cele patru feluri de rugăciune, pentru ca și pe calea aceasta să se îndeplinească ceea ce se spune despre El Însuși: „Acestea a început Iisus să facă și să învețe”²⁴. El folosește cererea când zice: „Tată, dacă este cu putință, treacă de la Mine paharul acesta!”²⁵ Sau în cuvintele puse pe seama Lui din acel psalm unde se cântă: „Doamne, Dumnezeul meu, vezi-mă; de ce m-ai părăsit?”²⁶, și în alte locuri similare. 2. Rugăciune este când spune: „Eu Te-am binecuvântat pe pământ, am terminat lucrarea pe care Mi-ai dat-o s-o îndeplinesc”²⁷ sau: „Și pentru ei Mă sfințesc pe Mine Însumi, pentru ca să fie și ei sfințiți într-un adevăr”²⁸. Mijlocire este când spune: „Părinte, pe cei pe care Mi i-ai dat îi vreau să fie și ei cu Mine

²⁴ *Faptele Apostolilor* 1, 1.

²⁵ *Matei* 26, 39.

²⁶ *Psalmul* 21, 2.

²⁷ *Ioan* 17, 4.

²⁸ *Ioan* 17, 19.

unde sunt Eu, ca să vadă slava Mea, pe care Mi-ai dat-o Mie”²⁹ sau când spune: „Părinte, iartă-le lor, că nu știu ce fac!”³⁰ 3. Acțiune de mulțumire este când spune: „Te slăvesc, Părinte, Doamne al cerului și al pământului, că le-ai ascuns pe acestea celor înțelepți și prevăzători și le-ai descoperit celor mici! Așa să fie, Părinte, că așa a fost plăcut înaintea Ta”³¹, sau, de bună seamă, când zice: „Părinte, Îți mulțumesc că M-ai auzit. Eu însă știam că întotdeauna Mă auzi”³².

Dar, deși aceste patru feluri de rugăciune trebuie îndeplinite fiecare la timpul său, după modul în care am înțeles că le-a deosebit Domnul nostru, totuși El a arătat prin exemplul Său că pot fi cuprinse toate odată într-o rugăciune desăvârșită, și anume prin acea rugăciune despre care citim la sfârșitul *Evangeliei după Ioan* că a revărsat-o cu îmbelșugare. 4. Din acest text, pe care n-avem timp să-l parcurgem în întregime, cercetătorul atent va putea învăța că lucrurile sunt așa cum le-am arătat. Și Apostolul exprimă această idee în *Epistola către filipeni*, așezând într-o ordine puțin schimbată cele patru categorii de rugăciune. El arată că uneori toate acestea pot fi cuprinse într-o singură rugăciune ferventă, spunând astfel: „Dar, în toată ruga și închinăciunea cu acțiunea mulțumirii, cererile voastre să fie arătate lui Dumnezeu”³³. Prin aceasta a voit să ne învețe în chip special că și în rugăciune, și în cerere, acțiunea de mulțumire trebuie să se unească cu mijlocirea.

XVIII

1. Aceste feluri de rugăciune sunt urmate de o stare și mai sublimă și mai înaltă, care constă numai din contemplarea lui Dumnezeu și din ardoarea dragostei, în care mintea se cufundă, făcându-l pe cel ce se roagă să vorbească lui Dumnezeu cu simțăminte familiale, ca unui tată. 2. Această stare, pe care noi trebuie s-o dorim din toată inima, este formulată în Rugăciunea domnească prin cuvintele: „Tatăl nostru”³⁴. Deci, când declarăm noi înșine că Domnul și Stăpânul universului este Tatăl nostru,

²⁹ *Ioan* 17, 24.

³⁰ *Luca* 23, 34.

³¹ *Matei* 11, 25-26.

³² *Ioan* 11, 41-42.

³³ *Filipeni* 4, 6.

³⁴ *Matei* 6, 9.

de fapt mărturisim că din starea de robi suntem primiți în cea de înfiere. Adăugăm apoi: „Care ești în ceruri”³⁵, pentru ca, fugind cu toată groaza de șederea în viața prezentă, în care ne găsim pe acest pământ, una străină și întru totul despărțitoare de Tatăl nostru, să ne grăbim cu cea mai mare dorință către acea regiune în care știm că se găsește Tatăl nostru și să nu primim nimic din ceea ce ne-ar face nevrednici de mărturisirea noastră de credință și noblețea unei atât de înalte înfierii, privându-ne de moștenirea de la Tatăl ca pe niște fii degenerați și atrăgându-ne mânia și asprimea Lui.

3. Avansați în rândul și în gradul de fii, ne vom înflăcăra neîntrerupt de pietatea care este în fiii cei buni, astfel încât să nu ne mai dăm toată silința pentru foloasele noastre, ci pentru slava Tatălui nostru, spunându-I: „Sfințească-se numele Tău”³⁶, mărturisind astfel că slava Tatălui nostru este dorința noastră, bucuria noastră, și imitând pe cel ce a zis: „Cel care vorbește despre sine însuși caută slava proprie. Dar Cel care caută slava Celui care L-a trimis, Acela este sincer și nedreptate nu este în El”³⁷.

Plin de acest sentiment, vasul ales³⁸ dorește, tocmai de aceea, să fie chiar și anatema pentru Hristos, numai să-I mărească familia și să crească mântuirea întregului popor al lui Israel spre slava Tatălui său. 4. Dorește fără teamă să moară pentru Hristos, pentru că știe că nimeni nu poate să moară pentru Cel ce este Viața. El spune și: „Ne bucurăm când suntem slabi, dar voi sunteți puternici”³⁹. Și ce este de mirare dacă vasul ales dorește să fie anatema pentru slava lui Hristos, pentru convertirea fraților și pentru binele neamului său, când și prorocul Miheia vrea să se facă mincinos și străin de insuflarea Sfântului Duh, numai să scape mulțimea neamului iudaic de acele pătimiri și de robia nimicitoare, pe care el o prezisese prin prorocia sa. „O, de n-aș avea duh”, a zis el, „și de aș spune mai degrabă minciuni”⁴⁰? Nu mai amintim de acel simțământ al legiuitorului⁴¹ care, urmând să piară împreună cu frații săi, n-a refuzat să moară, zicând: „Te rog, Doamne, a păcătuit poporul acesta cu păcat mare! Sau iartă-le

³⁵ Matei 6, 9.

³⁶ Matei 6, 9.

³⁷ Ioan 7, 18.

³⁸ Adică Sfântul Pavel; cf. *Faptele Apostolilor* 9, 15. (n.red.)

³⁹ 2 Corinteni 13, 9.

⁴⁰ Miheia 2, 11.

⁴¹ Este vorba despre Moise. (n.red.)

această vină, sau, dacă n-o faci, șterge-mă din cartea pe care ai scris-o!”⁴² 5. Iar cuvintele: „Sfințească-se numele Tău” pot fi luate în sensul că sfințenia lui Dumnezeu este desăvârșirea noastră. Astfel că, spunând: „Sfințească-se numele Tău”, cu alte cuvinte spunem: „Fă-ne în așa fel, Tată, încât să merităm să înțelegem sfințenia Ta sau să pricepem cât este de mare sau să apară în viața noastră duhovnicească”. Aceasta se îndeplinește cu adevărat în noi când „oamenii văd faptele noastre bune și slăvesc pe Tatăl nostru, Care este în ceruri”⁴³.

XIX

Prin cea de-a doua cerere, mintea preacurată dorește să vină îndată Împărăția Tatălui Său, adică fie aceea în care Hristos domnește zilnic în sufletul sfinților (și aceasta se îndeplinește când Dumnezeu, odată alungată împărăția diavolului din inimile noastre prin nimicirea viciilor rău mirositoare, va începe să domnească în noi prin buna mireasmă a virtuților și când în sufletul nostru desfrânarea va fi învinsă de castitate, furia va fi biruită de liniște, trufia va fi călcată în picioare de către umilință), fie aceea care a fost făgăduită pentru un timp mai dinainte hotărât tuturor celor desăvârșiți, care merită demnitatea de fii ai lui Dumnezeu și cărora le zice Hristos: „Veniți, binecuvântații Tatălui Meu, stăpâniți Împărăția pregătită vouă de la facerea lumii!”⁴⁴ Dorind și așteptând Împărăția lui Dumnezeu, cu privirile fixe și ațintite spre ea, sufletul spune: „Vie Împărăția Ta”⁴⁵. Știe din mărturia conștiinței sale că, de îndată ce va apărea, el va fi părtașul ei. Nimeni dintre cei păcătoși nu va îndrăzni să spună sau să dorească aceasta, fiindcă nu va voi să vadă tribunalul Judecății, știind că la venirea ei nu va primi lauri sau premii, ci pedeapsa meritată.

XX

1. A treia cerere a fiilor este: „Facă-se voia Ta, precum în cer și pe pământ”⁴⁶. Nu poate fi rugăciune mai mare decât să dorești ca toate

⁴² *Ieșirea* 32, 31-32.

⁴³ *Matei* 5, 16.

⁴⁴ *Matei* 25, 34.

⁴⁵ *Matei* 6, 10.

⁴⁶ *Matei* 6, 10.

cele pământești să merite a fi deopotrivă cu cele cerești. Căci ce altceva înseamnă a zice: „Facă-se voia Ta, precum în cer și pe pământ”, decât ca oamenii să fie asemenea îngerilor și, după cum voința lui Dumnezeu este îndeplinită de aceia în cer, așa și aceștia, care sunt pe pământ, să facă toți nu voința lor, ci voința Lui? Iar acest lucru nimeni nu-l va putea spune din inimă, în afară de cel care crede că toate care se văd, potrivnice sau prielnice, le rânduieste pentru foloasele noastre Dumnezeu, Care are mai multă atenție și grijă pentru binele și mântuirea alor Săi decât avem noi înșine pentru noi.

2. Sau, desigur, putem înțelege și în sensul că voința lui Dumnezeu este mântuirea tuturor, după cum spune fericitul Pavel: „Dumnezeu vrea ca toți oamenii să fie mântuiți și să ajungă la cunoașterea adevărului”⁴⁷. Despre această voință vorbește, în numele lui Dumnezeu-Tatăl, prorocul Isaia când zice: „Și se va face toată voia Mea”⁴⁸. Zicând deci: „Facă-se voia Ta, precum în cer și pe pământ”, ne rugăm, cu alte cuvinte, ca, precum cei care sunt în cer, așa să se mântuiască prin cunoașterea Ta, Tată, toți cei care sunt pe pământ!

XXI

1. Zicem apoi: „Pâinea noastră ἐπιούσιον”, adică „cea spre ființă” sau „cea de toate zilele”⁴⁹, cum spune un alt evanghelist, „dă-ne-o nouă astăzi”⁵⁰. Primul termen desemnează noblețea și substanța Lui, prin care este mai presus de toate substanțele, iar înălțimea măreției și sfințeniei Sale întrece toate creaturile, și cel de-al doilea îi exprimă întrebuintarea și folosul. Într-adevăr, când spune: „De toate zilele”, arată că fără ea n-am putea trăi nicio zi viața duhovnicească. 2. Când zice: „Astăzi”, arată că trebuie să ne hrănim cu ea zilnic și că nu e de ajuns că am luat-o ieri dacă nu ne-a fost dată la fel și azi.

Nevoia zilnică de ea să ne învețe că trebuie să îndeplinim această rugăciune în tot timpul, fiindcă nu este zi în care să nu fie nevoie de această hrană, prin care inima omului nostru interior se

⁴⁷ 1 Timotei 2, 4.

⁴⁸ Isaia 46, 10.

⁴⁹ Luca 11, 3.

⁵⁰ Matei 6, 11.

întărește, chiar dacă prin cuvântul „astăzi” se poate înțelege viața de acum, adică: „Dă-ne nouă această pâine cât zăbovim în această lume. Căci știm că trebuie să le-o dai și în viitor celor ce au binemeritat de la Tine, dar Te rugăm să ne-o dăruiești astăzi, fiindcă, dacă n-a meritat cineva s-o primească în această viață, în cealaltă nu va putea să aibă parte de ea”.

XXII

1. „Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri.”⁵¹ O, inefabilă milostivire a lui Dumnezeu, care nu numai că ne-a oferit modelul rugăciunii și ne-a instituit o regulă a moravurilor mulțumitoare pentru El, iar prin necesitatea cuprinsă în formula pe care ne-a predat-o, poruncind să ne rugăm întotdeauna, ne smulge deopotrivă rădăcinile mâniei și ale tristeții, ci, mai mult, ne-a și dat celor ce ne rugăm prilejul și ne-a deschis calea de a chema asupra noastră judecata milostivă și iubitoare a lui Dumnezeu și ne-a dăruit, oarecum, puterea de a îmblânzi hotărârea Judecătorului nostru, chemându-L la iertarea păcatelor noastre prin exemplul îngăduinței noastre, când Îi spunem: „Iartă-ne nouă, precum și noi am iertat”!

2. Sprijinindu-se astfel pe încrederea în această rugăciune, oricine va cere iertare pentru greșelile sale, dacă și el a iertat greșiților lui. Dar greșiților săi, nu celor care au greșit față de Dumnezeu. Căci unii obișnuim, ceea ce este foarte rău, să ne arătăm buni și blânzi față de crimele care se săvârșesc spre injuria lui Dumnezeu, oricât de mari ar fi ele, dar suntem răi și neiertători față de cele mai mici greșeli care se săvârșesc față de noi. 3. Așadar, cine n-a iertat din inimă pe fratele care i-a greșit nu va dobândi prin această rugăciune indulgență, ci condamnare, iar prin mărturisirea sa va cere să fie judecat mai aspru, de vreme ce zice: „Iartă-mi, cum am iertat și eu”. Căci, dacă răspunsul va fi după cererea lui, ce altceva va urma decât să fie pedepsit după propriul său exemplu, cu o mânie neîmpăcată și hotărâre neclintită? De aceea, dacă vrem să fim judecați cu îngăduință, trebuie să fim și noi îngăduitori cu cei care au greșit față de noi. Atât ni se va ierta, cât vom ierta și noi celor ce ne-au vătămat cu vreun fel de răutate.

⁵¹ *Matei 6, 12.*

4. Temându-se de aceasta, unii, atunci când se cântă în biserică această rugăciune de către tot poporul, trec sub tăcere partea despre iertarea altora, ca să nu pară că prin mărturisirea lor mai mult se osândesc decât își cer iertare. Ei nu înțeleg că zadarnic se ostenesc să arunce nimicuri în fața Judecătorului tuturor, Care a voit să arate rugătorilor Săi cum are să judece. Căci El nu vrea să pară aspru și neînduplecat față de ei, ci ne-a arătat regula judecății Sale, ca să-i judecăm pe frații noștri, dacă ne-au greșit cu ceva, așa cum dorim să fim judecați de El, „fiindcă judecata este fără milă pentru acela care n-a făcut milă”⁵².

XXIII

1. Urmează: „Și nu ne duce în ispită”⁵³, parte care pune o problemă foarte însemnată. Dacă ne rugăm să nu îngăduie să fim ispitiți, cum se va dovedi virtutea statorniciei în noi? Căci este scris: „Tot bărbatul care nu este ispitit nu este încercat”⁵⁴ și, de asemenea: „Fericit bărbatul care rabdă ispita”⁵⁵. Dar „nu ne duce pe noi în ispită” nu înseamnă: „Nu îngădui să fim ispitiți”, ci: „Nu îngădui să fim învinși când suntem ispitiți”. 2. Iov a fost ispitit, dar n-a fost dus în ispită. El n-a spus neghiobii despre Dumnezeu și n-a intrat cu glas hulitor în voia ispititorului. A fost ispitit Avraam, a fost ispitit Iosif, dar niciunul dintre ei n-a fost dus în ispită, fiindcă niciunul dintre ei nu și-a dat consimțământul față de ispititor. Urmează, în sfârșit: „Ci ne mântuiește de cel rău”⁵⁶, adică: „Nu permite diavolului să ne ispitească peste puterile noastre, ci adu «odată cu ispita și mijlocul de scăpare din ea, ca s-o putem răbda»”⁵⁷.

XXIV

Vedeți, așadar, ce model și formă de rugăciune ni s-au propus chiar de Judecătorul Care trebuie rugat? Acest model nu conține

⁵² Iacov 2, 13.1

⁵³ Matei 6, 13.

⁵⁴ Citatul este, după toate probabilitățile, un *agraphon*, o spusă atribuită lui Hristos, neconsemnată în Evangheliile canonice; vezi A. RESCH, *Agrapha...*, pp. 165-167. (n.red.)

⁵⁵ Iacov 1, 12.

⁵⁶ Matei 6, 13.

⁵⁷ 1 Corinteni 10, 13.

nicio cerere de bogății, nicio aluzie la demnități, nicio dorință de putere și vitejie, nicio mențiune a sănătății corporale sau a vieții trecătoare. Ziditorul veșnicilor nu vrea să fie rugat nimic vremelnic, nimic fără preț, nimic trecător. Astfel, Îi va aduce o foarte mare insultă a măreției și dărnicii Sale cel ce, trecând peste cele veșnice, va socoti să-l ceară mai degrabă ceva trecător și nesigur, prin rugăciunea lui obținând supărarea, iar nu bunătatea Judecătorului său.

XXV

Așadar, această rugăciune pare a cuprinde toată deplinătatea desăvârșirii, întrucât a fost inițiată și stabilită de însăși autoritatea Domnului; ea ridică pe slujitorii ei la acea stare cu totul deosebită despre care am amintit mai înainte și-i conduce pe o treaptă și mai înaltă, la acea rugăciune de foc, cunoscută și practică de foarte puțini, ba chiar inefabilă, dacă pot spune astfel. Această rugăciune, mai presus de orice simțire omenească, nu se poate arăta prin niciun sunet al vocii, prin nicio mișcare a limbii și prin nicio rostire de cuvinte, ci numai mintea care strălucește de lumina cerească o spune, nu prin vorbe înguste și omenești, ci revărsând-o abundant prin toate simțurile, ca dintr-un izvor foarte bogat, și expulzând-o în chip inefabil către Dumnezeu, exprimând în acel foarte scurt moment al timpului atât de multe lucruri, încât nici atunci când revine la sine mintea nu le poate rosti sau străbate cu ușurință. Această stare ne-a arătat-o și Domnul nostru, prin modelul acelor rugăciuni despre care se spune că le-a revărsat, fie singur, când S-a retras pe munte, fie în tăcere, când, rugându-Se în agonie, a vărsat chiar și picături de sânge, printr-un inimitabil exemplu de intensitate.

XXVI

1. Dar cine este în stare să arate pe deplin, cu oricâtă experiență ar fi înzestrat, deosebiri și înseși cauzele și originile imboldurilor prin care mintea, aprinsă și înflăcărată, este îndemnată la rugăciuni curate și foarte fierbinți? Dintre ele vom arăta, ca titlu de exemplu, câteva, atât cât voi putea să-mi amintesc acum, iluminat de Domnul. Uneori, în timp ce cântam psalmii, un mic verset ne-a

oferit prilej de rugăciune arzătoare. Alteori, cântarea fraților, prin modulațiile ei, e cea care incită sufletele ascultătorilor la rugăciune intensă. 2. Știm că și prestanța și gravitatea cântărețului de psalmi contribuie foarte mult la fervoarea sufletească a celor prezenți. Și îndemnurile unui bărbat desăvârșit sau convorbirile duhovnicești înalță adesea sufletele din starea de apăsare către rugăciuni foarte bogate. Știm că și moartea unui frate sau a oricărei alte persoane scumpe ne duce la străpungerea completă [a inimii]. Și amintirea atitudinii călduțe și a nepăsării noastre ne produce uneori o ardoare de spirit mântuitoare. Prin urmare, nu e nicio îndoială că există nenumărate prilejuri care prin harul lui Dumnezeu pot să ne trezească mințile din somnolență și să le scoată din atitudinea călduță.

XXVII

Nu este ușor de cercetat cum sau în ce chip ies aceste sentimente din încăperile tainice ale sufletului. Adesea, rodul căinței⁵⁸ sănătoase duce la o bucurie de nespus sau înălțare duhovnicească, până acolo încât veselia inimii și măreția exultării, izbucnind în strigăte de mare bucurie, pătrund și în chilia vecinului. Dar uneori mintea se ascunde atât de bine în tainițele unei tăceri adânci, încât stupoarea unei iluminări subite oprește orice sunet al glasului, iar spiritul înmărmurit fie își reține înăuntru toate sentimentele, fie le lasă libere și își revarsă doleanțele către Dumnezeu, prin suspinări negrăite. Iar câteodată se umple de atâta regret⁵⁹ și durere, încât nu le poate îndura decât prin volatilitatea lacrimilor.

XXVIII

Ghermanus: 1. Nici micimea mea nu ignoră uneori acest sentiment de străpungere sufletească. Adesea, la amintirea greșelilor mele mă podidesc lacrimile și, învigorat când Dumnezeu mă vede, sunt cuprins de acea bucurie de nespus despre care ai vorbit, încât mărimea bucuriei îmi comandă să nu-mi pierd nădejdea în iertare.

⁵⁸ În latină: *compunctio*. (n.red.)

⁵⁹ Din nou latinescul *compunctio*. (n.red.)

Gândesc că nimic n-ar fi mai înălțător decât această stare, dacă ea s-ar produce după voința noastră. 2. Uneori însă, deși doresc din toate puterile să vărs lacrimi ale străpunerii [inimii], aducându-mi eu însumi în fața ochilor greșelile și păcatele mele, nu-mi pot provoca acel plâns din belșug, și așa ochii mei se întăresc ca o piatră foarte dură, încât nu iese din ei nicio lacrimă. De aceea, pe cât mă bucur de belșugul lacrimilor, pe atât mă doare faptul că nu le pot avea când vreau.

XXIX

Isaac: 1. Nu toate vărsările de lacrimi sunt pricinuite de același sentiment sau aceeași virtute. Uneori plângem când spinii păcatelor ne înțepă inima și ne fac să spunem: „Am suferit în gemetele mele, voi spăla în fiecare noapte patul meu cu lacrimi și cu ele voi uda așternutul meu”⁶⁰. Și, de asemenea: „Varsă zi și noapte șuvoaie de lacrimi! Să nu-ți îngădui odihnă și să nu se usuce pupilele ochilor tăi!”⁶¹

2. Alteori, plânsul apare din contemplarea bunurilor veșnice și din dorul de acea lumină viitoare, pentru care izbucnesc izvoare bogate de lacrimi din nestăpânirea bucuriei și din mare entuziasm. Când sufletul nostru însetează după Dumnezeu cel viu, spune: „Când voi veni și voi apărea în fața lui Dumnezeu? Lacrimile mele mi-au fost pâine ziua și noaptea”⁶². Cu gemete și plânset strigă zilnic: „Vai mie, că pribegia mea s-a prelungit!”⁶³ și: „Mult a fost pribeagă inima mea”⁶⁴.

3. Altfel se varsă lacrimile care, fără vreo conștiință a crimelor ucigașe, pornesc totuși din teama de gheena și din gândul la acea judecată viitoare, de groaza căreia prorocul spune cu inima străpunsă: „Să nu intri, Doamne, la judecată cu robul Tău; căci nimeni viu nu se va găsi drept în fața Ta”⁶⁵.

Sunt și altfel de lacrimi, pe care le produce nu conștiința păcatelor proprii, ci a păcatelor și a răutății altora. Așa a plâns în

⁶⁰ *Psalmul* 6, 6.

⁶¹ *Plângerile lui Ieremia* 2, 18.

⁶² *Psalmul* 41, 2-3.

⁶³ *Psalmul* 119, 5.

⁶⁴ *Cf. Psalmul* 119, 6.

⁶⁵ *Psalmul* 142, 2.

trecut, după cum este scris, Samuel pentru Saul⁶⁶, sau Domnul pentru acea cetate a Ierusalimului⁶⁷, sau Ieremia, care zice: „Cine va da capului meu apă și ochilor mei izvor de lacrimi? Voi plânge ziua și noaptea pe cei uciși ai fiicei poporului meu”⁶⁸. 4. Sau cum sunt, de bună seamă, acele lacrimi despre care cântă *Psalmul al o sută unulea*: „Că am mâncat cenușă în loc de pâine și amestecam cu plâns paharul meu”⁶⁹. Acestea desigur că nu izvorăsc din acel sentiment exprimat, în *Psalmul al șaselea*, de cel care se pocăiește, ci datorită neliniștilor produse de greutățile și necazurile vieții, care-i apasă pe dreptii acestei lumi. Aceasta o arată nu numai textul psalmului, ci chiar titlul formulat astfel: „Rugăciunea săracului, când a fost îndurerat și și-a revărsat rugăciunea sa în fața lui Dumnezeu”⁷⁰. Despre acest sărac se spune în Evanghelie: „Fericiți cei săraci cu duhul, că a lor este Împărăția cerurilor”⁷¹.

XXX

1. De aceste lacrimi se deosebesc mult cele care răsar dintr-o inimă împietrită și din ochi uscați. Deși nu credem că sunt cu totul nerodnice (vărsarea lor este căutată cu bune intenții, mai ales de către aceia care n-au putut ajunge la știința desăvârșită și la curățirea de păcatele trecute și prezente), totuși cei care au trecut în domeniul virtuților nu trebuie să-și stoarcă în acest mod lacrimi și nu trebuie căutat cu mare caznă plânsul omului exterior. Chiar dacă e ușor de provocat, nu dobândește bogăția lacrimilor spontane. 2. Căci mai degrabă îi va abate gândurile celui ce se roagă, coborându-l și adâncindu-l în cele omenești și îndepărtându-l de acea înălțime cerească, în care mintea trebuie să se găsească neclintită, silind-o pe aceasta să slăbească intensitatea rugăciunilor și obosind-o cu lacrimi sterile și forțate.

⁶⁶ Cf. 1 Regi 15, 34.

⁶⁷ Cf. Luca 19, 41 ș.u.

⁶⁸ Ieremia 9, 1.

⁶⁹ Psalmul 101, 10.

⁷⁰ Psalmul 101, 1 (după Septuaginta).

⁷¹ Matei 5, 3.

XXXI

Ca să înțelegeți starea sufletească a adevăratei rugăciuni, vă voi spune nu părerea mea, ci pe cea a fericitului Antonie. Știm că acesta stăruia în rugăciune uneori atât de mult, rugându-se adesea cu aceeași înălțare a minții până ce soarele începea să inunde totul cu razele sale, încât l-am auzit strigând, în fervoarea duhului său: „De ce mă împiedici, soare, răsărind, ca să mă smulgi din strălucirea luminii adevărate?” Despre rugăciune există și această cugetare a lui, mai mult decât omenească, așa zice chiar cerească: „Nu este desăvârșită rugăciunea în care monahul își dă seama de sine și de faptul că se roagă”. Și, ca să îndrăznim să adăugăm și noi ceva la această admirabilă cugetare, după măsura slăbiciunii noastre, vom arăta din proprie experiență caracteristicile unei rugăciuni care este ascultată de Domnul.

XXXII

Când nu ne-a întrerupt din rugăciune nicio ezitare și nici vreodată nădejde nu ne-a zdruncinat încrederea, ci am simțit din însăși revărsarea rugăciunii că am dobândit ceea ce cerem, atunci să fim siguri că rugăciunile noastre au fost bine primite de Dumnezeu. Într-adevăr, cineva merită să fie auzit și să obțină un lucru doar atâta timp cât crede că el poate fi văzut de Dumnezeu sau că Dumnezeu are putința să i-l dea. Căci Domnul nu-și tăgăduiește aceste cuvinte: „Când vă rugați, să credeți că veți primi ceea ce cereți și vi se va da vouă”⁷².

XXXIII

Ghermanus: Această încredere că rugăciunile vor fi auzite credem că izvorăște din puritatea conștiinței. Dar noi, a căror inimă este încă împunsă de spinul păcatelor, pe baza căror merite vom putea avea această încredere că vom fi auziți?

XXXIV

Isaac: 1. Mărturiile evanghelice și prorocești spun că există diferite cauze ce fac să fie auzite rugăciunile noastre, în funcție

⁷² Marcu 11, 24.

de diferitele și variatele stări ale sufletelor. Una constă, așa cum o arată glasul Domnului, în uniunea dintre două suflete: „Dacă doi dintre voi se vor uni pe pământ pentru tot ceea ce vor cere, li se va da lor de către Tatăl Meu, Care este în ceruri”⁷³. Ai și o alta: plinitudinea credinței, asemănată cu un grăunte de muștar: „Dacă veți avea credință cât un grăunte de muștar, veți spune acestui munte: «Mută-te de aici!» și se va muta și nimic nu vă va fi vouă cu neputință”⁷⁴. 2. Ai, de asemenea, și rugăciunea statornică, pe care cuvântul Domnului a numit-o, datorită stăruinței ei neobosite, „îndrăzneală”: „Acum zic vouă că, dacă nu pentru prietenie, măcar pentru îndrăzneala lui se va ridica și-i va da cât va avea nevoie”⁷⁵. Ai rodul dăruirilor de pomană: „Închide pomana ta în inima săracului și ea însăși se va ruga pentru tine în timpul deznădejdi”⁷⁶. Ai îndreptarea vieții și faptele de milostenie, în versetul: „Sfărâmă lanțurile neevlaviei, desfă legăturile apăsătoare”⁷⁷. 3. După câteva cuvinte prin care este mustreată ineficiența unui post lipsit de rod, se spune: „Atunci vei chema și Domnul te va auzi și va zice: «Iată, aici sunt»”⁷⁸. Uneori și prea multele dureri se fac ascultate, potrivit versetului: „În durerea mea am strigat către Domnul și m-a auzit”⁷⁹; sau: „Nu-l prigonii pe cel străin, căci, dacă va striga către Mine, îl voi auzi, fiindcă sunt milos”⁸⁰. Vedeți, așadar, în câte moduri se obține harul rugăciunii ascultate? De aceea, nimeni să nu-și piardă nădejdea că va dobândi cele mântuitoare și veșnice. 4. Privind nenorocirile noastre, putem spune că suntem lipsiți de toate virtuțile pe care le-am amintit, că n-avem nici acea unire dintre două suflete, nici acea credință comparată cu un grăunte de muștar, nici acele fapte de pietate despre care vorbește prorocul; dar oare nu putem să avem măcar îndrăzneala, care este la îndemână oricui, numai să vrea, prin care Domnul ne promite că ne va da tot ce-I cerem?

De aceea, lăsând la o parte orice ezitare și neîncredere, să stăruim în rugăciuni, fiind siguri că prin ele vom obține de la

⁷³ Matei 18, 19.

⁷⁴ Matei 17, 20.

⁷⁵ Luca 11, 8.

⁷⁶ Înțelepciunea lui Isus Sirah 29, 15.

⁷⁷ Isaia 58, 6.

⁷⁸ Isaia 58, 9.

⁷⁹ Psalmul 119, 1.

⁸⁰ Cf. Ieșirea 22, 21, 27.

Dumnezeu tot ce cerem. 5. Voind să ne dea toate cele veșnice și cerești, Domnul ne îndeamnă să-L împresurăm cumva chiar cu îndrăzneala noastră. El nu numai că nu-i disprețuiește și nu-i respinge pe cei îndrăzneți, ci chiar îi pofteste și-i laudă, făgăduindu-le cu foarte mare bunăvoință că le va da orice vor nădăjdui. El spune: „Cereți și vi se va da; căutați și veți afla; bateți și vi se va deschide. Căci tot cel ce cere primește, cel ce caută găsește și celui ce bate i se va deschide”⁸¹; și, de asemenea: „Toate cele pe care le veți cere cu credință în rugăciunile voastre le veți primi”⁸² și „nimic nu vă va fi vouă cu neputință”⁸³.

6. Iar dacă vor lipsi toate cauzele arătate mai sus de a ni se împlini rugăciunile, cel puțin să ne însuflețească stăruința în îndrăzneală, care stă în puterea oricui vrea să se folosească de ea fără greutatea vreunui merit sau a vreunei osteneli. Dar să fie sigur că nu merită să fie auzit cel ce se roagă dacă el s-a îndoit că va fi auzit.

Despre faptul că trebuie să ne rugăm neîncetat Domnului, ne învață acel exemplu al fericitului Daniel⁸⁴, care a fost auzit din prima zi de rugăciune, dar abia după douăzeci și una de zile rugăciunea sa a avut urmare. 7. De aceea, nici noi nu trebuie să încetăm cu rugăciunile noastre dacă am simțit că suntem auziți cu întârziere, căci această întârziere poate fi gândită și rânduită de Dumnezeu în folosul nostru; sau poate că îngerul, plecând din fața Celui Atotputernic pentru a ne dărui binefacerea, întârzie împiedicat pe drum de diavolul. În mod sigur, nu poate să ne comunice că ni se împlinesc dorințele dacă a constatat că noi am încetat de a ne mai ruga. Aceasta i s-ar fi putut întâmpla, fără îndoială, și prorocului mai sus pomenit dacă el n-ar fi stăruit cu o virtute fără pereche, timp de douăzeci și una de zile, în rugăciunea sa.

8. Să nu ne fie slăbită, așadar, de nicio deznădejde încrederea în rugăciunile noastre, chiar dacă vedem că n-am dobândit ceea ce am cerut, și să nu ne îndoim de făgăduința Domnului, Care zice: „Pe toate pe care le veți cere cu credință în rugăciunea voastră, le veți primi”⁸⁵. Se cuvine să revenim asupra cugetării Evanghelistului Ioan, care ne lămurește precis în această chestiune: „Cu încrederea

⁸¹ Luca 11, 9-10.

⁸² Matei 21, 22.

⁸³ Matei 17, 20.

⁸⁴ Cf. Daniel 10, 2 ș.u.

⁸⁵ Matei 21, 22.

pe care o avem în El că, orice vom cere după voia Sa, El ne aude”⁸⁶. 9. Evanghelistul nu poruncește, așadar, să avem încredere neîndoielnică și deplină că ni se vor îndeplini dorințele potrivit intereselor și nevoilor noastre vremelnice, ci potrivit voinței Domnului. Aceasta ni se spune și în Rugăciunea domnească prin cuvintele: „Facă-se voia Ta”⁸⁷, ceea ce înseamnă voia lui Dumnezeu, nu a noastră. Iar dacă ne amintim și de aceste cuvinte ale Apostolului: „Nu știm ce trebuie să cerem”⁸⁸, înțelegem că uneori noi cerem lucruri contrare mântuirii noastre și că ni se refuză foarte ușor cele pe care le cerem de către Cel ce vede mai bine și mai limpede decât noi foloasele noastre. 10. Ceea ce fără îndoială că i s-a întâmplat și acelui învățător al neamurilor, pe când se ruga să fie îndepărtat de la el îngerul Satanei, care-i fusese trimis, în chip folositor, din voința Domnului, pentru a fi lovit cu pumnul; căci zice: „De aceea, de trei ori L-am rugat pe Domnul să-l depărteze de la mine. Și mi-a zis mie: «Îți este de ajuns harul Meu, căci puterea în neputință se desăvârșește»”⁸⁹.

Acest înțeles l-a exprimat și Domnul nostru rugându-Se ca om, ca să ne arate, prin exemplul Său, cum trebuie să cerem și celelalte. El S-a rugat astfel: „Doamne, dacă este cu putință, treacă de la Mine paharul acesta! Dar totuși nu precum vreau Eu, ci precum vrei Tu”⁹⁰, deși voința Sa nu se deosebea de voința Tatălui. 11. Căci „El venise să mântuiască pe cel pierdut și să dea viața Sa răscumpărare pentru mulți”⁹¹. Iar despre viața Sa zice: „Nimeni nu ia viața Mea de la Mine, ci Eu de la Mine Însuși o dau. Am puterea s-o dau și puterea s-o iau iarăși”⁹². Despre unitatea de voință pe care o avea întotdeauna cu Tatăl Său, cântă și fericitul David în *Psalmul al treizeci și nouălea*: „Să fac voia Ta, Dumnezeul meu, am voit”⁹³. Căci, dacă citim despre Tatăl: „Așa a iubit Dumnezeu lumea, încât a dat pe Fiul Său Unul-Născut”⁹⁴, găsim și despre Fiul la fel: „Cel ce S-a dat pe Sine Însuși pentru păcatele noastre”⁹⁵. 12. Și, așa cum se spune

⁸⁶ 1 Ioan 5, 14.

⁸⁷ Matei 6, 10; Luca 11, 2.

⁸⁸ Romani 8, 26.

⁸⁹ 2 Corinteni 12, 8-9.

⁹⁰ Matei 26, 39.

⁹¹ Matei 18, 11; 20, 28.

⁹² Ioan 10, 18.

⁹³ Psalmul 39, 11.

⁹⁴ Ioan 3, 16.

⁹⁵ Galateni 1, 4.

despre Tatăl: „Cel ce nu Și-a cruțat pe propriul Său Fiu, ci L-a dat pentru noi toți”⁹⁶, așa se spune și despre Fiul: „El S-a dăruit, fiindcă a vrut”⁹⁷. Și de aceea este arătată în toate o singură voință, a Tatălui și a Fiului, ca să învățăm că în însăși minunea Învierii Domnului a fost o singură lucrare. Fericitul Apostol arată că, așa cum Tatăl a săvârșit fapta Învierii Fiului Său: „Și pe Dumnezeu-Tatăl, Care L-a înviat din morți”⁹⁸, la fel Fiul mărturisește că va înălța templul corpului Său când spune: „Dărmăți acest templu și Eu în trei zile îl voi ridica”⁹⁹. 13. Și de aceea, învățând din aceste exemple pe care le-am citat, trebuie să încheiem și noi rugăciunile noastre în chip asemănător și să adăugăm întotdeauna, la toate cererile noastre, aceste cuvinte: „Dar totuși nu precum vreau Eu, ci precum vrei Tu”¹⁰⁰.

(Se știe însă bine că acel număr de trei plecăciuni care se fac, de obicei, în adunările dintre frați la sfârșitul slujbei nu poate fi respectat de către cel care se roagă cu toată încordarea sufletului¹⁰¹.)

XXXV

1. Înainte de toate, trebuie să respectăm cu grijă acel precept evanghelic ca, intrând în camera noastră, să închidem ușa și numai așa să ne rugăm Tatălui nostru¹⁰². Aceasta se va îndeplini de către noi în chipul următor. Ne rugăm în camera noastră când, îndepărtându-ne cu desăvârșire inima de la zgomotul tuturor cugetărilor și grijilor, împărtășim într-un fel secret și familiar rugăciunile noastre Domnului. 2. Ne rugăm cu ușa închisă când, cu buzele strânse și în desăvârșită tăcere, ne rugăm Celui care cercetează nu glasul, ci inima noastră. Ne rugăm în ascuns când dezvăluim numai lui Dumnezeu, cu inima caldă și cu minte încordată, cererile noastre, astfel încât puterile vrăjmașe să nu poată cunoaște ce cerem noi.

⁹⁶ *Romani* 8, 32.

⁹⁷ *Cf. Isaia* 53, 7.

⁹⁸ *Galateni* 1, 1.

⁹⁹ *Ioan* 2, 19.1

¹⁰⁰ *Matei* 26, 39.1

¹⁰¹ Observația incidentă din ultima frază pare lipsită de conexiune cu restul capitolului, motiv pentru care am preferat să o marcăm prin paranteze rotunde. Ideea exprimată aici ar putea fi totuși pusă în legătură cu considerațiile finale din paragraful al XXXI-lea, unde se vorbește despre o deconectare de la realitatea empirică imediată în starea de rugăciune adâncă. (*n.red.*)

¹⁰² *Cf. Matei* 6, 6.

3. De aceea, trebuie să ne rugăm într-o tăcere desăvârșită, nu numai ca să nu-i deranjăm pe frații de lângă noi cu șoaptele sau strigătele noastre, dar și pentru ca dușmanii noștri, care întind foarte multe curse celor care se roagă, să nu ne știe nici măcar intențiile rugăciunilor noastre. Numai așa vom îndeplini acea poruncă: „Pune pază gurii tale față de aceea care doarme la sânul tău”¹⁰³.

XXXVI

1. De aceea, rugăciunile noastre trebuie să fie dese, dar scurte, ca să nu poată dușmanul întinzător de curse să ne strecoare ceva în inimă în timpul rugăciunii. Căci aceasta este jertfa cea adevărată, fiindcă jertfa pe care Dumnezeu o vrea este inima zdrobită¹⁰⁴. Acesta este darul mântuitor, acestea sunt sacrificiile cerute, aceasta este „jertfa dreptății”¹⁰⁵, aceasta este „jertfa laudei”¹⁰⁶, acestea sunt jertfele adevărate și grase, acestea sunt „jertfele pline de măduvă”¹⁰⁷ consumate în întregime, care se fac cu inimă zdrobită și pocăită; dacă le vom îndeplini cu acea stare sufletească pe care am arătat-o, vom putea cânta cu binefăcătoare virtute: „Să se înalțe rugăciunea mea ca fumul de tămâie în fața Ta. Ridicarea mâinilor mele este jertfa de seară”¹⁰⁸.

2. Dar ceasul și sosirea nopții ne îndeamnă să ne achităm de datorie. Deși, față de posibilitățile mele modeste, pare că am spus destul de multe și că expunerea a fost destul de lungă, totuși cred că, în raport cu înălțimea și dificultatea subiectului, cele spuse sunt puține. 3. Uimiți mai degrabă decât sătui de cuvintele sfântului Isaac, după slujba religioasă de seară ne-am odihnit trupul, dormind puțin, și la primele lumini ale dimineții ne-am despărțit, plecând fiecare la ale sale, cu gândul că ne vom întoarce pentru a auzi mai multe, bucuroși atât de preceptele primite, cât și de cele făgăduite pentru altă dată. Ne dădeam seama, desigur, că discuțiile ne înfățișaseră numai rostul înalt al rugăciunii; dar metoda și virtutea prin care trebuia dobândită și păstrată starea ei neîncetată încă nu le înțeleseserăm în întregime.

¹⁰³ Miheia 7, 5.

¹⁰⁴ Cf. Psalmul 50, 18.

¹⁰⁵ Psalmul 50, 20.

¹⁰⁶ Psalmul 49, 24.

¹⁰⁷ Psalmul 65, 14.

¹⁰⁸ Psalmul 140, 2.

Cartea a X-a

A doua convorbire cu părintele Isaac

Despre rugăciune

I. Introducere.

II. Obiceiul care se păstrează în Egipt în legătură cu arătarea datei Paștilor.

III. Părintele Serapion și erezia antropomorfită în care l-a dus simplitatea sa.

IV. Întoarcerea noastră la părintele Isaac; rătăcirea în care a căzut bătrânul înainte numit.

V. Răspuns despre obârșia ereziei amintite mai sus.

VI. Din ce pricini fiecăruia dintre noi Iisus Hristos îi apare fie smerit, fie preaslăvit.

VII. În ce constă țelul nostru sau fericirea desăvârșită.

VIII. Întrebare despre știința desăvârșirii, prin care putem să ne amintim neîncetat de Dumnezeu.

IX. Răspuns despre puterea înțelegerii, care se formează prin experiență.

X. Educație prin rugăciune neîncetată.

XI. Despre desăvârșirea rugăciunii, la care se ajunge prin educația amintită.

XII. Întrebare despre cum pot fi păstrate în chip statornic cugetările spirituale.

XIII. Răspuns despre cum poate fi dobândită statornicia inimii și a cugetărilor.

I

Șirul expunerii mă silește ca, între aceste înalte învățături ale pustnicilor, redate cu ajutorul lui Dumnezeu, dar într-un stil nu tocmai mulțumitor, să întrețes sau să intercalez și unele lucruri care par ca un neg pe un corp frumos; totuși nu mă îndoiesc că oamenii simpli vor extrage chiar și în felul acesta o învățătură, nu lipsită de însemnătate, privitoare la Atotputernicul Dumnezeu despre care este vorba în *Cartea Facerii*, mai ales că este vorba de o dogmă atât de importantă, încât necunoașterea ei nu e posibilă fără o mare blasfemie și fără pagubă pentru credința ecumenică.

II

1. În părțile Egiptului se păstrează un obicei cu veche tradiție ca, după ce a trecut ziua Epifaniei – pe care preoții aceluia ținut o socotesc zi a Botezului Domnului și a Nașterii Lui în trup și, de aceea, sărbătoresc aceste două evenimente nu în zile deosebite, ca în Apus, ci în aceeași zi –, să se trimită epistolele pastorale ale episcopului de Alexandria în toate bisericile Egiptului, în care să se arate începutul Păresimilor și ziua Paștilor, nu numai prin toate localitățile, dar chiar și prin toate mănăstirile.

2. Așadar, potrivit acestui obicei, la câteva zile după cuvântul părintelui Isaac, au sosit epistolele oficiale ale episcopului Teofil din orașul amintit mai sus, în care acesta, odată cu arătarea datei Paștilor, combătea printr-o lungă expunere și cu argumente puternice neroada erezie a antropomorfișilor. Dar această [expunere] a fost primită cu atâta amărăciune de către aproape toate comunitățile de monahi care locuiau în Egipt, încât, din cauza rătăcirii și simplității lor, cei mai mulți au luat atitudine împotriva episcopului sus-numit, socotindu-l pe el vinovat de cea mai mare erezie, fiindcă părea că nesocotește Sfânta Scriptură, negând chipul omenesc al Atotputernicului Dumnezeu, de vreme ce Scriptura spune limpede că Adam a fost creat după chipul Lui. 3. Astfel că și cei care locuiau în pustiul Sketis, care-i întreceau în știință și

desăvârșire pe toți cei din mănăstirile Egiptului, s-au împotrivit cu atâta înverșunare epistolei lui Teofil, încât, în afară de părințele Pafnutie, preot al comunității noastre, niciunul dintre ceilalți preoți conducători ai celor trei biserici din același pustiu n-a primit să fie citită sau răspândită în adunările lor.

III

1. Între cei căzuți în această rătăcire a fost și Serapion, desăvârșit atât prin foarte vechea lui strictețe, cât și prin completa disciplină practică din prezent, dar a cărui nepricepere în dogma amintită era cu atât mai dăunătoare pentru toți păstrătorii adevăratei credințe, cu cât el îi întrecea aproape pe toți monahii timpului prin meritele vieții sale. 2. Acesta, cu toate încercările cuviosului preot Pafnutie, nu putea fi adus pe calea dreptei credințe, deși erezia era o nou-tate nesprijinită nici pe învățăturile mai vechi, nici pe tradiție. Dar s-a întâmplat să vină din părțile Capadociei, ca să-și vadă frații din pustiu, un diacon pe nume Fotin, care era mare învățat. Fericitul Pafnutie l-a primit cu cea mai mare bucurie și l-a rugat să întărească învățătura cuprinsă în epistolele episcopale. L-a dus în mijlocul fraților și l-a întrebat cum tălmăcesc Bisericile întregului Orient aceste cuvinte din *Cartea Facerii*: „Să facem pe om după chipul și asemănarea Noastră”¹⁰⁹. 3. Diaconul a răspuns că fruntașii tuturor Bisericilor explică nu în sensul literal¹¹⁰, ci în cel spiritual, chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Într-o expunere foarte bogată și cu foarte multe mărturii ale Scripturilor, el a arătat că nu se poate ca măreția dumnezeiască, imensă, necuprinsă și nevăzută, să aibă alcătuire și asemănare omenească. Natura divină, a spus el, este simplă, netrupească și fără alcătuire. Ea nu poate fi nici cuprinsă cu ochii și nici înțeleasă cu mintea. Până la urmă, bătrânul Serapion, înduplecat de multele și puternicele argumente ale învățatului, a revenit la credința tradițională.

4. Acest fapt ne-a adus o nesfârșită bucurie și nouă, și avvei Pafnutie, văzând că Domnul n-a îngăduit să se abată mult timp de la firul dreptei credințe un bărbat atât de în vârstă și desăvârșit prin

¹⁰⁹ *Facerea* 1, 26.

¹¹⁰ În original: *secundum humilem litterae sonum* – „potrivit sonorității umile a literei”. (n.red.)

virtuțile sale, rătăcitor numai din nepricepere și simplitate rustică. Dar, pe când noi toți, ridicați în picioare, Îi aduceam rugăciuni de mulțumire Domnului pentru ajutorul Său, iată că, în mijlocul rugăciunii, bătrânul, tulburat că îi dispare din inimă acel chip antropomorfic al Dumnezeirii pe care se obișnuise să și-l reprezinte în timp ce se ruga, izbucni pe neașteptate într-un plâns amar și în sughițuri dese, prosternându-se la pământ și strigând puternic: „Vai mie, nenorocitul! 5. Mi L-au răpit pe Dumnezeul meu și acum nu mai am pe cine să țin! Nici nu mai știu pe cine ar trebui să venerez sau să implor”¹¹¹.

Impresionați foarte mult de această situație și având încă în inimile noastre puternica impresie pe care ne-a produs-o convorbirea de mai înainte, ne-am întors la avva Isaac, pe care, văzându-l de departe, l-am întâmpinat cu aceste cuvinte:

IV

1. Expunerea trecută despre rugăciune, chiar și fără a socoti ciudatele întâmplări recente, ne-a trezit dorința de a lăsa totul deoparte ca să venim din nou la fericirea voastră. Totuși acestei dorințe i s-a adăugat acum și marea rătăcire a părintelui Serapion, zămislită, credem, de viclenia celor mai rele duhuri. Nu este mică deznădejdea care ne apasă, gândindu-ne că un om care a trecut cu succes prin atâtea încercări timp de cincizeci de ani în acest pustiu nu numai că și-a pierdut cu totul aceste merite din vina neștiinței, dar a ajuns și în primejdia de moarte veșnică.

2. Am dori, așadar, mai întâi să cunoaștem de unde și de ce a pătruns în el o rătăcire așa de mare. Apoi te rugăm să ne înveți cum am putea ajunge la acea calitate a rugăciunii despre care ne-ai

¹¹¹ Discipol al lui Origen și Evagrie, Sfântul Casian combate energic antropomorfismul, din respect față de autoritate, fără să spună că patriarhul Teofil al Alexandriei fusese el însuși mai înainte antropomorfist și că se purta aspru fiindcă era susținut de familia imperială de la Constantinopol. O făcea contrariat de necunoașterea autorității lui de către monahii din pustiurile egiptene. Este evident că metoda arestărilor și scoaterii din cler contrasta sălbatic cu metoda creștinească și eficace a Sfântului Pafnutie pentru rezolvarea acestei probleme. Amintim, printre altele, cele două argumente – greșite, evident – ale antropomorfismului: Întruparea Domnului și icoanele obișnuite ale Persoanelor Dumnezeirii treimice. Urmarea e descrisă astfel de Pr. Jean-Claude GUY, *Jean Cassien. Vie et doctrine spirituelle*, P. Lethielleux, Paris, 1961, p. 25: „Toți monahii evagrienii au fost siliți să părăsească repede Egiptul”.

vorbit deunăzi nu numai din plin, ci și cu strălucire. Acea minunată convorbire a produs în mintea noastră doar uimire, însă nu ne-a arătat și cum am putea îndeplini ceea ce ne-ai învățat.

V

Isaac: 1. Nu este de mirare că un om foarte simplu, care n-a fost niciodată învățat despre substanța și natura Dumnezeirii, a putut să fie până acum stăpânit și înșelat de răul inculturii și de deprinderea într-o veche rătăcire și, ca să zic mai adevărat, să rămână în rătăcirea de demult, care nu i-a fost insuflată de o viclenie nouă a demonilor, cum socotiți, ci de ignoranța vechiului păgânism. După obiceiul rătăcirii acestui [păgânism], care adora pe demoni, plăsmuindu-le chip omenesc, la fel și acum unii socotesc că măreția de necuprins și de neexprimat a adevăratei Dumnezeiri trebuie adorată sub forma unei imagini, ei crezând că nu țin sau nu au nimic dacă n-au în față o imagine căreia să i se adreseze în rugăciune permanent, pe care s-o poarte în gând și pe care s-o țină întotdeauna înaintea ochilor. 2. Asupra rătăcirii lor se îndreaptă pe bună dreptate aceste cuvinte: „Și au schimbat slava Dumnezeului celui nestricăcios cu asemănarea după chip a omului stricăcios”¹¹². Iar Ieremia spune: „Poporul Meu și-a schimbat slava cu un idol”¹¹³. Această rătăcire, deși prin originea pe care i-am arătat-o este înrădăcinată doar în mințile unora, totuși și în sufletele celor care n-au fost niciodată pângăriți de superstiția păgână, sub pretextul acestei mărturii, care spune: „Să facem pe om după chipul și asemănarea Noastră”¹¹⁴, ea a pătruns din necunoaștere și înapoiere, așa încât, pe baza unei detestabile interpretări, a luat naștere și erezia numită a antropomorfiților, care susține, cu o stăruitoare perversitate, că acea nemăsurată și simplă substanță a Divinității este alcătuită după trăsăturile noastre și cu chip omenesc.

3. Cine a fost instruit în dogmele universale de credință va respinge totuși această [erezie] ca pe o blasfemie păgână, iar în acest fel va ajunge la acea calitate pură a rugăciunii, care nu numai că nu va amesteca în conținutul ei nicio reprezentare și trăsături corporale,

¹¹² *Romani* 1, 23.

¹¹³ *Ieremia* 2, 11.

¹¹⁴ *Facerea* 1, 26.

ceea ce este o nelegiuire chiar și s-o spui, dar nici măcar nu va îngădui să se strecoare în ea menționarea unui cuvânt, ideea unei fapte sau forma unei figuri care să fie proprii Divinității¹¹⁵.

VI

1. Căci, așa cum am spus în convorbirea anterioară, mintea fiecăruia se înalță și se formează prin rugăciune¹¹⁶ după măsura purității sale; ea se îndepărtează de contemplarea lucrurilor pământești și materiale în funcție de cât o face să înainteze stadiul purității ei și să-L vadă prin contemplarea lăuntrică a sufletului pe Iisus fie în umilința și în trupul Său, fie venind în slava măreției Sale. 2. Nu vor putea să-L vadă pe Iisus venind în Împărăția Sa cei care, stăpâniți încă într-un fel oarecare de acea neputință iudaică, nu pot spune împreună cu Apostolul: „Și, dacă am cunoscut pe Hristos după trup, acum nu-L mai cunoaștem așa”¹¹⁷; ci Îi privesc divinitatea numai cei cu ochi foarte curați și care, ridicându-se de la faptele și cugetările umile și pământești, se retrag împreună cu El în singurătatea de pe vârful muntelui. Liber de frământarea tuturor cugetărilor și tulburărilor pământești, retras din amestecul cu toate viciile, ridicându-se înalt prin credință foarte curată și prin superioritatea virtuților, [acest munte] le descoperă slava chipului și vederea strălucirii Sale celor ce merită să-L contemple cu privirile curate ale sufletului.

3. În rest, pe Iisus Îl văd și cei ce se găsesc în cetăți, în castele și în sate, adică cei care sunt devotați vieții și faptelor ascetice, dar nu se află în acea strălucire în care le-a apărut celor ce pot să se urce cu El pe muntele virtuților mai sus menționat, adică lui Petru, Iacov și Ioan¹¹⁸. Căci așa i S-a arătat lui Moise și i-a vorbit lui Ilie, în singurătate.

4. Iar Domnul nostru a voit să ne confirme acest fapt, lăsându-ne exemple de puritate desăvârșită. Chiar dacă El, izvorul sfințeniei de nepătat, n-avea nevoie s-o dobândească din afară, cu ajutorul retragerii și singurătății (căci plinătatea curăției Lui nu

¹¹⁵ Este vorba, desigur, despre limbajul, acțiunea și reprezentarea în sens material. (n.red.)

¹¹⁶ Vezi *supra*, IX, VIII.

¹¹⁷ 2 Corinteni 5, 16.

¹¹⁸ Cf. Matei 17, 1.

putea fi mânjită de noroiul mulțimilor; nici nu putea fi întinat de vreo tovărășie omenească Cel care curățește și sfințește tot ce e murdărit), totuși El S-a retras „pe munte să Se roage singur”¹¹⁹, învățându-ne, fără îndoială, prin exemplul retragerii Sale că, dacă vrem să ne rugăm lui Dumnezeu cu inimă curată și cu dragoste deplină, trebuie să ne retragem în mod asemănător de la orice neliniște și orice amestec cu mulțimile, pentru ca, trăind în acest trup după o oarecare asemănare cu fericirea Lui, care este făgăduită în viitor celor sfinți, să ne putem pregăti și noi într-o măsură oarecare și să ne fie „Dumnezeu totul în toate”¹²⁰.

VII

1. Atunci se va împlini complet în noi acea rugăciune a Mântuitorului nostru pe care a făcut-o pentru ucenicii Săi, spunând către Tatăl: „Pentru ca iubirea cu care M-ai iubit pe Mine să fie în ei și ei în Noi”¹²¹ și, de asemenea: „Pentru ca toți să fie una, precum Tu, Părinte, ești în Mine și Eu în Tine, încât și ei să fie în Noi una”¹²², când acea iubire desăvârșită prin care „mai întâi El ne-a iubit”¹²³ va trece și în adâncul inimii noastre, împlinită prin această domnească rugăciune, despre care credem că în niciun chip nu poate fi anulată. 2. Și se va face astfel atunci când toată dragostea, toată dorința, toată râvna, toată strădania, tot cugetul nostru, tot ceea ce trăim, ceea ce vorbim, ceea ce respirăm va fi Dumnezeu și când acea unitate care există acum între Tatăl și Fiul și între Fiul și Tatăl va trece și în simțirea și în mintea noastră; ceea ce înseamnă că, așa cum ne iubește El, cu o dragoste sinceră, curată și nestricăcioasă, așa și noi vom fi uniți cu El printr-o iubire veșnică și inseparabilă – adică atașați de El în așa fel încât orice respirăm, orice înțelegem, orice vorbim să fie Dumnezeu –, ajungând deci, spun eu, la țelul despre care vorbeam, cel pe care tot Domnul îl dorea să se îplinească în noi când Se ruga, zicând: „Ca toți să fie una, cum Noi suntem una, Eu și ei și Tu în Mine, ca să fie și ei contopiți

¹¹⁹ *Matei* 14, 23.

¹²⁰ *1 Corinteni* 15, 28.

¹²¹ *Ioan* 17, 26.

¹²² *Ioan* 17, 21.

¹²³ *1 Ioan* 4, 10.

într-unul”¹²⁴ și, de asemenea: „Părinte, voiesc ca, unde sunt Eu, cei pe care Mi i-ai dat să fie și ei cu Mine!”¹²⁵

3. Aceasta trebuie să fie menirea pustnicului, aceasta, toată strădania: să merite să aibă chipul fericirii viitoare în acest trup și să înceapă să preguste, în acest vas micuț, arvuna vieții și slavei cerești. Acesta, zic eu, este scopul oricărei desăvârșiri: ca mintea, ușurată de orice legături trupești, să se înalțe zilnic la cele duhovnicești, până acolo încât toată viața și orice bătaie a inimii vor deveni o singură și neîntreruptă rugăciune.

VIII

Ghermanus: 1. Admirația produsă de convorbirea trecută, care era și motivul revenirii noastre aici, e întrecută acum de o stupoare și mai mare. Căci, sub îndemnul acestei învățături, cu cât suntem mai înflăcărați de dorința fericirii desăvârșite, cu atât cădem în mai mare deznădejde, de vreme ce nu știm cum am putea pretinde și obține mijloacele de a ajunge la o stare atât de înaltă.

Însă, pentru că am meditat îndelung în chilie asupra acestor lucruri, te rugăm să ascuți cu răbdare – întrucât poate că e necesar să le exprimăm în mai multe cuvinte – în ce fel ni le-am explica noi. De altfel, știm că fericirea ta, de obicei, nu te superi din cauza prostiilor rostite de cei slabi, acestea trebuind expuse măcar pentru a corecta absurditățile pe care le conțin.

2. După părerea noastră, pentru a ajunge la perfecțiunea unei arte sau învățături, este necesar să se înceapă de la cunoștințele cele mai simple și de la încercările cele mai ușoare, pentru ca mintea, hrănită cu laptele acestora, să se dezvolte încetul cu încetul și să se ridice treptat de la cele mai de jos până la cele mai înalte. După ce a înțeles principiile elementare și, mergând mai departe, i s-au deschis într-un fel porțile meseriei îmbrățișate, ea poate să ajungă, ca urmare, fără greutate la tainele și culmile desăvârșirii. 3. Cum va putea să scrie un copil silabe unite dacă el nu va cunoaște bine mai întâi literele? Sau cum va reuși să citească cursiv cel care încă nu silabisește? În ce chip va putea să se descurce în elocvența retorică sau știința filozofică cine nu a învățat bine gramatică? De aceea, și

¹²⁴ Ioan 17, 22-23.

¹²⁵ Ioan 17, 24.

în cea mai înaltă disciplină, prin care suntem învățați să ne unim neîntrerupt cu Dumnezeu, există, fără îndoială, anumite fundamente care trebuie bine așezate, pentru ca pe ele să se construiască toată clădirea, până la vârful cel mai înalt.

4. După presupunerea noastră, principiile acestei [discipline] sunt: în primul rând, să știm prin ce fel de meditație ajungem să ne raportăm și să cugetăm la Dumnezeu, apoi cum putem păstra într-un mod neschimbător acest lucru, orice ar însemna el; ceea ce nu ne îndoim că reprezintă culmea întregii desăvârșiri. De aceea, am dori să ni se arate pe ce cale poate fi Dumnezeu cuprins sau păstrat neîntrerupt cu mintea, pentru ca noi, având în fața ochilor această cale, atunci când vom simți că ne-am abătut de la ea, s-o putem regăsi repede, întorcându-ne la ea și reluând-o fără să pierdem timpul și fără căutări dificile.

5. Căci se petrece următorul lucru. Atunci când, rătăcindu-ne de contemplările spirituale, ne întoarcem la noi înșine, ca dintr-un somn de moarte, și când, ca și cum ne-am trezi, căutăm ceva prin care să înviem acea amintire spirituală care s-a îngropat, noi suntem încetiniți de durata căutării, fiind în repetate rânduri deturnați din străduința noastră, înainte de a-l găsi, iar încordarea inimii dispare înainte de a se naște o vedere spirituală. De ce această tulburare se ivește în noi e limpede: pentru că nu avem statornic înaintea ochilor ceva particular, ca o formulă prin care sufletul rătăcit, după multe ocolișuri și căi lăturalnice, să poată fi rechemat și, după lungi naufragii, să intre ca într-un port al liniștirii. 6. Așa se face că mintea, împiedicată mereu de neștiință și de greutate, mereu șovăitoare, ca un om beat, se clatină într-o parte și-n alta; și nici măcar ceea ce i s-a petrecut spiritual mai mult din întâmplare decât intenționat nu poate reține cu putere și mult timp, câtă vreme, primind mereu ceva din altceva, ea nu simte nici când vine și intră acel ceva, nici când se sfârșește și pleacă.

IX

Isaac: 1. Întrebarea voastră, atât de cuprinzătoare și de precisă totodată, este un semn că sunteți foarte aproape de această curăție pe care o căutați. Într-adevăr, cineva nu poate nici măcar să întrebe despre aceste lucruri, darămite să le întrevadă sau să le deosebească, dacă nu-l conduc priceperea minții și grija veghetoare către

cercetarea în adâncime a acestor probleme și dacă efortul continuu al unei vieți înfrânate de experiența practică nu-l face să bată la poarta acestei purități și să-i atingă pragul.

2. De aceea, fiindcă văd că nu v-ați oprit, ca să zic așa, la porțile adevăratei rugăciuni, despre care vorbeam, ci într-o oarece măsură ați pipăit, cu mâinile experienței, camerele ei sacre și interioare și i-ați atins deja unele încăperi, nu cred că-mi va fi greu, cu ajutorul lui Dumnezeu, să vă introduc, din curtea unde, oarecum nesigur, vă plimbați, în locurile tainice și nici că veți fi împiedicat de vreun obstacol să vedeți ceea ce urmează să vă arăt. 3. Căci este foarte aproape de cunoaștere cel care își dă seama cu sagacitate ce anume trebuie să cerceteze; iar cel care începe să înțeleagă ce nu știe nu e departe de știință. Din acest motiv, nu cred că voi fi acuzat de indiscreție și ușurătate dacă vă voi descoperi ceea ce am trecut sub tăcere în expunerea anterioară despre desăvârșirea rugăciunii; odată deprinși cu practicarea și studierea ei, socotesc că trebuie să îi descoperiți puterea și fără ajutorul vorbelor mele, cu harul lui Dumnezeu.

X

1. Ați comparat foarte bine deprinderea rugăciunii cu învățătura copiilor (care, de altfel, nu-și pot însuși primele cunoștințe, nici nu știu să recunoască literele și să le scrie cu mâna lor decât după ce s-au deprins să le deseneze, am putea spune, să le graveze pe tăblițele de ceară, uitându-se zilnic la ele și imitându-le), fiindcă și în cele duhovnicești trebuie să se dea un model la care să priviți întotdeauna și cu atenție, pe care să-l învățați și să-l știți temeinic, pentru a putea, prin meditație și practică, să vă înălțați gândurile cât mai sus cu putință.

2. Vi se dă, așadar, acest model de învățătură și de practică a rugăciunii pe care o căutați. Fiecare monah, amintindu-și neîncetat de Dumnezeu și alungându-și toate preocupările străine, trebuie să mediteze, cu neobosită frământare a inimii, la acest model, pe care nu va reuși să-l păstreze dacă nu va alunga din suflet toate grijile și ispitele trupului. Această învățătură, cum ne-a fost transmisă de puțini dintre Sfinții Părinți de altădată, așa o împărtășim și noi numai celor ce o doresc cu înfocare. Așadar, pentru a vă aminti întotdeauna de Dumnezeu, vi se dă această formulă de pietate

de care să nu vă despărțiți niciodată: „Doamne, vino în ajutorul meu! Grăbește-Te, Doamne, să mă ajuți!”¹²⁶ 3. Pe drept a fost ales acest scurt verset din tot textul Scripturilor; căci el cuprinde toate sentimentele pe care le poate avea omul și se potrivește destul de propriu și de bine cu orice stare și-n orice situație. Se găsește în el chemarea ajutorului lui Dumnezeu împotriva tuturor primejdiilor, se găsește umilința mărturisirii evlavioase, se găsește scutul în fața grijilor și a temerilor fără număr, se găsește recunoașterea subrezeniei omenești, încrederea mântuirii, convingerea că ajutorul Domnului este întotdeauna alături de noi. 4. Cel care-L cheamă permanent ca oblăduitor este sigur că-L are întotdeauna lângă el. Are ardoarea dragostei și a milei, are în vedere cursele vrăjmașe, se teme și, împresurat de ele zi și noapte, mărturisește că nu se poate salva fără ajutorul Apărătorului său. Acest verset este un zid peste care nu pot trece atacurile demonilor, o platoșă de nepătruns și scut foarte puternic. Acesta nu îngăduie sufletelor cuprinse de neliniște și plictiseală sau apăsate de gânduri triste să-și piardă nădejdea mântuirii, ci arată că Acela pe care-L cheamă le vede permanent lupta și nu le părăsește în chinurile lor. 5. Acesta ne sfătuiește ca în biruințele duhovnicești și în bucuriile inimii să nu ne trufim, să nu ne îngâmfăm când suntem într-o stare bună, pe care – să recunoaștem – n-am putea-o dobândi sau păstra fără ocrotirea lui Dumnezeu, pe Care-L chemăm să vină întotdeauna și cât mai repede în ajutorul nostru.

Acest verset, zic, se constată a fi necesar și util fiecăruia dintre noi, în orice lipsă ne-am găsi. Cel ce dorește să fie ajutat întotdeauna și în toate arată că nu numai în împrejurări grele și triste, ci chiar în cele vesele și mulțumitoare are deopotrivă nevoie de ajutorul lui Dumnezeu, Care poate face să scăpăm de cele rele și să rămânem în cele bune, fiindcă El știe că firea omenească, șubredă cum e, nu poate trăi fără ajutorul Lui. 6. Mă tulbură patima poftei de mâncare multă, doresc mâncăruri pe care pustiul nu le cunoaște, în singurătatea înspăimântătoare simt mirosul oșpețelor împăratești și îmi dau seama că fără voia mea le doresc; de aceea trebuie să spun: „Doamne, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!” Sunt îmboldit să mănânc ceva înainte de ora hotărâtă pentru masă și mă străduiesc cu mare durere a inimii mele să respect

¹²⁶ Psalmul 69, 1.

măsura dreaptă și obișnuită a cumpătării; cu plângere trebuie să strig: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!” 7. Trebuie să postesc mai aspru, pentru a lupta împotriva ispitelor trupului, dar slăbiciunea sau boala de stomac mă împiedică; pentru a-mi împlini o dorință și pentru a lupta împotriva poftelor cărnii și fără să țin post, trebuie să mă rog: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!” Vine ora mesei, dar nu-mi place pâinea și nici mâncarea pentru a împlini trebuințele naturii; trebuie să mă rog suspinând: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!”

8. Voiesc să dau o îndreptare statornică gândurilor cu ajutorul cititului, dar mă împiedică durerea de cap și în cel de-al treilea ceas, copleșit de somn, pun obrazul pe sfânta pagină, sau sunt împins să măresc timpul de odihnă, începându-l mai devreme sau prelungindu-l, sau, în timpul slujbei, puterea prea mare a somnului mă face să întrerup citirea canonică a psalmilor; de asemenea, trebuie să strig: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!” În multe nopți îmi fuge somnul și sunt stăpânit de insomnii aduse de diavolul, astfel că mă văd obosit că n-am închis deloc ochii toată noaptea; cu suspine trebuie să mă rog: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!” 9. În lupta cu viciile, încă mă îmboldesc pe neașteptate chemările trupului și încearcă cu blândă mângâiere să mă atragă în timpul somnului, ispitindu-mă să le primesc; pentru ca nu cumva focul cel străin, aprinzându-se, să ardă florile de bună mireasmă ale neprihănirii, trebuie să strig: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!” Simt că mi s-au stins aprinderile poftelor și că a ațipit în măduarele mele dorința trupului; pentru ca această virtute pe care am dobândit-o – sau, mai degrabă, acest har al lui Dumnezeu – să rămână în mine cât mai mult sau pentru totdeauna, trebuie să spun cu încordare: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!”

10. Sunt neliniștit și constrâns de imboldurile mâniei, ale iubirii de arginți, ale tristeții, să întrerup blândețea pe care mi-am propus-o ca pe un ideal mult iubit; ca să nu fiu tulburat de furie și împins în amărăciunea fierei, cu cel mai adânc geamăt trebuie să strig: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!” Mă ispitește dorința de mărire, glorie deșartă, trufie, și-mi pare bine când îi văd pe alții în nepăsare și stare călduță; ca

să nu mă învingă această înrăurire primejdioasă a diavolului, cu inimă zdrobită trebuie să mă rog: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!”

11. Prin umilință și simplitate am învins îngâmfarea și trufia; ca nu cumva iarăși „să vină asupra mea picior de trufie și să mă clatine mâna păcătosului”¹²⁷, ca nu cumva adică să mă prăbușesc din înălțimea victoriei mele, trebuie să strig din toate puterile: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!” Sunt frământat de numeroase și diverse gânduri rătăcitoare, inima mi-e nestatornică, nu sunt în stare să-mi strâng gândurile împrăștiate, însăși rugăciunea mea nu mi-o pot face fără să intervină sau să-mi apară în minte chipuri, vorbe sau fapte fără rost și mă simt copleșit de atâta deșertăciune, cu sufletul atât de gol și de sterp, încât nu mă simt nicidecum capabil să dau naștere vreunei simțiri duhovnicești; ca să merit a mă curăți de această întinăciune a sufletului, de care multele mele gemete și suspine nu mă pot scăpa, în chip necesar voi striga: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!”

12. Simt că am dobândit iarăși drumul drept al sufletului, statornicia cugetărilor, vioiciunea inimii, cu o bucurie de nespus și cu extazul minții, ca urmare a venirii în ea a Duhului Sfânt, că din prisosul de bogăție duhovnicească am din belșug descoperirea înțeleșurilor celor mai sfinte, înainte cu totul ascunse pentru mine, datorită iluminării venite pe neașteptate de la Domnul; ca să merit să rămân cât mai mult timp în această stare, trebuie să am grijă și să strig de fiecare dată: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!”

13. Împresurat de frica de demoni din timpul nopții, înspăimântat de fantomele duhurilor necurate, stăpânit de groază și hărțuit, mi se duce nădejdea mântuirii; refugiindu-mă în acest verset ca într-un port salvator, voi striga din toate puterile: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!” Când, iarăși, mângăiat de Domnul și însuflețit de venirea Sa, mă voi simți ca și cum aș fi înconjurat de nenumărate mii de îngeri, astfel încât să îndrăznesc să-i atac și să-i provoc la luptă pe cei de care înainte mă temeam mai rău decât de moarte și a căror atingere și vecinătate le simțeam cu toată cutremurarea minții și a trupului, pentru

¹²⁷ Psalmul 35, 11.

ca să rămână, cu harul lui Dumnezeu, cât mai îndelung în mine vigoarea acestei statornicii, trebuie să strig din toate puterile mele: „Dumnezeule, vino-mi în ajutor! Doamne, grăbește-Te să mă ajuți!”

14. Astfel, rugăciunea cu acest verset trebuie rostită neîncetat, pentru ca în înfrângeri să ne ridicăm, iar în biruințe să fim păziți și să nu ne trufim. Meditația la acest verset, zic, să fie în sufletul tău neîntreruptă. În orice lucrare, la orice slujire, pe drum, să nu încetezi a-l cânta. La el să meditezi și când dormi, și când te recreezi, și când îți împlinești ultimele tale nevoi naturale. Această formulă mântuitoare, pentru tine necesară ca bătăile inimii, nu numai că te va păzi neatins de năvala demonilor, dar chiar te va conduce, spălat de viciile molipsitoare și pământești, către contemplarea acelor ținuturi nevăzute și cerești și te va înălța la acea ardoare inefabilă a rugăciunii, pe care puțini o cunosc.

15. Să te fure somnul meditând la acest verset și, format în exercițiul lui neîntrerupt, chiar și în somn să te obișnuiești a-l cânta. Când te trezești, acesta să te întâmpine cel dintâi, acesta s-o ia înaintea tuturor cugetărilor din stare de veghe, acesta să te așeze în genunchi când te ridici din pat, și de aici mai departe să te conducă la toate treburile și lucrările, acesta să te urmărească în tot timpul. La acesta vei medita, potrivit învățăturilor legiuitorului [Moise], „șezând în casă și mergând pe drum”¹²⁸, dormind și fiind treaz. Pe acesta îl vei scrie pe buzele tale, pe acesta îl vei așeza pe pereții casei tale și înlăuntrul pieptului tău, astfel încât să te însoțească ca un refren atunci când te prosternezi la rugăciune, iar după aceea, când te ridici și pleci după toate cele trebuitoare vieții, să-ți fie rugăciune vie și permanentă.

XI

1. Această formulă s-o păstreze neîntrerupt mintea, până ce, întărită prin folosirea ei neîncetată și prin permanentă meditație, va respinge și va îndepărta mulțimea și prisosul tuturor cugetărilor, și astfel, restrânsă la simplitatea acestui scurt verset, va ajunge cu ușurință la acea fericire care deține locul întâi între celelalte fericiri evanghelice. Căci se spune: „Fericiti

¹²⁸ Deuteronomul 6, 7.

cei săraci cu duhul, că a lor este Împărăția cerurilor”¹²⁹. În acest chip va fi sărac oricine și, distingându-se într-o astfel de sărăcie, va îndeplini acel cuvânt prorocesc: „Cel sărac și sărman va lăuda numele Domnului”¹³⁰.

2. Într-adevăr, care sărăcie poate fi mai mare sau mai sfântă decât a aceluia care, știind că n-are nicio pază, nicio putere, cere ajutor zilnic din bunăvoința altuia și, înțelegând că viața și ființa sa sunt susținute în fiecare moment de ajutorul dumnezeiesc, mărturisește pe drept că el este un cerșetor al Domnului, strigând către El cu simplitate în fiecare zi: „Eu sunt cerșetor și sărman, dar Domnul Se îngrijește de mine”¹³¹? Și așa, iluminat de Dumnezeu și ridicându-se către acea cunoaștere a Lui multiformă, el poate începe de aici încolo să se hrănească pe saturate din tainele mărețe și sfinte, potrivit acestor cuvinte ale prorocului: „Munții înalți sunt pentru cerbi, iar piatra este ascunzîș pentru arici”¹³². 3. Aceste cuvinte se potrivesc destul de bine ca înțeles cu ceea ce am spus, prin aceea că oricine stăruie în simplitate și nevinovăție nu produce vătămare sau suferință nimănui. Cel mulțumit cu simplitatea sa nu dorește decât să nu fie pradă celor ce-i întind curse. Ca un fel de arici spiritual, care se ascunde în spatele acelei pietre evanghelice ca în spatele unui vâl, adică fiind întărit cu amintirea Patimirilor Domnului și cu meditația neîncetată asupra versetului spus mai înainte, el este ferit de cursele dușmanului primejdios. Despre acești arici spirituali se spune și în *Pilde*: „Aricii, neam slab, care-și clădesc în stânci locașul lor”¹³³. 4. Și, într-adevăr, ce este mai slab decât un creștin, ce este mai neputincios decât un monah, căruia nu numai că nu-i sunt la îndemână mijloace de a se răzbuna împotriva nedreptăților, dar nu i se îngăduie nici măcar să-i răsără înlăuntrul sufletului vreun sentiment ușor și tăcut de nemulțumire? Oricine, pornind de la această stare, nu numai că posedă simplitatea nevinovăției, dar chiar este întărit cu virtutea discernământului, devenind nimicitor al șerpilor veninoși și avându-l pe Satana strivit sub picioarele

¹²⁹ Matei 5, 3.

¹³⁰ Psalmul 73, 22.

¹³¹ Psalmul 39, 23.

¹³² Psalmul 103, 19; versetul este comentat și de Fericitul Ieronim în *Epistola a CVI-a*, 65. (n.red.)

¹³³ *Pildele* 30, 26.

sale. Ajuns cu repeziciunea minții un fel de cerb spiritual, el va paște în munții prorocilor și ai apostolilor, adică se va hrăni cu cele mai înalte și mai sublime învățături ale acestora. Întreținut constant cu astfel de hrană, primind în sine și toate simțămintele din psalmi, va începe să cânte psalmii sau să-i spună ca și cum ar fi compuși de el, nu de proroc, ca pe o rugăciune proprie, pornită din adâncul inimii străpunse, sau să-i socotească adresați lui, știind că ideile lor nu s-au îndeplinit numai prin proroc sau în proroc, ci se îndeplinesc zilnic în el.

5. Abia atunci dumnezeieștile Scripturi ni se descoperă mai limpede și, într-un oarecare fel, ni se deschid vinele și măduvele [învățăturii] lor, când experiența noastră nu numai că percepe, ba chiar înțelege oarecum mai dinainte cuprinsul lor, iar înțelesul cuvintelor ni se deschide nu prin expunere, ci prin dovezi. Noi, pătrunși de același sentiment al inimii cu care a fost cântat sau compus psalmul, devenim într-un fel autori ai lui, mergând cu înțelegerea înaintea lui, și nu după el, adică prinzându-i sensul înaintea citirii cuvintelor și frazelor din care este alcătuit.

Când cântăm [un psalm], ne vine în minte ce s-a petrecut sau se petrece cu noi zilnic, ce ne-a adus fie zelul nostru, fie nepăsarea noastră, ce ne-a dăruit Providența divină sau ce pierderi am avut din înșelăciunea vrăjmașului, cum ne-a sustras uitarea de la anumite îndatoriri, cât rău ne-a făcut șubrezenia noastră omenească sau neștiința, de toate acestea ne amintim în timpul cântării psalmilor. 6. În ei găsim exprimate toate sentimentele pe care, văzându-le ca-ntr-o oglindă, le cunoaștem mai bine pe măsură ce ne-au fost prilejuite, și astfel le simțim ca pe cele văzute și pipăite de noi, iar nu ca pe cele auzite de la cei care ne învață despre ele, ca și cum noi înșine le naștem în adâncul inimii noastre, fiind oarecum sădite în noi, pătrunzându-le sensul nu din citirea textelor, ci din experiența de mai înainte. În felul acesta, mintea noastră va ajunge la acea puritate a rugăciunii, despre care am vorbit în cuvântarea anterioară, pe cât m-a ajutat Domnul. Nu doar că [rugăciunea pură] nu se ocupă cu contemplarea vreunei imagini, ba chiar ea nu se exprimă prin niciun cuvânt, prin nicio înșiruire de vorbe, fiindcă ea țâșnește din mintea noastră înflăcărată de un extaz inefabil al inimii și din ardoarea insașiabilă a duhului. Astfel, aflându-se în afara tuturor simțurilor și materiilor vizibile, mintea noastră se revarsă prin gemete și suspine spre Dumnezeu.

XII

Gherman: Socotesc că ne-ai explicat destul de clar și pe înțeles nu numai tradiția acestei discipline spirituale pe care ți-am cerut-o, ci și desăvârșirea însăși. Căci ce poate fi mai desăvârșit și mai înălțător decât să îmbrățișezi într-o meditație atât de cuprinzătoare aducerea aminte de Dumnezeu și, prin folosirea unui singur verset, trecând peste hotarele tuturor celor văzute, să închizi cumva, într-o scurtă enunțare, sentimentele tuturor rugăciunilor? De aceea, te rugăm să ne mai explici încă ceva, și anume cum am putea păstra în chip statornic acest verset pe care ni l-ai dat ca pe o formulă, pentru ca, așa cum suntem eliberați, prin harul lui Dumnezeu, de nimicurile cugetărilor lumești, la fel să le păstrăm fără schimbare pe cele duhovnicești.

XIII

1. Ori de câte ori mintea noastră se oprește asupra unei părți dintr-un psalm, pe nesimțite trece de la acea parte, fără să-și dea seama cum, la alt text din Scriptură. Și, când a început să se adâncească în el, înainte de a-l parcurge în întregime, un alt text îi apare în minte, care-i îndepărtează atenția de la cel de mai înainte. Apoi și de la acesta fug gândurile, și așa întotdeauna sufletul trece de la un psalm la alt psalm, de la textul Evangheliei sare la citirea Apostolului, iar de la acesta la proroci, și, chiar dacă se oprește la unele povestiri duhovnicești, pribegește fără oprire și fără țel prin tot corpul Scripturilor. Neputând să respingă sau să rețină ceva după propria sa voință și nici să termine ceva cu deplină judecată și examinare, el nu face decât să atingă și să deguste sensurile spirituale, fără să poată să le producă sau să le posede. 2. Astfel, mintea, mereu în mișcare și rătăcire, chiar și în timpul slujbelor umblă pe multe cărări, parcă ar fi beată, neîndeplinind cum se cuvine nicio îndatorire. De pildă, când se roagă, se duce cu gândul la vreun psalm sau la vreo lectură, când cântă, se gândește la altă idee din textul aceluiași psalm, când citește, își amintește de ceea ce a făcut și trebuie să mai facă. Și, în acest mod, nici nu reține, nici nu lasă la o parte nimic în chip disciplinat și necesar, ci pare a alerga la întâmplare, neavând puterea să se oprească și să zăbovească asupra celor ce-i aduc mulțumire.

3. Deci ne este trebuincios, înainte de toate, să cunoaștem cum putem să îndeplinim în mod desăvârșit îndatoririle duhovnicești sau cel puțin să ținem mereu prezent în mintea noastră acest verset

pe care ni l-ai dat ca formulă, pentru ca toate aceste înțeleșuri să nu se mai miște în dezordine, ba apărând, ba dispărând, ci să rămână statornic sub stăpânirea noastră.

XIV

Isaac: 1. Deși gândesc că am vorbit destul asupra acestei probleme cât timp am discutat despre starea rugăciunii, totuși, fiindcă-mi cereți să repet aceleași lucruri, mă voi ocupa pe scurt de statornicia inimii. Există trei mijloace care fac ca mintea rătăcitoare să fie statornică, și anume: vegherea, meditația și rugăciunea, care dau sufletului tărie și stabilitate, dacă stăruim asupra lor și le îndeplinim fără încetare. 2. Acestea totuși nu vor putea fi dobândite dacă mai întâi nu vom fi renunțat complet la toate grijile și preocupările vieții prezente, stăruind neobosit nu în faptele iubirii de arginți, ci în cele dedicate necesităților sacre ale mănăstirii, ca astfel să putem îndeplini acea poruncă apostolică: „Rugați-vă neîncetat”¹³⁴. Cel care se roagă numai în timpul în care-și îndoiaie genunchii se roagă foarte puțin. Și nicio dată nu se roagă cel care e cu genunchii îndoți, dar cu gândurile aiurea, și nu la rugăciune. De aceea, starea pe care vrem să o avem când ne rugăm trebuie să o avem și înainte de timpul rugăciunii. Starea minții din timpul rugăciunii depinde în chip necesar de starea ei precedentă, iar pe cel ce se roagă îl înalță la cele cerești sau îl coboară la cele pământești gândurile pe care le-a avut înainte de rugăciune.

3. Până aici și-a depănat părintele Isaac a doua expunere despre calitatea rugăciunii, iar noi l-am ascultat înmărmuriți. Fiind plini de admirație și dorind cu îndârjire să punem în practică învățătura lui despre meditația asupra aceluia verset spus mai înainte, predată de el spre a fi reținută de cei începători ca un model de formare, ni se părea cuprinzătoare și ușoară. Dar ne-am dat seama că respectarea ei este mai grea decât cea osteneală a noastră de mai înainte, prin care de obicei treceam prin tot corpul Scripturilor în mod cu totul superficial și fără stăruință. Totuși am înțeles bine că nimeni nu este exclus de la desăvârșirea inimii din cauza necunoașterii literelor și că lipsa de cultură nu este o piedică în a obține curăția inimii și a sufletului, pe care o pot dobândi cu prisosință toți, dacă-și păstrează întotdeauna sănătos și întreg gândul către Dumnezeu prin meditația neîntreruptă asupra acestui verset.

¹³⁴ 1 Tesaloniceni 5, 17.

SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL

SCURTĂ TÂLCUIRE A RUGĂCIUNII „TATĂL NOSTRU”. CĂTRE UN IUBITOR DE HRISTOS¹

Am primit pe însuși de-Dumnezeu-păzitul meu stăpân², venit la mine prin preacinstita lui scrisoare, pe cel ce este totdeauna de față și nu poate fi niciodată departe cu duhul. Căci nu disprețuiește să fie împreună cu slugile sale, pentru bogăția virtuții imitată în chip dumnezeiesc, odată ce Însuși Dumnezeu a dat-o pe aceasta ca mijloc de întâlnire chiar și cu El. De aceea, minunându-mă de mărirea coborârii lui, temerea mea față de el am amestecat-o cu afecțiune și, din amândouă, adică din temere și din afecțiune, am dat ființă iubirii, constătătoare din respect și din dorința de apropiere. Căci am voit ca temerea să nu se desfacă de afecțiune și să devină ură, nici afecțiunea dispreț, ceea ce se întâmplă când nu are unită cu ea temerea care cumpătează. Am voit mai degrabă ca iubirea să se arate lege afectuoasă ce e sădită înăuntru și tinde să se apropie de tot ce este înrudit după fire, înlocuind ura prin afecțiune și depărtând disprețul prin respect. Pe această temere știind-o fericitul David ca intrând mai mult decât toate în alcătuirea iubirii de Dumnezeu, zice: „Frica Domnului este curată și ea rămâne în veacul veacului”³. El știa însă că aceasta este altă temere decât cea care se naște din frica de pedeapsă pentru relele săvârșite. Căci aceasta se depărtează, încetând cu totul când vine iubirea, cum arată undeva în cuvintele sale marele Evanghelist Ioan, zicând: „Iubirea scoate afară frica”⁴. Dar cealaltă e o însușire caracteristică

¹ [Extras din *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți cari arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. 2, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1947, pp. 253-285. – n.red.] PG 90, 871-910; *Filocalia greacă*, ed. II, vol. 1, pp. 317-327.

² Se vede că această scriere a fost adresată unei personalități pentru care Sfântul Maxim avea un mare respect. În multe epistole adresantul era numit „stăpân”. Probabil era egumen, episcop sau dregător civil (cf. *Epistola 40. Către egumenul Talasie*, PG 91, 633).

³ *Psalmul 18*, 10.

⁴ *1 Ioan 4*, 18.

firească a desăvârșitei iubiri. Ea păstrează, prin sfiala ei, în sfinți pentru veci nestricată legea și chipul iubirii față de Dumnezeu și întreolaltă.

Împreunând deci, precum am spus, și eu temerea de stăpânul meu cu afecțiunea față de el, păstrez în această alcătuire legea iubirii. Prin respect ea mă împiedică să scriu, ca să nu se ivească disprețul; prin afecțiune însă mă silește să scriu, ca să nu pară ură desăvârșitul refuz de a scrie. Deci, ascultând de poruncă, scriu, dar nu câte gândesc, „căci gândurile omului sunt șovăielnice”, după Scriptură⁵, ci câte vrea Dumnezeu și câte dăruiește prin harul Său pentru a produce vreun oarecare folos.

„Sfatul Domnului”, zice David, „rămâne în veac; gândurile inimii Lui, din neam în neam”⁶. Prin „sfat” a înțeles, poate, sfatul lui Dumnezeu și Tatăl, cu privire la coborârea⁷ negrăită a Fiului celui Unul-Născut în vederea îndumnezeirii firii noastre, sfat care îmbrățișează marginea tuturor veacurilor⁸; iar prin „gândurile inimii Lui”, rațiunile Providenței și ale Judecății, după care cârmuiește în chip înțelept viața noastră de aici și pe cea viitoare, ca a unor generații diferite, dând fiecăreia modul cuvenit de lucrare⁹. Deci, dacă lucrul sfatului dumnezeiesc constă în îndumnezeirea firii noastre, iar scopul gândurilor dumnezeiești este să desăvârșească până la capăt cele pe care le cerem în viața noastră, e de folos să cunoaștem și să împlinim înțelesul Rugăciunii Domnului, și deci să-l și descriem¹⁰.

⁵ *Înțelepciunea lui Solomon* 9, 14.

⁶ *Psalmul* 32, 11.

⁷ *Chenoza*.

⁸ Toate veacurile (eonii) sunt purtate de dinamica lui Iisus, Cel care a coborât în ele, îngroșându-Se pe măsura îngroșării lor și înălțându-Se împreună cu înălțarea lor. Iisus e în lume prin rațiunile ei, prin Providență, prin Legea veche, încă înainte de a veni în trup pentru a Se face pârga îndumnezeirii firii omenesti. Iar după aceea conduce și de sus, dar și din sânul istoriei, procesul de îndumnezeire a firii omenesti, ba acest proces durează pentru oameni și pentru îngeri chiar și după sfârșitul acestei lumi, în veci. Deci nu e veac care să rămână pe din afara acestei misiuni.

⁹ Rațiunile Providenței se împletesc și se alternează neconținut cu cele ale Judecății, Dumnezeu îndemnând pe oameni spre cele bune atât prin inspirații și daruri pozitive, cât și prin încercări și pedepse. Aceste rațiuni dinamice (idei-forță) ce lucrează în sânul istoriei îi dau acestuia un sens unitar. Dar istoria nu e uniformă, pentru că nici rațiunile acestea nu rămân mereu aceleași, ci fiecare generație e călăuzită după alte rațiuni, dându-i-se alte misiuni, alte moduri de lucrare. De remarcat e că și despre viața viitoare spune Sfântul Maxim că va fi călăuzită după rațiunile Providenței.

¹⁰ Cele pe care le cerem în viața noastră sunt cele cuprinse în rugăciunea „Tatăl nostru”. Iar scopul gândurilor lui Dumnezeu e să împlinească acestea până la capăt. Deci se cuvine

Căci la această rugăciune s-a gândit și stăpânul meu, mișcat de Dumnezeu, când a scris către mine, sluga sa. Deci, trebuind să o fac acum temă a cuvintelor mele, rog pe Domnul, Învățătorul acestei rugăciuni, să-mi deschidă mintea spre înțelegerea tainelor din ea și să-mi dea cuvânt potrivit spre tălmăcirea celor pe care le voi înțelege. Fiindcă ea îmbrățișează tot scopul ascuns în chip tainic în cele spuse mai înainte sau, mai bine zis, vestit limpede celor puternici la minte. Cuvântul rugăciunii cuprinde cererea tuturor aceloră căroră ni s-a făcut pricinuitoare Însuși Cuvântul lui Dumnezeu smerindu-Se. El ne învață să ne silim a ne însuși acele bunuri, pe care ni le poate procura numai Dumnezeu și Tatăl prin Fiul, Care mijlocește în chip natural și prin Duhul Sfânt. Căci „mijlocitor între Dumnezeu și oameni este”, după dumnezeiescul Apostol, „Domnul Iisus”¹¹, Care a arătat oamenilor prin trupul Său pe Tatăl cel necunoscut, iar Tatălui l-a adus pe oameni în Sine, împăcați prin Duhul.

Pentru aceștia, făcându-Se om în chip neschimbat, Se face pricinuitoare și învățătorul unor taine noi și multe, încât mulțimea și mărimea lor nu le-a putut cuprinde rațiunea în vreo măsură oarecare. Dintre ele, a dăruit oamenilor, cu dărnicia Sa, care le întrece pe toate, șapte la număr, mai generale decât celelalte. Deci scopul rugăciunii este, cum am zis, să îmbrățișeze tainic tocmai înțelesul acestora, adică: 1. învățătura despre Dumnezeu¹², 2. înfierea prin har, 3. egalitatea în cinste cu îngerii, 4. împărtășirea de viață veșnică, 5. restaurarea firii ca să încline spre ea însăși în chip nepătimaș, 6. desființarea legii păcatului și 7. surparea celui rău, care ne stăpânește prin înșelăciune. Să cercetăm, așadar, adevărul celor spuse.

Teologie ne învață Cuvântul lui Dumnezeu prin faptul că Se întrupează, arătând în Sine pe Tatăl și pe Duhul Sfânt. Fiindcă întreg Tatăl și întreg Duhul Sfânt erau ființial și desăvârșit în Fiul și după ce S-a întrupat, fără ca Ei să Se întrupeze, ci Unul binevoind, iar Celălalt împreună-lucrând cu Fiul, Care Însuși Și-a lucrat întruparea. Căci Cuvântul a rămas mintal și viu¹³ și neîncăput de

să fie lămurite lucrurile pe care le cerem în rugăciunea „Tatăl nostru”, pentru a ști ce urmărește Dumnezeu prin gândurile Sale.

¹¹ 1 Timotei 2, 5.

¹² Teologia.

¹³ Sfinții Părinți aseamănă pe Tatăl cu mintea, pe Fiul cu rațiunea (sau cuvântul), iar pe Duhul cu viața. Deci Cuvântul, întrupându-Se, a rămas unit cu Mintea (Tatăl) și cu Viața (Duhul Sfânt), adică mintal și viu.

nimeni altul după ființă; decât numai de Tatăl și de Duhul Sfânt, și atunci când Și-a făcut, prin iubirea de oameni, unirea după ipostas cu trupul.

Înfierea ne-o hărăzește dăruindu-ne, după har, nașterea cea mai presus de fire, de sus, prin Duh. Pe aceasta o păzește și o păstrează, împreună cu Dumnezeu, libera voință a celor ce s-au născut, cultivând cu dragoste adevărată harul dăruit și sporind prin împlinirea sârguincioasă a poruncilor frumusețea dăruită prin har și înaintând prin golirea de patimi atât de mult în dumnezeire cât S-a golit pe Sine Cuvântul lui Dumnezeu de slava majestății Sale, pentru mântuirea noastră, făcându-Se cu adevărat om.

Egali în cinste cu îngerii i-a făcut pe oameni, întâi fiindcă „a împăcat prin sângele crucii Sale cele din cer și cele de pe pământ”¹⁴ și a surpat puterile vrăjmașe care umpleau locul dintre cer și pământ¹⁵, arătând că, în privința împărțirii darurilor dumnezeiești, ceata Puterilor cerești și pământești e una, firea omenească vestind întru veselie slava lui Dumnezeu împreună cu Puterile de sus prin una și aceeași voință; apoi fiindcă, după împlinirea lucrării Sale pentru noi, S-a înălțat la cer cu trupul primit, unind prin Sine cerul cu pământul. Prin aceasta a unit cele sensibile cu cele inteligibile și a arătat firea cea creată ca una de la o extremitate la alta a părților ei, unificată în ea însăși prin virtute și prin cunoașterea primei Cauze. Astfel, prin toate câte a săvârșit tainic, a arătat, cred, că rațiunea este legătura de unire între cele despărțite; iar lipsa rațiunii însemnează dezbinarea celor unite¹⁶. Prin aceasta ne-a îndemnat

¹⁴ *Coloseni* 1, 20.

¹⁵ Adică ne împiedicau să ne înălțăm la Dumnezeu.

¹⁶ Cuvântul „logos” poate avea aici trei sensuri: rațiune, cuvânt, Rațiunea sau Cuvântul dumnezeiesc. În toate aceste trei sensuri, logosul este legătura de unire a celor despărțite. Patima, care dezunește, este lipsa de rațiune; la fel egoismul, care nu înțelege să se subordoneze unei rațiuni majore, ce-i încadrează pe toți. Rațiunile din lucruri și din oameni tind după o rațiune mai înaltă, care e mai cuprinzătoare. O rațiune particulară care nu vrea să se subordoneze uneia mai generale nu mai e rațiune. În acest sens rațiunea unește lucrurile sau rațiunile lucrurilor despărțite. Iar Rațiunea supremă, care e în vârful piramidei tuturor rațiunilor, spre care tind toate rațiunile, este Dumnezeu-Cuvântul. El le unește pe toate. Dar și cuvântul omului către om e o trăsătură de unire între ei. Având acest rost, se înțelege că adevăratul cuvânt e o expresie a rațiunii unificatoare, a unei rațiuni care se ridică de la rațiunea individualistă la rațiunea superioară ce se arcuiește peste rațiunile particulare ale celor doi. Astfel, cuvântul nu mai e rațional, nu mai e din rațiune. Logos mai înseamnă însă și sens. Un lucru particular are sens numai dacă face parte dintr-un ansamblu. Individualul, dacă ar sta cu totul de sine, ar însemna un non-sens. Sensul unește lucrurile.

să învățăm să ne însușim rațiunea prin făptuire, ca să ne unim nu numai cu îngerii prin virtute, ci și cu Dumnezeu prin cunoștință, negând toate cele ce sunt¹⁷.

Părtași de viață dumnezeiască ne face, dându-Se pe Sine de mâncare, cum numai El știe și cei ce au primit de la El o astfel de simțire mintală¹⁸, încât, prin gustarea acestei mâncări, să cunoască prin cunoștință adevărată că „bun este Domnul”. Prin aceasta, pe cei ce mănâncă îi umple de o calitate dumnezeiască ce-i îndumnezeiește, ca Unul ce este în chip vădit și Se numește „Pâine a vieții și a puterii”.

Firea o readună în ea însăși, nu numai întrucât, făcându-Se om, Și-a păstrat voia nepătimașă și nerăzvrătită împotriva firii (neclintindu-se din temelii ei cea după fire, nici măcar împotriva celor ce L-au răstignit; dimpotrivă, alegând mai bucurios moartea pentru ei decât viața, cum arată și caracterul voluntar al patimii, sporit prin dragostea de oameni a Celui ce a pățimit), ci și întrucât a desființat dușmănia, pironind pe cruce zapisul păcatului¹⁹, pentru care avea firea războiul neîmpăcat cu ea însăși. Prin aceasta a chemat pe cei de departe și pe cei de aproape, adică pe cei de sub lege și pe cei din afara legii și, „surpând peretele din mijloc al despărțiturii, adică desființând legea poruncilor cu învățăturile ei, a zidit pe cei doi într-un singur om nou, făcând pace și împăcându-ne” prin Sine cu Tatăl²⁰ și întreolaltă, ca pe unii care nu mai avem o voie ce se împotrivește rațiunii firii, ci, precum în privința firii, tot așa și în privința voii rămânem neschimbători. Iar firea a făcut-o din nou curată de legea păcatului, neîngăduind ca întruparea Sa cea pentru noi să fie anticipată de plăcere. Pentru că zămislirea Lui s-a făcut în chip minunat, fără de sămânță, iar nașterea, mai presus de fire, fără

¹⁷ E o învățătură statornică a Sfinților Părinți că numai prin făptuire, prin practică, dobândim adevărata rațiune (și, totodată, apare în conștiința noastră Hristos cel ascuns în noi de la Botez). Unirea cu îngerii prin virtute arată că virtutea rămâne un bun permanent în cel ce se ridică mai presus de treapta făptuirii, la contemplație. De remarcat e că dobândirea adevăratei rațiuni e necesară și pentru cunoașterea mistică a lui Dumnezeu prin gnoza apofatică. Ca să fii în stare să negi toate lui Dumnezeu pentru a urca la cunoașterea Lui, trebuie să te fi pătruns întâi prin rațiune de mărginirea și de relativitatea lor.

¹⁸ Expresia „simțirea minții” (sensibilitatea spiritului) am întâlnit-o și la Diadoh [al Foticeii, *Cuvânt ascetic* – n.red.] (cap. 36, *Filocalia*, vol. I).

¹⁹ Cf. *Coloseni* 2, 14.

²⁰ *Efesenii* 2, 14-16.

stricăciune; căci Dumnezeu, născându-Se din Maică, îi strângea prin naștere legăturile fecioriei mai mult decât firea. Și a slobozit de sub domnia legii toată firea în cei ce voiesc să imite moartea Lui de bunăvoie, prin omorârea din simțire a mădularelor celor de pe pământ²¹. Căci taina mântuirii se lucrează numai în cei ce vor, nu și în cei ce rămân sub stăpânirea care-i robește.

În sfârșit, surparea tiraniei celui rău, care ne stăpânea prin înșelăciune, o face întinzând trupul biruit în Adam ca armă împotriva lui și biruindu-l. Prin aceasta a arătat trupul, înghițit mai înainte de moarte, înghițind pe înghițitoarea moarte și stricând viața aceleia²² prin moartea firească. Trupul Lui s-a făcut Vicleanului otravă, ca, pe toți câți izbutise să-i înghită câtă vreme i-a stăpânit prin moarte, să-i verse afară. Iar neamului omenesc același trup îi dăruiește viață, împingând ca pe o frământătură toată firea spre învierea vieții. Căci mai ales pentru aceasta Cuvântul, fiind Dumnezeu, Se face om (cu adevărat străin lucru la auzire!) și primește de bunăvoie moartea trupului.

Deci cererea tuturor acestora, cum am zis, vom afla că se cuprinde în cuvântul Rugăciunii.

*

Căci el spune „Tată”, pomenește „Numele” Tatălui și „Împărăția” Lui. Iar pe cel ce se roagă, îl arată ca fiind „fiu” după har al Acestui „Tată”. El vrea ca cei din cer și cei de pe pământ să ajungă la o singură voință.

Poruncește apoi să se ceară „pâinea cea spre ființă” și cere oamenilor să se împace, unind firea cu ea însăși prin porunca de a ierta și de a i se ierta, ca să nu mai fie tăiată prin deosebirea dintre voințe. Învăță apoi pe oameni să se roage, să nu cadă în ispită, ca lege a păcatului, și să fie izbăviți de cel viclean. Și se cădea ca Însuși Pricinuitorul și Dătătorul acestor bunuri să fie și Învățător al lor, ca să dea cele spuse în această rugăciune ca reguli de viață ucenicilor care cred în El și imită viețuirea Lui în trup. Prin ele a arătat „comorile ascunse ale înțelepciunii și ale cunoștinței”²³,

²¹ Cf. Coloseni 3, 5.

²² A morții.

²³ Coloseni 2, 3.

aflătoare cu adevărat în El, trezind dorința celor ce se roagă spre dobândirea lor.

Scriptura a numit, cred, această învățătură „rugăciune” deoarece cuprinde cererea darurilor date oamenilor de Dumnezeu prin har. Căci de-Dumnezeu-insuflații noștri Părinți au spus hotărât că rugăciunea este cererea acelor pe care le-a dăruit Dumnezeu, în chip cuvenit cu El Însuși, oamenilor, precum votul este făgăduința sau promisiunea acelor pe care oamenii, slujind cu adevărat lui Dumnezeu, I le aduc Lui. Ei au adus ca mărturie în sprijinul acestui cuvânt al lor Scriptura. De pildă: „Făgăduiți și dați Domnului Dumnezeului nostru”²⁴. Sau: „Câte am făgăduit, voi da Domnului, Mântuitorului meu”²⁵. Acestea se spun despre vot. Iar despre rugăciune, următoarele: „Și s-a rugat Ana, zicând: «Doamne Adonai, Dumnezeule al Puterilor, dacă auzind vei auzi pe roaba ta, dăruiește-mi mie un rod al pântecelui»”²⁶. Sau: „S-a rugat Iezechia, regele Iudei, și Isaia, fiul lui Amos, prorocul, către Domnul”²⁷. Sau: „Iar când vă rugați, ziceți: «Tatăl nostru cel din ceruri...»”, cuvinte spuse de Domnul ucenicilor. Astfel, votul este păzirea poruncilor, întărită prin voia celui ce a dat votul; iar rugăciunea, cererea pe care o face cel ce păzește bunurile poruncilor, ca să se prefacă el însuși în bunurile acelea. Sau, mai bine, votul este lupta pentru virtute, pe care aducând-o cineva lui Dumnezeu, Acela o primește cu multă plăcere, iar rugăciunea este cununa virtuții, pe care Dumnezeu o dăruiește cu bucurie.

Deci, fiindcă s-a arătat că rugăciunea este cererea bunurilor procurate de Cuvântul cel întrupat, luându-L pe El Însuși ca învățător al cuvintelor rugăciunii Sale, ne vom îngădui să pornim la tâlcuirea lor, dezvăluind cu grijă, atât pe cât se poate, înțelesul fiecărui cuvânt, știind că Însuși Cuvântul obișnuiește să hărăzească, în chip folositor, putere înțelegerii celui ce grăiește.

²⁴ *Psalmul* 75, 11.

²⁵ *Iona* 2, 10.

²⁶ *1 Regi* 1, 10-11. Origen, în tâlcuirea la „Tatăl nostru”, se ocupă de asemenea de această deosebire între rugăciune (προσευχή) și vot (εὐχή), făcând aceeași deosebire și folosind chiar această pildă a Anei (cf. Gustave BARDY, *Origène, De la prière*, Gabalda, Paris, 1932, p. 33). Totuși Sfântul Maxim, în rândurile ce urmează, ajunge la formulări mai adânci. Origen spune doar simplu că votul e un dar, iar rugăciunea e o cerere. Peste tot tâlcuirea Sfântului Maxim e mai adâncă decât a lui Origen, luând proporții de sistem, cu toată scurtimea ei.

²⁷ *2 Paralipomena* 32, 20.

*

„Tatăl nostru, Care ești în ceruri, sfințească-se Numele Tău, vie Împărăția Ta.”

Domnul îi învață în aceste cuvinte pe cei ce se roagă că se cuvine să înceapă îndată cu învățătura despre Dumnezeu. El dă aici o învățătură tainică despre modul existenței Cauzei făcătoare a lucrurilor, El Însuși fiind, după ființă, Cauza lucrurilor. Prin cuvintele rugăciunii sunt arătați „Tatăl”, „Numele” Tatălui și „Împărăția” Tatălui, ca să învățăm de la început să chemăm și să venerăm Treimea cea una. Căci „Numele” lui Dumnezeu și Tatăl, Care subzistă ființial, este Însuși Fiul cel Unul-Născut; iar „Împărăția” lui Dumnezeu și Tatăl, Care de asemenea subzistă ființial, este Duhul Sfânt. Fiindcă ceea ce Matei numește aici Împărăție, în altă parte, un alt evanghelist a numit „Duh Sfânt”, zicând: „Vie Duhul Tău cel Sfânt și să ne curățească pe noi”²⁸. Căci Tatăl nu are Numele ca pe ceva dobândit, iar Împărăția nu o cugetăm ca o demnitate care I se adaugă. Pentru că El nu a început să fie, ca să fi început să fie și Tată sau Împărat. El nu a început nici să existe, nici să existe ca Tată sau ca Împărat. Iar dacă, fiind din veci, este și Tată și Împărat din veci, atunci și Fiul și Duhul Sfânt există împreună cu Tatăl, ființial, din veci, fiind în chip natural din El și în El, mai presus de cauză și de rațiune, nu iviți, din pricina cauzei, după El. Căci relația arată deodată cu ea și pe cele pe care le leagă prin relație, neîngăduind să fie privite acestea una după alta.

Începând deci această rugăciune, suntem îndemnați să venerăm Treimea deoființă și mai presus de ființă, ca una ce este cauza facerii noastre. Pe lângă aceasta, suntem învățați să vestim și harul înfierii ce ni s-a dat nouă, fiind învredniciți să-L numim pe Cel ce ne este Făcător după fire, Tată după har. Iar aceasta ne obligă ca, cinstind numele Născătorului nostru după har, să ne silim să întipărim în viața noastră trăsăturile Celui ce ne-a născut, adică să-I sfințim numele pe pământ, să ne asemănăm Lui ca unui Tată, să ne arătăm fii prin fapte și să preamărim pe Fiul natural al Tatălui, Pricinitorul acestei înfierii, prin tot ce gândim și facem.

²⁸ Sfântul Grigorie de Nyssa spune că acest loc se află la Luca (Cuv. 3 la „Tatăl nostru”), dar la Luca 11, 2 se află aceleași cuvinte ca și la Matei. Sfântul Maxim a urmat aici Sfântului Grigorie de Nyssa.

Și sfințim Numele Tatălui nostru celui după har, Care este în ceruri, omorând pofta pământească și curățându-ne de patimile aducătoare de stricăciune. Căci sfințirea constă în desăvârșita oprire și omorâre a poftelor din simțire. Ajunși la această stare, se domolesc lătrăturile necuviincioase ale iușimii, nemaexistând pofta care să o stârnească și să o înduplece să lupte pentru plăcerile ei, odată ce a fost omorâtă prin starea de sfințenie a rațiunii. Căci, iușimea fiind avocatul poftelor, încetează să se înfurie când pofta e omorâtă.

Iar după lepădarea iușimii și a poftelor, cu drept cuvânt vine, cum zice rugăciunea, stăpânirea Împărăției lui Dumnezeu și Tatăl în cei ce se învrednicesc să spună după desfacerea de acelea: „Vie Împărăția Ta”, adică Duhul Sfânt. „Peste cine”, zice, „Mă voi odihni, dacă nu peste cel bun și smerit, care tremură de cuvintele Mele?”²⁹ De aici este vădit că Împărăția lui Dumnezeu și Tatăl este a celor smeriți și blânzi. „Fericiți”, zice, „cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul”³⁰. Se înțelege că nu pământul acesta, care deține, după fire, locul de mijloc al lumii, l-a făgăduit Dumnezeu moștenire celor ce-L iubesc pe El. Căci spune: „Când vor învia din morți, nu se vor însura și nu se vor mărita, ci vor fi ca îngerii din ceruri”³¹. Sau: „Veniți, binecuvântații Părintelui Meu, și moșteniți Împărăția cea gătită vouă de la întemeierea lumii!”³² Iar în altă parte, zice altuia, care a lucrat cu trăgare de inimă: „Intră întru bucuria Domnului tău”³³. Iar după El, dumnezeiescul Apostol zice: „Va suna din trâmbiță și cei morți în Hristos se vor scula cei dintâi întru nestricăciune. Apoi, noi, cei vii, care vom fi rămas, vom fi răpiți deodată în nori, întru întâmpinarea Domnului în văzduh, și așa vom fi totdeauna cu Domnul”³⁴.

Acestea fiind făgăduite celor ce-L iubesc pe Domnul, cine va putea spune, dacă privește la cuvântul Scripturii și dacă e mișcat de rațiune și dorește să fie slujitor al rațiunii, că cerul și Împărăția gătită de la întemeierea lumii, apoi bucuria Domnului cea ascunsă în taină și petrecerea și locuirea neîncetată și cu totul nedespărțită a celor vrednici cu Domnul sunt totuna cu „pământul”? Deci

²⁹ *Isaia* 66, 2.

³⁰ *Matei* 5, 5.

³¹ *Matei* 22, 30.

³² *Matei* 25, 34.

³³ *Matei* 25, 21.

³⁴ *1 Tesaloniceni* 4, 16-17; *1 Corinteni* 15, 52.

„pământ” socotesc că numește deprinderea și puterea întărită și cu desăvârșire neclintită a neschimbatei statornicii a celor blânzi în bine. Căci aceasta este totdeauna cu Domnul și are o bucurie neîncetată, ca una ce a primit Împărăția gătită de la început și s-a învrednicit de fixitatea³⁵ și de rânduiala cea din cer. Ea e statornicită în rațiunea virtuții, ca într-un oarecare pământ așezat la mijlocul întregii lumi. În temeiul acestei rațiuni, cel blând stând la mijloc între numele bun și faima rea, rămâne fără patimă, fără să se umfle de laude (înălțându-se sau umplându-se de slavă deșartă) și fără să se întristeze de ocări. Căci, desfăcându-și dorința de la lucrurile de care e liberă rațiunea după fire, nu simte când îl supără momelile lor, ca unul ce s-a liniștit de orice agitație în legătură cu ele și și-a îndreptat toată puterea sufletului spre eliberarea dumnezeiască, nemaiurmărind niciun interes. Această eliberare dorind Domnul să o împărtășească ucenicilor Săi, zice: „Luați jugul Meu peste voi și învățați de la Mine, că sunt blând și smerit cu inima, și veți afla odihnă sufletelor voastre”³⁶. Odihnă numește stăpânirea Împărăției dumnezeiești, care e ca o domnie ce slobozește pe cei vrednici de toată robia.

Iar dacă dă stăpânirea netrecătoare a Împărăției celor smeriți și blânzi, cine va fi atât de ne iubitor și de nedoritor al bunurilor dumnezeiești, ca să nu dorească la culme smerenia și blândețea, spre a primi pecetea Împărăției dumnezeiești, cât e cu puțință omului, purtând în duhul lui, prin har, forma neștirbită a Celui ce este în mod firesc, după ființă, Marele Împărat Hristos?

În acest om, zice marele Apostol, „nu este bărbat și femeie”³⁷, adică mânie și poftă. Căci mânia alungă silnic rațiunea și scoate afară din legea firii cugetarea. Iar pofta face mai iubite decât Cauza și Ființa cea unică și singură de dorit și nepătimitoare cele de după ea și, de aceea, socotește mai de cinste trupul decât duhul. De asemenea, face mai atrăgătoare posesiunea celor văzute decât slava și strălucirea celor inteligibile, trăgând mintea prin lucrarea plăcerii simțuale de la privirea dumnezeiască și înrudită a celor spirituale. În acest om nu mai e decât rațiunea, care s-a dezbrăcat, prin abundența virtuții, chiar și de iubirea și de afecțiunea cea mai

³⁵ Στάσις.

³⁶ Matei 11, 29.

³⁷ Galateni 3, 28.

nepătimașă, dar totuși naturală față de trup. Căci duhul a biruit cu desăvârșire firea și a convins mintea să se odihnească până și de la filosofia activității morale, când se întâlnește cu Rațiunea cea mai presus de ființă, printr-o contemplație simplă și neîmpărțită³⁸. Pentru că, dacă omul a izbutit să ajungă la această stare în care poate tăia și lepăda ușor cele ce curg în timp, nu este nimerit ca, odată ce s-a dovedit slobod de cele sensibile și a trecut peste ele, să se împovăreze iarăși cu chipul făpturii morale precum cu un cojoc.

Aceasta o arată mai limpede marele Ilie, indicând această taină prin cele pe care le-a săvârșit în chip simbolic. Acesta, când fu răpit, a dat cojocul, adică starea (sau lucrarea) de mortificare a trupului, în care era fixată măreția frumuseții sale morale, lui Elisei, ca ajutor al duhului împotriva a toată puterea vrăjmașă și ca unealtă de lovire a firii nestatornice și curgătoare, al cărei chip era Iordanul, ca să nu fie împiedicat ucenicul să treacă spre țara sfântă, înecându-se în pofta tulbure și lunecoasă după cele materiale³⁹. El însă a plecat slobod spre Dumnezeu, neoprit de niciunul dintre lucruri, prin vreo afecțiune față de ele, simplu prin dorință și necompus prin voință, spre Cel simplu prin fire⁴⁰, făcându-și

³⁸ Cel blând și numai el se ridică pe treapta cea mai înaltă a contemplării simple, nediscursive, a Rațiunii divine. Din aceasta vedem că, pentru Sfântul Maxim, rațiunea nu se distinge net de minte, fie că nu înseamnă numaidecât cugetare discursivă, fie că discursivitatea trece firesc în contemplația simplă și unitară, sau viceversa. În acest sens, „om rațional” nu e om necontemplativ, ci un om lipsit de mânie și poftă. Rațiunea nu se opune minții sau contemplației, ci patimilor. O precizare: pe treapta făptuirii morale omul poartă încă în el o afecțiune trupească în limitele naturii, dar pe cea gnostică duhul a covârșit-o prin aceasta.

³⁹ Atât la Evagrie, cât și la Sfântul Maxim, întâlnim adeseori ideea unor haine sau corpuri ce trebuie pe rând dezbrăcate pentru a ajunge omul la „minte goală”. Prima haină care trebuie dezbrăcată e cea a patimilor. Cel ce se dezbracă de ea trebuie să se îmbrace în haina virtuților; pe o treaptă mai înaltă trebuie dezbrăcată și aceasta, pentru a se îmbrăca haina vederilor contemplației naturale, ca în sfârșit să fie dezbrăcată și aceasta și mintea să rămână „goală”, ca să se întâlnească cu Rațiunea goală, cu Dumnezeu descoperit. (În acest sens se vorbește și de dezbrăcarea omului vechi.) Cel ce, asemenea lui Ilie, a trecut chiar și peste afecțiunea naturală față de cele sensibile trebuie să dezbrace și lucrarea de mortificare a trupului, adică grija de asceză, ca pe un cojoc. Dar această grijă trebuie să o îmbrace ucenicul, adică cel ce a rămas pe o treaptă mai jos. Aceasta nu înseamnă că cei ce dezbracă grija ascezei pot să zburde de acum cu trupul, ci că în el starea de mortificare a devenit ceva ce se menține de la sine, fără o grijă specială. Grija ascetică de trup l-ar împiedica acum de la contemplație. Mortificarea e un ajutor al duhului împotriva puterii vrăjmașe, adică prin ea se accentuează aspectul de duh al firii noastre.

⁴⁰ Dumnezeu e simplu după fire, dar noi ne putem dezbrina de fire prin voință, făcându-ne compuși. Deci tot prin voință putem ieși iarăși din compoziție, unificându-ne voința cu firea.

călătoria prin virtuțile generale ce se îmboldesc una pe alta și se ridică împreună ca niște cai de foc. Căci știa că ucenicul lui Hristos trebuie să lepede dispozițiile neegale, a căror deosebire îi vădește alterarea și nestatornicia, dacă patima poftei provoacă revărsarea sângelui în jurul inimii, iar mânia pusă în mișcare, fierberea sângelui. Deci cel ce a ajuns să trăiască, să se miște și să fie în Hristos s-a eliberat de apariția năprasnică a dispozițiilor neegale, nemaipurtând în el, ca pe un bărbat și o femeie, afecțiunile opuse ale acestor patimi, prin care rațiunea e robită, fiind denaturată de schimbările lor nestatornice⁴¹. Căci în rațiunea nerobită de aceste afecțiuni el are zugrăvită măreția chipului dumnezeiesc, care înduplecă sufletul să se prefacă prin hotărârea liberă a voii sale spre a deveni după asemănarea dumnezeiască și să se facă lăcaș atotstrălucit al mării Împărății care subzistă ființial cu Dumnezeu și Tatăl tuturor, adică al Duhului Sfânt⁴², lăcaș care primește, dacă se poate spune, puterea cunoștinței firii dumnezeiești, atât cât e cu putință. În această stare, nașterea celor rele încetează și a celor bune ia ființă, sufletul păzind în sine, întocmai ca Dumnezeu, prin harul chemării sale, neatins ipostasul bunurilor dăruite. În acest suflet, Hristos Se naște pururea de bunăvoie în chip mistic⁴³, făcându-Se corp prin cei mântuiți și făcând sufletul ce-L naște maică fecioară⁴⁴, întrucât acesta nu mai are, ca să spun pe scurt, prin vreo afecțiune, ca pe un bărbat și o femeie, semnele firii aflătoare sub stricăciune și facere⁴⁵.

⁴¹ Din toate acestea se vede caracterul moral al rațiunii, după Sfântul Maxim. Rațiunea e mai mult ceea ce se opune patimilor, rezistând poftelor și mâniei. Numai așa nu se denaturează, nu se alterează.

⁴² Marea împărăție a Duhului e lumea Sofiei sau a energiilor divine, care, umplând întreagă pe fiecare, pe măsura puterii fiecăruia, cum aceeași lumină îi umple pe toți, îi unește pe toți. Dar viața Duhului nu se dă pe o cale străină de rațiunea insului, deci nu e despărțită de Rațiunea (Logosul) divină, Căreia I se deschide rațiunea individuală.

⁴³ Nașterea lui Hristos este aici apariția Lui în viața conștientă a celui ce s-a purificat, fapt numit alteleori învierea lui Hristos din mormântul firii, în care S-a îngropat la Botez și de unde lucrează în chip acoperit la purificarea omului.

⁴⁴ Sufletul în grecește e de genul feminin.

⁴⁵ Sfântul Maxim face deosebire între facere (γένεσις) și naștere (γέννησις). Facerea e orice început natural de existență, care e urmat în mod necesar de stricăciune. Nașterea, când e naturală, e un mod special al facerii. Dar, când nu e naturală, ca în cazul lui Hristos, nu se mai subsumează în facere, ca început natural al unei deveniri ce duce la moarte. Hristos, deși a luat nașterea, n-a primit stricăciunea sau facerea urmată totdeauna de stricăciune. Sufletul care L-a născut a devenit fecioară, a scăpat, de asemenea, de acel fel de naștere care duce la stricăciune.

Să nu se mire nimeni că am pomenit stricăciunea înainte de facere! Căci, privind fără patimă, cu dreaptă judecată, firea celor ce apar și pier, va afla limpede că orice facere începe din stricăciune și sfârșește în stricăciune.

Dar patimile ce caracterizează cele supuse facerii și stricăciunii, cum am spus, nu le are Hristos sau viețuirea și rațiunea lui Hristos sau după Hristos. Căci s-a spus: „În Hristos Iisus nu este bărbat și femeie”⁴⁶, iar prin aceasta se indică semnele și patimile firii, care e supusă stricăciunii și facerii. Într-o asemenea viețuire nu mai sunt decât rațiunea deiformă îmbibată de cunoștința dumnezeiască⁴⁷ și mișcarea unitară a voii, care nu alege decât virtutea.

„Nici elin și iudeu.” Prin acestea se indică deosebirea învățăturilor despre Dumnezeu sau, mai adevărat vorbind, opoziția dintre ele. Cea dintâi învățătură susține nebunește niște principii, împărțind unicul principiu în lucrări și puteri potrivnice; ea născocoște slujirea la mulți zei, care se dezbină în ea însăși, împreună cu mulțimea celor ce se închină, și se face de răs prin marea varietate a slujirii. Cealaltă învățătură susține, e drept, un singur principiu, dar îngust și nedesăvârșit și aproape inconsistent, fiind lipsit de rațiune și de viață⁴⁸. De aceea, cade într-un rău tot așa de mare ca și învățătura de mai înainte, anume în latura opusă a aceleia, în ateism, mărginind la o singură persoană principiul unic și socotindu-l ca subzistând fără Cuvânt și Duh sau străbătut de Cuvântul și de Duhul ca de niște simple calități. Acesta nu-și dă seama ce Dumnezeu mai poate fi acela, care e lipsit de acestea? Sau cum Se va împărtăși Dumnezeu de acestea, ca de niște accidente, asemenea ființelor raționale supuse facerii? Niciuna dintre aceste două învățături nu este, cum am spus, în Hristos. În El sunt numai învățătura evlaviei adevărate și legea neclintită a cunoașterii tainice a lui Dumnezeu⁴⁹, care respinge deșirarea dumnezeirii, ca prima învățătură, și nu primește comprimarea dumnezeirii, ca cea de a doua. Aceasta, ca să nu dezbine dumnezeirea prin înmulțirea ființei, căci aceasta este

⁴⁶ *Galateni* 3, 28.

⁴⁷ Atributul „deiform” precizează în chip satisfăcător sensul rațiunii, la Sfântul Maxim. Nu e rațiunea opusă contemplației, ci rațiunea opusă stricăciunii patimilor, dar îmbibată de cunoștința intuitivă, tainică, a lui Dumnezeu.

⁴⁸ Adică de Logos și de Duhul Sfânt.

⁴⁹ A teologiei mistice.

greșeala elinească, nici s-o facă pătimitoare prin reducerea la un singur ipostas, socotind-o lipsită de Cuvânt și Duh, sau îmbibată de Cuvânt și Duh ca de niște simple calități, căci aceasta este greșeala iudaică, după care dumnezeirea nu este Minte, Cuvânt și Duh. Învățătura cea întru Hristos ne învață pe noi, cei chemați de har prin credință la cunoștința adevărului, să cunoaștem o unică fire și putere a dumnezeirii, adică un unic Dumnezeu, contemplat în Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, subzistând ființial ca o singură Minte necauzată, născătoare a singurului Cuvânt fără început, subzistent după ființă, și izvor al singurei Vieți eterne ce subzistă ființial ca Duh Sfânt. Ne învață să cunoaștem Treimea în unime și unimea în Treime. Nu numai pe una în alta, căci nu este Treimea în unime ca un accident în ființă, sau, întors, unimea în Treime, căci este fără calități. Nici ca pe altceva și altceva, căci nu se deosebește prin eterogenitatea firii unimea de Treime, fiind o fire unică și simplă. Nici pe una înaintea alteia, căci nu se deosebește printr-o putere mai mică Treimea de unime sau unimea de Treime. Nu se deosebește unitatea de Treime nici ca ceea ce-i comun și general părților subordonate, ca să fie contemplată numai prin cugetare, căci această unitate este o ființă existând de sine în sens propriu și o putere cu adevărat puternică prin ea însăși. Nu este nici una prin alta; căci nu este la mijloc vreo relație ca între efect și cauză, acolo unde e totul unul și același și fără nicio relație. Dar nu este nici una din alta; căci nu provine Treimea din unitate, fiind nefăcută și explicându-se prin sine însăși. Ci aceeași se zice și se cugetă cu adevărat unitate și Treime. Este unitate prin rațiunea ființei, Treime prin modul existenței. Aceași este întreagă unitate, neîmpărțită de ipostasuri; și aceeași întreagă Treime, neconfundată prin unitate. Ca să nu se introducă prin împărțire mulțime de zei sau să se înlăture prin confuzie orice Dumnezeu. Învățătura lui Hristos strălucește prin ocolirea amândurora.

Iar prin învățătura lui Hristos înțeleg noua propovăduire a adevărului, în care „nu este bărbat și femeie”, adică semnele și patimile firii celei supuse stricăciunii și nașterii; „nici elin și iudeu”, adică învățăturile potrivnice despre dumnezeire. În ea nu este „nici tăiere împrejur și netăiere împrejur”, adică slujirile corespunzătoare ale acestora. Căci cea dintâi necinstește firea văzută de dragul simbolurilor Legii și ocărăște pe Creatorul Însuși, socotindu-L Făcător al unor lucruri rele; iar cea de-a doua îndumnezeiește firea

de dragul patimilor și ridică făptura împotriva Creatorului, sfârșind amândouă în același rău, în batjocorirea lui Dumnezeu. Nu este „nici barbar și scit”, adică despărțirea și ridicarea firii împotriva ei înseși, prin voință, dezbinare prin care s-a înrădăcinat în oameni legea stricăcioasă și potrivnică a firii, a uciderii întreolaltă. „Nici rob sau slobod”, adică împărțirea aceleiași firi împotriva voii, care face fără cinste ceea ce este după fire de aceeași cinste, având ca lege ajutătoare, ce tiranizează demnitatea chipului, bunul plac al stăpânitorilor⁵⁰.

„Ci toate și întru toate este Hristos”, Care zugrăvește în duh forma⁵¹ Împărăției fără de început prin cele mai presus de fire și de lege. Această formă, precum s-a arătat mai înainte, e caracterizată prin smerenia și blândețea inimii, a căror unire desăvârșește pe omul zidit după Hristos. Căci oricine e smerit este desigur și blând, și orice e blând este desigur și smerit; smerit, ca unul ce se știe pe sine avându-și existența ca dar; blând, ca unul ce înțelege întrebuințarea ce trebuie să o facă de puterile dăruite lui după fire, făcându-le să slujească rațiunii spre nașterea virtuții și refuzând cu totul să pună lucrarea lor la dispoziția simțirii. De aceea, el este cu mintea într-o neîntreruptă mișcare spre Dumnezeu, iar cu simțirea rămâne nemișcat, nemaivrând să simtă nicidecum nimic din cele ce supără cu adevărat trupul și nelăsând să se întipărească în suflet nicio umbră de întristare, ca să nu se clatine dispoziția pricinuitoare de bucurie din el⁵². Căci nu socotește ca o lipsă de plăcere durerea cea după simțiri. Fiindcă el cunoaște o singură plăcere: unirea sufletului cu Cuvântul, a cărei lipsă este un chin fără de sfârșit, care se întinde în chip firesc peste toate veacurile. De aceea, lăsând trupul și toate ale trupului, se duce întins spre

⁵⁰ Dacă despărțirea în „barbar și scit” se referă la „distanțarea” (διδασκαίς) și răzvrătirea voluntară a firii față de ea însăși, prin certurile dintre oameni, împărțirea în „rob și slobod” e o orânduire care se impune cel mai adeseori împotriva voii celor mulți, prin voința despotică a unei minorități sau a unui singur om. Ea „tiranizează” demnitatea chipului dumnezeiesc din om, în a cărei componență intră ca o trăsătură esențială libertatea.

⁵¹ Μόρφωσις.

⁵² E o stare de „nesimțire” voluntară pentru toate durerile ce vin asupra trupului. Aceasta nu e o nesimțire generală, căci în vreme ce nu simte durerea trupului, sufletul e plin de simțirea unor bucurii spirituale („simțirea mintală sau spirituală”). Dar este și o „nesimțire” pe plan sufletească, la care trebuie să ajungă cel ce caută desăvârșirea: calmul față de laude și de ocări. Lipsa acestuia denotă o sensibilitate egoistă, o preocupare de sine, o stare morală inferioară, care poate ajunge până la o susceptibilitate morbidă.

conviețuirea cu Dumnezeu⁵³, gândindu-se la singura pagubă pe care ar putea-o avea, chiar dacă ar stăpâni toate bunurile pământului: nedobândirea așteptatei îndumnezeiri după har.

„Să ne curățim deci pe noi înșine de toată întinăciunea trupu-lui și a duhului”⁵⁴, ca să sfințim numele dumnezeiesc. Iar aceasta o facem stingând pofta, devenită în chip necuviincios desfrânată din pricina patimilor, și legând iuțimea, înfuriată în chip dezordonat de plăceri, cu rațiunea, ca să primim Împărăția lui Dumnezeu și Tatăl, Care vine la noi prin blândețe.

*

Iar acum să potrivim cuvântul următor al rugăciunii cu cele de mai înainte, zicând:

„Facă-se voia Ta, precum în cer, așa și pe pământ”.

Cel ce Îi aduce lui Dumnezeu închinare în chip tainic, numai prin facultatea rațiunii, despărțită de poftă și de iuțime, împlinește pe pământ voia lui Dumnezeu, cum o fac în cer cetele îngerilor. Acela prin toate s-a făcut împreună-slujitor și împreună-viețuitor cu îngerii, precum zice marele Apostol: „Iar petrecerea noastră este în ceruri”⁵⁵. Căci în îngeri nu se află pofta ce slăbește vigoarea minții prin plăcere, nici iuțimea ce se înfurie și latră la cei înrudiți fără cu-viință, ci numai rațiunea care duce în chip firesc spre prima rațiune pe cei raționali⁵⁶. Numai de aceasta Se bucură Dumnezeu și numai pe ea o cere de la noi, robii Săi. Aceasta o arată zicând către marele David: „Căci ce este Mie în cer și ce am voit de la tine pe pământ?”⁵⁷ Nimic nu are Dumnezeu în cer care să I se aducă de sfinții îngeri, decât slujirea rațională. Pe aceasta cerând-o și de la noi, ne-a învățat să zicem când ne rugăm: „Facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ”.

⁵³ În grecește е σωμασικ, conviețuire conjugală între suflet, ca soție (fiind de genul feminin), și Cuvântul lui Dumnezeu.

⁵⁴ 2 Corinteni 7, 1.

⁵⁵ Filipeni 3, 20.

⁵⁶ O dovadă despre încrederea Sfântului Maxim în rațiune, care e activă și în îngeri. Rațiunea e vigoare. Pofta și mânia slăbesc această vigoare, slăbind în același timp vigoarea firii. Deci tăria și incoruptibilitatea firii înseamnă predominarea rațiunii în ea. Iarăși notăm că rațiunea nu se opune contemplației, deci nici contemplația rațiunii, ci acestea două sunt aproape un tot. Rațiunea se opune poftei și mâniei, având un caracter moral, ca atare o rațiune fermă e împletită cu o voință tare.

⁵⁷ Psalmul 72, 24.

Prin urmare, să ne miște și pe noi rațiunea noastră spre căutarea lui Dumnezeu; puterea poftei spre dorirea Lui; iar iuțimea să lupte pentru păstrarea Lui⁵⁸. Mai bine zis, mintea să se întindă întreagă spre Dumnezeu, întărită de iuțime ca de un tonic și aprinsă de dorul poftirii dusă la culme. Imitând astfel pe îngerii din cer, ne vom afla slujind lui Dumnezeu prin toate, înfățișând pe pământ aceeași viețuire ca și îngerii, neavând mintea mișcată spre nimic din cele de după Dumnezeu, întocmai ca aceia.

*

Viețuind astfel, în urma votului pe care-l dăm, vom primi, ca pe o „pâine spre ființă” și spre viață, pentru hrana sufletelor noastre și pentru păstrarea și buna folosire a celor dăruite nouă, pe Cuvântul, Care a zis: „Eu sunt Pâinea care s-a coborât din cer și dă viață lumii”⁵⁹. Căci El ni Se face toate, pe măsura noastră, a celor ce suntem nutriți prin virtute și înțelepciune, și Se face corp, precum singur știe, prin fiecare din cei ce ne mântuim, în chip felurit, câtă vreme suntem încă în acest veac, după înțelesul cuvântului rugăciunii, care zice:

„Pâinea noastră cea spre ființă dă-ne-o nouă astăzi”.

Prin „astăzi” socotesc că se indică veacul acesta. Cel ce ar voi să redea mai dezvăluit acest loc al rugăciunii ar putea zice: „Pâinea noastră, pe care ne-ai gătit-o la început spre nemurirea firii, dă-ne-o nouă astăzi, cât ne aflăm încă în viața aceasta muritoare, ca să biruiască moartea păcatului hrănirea cu pâinea vieții și a cunoștinței, de care călcarea poruncii dumnezeiești nu l-a lăsat pe primul om să se facă părtaș; căci, dacă ar fi mâncat să se sature din această mâncare, nu ar fi fost cuprins de moartea păcatului”.

⁵⁸ De unde înainte vorbea de o tăiere a poftei și mâniei, acum vorbește de o punere a lor în slujba lui Dumnezeu. Propriu-zis, aceasta e învățătura justă. Prin asceză, energia biologică din poftă și mânie se preface într-o energie spirituală, producându-se un transfer ascendent sau o sublimare, precum prin căderea în păcat s-a produs un transfer descendent de pe planul spiritual pe cel biologic. Altfel, de unde ar fi apărut energia din patimi sau din afecte? Prezentarea unirii sufletului cu Hristos ca o căsnicie însoțită de plăcere arată același transfer. Desigur, aceea e o plăcere deplin armonizată cu rațiunea și cu libertatea voinței, nu ca plăcerea anarhică a simțurilor, care nesocotește rațiunea și voința sau le târăște cu ele, robind pe om.

⁵⁹ Ioan 6, 33.

Dar cel ce se roagă să primească această pâine spre ființă, desigur, nu o primește întreagă, precum este pâinea însăși, ci cât poate el să primească. Pâinea vieții Se dă pe Sine tuturor celor ce o cer, cu iubire de oameni, dar nu în același fel tuturor. Ci celor ce au făcut lucruri mari, mai mult, iar celor mai puțini în fapte, mai puțin, fiecăruia cât poate primi vrednicia minții lui⁶⁰.

Spre acest înțeles al cuvintelor de față ne-a adus Mântuitorul Însuși, poruncind apriat învățăcelilor să nu-și facă griji câtuși de puțin de hrana ce cade sub simțuri. Căci zice: „Nu vă îngrijiți de sufletul vostru ce veți mânca și veți bea, nici pentru trupul vostru, cu ce vă veți îmbrăca. Că toate acestea le caută neamurile lumii. Ci căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui și toate acestea se vor adăuga vouă”⁶¹. Cum ne-ar îndemna deci să cerem cele de care a poruncit mai înainte să nu ne îngrijim? Este vădit că nu ne-a îndemnat să cerem prin rugăciune cele de care ne-a rânduit prin poruncă să nu ne îngrijim. Căci prin rugăciune se poate cere numai ceea ce putem căuta în temeiul poruncii. Așadar, ceea ce nu ni s-a îngăduit să căutăm prin poruncă desigur că nu e îngăduit să cerem nici prin rugăciune. Iar dacă Mântuitorul a poruncit să căutăm numai Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea, cu drept cuvânt a rânduit ca aceasta să o ceară și prin rugăciune cei ce se doresc după darurile dumnezeiești. Prin aceasta, asigurând darul celor cerute în chip firesc prin rugăciune, a unit voia celor ce cer cu voia Celui ce oferă darul, făcând prin această unire afectuoasă cele două voințe una și aceeași.

⁶⁰ E o „coborâre” (chenoză) tainică a darurilor dumnezeiești, care se potențializează până la nivelul fiecăruia, ca fiecare, pe măsură ce sporește la capacitatea de primire, în desfășurarea puterilor lui spirituale, să ia mai mult din comoara darurilor ascunse în ea însăși, dar la dispoziția noastră. În această economie universală a lui Dumnezeu se cuprinde și întruparea istorică a Fiului lui Dumnezeu, ca și întruparea în fiecare om, crescând apoi și manifestându-Se potrivit cu darurile naturale și cu împrejurările de viață ale fiecăruia. Procesul acestei actualizări neconținute a energiilor necreate divine durează chiar și în viața eternă. Sofia nu e decât această formă infinit nuanțată a energiilor divine „coborâte” la nivelul fapturilor, pentru a se înălța deodată cu ele. Un nesfârșit dinamism străbate această lume a energiilor divine, ce coboară la nivelul fiecărei fapturi pentru a urca apoi cu fiecare. E o uriașă plasă coborâtă în cuprinsul întregului ocean al lumii create ca să ne ridice pe cei ce vrem să ne prindem de ea, dar care continuă să ne ridice și după ce ne-a urcat în văzduhul vieții eterne. „Pâinea” e întreagă lângă sau în fiecare. Dar unul vede sau folosește din ea numai o firimitură mică, altul una mai mare și așa mai departe; iar din nesfârșita ei dulceață sesizează fiecare cât e în stare.

⁶¹ Matei 6, 25, 32-33.

Iar dacă ni se poruncește să cerem prin rugăciune și pâinea cea de toate zilele, prin care se întreține viața noastră de aici, să nu trecem hotarele rugăciunii, privind în chip lacom înainte la multe perioade de ani și să uităm astfel că suntem muritori și avem o viață care trece ca umbra. Ci să cerem prin rugăciune, fără îngrijorare, doar pâinea trebuincioasă zilei. Să arătăm astfel că facem din viața noastră, prin înțelepciunea cea după Hristos, o meditație⁶² în vederea morții, armonizându-ne dispoziția voinței cu firea și despărțind sufletul de grija celor trupești, mai înainte de a veni moartea. Aceasta, pentru ca să nu se lipească de cele stricăcioase, întorcând spre materie dorința lui cea după fire⁶³, și să se deprindă cu lăcomia, care ne lipsește de abundența bunurilor dumnezeiești.

Să fugim, așadar, cu toată puterea de iubirea celor materiale și să ștergem afecțiunea față de ele, ca pe un praf de pe ochii noștri mintali. Să ne mulțumim numai cu cele ce susțin, dar nu și cu cele ce îndulcesc viața noastră de aici. Și numai pentru ele să ne rugăm, cum am învățat, lui Dumnezeu, ca să ne putem păzi sufletul nerobit și nimic din cele văzute să nu-l rețină de dragul trupului. Să ne arătăm mâncând pentru a trăi, nu trăind pentru a mânca. Căci primul lucru este propriu firii raționale; al doilea, celei neraționale. Să fim păzitori întocmai ai rugăciunii, arătându-ne prin fapte că îmbrățișăm cu hotărâre o unică și singură viață, pe cea în Duh, și în vederea dobândirii ei o folosim pe cea de față. De dragul aceleia să încuviințăm folosirea acesteia, atât cât să nu renunțăm de a o susține pe aceasta numai cu pâine și de-a păzi vigoarea ei naturală atât cât să nu ne fie spre stricăciune. Să nu urmărim să trăim [pur și simplu], ci să trăim lui Dumnezeu, făcând din trup un înger⁶⁴ al sufletului, străbătut de rațiune prin virtuți⁶⁵, iar din suflet, un vestitor al lui Dumnezeu prin fixarea în cele bune. Iar această pâine să o mărginim în chip firesc la o singură zi, rușinea de Dăătorul rugăciunii oprindu-ne să întindem cererea pentru ea la o a doua zi.

⁶² Pregătire.

⁶³ Ideea de transfer a energiei spirituale pe plan biologic și viceversa.

⁶⁴ Vestitor.

⁶⁵ Trup îmbibat de rațiune sau raționalizat (λελογισμένον, cum spune aici, sau λογισθέν, cum spune undeva în *Cap. theol.*) e trupul prin care se lucrează virtuțile. Căci, trupul fiind o unealtă de lucru, rațiunea arătată prin el e o rațiune orientată spre fapte. Dar faptele conforme rațiunii sunt exclusiv faptele virtuții. „Trupul raționalizat” e o paralelă la „trupul înduhovnicit”.

*

Armonizând astfel în chip real starea noastră lăuntrică cu sensul rugăciunii, vom putea să ne apropiem și de celelalte cuvinte ale ei, zicând:

„Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri”.

Așadar, după primul înțeles al cuvântului de mai înainte, trebuie să se ceară prin rugăciune pâinea nestricăcioasă a înțelepciunii în veacul acesta, al cărui simbol este „astăzi”, pâine de care ne-a despărțit la început călcarea poruncii. Dar cel ce vrea să facă aceasta nu trebuie să cunoască decât unica plăcere a dobândirii celor dumnezeiești, al căror dătător este, după fire, Dumnezeu, iar păzitor, după voință, hotărârea liberă a celui ce le-a primit; și nu trebuie să se teamă decât de o singură durere: de pierderea acestor daruri, fapt care se produce prin sfatul diavolului și prin lucrarea însăși a celui ce, obosit de moleșeala voinței, nu păzește darul cel de preț prin dispoziția voinței. El nu trebuie deci să aibă voința înclinată spre nimic din cele văzute și, prin urmare, să nu se lase abătut de niciuna din întâmplările dureroase ce-i vin asupra trupului. Cel ce face așa cu adevărat iartă fără patimă celor ce i-au păcătuit lui. Căci bunul spre care se străduiește dorința lui nu poate să i-l răpească nimeni, fiind socotit după fire cu neputință de răpit.

Acela se înfățișează pe sine lui Dumnezeu pildă de virtute – dacă e îngăduit să spunem așa –, cerând Celui ce nu poate fi imitat să-l imite pe el, zicând: „Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri”. El roagă adică pe Dumnezeu ca, precum a fost el oamenilor, așa să-i fie și lui Dumnezeu. Deci, dacă, precum a iertat el greșelile celor ce i-au păcătuit lui, vrea să i se ierte și lui din partea lui Dumnezeu, e vădit că, precum Dumnezeu iartă fără patimă pe cei pe care-i iartă, la fel și el iartă celor ce i-au greșit, arătându-se fără patimă față de cele ce i s-au întâmplat. El nu îngăduie niciunei amintiri supărătoare să se întipărească în minte⁶⁶, ca să nu fie dovedit că sfâșie firea prin înclinarea⁶⁷ voii, dezbinându-se de vreun om, om fiind și el. Unindu-se astfel

⁶⁶ Să-i modeleze mintea: τυποῦσθαι τὸν νοῦν. E o structurare a minții și teoretică, și afectivă, o structurare existențială. Același termen de τυποῦσθαι e folosit de Sfinții Părinți și pentru neconținuta modelare a minților omenești și îngerești de lumina dumnezeiască.

⁶⁷ Dispoziția.

înclinarea voii cu rațiunea firii, se înfăptuiește împăcarea lui Dumnezeu cu firea. Căci altfel nu e cu putință firii, dezbinată în ea însăși prin înclinarea voii, să primească pogorârea dumnezeiască și negrăită⁶⁸. Poate de aceea vrea Dumnezeu să se înfăptuiască mai întâi împăcările între noi; nu ca să învețe de la noi să Se împace cu cei ce I-au greșit și să ierte pedeapsa multelor și înfricoșatelor fărădelegi, ci ca să ne curățească pe noi de patimi și să se arate că dispoziția celor iertați conlucrează bucurios cu harul. Este vădit că, înclinarea voii unindu-se cu rațiunea firii, alegerea liberă a celor ce au ajuns la această stare nu va mai fi potrivnică lui Dumnezeu. Căci nu se poate cugeta nimic contrar rațiunii firii, care este atât lege naturală, cât și lege dumnezeiască, atunci când rațiunea a câștigat mișcarea voii ca să lucreze potrivit cu ea. Și, dacă nu este nimic contrar în rațiunea firii, cu drept cuvânt înclinarea voii mișcându-se în armonie cu rațiunea firii, va avea în toate lucrarea sa în armonie cu Dumnezeu. Iar lucrarea aceasta înseamnă o dispoziție activă, străbătută de harul Celui bun prin fire, spre săvârșirea virtuții⁶⁹.

Deci în această dispoziție se află cel ce se roagă cerând pâinea cunoștinței. Dar în aceeași dispoziție se va afla și cel ce, silit de fire, cere numai pâinea zilnică, dar iartă greșelile celor ce i-au greșit, ca unul ce cunoaște că după fire este muritor. Acesta, așteptând în fiecare zi, ca unul ce nu e sigur de cele viitoare, ceea ce ține de fire⁷⁰, o ia înaintea firii prin dispoziția voinței, făcându-se de bunăvoie mort față de lume, după cuvântul care zice: „Pentru Tine,

⁶⁸ Este o idee frecventă la Sfântul Maxim că voința poate înclina spre ceea ce-i potrivnic firii, ceea ce aduce o dezbinare atât în firea aflătoare în individ, cât și în firea general umană prin dezbinarea dintre indivizi. Firea are o rațiune. Când voința se unește cu ea, e o voință rațională, altfel e irațională. Rațiunea firii e rațiunea generală a ei, căreia trebuie să i se subordoneze rațiunile particulare ale diferitelor tendințe și mădulare ale firii. Voința păcătoasă de obicei se unește cu rațiunea particulară a unei tendințe, nesocotind rațiunea generală a firii, ceea ce periclitează unitatea și sănătatea firii, primejduind-o prin anarhia pe care o încurajează. Firea prin sine tinde spre unitate. Ceea ce o sfâșie e înclinarea rea sau particulară a voinței. Dar lucru vrednic de remarcat este că o fire dezbinată nu se poate uni, după Sfântul Maxim, nici cu Dumnezeu. Într-o astfel de fire e război și, unde e război, nu se poate realiza niciun fel de unire, de dragoste. Toate cele cuprinse în vârtejul războiului sunt stăpânite de ură, de afirmarea particularității lor, nu de tendința după unirea cu altceva.

⁶⁹ Harul dumnezeiesc se sălășluiește în ascunsul firii noastre, dar el așteaptă ca voia noastră să se unească cu el. Numai unindu-se voia cu el, ne preface toată viața. Propriu-zis, ceea ce câștigă voia din împreunarea cu harul, din întrepătrunderea ei cu harul (τῇ χάριτι πεποιωμένη), este tocmai dorința ei de a se armoniza cu rațiunea firii.

⁷⁰ Să moară.

Doamne, murim în fiecare zi; pentru Tine ne-am socotit ca oile de junghiere”⁷¹. De aceea se împacă cu toți, ca să nu ducă cu sine vreun semn al răutății veacului de acum când se va muta la viața fără bătrânețe și să ia de la Judecătorul și Mântuitorul tuturor răsplata egală a celor pe care le-a făcut aici.

Deci le este spre folosul amândurora dispoziția curată față de cei care i-au supărat, pentru toate motivele.

*

Dar mai ales pentru înțelesul cuvintelor care au mai rămas și care sunt:

„Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne mântuiește de cel rău”.

Scriptura arată prin acestea că cel ce nu iartă desăvârșit celor ce i-au greșit și nu-și înfățișează lui Dumnezeu inima curată de orice supărare, strălucind de lumina împăcării cu aproapele, nu va dobândi darul celor cerute și va fi predat ispitei și celui rău, după o dreaptă judecată, ca să învețe că numai așa se curățește de păcate, dacă scoate din el supărările împotriva altora. „Ispită” numește aici legea păcatului, pe care n-a avut-o primul om când a venit la existență; iar „cel rău” este diavolul, care a amestecat în firea oamenilor această lege și l-a convins pe om, prin amăgire, să-și mute dorința sufletului de la ceea ce este îngăduit la ceea ce este oprit și să se abată spre călcarea poruncii dumnezeiești, al cărei efect a fost pierderea nestricăciunii datorite lui după har.

Sau, iarăși, „ispită” numește aici consimțirea de bunăvoie a sufletului cu patimile trupului; iar „cel rău” e modul în care dispoziția pătimasă se prefăce în faptă. Judecătorul cel drept nu va izbăvi de niciuna dintre acestea pe cel ce nu iartă greșelile celor care i-au greșit, chiar dacă cere aceasta cu vorba prin rugăciune. Ba chiar

⁷¹ Psalmul 43, 24. Ideea că moartea progresa în noi în fiecare zi, că ființa noastră poartă în sine moartea din clipa în care se naște, a formulat-o Heidegger în definiția ce a dat-o ființei umane ca „Sein zum Tode”. Adevărul acesta ca fapt permanent de conștiință structurează într-un fel caracteristic întreaga existență a omului. Cei ce caută să acopere transparența acestei evidențe se refugiază în platitudinea unei vieți de obște, fugind de ei înșiși. Cei ce primesc însă acest adevăr trăiesc propria lor identitate într-un stil de sobră hotărâre. Anticiparea prin voință a acestui sfârșit inevitabil la care va ajunge firea o găsim, de asemenea, la Heidegger, care a spus că ființa umană se caracterizează prin faptul de a fi mereu lansată înaintea ei, „je vor Sich sein”, în ceea ce se arată în primul rând preocuparea de moarte.

îngăduie ca acesta să fie întinat de legea păcatului și părăsește pe cel învârtoșat și aspru la inimă, ca să fie luat în stăpânire de cel rău, ca unul ce a ales mai bine patimile de necinste, al căror semănător este diavolul, decât firea, al cărei Făcător este Dumnezeu. Nu-l împiedică să consimtă de bunăvoie cu patimile trupului, nici nu-l izbăvește de chipul în care dispoziția împătimită de ele se preface în faptă, deoarece acela, socotind de mai mică însemnătate firea decât patimile inconsistente, a ignorat, în ardoarea pentru ele, rațiunea firii. Căci, dacă s-ar fi lăsat mișcat de ea, ar fi cunoscut ce este legea firii și ce este tirania patimilor, care nu s-a născut din fire, ci s-a adăugat prin libera alegere a voii. Ar fi știut ca pe cea dintâi să o cultive, păstrând-o prin lucrările firești, iar pe cea de a doua să o alunge departe de dispoziția voii și să păzească firea prin rațiune, ca să stăruie în ea însăși, curată și neîntinată, fără ură și dezbinare. Astfel, ar fi făcut din dispoziția voii iarăși o tovarășă a firii, ca să nu aducă din altă parte nimic ce nu oferă rațiunea firii⁷². Prin aceasta ar fi alungat orice ură și orice distanță față de cel înrudit după fire, ca, rostind această rugăciune, să fie auzit și să primească har îndoit de la Dumnezeu, pentru harul simplu, adică iertarea greșelilor de mai înainte și apărarea și izbăvirea de cele viitoare, nefiind lăsat să ajungă în ispită și să fie robit de cel rău, pentru un singur lucru, și anume, pentru faptul de a fi iertat din toată inima celor apropiați.

Drept aceea, și noi, ca să înfățișez din nou pe scurt înțelesul celor spuse, dacă vrem să fim izbăviți de cel rău și să nu fim duși în ispită, să credem lui Dumnezeu și să iertăm greșelile celor ce ne-au greșit nouă. „Căci, de nu veți ierta”, zice, „oamenilor păcatele lor, nici Tatăl vostru cel din ceruri nu va ierta vouă”⁷³. Făcând aceasta, nu numai că vom lua iertarea greșelilor, ci vom birui și legea păcatului, nefiind părăsiți ca să ajungem în ispita lui; iar pe șarpele cel viclean, născătorul legii păcatului, de care ne rugăm să fim mântuiți, îl vom călca în picioare. Căci Însuși Hristos, Care a biruit lumea, ne este nouă conducător în această luptă și ne înarmează cu legile poruncilor. El este Cel ce, prin lepădarea legiuită a patimilor, leagă firea cu ea însăși prin iubire și mișcă dorința noastră nesăturată spre El Însuși, Care este Pâinea vieții, a înțelepciunii, a cunoștinței

⁷² Păcatul nu poate fi inspirat de fire. Firea nu poate da decât temeri și inspirații bune. Păcatul vine ca un adaos (ἐπιουβαίνει), prin faptul că voința primește inspirații din altă parte, sau poate nu vrea să țină seama peste tot de rațiunea firii.

⁷³ Matei 6, 14.

și a dreptății. El ne va face, prin împlinirea voii Tatălui, împreună-slujitori cu îngerii, pe noi, cei ce prin purtarea noastră în viață ne-am arătat vrednici imitatori ai bine-plăcutei viețuirii cerești. Și de acolo iarăși ne va ridica la cea mai înaltă treaptă a celor dumnezeiești, la Părintele luminilor, și ne va face părtași ai firii dumnezeiești, prin împărtășirea de Duhul după har, iar în temeiul acestui fapt vom fi fii ai lui Dumnezeu, purtând în chip neprihănit, întregi, pe Însuși Pricinuitorul harului, pe Fiul după fire al Tatălui, întreg, fără marginire, pe Cel de la care, prin care și în care avem și vom avea existența, mișcarea și viața.

Această taină a îndumnezeirii să ne fie ținta spre care să privim în rugăciune, ca să cunoaștem ce am fost și ce ne-a făcut pe noi coborârea⁷⁴ prin trup a Celui Unuia-Născut și de unde și unde ne-a ridicat prin puterea dreptei Sale de oameni iubitoare, pe noi, cei ce ne aflăm în locul cel mai de jos al lumii, la care ne coborâse povara păcatelor. Și așa să iubim și mai mult pe Cel ce ne-a gătit nouă, cu atâta înțelepciune, această mântuire. Iar prin câte facem să arătăm rugăciunea împlinită și să ne dovedim propovăduitori ai lui Dumnezeu, ai Celui ce ne este cu adevărat Tată după har. Să nu ne arătăm mai degrabă, prin patimile de necinste, având tată al vieții pe Vicleanul, care uneltește pururea să se înstăpânească silnic peste fire, și să nu schimbăm din negrijă viața noastră cu moartea. Căci fiecare dintre cei doi (Dumnezeu, adică, și diavolul) împărtășește celor care le urmează ceea ce are propriu: Unul hărăzește celor ce-L iubesc viață veșnică; celălalt sădește în cei ce se apropie de el, prin strecurarea ispitelor de bunăvoie, moartea.

Căci, după Scriptură, chipul ispitelor e îndoit: unul e prin plăcere, altul prin durere. Cel dintâi e ales de bunăvoie, iar celălalt fără voie. Cel dintâi este născătorul păcatului și de el ni s-a poruncit să ne ferim, după învățătura Domnului, care zice: „Și nu ne duce pe noi în ispită”; sau: „Privegheați și vă rugați, ca să nu intrați în ispită”⁷⁵. Iar celălalt este pedepsitorul păcatului, chinuind prin dureri și necazuri dispoziția iubitoare de păcat. De va răbda cineva acest fel de ispită, mai ales acela care nu e pironit de rău, va auzi pe marele Iacov strigând: „Gândiți-vă la toată bucuria, frații mei, când veți cădea în ispite felurite, că încercarea credinței voastre lucrează

⁷⁴ Chenoza.

⁷⁵ Matei 26, 41.

răbdare, iar răbdarea dovedirea, iar dovedirea să-și aibă lucrul desăvârșit”⁷⁶. Dar amândouă ispitele, pe cea de voie și pe cea fără de voie, le uneltește cu vicleșug cel rău: pe cea dintâi, semănându-și neghina și ațâțând sufletul prin plăcerile trupului, ca să-l înduplece să-și desfacă dorința de iubirea dumnezeiască; iar pe cea de-a doua o dorește și o cere cu viclenie, voind să strice firea prin durere, ca să silească sufletul doborât de dureri să pună în mișcare gândurile de ocară împotriva Făcătorului.

Dar, cunoscând noi planurile Vicleanului, să ne rugăm să nu ne vină ispita de bunăvoie, ca să nu ne desfacem dorința de iubirea de Dumnezeu; și să răbdăm bărbătește pe cea fără de voie, venită cu îngăduința lui Dumnezeu, ca să ne arătăm punând mai presus decât firea pe Făcătorul firii.

Deci fie ca toți cei ce chemăm numele Domnului nostru Iisus Hristos să ne izbăvim de dulcelele celui rău și să ne eliberăm de durerile viitoare, prin împărtășirea de ipostasul bunurilor viitoare, care ni se va arăta în Însuși Hristos, Domnul nostru, singurul slăvit, împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, de toată făptura. Amin.

⁷⁶ *Iacov* 1, 2-4; cf. *Romani* 5, 3-4.

SFÂNTUL ISAAC SIRUL

CUVÂNT DESPRE RUGĂCIUNE

Introducere

Textul acestui *Cuvânt* se găsește în prima și în a treia colecție de scrieri ale Sfântului Isaac, fapt care atestă importanța lui. Fiind cuprins și în prima colecție, cunoscută sub numele de *Cuvinte asce-tice*, *Cuvântul despre rugăciune* a fost tradus în secolele VIII-IX în greaca veche de monahii Avramie și Patrichie de la Lavra Sfântului Sava din Palestina. Textul critic al acestei versiuni grecești a fost editat în anul 2012 la mănăstirea athonită Iviron, versiune care a stat la baza traducerilor în limbile europene și, prin urmare, și a traducerilor românești.

În această scurtă scriere, Sfântul Isaac își prezintă, în mod sintetic, întreaga concepție despre rugăciune, formată din întâl-nirea vechii tradiții siriace cu tradiția grecească, pătrunsă prin intermediul traducerilor realizate începând cu secolul al VI-lea. Regăsim în acest *Cuvânt* învățătura antropologică și eshatologică a lui Ioan din Apamea, folosită ca structură teologică, peste care au fost adăugate elemente proprii tradiției grecești, reprezen-tate mai ales de Evagrie Ponticul. În acest fel, *Cuvântul despre rugăciune* al Sfântului Isaac poate fi considerat sinteza cea mai deplină dintre cele două tradiții filocalice, siriacă și greacă, într-o formulare care, datorită intrării acestei scrieri în circuitul mari-lor texte duhovnicești, a devenit definitorie pentru spiritualitatea răsăriteană a rugăciunii.

Scrierea a influențat, la rândul ei, autorii filocalici greci, care au cunoscut-o prin intermediul traducerii, astfel încât o găsim citată și asimilată de autorii isihasți bizantini precum Sfântul Grigorie Palama, Calist și Ignatie Xanthopoulos, dar și de Părinți duhovnicești mai recenti, precum Sfântul Nicodim Aghioritul, Sfântul Iosif Isihastul, Sfântul Sofronie de la Essex.

Traducerea a fost realizată după ediția critică a versiunii grecești¹ și confruntată cu textul siriatic din ediția Bedjan². În note sunt explicați unii termeni tehnici siriaci mai importanți folosiți de Sfântul Isaac, se fac comentarii teologice și sunt semnalate diferențele dintre textul grec și cel siriatic, în traducere fiind redată varianta originalului atunci când aceasta este diferită de vechea versiune greacă.

Ierom. Agapie CORBU

¹ ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, Λόγοι Ἀσκητικοί, ediție critică a textului grec, confruntat cu originalul siriatic, (ed.) Marcel Pirard, Sfânta Mănăstire Ivron, Sfântul Munte, 2012; traducere în limba română în: SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte ascetice*, vol. I, ed. cit. (în continuare: Isaac I). Menționăm că textul grec din recenta ediție românească reprezintă o variantă corectată a celui din ediția grecească apărută în 2012.

² MAR ISAACUS NINIVITA, *De perfectione religiosa*, (ed.) Paul Bedjan, Paris / Leipzig, 1909 (textul siriatic al Părții I); reeditată în: *The Ascetical Homilies of Mar Isaac of Nineveh*, (ed.) Paul Bedjan, Gorgias Press, Piscataway, 2007 (în continuare: BD).

AL CELUI ÎNTRE SFINȚI PĂRINTELUI NOSTRU ISAAC SIRUL CUVÂNT DESPRE RUGĂCIUNE³

*Despre diferitele schimbări din vremea rugăciunii;
și despre puterea minții; până unde se întinde această putere,
ca să-și biruiască propriile mișcări voluntare⁴
în vremea diferitelor forme de rugăciune;
care este hotarul rugăciunii până unde firea se poate întinde;
și până unde are mintea stăpânire asupra ei când se roagă;
și care este hotarul peste care, dacă trece,
aceasta nu mai este rugăciune,
chiar dacă ceea ce se săvârșește primește numele de rugăciune⁵*

16. Slavă Celui ce a revărsat cu îmbelșugare darurile Sale în oameni! Pentru că, deși ei sunt trupești, El i-a făcut să-I slujească

³ Este vorba de *Memra* 22 din textul siriac, respectiv *Cuvântul* 19 din ediția critică a versiunii grecești, corespunzând *Cuvintelor* 31 și 32 din ediția Theotokis și din *Filocalia* românească, vol. 10 (SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte despre sfintele nevoițe*, FR 10, trad. rom. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981). El apare integral ca al 14-lea *Cuvânt* din a treia colecție a scrierilor Sfântului Isaac, editată în: ISACCO DI NINIVE, Terza Collezione, (ed.) S. Chialà, *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium (CSCO)*, 637-638, *Scriptores Syri (Syr.)*, 246-247, Louvain, 2011; în limba română: SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte către singuratici*, Partea a III-a – recent regăsită, ed. cit. (în continuare: Isaac III).

⁴ „Voluntare.” Textul siriac are și acest amănunt, *ܙܐܘܐ ܣܒܝܢܐܝܐ* (zaw'e sebyanaye – BD 163, 13-14), omis de traducătorii greci.

⁵ În Partea a II-a a scrierilor sale – ISAAC OF NINEVEH, *The Second Part. Chapters IV-XLI*, (ed.) S. Brock (CSCO 554-555, *Syr.* 224-225), Louvain, 1995; în limba română: SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte către singuratici*, Partea a II-a, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2003, *Cuvântul* 32, 4 –, Sfântul Isaac numește acest *Cuvânt*: *Marele cuvânt despre rugăciunea duhovnicească*, copistul precizând într-o notiță marginală că „stă scris în Partea I”. Găsim aici o dovadă internă a autenticității Părții a II-a (în continuare: Isaac II).

⁶ Numerotarea paragrafelor, care o preia pe cea folosită în ediția bilingvă menționată în nota 1, indică numărul rândului corespunzător din ediția greacă de la Iviron și corespunde numerotării din textul grec de pe pagina stângă a ediției bilingve. Așadar, Isaac I, 19, 79 = SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte ascetice*, *Cuvântul* 19, rândul 79.

în ceata firilor netrupești și a învrednicit firea celor pământești să vorbească despre astfel de taine, mai ales pe niște păcătoși ca noi, care nu suntem vrednici nici măcar să auzim astfel de cuvinte. Dar, prin harul Său, El a deschis inima noastră oarbă pentru înțelegerea⁷ [care vine] din contemplarea Scripturilor și învățătura marilor Părinți. Pentru că din propria mea luptă nu m-am învrednicit să am experiența nici măcar a unui lucru din o mie dintre cele pe care le-am așezat în scris cu mâinile mele, mai ales în scrierea de față, pe care urmează să o înfățișăm spre stârnirea râvnei și luminarea sufletelor noastre și a celor care o citesc, care poate că se vor deștepta ca să se apropie de lucrarea ascetică venită din dorința după aceasta.

14. Altceva este dulceața rugăciunii și altceva este vederea care se petrece în vremea rugăciunii⁸. Dar a doua este mai de preț, tot așa cum este omul matur față de copilul nedesăvârșit. Uneori, stihurile se îndulcesc în gură, iar un stih este repetat la citire de nenumărate ori, în rugăciune, aceasta nelăsându-ne să trecem la alt stih și necunoscând săturare. Alteori, din rugăciune se naște o contemplație care taie rugăciunea buzelor și omul acela devine prin contemplație un trup lipsit de suflare, fiind în mare uimire. Numim aceasta vederea care se petrece în vremea rugăciunii, și nu precum spun cei fără de minte, că ar fi un chip oarecare și o formă și o trăsătură nălucită. Și, iarăși, în această contemplație⁹ petrecută în timpul rugăciunii este o măsură și o deosebire a harismelor¹⁰. Până aici este vorba de rugăciune, pentru că gândul¹¹ încă nu a trecut dincolo, ca să nu mai fie rugăciune, lucru care este mai presus de el¹². Fiindcă mișcările limbii și ale inimii în rugăciune sunt chei.

⁷ „A deschis inima noastră oarbă pentru înțelegerea...” – redat după siriacă (BD 164, 3), versiunea greacă fiind: „A deschis învârtoșarea inimii noastre ca să înțeleagă...”

⁸ „Plăcerea rugăciunii” (ܠܗܢܝܘܬܐ ܕܠܘܬܐ – *haniuta d-sluta*, BD 164, 9) poate fi gustată în intensități reduse și forme incipiente și de începători, în timp ce „vederea duhovnicească” (ܠܗܢܝܘܬܐ ܕܠܘܬܐ – *hzata da-b-sluta*: BD 164, 10), petrecută în timpul rugăciunii, este proprie celor înaintați.

⁹ Sfântul Isaac folosește alternativ în acest pasaj termenii „vedere” (ܠܗܢܝܘܬܐ – *hzata*) și „contemplație” (ܬܝܪܝܐ – *teoriya*).

¹⁰ Cf. 1 Corinteni 12, 4.

¹¹ „Gândul” – în siriacă ܠܗܫܒܐ (*hušaba* – BD 164, 21); traducerea greacă are „cugetul”.

¹² „Lucru care este mai presus de el”, adică de gând. Trecerea dincolo de hotarul rugăciunii, înțeasă ca mișcare voluntară a minții, prin gânduri, depășește ceea ce poate face omul prin puterile sale sufletești. În cursul acestui *Cuvânt*, Sfântul Isaac va arăta felul în care rugăciunea este depășită prin non-rugăciune.

Cele de după acestea sunt intrarea în comorile vistieriei¹³. Aici să se oprească toată gura, și toată limba, și inima care învistierește gândurile, și mintea care conduce simțurile, și cugetul, care este o pasăre grabnic zburătoare și foarte îndrăzneată, și orice nevoie a acestora să contenească. Iar aici să rămână și cererile, pentru că e de față Stăpânul casei¹⁴.

34. Așa¹⁵ cum toată puterea legilor și a poruncilor date oamenilor de Dumnezeu este rânduită până e atinsă curăția inimii, potrivit cu învățătura Părinților, așa și toate felurile și formele de rugăciune cu care oamenii se roagă lui Dumnezeu sunt rânduite până e atinsă rugăciunea curată. Pentru că suspinurile și plecările genunchilor și cererile din inimă, plânsul preadulce și toate formele legate de rugăciune, precum s-a zis, au fost și continuă să fie folosite până ce omul ajunge la hotarul rugăciunii curate și are putere să se miște. Însă după rugăciunea curată, când va trece peste acest hotar și va intra în cele dinlăuntru, cugetul nu va mai avea nici rugăciune, nici mișcări, nici plâns, nici putere să facă ceva, nici stăpânire peste sine, nici cerere, nici poftă, nici vreo plăcere de lucrurile nădăjduite în viața aceasta ori în veacul viitor. Și, de aceea, după rugăciunea curată nu mai este altă rugăciune. Și orice mișcare a acesteia și toate formele ei aduc cugetul până aici prin puterea pe care o are libertatea voinței. De aceea se dă o luptă în ea. Dar după acest hotar urmează o uimire, și nu o rugăciune, pentru că cugetul se oprește din rugăciune, și aceasta este o oarecare vedere, iar cugetul nu se mai roagă cu rugăciune¹⁶.

53. Orice fel de rugăciune se săvârșește prin mișcărilor sufletești. Dar, când mintea va intra în mișcările duhovnicești, acolo nu mai are rugăciune¹⁷.

¹³ „Comorile vistieriei.” L-am tradus pe *τοκεῖα* perifrastic, potrivit cu originalul siriac (gaza – BD 165, 2), care are sensurile de „comoară”, „vistierie”, iar metaforic, „Euharistic”. Acest din urmă sens dezvăluie discret fundalul sacramental al ascezei și al rugăciunii.

¹⁴ „Aici să se oprească toată gura [...] Stăpânul casei.” Sfântul Isaac descrie starea puterilor sufletești ale monahului care a depășit stadiile incipiente ale rugăciunii și a intrat, prin acestea, în „vistierie”, adică în inimă. În această stare, el nu trebuie să se mai îngrijească de niciun fel de cereri sau de mișcări ale minții, ale inimii sau ale cugetului, ci să stăruie încremenit în trăirea unitivă și văzătoare a prezenței lui Hristos în el.

¹⁵ Aici începe *Cuvântul* 32 din FR 10.

¹⁶ Sfântul Isaac rezumă în acest paragraf concepția sa despre treptele rugăciunii. Despre rugăciune propriu-zisă se poate vorbi doar până când aceasta atinge curăția deplină, încă fiind dependentă de voința omului. După intrarea cugetului înlăuntru, adică în ceea ce numea mai înainte „vistierie”, nu mai putem vorbi despre rugăciune, ci despre o non-rugăciune, care nu mai ține de voința omului, ci de lucrarea exclusivă a harului.

¹⁷ Acest paragraf recapitulează, în toată scurtimea sa, întreaga învățătură despre rugăciune formulată mai înainte, exprimând-o acum din perspectiva mișcărilor care se

56. Altceva este rugăciunea, și altceva contemplația ivită în vremea rugăciunii, chiar dacă ele își iau pricinile una din cealaltă. Pentru că prima este sămânța, iar cealaltă, adunarea snopilor; ajuns aici, cel ce seceră iese din sine printr-o vedere negrăită, minunându-se cum din semințele foarte mici și neînvelite pe care le-a semănat au odrăslit dintr-odată înaintea lui astfel de spice înflorite. El rămâne în contemplație, fără să facă nicio mișcare, pentru că orice rugăciune care se săvârșește este fie o cerere, fie o rugă, fie o laudă, fie o mulțumire. Cercetează dacă mai este oare una dintre acestea sau vreo cerere oarecare atunci când mintea a trecut acest hotar și a intrat în locul acela. Pe cel ce cunoaște adevărul îl întreb – fiindcă nu tuturor le este dat acest discernământ, ci acelora care au ajuns văzători¹⁸ și slujitori ai acestui lucru sau care au fost învățați de către astfel de Părinți și au primit din gura lor adevărul și și-au petrecut viața în acestea și cu astfel de cereri¹⁹, întrebând și primind răspuns despre adevăr.

70. Așa cum, din zeci de mii de oameni, abia de se găsește unul care să fi împlinit poruncile și rânduielele legii, și aceasta cu mici lipsuri, și să ajungă la limpezimea sufletului²⁰, tot așa unul din o mie s-a învrednicit să ajungă prin multă pază la rugăciunea curată²¹ și să străpungă acest hotar și să aibă parte de acea taină, pentru

petrec în suflet. Expresia „mișcările sufletului”, ܙܐܘܐ ܕܢܦܫܐ (zaw'e d-napša), denumește genul din care fac parte cele două specii de mișcări, sufletești și duhovnicești, numite așa după numele etapei căreia îi aparțin: mișcările sufletești ܙܐܘܐ ܕܢܦܫܐ (zaw'e napšanaye – BD 166, 4), sunt cele care țin de etapa sufletească, respectiv mișcările duhovnicești, ܙܐܘܐ ܕܪܗܢܘܬܐ (zaw'e d-ruhanuta – BD 166, 5), care țin de etapa duhovnicească. În continuare, Sfântul Isaac va arăta care sunt aceste mișcări (vide *infra*, rândurile 79-88). Despre mișcările sufletești și duhovnicești, vide și Isaac I, 27, 670-699.

¹⁸ Termenul de „văzători” (ܚܙܝܐ – hazaye, BD 166, 17) îi desemnează pe pustnicii care au ajuns la vederea lui Dumnezeu, în starea pe care Sfântul Isaac o situează dincolo de orice fel de rugăciune. Literal, în siriacă, el înseamnă „martor ocular”.

¹⁹ „Cereri.” Termenul grec ζήτησις are sensurile de „căutare, examinare, inspectare, cercetare (filozofică), discuție, dezbateri”, traducându-l pe siriacul ܕܠܬܐ (šuale – BD 166, 19), al cărui sens este doar de „(rugăciuni de) cerere”.

²⁰ „Limpezimea sufletului.” Este vorba de starea omului dinainte de cădere, ܫܦܝܘܬ ܕܢܦܫܐ (šapyut d-napša – BD 167, 1).

²¹ „Să ajungă prin multă pază la rugăciunea curată.” Cum se va vedea, pentru Isaac Sirul, în timpul rugăciunii curate voința omului este încă activă, ceea ce presupune și posibilitatea orientării ei greșite. De aici reiese și necesitatea păzirii de înșelare chiar și în această etapă. Acesta este motivul pentru care am adoptat în traducere varianta „prin multă pază” (ܕܠܬܐ ܕܢܦܫܐ ܬܝܒܐ – byad nturta sagita, BD 167, 2), care sugerează continuitatea pazei duhovnicești. Abia în etapa duhovnicească, în care voința nu mai este activă, paza duhovnicească nu își mai are rostul.

că nu mulți s-au învrednicit de rugăciunea curată, ci doar puțini²². Abia de se găsește, prin harul lui Dumnezeu, din neam în neam câte unul care să ajungă la această cunoștință, la taina aceea care este după [rugăciunea curată] și dincolo de ea.

79. Rugăciunea este cerere și grijă și dorință de ceva sau de izbăvire de ispitele de aici sau de cele viitoare sau o cerere prin care omul este ajutat în calea către Dumnezeu. Înlăuntru acestor mișcări sunt cuprinse și diversele forme de rugăciune²³. Curăția ei, precum și necurăția sunt astfel: când cugetul se pregătește să aducă [înlăuntru sufletului] una din aceste mișcări ale sale²⁴, despre care am vorbit, în el se amestecă un gând străin sau o împrăștiere în ceva, iar atunci acea rugăciune se spune că nu este curată, pentru că a adus din animalele necurate la jertfelnicul Domnului, care este inima, stâlpul cel inteligibil.

89. Iar dacă cineva își va aminti de rugăciunea numită de Părinți „duhovnicească” și, fără a înțelege sensul cuvintelor Părinților, va zice: „Și aceasta se află în hotarele rugăciunii”²⁵, eu cred că, dacă cercetăm cu atenție înțelesul, este o hulă ca o faptură să spună că poate să se roage cu rugăciunea duhovnicească²⁶. Cea care poate

²² „Așa cum [...] ci doar puțini.” Întreaga frază a fost preluată de Sfinții Calist și Ignatie pentru a justifica ierarhia adevărată de valori duhovnicești, rugăciunea curată fiind mai presus de orice lucrare (CALIST ȘI IGNATIE XANTHOPULOS, *Metodă și regulă foarte amănunțită*, în: FR 8, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017, c. 38, pp. 115-116).

²³ „Forme de rugăciune.” Expresia siriacă ܪܘܓܥܝܢܐ (eskyrne d-sluta – BD 167, 11) denumește toate felurile de rugăciune care se fac sau se pot face de către monah, ca expresie a dorinței sale de a se ruga, reprezentând tot atâtea forme de „mișcare” a sufletului, cum traduce textul grec.

²⁴ „Cugetul se pregătește [...] mișcări ale sale.” Verbul siriacă ܐܬܝܠܐ (‘al – BD 167, 17) are aici sensul de a aduce o jertfă în interiorul Templului, idee care este susținută și de contextul subsecvent. Cugetul, simbolizând preotul, aduce mișcările de rugăciune ca pe o jertfă înlăuntru sufletului, imagine a Sfintei Templului. De aceea, acest verb a fost redat în grecește prin infinitivul lui προσφέρω, „a aduce o ofrandă cultică” (cf. T. MURAOKA, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Peeters, Louvain-Paris-Walpole, MA, 2009, sv, p. 600).

²⁵ „Și aceasta se află între cele ale rugăciunii”, adică se cuprinde sub numele generic de „rugăciune”. Cel care nu înțelege sensul terminologiei folosite de Părinți crede, în mod greșit, că și așa-numita rugăciune duhovnicească este tot o rugăciune în felul celor săvârșite în mod obișnuit. Versiunea grecească are în mod greșit expresia „rugăciune duhovnicească”, epitetul lipsind în siriacă.

²⁶ „Este o hulă [...] rugăciunea duhovnicească.” Hula constă în a considera că rugăciunea duhovnicească ține de voința și putința omului. Ea este un dar și o lucrare a harului și nu poate fi realizată prin niciun fel de metode sau strădanii omenești.

fi făcută este mai prejos de rugăciunea duhovnicească, pentru că orice lucru duhovnicesc este eliberat de mișcare și de rugăciune²⁷. Iar dacă cineva abia de reușește să se roage în mod curat, ce-am mai putea spune despre rugăciunea duhovnicească? Pentru că Sfinții Părinți aveau obiceiul să denumească cu numele de „rugăciune” toate mișcărilor bune și lucrarea duhovnicească²⁸. Dar nu numai ei, ci și fericitul Tâlcuitor²⁹ obișnuia să socotească faptele bune aproape ca o rugăciune. Iar acest lucru este evident, pentru că altceva este rugăciunea [duhovnicească], și altceva sunt faptele săvârșite.

103. Această așa-zisă „rugăciune duhovnicească” este numită de unii „contemplație”³⁰, de alții „cunoștință”³¹, iar de alții „descoperire a celor inteligibile”³². Vezi că Părinții schimbă denumirile date

²⁷ „Este eliberat de mișcare și de rugăciune.” Rugăciunea fiind, după cum Sfântul Isaac a arătat mai sus, orice fel de mișcare a sufletului îndreptată spre Dumnezeu cu cereri, laude, mulțumiri etc., este clar că, încetând mișcarea, încetează și rugăciunea, precizare existentă în textul siriac și absentă în cel grec (BD 168, 11-12). Ceea ce urmează de acum este numit impropriu, în lipsa unui termen adecvat, „rugăciune”, fiind mai degrabă o „non-rugăciune”, anume o stare de unire cu Dumnezeu în uimire. Pentru Sfântul Isaac, ca și pentru ceilalți Părinți filocalici, atât sirieni, cât și greci, „mișcarea” este posterioară căderii. Ea are înțelesul de dezlipire a minții omului de starea netulburată în Dumnezeu și de intrare în dinamica lumii create printr-o mișcare tot mai diversificată. Ideea din spatele formulei Sfântului Isaac: „Orice lucru duhovnicesc este eliberat de mișcare și de rugăciune” este că orice lucrare duhovnicească este și o stare, care depășește fenomenul schimbător și perceput cu simțurile. În *Capetele gnostice* (text siriac în manuscrisul syr. e. 7 din Biblioteca Bodleiană de la Oxford; o versiune în limba română, realizată după traducerile din italiană și franceză, în: SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte către singuratici*, Partea a II-a, ed. cit.; în continuare: KG), Isaac numește rugăciunea duhovnicească „oprire” și „stare înaintea Adevărului” (KG 2, 35).

²⁸ În greacă, substantivul „lucrare” este redat la plural, deoarece a fost considerat ca denumind faptele ascetice săvârșite de monahi. În siriacă însă, el este la singular, alcătuind importanta sintagmă „lucrare duhovnicească” (ܠܥܡܠܐ ܕܚܘܒܪܐܝܬܐ – *ma'bdanuta ruhnyta*, BD 168, 15), prin care Sfântul Isaac nu denumește atât faptele ascetice săvârșite de monah, cât lucrarea Duhului Sfânt în el, cunoscută cu simțurile sufletești, ca arvună a vieții viitoare (vezi și Isaac I, 2, 62-65).

²⁹ TEODOR DE MOPSUESTIA, *Omilii catehetice*, 11, 3, în: *Les Homélies catéchétiques de Théodore de Mopsueste. Reproduction phototypique du Ms. Mingana Syr. 561* (Selly Oak College's Library, Birmingham), trad. fr. de R. Tonneau (Studi e Testi, 145), Bibliotheca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 1949.

³⁰ „Contemplație.” Întâlnim în acest punct unul dintre numeroasele exemple posibile de confundare a cuvintelor de către copiii sirieni. În manuscrisele siro-orientale apare ܠܘܝܐܪܐ („contemplație”), iar în cele siro-occidentale apare forma greșită ܠܘܝܐܪܐ („cale”), formă care a fost tradusă în versiunea greacă prin ὁδὸν.

³¹ Este vorba de „gnoză”, termen tehnic care denumește, în scrierile filocalice, cunoașterea lui Dumnezeu prin experiență.

³² „Descoperirea celor inteligibile” reprezintă revelarea de către Duhul Sfânt a tainelor duhovnicești ale creației și a lui Dumnezeu Însuși (ܠܥܡܠܐ ܕܚܘܒܪܐܝܬܐ ܕܠܝܬܐ – *gelyane d-metyad'anyata*, BD 168, 21).

lucrurilor duhovnicești? Doar lucrurile din această lume pot fi denumite cu precizie. Dar lucrurile din veacul viitor nu pot avea deloc un nume corespunzător sau adevărat, ci o cunoștință simplă, mai presus de orice denumire și de orice element, sau figură, sau culoare, sau formă, sau nume compuse³³. De aceea, când cunoștința sufletului este înălțată din lumea văzută, Părinții folosesc ce numiri vor ei ca să denumească [acea cunoștință], de vreme ce nimeni nu știe cu precizie numele ei. Dar, ca să-și sprijine pe ea gândurile sufletești, folosesc denumiri și pilde³⁴, după cuvântul celui între sfinți Dionisie, care spune: „Folosim pilde, silabe, numiri convenționale și cuvinte din cauza simțurilor. Dar, când sufletul ne este mișcat de lucrarea Duhului Sfânt spre cele dumnezeiești, atunci simțurile și lucrările săvârșite prin ele sunt de prisos, după cum și puterile sufletului duhovnicesc sunt de prisos atunci când sufletul este asemenea Dumnezeirii printr-o unire de neînțeles și este luminat prin raza luminii celei înalte, prin mișcări lipsite de ochi”³⁵.

124. Crede, așadar, frate, că mintea are puterea să distingă propriile ei mișcări până ajunge, rugându-se, în locul curăției! Dar,

³³ Rugăciunea duhovnicească aparține, potrivit Sfântului Isaac, lumii de după înviere și, de aceea, nu i se poate găsi un nume adecvat. Orice nume aparține în mod fatal acestei lumi căzute și trecătoare, conceptele, cuvintele și logica umană ținând de partea rațională discursivă a sufletului sau de „raționalitatea compusă” (ܡܠܝܬܐ ܡܪܟܒܬܐ - *mliluta mrakbata*), cum o numește Sfântul Isaac Sirul, și care îi slujește omului doar în această viață, dispărând la moarte (KG 3, 77).

³⁴ Când Părinții vor să-și exprime experiența rugăciunii duhovnicești, care este „cunoștința simplă”, harică, a lumii de după înviere, se folosesc de cuvintele create ale acestei lumi: nume, exemple, alegorii, raționamente etc. Toate acestea sunt numite de Sfântul Isaac „gânduri sufletești” (ܠܘܒܐ ܠܥܒܕܐ - *hušabe napšannaŷe*: BD 169, 8) și pe ele „se sprijină” cel care dorește să își exprime prin cuvânt experiența duhovnicească. Reiese limpede din acest paragraf că diferențele de terminologie nu exprimă întotdeauna și diferențe dogmatice de fond, dogmele fiind pentru Isaac un simplu construct verbal abstract, ulterior experienței duhovnicești și dependent de ea, care are nevoie de cunoașterea duhovnicească pentru a prinde viață. De aceea, doritorul de viață duhovnicească trebuie să se ferească de disputele dogmatice „ca de leu” (cf. Serafim SEPÄLLÄ, „Holy Spirit in Isaac of Nineveh and East Syrian Mysticism”, în vol. *The Holy Spirit in the Fathers of the Church: The Proceedings of the Seventh International Patristic Conference, Maynooth, 2008*, ed. Vincent D. Twomey, Janet E. Rutherford, Four Courts Press, Dublin, 2010, p. 143).

³⁵ SFÂNTUL DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numirile dumnezeiești*, IV, 11, în: *Corpus Dionysiacum*, I: PSEUDO-DIONYSIUS AREOPAGITA, *De divinis nominibus*, (ed.) Beate Regina Suchla, *Patristische Texte und Studien*, 33, Walter de Gruyter, Berlin / New-York, 1990; în limba română: SFÂNTUL DIONISIE AREOPAGITUL, *Opere complete*, trad. rom. de pr. D. Stăniloae, Ed. Paideia, București, 1996. Textul grec reprezintă o retroversiune din siriacă, mai puțin reușită, a originalului dionisian.

când ajunge aici, fie se întoarce spre cele lăsate în urmă, fie părăsește rugăciunea, iar rugăciunea este ca un mijlocitor între starea sufletească și cea duhovnicească. Când [mintea] se mișcă, atunci se găsește în locul sufletesc, iar când intră în celălalt loc [duhovnicesc], încetează să se mai roage. Pentru că sfinții, în veacul viitor, nu se mai roagă cu rugăciunea când mintea le este înghițită de Duhul, ci se sălășluiesc cu uimire în slava înveselitoare. Astfel, când mintea se va învrednici să simtă fericirea viitoare, atunci și pe ea însăși se va uita, și pe toate cele de aici, și nu va mai avea nicio mișcare spre ceva.

136. De aceea, omul îndrăznește să spună că toată virtutea pe care o împlinește și toată rânduiala de rugăciune, fie trupească, fie a cugetării, sunt conduse și mișcate de libertatea voinței; la fel și mintea, care este împăratul simțurilor. Când lucrarea și înrâurirea³⁶ Duhului stăpânesc asupra minții, care este iconomul³⁷ simțurilor și al gândurilor, firii i se ia libertatea, și atunci este condusă [de către Duhul], și nu ea conduce. Atunci unde va mai fi rugăciunea când firea nu poate fi stăpână pe ea însăși, ci este condusă de o altă putere acolo unde nu știe, și nici mișcările cugetării nu și le mai poate îndrepta acolo unde vrea, ci în acea vreme este ținută în robie și e condusă de acea [putere] acolo unde nu simte? Dar, atunci, nici voință nu mai are, nici nu mai știe dacă se află „în trup sau în afară de trup”³⁸, potrivit mărturiei Scripturii. Prin urmare, omul rob în acest fel și care nu mai știe de el însuși se va mai putea ruga?

151. De aceea, nimeni să nu hulească și să nu îndrăznească să spună că poate să se roage cu rugăciunea duhovnicească³⁹! Pentru că de această îndrăzneală se folosesc cei care se numesc cu mândrie „rugători”⁴⁰, și sunt simpli cu

³⁶ Cele două substantive, „lucrare” și „înrâurire”, corespund siriacului *ܡܕܢܐܢܐ* (*ma'bdanuta* – BD 170, 11), cu sensurile „lucrare, acțiune, influență”.

³⁷ „Iconomul.” În siriacă, substantivul *ܡܝܬܐܢܐ* (*metaksana* – BD 170, 11) are sensurile de „conducător care dă ordine, care pune lucrurile în ordine, disciplinează”.

³⁸ 2 Corinteni 12, 2.

³⁹ Nimeni nu poate determina prin propria voință și lucrare intrarea minții în starea de rugăciune duhovnicească. Cum se va vedea îndată, Sfântul Isaac îi are în vedere pe mesalieni, singurii eretici pe care i-a învrednicit de dojenile sale.

⁴⁰ Acești „rugători” (*ܡܝܬܐܢܐ* – *msalyane*, BD 171, 1) sunt cei din secta „mesalienilor” (potrivit denumirii siriace) sau a „evhiților” (după denumirea grecească), apăruiți în Mesopotamia secolului al IV-lea, numiți așa deoarece pretindeau că se află în starea de rugăciune duhovnicească neîncetată. Disprețuiau Sfintele Taine ale Bisericii, inclusiv Botezul, și ierarhia sacramentală. Accentuau până la patologic simțirea prezenței

cunoștința⁴¹, și se mint pe ei înșiși că se roagă cu rugăciunea duhovnicească oricând doresc. Dar cei cu smerită-cugetare și înțelepți se supun ca să învețe de la Părinți și să cunoască limitele firii și nu îngăduie gândurilor⁴² lor să se lase în seama unei astfel de îndrăzneli.

159. Întrebare: „Atunci, dacă nu este rugăciune, de ce acest har negrăit este numit cu numele de «rugăciune»?”

161. Răspuns: „Spunem că motivul este acesta: întrucât [rugăciunea duhovnicească] este dată celor vrednici în timpul rugăciunii și își ia începutul din rugăciune. De asemenea, potrivit mărturiei Părinților, acest har slăvit nu se arată în alt timp decât în cel al rugăciunii. Astfel că ea este numită cu numele de «rugăciune» pentru că, pornind de la rugăciune, mintea este condusă spre acea fericire și pentru că această rugăciune⁴³ este cauza, iar în alte momente nu are loc, așa cum arată Evagrie și alții. De aceea îi vedem pe mulți dintre sfinți că stau la rugăciune cu mintea răpită, după cum scrie în viețile lor”.

171. Dar, dacă cineva întreabă de ce aceste harisme mari și negrăite sunt date numai în timpul rugăciunii, noi vom răspunde: pentru că în acest timp, mai mult decât în oricare altul, omul este pregătit și adunat ca să fie atent la Dumnezeu, dorind și așteptând mila Lui. Și, ca să spunem pe scurt, acesta este timpul stării la ușa Împăratului ca să ceară, iar cererea celui care cere și imploră se cuvine să fie împlinită în acest răstimp. Pentru că în care vreme este omul pregătit și cu pază, așa cum este în vremea în care se roagă? Sau este oare potrivit să primească una dintre aceste harisme atunci când doarme sau muncește sau când este cu mintea plină de gânduri⁴⁴?

Sfântului Duh, la care susțineau că se ajunge exclusiv pe calea rugăciunii, simțirea indicându-le adevărata eliberare de sub tirania diavolului.

⁴¹ Expresia ἰδιῶται τῇ γνώσει („simpli cu cunoștința”) îi are în vedere atât pe cei fără carte, cât și pe oamenii obișnuiți, lipsiți de experiență duhovnicească înaltă. Ambele sensuri sunt conținute în termenul siriac ܬܝܬܝܬܐ (hedyuta – BD 171, 1) pe care ἰδιῶτης îl traduce. Textul Sfântului Isaac, întemeindu-se pe ambivalența termenului, sugerează o foarte subțire ironie la adresa mesalienilor: acești oameni sunt și neinstruiți, și fără har.

⁴² În siriacă: ܠܓܕܠܝܬܐ (hušābayhun – BD 171, 5). În versiunea greacă este tradus prin „cuget”.

⁴³ „Această rugăciune”, săvârșită din proprie voință, este cadrul în care Duhul poate înrâuri cu putere mintea monahului pentru a-i insufla rugăciunea duhovnicească, numită acum și „acea fericire”.

⁴⁴ „Plină de gânduri.” Participiul medio-pasiv πεφορμένοϛ al verbului φύρω („a uda”, de unde „a întina”, „a amesteca”) arată că mintea este amestecată, îmbibată de gânduri, griji,

183. Căci, iată, chiar dacă sfinții nu au niciun timp de nelucrare, pentru că în toată vremea sunt ocupați cu cele duhovnicești, totuși nu sunt întotdeauna pregătiți pentru rugăciune, fiindcă adeseori fie se gândesc la ceva din Scripturi, fie contemplă făpturile, iar apoi pe celelalte lucruri care aduc folos. Dar în vremea rugăciunii privirea cugetului⁴⁵ este atentă numai la Dumnezeu și își tinde către El toate mișcările și Îi aduce rugăciuni din inimă cu râvnă și căldură neîncetată.

191. De aceea, în acest timp în care sufletul are doar o singură grijă, este potrivit să izvorască din El bunăvoința dumnezeiască. Căci, iată, vedem că, atunci când fiecare este pregătit și stă la rugăciune, făcând Dumnezeirea binevoitoare, rugându-se și adunându-și mintea în Dumnezeu, atunci Duhul Sfânt coboară peste pâinea și peste vinul puse pe altar⁴⁶. Și lui Zaharia îngerul i s-a arătat în vremea rugăciunii și i-a binevestit nașterea lui Ioan. La fel și lui Petru, când se ruga pe casă, la ceasul al șaselea, i s-a arătat vedenia care l-a condus la chemarea neamurilor prin pânza coborâtă din cer și având în ea viețuitoare de tot felul. Și lui Corneliu i s-a arătat un înger în timp ce se ruga și i-a spus cele care s-au scris despre el⁴⁷. Și iarăși, lui Iosua, fiul lui Navi, Dumnezeu i-a vorbit pe când se găsea plecat cu fața la pământ, în rugăciune⁴⁸. Și iarăși, „din capacul împăcării, aflat deasupra chivotului”⁴⁹ – de unde preotul era învățat de Dumnezeu în fiecare lucru din cele de folos –, arhiereul auzea, în timpul înfricoșător al rugăciunii, cuvintele lui Dumnezeu printr-o vedenie înfricoșătoare și negrăită, atunci când „intra, o dată pe an”⁵⁰, în Sfânta Sfintelor și se arunca pe sine cu fața la pământ, în timp ce toate semințiile fiilor lui Israel erau adunate

temeri, planuri, probleme, frământări. În textul siriac corespunzător, avem participiul ܡܦܠܚܕ (mpalhad – BD 172, 4) al verbului ܡܠܚܕ (palhed – „a împrăști”, „a îndepărta”).

⁴⁵ „Privirea cugetului.” Este vorba de privirea ochiului cugetului (ܡܠܚܕ ܡܝܬܐ – hwareh d-re'yana, BD 172, 11), curățit prin făptuire, denumită în textul grec „contemplația minții”.

⁴⁶ Sfântul Isaac are în vedere că toți cei prezenți la Liturghie se roagă împreună cu preotul, cerând prefacerea Cinstitelor Daruri prin venirea Duhului Sfânt. Pasajul acesta este una dintre puținele, dar importante referințe explicite la Sfânta Liturghie și la Sfânta Euharistie, ceea ce infirmă, încă o dată, acuzațiile de mesalianism aduse în epocă lui Isaac și celorlalți Părinți filocalici sirieni. Alte referințe ale Sfântului Isaac la Sfintele Taine în: Isaac I, 18, 60; I, 27, 427; II, 5, 25-26; III, 11, 6-33.

⁴⁷ Cf. *Faptele Apostolilor* 10, 9 ș.u.

⁴⁸ Cf. *Iosua* 7, 6.

⁴⁹ *Numerii* 7, 89.

⁵⁰ *Ieșirea* 30, 10.

și stăteau la rugăciune în cortul din afară. O, cât de înfricoșătoare era taina săvârșită prin acel lucru! Astfel, toate vedeniile arătate sfinților se petrec în timpul rugăciunii.

215. Ce alt timp este sfânt și potrivit sfințirii și primirii harismelor așa cum e timpul rugăciunii, în care omul vorbește cu Dumnezeu? Pentru că în acest răstimp au loc rugăciunile și cere-urile către Dumnezeu și întâlnirile cu El. Omul își adună de pretutindeni, cu silire, toate mișcările și gândurile, își ține cugetul numai în Dumnezeu și inima îi este umplută de El. De aceea, Duhul Sfânt mișcă în om anumite înțelesuri de neînțeles, potrivit cu măsura fiecăruia, și Își ia materie din rugăciunea lui și Se mișcă în el, așa încât, datorită înțelesurilor Sale, rugăciunea se oprește din mișcare, iar mintea este înghițită în minunare, uită de dorința propriei cereri, iar mișcările ei se afundă într-o beție adâncă și nu se mai află în lumea aceasta. Acolo nu va mai fi deosebire între suflet și trup⁵¹, nici vreo oarecare amintire, așa cum a spus marele și sfântul Evagrie: „Rugăciunea este starea minții care este întreruptă din cauza minunării numai datorită luminii Sfintei Treimi”⁵².

⁵¹ „Nu va mai fi deosebire între suflet și trup.” Etapa duhovnicească este o pregustare intensă a realităților eshatologice, antropologia Sfântului Isaac fiind legată structural de viziunea sa eshatologică (cf. André LOUF, „L'homme dans l'histoire du salut selon Isaac le Syrien”, în: *Connaissance des Pères de l'Église*, 88 (2002), p. 49). Actuala etapă a istoriei lumii este caracterizată de diferențe și de inegalitate, în timp ce în catastaza eshatologică vor domni egalitatea și unitatea tuturor. Pronia dumnezeiască veghează activ la conducerea lumii spre împlinirea acestui scop, „prevăzut dinainte în gândul Semănătorului” (KG 2, 3), și, de aceea, în etapa duhovnicească, omul gustă în parte această egalitate și unitate dintre suflet și trup.

⁵² Până aici Isaac a arătat că există două trepte de rugăciune. Isaac citează traducerea siriacă a unui text evagrian care, în originalul grec, este diferit: „Rugăciunea este o stare a minții survenită numai sub înrăurirea luminii Sfintei Treimi” (Προσευχή ἐστὶ κατάστασις νοῦ ὑπὸ φωτὸς μόνου γινομένη τῆς ἁγίας Τριάδος – EVAGRIE PONTICUL, *Skemmata* 27, în: J. MUYLDERMANS, *Evagriana*. Extrait de la revue *Le Muséon*, t. XLIV, augmenté de *Nouveau fragments grecs inédits*, Paris, 1931, pp. 376-377; în limba română: EVAGRIE PONTICUL, *În luptă cu gândurile*, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2006, p. 355). Traducătorul sirian a redat termenul grec γινομένη („survenită”) prin ~~μετ~~ (metpasqa), „tăiată”, „întreruptă”, specificând în plus că această întrerupere a rugăciunii se produce „din cauza minunării”: ~~بها~~ (byad tehra). Inițial, cercetătorii au crezut că Sfântul Isaac își întemeiază învățătura despre rugăciune pe acest text evagrian greșit tradus (Irenée HAUSHERR, „Par delà l'oraison pure grâce à une coquille. À propos d'un texte d'Evagre”, în: *Revue d'Ascétique et de Mystique*, 13, 1932, p. 10). Însă studiarea mai aprofundată a textelor, mai ales după descoperirea Părților a II-a și a III-a, a arătat că nu se poate admite că Isaac și-ar fi sprijinit întreaga sa învățătură despre rugăciune doar pe acest text. Studiile ulterioare au arătat că învățătura generală despre rugăciune a lui Isaac se

Vezi că rugăciunea este întreruptă datorită minunării venite din înțelesurile născute din ea în cuget, după cum am spus mai înainte la începutul scrierii, precum și în multe alte locuri? Și iarăși, același a spus: „Starea⁵³ minții este zborul într-o înalturi a puterilor înțelegătoare, asemănătoare culorii cerului, peste care strălucește, în vremea rugăciunii, lumina Sfintei Treimi”⁵⁴.

237. Întrebare: „Când se învrednicește cineva de acest har deplin, venit în vremea rugăciunii?”

239. Răspuns: „Când mintea se dezbracă de omul cel vechi și se îmbracă cu cel nou prin har, atunci își va vedea propria ei stare

sprijină mai ales pe cea a Sfântului Ioan din Apamea, al cărui ucenic apropiat Isaac rămâne, în ciuda originii evagriene a terminologiei sale. O primă concluzie a specialiștilor a fost că „Isaac nu pare să fi asimilat integral doctrina lui Evagrie și, de aceea, rămâne dependent în mod fundamental de Ioan Pustnicul [...]”; dacă ar fi înțeles și asimilat bine doctrina lui Evagrie, Isaac nu ar fi fost amăgit de o lectură falsă, căreia să-i fi dat atâta importanță” (Élie KHALIFÉ-HACHEM, „La prière pure et la prière spirituelle selon Isaac de Ninive”, în: *Mémorial G. Khouri-Sarkis*, Louvain, 1969, pp. 169-172). O altă etapă în elucidarea acestui text o reprezintă analizele Părintelui Gabriel Bunge, care arată că, în ciuda erorii de traducere a textului evagian, atât Isaac, cât și Evagrie descriu una și aceeași trăire duhovnicească, de natură contemplativă, în care termenul specific siriac „minunare” corespunde termenului specific grec „extaz”, astfel încât se poate spune că „Patrichie și Avramie au tradus corect (în grecește) siriacul ܡܬܦܫܩܐ (*metpasqa*) prin τέμνεται („este întreruptă”), iar adaosul siriac ܒܝܕܬܗܪܐ (*byad tehra*) prin μετά ἐκπλήξεως (Gabriel BUNGE, „From Greek to Syriac – and Back: The Misadventures of a Quotation from Evagrius Ponticus”, în vol.: *Saint Isaac the Syrian and His Spiritual Legacy Proceedings of the International Patristics Conference Held at the Sts Cyril and Methodius Institute for Postgraduate Studies, Moscow, October 10-11, 2013*, (ed.) Hilarion Alfeyev, St Vladimir's Seminary Press, New York, 2015, p. 145). Aceste trei etape ale studierii academice a unei propoziții din scrierile lui Isaac au și o altă reușită: evidențierea unității experienței duhovnicești în sânul tradiției filocalice a Bisericii, indiferent de conotațiile culturale, lingvistice sau geografice ale autorilor și dincolo de limitările lingvistice inevitabile, datorate caracterului creat și determinat contextual al limbii. Traducerea în siriac a lui Evagrie, citată în textul nostru, nu redă adecvat raporturile logice din originalul evagian grec, exprimând o învățătură diferită de cea a monahului pontic. Cu toate acestea, Sfântul Isaac integrează corect acest contrasens în ansamblul învățăturii sale despre rugăciune, care este întotdeauna o mișcare a minții săvârșită, în mod intenționat, din voința omului. Prin urmare, rugăciunea nu este încă experiența negrăită a darului Sfântului Duh, care, atunci când coboară peste cel aflat în rugăciune, face ca rugăciunea să înceteze, urmând stări despre care Sfântul Isaac vorbește în cele ce urmează.

⁵³ Este vorba de starea duhovnicească descrisă mai înainte.

⁵⁴ EVAGRIE PONTICUL, *Skemmata* 4: Νοῦ κατὰστασις ἔστιν ὕψος νοητὸν οὐρανίῳ χρωματὶ παρεμφερές· ὃ καὶ τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς ἐπιγίνεται φῶς (ed. cit., p. 374). Textul este citat și de DADIȘO QATRAYA în scrierea sa *Despre isihie*, editată critic în *Los cinco Tratados sobre la Quietud (Śelya) de Dadišo Qatraya*, (ed.) Francisco del Río Sanchez, *Aula Orientalis-Supplementa*, 18, Editorial AUSA, Barcelona, 2001, I, 55.

ca fiind asemănătoare culorii cerului, numită de către bătrânii lui Israel «loc al lui Dumnezeu»⁵⁵ când li S-a arătat lor în munte”⁵⁶.

243. Prin urmare, după cum am spus, nu trebuie să numim rugăciune duhovnicească acest dar și har, ci rod al rugăciunii curate, mâncată prin Duhul. Atunci partea înțelegătoare ajunge de acolo mai presus de rugăciune, iar în vremea în care găsește ceea ce este mai bun, rugăciunea este părăsită. Atunci nu se mai roagă cu rugăciune, ci, fiind în uimire⁵⁷, se găsește între lucrurile negrăite, aflate mai presus de lumea celor muritoare, și este adusă la tăcere, nemaiștiind nimic din toate cele de aici. Aceasta este neștiința cea mai presus de cunoștință, despre care s-a spus: „Fericit cel ce a ajuns în rugăciune la neștiința care nu poate fi întrecută!”⁵⁸, de care fie să ne învrednicim prin harul Unuia-Născut, Fiului lui Dumnezeu, Căruia fie slava în veci!

⁵⁵ *Ieșirea* 24, 9-10.

⁵⁶ Expresia biblică „loc al lui Dumnezeu” și-a primit prima tâlcuire niptică în scrierile lui Evagrie Ponticul: *Praktikos*, 64 (ÉVAGRE LE PONTIQUE, *Traité pratique ou Le Moine*, vol. I-II, ed. Antoine Guillaumont și Claire Guillaumont, *Sources Chrétiennes* 170-171, Les Éditions du Cerf, Paris, 1971; în limba română: EVAGRIE PONTICUL, *Tratatul practic. Gnosticul*, trad. și comentarii de Cristian Bădiliță, Ed. Polirom, Iași, 2003², p. 112; AVVA EVAGRIE PONTICUL, *Monahul sau Făptuitorul. Praktikos*, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2016, p. 229), *Skemmata* 2 (ed. cit., p. 374), KG V, 39 (A. GUILLAUMONT, *Les six Centuries des 'Kephalaia Gnostica' d'Évagre le Pontique, Patrologia Orientalis*, 28, 1, Paris, 1958, pp. 192-193; text siriac și retroversiune greacă în: Wilhelm FRANKENBERG, *Evagrius Ponticus*, Berlin, 1912, pp. 334-335; cu transcriere politonă în colecția Βιβλιοθήκη Ἑλληνων Πατέρων καὶ Ἑκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, vol. 78, Atena, 2002, pp. 123-124), *Epistola* 38 (W. FRANKENBERG, *Evagrius Ponticus*, pp. 590-591; transcriere politonă în: ΒΕΠΕΣ, vol. 79, Atena, 2000, p. 217), *Despre gânduri*, 40 (ÉVAGRE LE PONTIQUE, *Sur les pensées*, ed. Paul Gehin, Claire Guillaumont și Antoine Guillaumont, *Sources Chrétiennes* 438, Les Éditions du Cerf, Paris, 1998, pp. 288-290). Textul a trecut de la Evagrie la Isaac, sub al cărui nume este citat de CALIST și IGNATIE (*Metoda*, ed. cit., c. 66 g), moștenirea evagriană devenind un loc comun în întreaga literatură filocalică greacă și siriacă. Alți Părinți sirieni la care se regăsește sunt IOAN DALYATHA (*Epistola* 17, 2; 48, 12, în: *La collection des Lettres de Jean de Dalyatha*, ed. Robert Beulay, PO 180, Brepols, Turnhout / Belgique, 1978; *The Letters of John of Dalyatha*, trad. Mary T. Hansbury, Gorgias Press, Piscataway, New Jersey, 2006) și IOSIF HAZZAYA (*Despre rugăciune*, c. 8; *Cartea întrebărilor*, c. 5; *Lucrările harului*, c. 12, în: AVVA IOSIF HAZZAYA - Văzătorul de Dumnezeu, *Scrieri duhovnicești (Philocalica Syriaca*, 1), trad. rom. de ierom. Agapie Corbu, Ed. Sf. Nectarie, Arad, 2019).

⁵⁷ Siriacul ܬܡܝܬܐ (*temha* – BD 175, 8), „uimire”, a fost redat în greacă prin „extaz”.

⁵⁸ Potrivit textului siriac, „nu poate fi întrecută”, iar potrivit textului grec, „nedespărțită de rugăciune”. Cf. EVAGRIE PONTICUL, KG III, 88.

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA

CAPITOLE DESPRE RUGĂCIUNE ȘI CURĂȚIA INIMII¹

1. Pentru că Dumnezeuirea este Binele absolut² și milă, cu adevărat, și abis de bunătate, ba mai degrabă este cuprinzător și al abisului acestuia, întrucât e mai presus „decât tot numele ce se numește”³ și decât orice lucru gândit, numai prin unirea cu El ar putea avea cineva parte de milă⁴. Însă cu El se unește cineva întâi prin comuniunea, pe cât e cu puțință, a virtuților asemănătoare⁵ și [apoi] prin comuniunea realizată în vremea rugăciunii de cerere și de laudă către Dumnezeu. Pe de o parte, comuniunea prin virtuți [doar] îl pregătește prin asemănare, în mod firesc, pe cel silitor să corespundă treptat scopului, [care este] primirea Dumnezeuirii, însă nu-l și unește⁶. Pe de altă parte, puterea rugăciunii ierurghisește și duce la desăvârșire⁷ însăși lucrarea

¹ Traducerea urmează textul critic din: ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Συγγράμματα*, vol. 5, (ed.) Panayotis Hristou, Ed. Kyromanos, Tesalonic, 1992, pp. 157-160; o altă traducere în limba română: SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, „Capitole despre rugăciune și curăția inimii”, în: SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Scrieri*, II, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2005, pp. 249-252. Toate scrierile palamite citate trimit la ediția critică în 6 volume: ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Συγγράμματα*, (ed.) Panayotis Hristou (vol. 1-5, 2010³), Vasilios Pseutoukas (vol. 6, 2015), Ed. Kyromanos, Tesalonic.

² SFÂNTUL DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numele divine*, II, 1 (*Corpus Dionysiacum*, I: PSEUDO-DIONYSIUS AREOPAGITA, *De divinis nominibus*, (ed.) Beate Regina Suchla, PTS 33, Walter de Gruyter, Berlin / New-York, 1990); în limba română: SFÂNTUL DIONISIE AREOPAGITUL, *Opere complete*, trad. rom. de pr. Dumitru Stăniloae, Ed. Paideia, București, 1996.

³ *Efesenii* 1, 21.

⁴ În alt loc, Sfântul Grigorie definește mila ca fiind „lucrare și mișcare a Celui ce miluiește către cel miluit” și una dintre energiile necreate ale Dumnezeuirii (SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Împotriva lui Gregoras*, 2, 60).

⁵ Adică pe cât îi face loc în sine prin propria retragere și smerire. Despre raportul dintre virtuți și unirea cu Dumnezeu, Sfântul Grigorie mai vorbește și în *Omilia* 23, 14-15 și *Omilia* 34, 10.

⁶ Cf. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Tomosul aghioritic*, 2.

⁷ „Ierurghisește și duce la desăvârșire.” Așa am tradus expresia de origine dionisiană *ἱερούργει καὶ τελεσιουργεῖ*, având în vedere contextul teologic al Sfântului Grigorie.

de înălțare plină de tensiune⁸ și de unire [treptată] a omului cu Dumnezeu, fiind o legătură a ființelor raționale cu Creatorul creaturilor⁹, atunci când, printr-o străpungere înfocată¹⁰, omul depășește patimile, gândurile și [chiar] cele ale rugăciunii; pentru că este cu neputință pentru o minte împătimită să se unească cu Dumnezeu.

Prin urmare, până ce mintea este în acest fel când se roagă¹¹, înseamnă că nici de milă nu s-a împărtășit, dar, pe cât poate să se retragă din gânduri și să se înalțe deasupra lor, tot pe atât se împărtășește și de tânguire, iar după măsura tânguirii se împărtășește în mod corespunzător și de mila mângâierii [lui Dumnezeu]. Iar dacă stăruie timp îndelungat în acestea cu smerenie, atunci [această lucrare a harului] preschimbă forma¹² întregii părți pătimitoare a sufletului.

2. Când caracterul unitar al minții devine întreit, rămânând unitar, atunci se unește cu Monada tearhică treimică, după ce a închis toată intrarea rătăcirii și a ajuns mai presus de trup, de lume și de stăpânitorul lumii. Și așa, evitând cu totul și scăpând de apucările acestora¹³, se află în sine însăși și în Dumnezeu, desfătându-se de veselia duhovnicească izvorâtă dinăuntru, atâta vreme cât este într-o astfel de stare.

⁸ „Lucrarea de înălțare plină de tensiune.” Acestea sunt sensurile cuprinse în substantivul ἀντάσις, utilizat de Sfântul Grigorie pentru a descrie tensiunea lăuntrică și duhovnicească, asociată stării de trezvie, de atenție la omul lăuntric și de adunare a minții în inimă. Nu este vorba, așadar, de o stare psihologică, autoindusă, de reverie și „înălțare” prin reflecții și meditații discursive.

⁹ Cf. SFÂNTUL DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numele divine*, III, 1.

¹⁰ „Printr-o străpungere înfocată.” Sintagma folosită de Sfântul Grigorie este: δι’ ἐμπύρου κατανύξεως, termenul ἐμπυρος având, ca adjectiv, sensurile de „aprins, arzător, mistuitor, care arde, privitor la sacrificii și jertfe aduse ca ardere”; ca substantiv, τὸ ἐμπυρον denumește însăși ofranda sau jertfa care este adusă ca ardere. Această constelație de sensuri arată că lucrarea și starea duhovnicească a străpungerii sunt o adevărată jertfă adusă lăuntric de monah.

¹¹ Adică pătimașă.

¹² „Preschimbă forma.” Așa este tradus verbul μετασκευάζω. Prin rugăciunea minții, omul ajunge treptat la o nouă *forma mentis*.

¹³ Este vorba de ispitele și de prilejurile de păcat prin care vrăjmașii caută să-l „apuce”, să-l prindă pe monah. Despre cum poate el să „evite” și „să scape” de situațiile care îl fac să-și piardă caracterul unitar al minții și îi scindează omul lăuntric, vezi SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Către Xenia*, 1.

Iar caracterul simplu al minții devine întreit, rămânând simplu, când ea se întoarce spre sine însăși și prin înălțarea prin sine, către Dumnezeu. Întoarcerea minții către ea însăși este păzirea ei. Iar înălțarea ei către Dumnezeu se realizează la început prin rugăciune, și [anume] printr-o rugăciune care le cuprinde pe toate¹⁴, dar uneori și printr-o rugăciune spusă cu multe cuvinte și în amănunt, lucru care este și mai dificil¹⁵. Iar dacă cineva rezistă cu răbdare¹⁶ în această strângere¹⁷ a minții în ea însăși și în tensiunea înălțării către Dumnezeu, strâmtorând cu o silire puternică tendința de a merge pe multe căi a rațiunii sale discursive¹⁸, se apropie în chip inteligibil de Dumnezeu și ajunge la cele negrăite și gustă din veacul viitor și cunoaște printr-o simțire a minții¹⁹ că „bun este Domnul”, precum spune și psalmistul: „Gustați și vedeți că bun este Domnul”²⁰.

Așadar, faptul ca mintea să afle caracterul treimic rămânând aceeași, [adică una] singură, păzind și fiind păzită și rugându-se în timpul păzirii²¹, poate că nu-i chiar atât de dificil. Dar a stărui timp îndelungat în această stare care le naște pe cele negrăite e, de bună seamă, cel mai dificil. Pentru că osteneala oricărei alte virtuți este mică și mult mai ușor de purtat în comparație cu aceasta. De aceea, mulți, părăsind limitările virtuții rugăciunii²², nu au mai aflat nici largul harismelor, dar pe aceia care rabdă îi întâmpină ajutorări dumnezeiești mai mari, care îi duc și îi înalță cu plăcere [duhovnicească], și înaintează spre cele dinainte. [Acele ajutorări

¹⁴ „Rugăciunea cuprinzătoare” este, în teologia filocalică, rugăciunea lui Iisus.

¹⁵ Adică presupune mai multă osteneală.

¹⁶ „Rezistă cu răbdare” redă verbul διακατερέω, „a se ține tare, a stărui, a răbda, a rezista până la capăt”. „Rezistența” avută în vedere aici de Sfântul Grigorie presupune luptă duhovnicească și împotrivire, până la sfârșitul vieții, față de firea adamică.

¹⁷ Cf. SFÂNTUL DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numele divine*, IV, 9.

¹⁸ „Tendința de a merge pe multe căi a rațiunii sale discursive” traduce gr. τὸ πολυπόρευτον τῆς διανοίας [...] τῆς οἰκείας.

¹⁹ „Simțire a minții.” Sintagma, de obârșie evagriană și consacrată de Sfântul Diadoh al Foticeii, denumește atât organul de simț al minții pentru „realitățile distincte” din lumea inteligibilă (vezi SFÂNTUL DIADOH AL FOTICEII, *Cuvânt ascetic*, c. 30, FR 1, trad. rom. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p. 416), cât și însuși actul de percepție a minții prin intermediul acestui organ senzitiv.

²⁰ Psalmul 33, 9.

²¹ Adică în răstimpul în care rămâne în spațiul duhovnicesc inteligibil, delimitat prin păzire, în care mintea, prin întoarcerea asupra ei însăși, este de nerăzboit.

²² E vorba despre rugăciunea lui Iisus, adică a inimii.

dumnezeiești] fac mai ușor de realizat ceea ce e greu de înfăptuit²³ și, sădind în noi o aptitudine, ca să spun așa, îngerească, dau putere firii noastre să petreacă împreună cu cele mai presus de fire, potrivit cu spusa de către proroc: „Câți vor răbda vor câștiga aripi ca să zboare și vor schimba puterea”²⁴.

3. Se numește „minte” atât lucrarea minții constatătoare din gânduri și reprezentări mentale, cât și puterea care le pune în lucrare pe acestea; care mai este numită și „inimă” de Scriptură²⁵. Potrivit ei, întrucât această putere este cea mai importantă dintre puterile din noi, sufletul din noi este rațional. Tocmai de aceea lucrarea minții celor care zăbovesc în rugăciune²⁶, și mai ales în cea de un singur gând²⁷, se realizează și se curățește ușor, dar puterea care o naște nu se poate curăți dacă nu se curățesc și toate celelalte puteri ale sufletului, pentru că sufletul este un lucru cu multe puteri²⁸.

Așadar, [sufletul] se întinează în întregime când apare în el răutatea, în oricare dintre puterile sale, și toate se împărtășesc de caracterul unitar al sufletului²⁹.

Dar, întrucât fiecare dintre puteri contribuie cu o lucrare diferită, prin purtarea de grijă față de una singură se curățește oricare lucrare pentru o vreme. Însă nu este curată, din această cauză, și puterea³⁰. De aceea, cel care prin purtarea de grijă în vremea rugăciunii și-a luminat în parte lucrarea minții, fie prin lumina cunoștinței, fie printr-o iluminare inteligibilă, dacă se

²³ Sfântul Maxim Mărturisitorul numește aceste ajutoare dumnezeiești „contemplații duhovnicești succesive” care curățesc treptat mintea și îi dau putere (SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete despre dragoste*, II, 5, FR 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p. 82).

²⁴ *Isaia* 40, 31.

²⁵ Cf. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Triade*, 1, 2, 3.

²⁶ Expresia „zăbovesc în rugăciune” este construită cu verbul σχολάζω („a avea timp liber, a avea tihnă, a zăbovi într-o anumită activitate, a se dedica educației”), sugerând că este vorba de monahii care, printr-un program asumat, își fac timp de rugăciune și, prin aceasta, se dedică rugăciunii ca niște elevi ce frecventează un dascăl.

²⁷ Adică rugăciunea lui Iisus.

²⁸ Cf. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Viața Sfântului Petru Athonitul*, 19.

²⁹ În greacă: κοινωνοῦσι πάσαι τῆς μὲς τῷ ἐνιαιῷ τῆς ψυχῆς.

³⁰ Este vorba de puterea sau ființa care naște lucrările minții. Pentru Sfântul Grigorie, sufletul omului, fiind chip al lui Dumnezeu, are și el o ființă sau o esență, din care omul activează diferite lucrări.

socotește din această cauză pe sine curățit, se înșală pe sine mințindu-se și, prin înfumurare, deschide ușa larg celui care mereu încearcă să înșele.

Dacă însă, cunoscându-și propria necurăție a inimii, nu se mândrește pentru acea curăție parțială, ci, luând-o ca ajutor, vede și necurăția celorlalte puteri ale sufletului și sporește în smerenie și adaugă la tânguire, află și leacuri potrivite pentru fiecare putere a sufletului: prin făptuire, curățind partea făptuitoare³¹; prin cunoștința duhovnicească, curățindu-și partea cunoscătoare; iar prin rugăciune, [curățindu-și] partea contemplativă³²; iar prin acestea ajunge la deplina, adevărata și durabila curăție a inimii și a minții³³, pe care nimeni n-o poate atinge vreodată, decât prin desăvârșirea făptuirii și prin continua experiență nemijlocită³⁴, prin contemplație și prin rugăciunea făcută în stare de contemplație³⁵.

³¹ Adică cea pătimitoare, constituită din poftă și mânie.

³² Cf. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Triade*, 1, 2, 2.

³³ Cf. SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 3, 204-218, în: SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte ascetice*, vol. I, ed. cit., p. 55.

³⁴ Prin „continua experiență nemijlocită” este tradusă sintagma τῆς ἐπιμόνου τριβῆς, „nemijlocirea” referindu-se la contactul direct dintre suflet și harul necreat.

³⁵ „Starea de contemplație” echivalează teologic cu „rugăciunea imaterială”, așa cum o numește Sfântul Grigorie în *Triade*, 1, 3, 19.

INDICE SCRIPTURISTIC

Facerea

1, 3 – p. 109
1, 9 – p. 110
1, 11 – p. 109
1, 20 – p. 110
1, 24 – p. 110
1, 26 – p. 102, 349, 351
2, 7 – p. 170
2, 8 – p. 242
2, 23 – p. 41
3, 1 – p. 145
3, 7 – p. 43
3, 8 – p. 105
3, 9 – p. 105
3, 15 – p. 231
3, 19 – p. 232
3, 22 – p. 123
4, 5 – p. 145
4, 10 – p. 254
4, 15, 24 – p. 33
4, 16 – p. 106
6, 2 – p. 42
9, 20 – p. 145
18, 11 – p. 53
19, 37 – p. 125
19, 38 – p. 125
24, 65 – p. 45
25, 23 – p. 64
27, 28 – p. 91
27, 41 – p. 145
28, 12 – p. 77

28, 20 – p. 59
28, 20-22 – p. 58
39, 6-7 – p. 145
45, 24 – p. 35
48, 16 – p. 151

Ieșirea

3, 13-14 – p. 29
3, 14 – p. 107
8, 8 – p. 58
8, 9 – p. 59
8, 28 – p. 59
8, 29 – p. 59
8, 30 – p. 59
9, 27 – p. 144
9, 27-28 – p. 59
9, 33 – p. 59
10, 17-18 – p. 59
14, 15 – p. 254
17, 11 – p. 283
17, 11-16 – p. 192
17, 13 – p. 48
19, 5 – p. 121
19, 15 – p. 202
20, 7 – p. 108
21, 2 – p. 126
22, 21, 27 – p. 342
24, 9-10 – p. 409
30, 10 – p. 406
32, 11 – p. 85
32, 31-32 – p. 333
40, 34 – p. 119

Leviticul

- 4, 2 - p. 133
- 11, 44 - p. 167
- 16, 29 - p. 126
- 17, 11 - p. 135
- 20, 7 - p. 167
- 23, 24-28 - p. 126
- 25 - p. 97
- 25, 8 - p. 126
- 26, 12 - p. 106
- 27, 1-3 - p. 59

Numerii

- 6, 1-3 - p. 60
- 6, 11-12 - p. 60
- 6, 13 - p. 60
- 6, 20-21 - p. 60
- 7, 89 - p. 406
- 11, 1-34 - p. 309
- 11, 4-6 - p. 141
- 11, 10 - p. 141
- 11, 18-20 - p. 142
- 11, 19-20 - p. 142
- 19, 13 - p. 202
- 30, 2-5 - p. 60

Deuteronomul

- 4, 20 - p. 82
- 6, 7 - p. 360
- 8, 3 - p. 144
- 8, 15 - p. 145
- 9, 9-10 - p. 119
- 9, 18 - p. 85
- 13, 3 - p. 311
- 15, 9 - p. 74
- 16, 9 - p. 126
- 16, 16 - p. 98, 127
- 23, 1 - p. 97
- 23, 3 - p. 97
- 23, 7-8 - p. 97

- 23, 18 - p. 233
- 30, 14 - p. 110
- 32, 2-3 - p. 108
- 32, 6 - p. 100
- 32, 18 - p. 100
- 32, 20 - p. 100
- 32, 32 (LXX) - p. 322, 323
- 32, 33 (LXX) - p. 322
- 32, 43 - p. 89
- 33, 9 - p. 165

Iosua

- 7, 6 - p. 406
- 10, 12 - p. 86
- 22, 16, 18, 19, 29 - p. 125

Judecătorii

- 11, 30-31 - p. 62
- 16, 30 - p. 86
- 18, 2 (LXX) - p. 207

1 Regi

- 1, 2-28 - p. 311
- 1, 9 - p. 80
- 1, 9-11 - p. 61
- 1, 10-11 - p. 373
- 1, 10-20 - p. 284
- 1, 11 - p. 61, 86, 312
- 1, 12, 13 - p. 57
- 1, 13 - p. 162, 254
- 1, 20 - p. 91
- 2, 25 - p. 130, 134
- 2, 30 - p. 166
- 8, 5-7 - p. 309
- 12, 16-17 - p. 83
- 12, 18 - p. 83
- 15, 34 - p. 340
- 17, 3-52 - p. 274
- 20, 30 (LXX) - p. 207

2 Regi

7, 18-22 - p. 155

3 Regi

11, 23 - p. 178

13, 1-3 - p. 65

17, 6 - p. 174

18 - p. 83

18, 38 - p. 48

4 Regi

6, 18 - p. 48

16-18 - p. 91

19, 1-37 - p. 274, 284

19, 35 - p. 192

20, 1 ş.u. - p. 80

20, 5 ş.u. - p. 192

21, 24 - p. 68

22, 2 - p. 68

22, 11-13, 18, 19 - p. 65

23, 15 - p. 68

2 Paralipomena

32, 20 - p. 373

32, 25 - p. 137

Estera

3, 7 - p. 80

4, 1 - p. 80

4, 17 - p. 85

6, 3 - p. 91

Iov

1, 5 - p. 124

1, 9-11 - p. 147

1, 12 - p. 178, 309

1, 22 - p. 74

2, 4-5 - p. 147

2, 6 - p. 309

2, 9 - p. 147

2, 10 - p. 74, 147

3, 8 - p. 83

7, 1 - p. 135

7, 1 (LXX) - p. 138

14, 2 - p. 93

14, 4 (LXX) - p. 241, 244

14, 5 - p. 242

33, 1, 33 - p. 121

34, 16 - p. 121

37, 14 - p. 121

40, 8 (LXX) - p. 144

40, 19 - p. 115

Psalonii

1, 2 - p. 138

4, 1 - p. 146

4, 2 - p. 207

4, 4 - p. 162

4, 6 - p. 73

5, 2-3 - p. 184

5, 3 - p. 79

6, 6 - p. 339

6, 10 - p. 199

7, 3-4 - p. 306

7, 9 - p. 71

8, 6-8 - p. 246

9, 1 ş.u. - p. 197

17, 28-29 - p. 135

18, 10 - p. 367

19, 8-10 - p. 81

21, 2 - p. 330

21, 24 - p. 90

21, 30 - p. 295

23, 8 - p. 267

24, 1 - p. 72, 73

- 25, 2 – p. 136
 25, 4-5 – p. 153
 26, 7 – p. 299
 27, 3 – p. 155
 29, 1 – p. 109
 30, 15 – p. 216
 30, 18 – p. 109
 32, 11 – p. 368
 32, 17 – p. 81
 33, 3 – p. 109
 33, 7 – p. 151
 33, 9 – p. 415
 33, 18 – p. 136, 146
 35, 7-8 – p. 310
 35, 9 – p. 310
 35, 11 – p. 359
 36, 14 – p. 137
 36, 25 – p. 174
 37, 5-6 – p. 155
 37, 9 – p. 304, 310
 39, 11 – p. 344
 39, 23 – p. 361
 41, 2-3 – p. 339
 43, 24 – p. 388
 44, 20 – p. 108
 49, 24 – p. 346
 50, 18 – p. 346
 50, 20 – p. 346
 54, 6 – p. 205
 55, 8 – p. 304
 55, 9 – p. 216
 57, 3 – p. 63
 57, 4 – p. 99
 57, 6-7 – p. 81
 58, 1 – p. 306
 59, 12 – p. 216
 61, 10 – p. 294
 62, 2-3 – p. 293
 65, 10 – p. 144
 65, 12-13 – p. 204
 65, 14 – p. 346
 67, 2 – p. 219
 67, 7 (LXX) – p. 176
 67, 19 – p. 267
 68, 29 – p. 65
 69, 1 – p. 357
 72, 24 – p. 382
 72, 27 – p. 211
 73, 14-15 – p. 124
 73, 20 – p. 82
 73, 22 – p. 361
 74, 5 – p. 132
 75, 11 – p. 204, 373
 76, 2 – p. 307
 77, 29 – p. 123
 79, 3 – p. 222
 79, 4-5 – p. 305
 81, 7 – p. 97
 89, 1-2 – p. 64
 89, 4 – p. 126
 89, 16-17 – p. 294
 90, 13 – p. 82
 94, 8 – p. 125
 101, 1 (LXX) – p. 340
 101, 10 – p. 340
 102, 20 – p. 259
 102, 22 – p. 267
 103, 1-8 – p. 154
 103, 15 – p. 246
 103, 16 – p. 232
 103, 19 – p. 361
 103, 25 – p. 51
 103, 36 – p. 198
 106, 20 – p. 118
 108, 1 – p. 69
 108, 6 – p. 65
 108, 7 – p. 65
 108, 10-11 – p. 109

109, 1 – p. 112
 109, 4 – p. 88
 113, 12 – p. 225
 114, 8 – p. 293
 114, 9 – p. 293
 115, 5, 9 – p. 327
 117, 22-24 – p. 185
 118, 25 – p. 55
 118, 62 – p. 79
 118, 133 – p. 306
 119, 1 – p. 342
 119, 5 – p. 339
 119, 6 – p. 339
 122, 1 – p. 72, 106
 129, 1 – p. 255
 131, 1 – p. 306
 135, 25 – p. 232
 140, 2 – p. 79, 148, 346
 142, 2 – p. 339
 143, 15 – p. 307
 146, 9 – p. 232
 146, 11 – p. 232
 148, 3 – p. 70

Pildele

1, 17 – p. 144
 3, 18 – p. 123
 3, 34 – p. 162
 4, 23 – p. 137
 10, 3 – p. 174
 10, 19 – p. 99
 10, 31 – p. 138
 13, 8 – p. 137
 15, 3 – p. 161
 15, 17 – p. 120
 15, 32 – p. 132
 20, 9 – p. 244
 20, 25 – p. 60
 21, 1 – p. 31

22, 26-27 – p. 131
 27, 1 – p. 234
 30, 8 – p. 306
 30, 8-9 (LXX) – p. 298
 30, 9 – p. 136
 30, 26 – p. 361

Ecclesiastul

5, 1 – p. 106, 211
 5, 3 (LXX) – p. 327
 5, 4 – p. 60
 5, 4 (LXX) – p. 328

Cântarea Cântărilor

2, 9 – p. 138
 2, 13-14 – p. 138
 5, 2 – p. 182

Isaia

1, 2 – p. 29, 100, 121
 1, 2-4 – p. 166
 1, 11 – p. 233
 1, 11-12 – p. 47
 1, 13 – p. 233
 1, 15 – p. 37, 152
 2, 4 – p. 268
 4, 4 – p. 143
 6, 2 – p. 277
 6, 3 – p. 30, 258
 7, 10 ș.u. – p. 161
 10, 22 (LXX) – p. 179
 25, 8 – p. 82
 27, 12 – p. 77
 29, 9 – p. 322
 34, 5 – p. 114
 38, 1-5 – p. 274
 39, 5-7 – p. 91
 40, 6-8 – p. 93

40, 12 – p. 216
 40, 31 – p. 416
 42, 24-25 – p. 178
 45, 23 – p. 150
 46, 10 – p. 334
 49, 22-23 – p. 89
 52, 5 – p. 216
 53, 7 – p. 345
 53, 12 – p. 267
 57, 18-19 (LXX) – p. 291
 58, 6 – p. 342
 58, 6-9 – p. 183
 58, 9 – p. 74, 342
 61, 1 – p. 267
 66, 1 – p. 105, 282
 66, 2 – p. 97, 375
 66, 3 – p. 233

Ieremia

2, 11 – p. 351
 7, 22-23 – p. 73
 9, 1 – p. 340
 9, 21 – p. 243
 11, 4 – p. 82
 18, 17 ş.u. – p. 198
 23, 23-24 – p. 161
 23, 24 – p. 74, 105

Plângeriile lui Ieremia

2, 18 – p. 339

Iezechiel

37, 27 – p. 106

Daniel

1, 1-2 – p. 178
 3, 8-28 – p. 283

3, 13-33 – p. 164
 3, 49-50 (LXX) – p. 47
 3, 49-52 (LXX) – p. 82
 3, 50 (LXX) – p. 80
 6, 11 – p. 46, 184
 6, 11-12 – p. 79
 6, 13 – p. 272
 6, 16-23 – p. 283
 6, 23 – p. 47, 80
 10, 2 ş.u. – p. 343

Osea

5, 15 – p. 184
 6, 1 – p. 184
 7, 6 – p. 147
 9, 14 – p. 198, 199
 10, 12 (LXX) – p. 77
 14, 10 – p. 57

Miheia

2, 11 – p. 332
 7, 5 – p. 346

Ioil

1, 5 (LXX) – p. 322
 2, 13 – p. 255

Iona

2 – p. 92
 2, 1 – p. 83
 2, 1-10 – p. 192
 2, 2-4 – p. 86
 2, 10 – p. 373
 3, 6-10 – p. 284
 3, 10 – p. 273

Avacum

3, 1-2 (LXX) – p. 86

Zaharia

3, 8 - p. 153
7, 10 - p. 73
9, 9 - p. 268

Maleahi

1, 6 - p. 100
1, 11 - p. 150
3, 1, 2, 20 - p. 268
3, 2 - p. 143
3, 20 - p. 185

Tobit

3, 1-2 - p. 85
3, 16-17 - p. 76
12, 8 - p. 76, 182, 313
12, 11-15 - p. 183
12, 12 - p. 76, 151, 303
12, 15 - p. 76

Iudita

8, 26-27 - p. 135
14, 18 - p. 80
16, 12 - p. 207

Baruh

3, 36 - p. 268

Epistola lui Ieremia

1, 5 - p. 162

Cântarea celor trei tineri

1, 1-2 - p. 85
1, 25 ş.u. - p. 192

Înțelepciunea lui Solomon

1, 13 - p. 200
9, 13-16 - p. 52

9, 14 - p. 368
11, 25 - p. 63
16, 28 - p. 148

Înțelepciunea lui Isus Sirah

19, 27 - p. 272
23, 5 - p. 306
29, 15 - p. 342
36, 5 - p. 305
36, 18 - p. 305

Istoria Susanei

1, 42 - p. 63

Bel și balaurul

1, 37 ş.u. - p. 174
1, 40 - p. 47

2 Macabei

15, 13-15 - p. 76
15, 14 - p. 76

Matei

3, 5-6 - p. 57
3, 7 - p. 124
3, 8 - p. 130
3, 10 - p. 182
4, 1 - p. 248
4, 1-11 - p. 147
4, 11 - p. 77
5, 1-2 - p. 95
5, 3 - p. 340, 361
5, 5 - p. 375
5, 6 - p. 255
5, 8 - p. 292
5, 13 - p. 171
5, 16 - p. 217, 258, 333

- 5, 23-24 - p. 35, 54
 5, 24 - p. 176
 5, 26 - p. 143
 5, 34-35 - p. 105
 5, 44 - p. 54, 171
 5, 45 - p. 102, 171, 264, 281
 5, 48 - p. 211
 6, 2 - p. 138
 6, 2, 5 - p. 96
 6, 5 - p. 45, 97, 254
 6, 5-6 - p. 253
 6, 5-8 - p. 99
 6, 5-9 - p. 96
 6, 6 - p. 98, 161, 255, 345
 6, 7 - p. 54, 99, 201, 255, 256
 6, 7-8 - p. 299
 6, 8 - p. 63, 256, 300, 301
 6, 9 - p. 28, 30, 100, 102, 104, 164,
 167, 203, 205, 209, 256,
 257, 304, 331, 332
 6, 9-13 - p. 94, 163
 6, 10 - p. 30, 31, 167, 168, 258,
 304, 333, 344
 6, 11 - p. 32, 117, 128, 171, 259,
 304, 334
 6, 12 - p. 33, 128, 133, 175, 260,
 305, 335
 6, 13 - p. 34, 134, 139, 177, 179,
 262, 305, 312, 336
 6, 14 - p. 72, 261, 389
 6, 14-15 - p. 263
 6, 21 - p. 212
 6, 24 - p. 248
 6, 25, 32-33 - p. 384
 6, 31-33 - p. 174
 6, 33 - p. 32, 53, 90, 91, 117, 235
 6, 34 - p. 32, 173, 234, 260
 7, 2 - p. 176
 7, 7 - p. 35
 7, 7-8 - p. 75, 271
 7, 9 - p. 32
 7, 11 - p. 75
 7, 12 - p. 180
 7, 16, 20 - p. 292
 7, 18 - p. 207
 7, 21 - p. 275
 8, 2-3 - p. 274
 8, 10 - p. 97
 8, 11-12 - p. 168
 8, 22 - p. 165
 8, 30-32 - p. 263, 309
 9, 4 - p. 161
 9, 16-17 - p. 27
 9, 38 - p. 54
 10, 30 - p. 78
 11, 9 - p. 57
 11, 25-26 - p. 331
 11, 29 - p. 376
 12, 24 - p. 248
 13, 19 - p. 248
 13, 22 - p. 231
 14, 23 - p. 353
 15, 6 - p. 160
 15, 19 - p. 135
 15, 26 - p. 32
 17, 1 - p. 352
 17, 15 - p. 87
 17, 20 - p. 342, 343
 18, 10 - p. 78, 130
 18, 11 - p. 344
 18, 19 - p. 342
 18, 21-22 - p. 33
 18, 23 §.u. - p. 246
 18, 23-35 - p. 176
 18, 32 - p. 175
 18, 32-34 - p. 132
 18, 34 §.u. - p. 33
 18, 35 - p. 132

19, 17 - p. 89
 19, 21 - p. 173
 19, 24-26 - p. 290
 19, 26 - p. 290
 20, 28 - p. 344
 21, 22 - p. 343
 22, 30 - p. 375
 22, 32 - p. 90
 22, 37-40 - p. 180
 23, 9 - p. 29, 165
 23, 12 - p. 162
 24, 20 - p. 54
 25, 21 - p. 375
 25, 34 - p. 168, 333, 375
 25, 35-36 - p. 77
 26, 26 - p. 32
 26, 39 - p. 169, 309, 330, 344,
 345
 26, 40-41 - p. 34
 26, 41 - p. 139, 178, 390
 27, 5 - p. 68
 28, 1 - p. 184
 28, 15 - p. 125
 28, 18 - p. 114, 115

Marcu

1, 35 - p. 80
 2, 7 - p. 222
 4, 7 - p. 231
 4, 24 - p. 175
 7, 8 - p. 160
 7, 21 - p. 244
 10, 18 - p. 89
 10, 25 - p. 290
 11, 13 s.u. - p. 153
 11, 24 - p. 341
 11, 25 - p. 55, 73
 11, 25-26 - p. 176
 12, 29-31 - p. 180

12, 30 - p. 129
 14, 38 - p. 139
 15, 34 - p. 184
 16, 1 - p. 184

Luca

1, 13 - p. 85
 1, 17 - p. 241
 1, 78 - p. 153
 2, 36-38 - p. 311
 2, 37 - p. 185, 312
 4, 18 - p. 267
 4, 19 - p. 97
 4, 23 - p. 245
 5, 16 - p. 180
 5, 21 - p. 236
 6, 12 - p. 80, 180, 303
 6, 37 - p. 33
 7, 9 - p. 97
 7, 37-50 - p. 273
 8, 14 - p. 231
 10, 5 - p. 46
 10, 18 - p. 116
 10, 19 - p. 82
 10, 21 - p. 87
 11, 1 - p. 56, 80, 95
 11, 2 - p. 88, 101, 220, 304, 344,
 374
 11, 2-4 - p. 94
 11, 3 - p. 113, 117, 128, 304, 334
 11, 4 - p. 129, 133, 134, 305
 11, 5 - p. 32
 11, 5-6 - p. 75
 11, 5-8 - p. 256, 300
 11, 8 - p. 75, 342
 11, 9 - p. 35
 11, 9-10 - p. 75, 343
 11, 9-13 - p. 301
 11, 11-13 - p. 271
 11, 13 - p. 75, 291

12, 16 ş.u. - p. 32
 12, 16-21 - p. 234
 12, 20 - p. 173
 12, 24 - p. 232
 12, 31 - p. 235
 13, 27 - p. 209
 14, 26 - p. 34
 14, 28-30 - p. 320
 14, 33 - p. 173
 15, 7 - p. 75
 15, 21 - p. 209
 16, 19 - p. 137
 16, 25 - p. 96
 17, 4 - p. 132
 17, 20-21 - p. 110
 18, 1 - p. 75, 191, 300
 18, 1-5 - p. 312
 18, 1-8 - p. 279
 18, 2-8 - p. 256
 18, 4-5 - p. 281
 18, 10-14 - p. 162
 18, 13-14 - p. 274
 18, 21 - p. 241
 18, 27 - p. 290
 19, 9 - p. 290
 19, 41 ş.u. - p. 340
 21, 34 - p. 321
 22, 19 - p. 32
 22, 27 - p. 77
 22, 31-32 - p. 180
 22, 40 - p. 54, 139
 22, 42 - p. 31
 22, 44 - p. 303
 22, 46 - p. 34
 23, 34 - p. 331
 24, 1 - p. 184

Ioan

1, 2 - p. 125
 1, 5 - p. 292

1, 11-12 - p. 164
 1, 12 - p. 29, 101, 211
 1, 14 - p. 119
 1, 26 - p. 74
 1, 29 - p. 222
 1, 51 - p. 77
 2, 19 - p. 345
 3, 5 - p. 171
 3, 16 - p. 344
 3, 29 - p. 93
 3, 30 - p. 28
 3, 31 - p. 28
 4, 14 - p. 148
 4, 23 - p. 160
 4, 23-24 - p. 47
 4, 34 - p. 114
 4, 35-36 - p. 83
 5, 14 - p. 167
 5, 43 - p. 29
 5, 44 - p. 96, 138
 6, 26 - p. 117
 6, 27 - p. 118
 6, 28 - p. 118
 6, 29 - p. 118
 6, 32 - p. 118
 6, 33 - p. 32, 75, 118, 383
 6, 34 - p. 118
 6, 35 - p. 32, 75, 119, 172
 6, 38 - p. 30, 169
 6, 48 - p. 75
 6, 51 - p. 75, 119, 122, 172
 6, 53 - p. 172
 6, 53-55 - p. 117
 6, 53-57 - p. 119
 6, 58 - p. 119
 6, 63 - p. 116
 7, 18 - p. 332
 7, 38 - p. 148
 8, 34-35 - p. 166

8, 44 - p. 165, 207, 248
 10, 16 - p. 77
 10, 18 - p. 344
 10, 30 - p. 29
 11, 41-42 - p. 331
 11, 42 - p. 80
 11, 52 - p. 77
 12, 28 - p. 29
 13, 1 - p. 103, 104
 13, 3 - p. 104
 14, 23 - p. 98, 104, 110
 14, 28 - p. 104
 14, 30 - p. 248
 16, 5 - p. 104
 16, 23 - p. 160
 16, 23-24 - p. 89
 17, 1 - p. 80
 17, 3 - p. 180
 17, 4 - p. 330
 17, 6 - p. 29
 17, 12 - p. 207
 17, 19 - p. 330
 17, 20-21 - p. 181
 17, 21 - p. 353
 17, 22-23 - p. 354
 17, 24 - p. 331, 354
 17, 26 - p. 353
 19, 11 - p. 178
 20, 1 - p. 184
 20, 17 - p. 104
 20, 22-23 - p. 133

Faptele Apostolilor

1, 1 - p. 330
 1, 14 - p. 161, 164
 1, 15-18 - p. 68
 1, 16, 20 - p. 65
 2, 15 - p. 46, 184
 3, 1 - p. 46

7, 49 - p. 114
 7, 60 - p. 87
 9, 3-10 - p. 69
 9, 15 - p. 332
 10, 4 - p. 182
 10, 9 - p. 46, 79, 184
 10, 9 ş.u. - p. 406
 10, 11 - p. 79
 10, 14 - p. 124
 10, 15 - p. 124
 11, 8 - p. 124
 11, 9 - p. 124
 12, 5 - p. 283, 313
 14, 22 - p. 136
 14, 23 - p. 313
 16, 22-34 - p. 282
 16, 25 - p. 45, 79
 17, 28 - p. 193
 21, 23 - p. 60
 22, 20 - p. 69
 27, 35 - p. 45

Romani

1, 20 - p. 67
 1, 21 - p. 144
 1, 22-24 - p. 140
 1, 23 - p. 351
 1, 24 - p. 144
 1, 26 - p. 143, 144
 1, 26-27 - p. 140
 1, 28 - p. 140
 2, 11 - p. 212
 3, 11 - p. 194
 5, 3-4 - p. 391
 5, 19 - p. 309
 6, 12 - p. 111, 112
 7, 14 - p. 226
 8, 7 - p. 135
 8, 13 - p. 82

8, 14, 19, 23 - p. 90
 8, 15 - p. 75, 89, 101
 8, 16-17 - p. 102
 8, 17 - p. 170
 8, 23 - p. 258
 8, 24 - p. 301
 8, 25 - p. 310
 8, 25-27 - p. 311
 8, 26 - p. 53, 56, 295, 308, 344
 8, 26-27 - p. 55, 86
 8, 29-30 - p. 64
 8, 32 - p. 345
 8, 37 - p. 56
 9, 11 - p. 64
 9, 12 - p. 64
 10, 10 - p. 102
 11, 33 - p. 127
 11, 34 - p. 126
 12, 1 - p. 215
 12, 2 - p. 102
 12, 5 - p. 151
 12, 6 - p. 91
 12, 12 - p. 189, 256
 12, 15 - p. 291
 13, 7-8 - p. 129
 13, 8 - p. 313
 13, 14 - p. 294
 14, 2 - p. 120

1 Corinteni

1, 5 - p. 93, 137
 1, 10 - p. 90, 109
 1, 30 - p. 51, 111
 2, 6 - p. 99, 111
 2, 9 - p. 128, 301, 302
 2, 10 - p. 56
 2, 11 - p. 52, 295
 2, 12-13 - p. 52
 2, 16 - p. 126

3, 2 - p. 120
 3, 17 - p. 137
 3, 22 - p. 128
 4, 5 - p. 292, 295
 4, 7 - p. 43
 4, 9 - p. 130
 4, 11-13 - p. 136
 4, 16 - p. 238
 5, 4 - p. 152
 6, 9-11 - p. 167
 6, 17 - p. 114
 6, 19 - p. 166
 6, 19-20 - p. 166
 7, 3 - p. 130
 7, 5 - p. 54, 130, 151
 7, 6 - p. 151
 10, 13 - p. 135, 336
 11, 4 - p. 42
 11, 4-5 - p. 55
 11, 5 - p. 40, 52
 11, 6 - p. 43
 11, 10 - p. 42
 12, 3 - p. 101
 12, 4 - p. 398
 12, 7 - p. 91
 12, 11 - p. 91
 12, 26 - p. 76
 13, 9 - p. 111
 13, 12 - p. 76
 13, 13 - p. 301, 307
 14, 15 - p. 56, 78
 15, 9 - p. 69
 15, 10 - p. 69
 15, 22 - p. 243
 15, 24 - p. 112
 15, 24, 28 - p. 112
 15, 28 - p. 227, 353
 15, 47 - p. 171
 15, 49 - p. 102, 103, 106, 115

- 15, 50 - p. 117
- 15, 52 - p. 243, 375
- 15, 54 - p. 294
- 15, 55 - p. 113, 267

2 Corinteni

- 1, 8-9 - p. 136
- 3, 17 - p. 221
- 3, 18 - p. 73
- 4, 8 - p. 146
- 5, 7 - p. 292
- 5, 16 - p. 352
- 6, 13-14 - p. 302
- 6, 14 - p. 207, 209
- 6, 14-15 - p. 112
- 6, 16 - p. 106
- 7, 1 - p. 382
- 10, 3 - p. 82
- 11, 24-25 - p. 136
- 11, 27 - p. 136
- 11, 28-29 - p. 77
- 12, 2 - p. 404
- 12, 4 - p. 52, 55
- 12, 6 - p. 53
- 12, 7 - p. 53, 69, 137
- 12, 7-8 - p. 308
- 12, 8-9 - p. 344
- 12, 9 - p. 308
- 13, 9 - p. 332

Galateni

- 1, 1 - p. 345
- 1, 4 - p. 111, 344
- 1, 15 - p. 64, 69
- 3, 28 - p. 376, 379
- 4, 1-2 - p. 101
- 4, 5-7 - p. 90
- 4, 6 - p. 55

- 4, 9 - p. 102
- 5, 17, 19-23 - p. 170
- 6, 8 - p. 96

Efeseni

- 1, 4 - p. 69
- 1, 4-5 - p. 64
- 1, 21 - p. 413
- 1, 23 - p. 104
- 2, 3 - p. 207
- 2, 5 - p. 243
- 2, 7 - p. 127
- 2, 14-16 - p. 371
- 3, 14-15 - p. 149
- 3, 14-17 - p. 282
- 3, 20 - p. 68, 128, 313
- 4, 26 - p. 35
- 4, 30 - p. 130
- 5, 8 - p. 207
- 5, 27 - p. 97
- 5, 29 - p. 295
- 6, 12 - p. 82, 114, 135, 198
- 6, 16 - p. 147
- 6, 17 - p. 215
- 6, 18 - p. 275
- 6, 19 - p. 282

Filipeni

- 2, 6-8 - p. 115
- 2, 7 - p. 104
- 2, 10 - p. 150
- 3, 14 - p. 112, 155, 301
- 3, 20 - p. 103, 116, 382
- 3, 21 - p. 55, 102, 106
- 4, 6 - p. 302, 331
- 4, 7 - p. 310
- 4, 13 - p. 64
- 4, 18 - p. 183

Coloseni

- 1, 15 - p. 102, 115
- 1, 19 - p. 104
- 1, 20 - p. 370
- 2, 3 - p. 98, 372
- 2, 9 - p. 104
- 2, 10 - p. 104
- 2, 14 - p. 371
- 3, 2 - p. 212
- 3, 3-4 - p. 293
- 3, 5 - p. 112, 372
- 3, 10 - p. 102
- 4, 2 - p. 182, 275
- 4, 2-3 - p. 282

1 Tesaloniceni

- 4, 16 - p. 227
- 4, 16-17 - p. 375
- 5, 17 - p. 78, 103, 302, 321, 324, 325, 364
- 5, 17-18 - p. 275

1 Timotei

- 1, 5 - p. 307
- 2, 1 - p. 84, 326, 327
- 2, 1-2 - p. 328
- 2, 4 - p. 334
- 2, 5 - p. 369
- 2, 8 - p. 45, 72, 148, 150, 265, 321, 324
- 2, 8-10 - p. 54
- 2, 9 - p. 40
- 2, 9-10 - p. 72
- 5, 3, 16 - p. 130
- 5, 4-5 - p. 293
- 5, 5 - p. 289, 294, 312
- 5, 6 - p. 294
- 5, 23 - p. 295

6, 6-10 - p. 297

6, 7-10 - p. 173

6, 17-19 - p. 293

6, 17-20 - p. 290

2 Timotei

4, 13 - p. 37

Tit

1, 13 - p. 296

Evrei

- 1, 8 - p. 106, 114
- 1, 14 - p. 68
- 2, 11-12 - p. 90
- 4, 15 - p. 89
- 5, 12-14 - p. 120
- 7, 21 - p. 88
- 9, 14 - p. 221
- 9, 26 - p. 127
- 10, 1 - p. 126, 213
- 10, 12 - p. 221
- 12, 16 - p. 145
- 12, 28 - p. 93
- 13, 8 - p. 126

Iacov

- 1, 2-4 - p. 391
- 1, 12 - p. 336
- 2, 13 - p. 336
- 2, 23 - p. 126
- 5, 17 - p. 48

1 Petru

- 1, 16 - p. 167
- 3, 3 - p. 40

2 Petru

1, 19 - p. 292

5, 14 - p. 344

5, 16 - p. 134

5, 19 - p. 248

1 Ioan

1, 8-9 - p. 175

2, 1 - p. 160

2, 15-17 - p. 169

3, 2 - p. 292

3, 8 - p. 102, 103

3, 9 - p. 101-103

3, 15 - p. 177

4, 10 - p. 353

4, 18 - p. 367

Apocalipsa

1, 20 - p. 77

2, 1, 8, 12, 18 - p. 77

2, 23 - p. 161

3, 1, 7, 14 - p. 77

3, 20 - p. 124

4, 8 - p. 30

6, 10 - p. 31

20, 4 - p. 126

21, 25 - p. 186

INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC*

A

- Aaron, patriarh – p. 58, 59
 Abel, personaj biblic – p. 145, 176, 177, 254
 Adam, personaj biblic – p. 43, 105, 242, 243, 348, 372
 Africa – p. 40
 Aialon – p. 86
 Alexandria Egiptului – p. 348
 Aman, căpetenie persană – p. 80, 91
 Ambrozie, discipolul lui Origen – p. 52, 62, 65, 140, 155
 Amon, trib – p. 61, 62
 Amos (Amon), rege al Iudeei – p. 68
 Amos, tatăl prorocului Isaia – p. 373
 Ana, mama prorocului Samuel – p. 57, 61, 80, 82, 85, 91, 161, 254, 311, 312, 372
 Ana, prorociță – p. 185, 311, 312
 Anania, personaj biblic – p. 80, 91
 Anaximandru, filozof grec – p. 92
 Anaximene, filozof grec – p. 92
 Antonie, pustnic – p. 318, 341
 Aristotel, filozof grec – p. 66, 148, 150, 205
 Augustin, Fericitul – p. 163, 296, 302

- Avacum, proroc – p. 86
 Avramie, traducător – p. 408
 Avraam, patriarh – p. 34, 107, 123, 135, 168, 336
 Azaria, personaj biblic – p. 80, 85

B

- Babilon – p. 178

C

- Cain, personaj biblic – p. 33, 106, 145, 176
 Calist Xanthopoulos, Sf. – p. 401, 409
 Calixt, papă – p. 132
 Capadocia – p. 349
 Capernaum – p. 117
 Carp, Sf. Apostol – p. 37
 Casiodor, scriitor bisericesc – p. 170
 Castor, episcop de Apt, Sf. – p. 320
 Cezareea Palestinei – p. 124
 Cicero, scriitor și om politic roman – p. 296
 Ciprian, episcop de Cartagina, Sf. – p. 161, 163, 164, 170, 172, 177, 179, 186

* Termenii au fost selectați din corpusul de traduceri și din aparatul critic aferent.

Clement Alexandrinul, scriitor
bisericesc – p. 53, 62, 79, 106,
153
Constantinopol – p. 350
Corint – p. 90, 152
Cornelius, centurion – p. 124, 182,
406
Creta – p. 296

D

Daniel, proroc – p. 46, 79, 81,
83, 85, 92, 174, 183, 272, 283,
343
David, rege și proroc – p. 51, 57,
65, 69, 72, 79, 90, 109, 124,
135, 155, 197, 216, 222, 273, 274,
306, 344, 367, 368, 382
Delfi – p. 38
Demetria, fiica Iulianeii – p. 313
Diadoh al Foticeei, Sf. – p. 371,
415
Dionisie, Pseudo-Areopagitul
– p. 108, 403, 413-415

E

Eden – p. 106
Efes – p. 152
Egipt – p. 82, 85, 123, 141, 142,
303, 347-350
Eli, preot (Vechiul Testament)
– p. 61, 130, 134
Elisei, proroc – p. 377
Elisabeta, mama Sf. Ioan Bote-
zătorul – p. 85
Epafrodit, Sf. Apostol – p. 183
Esau, fratele patriarhului Iacov
– p. 58, 64, 145

Estera, personaj biblic – p. 80,
82, 85, 91
Eusebiu de Cezareea, scriitor
bisericesc – p. 53
Eva, personaj biblic – p. 41, 43,
105, 145, 231
Evagrie Ponticul – p. 73, 350,
377, 405, 407-409

F

Filipi – p. 79
Filon din Alexandria – p. 106
Finees, personaj biblic – p. 134
Fotin, diacon – p. 349

G

Gherman din Dobrogea, Sf.
– p. 325, 338, 341, 354
Ghibeon – p. 86
Goliath, personaj biblic – p. 274
Gomora – p. 322
Grigorie de Nyssa, Sf. – p. 73, 191,
194, 203-205, 208, 210, 220,
227, 228, 234, 248, 374
Grigorie Palama, Sf. – p. 203,
413-417
Grigorie Taumaturgul, Sf. – p. 51,
90

H

Ham, fiul lui Noe – p. 145
Helladius, călugăr – p. 320
Herma, Sf. Apostol și scriitor
bisericesc – p. 37, 38, 152
Herodot, istoriograf grec – p. 38
Hipolit Romanul, Sf. – p. 36

I

Iacov, patriarh – p. 58, 59, 64, 77, 91, 135, 145, 151, 168, 178
 Iacov, Sf. Apostol – p. 352, 390
 Ieftae, personaj biblic – p. 61
 Ieremia, proroc – p. 73, 76, 162, 197, 199, 340, 351
 Ieroboam, rege al Israelului – p. 65, 68
 Ieronim, Fericitul – p. 88, 117, 361
 Ierusalim – p. 57, 153, 178, 268, 340
 Iezechia, rege – p. 80, 82, 91, 137, 192, 274, 373
 Ignatie Xanthopoulos, Sf. – p. 401, 409
 Ilie, proroc – p. 83, 174, 241, 352, 377
 Ioan Botezătorul, Sf. – p. 27, 28, 56, 85, 95, 210, 406
 Ioan Casian, Sf. – p. 350
 Ioan Dalyatha – p. 409
 Ioan din Apamea, Sf. – p. 408
 Ioan Pustnicul, Sf. – p. 408
 Ioan, Sf. Apostol și Evanghelist – p. 46, 77, 80, 102, 169, 175, 241, 352, 367
 Iona, proroc – p. 38, 81, 83, 86, 92, 192
 Iordan – p. 377
 Iosia, rege al Iudeei – p. 64, 65, 68
 Iosif, patriarh – p. 35, 145, 336
 Iosif Hazzaya – p. 409
 Iosua Navi, personaj biblic – p. 86, 406
 Iov, personaj biblic – p. 74, 83, 134, 135, 146, 147, 178, 244, 336
 Irineu de Lyon, Sf. – p. 62
 Isaac, patriarh – p. 58, 91, 135, 168

Isaac, pustnic – p. 317, 319, 320, 325, 339, 341, 346-348, 350, 355, 364
 Isaac Sirul, Sf. – p. 397-400, 402-409, 417
 Isaia, proroc – p. 37, 80, 100, 152, 165, 179, 180, 183, 216, 334, 373
 Israel, poporul lui ~, fiii lui ~ – p. 29, 36, 43, 46, 59, 60, 80, 85, 86, 97, 141, 142, 165, 166, 178, 202, 283, 332, 406, 409
 Iuda Iscarioteanul – p. 65, 68, 69, 109, 177
 Iuda Macabeul – p. 76
 Iuda, trib – p. 68, 373
 Iudeea – p. 57, 153
 Iudita, personaj biblic – p. 80, 82, 91, 135
 Iuliana, fiica Probei – p. 313
 Iustinian, împărat bizantin – p. 150

L

Laban, personaj biblic – p. 135
 Lameh, personaj biblic – p. 33
 Lia, soția patriarhului Iacov – p. 161
 Leontius, episcop de Fréjus – p. 320
 Levi, trib – p. 213
 Luca, Sf. Apostol și Evanghelist – p. 80, 94, 96, 101, 113, 117, 121, 125, 128, 133, 134, 146, 220, 283

M

- Macedonia – p. 282
 Maleahi, proroc – p. 100, 184
 Marcu, Sf. Apostol și Evanghelist – p. 80, 95
 Mardoheu, personaj biblic – p. 80, 82, 85, 91
 Maria, Sf. Fecioară – p. 161, 164
 Matei, Sf. Apostol și Evanghelist – p. 94, 95, 113, 121, 125, 133, 146, 155, 220, 373
 Maxim Mărturisitorul, Sf. – p. 73, 225, 367, 368, 373, 374, 377-379, 382, 387, 416
 Melchisedec, personaj biblic – p. 88
 Mesopotamia – p. 58, 135, 404
 Miheia, proroc – p. 332
 Mina, patriarh al Constantinopolului – p. 150
 Misael, personaj biblic – p. 80
 Moise, proroc – p. 29, 57-60, 64, 80, 85, 100, 118, 119, 121, 125, 141, 202, 213, 231, 242, 254, 283, 332, 352, 360

N

- Nabucodonosor al II-lea, rege al Babilonului – p. 80, 91, 164, 178
 Natan, proroc – p. 155
 Ninive – p. 273
 Nod – p. 106
 Noe, personaj biblic – p. 145

O

- Ofni, personaj biblic – p. 134
 Olofern, general în subordinea lui Nabucodonosor – p. 80, 91

Orient – p. 349

- Origen, scriitor bisericesc – p. 51-53, 55-59, 62, 64, 66, 68, 69, 71, 73, 78, 79, 82, 87, 88, 90, 92, 94, 97, 100, 104-107, 109, 114, 117, 118, 120, 121, 123, 124, 127, 130, 132, 140, 146, 150, 152, 153, 227, 350, 373
 Osea, proroc – p. 198, 199

P

- Pafnutie, preot – p. 349
 Patrichie, traducător – p. 408
 Pavel, Sf. Apostol – p. 37, 40, 45, 52, 53, 55, 56, 69, 72, 78, 86, 87, 90, 101, 107, 111, 114, 119, 126, 135-137, 139, 146, 148, 149, 152, 170, 183, 198, 221, 241, 256, 258, 265, 267, 275, 281-283, 313, 332, 334
 Petru, Sf. Apostol – p. 33, 40, 46, 79, 107, 124, 180, 184, 241, 283, 313, 352, 406
 Pilat, guvernatorul Iudeei – p. 36
 Platon, filozof grec – p. 66, 123, 150
 Pont – p. 248
 Proba, discipolă a Fericitului Augustin – p. 313
 Prodicus, filozof grec – p. 62

R

- Rafael, arhanghel – p. 76, 151, 182, 183
 Rahab, personaj biblic – p. 161
 Rahila, soția patriarhului Iacov – p. 161
 Rebeca, soția lui Isaac – p. 44, 58

S

Samson, personaj biblic – p. 86
 Samuel, proroc – p. 80, 83, 91, 242, 254, 311, 340
 Sara, nora lui Tobit – p. 76, 151, 183, 303
 Sarra, soția lui Avraam – p. 53
 Saul, rege – p. 340
 Serapion, pustnic – p. 347, 349, 350
 Sila, Sf. Apostol – p. 79
 Simeon, Noul Teolog, Sf. – p. 203
 Sinai – p. 202, 213
 Sion – p. 268
 Sketis – p. 348
 Sodoma – p. 322
 Solomon, rege – p. 120, 123, 137, 178
 Suzana, personaj biblic – p. 161

Ș

Ștefan, Sf. Arhidiacon – p. 69, 87

T

Tatiana, rudă a lui Ambrozie, discipolul lui Origen – p. 52, 53, 62, 65, 155

Tațian Asirianul, scriitor bisericesc – p. 109, 110

Teodor, episcop de Mopsuestia – p. 402

Teodoret, episcop de Cir – p. 62

Teofil, episcop de Alexandria – p. 88, 348-350

Tertulian, scriitor bisericesc – p. 27, 31, 38, 40, 148, 153, 171, 173, 177

Timotei, Sf. Apostol – p. 295

Tobie, fiul lui Tobit – p. 151

Tobit, personaj biblic – p. 76, 151, 182

V

Vasile cel Mare, Sf. – p. 51, 90

Z

Zaharia, tatăl Sf. Ioan Botezătorul – p. 85, 406

Zaheu, vameș – p. 290

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	5
----------------------	---

INTRODUCERE

<i>Rugăciune și destin cosmic în gândirea filocalică creștină</i>	9
(Ierom. Agapie Corbu)	

I. Rugăciunea și transformările majore ale omului

<i>În Scriptură</i>	12
---------------------------	----

<i>În filozofie</i>	14
---------------------------	----

<i>În Filocalie</i>	16
---------------------------	----

<i>Rugăciunea și Sfintele Taine</i>	18
---	----

II. <i>Rugăciune și destin cosmic</i>	19
---	----

TERTULIAN.....	25
----------------	----

<i>Despre rugăciune</i>	27
-------------------------------	----

(traducere: David Popescu)

ORIGEN	49
--------------	----

<i>Despre rugăciune</i>	51
-------------------------------	----

(traducere: Pr. prof. Teodor Bodogae)

SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI.....	157
------------------------------------	-----

<i>Despre Rugăciunea domnească</i>	159
--	-----

(traducere: David Popescu)

SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA	187
---------------------------------	-----

<i>Despre Rugăciunea domnească</i>	
------------------------------------	--

(traducere: Pr. prof. Dumitru Stăniloae)

• <i>Cuvântul I</i>	189
---------------------------	-----

• Cuvântul al II-lea	202
• Cuvântul al III-lea	213
• Cuvântul al IV-lea	223
• Cuvântul al V-lea	236
Sfântul Ioan Gură de Aur	251
(traducere: Pr. prof. Dumitru Fecioru)	
• Omilia a XIX-a la Evanghelia după Matei	253
• Cuvântul I despre rugăciune	270
• Cuvântul al II-lea despre rugăciune	277
FERICITUL AUGUSTIN	285
<i>Epistola 130 către Proba. Despre rugăciune</i>	
(traducere: Dionisie-Constantin Pîrvuloiu)	
<i>Introducere</i>	287
<i>Epistola 130 către Proba</i>	289
SFÂNTUL IOAN CASIAN	315
<i>Convorbiri</i>	
(traducere: David Popescu)	
• Cartea a IX-a	317
• Cartea a X-a	347
SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL	365
<i>Scurtă tălcuire a rugăciunii „Tatăl nostru”</i>	367
(traducere: Pr. prof. Dumitru Stăniloae)	
SFÂNTUL ISAAC SIRUL	393
<i>Cuvânt despre rugăciune</i>	
(traducere: Ierom. Agapie Corbu)	
<i>Introducere</i>	395
<i>Cuvânt despre rugăciune</i>	397
SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA	411
<i>Capitole despre rugăciune și curăția inimii</i>	413
(traducere: Ierom. Agapie Corbu)	
INDICE SCRIPTURISTIC	419
INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC	435
